

ДЗЕ

Літаратурна-мастацкі часопіс
дзеяслоў

№2(39)

/ сакавік-красавік / 2009

• • • • • • • • • • • • • • • •

Выдаецца раз на два месяцы з 2002 году

КАМУНИКАЦІЯ

Менск, 2009

Падпісны індэкс: **74813**
Чытайце «Дзеяслоў» у Інтэрнэце: www.dziejaslou.by

Рэдакцыя:

Барыс Пятровіч (Сачанка) —
галоўны рэдактар;
Эдуард Акулін, Алесь Пашкевіч —
намеснікі галоўнага рэдактара;
Анатоль Івашчанка.

Мастак — Генадзь Мацур.
Тэхнічны рэдактар — Людміла Фомчанка.
Карэктар — Натальля Карнеенка.

ілюстрацыі на вокладцы Тасцяны Козік:
на 1-й стар.: «Фэст восеньскага далучаньня да таямніцы», (1997);
на 4-й стар.: «Полацкі спрадвечны краявід», (2008).

© «Дзеяслоў», №2, 2009

Пасъведчаныне аб рэгістрацыі сродку масавай інфармацыі
№ 2073 ад 23 красавіка 2003 г.

Заснавальнік — РГА «Літаратурна-мастацкі фонд «Нёман».
Юрыдычны адрес: вул. Кузьмы Чорнага, 18-2, 220012, г. Менск.

Адрес рэдакцыі:
220025 г. Менск-25, а/с 91
e-mail: dzieja@tut.by, dzieja@list.ru
www.dziejaslou.by
Тэл. 293-73-38.

Здадзена ў набор 22.02.2009 г. Падпісана да друку 31.03.2009 г.
Фармат 70x108 /₁₆. Папера афсетная. Друк афсетны.
Аб'ём — 27 ул.-выд. арк. Наклад 1000 асобнікаў. Заказ №

Надрукавана ў друкарні СТАА «Медысонт», ліцэнзія №02330/0056748 ад 22.01.04.
220004, Мінск, вул. Ціміразева, 9.

Кошт нумару — па дамове.

ЗЬМЕСТ

Паэзія

Алесь Разанаў.	
Воплескі даланёю адною. <i>Пункіры.</i>	/ 5
Анатоль Вярцінскі.	
Сэрца вітае, памяць пытаем. <i>Вершы.</i>	/ 34
Віктар Сылінко.	
Што такое вальфрам. <i>Вершы.</i>	/ 71
Аксана Данільчык.	
Сон, які немагчыма забараніць. <i>Вершы.</i>	/ 100
Уладзімір Мароз.	
Цесная брама. <i>Вершы.</i>	/ 111
Ірына Бельская.	
Адпускаю сваю сініцу. <i>Вершы.</i>	/ 121

Проза

Ніл Гілевіч.	
Перажыўшы вайну.	
<i>Новыя абрэзкі з аповесці.</i>	/ 16
Уладзімір Някляеў.	
Музей Броўкі. <i>Апавяданьні.</i>	/ 45
Сяргей Дубавец.	
Практыкаваныні. <i>Два апавяданьні.</i>	/ 83
Ігар Бабкоў.	
Восень у Гародні. <i>Аповед.</i>	/ 106
Наталка Бабіна.	
Нячэсная кава. <i>Аповед.</i>	/ 117
Наталка Харытанюк.	
Бадзяжкі Дхармы. <i>Аповед.</i>	/ 126

Тэатр

Сяргей Кавалёў.	
Інтымны дзённік.	
<i>П'еса ў 2-х гісторыях.</i>	/ 131

Алесь Котаў.

Ні слова пра каханье. <i>Вершы.</i>	/ 165
-------------------------------------	-------

Віталь Быль.

Малюнкі з Адзіж-Бенах. <i>Аповед.</i>	/ 167
---------------------------------------	-------

Алена Селькіна.

Лініі маіх далоняў. <i>Вершы.</i>	/ 176
-----------------------------------	-------

Шлюб з сонцам.

Пераклады	<i>Падарожжа ў славенскую паэзію.</i> / 180 Іван Добнік. / 181 Анюша Белехар. / 183 Цьветка Беўц. / 186 Марчэла Патоцца. / 188 Мірыям Дрэф. / 190 Станка Храстэль. / 191
	Льма Ракуза. <i>Вароты да мора. Тры навэлы.</i> / 192 Паўло Вольвач. <i>Дзесяць вершаў.</i> / 202
	Міхал Дубянецкі. Дзёньнікі <i>«Трэба рызыкаваць». Дзёньнікавыя запісы 1985-1988 гадоў.</i> / 206
Архівы	<i>“Катэгарычна. аб’яўляю,... што я — пісьменык беларускі...” . Гутарка Юрася Залоскі з Васілем Быковым.</i> / 235
Эс	Алесь Тарановіч. <i>Яны. Згадка дзён мінульых...</i> / 258
Мемуары	Карлас Шэрман. <i>Блуканец. Старонкі ўспамінаў.</i> / 271
Спадчына	Юрась Малаш. <i>“На пакрасу жыцьця”. Слова пра беларускага “небазнаўца” Язэпа Драздовіча.</i> / 283
Слова	Ася Паплаўская. <i>“І цела за душой ляцела...” Гутарка з мастачкай Тацянай Козік.</i> / 296
Водгас	Юнэля Сальнікова. <i>“Каб стаць, нарэштце, свабоднай, як ластаўка...” Роздум пра постсавецкую ідэнтынасць у беларускай жаночай прозе.</i> / 302 Лада Алейнік. <i>Гульня съядомасці, альбо Проблема “Тэрміналагічнай атрыбуцыі”.</i> / 311
Бліц-крыпт	Люблю. Беларусь. <i>Размова пра кнігу Паўла Севярынца.</i> / 318
Дзеяпіс	<i>Новыя выданіні на кніжных паліцах «Дзеяслова»</i> / 331

Алесь Разанаў

...словы аціхлі:
у немату
стукае сэрца...

Воплескі даланёю адною

Пункціры

Да самага воблака ўзыняўся
грудок,
а траве ахвота
яшчэ вышэй.

* * *

Варона закаркала,
дрозд зас্বісьцеў:
с в а е
у горадзе незнайым.

* * *

Ці высакосны, ці прости —
што мае

люты на ўме?
Зазірае
у шчыліну месяца сакавік.

* * *

Нататнік змакрэў
набраўся
уражаньняў ад дажджу.

* * *

Давай пакатаемся!..
Грак
атабарыўся на таксоўцы.

* * *

Зазелянела вярба:
з азяра
цягнецца качка —
на пацалунак.

* * *

Нікога,
а ў кірсе
іграе арган:
я не хта?!

* * *

У столькі прыгод —
уваходзіць
у горад дождж.

* * *

Вясна на дварэ:
абмінаю
адтуліны ў падзямлю.

* * *

Між сказанным і нявыказаным
працяжнік:
з вакзала
вырушваецца цягнік.

* * *

Што абяцаецца — будзе!..
У грудзі
б'е сябе гром,
жагнаеца бліскавіца.

* * *

Гай зелянене:
у словы
просіцца верш.

* * *

У лужынах
дождж
выроўнівае дарогу.

* * *

Можа, спаткаемся недзе?!.
Кладу
кашулью і швэдру ў кантэйнер:
можа...

* * *

Мянемся сонцам!..
Маладую
ўтаворвае леташняя трава.

* * *

Пацэліла ў самую кропку!..
З вярбы
сарвалася кропля:
кругі на лужы.

* * *

Цепліцца съвечка:
съпяць
з усьмешкай цюльпаны.

* * *

Спянецца і ад'язджае
цягнік:
тойсамы
усюды дождж.

* * *

Ад незнаёмкі:
абходжу Брэмен
з ружаю на грудзях.

* * *

Зьбіраюца хмары:
будуе гром
нанава горад.

* * *

Без сёньня:
бяssonьне
глядзіць у ноч.

* * *

Тут плавала,
там шкандыбала --
качка
ляціць па-над берагам
і па-над ракой.

* * *

Шматкрон'е і кліchnік:
паклікаў
маланку дождж.

* * *

Рака адступаецца:
сквар
дол латае і цыруе.

* * *

“Любіш мяне?!” —
Дзядоўнік
скубе каза
і ківае.

* * *

Люляецца —
выхваляецца
лодка прад берагам,
што плыве.

* * *

Ну хто што паклаў тут?
Сабака
абнюхвае шапку
у жабрака.

* * *

Туды і сюды:
над затокай
гушкаюць ластаўкі вышыню.

* * *

Убачыў на ходніку грош,
дакінуў другі:
ў набытак.

* * *

Штось выпільноўвае?!.
Заплыла
пляміна ў лужу.

* * *

Рэха-басяк:
сабака
латае брэхам плот.

* * *

Заварушыліся дрэвы:
далечыню
вядзе навальніца.

* * *

Паклалася вулачка
ручніком,
а камяні пірагамі:
хадзе дарунак.

* * *

І тут пабудзе,
і там —
дзяўчына:
позіркі — матылькі.

* * *

П'янее:
вада
падае вадаспадам.

* * *

Лета
З кашулі
зъдзьмухваю мураша —
у лета.

* * *

І я з ёю быў!..
Іду
сълядамі ўчорашняе навальніцы.

***

Голос — ружанец:
па пацерках раздае
качка-крыжанка
сажалку качанятам.

* * *

“Што думаю — тое кажу!..”
Зіхаціць
хмара маланкай.

* * *

З сумкай у левай,
з пакетам у правай —
вядзе
з рынку спадарыня раўнавагу.

* * *

Смутак адсоўваеца:
з акна
ссоўваю занавеску.

* * *

Па самае горла:
ўвайшлі ў раку
гарлачыкі і чалавекі.

* * *

Удзень авадні,
увечары камары,
а конь
пасьвіцца: лета.

* * *

Круціцца кола:
вяслуе
ў пачатак млын.

* * *

Гуляюць у карты
ў карчме дзецикі:
на плячах
тузамі татуіроўкі.

* * *

Нешта яшчэ недазьдзейсьніў?!.
На неба
вяртаецца маладзік.

* * *

Вогнішча:
цемра
частуеца лустамі
съветлыні.

* * *

Абрынулася яліна:
галінам
у смутак,
карэнню ў жах.

* * *

Здаюцца бутэлькі.
Дождж

пытаеца ў кожнага:
“Хто апошні?..”

* * *

Вартуе вароты трава:
у бязълюддзя
знаёмы твар.

* * *

Вулачка блытаеца
у даўніне:
шурпаты
у дрэва дотык.

* * *

у яблыках:
гром
прад яблыняй падае
на калені.

* * *

Укінуў кашулю ў раку:
цяпер
адступішся, съпёка?!.
*

* * *

Смага — магніт:
вярбіны
хіляцца да ракі.

* * *

Юрта на ўсіх
і на кожнага:
сонца
атабарылася на зямлі.

* * *

Услалася съцежка
саломаю:
съмела
кладзіся, дождж!..

* * *

У полі імжа:
разгарнуўся
кветкай на быльніку
матылёк.

* * *

Цягнік аддаляеца:
ростань
займела голас,
аблічча — далечыня.

* * *

З саломінаю:
нясу
ў руцэ падарунак ветру.

* * *

Вагаеца вецице
за вокнамі і адтуль
тлумачыць,
што тут утульна.

* * *

Воплескі даланёю
адною:
лунае
кляновы ліст над зямлёй.

* * *

Восень:
глыбее
позірк у азяра.

* * *

Парадкующа:
бяруць

вечар вароны
нанач.

* * *

Складае карціну?
Скідае
у возера клён лісты.

* * *

Вечар журлівіцца:
жураўлі
ляціць у чырвоныя далячыні.

* * *

Цёмная плынь:
спыніўся
з кілімамі залатымі
на двух берагах
лістапад.

* * *

Эліта:
лістота
ляціць — застаецца
налета лес.

* * *

У шэрани:
увабраўся
у княскія строі хмыз.

* * *

Падае сънег.
Даганяе
дзяючына хлапца:
дагнала!..

* * *

Трэцца
рука аб руку:
так трэба, —
запэўнівае мароз.

* * *

Ім абы ўпарціца!.. –
Абураецца вечер,
вароты рыпяць.

* * *

Цьвіці!..
Абняла
яблыню завіруха.

* * *

Усюды наведаўся:
ветах
вандрое ўнаадварот.

* * *

Мае сябе – съпявае
ручай,
а сумёт нямы.

* * *

Словы аціхлі:
у немату
стукае сэрца.

* * *

З нагі на нагу:
дамоў
вяртаецца вечар.

проза

проза

Ніл Гілевіч

...чуецца свет, галълё, рэзыні, цвіце –
так і пішам: свет, галълё, рэзыні, цвіце,
а ня свет, галълё, рэзыні, цвіце...

Перажыўшы вайну

Новыя абрэзкі з аповесці

Першае кахранье

Вайна заявіла пра сябе ў нашым кутку ўжо ў ліпені-жніўні ня толькі трывожнымі чуткамі, гнятлівай няпэўнасцю (дык што ж гэта будзе?), але і першым вялікім пажарам (спалілі дзесяць хат у Айнаравічах), і першымі ахвярамі няяніных мірных жыхароў (загубілі сям'ю слабодскага краўца Мэндаля). Паказала свой драпежны аскал адразу ж, не пакідаючы людзям надзеі на тое, што, можа, дасыць Бог, абыдзеца ўсё як-небудзь спакойна, ціха, без агню і съмерцяў: маўляў, фронт прakaціўся імгненна і апынуўся дзесяці далёка, і ці вернуцца сюды яго грымоты – невядома.

З першых жа дзён акупацыі немцы пачалі наводзіць – збольшага – свой парадак. Назначылі старасту вёскі і бургамістра воласці. А з 1-га кастрычніка, на зьдзіўленыне і радасць малышні, у Слабадзе пачала працаваць школа, праўда, не сямігодка, як было, а

толькі пачатковая. Мне пашанцавала, бо да вайны я закончыў тры класы і цяпер пайшоў у чацьвёрты.

Вайна – вайною, а жыцьцё не спынілася, і многіх сваіх вабаў, уzech і радасыцяў ня страціла, асабліва – для дзятвы і моладзі. Як пісаў наш геніяльны паэт: “Маладыя гады! Маладыя жаданьні!..” Мне было яшчэ толькі дзесяць, але хіба ўзрост мае вырашальнае значэнне там, дзе пачынае дыктаваць сваю волю старажытны бог Купідон? Дык вось: вайна – вайною, а я – закахаўся. Гэта здарылася ў першыя дні каstryчніка, у школе. Я сядзеў на апошнім радзе з Сыцёпкам Дроздзікам, і на мне, трэба прызнацца, часта “гарэла скура”, – любіў паславоліць, ці, як у нас казалі, падурэць. І гэта вывела настаўніцу з раўнавагі, і, пасъля некалькіх строгіх заўвагаў, яна загадала мне перасесыці на другі рад, бліжэй да сябе. Гэта – яно-сабе. Самае прыкрае, што пасадзіла на парту да Сонечкі, – якраз пуставала месца. Ад крыўды я ледзь не зарумзаў, – такога ўдару па майм хлапечым самалюбстве, такога прыніжэння майі мужчынскай годнасці было ну проста не перажыць. Сядзець на адной парце з дзяўчынкай – гэта ж ганьба! Аднак, нічога ня зробіш, пярэчыць настаўніцы ня станеш, у настаўніцы трэба быць у ласцы.

Усё, што я мог у гэтай ганебнай сітуацыі прыдумаць, гэта – прадэманстрацаць сваю непавагу і нават пагарду да Сонечкі. І я сеў ня толькі чуць-чуць на адлегласці, каб хаця не дакрануцца, але яшчэ і адварнуўся ад яе трошку бокам. Наогул, трymаўся так, як быццам яе тут і не было – настолькі яе прысутнасць была мне не дадушы. Але – гэта толькі на першым ды на другім уроку, а на трэцім я ўжо сядзеў амаль роўна. Да Сонечкі, вядома, не загаворваў, і яна, адчуваючы маю адчужданасць, не чапала мяне таксама. А на чацьвёртым – гэта быў урок па мове – ня вытрымаў, можна сказаць, сарваўся. Пісалі дыктоўку. Настаўніца хацела праверыць, як мы засвоілі правіла. Я скасавурыў вока на сшытак Сонечкі – і зларадна хмыкнуў.

– Што? – спытала амаль шэптам яна. – Памылка?

І я, непрыкметна, каб ня ўбачыла настаўніца, ткнуў асадкай у слова “сьняданьне” (“блінцы пякліся на сьняданьне”), якое яна напісала па за-своеным раней правіле бяз мяккага знака.

Рэч у тым, што з першага дня вучобы ў падакупацыйнай школе мы пачалі засвойваць новы правапіс беларускай мовы – дакладней, ня новы, а той, які быў у нас нарматыўным да 1933 года. У прыватнасці, абазначэнне мяккасці зычных гукаў на пісьме паводле вымаўлення. Я гэта правіла засвоіў зусім лёгка і трывала, мабыць, таму, што мне яно вельмі спадабалася: пісаць так, як і чуецца. Чуецца *съвет*, *галълёт*, *рэзыні*, *цъвіце* – так і пішам: *съвет*, *галълёт*, *рэзыні*, *цъвіце*, а ня *свет*, *галлёт*, *резні*, *цвіце*.

Пасъля гэтай майі зачэпачкі, справакаванай ня так памкненінем “выручыць”, як жаданьнем паказаць сваю перавагу ў ведах, нешта як бы трохі зрушылася ў маіх адносінах да Сонечкі, як бы пачала зынікаць непрыязнансць і мякчэць натапыранасць. На другі дзень я пачуваўся ўжо зусім спакойна і ўжо не лічыў яе вінаватай, што побач з ёй на парце аказалася свабоднае месца. Ну, а Сонечка... О! Сонечка пайшла на такі хітры дыпламатычны крок, пасъля якога я ўжо ня меў ну ніякага права ігнараваць дружалюбнае суседства, а tym больш касавурыцца і надзімацца. На першым жа перапынку, я не пасъпеў яшчэ выскачыць з-за парты, як яна спрытненка паклала перада мной хрушчык – невялічкі, з карабок сярнічак, гожа запечаны маркоўны хрушчык!

– Чаго гэта ты? – зэрагаваў я, зусім ня ўзрадаваўшыся: маўляў, яшчэ не хапала мне – прымадзь ад цябе гасыцінцы.

– Проста так... Пакаштуй... Гэта мама напякла сёньня...

І так даверліва глянула мне ў очы, і так прыязна ўсыміхнулася, што нават трохі разгубіўся.

– Ну, дзякую, – абыякава мармытнуў у адказ і... згроб смакату ў жменю. Ужо ў двары пераканаўся, які гэта цуд – салодкі маркоўны хрушчык.

На наступным уроку я і адзін, і другі раз, можа, з пачуцця ўдзячнасці, ціхенъка (бо на ўроку ж!) пра штось у яе спытаўся, і адзін, і другі раз яна павярнула да мяне тварык, і я раптам заўважыў, што Сонечка... прыгожая! Яна ж вельмі прыгожая! І высочанькі лоб, і зялёна-шэрыя очы, і невялічкі нос, і зачасаныя цёмнакаштанавыя валасы – усё ў яе вельмі прыгожае! Гэтае адкрыццё мяне так уразіла, што я ажно зынякавеў ад нечаканасці; у мяне няйначай як адняло мову – і я пэўны час да яе не звязртаўся, Не звязртаўся, але раз-пораз, як бы між іншым і толькі на імгненьне, паварочваў галаву і зіркаў, – нібы хацеў пераканацца, што адкрытае раптам дзіва – ня сон, а сапраўднасць. Мной усё больш апанаўвала пачуццё, раней зусім незнёмае, якое становілася маёй таямніцай, – маёй і толькі маёй. Было адчувацьне, што я павінен гэтага саромецца, і таму ніхто пра гэта не павінен ведаць – ніхто ў цэльм съвеце. Больш таго, і сама Сонечка не павінна ведаць, нават і здагадвацца не павінна. Толькі я буду знаць, што я яе... ну так, люблю! (У нашым баку не карысталіся словамі кахаю, а гаварылі “люблю”. Дагэтуль помню: “Яна ж яго ня любя!”, або “Ён яе так любя, ну так любя, аж памірае”). Нікому і нікім чынам, нават намёкам, я не павінен адкрыць сваю таямніцу. Но, напрыклад, сябрукі-хлопцы падымуць на съмех і збэсьцяць тое, што стала маёй вялікай съвятлістай радасцю.

Сонечка (усё ж такі жанчына!) павінна была адчуць, што са мною нешта сталася, павінна была б заўважыць, што мае адносіны да яе неяк дзіўна змяніліся, сталі якімісь несвабоднымі, ненатуральнымі – не такімі, якія звычайна назіраюцца ў стасунках паміж добра знаёмымі дзяцьмі. Відаць, падсвядома я баяўся, што выдам сябе, – адсюль і скаванасць, і пазыбяганье лішні раз загаварыць, пра што-небудзь запытацца. Але Сонечка нічога гэтага не заўважала, зусім не заўважала, ніяк! Трымалася са мной роўна, як і з усімі іншымі аднакласнікамі.

Тым часам мне ўсё больш і больш хацелася заглянуць ёй у твар, пабачыць на перапынках, як яна ходзіць і бегае ў класе або на школьнім двары, паслуҳаць яе чысты галасок, яе звонкі вясёлы съмех. Мне пачало рабіцца сумна, калі, па заканчэнні заняткаў, яна аж да заўтра газыкала, бо жыла ў суседній вёсцы Зывярынічы, адкуль і хадзіла ў Слабаду ў школу. Мне хацелася бачыць яе даўжэй, даўжэй пабыць разам. І праз колькі дзён я сказаў сваім зывярыніцкім сябрам – ужо на выхадзе са школы: “Знаецце, я дадому не съпяшаюся, давайце я трохі прайду з вамі, пагаворым...” Сябры толькі ўзрадаваліся такай прапанове. Хіба хто-небудзь з іх мог здагадацца пра сапраўдную прычыну, чаго я наважыў падацца з імі ўбок ад дому? Сонечка была ў іх гурме, Сонечка! Усе яны, і хлапчукі, і дзяўчаткі, ішлі да хаты разам – дык гэта ж колькі часу я змагу яшчэ бачыць Сонечку! І я прайшоў з імі аж да Зывярынічаў, а, раззвітаўшыся, нават крыху пастаяў, паглядзеў усьлед, пакуль гурму праглынула вуліца.

Назаўтра “зывярынцы”, як у нас называлі жыхароў гэтай вёскі, прапана-

валі мне самі: "Хадзем з намі, пагуляем на выгане ў мячыка". І я ўхапіўся за прапанову з радасыцю. Праз хвілінаў дваццаць, хуценька перакусіўши, хлопцы сабраліся на ўскраіне вёскі, на выгане, дзе яны звычайна ладзілі розныя гульні. Якое ж было маё зъдзіўленыне, калі ўбачыў, што глядзець нашу гульню ў мячыка прыйшлі і амаль усе дзяўчаткі. Ва ўсякім разе – Сонечка прыйшла. Якая гэта была мне ўзнагарода!

І пачалася гульня. На вачах у нераўнадушных глядачак, якія ўсёліся на верхній жардзіне абароды, як ластаўкі на тэлеграфным дроце. Чатыры гульцы сталі па кутках абазначанага квадрата, а чатыры ў сярэдзіне. Тыя, што па кутках, перакідваюць адзін другому мячык, і нехта з іх, у зручны момант, павінен "выбіць" мячыкам аднаго з тых, што ў сярэдзіне квадрата. Ах, як мне хацелася быць у вачах адной глядачкі малайцом-героем – і тады, калі "выбіваю", і тады, калі ўхіляюся ад мячыка! Як хацелася засьведчыць і пахвальны спрыт і трапнасыць! Але ўдача, як гэта кажуць, была не на май баку: мне трагічна не шанцевала. Калі ні штурну мячыкам, каб "выбіць" – ніяк не патраплю. А што ў такі момант робіцца на жардзіне? Выбухае гучны зъдзеклівы сымех і нясуцца абрэзльвія, кплівія выкрыкі: "Няўмека! Недарэка!" Рэагаваньне глядачак надзвычай эмацыйнае, бурнае. Асабліва вылучаецца звонкі голас Сонечкі. Менавіта яна пры кожным майм промаху крычыць "Недарэка!" Ну не чакаў такога! Сонечка – мяне – абзывае недарэкам! Ды яшчэ так рагоча, так радуецца майму нешанцеванью! Ну не, гэтага я ёй не дарую! Божа, які непрыемны яе крик, які візглівы голас! Ад хваляваньня і злосыці я гуляю яшчэ больш няўдала. А яна яшчэ галасіней і больш зъдзекліва сымяеца. Нарэшце, я не вытрымліваю і кажу хлопцам: "Я пайду, я забыўся, што мне трэба быць дома, мама чакае..."

Ужо і ладна адышоў, а мне здавалася, я чую, як яна ўсё яшчэ крычыць: "Недарэка! Недарэка! Недарэка!"

Брахуньня! Сама недарэка! Ня дзіва, што такая брыдкая і непрыгожая! Заўтра ж папрашу Зінаіду Аляксандраўну, каб перасадзіла мяне назад да Сыцёпкі. Скажу: "Я буду сядзець ціха-ціха, вось пабачыце..."

Першае каханьне доўжылася роўна тыдзень.

Рабаўнікі

У гады акупацыі ў нас у Беларусі былі партызаны, сапраўдныя народныя месціўцы, і былі рабаўнікі, якія арудавалі пад выглядам партызанаў. І гэтых бандытаў было нямала, асабліва на другім годзе акупацыі, калі пачаў разгортвацца партызанскі рух і ім стала льга прыкрыцца лічынай лясных салдатай.

У дачыненьні да нашай сям'і рабаўніцкі гвалт бандытаў быў зъдзейснены тройчы. Першы – на пачатку зімы ў сорак другім. Помню, як ранічкой убегла з двара ў хату мама і голасна залемантавала: "А каб яно вам праз бакі палезла! Каб яно вам у горле калом стала! Каб яно да скону жыцьця пёrla ў вас назад з чэрыва!..." Мы ўсе пасаскоквалі – хто з ложка, хто з палатаک, хто з печы – дадолу. "Мама, чаго ты? Што здарылася, мама?"

– "Наяждзімся, дзеткі, і мяса, і сала!.. Хлеў ачысьцілі злодзеі! Ні сывінкі, ні авечак! Адна Недзяленя засталася..."

Мама хадзіла па хаце, амаль ломячы руکі, і ўсё не магла супакоіцца.

Мы хуценька паўсоўвалі ногі – хто ў валёнкі, хто адно ў чуні – і пабеглі ў хлеў, каб на свае вочы пераканацца, што ён сапраўды апусьцеў, што нейкія злодзеі нас абрабавалі. Ну так, у хляве, у сваёй загарадзі, стаяла толькі карова, а ні авечак, ні падсвінка не было.

Тады ўжо між людзей узыніклі здагадкі, што гэта робяць партызаны: маўляў, жывуць яны ў лесе і каб было чым карміцца – забіраюць у сялянаў усё жывое, акрамя ката і сабакі. Ды курэй яшчэ не крадуць, бо тыя вялікі крык-вэрхал падымаюць. Але бацька сказаў нам: “Не. Гэта зрабілі бандыты, рабаўнікі. У іх ёсьць зброя, яны прыязджаюць здалёку, нават з Менску, найчасцей з Менску, жулікі і зладзюганы, былыя турэмшчыкі, і рабуюць. А партызаны так ня робяць. Партизаны прыходзяць у хату і просьцяць. Просяць паесці, ну і з сабой што-небудзь, хлеба і да хлеба.” І мы, вядома ж, у праўдзе гэтых словаў не сумняваліся. Партизаны – гэта ж лепшыя савецкія людзі, змагары супраць немцаў, у нашых вачах – сапраўдныя героі. Хіба яны дазволяць сабе абкрадаць сваіх жа, таксама савецкіх, людзей? Ну хоць бы і нас, нашу сям'ю, у якой восем непаўнагадовых дзяцей? Канешне ж, гэта не партызаны!..

На пачатку восені сорак трэцяяг адбылася яшчэ адна падобная падзея. Таксама прыйшлі рабаўнікі. І таксама ноччу. Але на гэты раз – у хату. Я прачнуўся ад гучных галасоў, найперш ад мамінага. Я спаў на палатках, хуценька зълез долу і пратэпаў на другую палавіну хаты. Там былі два незнаёмыя мужчыны з карабінамі, адзін сівяціў кішэнным ліхтарыкам, а другі вымаў з шафы і кідаў на разасланую нашу ж капу адзеньне: ужо ляжалі на падлозе бацькава скуранка (ён апранаў яе да вайны толькі па сівятах), бацькаў сівяточны гарнітур, мамін сівяточны джэмпер... “Што вы робіце, людзі! – узрушана прамаўляе да іх мама. – “Вы назваліся партызанамі, дык жа і мой чалавек у лесе!..” – “А гэта мы яшчэ паглядзім, у якім ён лесе. Можа, у Лагойску ў паліцыі...” Апрача двух самых малых, стаім тут і ўсе мы, большыя: Ліна, Леўка, Ідзея, Сьветка, Коля і я. Стаім перапалоханыя, разгубленыя, і глядзім, як, накідаўшы кучу адзеньня, рабаўнік кідае паверх даматканыя маміны капы і посылкі, – цудоўныя, на заглядзеньне, блакітнага тону капы і такія ж адмысловыя, стракатыя, у ромбах і квадратах, тонкія ільняныя посылкі. Дзяўчаткі – Ліна, Ідзея і Сьветка ціхенъка плачуць: ім страшэнна шкада гэтых прыгожых рэчаў, якімі яны – ведама, жанчыны – любаваліся, калі мама пазасыцілае ложкі. Плача, безгалоса, адно сылёзы цякуць, і мама. Вось мужчына звязаў усё забранае ў два вялікія хатулі і вывалак у пярэднюю палавіну. “Пачакай, – сказаў той, што з ліхтарыкам, – вось тут яшчэ тое, што нам вельмі трэба.” І пацягнуўся рукой да копкі ў фасадзе печы, дзе стаяў ладны дзераўляны гаршчок з сольлю (у такіх гаршках сыпелі галандскія сыры на мураванскім сырзаводзе.) “Людзі! Апомніцесь! – залемантавала мама. – Хоць соль не бярыце! У мяне ж вясмёра дзяцей у хаце!” – “Не падымай, баба, крыку, а то сама знаеш, што будзе!” І выняў з копкі гаршчок, і пайшоў з хаты, усьлед за тым, што з хатулямі.

Мама, відаць, зусім зынямогшыся ад перажытага, апусьцілася ўскрай стала на ўлон. Сказала: “Запалі, Леўка, “смаркачык”. Смаркачыкам у нас называлася газовачка – маленъкая бутэлечка з газай, у якую ўтыкаўся кнот. І смаркачык усхліпнуўся, полымца супакоілася, і на хату пацадзілася слabenъкае жаўтлявае сівято. Склаўшы на прыполе руки, абясьціленая, разьбітая горам, мама сядзела нерухома і глядзела патухлымі вачыма

кудысь у качарэжнік, а лепш сказаць – у нікуды. “Гэта партызаны, мам?” – парушыў гнятлівае маўчаныне Леўка. І мама загаварыла: “Партызаны... Ага, партызаны!.. Якія гэта, партызаны?! Вы ж бачылі! Бандыты гэта, а не партызаны! Рабаўнік! Такія самыя, як і гэныя, што пацягнулі авечак і съвінку. Нават соль не пакінулі. Нават соль! Во нелюдзі! Ну гэта ўжо нелюдзі!” З паўхвіліны памаўчаўшы, як бы спахапліўшыся, дадала: “Добра што хоць не палезыл ў малую шуфлядку і не забралі бацькавы боты. Хадзі пасъвяці,” – сказала Леўку і пайшла на чистую палавіну да шафы. За ёю і ўсе мы гурмою. Выцягнуўшы шуфлядку, мама выняла з яе загорнутыя ў чисты кавалак зрэб’я боты – хромавыя бацькавы боты, якія яму пашыў перад самай вайнай гаенскі шавец Сроль. Божа, якія важнецкія, якія файнія боты! Як добра, сапраўды, што хоць іх не апаролі і не заграбеў грабежнікі.

А ранній вясной наступнага сорак чацвёртага нашая сям’я перажыла і яшчэ адну страту – “ляснулі” і гэныя файнія хромавыя бацькавы боты. Тым часам мы ўжо жылі бежанцамі ў Айнаравічах. Але досыць часта хтось са старэйшых – ці Ліна, ці Леўка – хадзілі ў Слабаду праведаць, як там наша хата, ці ўсё на месцы. Гэтым разам пайшоў Леўка. І мама, і я былі якраз у двары, калі ён вярнуўся. Мама зірнула і ўбачыла, што Леўка... плача – моўчкі, безгалоса, адно крывяцца губы і ціха бягуць абапал носу съязіны. Мама спалохалася: ці мала што ў дарозе магло здарыцца: пабілі, ці, крый Бог, парапілі...

– Чаго ты? – спытала з заміраннем сэрца мама.

Леўка нічога не адказаў, а толькі апусыціў позірк долу, пад ногі. Глянула туды і мама. І ўбачыла. І ўсё зразумела. У Леўкі на нагах былі разбітыя, разбухлыя атопкі-валёнкі, у парваных, падвязаных матузамі, галёшах. А пайшоў ён у Слабаду у тых файніх хромавых ботах, яшчэ, можна сказаць, новых ботах.

– А ідры ж тваю маць! – злосна вылаялася мама. – Як душой чула, што ня трэба табе абуваць іх... І казала ж: ня трэба, не абувай! Дык дзе ж! Смольлю прыстаў: мамачка, ну дай узьдзену, мамачка!.. Кавалер, ці бачыш! Яму ў бацькавых ботах ісьці трэба! У Слабаду!.. Па гэтай калантэсе!.. Ну і хто ж зьдзёр іх з цябе?

– Нейкі партызан, на кані ехаў, – пачаў расказваць, перастаючы сылімбераўць, Леўка. – Якраз на Краснай горцы. Ужо быў праехаў, а тады вярнуўся. “Стой, крычыць, а ну скідай боты! Ды хуценька, хуценька!” Я пакруціў галавой, што ня скіну... Дык ён зыняў карабін з пляча, лязгнуў затворам і кажа: “Тры секунды табе даю! А іначай – улажу цябе тут, і сам зьдзяру!..” Хашеў застрэліць...

Яшчэ раз паглядзеўшы на ўшчэнт зношаныя чужкія атопкі, мама сказала:

– Цікава, з якога ж атрада той партызан. Калі з “Бальшавіка”, дык бацька даведаецца, каго і куды камандзір пасылаў сёньня...

– Не, – з пэўнасцю адказаў Леўка, – не з “Бальшавіка”. “Бальшавіцкіх” я ўсіх ведаю, колькі разоў бачыў увесь атрад пастроены... Гэта з нейкага іншага. Можа, і з якога далёкага...

Ні слова “бандыт”, ні “рабаўнік” у маміных вуснах не прагучала. Ніхто з нас не сумняваўся, што гэта быў партызан. Узброены рабаўнік тут, у партызанская зоне, ды яшчэ сярод белага дня, не паказаўся б...

А наконт “кавалера” мама дарэмна паіранізавала. Леўка сапраўды разъ-

лічваў, што ў Слабадзе ён убачыць адну равесыніцу. Дзеля гэтага і часта хадзіў туды. Так бы мовіць, “праведаць хату”. Ну што ж, нічога дзіўнага: яму ўжо было чатырнаццаць з палавінай...

Удзічы на высьпе

Пачатак чэрвеня сорак чацвёртага. Скора ўжо трывадлы, як жывем пад акупацыяй. Колькі яшчэ? Бацька гаворыць, што доўга ўжо ім (г. зн. немцам) не пратрымацца. Пра гэта пішацца і ў партызанскай газеце, якую я амаль рэгулярна чытаю. Бацька – палітрук 2-й роты атраду “Бальшавік”, так бы мовіць – камісар, і ў яго скуронай сумцы заўсёды ёсьць некалькі паасобнікаў гэтай газеты. Праўда, цяпер ён – дзесяць на Паліку, у балоцістых лясах Барысаўшчыны, куды падалася ўся іх брыгада (як і многія іншыя), каб пазыбегнуць разгрому ў адкрытых баях з магутнымі сіламі ворага, кінутымі на франтальную блакаду заходніх раёнаў Міншчыны. Ці жывы ён – ня ведаем, ніякіх жа вестак няма, і мама ўсё часьцей цяжка ўздыхае і божкае.

Мы таксама сядзім у лесе, у айнараўскім дзічыне, на пясчанай высьпі, якая называецца Барок. У дзічыне і ацалелі ў блакаду, немцы ў дрыгву не палезылі, ведаючы, што партызанаў тут няма. Абстралялі колькі разоў і дзіч і Барок з неба, але абышлося, дзякаваць богу, без ахвар. Начуем у зямлянках – самых прымітывных, фактычна, у выкананай у пяску яме, накрытай сасновымі круглякамі і поверх іх голылем – каб не пазнаць было з аэраплану, што гэта – “жыльлё”. Побач з нашай зямлянкай – яшчэ трыв, гэта – наш “пасёлак”. За паўвярсты адгэтуль ёсьць яшчэ адзін – большы, там – зямлянак шэсцьць-сем і шмат маладога народу-дзяцвы, падлеткаў. Асабліва – дзяўчатаек.

У адзін з вечароў, ужо калі добра съязмнела, я наважыў схадзіць туды, пабачыцца з айнараўскімі сябрамі, пасядзець разам каля вогнішча. Каля вогнішча – ды яшчэ ў зівечарэлым лесе, – гэта цікава. Можна і падурэць, і пажартаваць, і наслухацца розных забаўных гісторый. Я ўжо бываў у іх, і ведаю. Думаў, што і гэтым разам будзе тое ж. Але яшчэ на падыходзе ні съмеху, ні гаму не пачуў. А пачуў – песньню. Каля вогнішча, якое ўжо прас্তрэвчала ў прагалах між стваламі сосен, съпявалі. І съпявалі адны дзяўчаткі, хлапечыя галасы ў іх пяяныне не ўрываліся. Божа, што я пачуў: як хороша, як пранікнёна, як прачула яны съпявалі! Я спыніўся і замёр, яшчэ за колькі крокаваў да той мяжы, дзе канчалася цемень. Далей, на асветленым, мяне маглі б ад вогнішча ўбачыць, і хтосьці мог бы аклікнуць, ня лепшым чынам зреагаваць на мой прыход, і песняня магла б абарвацца. О не! Я павінен даслухаць гэтую песньню да канца, я не павінен яе спалохаць – хай гучыць, хай гучыць гэта адна з самых любімых маіх песен!

...Дзеўка ад вады,
Хлопец да вады.
– Пастой, пастой, дзяўчыначка,
Дай каню вады.
– Рада б пастаяць,
Каню вады даць.
Мае босенікі ножкі –
Сыцодзёна стаяць.
– Я куплю парчу –
Ножкі авбярчу.

А як будзем жаніціся –
 Боікі куплю.
 – Не купляй ты мне,
 А купі сабе.
 У мяне ёсьць бацька й маці,
 Яны купяць мне.

Я ня раз чуў гэту “Вярбу” ў хрэсьбінных застольлях у нашай хаце, у гасьцях у сваякоў, на вясковых вечарынках, – там яе пісавалі п’яныя мужчынскія падпіваныні або праста гамана, воклічы, размовы. Зусім іначай яна гучала тут – у выкананыні падлеткаў-дзяўчатаў, у вечаровай лясной цішыні, сярод нерухомых сосен, пры маўклівым, ужо ашляхтым вогнішчы... Іх пяяньне было якоесці, ну, я сказаў бы, незямное – такое чыстае, такое вольнае, лёгкае, ні трохі не напружанае. Можа, упершыню мяне ўразіла менавіта гэта – уразіла так, што я не пасьмеў гэтае ўражаныне разбурыць. Я гатоў быў слухаць яшчэ і не памыліўся. Толькі закруглілася апошняяnota, як адна з съпявачак, напэуна, завадатарка, пасьпешна сказала: “Давайце “Зялёны дубочак” съплем!” І не чакаючи згоды астатніх, запяяла; з першага ж слова песні падхапілі сяброўкі. Каб лепш было чуваць, я ступіў яшчэ два крокі наперад і стаіўся за тоўстай сасной, выткнуўшы напалавіну галаву, каб бачыць.

Зялёны дубочак, шырокі лісточак
 Куды вецер вее, туды гольля гнуцца.
 Куды вецер вее, туды гольля гнуцца,
 Па ветру да мілай ўсе весыці нясуцца.
 Сягоныя субота, а заўтра нядзеля.
 Чаму ў цябе, хлопча, сарочка нябела.
 А як будзе бела, хоць заўтра нядзеля:
 Маці ў мяне стара, сястра ў мяне мала.
 Пераплыву речку, сяду на брусочку –
 Ці ня прыйдзе міла памыць мне сарочку.

Я ўжо чакаў, што зноў паступіць каманда: “Давайце цяпер съплем...”,
 – але замест гэтага пачуў за съпінай знаёмы голас:
 – А чаго ты стаіш тут затаіўшыся? Байшся ісьці да вогнішча?
 Зынеціўкі, я нават трохі спалохаўся. А гэта – сусед (часовы, па Айн-равічах), Толя Хвэллюсей.
 – Я... песні слухаю, надта пяюць прыгожа...
 – Дык і там паслухаеш. Хадзем!
 Мне нічога не заставалася, як пайсьці з ім да вогнішча.
 – Во, – авбясыціў Толя, – прыйшоў да нас у кумпанію, а сам стаіўся за сасной у мораку і стаіць. Пытаюся: чаго ты тут стаіш? А ён кажа: песні слухаю, надта прыгожа пяюць...
 – Я б і яшчэ слухаў, дык жа ты нарваўся якраз! – закінуў я сябру.
 Дзяўчаткі на сасновым кругляку міла заўсіміхаліся, было бачна, што пачуць гэта ім прыемна.
 – Дык яны і яшчэ съпяюць, съпецыяльна для цябе! – адказаў Толя.
 І яны съпелі. Съпелі і “Ці ўсе лугі пакошаны”, і “Ой, рэчанька, рэчанька”, і вясельную “Мамачка мая, родная мая, куды ж ты мяне выпраўляеш?..” Гэту апошнюю, праўда, съпела адна Маня Сінюкова, завадатарка, – іншыя ня ведалі ні мелодыі, ні слоў. А яна навучылася ёй ад бабулі. Песня такая жаласная, што калі дайшло да канцавых радкоў: “Лыжачкі ляп-ляп, сълёзачкі кап-кап, вось я й павячэрала” – я адчуў, як запяршила ў горле і зашчымела ў вачах...

Ішла вайна, недзе, вёрст за трыста на ўсход, гухкалі гарматы, раўліскрыгаталі жалезамі танкі, недзе ішлі на прарыў блакады і падалі съмерцию герояў партызаны, а тут, у айнараўскім дзічы, на Барку, у заначавалай на галінах сасон цішыні, каля ашляхлага, нязыркага вогнішча, гучала песня – невыказна-чароўная і бясконца родная беларуская песня. У вуснах дванаццаці-чатыроццаці гадовых дзяўчатак. Як сімвал несмартнасці. Як знак лёсу.

Хацелася жыць. Надта хацелася жыць!

Рабоня з Усходняй Прусіі

На пачатку лета сорак пятага ў нас пайшлі чуткі, што можна, хто хоча і не бацца, паехаць ва Усходнюю Прусію і адтуль прывезыці карову, – зразумела, атрыманую ад усталіванай там савецкай улады бясплатна. Усіх бескароўных гаспадынь, а такіх адразу ж па вызваленіі было ў нас у кожнай вёсцы нямала, чутка моцна зайнтрыгавала і ўзбударажыла: калі гэта праўда, калі гэта дазволена ўладамі, дык чаму б і не паспрабаваць махнуць туды і вярнуцца дадому з кароўкай? Але зусім скора стала вядома, – з вуснаў асоб чыноўных, – што ў гэтакі спосаб дзейнічаць нельга; урад Беларусі як рэспублікі вельмі пацярпелай у вайну атрымае ў якасці рэпарацый, німецкіх кароў з Усходняй Прусіі шмат, але ўсе яны будуць перададзены калгасным фермам, а не ў прыватныя гаспадаркі. Ну, што ж: гэтак дык гэтак, будзем для сябе гадаваць з цяляткам, як і было заўсёды.

У туую чэрвенскую раніцу мы, дзееці і падлеткі, пасьвілі сваіх кароў на Ямішчы, побач з гравейкай, якая праз нашу Слабаду ішла на Корань і далей на Плещчаніцы. Пагода была сонечная, і мы, па завядзёнцы, цешыліся рознымі забавамі. Нечакана хтосьці з хлопцаў голасна сказаў: “Гляньце, нейкая баба сюды карову вядзе!” І ўсе паглядзелі туды, куды глядзеў ён. Сапраўды, шырокай лугавінай незнамая жанчына вяла на павадку карову. Хто яна? І чаму не дарогай, а напрамкі да Ямішча, да гравейкі? Каб карацей было? Ну напэўна. Спыніўшы гульню, мы чакалі, пакуль жанчына наблізіцца. І вось яна ўжо каля нашай грамадкі, не маладая, гадоў за сорак на выгляд, стомлена, памалу ступае, гэтак жа ледзь перастаўляе ногі яе пярэстая, чорна-белая, карова. Старэйшая з нас ведалі, што такой масыці жывёліна належыць да галандской пароды, што ў Заходняй Беларусі яе і завуць “галяндэркай”.

Жанчына прыпынілася, і толькі пасьпела павітацца, як у яе рагулі падламаліся пярэднія ногі, і яна лягла чэравам на зямлю, уткнуўшыся пысай у выталтаны дзірван.

– Змарылася, – сказала жанчына, – страшна змарылася, ужо зусім ня хоча ісьці. Дык жа і ня дзіве: ад самага Менску пышком. І да Менску за чатыры дні дарогі аслабела, амаль бяз корму...

Сказаўшы гэта, жанчына і сама стомлена апусыцілася на той жа сухі дзірван, у галавах каровы. Пачуўшы пра такую далёкую дарогу, я не стрымайці і спытаяў:

– А адкуль, цётка, вы яе вялі да Менску?

– Не вяла, мае дзеткі; да Менску нас везьлі ў вагоне, там іх уга колькі было, ну і я са сваёй разам з усімі. Аж з Усходняй Прусіі ехалі. Там мне далі кароўку, там. І дакумент выдалі, каб ніхто яе не адабраў у мяне і каб

ехаць у тым вагоне дазволілі. Генерал адзін распарадзіўся. Надта добры чалавек, ну такі ўжо добры! Сам распытаў мяне пра ўсё і моцна зьдзівіўся, што я, цёмная баба, дабралася туды, аж у ту Ю Прусию. І нават загаварыў са мной па нашаму, па-беларуску...

Старэйшыя сярод пастушак-дзяўчат Валька Шлёпіха (гэта – мянушка, якая дасталася ёй ад бабулі, а прозвішча – Бурбоўская) раптам спытала:

– А самі вы, цётка, даўно елі, не галодная?

Жанчына глянула тужлівымі бляктымі вачыма на Вальку, затым скліла галаву на грудзі і ціхім дрыготкім голасам адказала:

– Ужо два дні нічога ў роце не трымала, нічогачкі... Каб хоць у кароўкі малако было, дык няма, яна першы раз цельная. – І хліпнула носам, дастала з кішэні пінжака насоўку і выцерла ёю імгненнем набеглыя сльёзы. І нас гэта ўразіла, і мы замоўклі і сыцішыліся, як бы былі вінаватыя і сваёй віны ўсаромеліся.

– Вы тут пасядзіце, цётка, а я збегаю дадому і прынясу вам што-небудзь, – сказала Валька. – Я хуценька, наша хата ў гэтым канцы Слабады, блізка.

І не чакаючи ад жанчыны адказу, пабегла.

Жанчына выцерла вочы, схавала насовачку, затым пацягнулася рукой да каровінай лабэціны, пагрэбала пальцамі між рагоў, палашчыла значыць, і кажа:

– Ну што ты гэтак сумна глядзіш, Рабоня? Пацярпі, родненькая, вось трохі перадыхнём ды і пойдзем. Ты ж малайчына, вунь якую дарогу пратупала...

– А вам яшчэ далёка? – спагадліва спытаў я, з боязью падумаўшы: а ці дойдзе яна, калі яшчэ далёка, бо выгляд у Рабоні быў надта ж панылы. Як уткнулася ў зямлю пысай, так і ляжыць.

– Яшчэ далекавата, я з Плешчаніцкага раёна, з-пад Крайска, калі чулі. Гэта ўбок Даўгінава...

– Чуё, – паважна кіёнуў я галавою, – і Крайск, і Даўгінава...

Падышла Маечка Палуэктава – сімпатычная, уся ў вяснушках дзяўчынка. Яна хадзіла дадому і толькі што вярнулася. Маечцы дзесяць гадоў, яна дачка ваеннага ўрача Палуэктава, за якога яшчэ ў пачатку 30-х выйшла замуж слабодская дзеўка Любка Рулькевіч. Да вайны яны жылі ў Менску, а ў першыя дні акупациі Любка з дзецьмі перабралася да бацькоў, у Слабаду. Ваенурач, натуральная, адразу ж апынуўся на фронце. Цяпер яны чакалі з дня на дзень яго прыезду і з хваляваньнем думалі, дзе яны будуть жыць, куды ён іх забярэ адгэтуль. Можа, цэлую хвіліну Маечка глядзела на карову, на яе змучаны, панылы выглед, а тады перавяла позірк на жанчыну і няголосна, даверліва-спачувальна спытала:

– Яна – памрэ?

– Не! – спалохаўшыся такога пытаньня, крыкнула жанчына. – Не, дзіцятка! Яна не памрэ! Яна будзе жыць вечна!..

Начытаны дока, я быў памкнуўся запярэчыць жанчыне, што карова ня можа жыць вечна, што аднойчы яна ўсё-такі памрэ, канешне, што каровін век вядомы. Але – не запярэчыў. Нешта стрымала мяне. Можа, зразумеў, што жанчына проста агаварылася, хацела сказаць “пражыве ўесь свой каровін век”, а сказала іначай? А можа, таму, што яе “Не!” прагучала з такой, я сказаў бы, звышчалавечай упэўненасцю, што пярэчыць, калі нават гэта і няпраўда, нельга, бо – нядобра і грэшна. Гэта той выпадак, калі трэба паверыць.

Тым часам прыбегла, задыхаўшыся, Валька і паклала жанчыне ў падол кавалак праснака – шэра-зямлістага колеру, скібку тварожнага сыру, трывараныя бульбіны і яйка.

– Яйка сырое, – сказала.

– Дзякую, дзіцятка, шчыра дзякую! – заківала галавой жанчына! – А каб табе Бог даў здароўечка і доўгага веку.

Пасьля гэтага адшыпнула трохі праснака, але не сабе ў рот панесла, а карове, і тая праглынула. І першую бульбіну таксама аддала Рабоні. А тады пачала прагавіта есьці сама. І зноў па шчоках пакацліся сълёзы.

Праз паўгадзіны яна разьвіталася з намі.

Мелодыя нашага лёсу

Ня помню, што мяне затрымала, але ў той ранак я выходзіў з пакою апошнім – з вялікага пакою-стадолы, у якім жылі хлопцы ўсіх трох курсаў педвучылішча. Увогуле, што датычыла заніткаў, я быў вельмі дысцыплінаваны, зрэшты, як і ўсе першакурснікі, яшчэ не асымлялія, не абабітія, не пасьевечаныя ў спосабы хітраваньня і “сачкаваньня”. Ужо амаль ля самых дзівярэй пачаў, як з радыёдynamіка – вісеў на сцяне пры выхадзе – загучала музыка. Да музыкі я быў нераўнадушны з тых дзён, як помню сябе. У шэсць-сем гадоў бегаў у ДСК (Дом сацыялістычнай культуры) паслушаць песні з патэфону – там быў ладны стус пласцінак, і загадчыца ДСК, па маёй просьбe, заўсёды “пускала” іх. “Ну, што, – пытала ў саплівіка, – прыбег музыку паслушаць?” – “Ага”, – ківаў галавой саплівік. І быў шчасльвы, калі з чорнай кружэлкі загучыць песня. Неўзабаве на вучыўся накручваць патэфон і “пускаць” пласцінку і сам. Не прамінаў і вясковыя вечарынкі, каб паслушаць граныне на гармоніку. Граныне было, па праўдзе сказаць, прымітыўненъкае, і ўсё-такі граныне: гукі спалучаліся – па законах гармоніі – у нешта цэлае і ўтваралі прыгожы найгрыш.

І вось, не пасыпей я выскачыць за дзіверы, як з рэпрадуктару палілася мелодыя. Але – што гэта? Што за мелодыя? Ды гэта ж нешта, гэта ж нешта... Бог ведае што! Нешта незвычайна прыгожае, праста чароўнае! Я ніколі і блізка падобнай мелодыі ня чую. Якайсыці боская, незямная музыка! Як яна праймае наскроў душу і сэрца! Колькі ў ёй глыбокага-глыбокага суму, колькі нясыцерпна-пранізлівага болю! Як яна забірае ўсяго мяне і цягне і цягне кудысці высока-высока і далёка-далёка!..

Я зусім забыўся, што ўжо даўно празвінеў званок і мне трэба быць на ўроку. Я забыўся, дзе я і што я. Чароўная музыка цалкам вырвала мяне з рэальнага съвету. Я стаю за два крокі ад дзівярэй, трymаю ў руках самаробную картонную папачку з падручнікам і спыткамі, але – мяне тут няма, я – недзе там, там!..

Рантам нясыцерпна-шчымлівая лірычная мелодыя выбухова перайшла ў рытм амаль маршавы, цвёрды, напорысты, поўны непрыміримасці і нязломнай сілы, поўны воінскай годнасці, рапушчасці, гатоўнасці да змаганья! Чую, як па сьпіне бягуць мурашкі, як тахкае, гатоўвае разарвацца, сэрца. І зноў – тая пачатковая запеўна-расыпеўная лірычная мелодыя, такая незямная, съвятлістая, мройная і ў той жа час – такая чалавечна блізкая, тужлівая, балючая. А яшчэ – гэта музыка якаясь надта ж родная, свая, наша, як бы адвеку, адроду, ад калыскі знаёмая, хоць я ніколі яе раней ня чую.

Мелодыя нарэшце абарвалася, скончылася, змоўкла. І роўны голас дыктара аб'языцю: "Гучаў паланез Агінскага "Разывітаньне з Радзімай". Паланез Агінскага? Агінскага? Але ж такога кампазітара я ня ведаю. Упершыню чую гэтае імя. Хто ён? Адкуль? Дыктар гаварыў на рускай мове і перадача была з Масквы. (Дарэчы тады, у першыя гады пасля вайны, дыкторы рэспубліканскага радыё карысталіся спрэс беларускай мовай). Што перадача з Масквы – гэта яшчэ ні аб чым не гаворыць. Чаму яго музыка такая мне родная? Чаму яна як ніякая іншая, дастала мне да дна душы? Чаму яна такая наша, беларуская? Значыць, Агінскі – беларус? Дзе, у каго даведацца, адкуль ён родам? Беларус, канешне! Но такая музыка магла нарадзіцца толькі ў нашым краі, на беларускай зямлі.

Ужо зусім не съпяшаючыся, я выйшаў з пакою і пасунуўся на заняткі. Ужо мне было ня страшна, што выкладчык можа зъедліва падкалупнуць мяне, а аднакласнікі весела зарагочуць. Пасля таго, што я толькі што перажыў, гэта ўжо будзе штось зусім-зусім нязначнае, дробнае.

Неўзабаве я даведаўся, адкуль родам Міхал Агінскі і калі ім быў напісаны геніяльны паланез "Разывітаньне з Радзімай". А праз шмат гадоў зразумеў, чаму з усіх наших мелодый гэта – самая-самая наша.

Таму што гэта мелодыя нашага лёсу.

Госьць Зъезду пісьменнікаў

У чэрвені 1949-га, калі я заканчваў 2-і курс педвучылішча, у Менску праходзіў Другі Зъезд Саюзу пісьменнікаў БССР, і мне пашчасціла быць госьцем гэтага форуму. Я рэгулярна чытаў газету "Літаратура і мастацтва" і ўжо ведаў, што рыхтуеца і скора адбудзеца гэта значная падзея ў культурным жыцці рэспублікі, але мне і ў галаву не магло прыйсьці, што я, зусім зялёны пачатковец, буду сядзець у зале зъезду, няхай сабе і на правах госьця. Ашчасліві мяне гасціявым білетам наш выкладчык мовы і літаратуры Абрам Эвадзевіч Лорман. (Помню, як упершыню прадставіўшыся нам, ён сказаў: "У маім прозывішчы ўсе чатыры санорныя гукі"). Двух запрашэнняў у яго, вядома, не было, ён аддаў мне сваё, патлумачыўши, што самому яму пайсыці на зъезд не выпадае. Як жа я быў яму ўдзячны за гэткі дарунак! Выказаць належным чынам сваю ўдзячнасць я не сумеў, ня быў навучаны гэтаму, але калі б Абрам Эвадзевіч заглянуў у ту юную хвіліну мне ў душу – убачыў бы, як там усё аж клякатала ад радасыці.

Зъезд праходзіў у будынку КДБ, у вялікай зале, – ня помню, ці ўжо тады яна называлася Клубам імя Дзяржынскага. Да грознага будынку на рагу праспекту Сталіна і Камсамольскай я прыйшоў на добрай паўгадзіны раней і аціраўся каля пад'езду, пакуль ня ўбачыў, што ідуць і заходзяць знаёмыя мне па абліччы пісьменнікі. За імі падаўся і я. Перад залай якісь малады мужчына ў цывільнym, заглянуўши ў маё запрашэнне, папярэдзіў, што месцы для гасцей зъезду – на задніх радах. Ды я б і сам не папёрся наперад, хто я такі ёсьць, каб сунуцца туды, дзе месцы для дэлегатаў. Я сеў у перадапошнім радзе, а гэта на ўзвышшыні, і адтуль была добра бачная ўся зала і сцэна.

Празвінелі званкі, і ў прэзідыуме занялі месцы знакамітая – пад гучныя воплескі залы, канешне. У цэнтры першага раду – Пятрусь Броўка, ён з мінулага, 1948 году, старшыня праўлення СП, а датуль быў галоўным

рэдактарам “Полымя”. (Гадоў праз дваццаць, на Нарачы, Міхась Ціханавіч Лынкоў распавёў мне, як Броўка съпіхнуў яго з пасады старшыні СП, – не чакаючы зъезду, на якім, па Статуту, старшыня выбіраецца. Апраўданьне: Лынкоў, маўляў, размазыня, слаба змагаецца з праявамі бязроднага касмапалітызму ў літаратуры). Абвясыціўшы адкрыццем зъезду, Броўка сказаў: “Уношу прапанову абраць ганаровы прэзідым Другога Зъезду Саюзу беларускіх пісьменнікаў у складзе Палітбюро ЦК ВКП(б) на чале з таварышам Іосіфам Вісарыёнавічам Сталіным!” – апошняя чатыры слова ён вымавіў прыкметна фарсіруючы голас. І сам першы запляскаў у далоні. Уся зала паднялася з месцаў, воплескі гучалі доўга і грымотна. А затым старшыня абвясяціў, якія госьці з Москвы і братніх рэспублік прыехалі на зъезд, і сярод іх назваў Аляксандра Твардоўскага і Канстанціна Сіманава. Гэтыя паэты былі прывітаныя дэлегатамі і гасцямі зъезду асабліва горача. Так я ў першы раз убачыў Аляксандра Трыфонаўіча Твардоўскага. Як кажуць у падобных выпадках: для шчасльвага самапачуванья мне хапіла б толькі гэтага, ня кажучы пра ўсё астатніе, што я пабачыў і пачуў за дні зъезду.

Гармонь, гармонь, бубенчики.

– Тишу, кони! Стой, постой!

Ідёт жених застенчыў

Через девичий строй.

Я глялжу праз усю даўжыню залы на Аляксандра Трыфонаўіча і мыляю губамі – безгалоса шапчу гэтыя радкі, – гэтыя і ўсе наступныя аж да канца разъздзелу “Вясельле” з яго “Краіны Муравіі”. Апошняя радкі паўтараю двойчы – так яны мне спадабаліся, калі ўпершыню летам сорак сёмага я прачытаў іх. Ды што спадабаліся! Ня тое слова. Я быў у захапленыні – ад бліску майстэрства, з якім паэт намаляваў спаборніцтва бацькі і сына ў танцы.

Вышли биться насовсем –
Батыке тридцать, сыну семь.
Батыка щёлком, батыка дробью,
Батыка с вывертом пошёл.
Сын за батыкой исподлобя
Наблюдае, как большой.
Батыка этак, сын вот так –
И не отходит ни на шаг.
И оба пляшут от души,
И оба вместе хороши,
И оба – в шутку и всерьез,
И оба дороги до слез.
И расстаются, как друзья, –
И надо б лучше, да нельзя!..

Ну і праўда: і трэба б лепш, ды нельга, – лепш не напішаць. Так валодаць вершам, радком, словам можа толькі вялікі паэт-чараўнік, так адчуць і ўлавіць выявы нацыянальнага духу, характеристу можа толькі вялікі сын народу. Тады я гэткімі словамі не выказываўся, вядома, але што ўсім нутром падсвядома адчуваў гэта – дык напэўна.

Пераводжу позірк на Коласа, на Куляшова, на Крапіву, на Лынкова, на Глебку, і зноў падоўгу не адрываю вачэй ад Твардоўскага – самага майго любімага ў сучаснай рускай літаратуре паэта. І самага – я не сумніваюся ў гэтым – таленавітага.

На перапынку дэлегаты і госьці рушылі на выхад, у файе. Я не кранаюся, не ўстаю – я чакаю, калі будзе ісці Твардоўскі. І вось ён ідзе разам з Куляшовым і Сіманавым. Высокі, статны, сьветлавокі, на мой погляд, вельмі

прыгожы. Божа мой, ідзе аўтар паэм “Васілій Цёркін”, “Краіна Муравія”, “Дом пры дарозе!” Я падымаюся з крэсла і, амаль ня дыхаючи, гляджу на яго і на яго сяброў. А яны пра штось тавораць, відаць, абменьвающа жартамі, бо съмноўца. Нейкая сіла штурхает мяне на выхад, і я пасыплю ўплішчыцца паміж трывма Вялікімі і тымі, што ішлі за імі. У файе зразумеў, што яны ідуць уніз, у буфет. На добры лад, мне трэба было б спыніцца і адстаць ад іх, – дык жа не! І я іду за імі ў буфет і раблю прытым выгляд, што яны мяне зусім не цікавяць, што мне таксама трэба туды ж. Мне – з маймі капейкамі! Там круціцца каля Вялікіх было б ну проста непрыстойна, і я праз хвіліну зноў ужо быў у файе. Рашыў пачакаць іх тут, каб яшчэ раз пабачыць зблізку.

Пабачыў іх зблізку за тыя дні яшчэ не аднойчы. Асабліва пільна паназіраў, калі ўся грамада дэлегатаў і гасцей зъезду прыйшла на адкрыццё помніка Янку Купалу. Помнік гэты быў паставлены на рагу праспекту Сталіна і вуліцы Энгельса, пры самым уваходзе ў сквер, у пачатку цэнтральнай алеі. (Цяпер гэты помнік – бюст паэта на гранітным пастаменце – стаіць у Вязынцы, непадалёк ад дому, дзе Купала нарадзіўся). Народу на ўрачыстасці было шмат, і тут ужо я не прамінуў магчымасці вылезці на самы перад, дык добра і бачыў і чую усіх, хто браў слова. У тым ліку – і кароткую прамову Аляксандра Твардоўскага...

Незабыўныя дні, незабыўныя падзеі! Успамінаю іх з пачуцьцём удзячнасці лёсу: ён падарыў мне тое высокое, шчаслівае хваляванье, якое тады, на першых кроках творчага шляху, было мне так патрэбна перажыць. І з удзячнасцю добрым людзям: трэба ж было, каб настаўнік Абрам Эвадзевіч Лорман менавіта мне ўдружиў тое запрашэнне на зъезд. Мог жа быць ашчасліўлены і нехта іншы...

Мара пад пагрозай

Ужо стаўшы студэнтам Менскай педвучэльні, я даведаўся, што буду вучыцца ня толькі на настаўніка пачатковай школы, але і на піянэрважатага! Спачатку мяне гэта засмуціла, бо пасада школьнага піянерважатага, няхай сабе і старшага, мне здавалася як бы не зусім паважнай. Настаўнік – гэта настаўнік, а што такое піянерважаты? Якія яго абавязкі, якая праца? Строіць на лінейцы атрады, прымаць рапарты, на сівята – майскae ці каstryчніцкае – выводзіць на вуліцу піянераў з песнямі? Нічога радаснага мне такая перспектыва не абяцала. Але быў і адзін важкі аргумент у карысыць такой “здвоенай” прафесіі. “Засмучаным”, як я, завуч педвучэльні сказаў: “Вы будзеце ў выйгрышы. У школе, можа стацца, вы будзеце мець дзіве работы і дзіве зарплаты: і настаўніка, і старшага піянерважатага. Гэта ж выгадна.”

Вывучаць дысцыпліны па профілю “старшы піянерважаты” мне было нецікава, але – стараўся, з пачуцьця амбіцыі: трэба ж, каб усё ішло на “пяцёркі”. А што да абяцанай выгады, дык я адчуў яе ўжо летам 1950-га, па заканчэнні трэцяга курсу: менавіта студэнтам нашага профілю было прапанавана (хто жадае, вядома) паехаць на ўсё лета папрацаўваць важатым у піянерскім лагеры. Можна нялага за тры месяцы (чэрвень-ліпень-жнівень) падзарабіць. Ды і таннае харчаванье не абы-якое, амаль усё тое, што даюць дзесяцям.

І я ахвотна згадзіўся. Галоўнай “падахвоткай” была магчымасць хоць трохі разжыщца на грошы – у імя вялікай мэты: купіць плашч! Шыкоўны шэра-блакітны плашч! (Здаецца, бабруйскага вырабу, калі памяць ня здраджвае). Шыкоўным, вядома, ён быў у маіх вачах, а ўвогуле – самы прасыцецкі, прарызінены, без падкладкі, плашч. Іншым – ад ветру, ад дажджыку, а мне – для высокага, можна сказаць, шляхецкага гонару, для інтэлігэнцкай паважнасці і аўтарытэту. О, як ён будзе на мне глядзеца – доўгі, прыталены, з шырокім поясам, шэра-блакітны плашч! Я ня так сказаў: ня ён на мне, а як я буду ў ім глядзеца, калі апрану і выйду на вуліцу, і прыеду дадому, у вёску, а галоўнае – калі ў верасьні заяўлюся ў ім у вучэльню, пакажуся дзяўчатам і хлопцам свайго курсу (ну, і хлопцам, вядома, хаця... думаў я не пра іх). Я ўжо згадваў раней, што праз усе гады вучобы з адзеньнем у мяне, як цяпер модна гаварыць, былі праблемы. І вось – лёс ідзе насустроч: я куплю сабе шыкоўны шэры, з блакітным адценнем, плашч. Во буду “шчыгільняць” на вачах у народу!

І я прыехаў працацаць важатым у піянерлагер “Будаўнік”, – гэта недалёка ад вёскі Воўкавічы, пры аўташашы на Койданава, на ўскрайку лесу. Гаспадар лагеру – вельмі багаты: міністэрства будаўніцтва, і гэта кінулася ў очы адразу: новая ашаляваныя карпусы (адзін – з высокай вежай), дагледжаныя дарожкі-алеі, воддарль – імпазантны комплекс гаспадарчы: склад, кухня, прасторная крытая сталоўка. Пацікавіўся, колькі зараблю. Ня вельмі багата, але на плашч хопіць, нават трохі застанецца. Ну, значыць, мара ажыццяўіцца: у канцы жніўня атрымаю разылік і зраблю запаветную пакупку. Ах, скарэй бы ён – гэны канец жніўня! А то, чаго добрага, і плашчы разбярнуць у краме...

І пабеглі мае лагерныя летнія дзяянькі. Працацаць было цікава – усё-такі дзяятва, падлеткі, народ шустры і неўтаймоўны, здольны і на ўсякія штуки. Зазначым, што “народ” – гарадскі, трохі расьпешчаны і таму празьмерна актыўны. Вясковыя дзецы – куды больш спакойныя і дысцыплінаваныя. Але – нічога, і з гэтымі “чадамі” будаўнікоў (усіх рангаў і прафесій) я спраўляўся пасыпхова. Заўваг па работе мне не было, бо і дзецы, і бацькі, якія іх праведвалі, былі задаволеныя. Ніякіх прыкрых падзеяў або здарэньняў. Калі дзецы засыналі і лагер заціхаў, мы, важатыя, педагогі, акардыяніст, фізкультурнік, зьбіраліся ў пакой адпачынку – і было весела. Усе маладыя, жыццярадасныя, амаль усе студэнты, – дык чаго ж сумаваць?

На трэцюю, жніўеніскую зымену мне, як і ў дзінве першыя, ізноў даручылі весыці атрад піцікласьнікаў – ватагу бадай што самых непаседлівых. А сярод самых быў і самы-найсамы – Додзік (прозвішча ўжо ня памятаю). О, колькі ён дадаваў мне індывідуальнага клопату! То спозыніца на лінейку, то наўмысна дзесь схаваецца, зьнікне – калі трэба строем ісьці ў сталоўку, то дурачыцца і робіць усякія выбрыкі на занятках, у паходзе, у гульні. Добра такі ад'еў душу мне за тры тыдні. А ў апошнія дні выкінуў такі нумар, што мне стала блага: згубіў у лесе, побач з лагерам, сваё пальтэчка. Мы ладзілі забавы, з хованкамі, з “разьведкай”, дзень быў цёплы, і ён недзе скінуў з сябе пальтэчка, і забыўся, дзе. Пальтэчка было ня бог ведае якое, з танным матэрыялу, з накладнымі кішэнямі. На двары быў ужо жнівені, і Додзік нярэдка яго апранаў, калі было халаднавата. Прыйехалі бацькі забіраць сынулю, а пальтэчка – няма! Усяго і помніць Додзік, што паклаў яго ў лесе пад дрэвам. А дзе, пад якім дрэвам, – ня помніць. “А куды глядзеў важаты? Важаты куды глядзеў? Ня бачыў, што дзіця без паліто?..

Ня знойдзеце – плаціце грашыма!” – заяўіў недружалюбным тонам бацька. Мяне паклікаў да сябе начальнік лагеру Плоткін. Размова была кароткай. “Ня знойдзецца паліто – вылічым яго кошт з вашай зарплаты”.

З сябрамі-важатымі мы аблазілі і пільна аглядзелі ўесь участак лесу, дзе праводзіліся гульні. Марная справа. Хіба будзе пальгэчка ляжаць на месцы, калі лесам столькі сноўдае вясковых грыбнікоў? Іду да начальніка зноў, – паніклы, пагаслы, разгублены. “Значыцца так, таварыш важаты. Вось вам адрес Додзіка, язджайце да яго бацькоў і прасіце, каб даравалі Вам, зъмірлыся з прапажай і не спаганялі з вас грошы. Іншага выйсьця я ня бачу. Язджайце! Заўтра ж ранічкой”.

І я паехаў. Балазе, хадзіў прыгарадны цягнік. У восем ужо быў у Менску. Дом адшукаў лёгка, – ён быў за Нямігай на самым пагорку, дзе цяпер станцыя метро Фрунзенская. Колькі ішоў ад вакзалу – усё думаў аб адным: “Толькі б упрасіць, толькі б не спаганялі грошы, бо іначай – крах запаветнай мары: плашч не куплю! Шыкоўны, хоць і без падкладкі, шэраблакітны плашч. Ну гэта ж будзе проста катастрофа!” У такім настроі і зайшоў у кватэру. Гаспадар быў дома. І была старая, ужо прыгнутая гадамі, жанчына – можа, яго маці, ці цешча? Додзіка не было. Мабыць, яшчэ спаў у другім пакоі.

– Я з піянерлагеру, важаты...

– Ну і з чым прыйшлі?

Надзьмутая яго фізіяномія і рэзкі голас а сразу ж прыгасілі мае спадзяваныні. Кажу:

– Пальгэчка, на жаль, не знайшлі. Дый дзе яго знойдзеш? Столькі народу лесам ходзіць. Падабраў нехта...

Выгляд, канешне, быў у мяне зусім не баявіты. У такой сітуацыі я апынуўся ўпершыню, прасіць дараваньня ў чужых людзей раней не даводзілася. Ды і разумеў, што тут не да амбіцый, тут больш дапаможа вобраз “беднага студэнта”, якому трэба паспачуваць і пайсьці насустроч.

– Ну падабраў, ну дык і што? Вы прыйшлі паведаміць мне гэту радасыць?..

– Не, прабачце... Я прыйшоў... – слова пачалі не давацца мне і перасядцаць яшчэ ў горле. – Я прыйшоў прасіць вас, каб даравалі маю віну... Я, канешне, вінаваты, не дагледзеў, але... калі вы спагоніце з мяне грошы... дык я застануся...

– А як вы думалі? – зьнечіўку накінулася на мяне старая. – Уступіць такое харошае пальто? Вы знаецце, колькі мы за яго заплацілі?..

– Можа, я без цябе абыдуся? – амаль гыркнуў гаспадар на старую.

– А што я? Я толькі хацела сказаць, што... Ну, ня нада, дык ня нада...

Старая праглынула крыўду і адышлася ў куток.

– Паслухайце! Я адправіў у лагер дзіця адзетае, а забраў разъздзетае. Гэта – што? Хто павінен за гэта адказаць? Той, хто вінаваты. Вот так і скажыце начальніку лагеру. Саступаць я і не падумаю. І не спадзявайця!..

Выпулішы гэту тыраду, гаспадар падзадраў твар угору і пагардліва падціснуў губы. Маўляў: усё, размова скончана.

Так я і сказаў, вярнуўшыся ў лагер, начальніку. А ён – выслушаў і – ні слова. Толькі злосна гмыкнуў.

Праз колькі дзён у Менску, у бухгалтэрыі якогась будтрэсту, я атрымаў зарплату. Усю. Цалкам. Бяз выліку за Додзіка пальгэчка. Начальнік

піянерлагеру разам з бухгалтаркай, падбіаочы бабкі за сезон, нешта прыдумалі, каб кампенсаваць Додзікам страту.

Я выскачыў з бухгалтэры – з грашыма ў кішэні, – і па вуліцы, тратуарам, пусыціся амаль уподбег, падскокваочы і прымаяўляючы: “Ну вось і ня плач – і купіш ты плашч! Ну вось і ня плач – і купіш ты плашч!”

І купіў. Шыкоўны, шэра-блакітны, прарызінены плашч! (Здаецца, барыскай вытворчасыці). І дзіве зімы (падкрэсліваю: зімы!) “шчыгіляў” у ім. Дэмісезоннае паліто, першае ў жыцьці, купіў толькі восеньню 1952-га. А на ваце і з набіўным каўняром яшчэ гадоў праз восем.

“Пэўна, быў Бог над табою”

У апошні год вучобы майм суседам у інтэрнаце быў Антон Юркевіч – вельмі прыгожы, чарнявы, з мяккім рысамі твару хлапец са Смалявіччыны. Нашы ложкі аддзяляла толькі тумбачка. Натуральна, мы часта з ім гутарылі, асабліва вечарамі, ужо ўлёгшыся спаць. Аднойчы Антон спытаў:

– Вось ты шмат чытаеш беларускіх кніг, нават купляеш іх, а ці ведаеш ты такога пісьменніка – Цішку Гартнага?

І я адказаў – шчыра, як і было насамрэч:

– Аднойчы гэта імя я напаткаў у нейкім, яшчэ 20-х гадоў, часопісе, але цяпер у беларускай літаратуры такога пісьменніка няма. А чаму ты пытаешся?

– Я знайшоў на гарышчы ў дзеда дзіве яго кнігі, – адказаў Антон.

– Адна – нейкі раман, забыў як называецца, а другая – зборнік апавяданьняў. Хочаш, я прывязу іх, паглядзі, калі яны трэба табе – дык з прыемнасцю падару...

– Абавязкова прывязі! – жыва адазваўся я на прапанову. – Нават вельмі прашу прывезыці...

Імя Цішкі Гартнага сапраўды было мне вядома, але – толькі па вершы “Чырвонаармейцы”, які я прачытаў на адным з пажоўкльых лістоў якогасыці часопісу (а мо і календара?), выпрашаных мной у слабодскага сябра Толі Давідовіча. Гэта было яшчэ летам сорак шостага; пасля таго прозвішча Гартнага мне нідзе не сустракалася. Пра жыцьцёў лёс пісьменніка я нічога тады ня ведаў. Але мне помнілася, што ў час вайны, пад акупацыяй, у адной з беларускіх газет нешта гаварылася пра арышты і расстрэлы беларускіх пісьменнікаў як “ворагаў народу”, і здаецца, там згадвалася прозвішча Гартнага. Пры ўсёй маладой някемнасці, я разумеў, што тут нешта ёсьць, і што гэтае нешта патрабуе асьцярожнасці. Але я ўжо і тады быў заўзяты бібліяфіл, і адмовіцца ад шанцу набыць кнігі зынілага пісьменніка – гэта было вышэй маіх сілаў.

У нядзелю пад вечар Антон вярнуўся з дому і прывёз абяцанае. Два – аднолькавага фармату і таўшчыні – тамы. І аднолькавай, вельмі відочнай, “зачытанасці”: вокладкі абшмальцаваныя, з ablamanymі ражкамі, з прарванымі, у дзірках, палатнянымі карашкамі... Адкрываю першы, на тытуле чытаю: “Сокі цаліны”, раман у чатырох квадрах. Квадра другая: “На перагібе”. На вокладцы другога тома вялікім выгнутымі літарамі намалявана: “Трэскі на хвалях”, дробнымі выведзена “Апавяданы”. Хапаюся то за адзін том, то за другі, перагортваю, папраўляю, дзе вытыркнуўся аркуш

ці заломлены ражок, дробненька трымцяць ад шчасльівага хваляваньня пальцы... Падымаю на Антона вочы:

– Ты сапраўды мне падорыш іх?

– З вялікай прыемнасцю, – адказаў тымі ж самымі, што і раней, словамі Антон. – Чаму б добраму чалавеку і не ўдружишь? Думаю, што табе яны больш спатрэбяцца, ты ж казаў, што ведаеш многіх пісьменьнікаў, і сам пішаши...

Радасыці майі не было межаў. Падумаць толькі: адразу дзъве кнігі забытага беларускага пісьменьніка! Забытага? Хіба забытага? Забароненага! Іначай бы так наглуха забыты ён ня быў! Канешне, забароненага! Ну чытаў жа я ў нейкай газете, тады, пад немцамі, што многіх пісьменьнікаў НКВД арыштоўвала і прысуджала да пакараньня съмерцю як ворагаў савецкай улады. Напэўна, і Цішка Гартны ў ліку іх. Но – чаму ж забаронены?.. Я абгарнуў абедзьве кнігі газецінай і схаваў у куфэрак пад ложкам. Але ўстрывожаная думка пульсавала далей. Калі гэта пісьменьнік забаронены, калі ён расстраляны як вораг – значыць і чытаць яго кнігі няможна, і трymаць іх у сябе небяспечна? Гэта ж, выходзіць антысавецкая літаратура! А ўсякія антысавецкія прайавы сурова караюцца. Прыйшучь, што я пропагандую антысавеччыну!..

А божачка ж ты мой, як раптам усё перайначылася і ў галаве, і ў сэрцы, як усё дзіўна-недарэчна закруцілася! Гэта ж ужо зусім не жартоўная ситуация! Г што рабіць? Што прыдумаць?.. Сагнуўся, адчыніў куфэрак і дастаў з яго ўжо няйнай як крамольную каштоўнасць. І пачаў зноў разглядаць. “Трэскі на хвалях” стаў уважліва перагортваць. Заінтрыгавалі назвы апавяданьняў: “Дойдзем, сынок”, “Чырвонаармеец Панкел Ліпа”, “Бегунец”, “Спатканыне”, “Трэскі на хвалях”... Прачытаў “Бегунца” – пра трагічны лёс вясковага хлопца, які перад наступам палякаў уцёк з Чырвонай арміі. Затым – апавяданьне “Дойдзем, сынок”, і яно таксама мне спадабалася. З якой чалавечай чуласцю і спагадай апісана, як уцякаюць ад польскай навалы жонка чырвонаармейца Маланка і яе шасьцігадовы сынок Міхалка!

Не! Як будзе – хай так і будзе! Кнігі завязу дадому, у вёску, і буду там хаваць іх, і чытаць, вядома. А на выпадак чаго – скажу: адкуль мне ведаць, што Цішка Гартны – пісьменьнік забаронены? На ўроках нам такога не гаварылі, у друку я пра такое не чытаў. Дык якая мая віна?

Гадоў праз сем, ужо пасля XX з'езду КПСС, калі былі рэабілітаваны многія рэпрэсаваныя беларускія пісьменьнікі, у тым ліку і Цішка Гартны, я распавёў пра гэты эпізод з яго кнігамі аднаму сталаму пісьменьніку, і ён сказаў:

– Ну, хлопча, пэўна, быў Бог над табою! Ніхто цябе ня выдаў, не падказаў, куды трэба, якую літаратуру ты хаваеш. Іначай – не памаглі б табе ніякія твае апраўданыні. Як мінімум – паляцеў бы і з вучобы, і з камсамолу... Як мінімум!

2008 – 2009

паэзія

паэзія

Анатоль Вярцінскі

...колькі разоў на шляху жыцьцёвым
ты паўтараў, як заклён, як замову,
каб неяк суняць свой жаль чалавечы:
“Яшчэ ня вечар... Яшчэ ня вечар...” ...

Сэрца вітае, памяць пытае...

Ёсьць такі жанр – прысьвячэнне

I на гэты раз, як і ў выпадку маіх ранейшых публікацыяў у “Дзеяслове”, узьнікае патрэба ў прадмове, у тлумачэнні (ледзь не сказаў: у самаапраўданьні).

Атрымалаася вось што. Прыкідваочы варыянт новай падборкі, стаў у нейкі момант зайдзяваць, што ўмешваеца, актыўна напрошваеца ў якасці супкладальніка само жыцьцё: напамінае, падказвае, кампануе адзін да аднаго верши, звязаныя непасрэдна з пэўнымі, рэальна перажытымі падзеямі, нагодамі і , у прыватнасці, з юбілейнымі датамі. Мусіў прыслушахацца да голасу свайго нядрэнна абазнанага дарадцы. Праўда, у дачыненіі да апошніх, юбілейна-віншавальных, зьявіўся спачатку сумнеў, узынклі пытанні, накішталт: “А, можа, ня варта? Пісаліся ж, здаецца не для друку, з іншай мэтай? Да таго ж, па сутнасці, экспромтам? I ці ня будзе ў такім разе вельмі выдавацца на часопіснай старонцы налёт альбомнасці?”

Давялося глянучь на тэксты больш крытычным вокам. Прайшоўся па асобных радках, направіў загалоўкі і вырашыў: “Варта”. Гэтаксама дапрацаваў крыху і вершы, прысьвежаныя педагогу Вользе Мікушка (Невяроўскай) і майм зямлячкам – лепяльчанкам. Іх я не называю, але маю на ўвазе конкретных асобаў, ведаю іх імёны-прозывішчы, месца іх працы. Ну, а што тычыцца вершаў, якія складаюць другую частку нізкі, то тут, відаць, каментар не патрэбны: яны ўсё ж пісаліся для друку.

Увогуле вершы-прысьвячэнны – не зусім мой жанр. Ёсьць у мяне да яго прэтэнзіі. Але я цаню яго як своеасаблівы выпрабавальны тэст – тэст на здольнасць быць элементарна лірычным, мець, так бы мовіць, справу з рэальным жыццёвым адрасатам, калі асобліва не да месца галаслоўны пафас, абстрактная рыторыка. Сказана ж: “Любіць так лёгка чалавечства – суседа палюбіць здалей”.

Вядомы свой зборнік вершаў-прысьвячэнніяй “Я вас люблю...” Ніна Мацяш падарыла мне з наступным аўтографам: “Хай не мялее шчырасць нашых душаў! 15.11.98”. А ў рэдакцыйнай прадмове да кнігі зазначалася: “Чытач ня без захаплення адкрыве, што аўтарка, парушаючы пэўныя літаратурныя традыцыі, не абмяжоўвае сябе ў выбары сваёй любові, сваіх прызнанніяў-прысьвячэнніяў. Шчырасць пры гэтым грунтуюцца на паэтычным майстэрстве і паэтычным гусьце...” Размова, як бачым, ідзе пра такія неад'емныя ўласцівасці верша-прысьвячэннія, як шчырасць, непадробнасць пачуцця, любоў. Пераканаўчы доказ. І тут, можа, варта толькі дадаць, што вершы-прысьвячэнныі ўяўляюць сабой, пэўна, ня толькі адзін з паўнапраўных жанраў лірычнай паэзіі, але і зьяўляюцца своеасаблівым сродкам сацыяльнага сумоўя, формай духоўнага жыцця.

Цікавае, амаль дзвоснае супадзенне. Якраз у той дзень, калі пісаліся гэтыя радкі, Сяргей Панізнык падараў мне сваю новую, выдадзеную ў Вільні, кнігу з нечакана-адметнай назвай (увага!) “Прысьвячэнні”. Так аўтар абыграў вобразную і жанрава-тэматичную асоблівасць сваіх вершаў, хоць і згрупаваных у сямі розных ратах-разъдзелах, але звязаных у той жа час з пэўнымі асобамі альбо падзеямі, гэта значыць вершаў-прысьвячэнніяў. Зрэшты, мудра сказана: усе жанры добрая, апрача сумных. І калі чытачу “Дзеяслова” ў дадзеным выпадку ня будзе сумна, то з мяне, аўтара, гэтага і хопіць.

ПАХОДЖАНЬНЕ ПРОЗВІШЧА

Акадэміку Радзіму Гарэцкаму

Адкуль яно, гэтае “імярэк”?
Адначасна ад “гор” і “рэк”,
а ня толькі ад “гаротнага”.
Ёсьць тут доказ ад зваротнага:
бо яны – цвёрдай, скальнай пароды,
іх душы – як чистых рэчак воды.

Адкуль яно, гэтае найменьне?
Ад “гараваньне” і “гарэньне”.
Ляталі – гайдалі лёсу арэлі...
Яны гаравалі і гарэлі.

Кідалі – ўздымалі жыцьцёвяя хвалі...
 Яны гарэлі і гаравалі.
 Гарт набывалі ў суроўм горне.
 Лепшую долю мужна агорвалі.
 Такія яны ўжо – Гарэцкія.
 Арэшкі – мацнейшыя за грэцкія...
 Арэх – ад арэшыны.
 Жолуд – ад дуба.
 Слухаць уцешна,
 бачыць люба.
 Шукальнік залежаў,
 стваральнік карт.
 Гонар.

Годнасць.

Горан.

Гарт...

1998

ЗНАК АЛЯКСЕЯ МАРАЧКІНА

*Юбілейны, жартайлівы
 і адначасова сур'ёзны, экспромт*

Ёсьць марачныя віны,
 ёсьць марачны канъяк.
 Ёсьць – я сказаць павінны –
 і ў Марачкіна знак.
 Знак адпаведнай маркі,
 высокай пробы знак
 і знак асобы яркай:
 муж сталы і юнак,
 хлапчына – Алесь Мара
 і майстра – Аляксей.
 Так, ён пасіянарый
 паводле сваіх дзей.

Пад марачкіным знакам
 спраў добрых бачым шмат
 і кажам яму: “Дзякуй!
 Сто год! Сто лят! Віват”

30 сакавіка 2005

ТАБЛІЦА МНОЖАНЬНЯ

*Нілу Гілевічу –
 у дзень ягонага 75-годдзя.*

Тры разы па дваццаць пяць.
 Нішто сабе сума!

Трэба сябра віншаваць
весела і сумна.
Множым дваццаць пяць на тры.
Тая ж усё дзея.
Верасьнёвыя вятры.
Смутак і надзея.

Першы ўкос, другі укос.
Штосьці ўсё траіцца.
Бо лужок вунь зноў парос.
Атава-травіца!

Першы Спас і Спас другі.
А яшчэ ёсьць трэці.
Яблычныя пірагі
найлепшыя ў съвеце!

Еж, смакуй, Ніл дарагі!
Сіл і даўгалецыця!

30 верасьня 2006

ПАМЯТНЫ ГАНАК

*Педагогу, завучу 19-й сярэдняй школы г.Баранавічы
Вользе Ўладзіміраўне Мікушка (Невяроўскай).*

Памяць людская – вялікі мастак!
Так высьвятляе, так выяўляе,
Так перажытае ажыўляе!
Бы ўчора было. А было гэта так...

У шлях выбіраемся восеньскім днём.
Пасьпець на сустрэчу ў школе мяркуем.
На “мазьдзе” крылатай сваёй за рулём
паэт і бард Эдуард Акулін.

Ахвотна дарога нас вяла.
Імкліва вілася яе стужка.
Я ведаў, што нас чакае Яна –
Вольга Ўладзіміраўна Мікушка.

Я ў думках згадваў свой колішні верш:
“Лепшая мара жыцьця – ня рэчы,
Лепшая мара жыцьця – сустрэчы.
Не сустракаешся – не живеш...”

Вілася дарога, вярста за вярстой,
шпарка круціліся аўтаколы.

І вось мы ўжо пад'язджаем да школы.
І вось я ўжо бачу ганак той.

Ня казачным быў ён, не залатым.
Ды ўсё ж ад казкі было нямала
у сцэне, як нас на ганку тым
Вольга Мікушка сустракала.

Міла казала: “Чакаєм, чакае клас”.
Казала гасцінна: “Калі ласка”.
На яве збываўся той міг якраз,
калі былі побач сапраўднасьць і казка.

Школу завем мы прывычна СШ.
І, можа, не толькі таму, што так зручна.
Рыфмуецца ж назва з “краса” і “душа”.
Яны з навучаньнем ідуць неразлучна.

Мінаюць дні нашы, зьнікаюць адзін за адным.
Ды, дзякаваць Богу, ёсьць памяць людская.
Помніцца, як на ганку высокім тым
завуч Мікушка нас сустракае.

2008 – 2009

РАТАВАНЬНЕ РЫФМАЙ

*Васілю Зүёнку – аўтару эсэ-дасыледвання
“Рыфма – гучная сяброўка”
ад аўтара вершаванага цыкла “Новыя рыфмы”.*

...Ды ўсылед за раздумам невясёлым
у бальнічнай палаце той,
пасыля размовы з медсястрой,
мяніцца да лепшага стаў настрой,
і думка такая прыйшла ў голаў:
“Хай, можа, і ўсе лугі пакошаны,
усе сенажаці твае і лугі,
але ж застаюцца яшчэ, дарагі,
рыфмы съвежыя, харошыя,
рыфмы – поўныя, дасканалыя,
незвычайныя, небывалыя...
І рыфмаў тых – непачаты край.
Толькі шукай, адкрывай, зьбірай,
стварай вершалады удалыя
і жыві – не памірай!..”
Словам, да ўцешлівай высновы
прыходзіў я ў развагах сваіх.
Душа ажывала надзеяй новай.

І сам сабе расьсмяўся ўслых.
 Собіла ж вось у бальнічнай палаце,
 парой вечаровай, на схіле гадоў,
 адчуць гэтак смак рыфмасуладдзя,
 смак фонікі будучых вершаадоў.
 Собіла ж... Розныя былі мары.
 Пражыты ж нямалы як быццам век.
 А тут – летуценъне пра рыфмарый,
 як пра аналаг Страдывары,
 як пра духоўныя хлеб і лек.

Дзіўна створаны ты, чалавек...

2009

ЗАМЕСТ РЭЦЭНЗII

*Кастусю Цьвірку – ініцыятару выдання,
 аднаму з укладальнікаў і рэдактару кнігі
 “Расстралянай літаратура” (Кнігазбор”, 2008)*

Хто гэтак пісаў калісьці:
 “Калі ты зынішчаеш твор –
 ты чалавека зынішчаеш,
 выносіш яму прыгавор”?

Хто так казаў: “Камарада,
 гэта ня кніга, не:
 калі да яе дакранешся –
 далонь чалавека кране”?

Джон Мільтан... Уолт Уітмэн...
 Наўрад ці чыталі іх
 бальшавіцкія каты, –
 ім было не да кніг.

Але калізію гэтую
 “кніга і аўтар яе”
 яны вырашалі імпэтна
 і паспяхова ўдрайне:

ставілі разам да съценкі,
 расстрэльвалі ва ўпор
 кнігу і чалавека,
 аўтара і твор.

Разылік іх быў вельмі прости:
 калі паэта няма,
 то няма і паэмы,
 і чэзыне проблема сама;

калі няма “нацдэма”,
то гіне разам з ім
і нацыі праблема,
няма праблемы зусім;

няма беларускага сына, —
зынік за турэмнай съцяной, —
няма беларускай ідэі,
няма і праблемы самой.

Так сталінскіх карнікаў зграя
вяршила справы свае...
...Не, браце, гэта ня кніга:
ты толькі крані яе —

і закранеш чалавека.
Ты толькі яе крані:
на вокладцы цёмна-барвовай —
адбітак застылай крыві.

Пакутніцкія лікі
глядзяць з яе бачын.
Госпадзе, памілуй,
дай іхнім душам спачын.

А нам, жывым, дай моцы,
дай пільнасьці, каб надалей
нас гэтак больш не зынішчалі,
нас, нашых кніг і людзей.

Люты, 2009

ПАМІРАЛІ, А ЖЫТА СЕЯЛІ...

*“Пагода дрэнная, дажджлавая. Праўда, апошняя
пару дзён крыху пацяплела. І хоць яшчэ гразка,
але зъбіраемся сеяць...”*

З апошняга, перадсъмяротнага ліста бацькі
(вясна 1972 году).

Паміралі, а жыта сеялі.
Жыта сеялі днямі вясеньнімі.
Не чакалі з мора пагоды
ды з нябёсаў манны лагоднай,
а выходзілі ў поле рана
жыта сеяць дбала, старанна.

Паміралі, але ня енчылі,
паміралі, але ня кленчылі,
жыта сеялі, жыта расьцілі,

жыта жалі, малацілі,
а як поўна было ў арудзі –
лягчай дыхалі іхнія грудзі.

Паміралі, а жыта сеялі,
малацілі жыта і веялі,
шчыравалі бяз лішняй трывогі,
да апошняй змогі-зынямогі.
Паміралі, а шчыравалі,
нават песьню запявалі
пра лета ціхае, жыта гусьценъкае,
снапы-копы, сярпы залаценъкія...

...Пісьмы бацькавы перачытваю –
уяўляю палоску жытньюю...

2009

ДЗЕ?

Пытаньне да сясьцёў

“— Скажы, мне, скажы, Насьця,
што сталася з намі такое:
дзе нашыя людзі праталі,
дзе згінулі нашы дзянёчкі,
чаму ўсё навыварат, ніцма?”

З верша Яна Чыквіна
“Размова з сястрою”

Сёстры мае, маё вам вітаньне!
А разам з ім і маё пытаньне,
якое ўсё з галавы ня йдзе:
“Дзе?”.

Што маю, родныя, на ўвазе?

Вёску зноў наведаў з аказіяй.
І вось, калі адчынілі хатку, –
не па себе мне стала спачатку,
стала нават страшнавата:
холадна дужа сустрэла хата.
Сустрэла такой пустатой-нематой,
нібы казала: “Няма мяне той...”

Так гэта была сустрэча з пустэчай.
Ніводнай той рэчы, ніводнай той рэчы...
Дарэмна мой позірк блукаў з кута ў кут, –
нічога ўжо ён не знаходзіў тут.
Дарэмна позірк блукаў па хаце.
І затужыла душа па страце.
І думка забілася, як у бядзе:
“Дзе?”

Дзе той гладыш? Дзе кварта тая?
 Дзе тая даёнка? – памяць пытае. –
 Дзе тая кадзь, кадушка, кадка?
 Дзе гарнец той? – не адказвала хатка. –
 А той цабэрак? А тая дзежка?
 А той куфэрак? А качарэжка?
 Здаецца ж, былі яны кагадзе.
 “Дзе?”

Куды дзяваліся – дзедава сьвітка
 Лубка-сявенька? Рэшата-сіта
 Пытаюся, сёстры. Загадка гняце

“Дзе?”

А тая іконка, пра нас што дбала,
 з покуту строга на нас паглядала?
 Нябачна яе ў цемнаце-пустаце.

“Дзе?”

Дзявалася дзе ж яно, усё тое –
 лагоднае, роднае, съятое,
 жыцьцядайнае, жыватворнае,
 непараўнальнае, напаўторнае?
 Зъляцела з ветрам? Сышло ў нетры?
 Растварылася ў паветры?
 Было ды сплыло? А ў якой вадзе?

“Дзе?”

Скажы мне, Ліда, скажы мне, Франя,
 што за планіда, за наканаванье?
 Знаю, дзе зыніклі дзянёчкі нашыя.
 А вось дзе пажыткі тыя, ўчарашнія?
 Дзе скарб той хатні? Пытаньне гняце.

“Дзе?”

Сакавік, 2009

ЯК ГОЛАС САМОЙ РАДЗІМЫ МАЛОЙ...

Зямлячикам-лепяльчанкам

Калі раным-рана ў кватэры маёй –
 то ранній вясной, то позній зімой, –
 званок прагучыць тэлефонны,
 ня звыклы, не будзённы,
 а нейкі адметны зусім
 па тону, па тэмбру сваім,
 званок ласкава-тонкі,
 па-съяточнаму звонкі, –

яго я адразу пазнаю,
 я хуценька трубку здымай
 і... чую Лепельшчыну сваю,
 голас бацькоўскага краю.
 Не забывае Лепель мяне.
 Раныяе тое тэлефанаванье
 заўсёды добрую вестку шле –
 то запрашэнье, то віншаванье.
 Скажу яшчэ: тыя “ало, ало!..”,
 што грэюць бы летняе цяпло,
 належаць як правіла лепяльчанкам,
 мілым зямлячкам, жанчынам-дзяўчаткам.
 Удакладню – каб было ясьней, –
 што гэта яны тут, яны менавіта
 узначальваюць самавіта
 культуру, рамёствы, школу, музей...
 Іх узначальванье азначае:
 ня хлебам адзіным жывуць лепяльчане,
 ня толькі знанаю клёцкай адной, –
 але і ежаю незямной...
 ...Чуецца ў ранішняй цішы
 званок. Падае зноў вестку Лепель.
 Яна – як съвята для душы.
 Што за яе можа быць лепей!
 Яна – напамін аб Радзіме малой,
 ці нават голас яе самой...

2008-2009

АСЕНЬНІ ВЕЧАР

Алене Мятлеўскай, пано якой “Асеніні вечар”
 (вышыўка крыжам) мне падарылі падчас сустрэчы
 ў Лідскім педагогічным каледжы.

Жыцьцё пражыць нам суджана гэтак.
 Ня поле ж перайсьці, не палетак...
 І колькі разоў на шляху жыцьцёвым
 ты паўтараў, як заклён, як замову,
 каб неяк суняць свой жаль чалавечы:
 “Яшчэ ня вечар... Яшчэ ня вечар...”

Былі часам леты непагодныя,
 не па-летняму халодныя.
 Пакідалі расчараўванье.
 Ды заставалася ўсё ж спадзяванье
 на цёплы дожджык, на ясную просінь:
 “Яшчэ ня восень... Яшчэ ня восень...”

Ня раз спахопліваўся, бывала:
“Задумваў шмат, а зроблена мала,
а жывеш, чалавеча, ня вечна...”
“Яшчэ ня восень... Яшчэ ня вечар...” –
зноў прамаўляліся гэтыя слова,
як слова малітвы, як слова замовы.

А што маём зараз, у астачы?
На момант сёньняшній справаздачы?
Здымаю, гляджу з павагай належнай
пано, што калісь падарылі ў каледжы.
На ім – хатіна, дрэвы і вецер.
А на звароце: “Асеньні вечар”.

І съмех, і грэх – жыцьця адценыні.
“Асеньні вечар... Вечар асеньні...”

Сакавік, 2009

KAMUNIKAT

проза

проза

Уладзімір Някляеў

...Што павінна было стацца —
і ня сталася?.. Магло быць —
і не збылося?....

Музей Броўкі

Апавяданьні

Цмок

Труну з целам Цімоха Нілавіча Макея паставілі калія магілы на козылкі, якія раптам падламаліся, бо за доўгія гады струхнелі пад дажджком і сънегам, а Цімох Нілавіч быў мужчына мажны. Труна қульнулася, цела Цімоха Нілавіча скацілася з гліністага грудка ў густыя кусты пры агарожы могілкаў, а тут пачаўся дождж са сънегам, усе засыпашаліся, замітусіліся і, не заўважыўшы, што труна пустая, накрылі яе вечкам і закапалі без нябожчыка.

Была позняя восень, амаль зіма, і кусты былі хоць і густыя, але голыя. Цімох Нілавіч пачаў прамакаць, таму падняўся і ўбачыў, што яго пахавалі пад крыжкам з надпісам: Макей Цімох Нілавіч, 11. 11. 1959 - 11.11. 2009, — з чаго вынікала, што ён на гэтым съвеце, дзе такія людзі, якія, каб не прастудзіцца пад дажджком са сънегам, могуць закапаць труну без нябожчыка, пражыў роўна паўвека. Яшчэ 10 гадоў заставалася яму да пенсii.

Ён пахадзіў вакол крыжа, палюбаваўся на свой пры-

гожы, з чорнай стужкай, партрэт і рушыў дахаты, бо ня ведаў, што яму, непахаванаму, на могілках рабіць.

Дома нікто не адчыняў, ён звыкла памацаў па кішэнях, шукаючы ключы, не знайшоў і падумаў, што дарма завядзёнкі такай нямашака, каб хаваць з ключамі, бо ці мала што... Суседкі таксама дома не аказалася, а дачка яе з “лапухамі” на вушах сказала, торгаючыся пад музыку, якую ў тых “лапухах” слухала, што маці з цёткай Рэніяй зараз у кавярні “Сонейка”, дзе спраўляюцца памінкі, бо ў цёткі Рэні муж ад сэруца памёр, і дзіўна, што ён сам, памёршы, пра гэта ня ведае. Яшчэ Аня, дачка суседкі, папярэдзіла яго, каб ён асьцерагаўся, бо амаль ва ўсіх трыверах, якія яна глядзела апошнім часам, людзі ў адносінах да прывідаў усё болей бязылітасныя, калечаць іх і нават забіваюць. Яна, Аня, думае, што такая тэндэнцыя ў кінематографе наўпрост звязаная з падвышэннем жорсткасці ў сьвеце. Людзі сатанеюць.

Цімох Нілавіч зразумеў, што Аня лічыць яго прывідам, і спытаў, як яна думае: ён насамрэч прывід, ці здаецца ёй прывідам? — на што Аня адказала, што ніяк яна не зьбіраецца пра гэта думаць, бо яно яе не калыша. “Вы і ў жыцці былі хоць і мажны, — сказала, торгаючыся, дачка суседкі, — але нейкі незаўважны. Як прывід”.

Па дарозе ў кавярню “Сонейка” Цімох Нілавіч спаткаў Дзіяну Святкоўскую, з якой ня бачыўся са студэнцкіх гадоў, таму Дзіяна ня ведала, што ён памёр. Некалі Цімох Нілавіч быў закаханы ў прыгажуню Дзіяну, і яна была закаханая ў мажнага Цімоха, але ён ніводнага разу не прызначыў ёй спатканья, ніколі раней не запрашаў на каву, дык запрасіў цяпер.

У кавярні не знайшлося вольнага стала, каб сесыі асобна — яны селі за памінальны. Рэні пасунулася, заплакаўшы: “Сядай, Дзіяна, вось бачыши, яна стала Цімы, праз якога мы некалі пасварыліся, цяпер сварыцца нам няма праз каго...” — а Дзіяна сказала, сядоучы: “У мяне, Рэні, таксама муж памёр...” — і разам з Рэніяй заплакала. Цімох Нілавіч падумаў і сеў паміж імі, а то будуць на плячы адна ў адной раўсыці ўвесь вечар — не пагаворыш. З Рэніяй дык ён нагаварыўся, а з Дзіянай яму хацелася пагаворыць. Тым больш, што ёйны муж памёр.

“...і неяк так для ўсіх незаўважна ён выконваў свае абязьдкі, што ўсе дзівіліся, калі яны выконваліся, і праекты рабіліся праектамі”, — завяршыў сваё памінальнае слова намеснік дырэктара праектнага інстытуту, у якім працаваў Цімох Нілавіч, а калега Цімоха Нілавіча інжынер Сташанскі дадаў, што, прасядзеўшы з нябожчыкам стол у стол амаль дваццаць гадоў, ён ня можа ўспомніць, каб той хоць у нечым яму замінаў — гэтак нябожчык сапраўды працаваў непрыкметна.

Усе, апрач дырэктара інстытуту, які ні на пахаваньне, ні на памінкі не прыйшоў, адзін за адным падымаліся за памінальным сталом і, жадаючы, каб Цімоху Нілавічу зямля была пухам, прамаўлялі хораща. Цімох Нілавіч ня надта тымі словамі падманваўся, бо, калі б сядзеў зараз не на сваіх памінках, а на памінках Сташанскага, дык падняўся б і сказаў тое самае. Ня ў тым сэнсе тое самае, што Сташанскі дваццаць гадоў ніяк яму не замінаў, Сташанскі яшчэ як яму замінаў, але Цімох Нілавіч сказаў бы, што гэта яму не заміналі. Хоць, хутчэй за ўсё, менавіта Сташанскі, які быў нібыта дарадцам дырэктара інстытуту, а насамрэч праста азадак яму лізаў, падгаварыў дырэктара не прыходзіць на разывітанье з Цімохам Нілавічам Макеем, бо шараговы інжынер — ня тая фігура, каб дырэктару з ім разывівацца.

На тым месцы за паміナルным сталом, дзе мог бы сядзець дырэктар, сядзела суседка, якая ўстала і сказала, што Цімох Нілавіч быў вельмі добры сусед.

— Я кахала яго, — паднялася побач з ім Дзіяна. — І калі б ён прызнаўся, што таксама... Але... Нават сёньня запрасіў і не сказаў. Я ня ведала, што памёр... Прайшоў праз жыцьцё маё незауважна, пухам яму зямля.

— І ўсё ж нешта ў ім было, калі сэрца спынілася... — уздыхнула сакратарка намесыніка дырэктара, якая, як ягоная сакратарка, хадзіла з ім паўсюль і нават на памінкі.

Цімоху Нілавічу таксама здалося, што Дзіяна сказала не зусім тое, што павінна была сказаць. Ці, ва ўсякім разе, ня ўсё. Чамусыці гэта яго пакрыўдзіла. Ён нават паспрабаваў адсунуцца ад Дзіяны бліжэй да Рэні, але тая ўперлася ў бок ягоны локцем: маўляў, памёр, дык ня лезь.

Прычыну, па якой Рэні не захацела туліцца да яго, ён зразумеў пасъля памінак, калі зазьбіраўся па звычы дахаты ўсьлед за Рэнай, а яе ўзяўся праводзіць Сташанскі — і яны амаль на кожным скрыжаваньні, як студэнты, цалаваліся. Не зважаючи на суседку, якая плялася за імі. Сташанскі хацеў нават у дом зайсыці, але ўдава ўсё ж засаромелася, не пусцила: “Ён яшчэ тут, няхай хоць noch праміне...”

— Ну што, Цмок?.. — спытаў Сташанскі, калі яны засталіся на вуліцы ўдвух. — Ты цяпер куды?..

Яшчэ з дзяцінства прыстала да Цімоха Нілавіча мянушка Цмок. Ён і не падобны быў на цмока, які з яго цмок? — а вось мянушка так прыляпілася, што і па съмерці не адляпіць.

Цімох Нілавіч пацепнью плячыма: ён насамрэч ня ведаў, куды яму цяпер?..

— Можа, да Дзіяны?.. — нібы падказаў яму Сташанскі, якому не цярпелася, каб Цімох Нілавіч сышоў. — Ці да суседкі...

Да суседкі заходзіць Цімоху Нілавічу не было чаго. Ён чуў, што амаль ва ўсіх нешта такое бывала з суседкамі, а ў яго — не. Тая, здаралася, прасіла па-суседску то палічку прыбіць, то кран пад круціць, пасъля налівала чарку і неяк так глядзела, нечага чакаючи, але Цімох Нілавіч ня піў — ён нават на памінках сваіх ні кроплі ня выпіў.

— Да Дзіяны, — сказаў Цімох Нілавіч, — і Сташанскі пляснуў яму па плячы:

— Правільна! А то столькі гадоў... — І пацікавіўся, таропка сунуўшы руку на разьвітаньне. — Ты на рабоце заўтра будзеш?

— Мушу быць, — паціснью руку Сташанскаму, хоць не хацеў паціскаць, Цімох Нілавіч. — Калі гэта я ня быў?..

— Хто цябе ведае!.. — пляснуў яму другой рукой па другім плячы Сташанскі. — Неяк і не відаць, калі не разгледзецца, ці ты ёсьць, ці цябе няма... І чаму гэта Цмокам цябе праразвалі?

— Бо трохгаловы, — адказаў Цімох Нілавіч, якому хацелася адной галавой плюнунець на Сташанскага, другой — агнём на яго дыхнунець, а трэцій... А трэцій...

Навошта Цмоку трэцяя галава?..

Па дарозе да Дзіяны Цімох Нілавіч заблukaў, бо, па-першае, была ўжо ноч, а, па-другое, дарогі да Дзіяны ён ня ведаў. Блukaочы, незауважна для сябе выйшаў на могілкі — якраз да свайго грудка. Пахадзіў вакол крыжа з надпісам: Макей Цімох Нілавіч, 11. 11. 1959 - 11.11. 2009, — з

чаго вынікала, што на гэтым съвеце, дзе такія людзі, якія, каб не прастудзіцца пад дажджом са сънегам, могуць закапаць труну без нябожчыка, ён пражыў роўна паўвека.

Даждж са сънегам скончыліся. Палюбаваўшыся на свой прыгожы, з чорнай стужкай, партрэт, Цімох Нілавіч лёг у кусты, пераначаваў, а раніцай падняўся і пайшоў на работу. Яму яшчэ 10 гадоў заставалася да пенсіі.

19-20. 02. 2009,
Масква-Менск.

Браты

Брат ёсьць брат, няхай нават ён мышэй ня ловіць. У пераносным сэньсе ня ловіць мышэй. Ня ўсё, значыць, цяміць, нечага не разумее. Ну, да прыкладу, кажаш яму: “Вунь там, бачыши, грошы ляжаць, ідзі вазьмі сабе, колькі хочаш”, — а ён пытается: “А колькі?..”

А кот у нас быў, Багрым, дык той у пераносным сэньсе мышэй яшчэ як лавіў! Цяміў, значыць, так, што ўсе грошы адразу б захапаў. Хоць на самрэч, не ў пераносным сэньсе, лавіў ён мышэй кепска. Можна сказаць: зусім кепска. Настолькі кепска, што зусім не лавіў, яму глядзець на іх было гідка. Калі і зловіць яку раз на год, дык прыцягне і пакіне на ганку, напаўдохлу. Каб паказаць, што ўсё ж злавіў, каб ведалі, што не дарманед — і съмятанай з аліўкамі кармілі. Не з вяршкамі, не са сыліўкамі, як, можа быць, нехта па-руску падумаў, а менавіта з аліўкамі, толькі съмятана асобна, аліўкі асобна — але пра гэта пазыней... А як пабачаць гаспадары, што мыш злоўленая, так адразу ў Багрыма да той напаўдохлай мышы ніякай цікавасыці. І калі яна, звар'яцелая, напаўдохлая ці напаўжывая, спрабуе збегчы, дык Багрым ня тое што гуляцца з ёй — усьлед глядзець ня хоча. Адварочваецца — гэтак яму гідка.

Съмятану Багрым любіў гэтаксама, як і ягоны брат Багір, які жыў у доме майго брата — па суседству на той жа вуліцы ў прыгарадным пасёлку. Мы з братам майм ня надта падобныя, а Багрым са сваім братам Багірам падобныя былі, як дзівye кроплі чорнай вады. Дачка мая змучалася, калі паміж імі, яшчэ кацянятамі, адрозненіні шукала: ніякіх адрозненінняў! Урэшце знайшла: у нашага Багрыма пад левай заднай лапкай, амаль у паху — маленькая, ледзь прыкметная белая плямка. Такая, што, калі ня змучацца, як мая дачка, дык плямкі той і не заўважыш, і таго адрозненіння ня знайдзеш: абодва каты аднолькава, як чорныя пантэры, чорныя.

Ва ўсім астатнім, апроч зынешняга выгляду, браты зусім адзін на аднаго не паходзілі. Брат Багрыма не разумеў, як гэта лавіць мышэй у пераносным сэньсе — з мазгамі ў яго было так сабе. Можна сказаць, кепска, і нават зусім кепска. Настолькі кепска, што нічога Багір ня цяміў. Затое ён, не марнуючы часу на ўсялякія там думкі, старанна, як усялякі служака, выконваў свае непасрэдныя абавязкі: сапраўды лавіў мышэй. І атрымлівалася гэта ў яго някепска. Можна сказаць, добра, і нават вельмі добра. Настолькі добра, што дом майго брата завалены быў прыдущанымі мышамі, якіх адлаўліваў Багір па ўсей акрузе і съцягваў, як сабака косткі, у свае патаемныя спраты. Можа, ён баяўся, што аднойчы яго карміць перастануць, і запасы рабіў? Чорт яго ведае — у дурня ж не спытаеш.

Між іншым, пасёлак наш яшчэ з дагістарычных часоў, задоўга да таго, як мы ў ім пасяліліся, Мышыным называўся. Спачатку мы думалі, што

ён у пераносным сэнсе гэтак называецца, як суседні пасёлак Срэбны, дзе ніякага срэбра няма. Аказалася, не!.. У Срэбным срэбра не было, а ў Мышыным мышэй — процьма! У суседзяў яны таксама вадзіліся, але ў нармальнай, сяроднестатыстычнай колькасці, а ў нас... Нібы дзіра нейкая з падзямельнага мышынага царства да нас выходзіла, і мышы з яе лезылі і лезылі, перлі і перлі — проста нашэсьце мышынае...

Дык вось тых мышэй прыдущаных, каб яны не зас্মярдзелі, знаходзіў у патаемных сковішчах брата і выцягваў, выкідваў на съметнік Багрым. Ну, калі яго ад жывых мышэй на вуліцы ванітавала, дык як ён здохлыя мог у доме трываць? Багір, маючы макатырку бесталковую, забываўся, дзе ён іх прыхоўваў. Таму адзін брат лавіў мышэй і хаваў, задушаных, а другі знаходзіў іх і выкідваў — такое вось было ў іх братняе разьмеркаваныне абавязкаў.

Выручай Багрым брата свайго не за так — інакш стаў бы я пра гэтую мышынную валтузыню распавядцаць! Багрым — паслуга за паслугу — брата свайго эксплуатаваў, за сябе змушаў выконваць гэтую надта ж непрыемную службу: мышэй лавіць. Бывала, вяртаяцца з работы, а каля ганку іх цэляя гары, нацяганых са склепу, з пуні. І Багрым каля іх сядзіць, грэбліва прыжмурыўшыся. На, маўляў, пабач, што я магу, калі захачу, а то завёў сваю кружэлку: ня ловіць, ня ловіць...

Першы раз я паверыў яму — і съмятаны наліў, і сподак аліўкаў выставіў. А потым ужо, у трэці ці чацвёрты раз падгледзеў, як Багір жыўнасць мышынную адлаўлівае і каля ганка складвае, а Багрым ляжыць у празрыстым цянёчку пад яблыніяй і кіруе працэсам.

Съмятаны я абодвум наліў... Аднаму — за працаздольнасць, другому — за кемлівасць. Дый за ўменыне кіраваць.

Ух, колькі яны съмятаны на пару ўмялі! Як быццам спаборнічалі: хто больш?.. Я ў жыцці ня бачыў, каб кот, ці няхай нават два каты, адразу гэтулькі съмятаны зжэрлі! Багір, напрацаваўшыся і пад'ёшы ад пуз, проста пысай у съмятане заснуў, а Багрым яшчэ пайшоў у сваю камору і закусіў аліўкамі. Ад аліўкаў у яго падвышалася кемлівасць. IQ.

Ён чаму аліўкі толькі са слоікаў пажыраў, кіпцюром іх чапляючы і ў рот запраўляючы, а насып аліўкі тыя самыя, нават большыя і тлусцішыя, у сподак — качае лапай, як шарыкі?.. Ды таму, што як толькі ў хату любы госьць зойдзе, так крычыць з парога: “А дзе гэты самы дзіўны ў съвеце кот, які аліўкі са слоіка лапай дастае і пажырае?” І адразу слоік аліўкаў перад ім: лясь!.. У яго гэтых слоікаў з аліўкамі ў каморы болей было, чым у брата дохлы мышэй. Ну і, акрамя таго, пры слоіку з аліўкамі — ён цэнтравы, самы галоўны, яму ўся ўвага. А калі б, як усе каты, са сподка еў, дык што?.. Хай бы й аліўкі, і нават што заўгодна... Справа ж ня ў тым, што, а ў тым, як, і Багрым, сапраўдны мастак, гэта разумеў.

Як у кожнага сапраўднага мастака, былі ў Багрыма зайдросынікі і ворагі. Брат не зайдросыціў, не. І не таму, што брат, а проста праз адсутнасць мазгоў не было чым яму зайдросыціць. Ён і не падумваў пра творчасць, ня склалася...

А вось варона Ванда, якая ў двары нашым на старой ліпе ўсё спрабавала пасяліцца, а Багрым штораз яе гняздо руйнаваў, выганяючы Ванду ў жыцціцё бяздомнае, невядома дзе і з кім, была натурай творчай і ворагам хітрым, вытанчаным. Але Багрым і самую хітрую з усіх варон, якіх даво-

дзілася мне бачыць, абхітрыў. Скарыстаўшы для гэтага ва ўсім падобнага на яго, акрамя ўнутранай сутнасці, Багіра.

Ягоны ёлупень-брат нічога ня цяміў, апроч таго, што хацеў ад яго Багрым. Самы звычайны кот, Багір маліўся на свайго таленавітага брата, ва ўсім яму падпарадкоўваўся і, у чым мог, стараўся Багрыма зразумець.

Багрым завёў брата на другі паверх нашага дому, пасадзіў яго каля зачыненага вакна на гаўбцы насупраць ліпь, а сам схаваўся пад разбяны канёк на даху і стаў чакаць Ванду.

Ванда, вярнуўшыся, убачыла ворага свайго за зачыненым вакном гаўбца — і стралой да яго... Багрым, гняздо вароны руйнуючы, ня толькі замахваўся на яе прыватную ўласнасць, ён ва ўсім, як канкурэнтку ў творчасці, яе даймаў, і Ванда ўдзень і ўночы толькі пра тое і думала, як і чым яму дапячы? Шукала лінію паводзінаў. І, нарэшце, знайшла: зьняважлівую. Інтуітыўна ўгадала самае балючае месца, на якое можна націснуць. Бо што можа быць для мастака больш крыўдным, чым зьнявага?..

Шырокое вакно гаўбца выходзіла на бок цёплы, сонечны, і Багрым, наеўшыся смятаны з аліўкамі, любіў пакачацца на шырокім падваконьніку, папесьціцца. Ляжаў сабе ды назіраў навакольле: людзей, сабак, дрэвы, птушачак... Для яго гэта быў ня столькі адпачынак, адпачываць яму не было ад чаго, колькі момант натхнення.

І вось аднойчы, у гэткі сьвяты момант, ёнугледзеў і ўчуў нешта неверагоднае: варона Ванда, завісши — зусім як шрубалёт — на адным месцы за акном гаўбца так блізка, што можна, здавалася, лапай дастаць, ды паспрабуй дастаць з-за шкла, ашалела круціла крыламі і каркала, каркала, каркала, зьдзекліва падміргваючы, галавой і хвастом матляючы: “Мастак знайшоўся! Бачыла я такіх мастакоў! Толькі дрыхнуць дні напралёт ды аліўкі жэрці! Ды ты і ня кот нават, якія гэта каты аліўкі жаруць! — а ня тое, што мастак!..”

І ўсё гэта ў вочы яму, у пысу, у съвятое съвятых...

Гэтак і павялося: як толькі Багрым зьяўляўся ў зачыненым вакне гаўбца натхнёным мастаком — так адразу ж Ванда павісала перад ім ашалелым шрубалётам.

Багрыма да зацьмененя мазгой гэта даставала, да таго вар'яvala, што ён спачатку, быццам нейкі дурань-брат, у съляпой лютасці, пакуль Ванда вісела перад ім і ў вочы зьдзекліва каркала і каркала — кідаўся і кідаўся на шклу. Але праз некалькі дзён, адкідаўшыся раз, другі і трэці, ён засаромеўся самога сябе, раскінуў мазгамі і, счакаўшы час, калі Ванда ў кароткім адлёце была, прывёў на гаўбец брата... Пасадзіў яго ў вакне замест сябе, як нажыўку, а сам скончыў з-пад разбяяного канька на даху — і ад Ванды пух ды пёркі паляцелі. Толькі і пасыпела ў апошні раз каркнуць: “Ну, Багрым!..” А, можа, каркнула: “Ну, я дурная!..” — хто іх, варонаў, разбярэ.

Дарма яна пра сябе так... Багрыма ад Багіра толькі дачка мая адрозніць магла, дый яна — моцна памучайшыся.

Калі мы сям'ёй хавалі Ванду, і дачка плакала, бо ўсе мы любілі гэтую вясёлую варону, якая была часткай нашага жыцця, Багрым на пахаваньне не зявіўся. Сышоў да брата... Падазраю, зынішчыў ён саперніцу зусім не праз разыходжаныні ў поглядах на творчасць і нават не праз яе насымешлівасць: гэтую прычыну ён для нас прыдумаў. А насамрэч расправіўся ён з варонай з-за рэўнасці. Таму што любілі мы Ванду ня менш, чым яго, і заўсёды на яе баку былі, як асобы гэткай жа, як і Багрым, творчай, духоўна моцнай, але фізічна слабейшай.

Так, Багрым разумеў сёе-тое і ў такіх рэчах, як каханье і рэўнасць. Кот, але адчуваў...

У майго брата адносіны з жонкай сталі ня складвацца: узынікла ў яе, як яна казала, паралельнае каханье. І вось зьяўляеца аднойчы гэтае каханье ў хату брата ў выглядзе лысакруглагаловага, як більядны шар, джэнтльмена, які прыстойна, трэба прызнаць, паведамляе: так, маўляў, і так, у нас з вашай жонкай усё паралельна — і вы нам, брат, катастрафічна замінаецце, стоячы на шляху. Брат адказвае яму, як джэнтльмен джэнтльмену, што ў ім таксама каханье не астыла, таму ён ня можа першаму, які патрапіўся, джэнтльмену, хай нават лысакруглагаловаму, жонку саступіць, а можа нават з-за гэтага застрэліцца, але, калі ўжо так сталася, то страліца ён пачакае, пакуль жонка сама ня вырашыць, якім ёй ісьці паралельным шляхам?..

Вось такую вядуць яны цікавую гаворку, якую мы з Багрымам таксама чуем, паколькі брат мой у такіх справах слабак, мянэ на дапамогу паклікаў, а Багрым за мной, як хвост, прычапіўся — і ляжыць сабе ўтульненъка з братам сваім Багірам на каміне, каля якога і вядзеца вось такая нязмушаная, сямейная бяседа. І даволі доўгая, таму што жонка майго брата, якая ў нейкім сэнсе і наша з Багрымам сям'я, усё не знаходзіць у сабе здольнасці на нешта рашыцца. Паралельна — здольная была, а вось так, каб стаць на нейкі адзін-адзіны шлях — не знаходзіць у сабе здольнасці.

Жонку майго брата, ні ёй і нікому ў тым не прызнаючыся, паколькі яна ўсё ж жонкай майго брата была, Багрым любіў. І ня толькі таму, што яна аліўкаў яму не шкадавала і ва ўсім, нават у відавочных правінах ягоных, нават у расправе з Вандай патурала, апраўдвалася і абараняла. Было паміж імі, паміж мастаком-катом і дураслівай жанчынай, нейкае ўнутранае падабенства. Духоўная, як і з варонай Вандай, сувязь...

Такая, значыць, карціна, гэткая каля сямейнага агменю сітуацыя — і яшчэ трэба сказаць, што Багрым, натрэніраваўшыся на аліўках, някепска гуляў на більядзе. Ня кіем, вядома, бо ўсё-ткі кот з лапамі, але шары па стале ганяў і ў лузы іх закочваў — толькі сукно трапічала. А то раптам падамне пад сябе белы, які разбівае каляровую пірамідку, шар — і нібы зынішчыць яго спрабуе, растроўшчыць, разадраць ды згрызыці ў незразумелай лютасці.

Усё тайнае, як вядома, рана ці позна становіца яўным, і незразумелае — зразумелым... Так і тут высьветлілася, што для Багрыма гульня на більядзе былы чымсьці накшталт баявых вучэньняў. Ён адпрацоўваў байцоўскія прыёмы на шарах, нібы загадзя бачыўся яму воблік чарговага, яшчэ больш небяспечнага, чым варона Ванда, ворага...

Такім чынам, каты вышэй, людзі ніжэй — утвараем мы малюнічную группу, у якой, седзячы каля каміна, я пачываюся ўсё больш нікавата: дарма мянэ брат паклікаў, дапамагчы нічым не магу. А жонка брата, каханая жанчына Багрыма, усё ніяк і ні на што не рашаеца, ні ў які бок не схіляеца. Тады лысакруглагаловы джэнтльмен раптам сам нахіляеца да яе, сам пры ўсіх яе далікатна цалуе і вытанчана кажа нешта накшталт таго, што ён, маўляў, павядзе яе адсюль не паралельным, а сваім, абранным ім, шляхам — і няхай тут усе разам з катамі хоць застрэляцца, хоць павесяцца, хоць што пажадаюць... І гэта былі, можа быць, апошнія ў ягоным жыцці словы, якія змог ён вымавіць ня толькі вытанчана, але і выразна.

З нечуваным мною ні ад якіх катоў рыкам, ад якога папярэдні вораг

Багрыма, варона Ванда магла б скончыць жыцьцё інфарктам, Багрым кінуўся з каміна на лысакруглую галаву такога адкрытага ў сваіх пачуцьцях і гэткага самаўпэйненага ў сваіх рашэньях джэнтльмена, падмяў пад сябе белы шар, які разбіваў каляровую сямейную пірамідку — і скора на галаве джэнтльмена затрашчала, як сукно на більядзе... Не магу сказаць, колькі доўжылася ўсеагульнае здрэнцвеньне, але часу, пакуль я здолеў адараўца закрываўленага Багрыма ад самай азартнай у ягоным жыцьці більяднай партыі, хапіла на тое, каб прыехала хуткая дапамога і павезла джэнтльмена ў лякарню цалкам непазнавальным. І нават тады, калі ён выйшаў з лякарні, жонка брата і каханая жанчына Багрыма яго не прызнала, завяршыўшы свой паралельны шлях. Бо як і куды можна ісці з кімсьці зусім непазнавальным — ды яшчэ заіастым, амаль нямым?.. Калі нават ён былы джэнтльмен.

Брат мой застаўся жывы, не застрэліўся, а ад мяне джэнтльмен запатрабаваў за каціна зъверства немалую кампенсацыю, перададзеную яму без суда, з рук у рукі, бо ён заявіў, што бачыцца са сваёй былой каханай ні на судзе, ні хоць дзе — праз яе зраду паралельнаму каханью — зьнешне ня можа і ўнутрана не жадае. Судзіцца ж ня з ёй, а са мной або з майм катом, лічыць для сябе абразылівым.

Так вось груба-матэрыяльна, адпрэчыўшы тонка-духоўнае, мы, як барыгі нейкія, непрыстойна разышліся, і такую заяву і гэткія паводзіны, якія съведчылі пра зъмену самой натуры джэнтльмена, я патлумачыў сабе тым, што ён страціў досыць шмат крыві.

О, так заўсёды: дзе каханье — там і кроў! І жарсыць, і падман, і подласыць, і зрада... А ўжо там, дзе съмерць, і ўжо калі сваё ўласнае жыцьцё можна зратаваць за кошт жыцьця кагосыці іншага — дык ад подласыці са зрадай і пагатоў паратунку няма.

Але гэта сярод людзей. Не сярод жа катоў...

Багрым захварэў. Ні ў більяд не гуляў, ні съмятану ня еў, ні фокусы з аліўкамі не паказваў. Ляжаў на гаўбцы на падваконьніку і блякла, абыякава, маркотна сузіраў сусьвет... Не на людзей і сабак, не на дрэвы і птушак глядзеў — у пустую прастору над гаўбцом. Быццам успамінаў і бачыў у той прасторы варону Ванду...

Сумна жыць на съвеце без сапраўднага сябра, але сумна і без сапраўднага, ды яшчэ й развязсёлага ворага! Мне здалося, што Багрым гэта зразумеў — і шкадуе, што позна.

Ванда ўсім нам часта ўспаміналася...

Не было ў нашай сям'і звычкі: ледзь чхнуў — да лекараў кідацца. Толькі тады іх клікалі, калі самі ўжо ўстаць, каб дайсыці да іх, не маглі.

Ня кінуліся мы і да ветэрынару. Ці мала што з катом, не ўпершыню... Сумам, маркотай, шкадаваньнем захварэў, дый, магчыма, зьеў што-небудзь, застудзіўся...

З гэтым і пакінулі мы Багрыма ў хаце на братоў: на ягонага і на майго. Зъехалі ў адпачынак. У той савецкі час, калі ўжо нейкім неверагодным чынам дасталася вам сямейная пущёўка ў прэстыжны Дом адпачынку на марскім поўдні, дык не да катоў было і не да ўсяго астатніяга. Таму што ўсё астатніе, можа быць, калі-небудзь яшчэ і будзе, а яшчэ адной пущёўкі на поўдзень у прэстыжны Дом адпачынку можа ня быць ніколі. Нават напэўна, што ня будзе...

Хай бы яе і не было — мяне з того часу на ваніты цягне ад усяго прэстыжнага, як Багрыма ад мышэй.

Брат патэлефанаваў: у Багрыма, аказваецца, вадзянка, ён безнадзеіны — і лепш за ўсё, каб ня мучыўся, усыпіць...

Што рабіць?..

Адкуль мне ведаць, што рабіць, калі я ня ведаю, што такое вадзянка? Памятаю толькі, здаецца, з жыцьця Плінія, што Геракліт ад яе памёр. І што гэты надна разумны элін, зыходзячы з той філасофскай тэзы, што вада перамагае агонь, а значыць, з роўнай сілай павінна быць усё наадварот — лячыў вадзянку агнём. Забраўшыся на гару, сядзеў тамака на старажытнагрэцкім, зусім ня слабым, я мяркую, сонцапёку і высушваў, высмажваў самога сябе, абклаўшыся, як шніцаль паніроўкай, каравякамі... Так што ці ад вадзянкі ён памёр, ці ад таго, чым і як яе лячыў, як бы і Плінію не дакладна вядома. Калі толькі нехта з Плініяў, старэйшы там або малодшы, насамрэч цікавіўся, чаму гэта, залезшы на гару, узяў ды памёр Геракліт? Таму што, калі разабрацца, якая ў тым цікавасць?.. Што на гары, што пад гарой...

Але Багрым не Геракліт. Хоць у нечым і не дурнейшы.

Стай я пытацца, як нам быць і што рабіць, у жонкі з дачкой, не адна-
му ж усё вырашаць, на гару па сонцапёку лезыці, а яны і слухаць гэткіх
размоў ня сталі. Дачка крыкнула: “Ды ня дасыць ён сябе ўсыпіць! Вось
пабачыши, што ня дасыць!..”

І ня выехаць, ня выляцець нам з марскога поўдня — хіба што птушкамі
пералётнымі... Таму што ў чэргах па квіткі на цягнік ці самалёт, як і за
ўсім астатнім, людзі тоўспіліся ў тыя часы паўсюль падоўту, а на поўдні
марскім стаялі столькі ж, колькі адпачывалі. Там, у чэргах, пазначаныя
нумарамі, як у канцлагеры, і папраўлялі здароўе, загараючы... Так што
жыцьцё чарговае хоць і нясыцерпна, але неўзаметку праходзіла. Без філа-
софскіх тэзаў.

Калі мы, нарэшце, вярнуліся, Багрыма не было. Брат, мой брат, якому
так і не змаглі мы ўсямна адказаць, што ж яму рабіць, прыняў самастойнае
рашэнне. Да нашага прыезду, каб меней сълёз...

Але як іх будзе меней?.. Калі не было ня толькі Багрыма, але і Багіра.
Ён, можа, дзесьці і быў, ды нікто ня ведаў, дзе?.. Зынік у той самы дзень
і нават, атрымлівалася, у туу ж гадзіну, калі павезылі ўсыпляць Багрыма.
Паўсюль шукалі, аўгавы расклейвалі — нічога.

Для мяне неспасцігальна было, як гэта Багір зынік?.. Сам зьбег?..
Такім, якім я ведаў яго і разумеў, ён ня мог зьбегчы. У адрозненіне ад
Багрыма, які толькі і гойсаў па пасёлку, вышукваючы спажыву для гульні
розуму, дамасед Багір з хаты ні лапай. Хіба што вясной, парой каціных
вясельляў, на якія розум без патрэбы...

“І не падумаеш, што выкралі, каму здаўся гэтакі дурань?..” — сказала
проста, каб сказаць нешта, жонка брата, а дачка наша, у яе нярвовы стрэс
з-за ўсяго гэтага стаўся, закрычала, як на поўдні: “Ня дурань! Самі вы
дурні! Ён бяз брата жыць ня змог, забіўся, вось!..”

Мінаў, як лекар міма хаты, час, і паволі ўсё супакойвалася, прытухала,
але тут сталі далятаць малавытлумачальныя весткі... Спачатку адна дама,
якая карміла калісьці Багрыма аліўкамі, заўважыла яго ў лесапарку — і
ён кінуўся наўцёкі, як толькі яе пазнаў. Потым яшчэ адна дама распавяла
прыкладна тое самае, толькі казала не пра лесапарк, а пра млын — гэта
чорт ведае, дзе. Прыйчым, абедзіве дамы ў адзін голас сыцьвярджалі, што
бачылі не Багіра, а менавіта Багрыма, і ў момант майго недаверу глядзелі

на мяне прыблізна аднолькава: няўжо мы, па твойму, такія дурніцы, што звычайнага ката ад ката незвычайнага адрозньніць ня можам?..

Ува мне міжволі зацеплілася надзея, а разам з ёй заварушыліся сумневы. Я нешта адчуў... — ня тое, каб супярэчлівае, але нешта такое... — і запатрабаваў ад брата з братавай падрабязнага, ва ўсіх дэталях аповеду: як у той дзень, у тую гадзіну ўсё адбывалася? Нічога такога, за што можна было б зачапіцца, ні брат, ні братавая згадаць не змаглі. На свае вочы яны ня бачылі, як ветэрынар, або хто там катоў на ўсыпленыне цягае, Багіра забіраў. Бачылі, як ён ката ў мяшку нёс, але на тое, як адлоўліваў і забіраў, не глядзелі, не захацелі — каб ўсё гэта, значыць, бяз іх і бяз лішніх сълёз... А Багрым, як мы і дамаўляліся, у нашай хаце жыў і хварэў, бо гойсаць, розумам гуляючы, па пасёлку — гэта колькі заўгодна, але ні ў якім іншым месцы жыць, а тым больш хварэць, ён ня мог, і мой брат па чарзе з жонкай толькі прыходзілі за ім прыглядваць. Дзе ў той момант, калі забіралі Багрыма, быў Багір, яны ня памяталі. Не заўважылі, не да таго ім, бачыш, было. Хапліся толькі тады, калі выявілася, што Багір зынік — і кінуліся бегаць і шукаць...

Я ўзяў з сабой свайго ёлупня-брата і паехаў з ім у ветлякарню.

Ветэрынар, якога паказаў мне брат, загарланіў, непахмельны: “Ды пайшлі вы са сваімі катамі! Тут людзі дохнуць, як мухі!..” Але калі я паставіў перад ім загадзя набытую пляшку, ён успомніў ўсё ў дэталях і падрабязнасьцях. Ката ён, як і заўсёды, калі лячыць яго прыезджаў — за што брат мой, натуральна, плаціў, а інакш трэба было б Багрыма ў лякарню вазіць, дзе яго ўсыпілі б адразу ж — знайшоў на гаўбцы на падваконьніку. Прывёз сюды, а ўжо ўсыпляў ня ён — тут ёсьць каму ўсыпляць...

Знайшлі таго, хто “ёсьць каму ўсыпляць”.

“Іх столькі, што ў вачах мігцяць, але вашага зацеміў, — без намаганьняў і гарэлкі ўспомніў гэткага росту мужык-варнідуб, якому не катоў бы ўсыпляць, а сапраўды дубы выварочваць, або дзіры кулаком у падземнае мышынае царства праломваць. — Я зьдзівіўся яшчэ: бачу ж, што здаровы, як чорт! І дурань-дурнем: у мяне съмерць ягоная на канцы іголкі, а ён ляжыць, як блажэнны, і амаль ня тузаецца”.

“Навошта ж ўсыпілі?..” — самі ў мяне кулачкі мае съціснуліся, ды куды з імі супраць такога бамбізы — хоць бы і разам з кулачкамі брата.

“А што мне з ім рабіць было?.. — зьдзівіўся ён, шчырае не разумеючы, чаго я тут кулачкі съціскаю. — Усыпіць дык усыпіць, адным катом меней...”

Я змусіў сябе стрымацца: надта ўжо здаровы.

“А ў пахвіне плямкі маленъкай, беленъкай пад левай лапкай вы ў яго не зауважылі?..” — зазіраў я ў вочы яму лісъліва і безнадзейна, і бамбіза глядзеў насустрach і скроў мяне — як быццам ня бачачы нікога, з кім можна было б пра нешта сур’ёзнае размаўляць. Клянчыцца тут перад ім нейкі прыдурак, які дазваляе сабе меркаваць, быццам катам, якіх мяртвіць прывезылі, будзе ён яшчэ і пад хвасты зазіраць...

“У яго вадзянка была?” — адвеў я ўбок, ужо сыходзячы, ветэрынара, і той адказаў, пахмелены і таму падабрэлы: “У грудзях нібыта прастуквалася, так што па першым дыягназе, які не пацвердзіўся... а па другім дык менінгіт...”

Я асалапеў:

“Як менінгіт?..”

Мусібыць, я асалапеў так, быццам вырашыў, што ў такім разе Багрым, пакуль усе мазгі ў яго запаліліся б, мог бы жыць і жыць, і падабрэлы

ветэрынар паспрабаваў, як умей, супакоіць мяне: “Усё адно б здо... — а потым, дробна-дробна пачасаўшы за вухам, дадаў. — Хоць каты ня людзі і хто іх, катоў, ведае... Знойдуць, бывае, траўку, ім патрэбную, і жывуць”.

У лякарні ня толькі я, але і брат мой нарэшце ўсё зразумеў — і адбылася ў нас вечарам за гарэлкай няпростая размова пра тое, што ёсьць родная кроў і што ёсьць крэўны брат, і пра ўсё такое...

“Які, аднак, нягоднік!.. — узрушана казаў брат, перакульваочы чарговую чарку. — Брата, роднага брата!.. Так падставіць!.. На съмерць!.. Замест сябе!.. Ды я б!.. Цябе?.. Ды ніколі!..”

Я ня мог, зразумела, апраўдаць Багрыма, які адправіў на съмерць замест сябе даверлівага Багіра. Брат — гэта брат, ды няхай нават і ня брат, а проста гэткі ж, як і ты, кот — не іншапляменная варона Ванда. І ўсё ж я адчуваў, саромячыся ў сабе гэтага, нейкае захапленыне, і, калі б раптам Багрым зьявіўся, я б адразу яго расцалаваў, а потым ужо дзерці б стаў да съмерці. Ну, не да самой...

Але Багрым ня зьявіцца. Бо мазгамі сваімі, настолькі разумнымі, што іх запаліў менінгіт, думае, быццам ведае пра нас больш, чым усе іншыя каты разам узятыя. Ён, кот, упэўнены, што мы, людзі, істоты адухоўленыя, з маральлю і прынцыпамі, Божыя падабенствы і ўсялякае такое, даравалі яму Ванду, бо яна іншапляменная, але ніколі і ні за што не прабачым яму аднапляменнага, адзінакроўнага брата, не даруем подласцьць — і задзярэм да съмерці! Таму сышоў і ня вернецца... Калі нават знайшоў цуд-траву.

Як мала ведаючы пра нас каты...

Каб пазбавіцца ад гэтих няўтульных думак, я, быццам насамрэч дурань апошні, перакінуўся з таямніцы каціных адносінаў на таямніцу адносінаў людскіх, пачаўшы раптам згадваць усе, аж ад дзіцячых, крыўды, і вінаваціць брата ў тым, што ён, ёлупень гэтакі... і зноў жа ўсялякае такое... і што праз яго, ёлупня, і праз жонку ягоную, курву, мы страцілі двух неверагодных, фантастычных, найлепшых у съвеце братоў-катоў!.. Тут і брат трываў-трываў ды ня вытрываў, ускрыўдаваў на крыўду, ускочыў:

— Які ты мне брат?!:

Я адчуў сябе так, быццам яны ў вакне, нібы я за шклом, і жонка брата з-за шкла глядзела — толькі шрубалётам не вісела, крыламі і хвастом не круціла, у морду каркаючы: “Брат знайшоўся!.. Бачыл мы такіх братоў!..” І як ніколі раней, я адчуў, зразумеў, якія мы з родным братам чужыя, што нікому я гэтак, як брату, не чужы, і мне ніхто не чужы так, як брат...

Багрым, як я і меркаваў, не вярнуўся. Магчыма, ён памёр, не знайшоўшы выратаваныня ў цуд-траве. Магчыма, зусім не яго бачылі мае знаёмыя дамы, ці мала падобных чорных катоў — усё магчыма... Знайсьці яго, як доўга ні шукаў, я ня змог — і ня ведаю, дзе заспакоілася, калі і куды адляцела ягоная хітрага, грэшная, але, нягледзячы ні на што, родная душа.

Душа брата.

Музей Броўкі, альбо за шчасьце выпіць з Шульманам!

У Сяргея Рыгоравіча Засевіча доўга-доўга стаяла ў бары пляшка каньяку. Армянскага з трyma зоркамі. Хто разбіраецца ў каньяках, ве-

дае: армянскі з трymа зоркамі — найлепшы. З пяцьцю зоркамі і болей найлепшыя канъякі грузінскія, а з трymа — армянскія. Ды яшчэ ў бары прастаяў той канъяк гады тры, ня меней. Вось і лічы...

Бар — гэта замоцна сказана, проста шафка ў секцыі, у якой і сірацела адна пляшка, і для нечага Ружане, жонцы, тая шафка была патрэбная, Ружана вымала пляшку і вымала, ставіла ў секцыі на святло, а Сяргей Рыгоравіч хаваў і хаваў яе зноў у шафку: яму сказалі знаўцы, што канъяк павінен выстойвацца ў цемры.

Сам Засевіч не разьбіраўся ў канъяках, ён быў канструктарам дзіцячых цацак, а пра канъякі распавёў яму Броўка. Ня той Броўка, які вершы пісаў лоўка і паслья якога музей застаўся, непадалёку ад якога Засевіч жыў, а Броўка Алег Мікалаевіч, калега па работе, таксама канструктар дзіцячых цацак, які неяк, гады тры таму, спытаў, ці ня мае Засевіч знаёмага лекара зубнога, каб танна і добра зуб зрабіў? Засевіч меў знаёмага лекара, які ня проста знаёмым, а швагерам яму быў, і швагер Засевіча так добра і танна зуб Броўку зрабіў, што Броўка прынёс Засевічу ў падзяку пляшку канъяку, прызнаўшыся, што купіў канъяк для швагера, але той ня ўзяў, бо ня піў. Не таму нават ня ўзяў, што ня піў, а ня ўзяў прынцыпова, паколькі на дзвіярах ягонага кабінету шыльдачка вісела: “З канъяком і цукеркамі не ўваходзіць!” — а Броўка ўсё адно прыпёрся з канъяком.

— Ты б яго ўжо ці аддаў некаму, ці выпіў з якім армянінам, — кожны раз казала Ружана, выціраючы пляшку ад пылу, і Засевічу так і запала ў галаву, што армянскі канъяк трэба было б выпіць з армянінам. Больш, зрешты, не было з кім, бо гэтакіх сяброў ці знаёмых, з якімі выпіваюць, Засевіч ня меў. Знайсьці, зразумела, можна было б, на армянскі канъяк шмат каго набегла б, але навошта шукаць непатрэбнае? Шукаць жа армяніна — дзе і як? Не ў Арменію ж падавацца. Па сёньняшнім часе за тыя гроши, якія каштую білет да Ерэвану, канъяком зальешся... А калі ў Менску армяніна шукаць, дык не падыдзеши да чалавека на вуліцы і не спытаеш: “Ты армянін?..”

Мінаў час, пылілася і выціралася пляшка. Армянін, з якім можна было б выпіць, ніяк не знаходзіўся. Засевічу ўжо сыніцца пачало, як яны ўдвух, бяз баб, па-мужчынску сядуць, падымуць чаркі і пра нешта такое, можа, нават пра тых жа баб, але, зразумела, не пра жонак, паговораць.

— З Шульманам выпі, — парайла аднойчы Ружана. — А то месца твая пляшка ў маёй шафцы займае бяз толку. — І зноў, зараза, паставіла канъяк на святло.

З некім трэба было ўрэшце канъячную праблему вырашаць, і Сяргей Рыгоравіч падумаў: “А чаму б ня з Шульманам?..”

Шульман прыехаў у Менск аднекуль з поўдня яшчэ ў савецкі час, калі вайна ў Карабаху пачалася, але наўрад ці Шульман быў армянінам. Хаця, з другога боку, мог і быць.

Шульманы суседзілі з Засевічамі, кватэру мелі на той жа лесьвічнай пляцоўцы, а ўсё адно Шульман зьдзівіўся, калі Засевіч пазваніў яму ў дзвіверы і прапанаваў выпіць добрага армянскага канъяку.

— З якой нагоды? — спытаў Шульман, якога звалі Аскарам і які працаваў некім у філармоніі.

— З той нагоды, што суседзі... — няўпэўнена адказаў Засевіч, усё яшчэ разважаючы, прызнаць ці не прызнаць Шульмана за армяніна, на што

Шульман, адчуўшы няўпэўненасць Засевіча, заўважыў, што суседзі яны ўжо даўно, а да канъякоў справа не даходзіла, дык жа нагода, мусібыць, ня ў гэтym, а тады ў чым, бо ён без нагоды ня п'е, не п'янтос ён які-небудзь, каб абы піць.

Прамаўляючы ўсё гэта, дзъверы перад Засевічам Шульман tym ня менш не зачыняў, з чаго Засевіч зрабіў выснову, што выпіць сусед ня супраць, толькі, як чалавек, які працуе ў філармоніі, гоніць культуру. Ня ў tym сэнсе гоніць, што адганяе яе, культуру, а ў tym сэнсе гоніць, што нясе абы-што, каб культурна выглядала. Таму Засевіч вырашыў сказаць Шульману ўсю праўду.

— У мяне ёсьць калега па работе, ягонае прозвішча Броўка... — пачаў Засевіч, і Шульман раптам яго перапыніў:

— Во, гэта нагода. А то суседзі... Я ў халаце і шлёпках, нічога?..

Тое, як Шульман быў апрануты, трохі псовала карціну, якая сунілася Засевічу, але ж не змушаць суседа святочны гарнітур апранаць, каб лесьвічную пляцоўку перайсці, і Засевіч адчыніў дзъверы да сябе ў хату:

— Нічога. Па-суседску.

Ружаны дома не было, Засевіч наўмысна падчакаў час, каб яе не было дома. Каб ніхто не замінаў па-мужчынску выпіць і пагаварыць.

— Як там у вас у філармоніі з бабамі? — адразу ж, каб не цягнуць, спытаў, ставячы пляшку на стол, Засевіч. Адноўльковых кілішкаў ён не знайшоў, некуды іх Ружана засунула, таму паставіў тыя, якія былі на кухні, нейкія разнабойныя: адзін, зеленаваты, большы, другі, сіняваты, меншы.

— Вы што!.. — абурыўся Шульман, і Засевіч падумаў, што гэта ён, як прадстаўнік культуры, абураецца праз рознабойныя кілішки. — Я жанаты чалавек, верны жонцы!

У філармоніі ён верны жонцы...

— Дык і я жанаты, і верны. Але ж пагаварыць...

— Вам больш няма пра што?.. — глянуў госьць на гаспадара неяк так, як на бамжа ўчастковы. — Вы кім і дзе працуеце?

Засевіч ведаў, што Шульман працуе ў філармоніі, бо той іншым разам білеты Ружане на нейкія канцэрты даставаў, а на фабрыку цацак, дзе працеваў Засевіч, ніякіх білетаў даставаць ня трэба было, дык ня дзіўна, што Шульман і ня ведаў, дзе Засевіч працуе.

— Я канструктар цацак на цацачнай фабрыцы.

Шульман чамусыці так зьдзівіўся і гэтак падаўся да Засевіча, што ледзь з халата ня вылузнуў.

— Хто вы? Хто?

— Я канструктар цацак на цацачнай фабрыцы. Чаму вас гэта зьдзіўляе? Звычайны канструктар на звычайнай фабрыцы. Не ў сакрэтцы якой працуе ці абаронцы.

Шульман ускочыў з крэсла.

— Як гэта звычайны?.. На якой такой звычайнай?.. Ды вы працуеце чарапіком на фабрыцы мрояў! Цудаў і дзіваў, разумееце? І вам няма пра што пагаварыць, апрош як пра баб?..

— Дык мы і бабробім... — разгубіўся з накату ягонага Засевіч. — У сэнсе лялькі вырабляем. Дзяўчынак там, жанчынак...

— Дзяўчынак, жанчынак... — перадражніў Шульман, сядоючы і расстаяўляючы чаркі: зеленаватую, большую, бліжэй да сябе, сіняватую, мен-

шую — да гаспадара. — Страхоцыце вы там вырабляеце! І калі вы з гэтым згодны, можам выпіць. Бо я п'ю толькі за праўду!

Лялькі, якія вырабляліся на фабрыцы, дзе працаўаў Засевіч, не выглядалі, канешне, на зорак з фабрыкі мрояў, але і не былі страхотнымі, ці ва ўсякім разе не такімі страхотнымі, каб згадзіцца з тым, што яны — страхоцыце, але, калі б Засевіч з гэтым не згадзіўся, дык выпіць не было б за што, і канъяк мог бы так і застацца ня выпітым, займаць у секцыі Ружаніну шафку, таму Засевіч вырашыў выпіць першую чарку за што заўгодна, а далей будзе відаць. Ён моўчкі адкаркаваў пляшку, моўчкі разыліў па чарках канъяк. Моўчкі яны чокнуліся і выпілі.

Ня так бачыў Засевіч пачатак свята за пляшкай армянскага канъяку шасыцігадовай вытрымкі.

— Хораша пайшоў, — сказаў Шульман. — Бо за праўду.

За якую праўду?..

Засевіч пачакаў, пакуль, як раёў яму Броўка, канъяк сагрэеца ў горле і аддасыць увесь свой непаўторны смак, але ніякай асаблівай смакаты не дачакаўся і спытаў нечакана для сябе самога:

— Скажыце, Аскар...

— Барысавіч...

— Аскар Барысавіч, а чаму вас Аскарам завуць?

— О! — узняў палец Шульман. — Усе пытаюцца, усім цікава... Мая маці любіла музыку савецкага кампазітара Аскара Фельцмана, таму так і назвала. — І цёзка Фельцмана навёў, як пісталет, палец на Засевіча.

— А вашая маці якога кампазітара любіла? Я маю на ўвазе музыку.

— Семяняку.

Пад наведзеным на яго пальцам Засевічу стала няўтульна, ён пасунуўся з крэслам па паркеце ўбок — і Шульман палец апусціў.

— Семяняку? Ня чуў пра такога... А як яго зваць?

У філармоніі працуе, а пра Семяняку ня чуў... Мог бы чуць, хоць і прыезджы. Вунь колькі ўжо гадоў як прыехаў... Пра што ж яны гавораць у філармоніі?

— Юрэ.

— Але ж вы ня Юрэ...

— Сяргей.

— Ведаю, што Сяргей. А чаму ня Юрэ?.. І чаму вашая маці любіла Семяняку, а ня Фельцмана?

— Фельцман у Москве. А Семяняка тут.

— Дык і Ханок тут. Чаму яна Ханка не любіла?

Ханка ведае...

— Ханок тут. Але яна любіла Семяняку, а не Ханка. Чаму яна павінна была Ханка любіць?

— Ханка Эдуардам завуць, — зноў узняў палец Шульман. — Вы б моглі быць Эдуардам. Эдуард Засевіч — гэта нармальна. — І ў другі раз навёў на Засевіча палец, як пісталет. — А па бацьку як?

Засевіч ня стаў адсоўвацца, лак на паркеце драпаць. Няхай страляе...

— Рыгоравіч.

— Во, тым больш.

— Што тым больш?

— Тое, што Засевіч Эдуард Рыгоравіч. Нармальна.

— А Сяргей Рыгоравіч Засевіч — не нармальна?

— Не, чаму... І Сяргей нармальна. Але вы маглі быць Эдуардам. Ды яшчэ Рыгоравічам. — Шульман апусьціў “пісталет” і ўзяўся за пляшку.

— Ці руку не мяняем?

— Што значыць руку не мяняем?

— Хто пачаў, той і далей налівае.

— Мне ўсё адно.

— Да гэтага нельга ставіцца абыякава, галава пасъля будзе балець,

— перадаў Шульман пляшку Засевічу. — Налівайце. Гэта закон: руку не мяняць.

— Закон дык закон, — разыліў Засевіч. — За што?

Шульман узяў кілішак, падняўся.

— Ваша маці магла б любіць музыку Пракоф'ева. Тады ўсё б супадала. Пракоф'еў Сяргей і вы Сяргей. Але ў жыцці супадае ня ўсё і не заўсёды. Вып'ем за тое, каб супадала!

З гэтым Засевіч ня стаў спрачацца. Няхай супадае.

Пасъля першага кілішку Шульман не закусваў, пасъля другога ўзяў скрылік лімону. Спытаў зморшчана:

— А чаму мы за Броўку п'ём? У яго юбілей?

— Не.

— Ён вам нейкі сваяк?

— Не.

— Тады хто?

— Ён мой калега па рабоце. Таксама канструктар дзіцячых цацак.

— А... Тады чаму мы п'ём за яго?

— Мы за яго ня п'ём.

Шульман паклаў на сподак скурку дасмактанага лімону. Сподак быў рубіnavы, колеру крамлёўскіх зорак, і жоўтая скурка глядзелася на ім прыгожа. Засевіч падумаў, што трэба будзе гэтыя колеры спалучыць у нейкай з цацак.

— А што мы робім? — кіўнуўшы на пляшку, спытаў Шульман.

— П'ём, але не за яго.

— Правільна. Нам яшчэ за яго піць! Хто ён нам такі? — Шульман зноў кіўнуў на пляшку. — Руку не мяняць, гэта закон. — І калі Сяргей Рыгоравіч разыліў, Шульман падняўся з чаркай. — Прапаную выпіць за жанчын, бо трэці тост!

Не чакаючы Сяргея Рыгоравіча, нават ня чокнуўшыся, Шульман выпіў, паганяў, заплюшчыўшы вочы, канъяк у роце, праглынуў і адразу ж, вачэй не расплюшчваючы, засыпявай:

— Ландышы, ландышы, съветлого мая пры-ы-вет, Ландышы, ландышы... ах, хто з вас ня ведае гэтай лірычнай, лёгкай, нібы съятлом і кветкамі напоўненай, мелодыі? Але мала каму вядома, што аўтар яе, знакаміты савецкі кампазітар Аскар Барысавіч Фельцман, першую сваю Сталінскую прэмію атрымаў не за яе і нават не за саме сініе ў съвеце... — Шульман пачакаў, пакуль Засевіч выпіў, узяў з рук ягоных і пакруціў перад носам ягонымі сініятымі кілішак... — Чорнае мора маё, а за санату для віяланчэлі, створаную ім яшчэ на другім курсе Маскоўскай кансерваторыі, куды ён паступіў па заканчэнні з залатым, прашу заўважыць, медалём знакамітай музычнай школы імя Столярскага П.С., што съведчыць як пра глыбіню, так і пра шматфарнасць... — Шульман паставіў на стол сініятымі кілішак і пакруціў перад носам Засевіча кілішкам зеленаватым... — так і

пра шматфарбнасьць таленту Аскара Фельцмана, які нарадзіўся ў 1921 годзе ў Адэсе, а ў 1941, ва ўзросце дваццаці гадоў, як толькі пачалася Вялікая Айчынная вайна, ажаніўся з Яўгеніяй Пястроўнай Кайданоўскай, таксама студэнткай Маскоўскай кансерваторыі, але дырыжорска-харавога факультету, якая падрабляла ў Габрэйскім тэатры Беларусі, які гэтаксама, як і Маскоўская кансерваторыя, знаходзіўся ў эвакуацыі ў Навасібірску, і Аскар Фельцман, пра што ўжо ніхто ня ведае, апроч мяне, пісаў для гэтага тэатра музыку і быў яму верны, але ня ўсё жыцьцё, бо пасьля вайны Габрэйскага тэатру Беларусі ня стала, і ўсё жыцьцё кампазітар Аскар Фельцман быў верны толькі сваёй жонцы Яўгеніі Кайданоўскай, а, можа быць, і ня толькі ёй... За параход! — зусім не да месца скончыў Шульман гэтую сваю, мусібышьць, філарманічную лекцыю.

Канъяку не было адпіта яшчэ і паловы, а ўжо Засевіч пачаў паціху шкадаваць, што прызнаў у Шульмане армяніна.

— За які параход?

— За песьню «Параход», якую ў 1952 годзе Аскар Фельцман напісаў для Леаніда Уцёсава, з чаго і пачалося іх сумеснае вялікае плаванье, іначай бы прэзідэнт Расіі Ўладзімір Путін не ўзнагародзіў бы Аскара Фельцмана ордэнам “За заслугі перад Айчынай” трэцяй ступені, і мы сёньня за гэта... мы б за гэта сёньня... а давайце мы Броўку затэлефануем!.. Скажам, што прэзідэнт Расіі Ўладзімір Путін узнагародзіў яго ордэнам трэцяй... другой... ды хай сабе першай ступені! І за гэта вып'ем!..

Засевіч падумаў, што Шульман калі не армянін, дык алкаголік. Хоць той не выглядаў п'яным. Дый ня мог мужык напіцца з паўпляшкі на двух.

— За што ўзнагародзіў?..

— За дружбу народаў! Беларусь з Расіяй дружыць?

— Дружыць...

— Во і ўзнагародзіў! За дружбу.

— А чаму яго?..

— А чаму не яго? Ён хіба дружыць меней за астатніх?..

Засевіч ня ведаў, як і з кім сябруе Броўка, бо іх адносіны нельга было назваць сяброўскімі. Калі б можна было, дык канъяк гэты, які Броўка купіў, яны з tym жа Броўкам даўно б і выпілі. Тым больш, што Броўка знаўца ў канъяках, а Шульману, падобна, усё адно, што піць.

— Дружыць ён, па-моіму, як усе... За астатніх ня меней...»

— Но! — тыцнуў пальцам Шульман, ён бяз гэтага пальца свайго не абыходзіўся. — Сярод усіх астатніх, з гушчару людскога, можна сказаць, вылавіў і ўзнагародзіў! Ну, можа, ня сам вылавіў, у яго там ёсьць каму лавіць... А ўзнагародзіў сам! Прапаную за высокую ўзнагароду... руку не мяняць!

“А чаму гэта я, — спытаўся ў сябе, выпіўшы, Засевіч, не сябрую з Броўкам? Ён не дурны, інтэлігентны. І не скупы: канъяк мне швагераў аддаў, хоць мог сабе пакінуць. А я абы з кім сябрую, з Шульманам п’ю, а з Броўкам — не. Чаму? Бо ён не армянін?.. Ці ня рускі, каб з ім сябраўаць і піць?..”

— А вы чаму... выбачайце... — ледзь не спытаў ён Шульмана, чаму той не са сваімі сябрамі, а з ім п’е, нібы ня сам яго па-суседску запрасіў... — а чым вы, выбачайце, займаецца ў філармоніі? Які ў вас, у сэн্সе, жанр, ці амплуа?..

Не пасьпеў ён спытаць, а Шульман ужо стаяў, як на сцэне стаяць,

i, абцягнуўшы халат, як фрак за фалды абцягваоць, выкаціў грудзі і зас্বіваў:

— Свабода народу, дыктатару куля,
Няўтульна жывеца на съвеце яму,
Ён нават ня ходзіць туды без патруля,
Куды яму трэба хадзіць аднаму,
Эх, рула-тэрула-тэрула-тэрула!..

— рушыў госьць, на каўказскі манер прытанцоўваочы, ад стала да дзьвярэй, на якія гаспадар, пачуўшы такія сыпевы, зірнуў з трывогай, бо могуць вылавіць ня толькі ў людскім гушчары, але і ва ўласнай хаце, а ў госьця зъляцелі шлёпкі з ног, ды ён на тое не зважаў, прытанцоўваў на каўказскі манер ад дзьвярэй назад да стала... — руку не мяняць!.. эх, які жанр быў, якое амплуа!.. палітычная сатыра!.. мы ўсіх іх, усіх!.. дыктатараў тых... стрэламі і дзідамі зънішчальнага съмеху!.. Салазара, Самосу!.. ха!.. нават у прыбіральню!.. з голым азадкам пад аховай!.. народ упокат!.. квіткоў не дастаць!.. людзі ламіліся ў філармонію, каб Шульмана пачуць!.. я і зараз магу, але каму трэба?.. како цяпер слухаюць?.. голыя задніцы, якія разяўляюцца!.. а вы паслушайце... хаця не, спачатку наліць, каб руку не мяняць... за амплуа, за жанр!.. за высокое мастацтва палітычнай сатыры!.. эх, хороша пайшло!.. бо за высокое!.. зараз, слухайце... гэта, канешне, ня тое, што было... не сатыра, гумар... якая сёньня сатыра!.. каўбаса не Самоса, сыр не Салазар... — і Шульман зноў зас্বіваў, прытанцоўваочы, але ўжо не на каўказскі манер, а на манер беларускі, нібыта полечку... —

Каб даўжэй прадуктам съвежым
у лядоўні праляжаць,
прапаную іх ня рэзаць
і гасьцям не падаваць!..

xa!.. яшчэ многія палічаць за шчасьце выпіць з Шульманам!.. — i, выпіўшы і прас্বіваўшы, госьць закусіў скрылікам лімону, а Засевіч, зразумеўшы сыпевы госьця як намёк на тое, што гаспадар скупаваты, нармальны заўкусі на стол не падаў, яшчэ раз пацкадаваў, што ня з Броўкам сябруе, а з кім папала канъяк армянскі п'е... — вось вам жа пацгасцыціла, — паклаў Шульман жоўтую скурку лімону на рубіnavы сподак, і яна ляжала на ім, круглая, як сонейка... — хоць вы не Сяргей, бо ваша маці не любіла Пракоф'ева, музыка якога не выпадкова, о, зусім не выпадкова такая сонечная, бо нарадзіўся ён, прашу заўважыць, у самы разгар вясны ў маентку Сонцаўка Кацярынаслаўскай губерні, якая стала Данецкай, і памёр таксама вясной, але ў Москве, якая Москвой і засталася, у адзін і той жа дзень з таварышам Сталіным, да юбілею якога ў 1939 годзе напісаў кантату “Здравіца”, пасля чаго тройчы станавіўся Лаўрэатам Сталінскай прэмii, хоць мог стаць і раней, бо ўжо ў 1914 годзе, ва ўзросці 13 гадоў напісаў чатыры оперы, але Сталінскіх прэміяў на той час не было, і яму давялося яшчэ шмат чаго напісаць, у тым ліку оперу “Вайна і мір”, створаную ў трагічна-высокім духоўным напружаныні, калі кампазітар знаходзіўся ў эвакуацыі на Каўказе, у Нальчику і Тблісі, ня кажучы ўжо пра кантату “Да 20-годдзя Кастрычніка” на слова Маркса, Энгельса і Леніна... а, вы зъдзівіліся, а такая кантата была... як яно там... — і хвілінку паўспамінаўшы, Шульман прагалёкаў, як у лесе... — “філосафы толькі па-рознаму тлумачаць съвет, а справа ў тым, каб яго зъмяніць!..”, вы

адчуваецце, якая моц і сіла!.. і гэта сімвалічна, о, як сімвалічна, што ў адзін дзень памерлі вялікая руская музыка і вялікая руская ідэя, хоць Сталін, канешне, грузін, а я, калі хочаце ведаць, габрэй, як Маркс і Ленін, і я пра-паную тост за Маркса, Леніна і Сталіна... руку не мяняць... і за Сталіна, якога можна вынесыці з Маўзалея, але нельга вынесыці з гісторыі... хоп!.. хороша пайшло, бо за вялікую ідэю і за вялікіх людзей... эх, пра Броўку забыўся, вы чаму не напомнілі?.. руку не мяняць... усё ў съвеце мяняеца, але ў сутнасці сваёй застаеца нязыменным: Пуцін – верны сталінец, Сталін – верны ленінец, Ленін – верны марксіст, а Броўка ... – Шульман паглядзеў дапытліва, нібы чакаючы, што Засевіч скажа пра Броўку, хто ён такі, сталінец ці ленінец... – а, зрэшты, хто б ні быў... хоп!.. – і госьць адзін, бо гаспадару не было ўжо чаго наліць, кульнуў апошні кілішак... – хороша пайшло... але на tym фініш, брэйк, дзьвесіце пяцьдзясят мая норма... – хістка ўсунуўся Шульман у свае шлёнкі... – дык я пайшоў?.. – і, пакідаючы застольле, ён яшчэ прасыпяваў на парозе: “Пахне чабор, пахне чабор... вось вам Броўка ў песнях савецкіх кампазітараў, каб ня думалі, што ня ведаю, хто такі беларускі паэт Броўка, які праставіў некалі пляшку каньяку рускаму літаратару Эрэнбургу...” – і дзьеверы “шчоўк”, зачыніліся, быццам і не было таго шчасця выпіць з Шульманам, толькі пляшка, паўгадзіны таму поўная, цяпер стаяла пустая. Засевіч сядзеў і тупа глядзеў на яе, намагаючыся ўцяміць, што ж адбылося...

Яшчэ праз паўгадзіны, дазнаўшыся праз даведку нумар тэлефону, ён пазваніў у музей Броўкі, непадалёку ад якога жыў, але ў якім ніколі ня быў, і спытаў, ці можа музей абвергнуць або пацьвердзіць той факт, што беларускі паэт Броўка праставіў некалі каньяк рускаму літаратару Эрэнбургу?.. Мужчына, які падняў трубку, неяк вельмі ахвотна, нават радасна адказаў, што такія факты адноўкава цяжка як пацьвердзіць, гэтак і абвергнуць, але такое магло быць, бо ў 1947 годзе Броўка і Эрэнбург разам ездзілі ў Польшчу, а калі вярталіся назад, дык у Эрэнбурга скончыліся грошы, і Броўка, пакуль цягнік стаяў на станцыі, збегаў дахаты і грошы для Эрэнбурга прынёс... “Вас, можа быць, яшчэ нешта цікавіць?..” – спытаў мужчына з надзеяй у голасе, але Засевіча нічога больш не цікавіла і ён паклаў трубку.

Люты 2008,
Крэва, Менск..

Алімпійскія гульні

Валянцін Сідаравіч Пранкевіч ставіўся ўсё сваё жыццё да жыцця наогул, жыцця ў шырокім сэнсе слова – да прыроды там, да жывёлін ці людзей – роўна, нават абыякава. Ніяк, можна сказаць, ня ставіўся, абы яны яму – прырода там, жывёліны ці людзі – не заміналі. Адзінае, чаго трываць ня мог ён у прыродзе, у прыродзе ў шырокім сэнсе слова, – гэта надта разумных. “Ты надта разумны?” – пытаўся ў некага Валянціна Сідаравіча – і ўсё! У tym сэнсе ўсё, што ня маеш ты падставы ў прыёмных ягоных на канапах скуро зморшчваць і ў кабінетах ягоных парогі абіваць, калі надта разумны. І не спрабуй пасъля перайначвацца з надта разумнага ў разумнага ня надта, непакоіць Валянціна Сідаравіча, даводзячы, нібы ты ня надта разумны, – бяз толку! Каб ня надта разумны быў, дык не заўважыў бы Валянцін Сідаравіч, што ты надта разумны, і на табе не паставіў бы крыж.

На свае гады, паўстагоддзя з хвосьцікам, выглядаў Валянцін Сідаравіч зусім ня кепска, бо апошняя гадоў трывалаць, між намі кажучы, ні чарта не рабіў. Ну, абсалютна... Перабіраўся з кабінету ў кабінет, калі гэта можна лічыць работай, ды казаў некаму: “Ты надта разумны!” Так, ён мог ня толькі спытацца ў некага: “Ты надта разумны?” — але і съцвердзіць: “Ты надта разумны!” Гэта ў тых выпадках, калі ўсё было настолькі відавочным, што і пытавацца не было пра што. Тады ўжо ты да Валянціна Сідаравіча ня толькі ў службовых апартаментах, але і на нефармальнай тэрыторыі — ні на банкеце, ні на фуршэце не падыходзь!

Ні чарта не рабіць пачынаў Валянцін Сідаравіч з камсамольскіх кабінетаў, пасыля сядзеў у кабінетах партыйных, прафсаюзных, гаспадарчых — ні ў адным не было пыльна. Таму ён заўсёды хадзіў у свежых, белых кашулях, у бездакорна адпраставаных, найчасцей чорных, касыцюмах і ў бліскучых, таксама чорных, туфлях. А вось гальштукі любіў стракатыя — і калі з чым і была невялічкая проблема, дык менавіта з гальштукамі. Валянцін Сідаравіч, задумваючыся, ці спытацца ў некага: “Ты надта разумны?” — ці съцвердзіць: “Ты надта разумны!” — браў гальштук за кончык, церабіў тым кончыкам па падбародку, па барадзе, вышэй, вышэй, да роту — і пачынаў жаваць. Рэфлекторна пачынаў жаваць, не зауважаючы, што жуе, і нічога з гэтым зрабіць ня мог, хоць ты гальштук па ўсёй даўжыні да кашулі прышывай! Неяк жонка так і зрабіла, прышыла, дык не пажаваў. Але прыйшоў дахаты з кашуляй на жываце падранай — гэтак за канец гальштука рвануў, забыўшыся... Дык дзе ж тых кашуляў набярэшся? Вось і зьяўляўся зредку Валянцін Сідаравіч у пажаваных гальштуках. Канешне, пры ўсім астатнім парадку — гэта драбяза. Калі касыцюм апранаўся двухбортны і на ўсе гузікі зашпільваўся, дык пажаванасыці той і не відно было. Мода ў апошняя гады пайшла не туды, на ўсё такое лёгкае, што амаль не зашпільвалася, ды Валянцін Сідаравіч на моду не зважаў: за адказнай кіраўнічай работай мода праходзіла незауважна.

Куды зауважней было тое, што работа ў апошняя гады пайшла не такая адказная: кабінет-пенал з адным вакном, катушок прыёмнай з сакратаркай на двух — на яго самога, загадчыка аддзелу, і на калегу ягонага Семенчука, таксама загадчыка аддзелу, толькі аддзелу іншага. Кожны, хто ўваходзіў, адразу разумеў: ня тая адказнасць. Не размах.

А чаму не размах? Не па аб'ектыўных прычынах не размах, не таму, што Валянцін Сідаравіч кіраўнічы спрыт страціў, з размахам служыць ня мог. З-за драбязы, з-за гальштука не размах.

З раніцы ў мінулую пятніцу, гэта было якраз трынаццатага, сядзіць ён у сваім, яшчэ тым, з размахам, кабінечце, а на прыёме ў яго адзін з гэтай нацыянальнай інтэлігенцыі, адзін такі ўжо надта разумны, што гальштук не жаваць праста немагчыма. Валянцін Сідаравіч дажаваў гальштук амаль да вузла, калі сярод тузіна тэлефонаў, што стаялі на стале, зазваніў той, які раней, колькі займаў Валянцін Сідаравіч кабінет, не званіў ніколі: чырвоны сярод белых і чорных. У Валянціна Сідаравіча рука закалацілася, пацягнуўшыся да таго тэлефону — і ён ледзь вузлом гальштука не падавіўся, пачуўшы ў слухаўцы голас, які пракінуў коратка: “Ка мне!”

Валянцін Сідаравіч і думаць не падумаў, што гэтак сабак клічуць: “Ка мне!” Зусім іншая думка наскрозь праўдла: як “ка мне”, калі гальштук да вузла дажаваны? Бяз гальштука? У кабінет да... У кашулі наросхрыст, нібы

ты сябрук ягоны? Нібы разам вы пілі і гальштук прадалі, бо на гарэлку яшчэ было, а на піва ўжо не хапала?..

Валянцін Сідаравіч падскочыў, сеў, зноў падскочыў і зноў сеў, бездзежна гледзячы на таго надта ўжо разумнага, які да яго на прыём прыпёрся і праз якога ён зжаваў гальштук, на гэтага аднаго з нацыянальнай інтэлігэнцыі, якую Валянцін Сідаравіч і без таго не любіў, а цяпер праста ўзыненавідзеў лютай нянявісцю. Ходзяць тут! Просяць нечага, загадзя ведаючы, што нічога ім не дадуць! Абы назаляць! Адрываць ад работы! Заўчора адзін прыпёрся: прашу... Учора другі: прашу... Сёньня гэты...

— Прашу прабачэння, — раптам сказаў гэты адзін надта разумны з нацыянальнай інтэлігэнцыі, — па-моему, вас да начальства паклікалі, а ў вас з гальштукам проблема. Дык магу свой даць, калі падыдзе.

Шэры касыцом на нацыянальным інтэлігэнце быў зашмальцаўаны, каўнерык жаўтаватай, нібы падпаленай кашулі пацёрты, але чырвоны гальштук выглядаў нішто сабе. Хоць і надта шырокі, Валянцін Сідаравіч любіў жаваць вузейшыя.

— На калідоры пачакайце, — сказаў ён нацыянальнаму інтэлігенту, съпехам сунуўшы галаву ў шырокую пятлю чырвонага гальштука. — Аддам, калі вярнуся.

Падзякаваў яшчэ... Скуль ён ведаў, што гэта правакацыя?..

— Гэта што? — ткнулі ў грудзі Валянціна Сідаравіча пальцам, як толькі пераступіў ён парог кабінету, у які яго паклікалі. — Ты хто?..

Калені, у якіх і без таго адчувалася млявасць, раптам гэтак аслаблі, што Валянцін Сідаравіч ледзь на іх ня бухнуўся.

— Пранкевіч я... Валянцін Сідаравіч... выклікалі...

— Підаравіч ты, а не Сідаравіч! — яшчэ болей падвысіў голас гаспадар кабінету. — Што ў цябе на шыі? Хочаш, каб цябе на ім павесілі? Вон!..

Нічога ня цямячы і баючыся страціць прытомнасць, Валянцін Сідаравіч съпінай падаўся да дзывярэй, азадкам прыгадыніў іх на шчыліну, у якую можна было пралезыці, перасунуўся з кабінету ў прыёмную, дзе адразу ж сталася тое, чаго ён баяўся: усё ў ім зацымілася.

Ачуняў ён на падлозе: нейкая жанчына з тварам касманаўткі без скафан-дру стаяла над ім з вялікім, зънятym sa съяні, люстэркам, якое намагалася прыставіць да ягоных губ, каб паглядзець, ці ён дыхае... У люстэрку Валянцін Сідаравіч убачыў сябе ў расшпіленым пінжаку і ў белай кашулі, на якой роўненька ляжаў шырокі чырвоны гальштук. Калі б жанчына з тварам касманаўткі начапіла Валянціна Сідаравіча на дрэўка, дык яго на tym дрэўку можна было б узняць, як бел-чырвона-белы съяг...

— Гэта вы на мне пінжак расшпілі?.. — вярнуўшыся з таго съвету, спытаў ён жанчыну з тварам касманаўткі, якая, убачыўшы, што ён не сканаў, стала вешаць на съяні люстэрка, не ўтрымала яго, яно ўпала, і касманаўтка, узвышы і заскакаўшы на адной назе, закрычала раптам: “Вон! Разылёгся тут, съяганосец!..”

Праз тое, што Валянцін Сідаравіч страціў прытомнасць і ледзь не ап-руцянеў, яго пашкадавалі, не арштавалі. Ён напісаў шчырую споведзь пра сваё жыццё, пра тое, як жыў і жаваў гальштукі — і яго нават са службы ня выгналі, толькі перасадзілі з большага кабінету ў меншы.

Бось у гэтым меншым кабінечце ўсё і пачалося... Два дні прасядзеўшы ў ім, як звычайна, ні пра што ня думаючы, на трэці дзень Валянцін Сідаравіч гэтак жа раптам, як тая касманаўтка закрычала, падхапіўся з-за

стала, нібы сарвалася са съяны і па назе яму люстэрка стукнула: “А для чаго я быў пакліканы?..”

Ён памацаў лоб, пацёр скроні... Думка была такой яснай, гэтак відавочна было, што яна ня дзе-небудзь, а ў галаве, што Валянцін Сідаравіч аж успацеў... Сеў, выпіў вады... Не для таго ж яго паклікалі, каб закрычаць: “Вон!..” Прадбачыць, што ён зжухе свой гальштук і павяжа чужы, не маглі... Нават у тым кабінече, дзе ўсё прадбачваюць... Не маглі прадбачыць хоць бы па той прычыне, што прадбачваць не было чаго — гэта ж выпадак, проста выпадак. Ён увайшоў — і тут праменъ з вакна: на бел-чырвона-белое...

Не зьбіраліся яго выганяць.

Тады для чаго паклікалі?.. Пра штосьці параіцца?.. Даручыць нешта хацелі?.. Што?..

Той, хто яго паклікаў, ніколі і нічога не рабіў выпадкова. Нічога і ніколі. Чаму ж тады зазваніў чырвоны тэлефон, у слухаўцы якога пачулася: “Ка мне...” І гэтак праста яно было сказана, па-свойску, як некаму з набліжаных...

Што ж за гэтым стаяла?

Што павінна было стацца — і ня сталася?.. Магло быць — і не збылося?..

Валянцін Сідаравіч страціў спакой і сон. “Для чаго, для чаго, для чаго?..” — кachaўся ён начамі ў ложку, абрываючы рагі падушкі, ня здольны адчувацца ад звычкі што-небудзь жаваць і жаваць, і жонка ўскоквала, скрозь сон пытаючыся: “Што для чаго?..” О, як ён ненавідзеў яе ў тыя ночы, заспаную, памятую, ідыштку, надта разумную!..

Жонка Валянціна Сідаравіча, якую звалі амаль гэтаксама, як і яго, Валянцінай Сідараўнай, з якой ён і ажаніўся праз тое, што яна Валянціна Сідараўна, надта разумная была. Пазнаёмліся яны некалі ў Аўстрый на зімовых Алімпійскіх гульнях, паездкай на якія Валянціну Сідараўну ўзнагародзілі за высокія дасягненыні ў мастацкай самадзеянасьці, а Валянціна Сідаравіча, адказнага камсамольскага работніка, над усімі ўзнагароджанымі паслалі кірауніком. Вось ён і вычытаў у сьпісе группы: Пранчакова Валянціна Сідараўна — нават прозывішча на ягонае падобнае...

На тым, як пасъля аказалася, падabenства між імі сканчалася. Валянціна Сідараўна надта разумная была, а да ўсяго, бо ў інтытуце культуры працавала, надта культурная. У філармонію слухаць музыку хадзіла, вершы чытала — і Валянцін Сідаравіч ня быў супраць. Не патакаў, але й не замінаў: няхай чытае і слухае. Ён тым часам у якую-небудзь кампанію адскокваў: каньячку выпіць, у прэферанс згуляць. У апошнія гады, праўда, кампаніі з каньячком і прэферансам перавяліся, замяніліся гульбішчамі ў лазінях. Валянцін Сідаравіч пасъля службы, пакуль жонка ў філармоніі была, схадзіў аднойчы з калегамі ў адну такую... ну, лазыню. Схапіў заразу. З жонкай скандал, хоць і культурная. Добра яшчэ, што найпростым абышлося. Як калегі казалі, наスマркам. А магло б... Дык Валянцін Сідаравіч і перастаў вадзіцца з тымі смаркачамі, ну іх...

— Скажы мне, Валя, — загаварыў раніцай Валянцін Сідаравіч з жонкай, бо загаварыць болей не было з кім, — вось калі б цябе нехта паклікаў, а пасъля не сказаў, для чаго?.. Што б ты падумала?

— Хто паклікаў?.. — сонна пацягнулася жонка, якая да поўначы сядзела ўчора на нейкім канцэрце — і што гэта за канцэрты такія: да поўначы?..

І ўвогуле гэтыя надта разумныя разам з надта культурнымі ўсе нейкія сонныя...

— Усё адно, хто... Дырыжор паклікаў...

Жонка адразу прачнулася і спытала, як здалося Валянціну Сідаравічу, насыцярождана:

— Які дырыжор?

— Які на канцэрце тваім быў. Быў жа на тваім канцэрце дырыжор?

— Ён на сваім быў, а не на майм...

— Да якая розыніца! На тваім, на сваім... Калі б ён цябе паклікаў, а пасъля не сказаў, для чаго, ты што б падумала?..

Жонка пасунула падушку вышэй да сыпінкі ложку, села і запаліла... Яна ўсё жыцьцё з самай раніцы паліла, гэтыя ўсе надта разумныя і культурныя ўсё жыцьцё з самай раніцы, нават не пасынедаўши, паляць.

— А ты што падумаў?

Валянцін Сідаравіч падняўся, ён не трываў цыгарэтнага дыму. А жонку, якая з раніцы дыміла, трываў. Амаль трышаць гадоў трываў...

— Што я мог падумаць? — накінуў ён халат і рушыў на кухню, каб згатаваць і падаць каву Валянціне Сідараўнے, якая з раніцы паліла і каву піла, бо ўсе гэтыя культурныя з раніцы паляць і каву п'юць. — Я ж ня быў на тваім канцэрце.

— Тады хто табе сказаў? — кінула ў сыпіну яму, калі ён са спальні выходзіў, жонка. — Ты Семенчуку ўночы званіў?

Валянцін Сідаравіч спыніўся ў дзівярах спальні, адчуўши нешта нядобрае. Разам з Семянчуком ён у той лазыні быў, дзе падхапіў заразу. Ён падхапіў, а Семенчук — не, хоць Семянчук, з якім і жонкай якога яны нібыта сем'ямі сябруюць, ня толькі ў лазыню, але і ў філармонію ходзіць.

— Я не званіў яму... Для чаго мне ўночы яму званіць?

— Значыць, ён табе?..

— І ён не званіў... Для чаго яму ўночы мне званіць?

— Тады хто?

— Што — хто?

— Хто табе пазваніў?

— Ніхто! — узяўшы і скінуў руکі Валянцін Сідаравіч. — Ніхто не званіў! Для чаго ўночы нехта будзе мне званіць?

— Для... ну, ці мала для чаго... — затушыўши цыгарэту, неяк лёгка паднялася жонка, хоць звычайна доўга не ўставала, чакаючи каву ў ложку.

— Я ў лазенку, а ты на кухню... Хуценька, хуценька, ідзі, ідзі...

“Для чаго?.. — думаў, гатуючы каву і наразаючы бутэрброды, Валянцін Сідаравіч. — Для нечага ж ён мяне паклікаў... Што павінна было стацца — і ня сталася?..”

— Ён з дзяцінства адчуваў, што для нечага пакліканы... — сеўши да стала і адсёрбнуўши кавы, сказала жонка.

Культурная, а сёрбае.

— Скуль ты ведаеш? — думаючы пра сваё, падаў ёй бутэрброд з паліндвіцай Валянцін Сідаравіч.

— Сам ён мне сказаў... Ты ж званіў Семенчуку, не прыкідвойся.

Валянцін Сідаравіч утаропіўся ў Валянціну Сідараўну.

— Хто табе сказаў?

— Ну, ён... — надкусіла бутэрброд жонка. — А пра каго табе Семянчук званіў?

— Ні пра каго, — паклаў на талерку, не ўкусіўшы, свой бутэрброд з сырам, бо на разумовай рабоце ня ёў з раніцы мяса, каб кроў ад мазгоў да шлункаў не адхлынала, Валянцін Сідаравіч. — Ты дзе была амаль да раніцы?

— Не табе пытацца... — жуючы, адказала Валянціна Сідарава, і Валянцін Сідаравіч у каторы раз пашкадаваў, што спакусіўся і папёрся ў тулу праклятую лазню. Але гэта не азначае...

— У філармоні?.. — съцішана спытаў ён жонку, глынуўшы гарачай, якая апякла шлункі, гарбаты. — На канцэрце? З Семенчуком?..

— На канцэрце ў філармоні з Семенчуком, — згадзілася Валянціна Сідарава. — І Семянчук пазнаёміў мяне з дырыжорам, пра якога я табе кажу, што ён пакліканы.

— А... — нібыта ўрэшце зразумеў нешта Валянцін Сідаравіч. — Дырыжор... І куды ён пакліканы?

— Сюды...

Валянцін Сідаравіч разгледзеўся.

— Куды сюды?

— Не да цябе ж на кухню бутэрброды жаваць! У жыцьцё, у съвет...

— Кім?

— Богам! — гэткім рэзкім рухам, што кава плёхнулася, паставіла кубачак на стол жонка.

— Ты чаго?.. — узяўся за бутэрброд Валянцін Сідаравіч. — У съвет дык у свет, Богам дык Богам... Мяне Ён таксама паклікаў, дык што...

— Не дык што! — нярвова запярэчыла, ледзь ня крыкнуўшы, Валянціна Сідарава. — Цябе Ён ня клікаў! Ніхто цябе ня клікаў, нават я ня кликала!

— Але ж я тут...

— Выпадкова! Мог і ня быць!

— Дык і ён, твой дырыжор, мог ня быць...

— О, не!.. — жонка ўстала з-за стала, прайшла да пліты, даліла сабе кавы. — Яго ня быць не магло!

— Чаму гэта?

— Бо не было б тады музыкі! — выкрыкнула Валянціна Сідарава і яшчэ нешта хацела дадаць, але не прыдумала, што, і таму паўтарыла — толькі ўжо цішэй. — Музыкі тады б не было...

— А куды б яна падзелася? — шчыра не зразумеў Валянцін Сідаравіч.

— Вунь яе колькі, з ранку да ночы...

Валянціна Сідарава вярнулася да стала і паглядзела на мужа, шкадуючы.

— Божа мой, які ты... Які ты... Са сваім Семенчуком, са сваімі... Якія вы ўсе...

— Якія?..

“Тупыя!” — убачыў Валянцін Сідаравіч слова, напісаныя, як яму здалося, у вачах Валянціны Сідаравны, але яна, культурная, слова тое не сказала.

— Не такія!.. Тых гукаў, таго дзіва, той прыгажосці, дзеля якой яго паклікаў Бог — вось чаго без яго не было б! Як без мастака карціны, вершаў без паэта... Можа ж ты гэта ўцямыць?

Валянцін Сідаравіч таксама лічыў, што яны з Семенчуком не такія, як нейкія там паэты з мастакамі, таму паспрабаваў абараніць і сябе, і Се-

менчука, хоць той на канцэрце ў філармоніі разам з жонкай ягонай быў і з дырыжорам яе пазнаёміў, з якім яна невядома дзе амаль да раніцы цягалася.

— Дык і без мяне... — пачаў ён, але Валянціна Сідараўна не дала яму абараніца.

— Ну, што?.. Што без цябе? Чаго без цябе не было б?.. Хіба трыверу ў мяне? Мандавошак з лазні?..

Проста ў твар выпаліла. Ніякай далікатнасці. А яшчэ культурная.

Валянцін Сідаравіч ня помніў, каб нейкі выхадны дзень (а была нядзеля, бо ў суботу жонка ў філармонію хадзіла) пачынаўся гэтак нярвова. Дый доўжыўся ня лепш... Да вечару неадчэпна тузала пытаньне: "Для чаго?.. Для чаго?.. Для чаго?.." — і ён не знаходзіў, — бо дзе шукаць? — адказу. Пад вечар ад усяго гэтага: неадчэпнага пытаньня, мандавошак з лазні, паэтаў з мастакамі, надта разумнай жонкі з дырыжорам так разбалелася галава, што пенталгін не ратаваў, і Валянцін Сідаравіч узрадваўся, калі патэлефанаваў Семянчук і прапанаваў выпіцу канъяку. "У нас касманаўтка нашая ў гасціях, шмат цікавага расказвае..." — казаў Семянчук весела, нібы й не здагадваўся, а якой гадзіне жонка Валянціна Сідаравіча дахаты з філармоніі прыйшла. Ён, гэты Семянчук, мужык увогуле як мужык, але такі ўжо...

У гэтага Семенчука брат ёсьць, доктар-траўматолаг, дык калі Валянцін Сідаравіч левую ключыцу зламаў, на бананавай, як у tym анекдоце, шалупайцы пасылізнуўшыся, Семянчук яго да брата завёз, які ключыцу саставіў, сыпіцы ў яе ўвагнуўшы, а калі выцягнуў сыпіцы, дык у Валянціна Сідаравіча адчуванье засталося, нібы ў шыі нешта колецца, і ён патэлефанаваў брату Семенчуку, а той сказаў, што гэта нармальна: паколе і з часам само пройдзе. Праз час Валянціна Сідараўна пытае: "Валя, а што гэта ты ня толькі гальштукі, а ўжо й каўнерыкі на кашулях жуеш"? — а ён не жаваў каўнерыкі, гэта сыпіцы іх, калі ён галаву нахіляў, драпалі! Брат Семенчука, аказалася, ня ўсе сыпіцы з шыі выцягнуў — надта разумны!.. Доктар... У гэтих Семенчукоўся сям'я такая — і жонка Семенчука таксідэрмісткай працуе, чучалы са звяроў і птушак вырабляе, і кажа, што марыць вырабіць чучала з чалавека, толькі са снегнага, бо той калматы...

"Якая наша касманаўтка?.." — не адразу дапяў Валянцін Сідаравіч, і Семянчук засымяўся: "Прыёмная..."

Успомніўшы, што Семянчук хваліўся знаёствам сваёй таксідэрмісткі з касманаўткай з прыёмнай, Валянцін Сідаравіч хуценька сабраўся і, не палічыўшы патрэбным дакладваць Валянціне Сідараўне, куды ён і да каго, рушыў з дому. Касманаўтка ведае, для чаго яго паклікалі, павінна ведаць...

Каб патрапіць да Семенчукоў, трэба было перайсьці Цэнтральную плошчу, дзе стаяла купка людзей, з якой нехта гукнуў: "Валянцін Сідаравіч!.." — і ён, угледзеўшыся, пазнаў таго нацыянальнага інтэлігента, таго надта разумнага, які да белай кашулі падсунуў яму чырвоны гальштук. Ад гальштука ягонага Валянцін Сідаравіч, канешне ж, пазбавіўся: выкінуў, нават не пажаваўшы. Цяпер на ім быў стракаты, такі срэбна-бліскучы з жоўта-сіне-зялёнымі трохкунічкамі, куды лепшы і даражэйшы за той чырвоны, і ўсё ж Валянцін Сідаравіч вырашыў аддаць яго інтэлігенту — няхай задушыцца. А то будзе крычаць кожны раз на вуліцы: "Валянцін Сідаравіч!.." — як знаёмцу...

Валянцін Сідаравіч спыніўся, каб зьняць гальштук, а тут з той купкі людзей пачулася: “Пайшлі!..” — і ўсе яны, чалавек сорак, павыхоплівалі з-пад плашчоў, з-пад куртак бел-чырвона-белыя съязгі ды нейкія партрэты і рушылі з плошчы да праспекту, да ходніка — абцякаючы Валянціна Сідаравіча. Пакуль ён уцяміў, што гэта апазіцыя, што на партрэтах зьніклыя палітыкі, з двух бакоў плошчы ўжо наляцелі, незразумела скуль узяўшыся, міліцыянты, амапаўцы, якім Валянцін Сідаравіч хацеў растлумачыць, што ён тут выпадкова, палез у кішэнь, каб паказаць пасьведчанье, а бамбіза ў чорным, які ляцеў на яго, невядома што падумаў — і перапаясаў Валянціна Сідаравіча дубінкай. Валянцін Сідаравіч шмат разоў бачыў такое па тэлевізары і казаў: “Правільна, а то распаясаліся...” — але ня думаў, што яно так, аж да спынення сэрца, балюча, а галоўнае: за што?..

Калі яго, ляжачага, адмяслі падкаванымі ботамі і, як бервяно, кінулі ў машыну, сэрца, здавалася, апошні раз ударыла — недзе ў горле...

З пастарунку яго, разабраўшыся, пад раніцу выпусыці і нават дахаты падвесьлі, бо ён ісьці ня надта мог, але хоць бы павінаваціся, хоць бы слова прабачэння — не. А там жа быў палкоўнік, які яго ведаў... Толькі лейтэнант, які дахаты падвозіў, сказаў, што, паколькі гэта памылка, дык паведамляць па месцы працы ня будуць, а так бы паведамілі, ці ўвогуле пад суд...

Вось бы пасъля гальштука яшчэ з міліцыі напісалі, што ён у пікеце з апазіцыяй, з партрэтам зьніклага палітыка стаяў! Ці ўвогуле пад суд...

Уявіўшы, што б магло быць, Валянцін Сідаравіч аж скурчыўся, нібы яго зноў дубінкай перацягнулі... Лейтэнант дапамог яму з машыны выйсці: “Вы пастарайцесь расслабіцца, ня так балець будзе”.

Разумны надта...

Дома жонка зьбіралася ў свой культурны інстытут. На кухні, падцінушы губы, паліла і піла каву. Апранулася і пайшла, не спытаўшы, дзе ён усю ноч быў... У дзівярах толькі не ўтрымала марку, пракінула: “Мог і не вяртацца...”

Валянцін Сідаравіч раптам падумаў ёй усьлед, што сапраўды мог не вяртацца... Не з пастарунка, зразумела, не ад амапаўцаў — аднекуль. Ад Семенчука, ад касманаўткі, ці яшчэ ад каго... І нічога б не зъянілася. Валянціна Сідараўна выпіла б каву з цыгарэтай, апранулася б і пайшла ў свой культурны інстытут. Толькі ў дзівярах не сказала б: “Мог і не вяртацца...” — бо не было б каму сказаць.

Валянцін Сідаравіч ня быў п’яніцам, з алкаголем увогуле, можна сказаць, не сябраўваў, а тут раптам адчуў неадольнае жаданье напіцца. І не канъяком дваццацігадовай вытрымкі, а звычайнай гарэлкай! Нават самагонкай — мутнай, паленай, съмярдзючай! Напіцца, набрацца, налізацца, нажлукціцца, каб нічога ня помніць, не ўсьведамляць, каб на нагах не стаяць, каб, нават лежачы, хістацца!.. Якая радасыць! Якое шчасыце ў гэтых п’янітосаў, алканатаў без скафандраў, бамжоў, якім толькі лыкнуць — і больш нічога! Нічога больш...

Госпадзі!.. Ды прападзіце вы!.. Усе! Семянчук, жонка, нацыянальныя інтэлігенты!.. Зьніклыя палітыкі, якія ўжо прапалі!.. Надта разумныя!.. Што, што, што магло быць у tym кабінеце, куды яго паклікалі? Што павінна было стацца — і ня сталася?.. Што не збылося?..

Неадольныя жаданьні на тое і неадольныя, каб іх адольваць... Каўтнушы сухі кадык, Валянцін Сідаравіч зірнуў на гадзіннік і ўбачыў, што

на службу спазыяеца хвілінаў на пятнаццаць! Ён гэтак хутка, наколькі боль у грудзях дазваляў, пачаў пераапранацца, сыцягваць турэмнае і ўлазіць у новую кашулю, штаны, бо яму ўжо ў кабінече сваім трэба сядзець, а ня дома на кухні пра п'янку з бамжамі марыць, ён жа ніколі не спазыняўся, гэта съятое! — і тут зазваніў тэлефон.

— Прывітаньне апазіцыі! — вясёлым голасам сказаў Семянчук, і Валянціну Сідаравічу раптам стала страшна, хоць ён пакуль не разумеў, чаго спалохаўся. — Ты на работу болей хадзіць ня будзеш, толькі на барацьбу?

Ну вось скуль ён ведае?..

— З чаго ты гэта ўзяў?.. — захістаўся на адной назе, другой ніяк у калашыну не патрапляючы, Валянцін Сідаравіч. — Я проста спазыняюся... — і Семянчук перапыніў яго:

— З інтэрнэту ўзяў, дзе ты ва ўсёй красе... I ведаеш, як называешся?.. “Разгон мітынгу ў памяць зыніклых палітыкаў”.

Так і не патрапіўшы ў калашыну, Валянцін Сідаравіч абсёў на канапу каля шафы.

— Як?..

— “Разгон мітынгу ў памяць зыніклых палітыкаў”, — з асалодай паўтарыў Семянчук, і Валянцін Сідаравіч націснуў кнопкую на тэлефоне, каб ня чуць ягонага голасу, ды кнопкую націснуўнейку ня тую, голас не прапаў, а загучаў мацней, як радыё, і быў гэта ўжо ня голас Семенчука, а зусім іншага чалавека, які пачаў: “Я выклікаў вас, каб даручыць... — і раптам крыкнуў. — Вон!..”

“Вон... вон... вон...” — гучала і хісталася, як звон, у вушах Валянціна Сідаравіча, які, некуды падаючы, падаючы, падаючы, на імгненьне ўбачыў сябе ў лістэрку, якое паднесла да губ ягоных касманаўтка без скафандру, але ўбачыў сябе не аднаго, знейкім бамбізам на плошчы, і той бамбіза ў чорных пальчатках зацягваў яму гульштук на шыі, душыў і не даваў паказаць пасьведчаньне, сказаць, што ён тут выпадкова... не даваў дыхаць... не даваў... для нечага ж ён быў пакліканы?..

Вярнуўшыся з работы, Валянціна Сідараўна знайшла Валянціна Сідаравіча голага, у адной белай кашулі з пажаваным ражком каўнерыка, лежачы ў якой на чырвонай канапе, ён быў падобны на съяг — толькі з пераблытнімі колерамі: чырвона-бел-чырвоны. Съяг Аўстрый, дзе яны спаткаліся.

Сеўшы ў нагах нябожчыка, Валянціна Сідараўна падумала, што ў съвеце ўвогуле многае пераблытана... Яна ўспомніла, як некалі, жыцьцё таму, за дасягненыні ў мастацкай самадзейнасці яе паслалі на Алімпійскія гульні, і пашкадавала, што спакусілася, павялася заўчора на ўгаворы дырыжора, бо, калі б патрываала пару дзён, дык ні ў чым бы перад Валянцінам Сідаравічам, з якім пражыла амаль трыццаць гадоў, не была б вінаватая.

25.02. – 1.03.2009,
Менск.

паэзія

пáэзія

Віктар Сылінко

...бо заўжды мы прыносім нешта, нават калі
рукі пустыя; гэта – магчымасць абняць...

Што такое вальфрам

* * *

Мы – рыцары імгненьняў.
Служым ім... Мы – верныя.
І нам ня быць съятымі.

Паэты мы – і нам ня ўсё адно,
Ці водгульлем пажарышчаў акно
Люструецца, ці гэта – заход сонца, неба чырвань.
Ёсьць карані, якія нам ня вырваць.
Ёсьць тыя дні, адкуль нас не відно.

Пакуль жа – верныя таму, што ёсьць вакол,
Хоць помнім іншае, ды не пакінем хат,
Дзе плача немаўля, і дзе малое асьляня,
Што павязе цара, б'е мяккім, але ўпартым капытом.

Пячора, зорка... Вечны Віфлеем.
Знайдзіся ты, о, хто паверыць нам!

Знайдзіся ты, хто не разбурыць храм,
Які быў кожнаму падораны ў сабе!..

2003

* * *

Вадой іржаваю напоеная кветкі
Пажоўклым цьветам скрышаца няўзнак.
Бяздушнае – бы запытання знак –
Стаіць за сыпнай, просьчыся ў съведкі.
Але – ня трэба нам. Мы проста бавім час,
Бы Мадыльяні, што малюе на сурвэтках.
Там чыстая вада... Ня вяне кветка...
Няма чужога, так. Няма, што не для нас.

2007

* * *

Словам не разгайдаць прастору, і мы не
азначаем грэх у перакладзе са сънегу. Гэта – рознае,
але – два бакі аднаго медаля, які ўручаюць таму,
хто адразу зынікае з твайго (нашага) далягляду. Мы –
выпуклыя вочы рыбіны, што глядзіць у туман навакольля,
мы – хутчэй з-пад карэння, чым з вышыні, ясны неадна-
стайны пейзаж, трава і калянае лісьце, дзе ступалі
дзяявочыя ногі, што звужаліся да суквецьця, яшчэ –
разбуджаны (паснулы) вулей – у залежнасці ад тэмпе-
раменту (устаўляюць навукоўцы мудрагелістаслоўка),
цыкламены альбо фуганак, – проціпастаўляеш тое,
што не нясе ў сабе пярэчання, – прыгажосьць і карысьць.
Ня будзем аспрэчваць старога Фрэйда, пажадаем яму
(а лепей сабе, бо ўсё ж нам патрэбней), –
так, яму й сабе – немагчымага,
што сталася б выратаваньнем і ад бязвер'я ў дваццаць,
і ад інфарту ў трыццаць восем, і ад злаякаснай пухліны
ў шэсцьдзесят пяць: вярнуць пачаткі й канцы, злучыць
першую й апошнюю нітку матчынай вышыванкі –
адчуць сваё дзяцінства як падарунак сабе
самому, а не яшчэ адну старонку ў доктарскай дысерта-
цыі псіхааналітыка.
...Мы зьбіраем сваё – грыбы, ягады, дні, ужо нашы
кошыкі поўныя, трымціць у чаканьні лязо нажа. Але –
хай съпеліцца маладая грыбніца... Адкрываю адкрытае –
востраў ці книгу, але там няма засечак на ствалах
сосен, не загнутыя ражкі старонак. Адкрываеш сваё –
імкнецца ўглыб атожылак ад съсечанага велікана, з нетраў

цячэ насустрач засъмягламу патаэмны ручай. І хай не адамкнеца ў цёплых далонях мідыя, і хай сплываюць дзявочыя сэрцы на белых катамаранах, – любяць прыгожае, хоць і на вельмі шмат сэнсу ў гэтым над чорнай вадой, дзе на глыбіні ляжаць у заіржаўленай машыне шкілеты цэлай сям'і, – бо заўжды мы прыносім нешта, нават калі рукі пустыя; гэта – магчымасць абняць.

2007

НЯМЕЦКІ ВЕРШІ

уздоўж аўтабанаў маленькія гарады
кавярні схаваныя ў змроку вячэрніх вулак
матэлі
гарачая як глінтвейн чужая мова
язык коўзаецца ў роце датыкаючыся да зубоў
вымаўляючы ich liebe dich
вось яна –
перавага адсутнай радзімы ў ветлівых паліцэйскіх
так і хочацца трапіць у пастарунак
цалуючы незнаёмку ў старэнкім “Паршэ”
тлумачачы хто ты такі
бяз слоў

мілагучныя родныя слова пакінь у гнязьдзе
дзяцінства
мая кашуля зацыраваная на грудзях

1999

* * *

наnoch восень мая дачка
вострым каменем зрэжу съяціло
поўнае бярэмя каласкоў палічаць жорны
зерне ў муку
табой съпечаны праснак як прычасьце
разьдзялю на абодвух каліва бессьмяротнасці
разгарну старонкі старажытнай кнігі
чыстыя ўнутры лістоў пад веялкай часу
толькі літары старога алфавіта
ператлумачваюць нас па свойму бы дрэвы ў полі
аглядаюцца засяваюць прастору неаддзельнае слова
“таполя” ад таго што не назавеш “прадмет”
маці падобная на дзяўчынку з табой за руку
ідзе па съяжыне бачыш:

нарэшце вы разам – усё і нічога
наталяешся бяз смагі атуляеш маці сабою
глядзяць на абодвух зрэнкі – дажджы

2007

* * *

Я падаю на дно тваёй ракі.
Маўчаньне побач. Я не гаваркі.
Цяпер, бы рыбіна, на глею камякі
Гляджу адсюль. Празрысты цень нябёс,
Шчупак і вусень, вусны і мароз.
Мне збудавалі дом, ды навырост
Кашулю шылі. Прамінае год,
Нібы за кавай жалудовай – ноч;
Пячынкаю на жабрах карпа, ў сховах
На дне, дзе глей, дзе нат ня съняцца зоры,
Дзе съпім – ня съпім, дзе веямі гаворым.

Ды моль у куфры зъела футра, так.
Гаворыш ты – так прамінае час,
І гэта – вынік. Усьміхніся! Ах,
Як я люблю, калі ўсьміхненца страх
Майму палёту, даху, з апранах
Душы адпушчанай на дваццаці вятрах.

Губляе праўда перыйкі свае,
Чым красавалася, ды – гдзе. Настае.
І ні аб чым нікога не пытае,
Бы проста – паралельная прамая.
Масткі над рэчкаю, субота і чацьвер,
І піць ваду прыходзіць шэры зъвер.
А тут, на дне – каменьчыкі са жмені.
І пустаце ня дзівіцца
прамень.

2007

* * *

Каб ведаў дуб аб тым, як будзе пахнуць
Яго паленъне, ён бы не шумеў
Сваёю кронай паміж іншых дрэў.
Задумаўся б, і, можа б, захацеў
Вярнуцца ў паастак, у семя, ў дзень няясны.

Пазбаўлены я гэтай долі шчаснай,
Што мае ён. Няведаньню пяю

Цяпер хвалу кароткую маю,
 Аднак жа – азірнуся нецярпліва:
 Калі наш Час ёсьць толькі паштальён,
 Чым пахне ліст пасъля агню? Імён
 Нязбытных не прыпомніць сънегу мліва.

2007

* * *

Пакуль яшчэ сонца ня зробіць кола
 І поўны прыполніць травы,
 Нічога ня значыць слова “ніколі”.
 З гаючае крапівы
 Звяяжы мне швэдар – са съвежай, датклівай,
 І з руж ускладзі вянец,
 Шыпы не прыбраўшы; я стану шчасльвы,
 Нібыта съвяты айцец,
 Які, мінуўшы чырвоныя макі,
 Спыніўся на той вярсьце,
 Раны найлепшага сябра – сабакі
 Жывой аддае вадзе.
 Сабакі, што лёг пад гэтую макі
 За плугам у баразыне,
 І кроў на далонях праступіць – знакі?
 Наступнасць, што прэч ідзе?
 Нашто валасоў мне тваіх карона,
 Грудзі, схаваныя ў ноч,
 Калі ты скарынку нясеш да трона
 І сълёзы зялёных воч?
 Мне трэба ня дар, а пастка для сэрца,
 Куды я самохаць іду,
 І прага сустрэцца, а не сагрэцца, –
 Забыліся на зіму.
 ...Ласку маю – недасяжныя вежы
 Вандроўніцы – мроіш піць
 З вуснаў маіх, нібы слова ў мярэжах
 Срэбнага верша згубіць.

2008

* * *

...І можа быць, адзінае ў вярсьце
 Зямной юдолі трошкі расчаруе:
 Ніхто тваёй крыві не патрабуе
 Для подпісу на скрэсьленым лісьце.

2008

* * *

Сыцябліна ўздымае кветку –
паглядзець
за агароджу.

2008

* * *

Там, за вокнамі – холад імглы.
Там, за вокнамі – нашы дамы.
Цёпла тут – але трэба ісьці.
Хтось чакае ў шумлівым трысьці.
Хтось чакае за съцежкай глухой,
Дзе балота і гаць, за ракой.

Мы з табою глядзім з-за акна
Зоркі нашай, з азёрнага дна.
З пацалункаў і кніжных радкоў.
Крык птушыны – нам голас бацькоў.

Нам ласкавасьць – застацца на міг
І пабыць хоць стагоддзе ўдваіх.
Нам пагарда – руکі не падаць
І вады, што даюць, не прыняць.

Нас растворыць прастора, бы соль.
Ойча наш, смачна есьці! Дазволь
Толькі родную хату знайсьці
Пад кустом, на траве, у трысьці.

2008

* * *

Адзіночная камера. Сынег
Цераз краты заносіцца ветрам.
А разьбітая шкліна – на дне
Студні той, што атручана съветам.

Там, на вуліцы – съпяць па чарзе
Дзьве таполі, вартуючы шчасьце.
Не зьдзіўляйся, ня съмейся. Грызеш
Свой уласны ашыянік дачасна.

Як цагляныя съцены абжыць
І злучыць прад сабою далоні?
Ты адчуй: з непадсудных вяршынь
Блізка праўда, бліжэй – беззаконье.

Чуеш – недзе мячом скуранным
 Правяраюць хлапечую веру.
 Хлопчык мой, ты пенальці вазьмі! –
 І сваю чалавечую меру

Там, дзе рэха маўчаньня вяршынь –
 Ёсьць яно! – ты адчуй, незламаны.
 Тут няма дзе прыткнуцца душы, –
 З гэтым ты не згадзіся, падманам

Палічы. Моцна б'юць па мячы.
 Кожны крок да сябе – пралічы.

Нехта скажа – дзе Боскі агмень?
 Адкажу – уздыміся з кален.

...Ну а той, хто напіўся вады
 Самай чыстай – казаць пазъбягае.
 Слова згубіш – на дне нематы.
 Уваскрэсьне? Памрэ? Я ня знаю.

2008

* * *

Чорны конь пасецца ў дзъмухаўцах,
 У траве высокай – і бяскрайний.
 Дзікі стэп – далей; і дзень ачах.
 Прыцемак, і змрок лажыцца тайнай.

Звыклых рэчаў – абарона; мур
 Цішыні, якая не пустэча.
 Чорны конь пасецца; я – скажу,
 Што такое радасцьць і сустрэча.

2006

* * *

Дрыжыць вады люстэрка. Я люблю
 Знайсьці крыніцу, што ідзе ў зямлю
 І потым выйдзе зноў, цурчыць між дрэў,
 І я на слых шукаю ейны съпев.

Хто п'е з далоняў матчыных, чужых,
 Хто п'е з лістоў таполяў дарагіх,
 Таму ёсьць падарунак – немата
 Міжзорных падарожжаў для краты.

Я ключ не падбіраю – ад дзьвярэй,
 Ад змроку ацяпляльных батарэй,
 Ад рэха ў збане з кветкаю – пустым,
 Ад той спагады, чый спаборнік – дым.

Ёсьць тумблер унутры – пераключы,
 І ты ня будзеш плакаць уначы.
 Так ува съне я націскаў педаль,
 Калі я спаў з табой, цеплацэнтralь.

2008

* * *

Не закладзена столькі ўва мне,
 Колькі просіш аддаць.
 Быццам ты мне другая маці,
 І цябе мне любіць і кахаць.
 Не закладзена столькі ўва мне,
 Колькі просіш аддаць.
 Хіба толькі – жартам абняць?

Хіба толькі – з табою прыспаць
 Навальнічныя грукат, маланку,
 Дождж у садзе, над хатай – і ранкам
 Абламанае вецьце – прыбраць
 І за хатай спаліць. Так, прыспаць.

Тут, наяве – жывыя галіны.
 І такімі застацца павінны.

2008

* * *

Я гублюю ключы на дарозе, я сънег уначы.
 Пратакольная скупасць падзей,
 чый адбітак на твары.
 Я прысутнічаў там, дзе над целам
 маўчаць урачы.
 Бесстаронны ліхтар, што съвяціў
 на забойцу й ахвяру.
 У бязрукіх заўсёды нам хочацца
 нешта забраць.
 Падарыць, што мы лепшае маем,
 затопленым лодкам.
 Здольны той дараваць, хто на арфе
 жадае іграць?

Хай зънясе гэты бруд, што між нас,
веснавая паводка.

Ёсьць шырокія вокны, высокая съветлая
столъ
І чаканъне гасьцей, і пірог, што съпякла гаспадыня.
І ў сяброўскай бяседзе
прысвойвае ролю, ня боль, –
Хтось, нібы гаспадар, шчодра дзеліць
пасьпелую дыню.

Гэта шчасьце размовы, імгненъняў
раскута-жывых,
Дзе анёл съветла-русы пагляд не хавае
насустрач.
Гэта чырвань віна – і мелоды сонечны ўздых.
Гэта вочы – і грудзі маленъкія,
грудзі і вусны.

Я губляю ключы на дарозе, я сънег унаучы.
Я на косах цяжкіх заміраю
маўклівай каронай.
Прывітанье ад тых, хто з сабою
забраў далячынъ,
Хто ніколі ня быў памагатым
і служкай Харона.

Я губляю ключы на дарозе, я сънег унаучы...
2008

* * *

існую
нібыта ад геліятропу аддзелены паҳ
съвітаю і зъмяркаюся за вокнамі
зъдзімаю з хлопчыкаў-клёнаў і сталых
жоўтыя парыкі – рана старэць
(але гэтая ўсьмешка з прысмакам жоўці)
узълятаю на гелікоптэрах скр诏ь цясьніну
дзе съвецяцца сънежныя шапкі гор
спускаюся ў даліны пятля ракі
абдымае дамок абкружаем атара
таго хто спусціўся з неба
Ахіл у бронзавым абутку нацягвае лук
часу гарлавіна збана ўстаўленая ў струмень
пяе горны ручай

у голасе птушкі зынікае сухасыць калі
не надаеш свае рысы
съцяжыне якая абыспаецца пад нагамі
прыціскаючыся да съцяны не называеш
дрэўца што над абрывам мужным і съмелым
ты – толькі
аддзелены пах сачы
за выпадковым сабакам
крыху сп'янелым
што вылізывае разылітае віно
асыцярожна між аскепкаў разьбітай бутэлькі
баючыся
параніць язык

2008

* * *

Парупся аб небасхіле, аб вячэрніх статках,
якія ідуць
Піць ваду. Аб тых, каму ня трэба шмат месца,
Каб упасыці, і не на шмат меней, каб устаць.
За купаламі клёнаў
Заходзіць сонца, і гэта – прыгожая паштоўка,
І табе ня хочацца ведаць, што напісана
На адваротным баку. Ты – нешырокая,
Нават вузкая, але ад таго й глыбокая
Рэчка. Дзёран зялёны – і пачарнелыя
Берагі. Твае мары – рыбкі, што сядзяць
У норах, і хлапчуکі ловяць іх рукамі
Асьцярожна і съмела. Багацейшы за ўсіх
Адпускае здабычу – ён
шчасылівы знаходкай.

Акуляры ў чарапахавай аправе
калісъці надзене старасыць.
...Нарэшце ж – зламай
Сургучную пячатку, не пашкодзіўшы венzelь.
Чыймі крыptonімамі
падпісаны ліст, што чытаеш?
Чаканьне – съвята найбольышае,
а момант, які надышоў,
Падобны спатоленай смазе. Смагу – любі,
Бо яна адчыніяе дзъверы,
За якімі няма пылу і чалавечых касьцей.

Ёсьць вузлы, што распадаюца
ад жаданьня расьсекчы.

2008

* * *

Я любіла глядзець на сястру,
калі яна
змывае пылок матыльковы з далоняў.

Ранкам чакаецца вечар, вечарам –
ранак.

Безыліч каштоўных рэчаў
ёсьць у мяне: веер стary кітайскі
(о, яму шмат гадоў), бутэлечкі
з пахам лаванды, ірысу ды рамонкаў,
сколы горных парод (прывёз іх з вандровак
адзін чалавек); рамачкі для фотаздымкаў
колераў розных
(саміх фотаздымкаў няма на стале –
я іх прыбрала ў шуфляду й замкнула:
вобразы лепей
трымаць унутры).

Ранкам чакаецца вечар, вечарам –
ранак.

Каго ты чакаеш, сястра,
і нашто матылёк?

2008

НАШЫЯ СЛОВЫ ЗАНАДТА ВІЛЬГОТНЫЯ

нашыя слова занадта вільготныя
нібыта рыбіны што лятуць пакідаючи
пирскі на ветразях ранішні кукурузынік
скідаве на дах гаража мяшэчак чырвоны
у якім пясок і цыдулка
там пазначаны квадраты месца пажару
бацька вяртаецца з паўдарогі назад хутчэй
да лясьніцтва так і не паказаўшы месца
дзе быў падмурак хутара тваё нараджэнъне
помню маці наразала яблыкі й грушы
тонкімі скрылёнчкамі і на бліскучых лістах

паперы клала ўсё гэта на шыферны дах пляскаты
 веранды няхай прасохнуць –
 і гэтак было смачней
 марская соль і тая якая на кухні
 уражвалі падабенствам
 вячэра пазбаўленая лішніх рухаў
 нібыта малітва перад нечым што будзе пасъля
 самыя блізкія людзі ня менш за астатніх
 часу належаць прагна ўсмоктваюць
 нашыя слова вільготныя ад любові
 я выношу сябе пад сонца багатае на цеплыню
 прыгладжвае валасы мае вецер – і разбэрсвае
 але ці ён гаспадар?
 навакольле твая пяшчота
 не пранікае ўглыб дакранаешся
 да маёй смуглай скуры маленькай вузкай далонькай
 лашчыш мяне

над магілай старых майстроў прасыхаюць слова
 хлопчыка які зьберагае дзяцінства
 на потым калі застанецца сам

2008

* * *

Што такое вальфрам?
 Падыдзі да паліцы, слоўнік
 Адкрый. Прачытай вызначэнье.
 Але – калі ты ня лямпа
 И не ўнутры цябе
 Трывае напругу
 И зъязе
 Тонкая ніць, –
 Чытаньне
 Будзе дарэмным,
 И ад разуменяня далёкім
 Ты застанешся,
 Што
 Такое вальфрам.

2008

проза

проза

Сяргей Дубавец

...мы можам напрыдумляць
такія сюрпрызы, якіх ніколі й не чакалі...

Практыкаваныі

Два апавяданыі

Чалавек без галавы

“У мяне за съцянай размаўляюць суседзі”, – піша Дон Катаяма на чыстым аркушы паперы. Насамрэч суседзі пакуль не размаўляюць, але ён чакае, як і кожны дзень, калі пачуюцца іх галасы, і ён будзе запісваць тое, што яны кажуць. У паўзах паміж іхнімі словамі ён занатуе свае думкі й слова, звязаныя ці не звязаныя з тымі суседскімі, і такім чынам у яго атрымаецца верш або аповед або проста дзёньнік. Дон Катаяма літаратар. Ён крыху старамодны, бо піша заўсёды стоячы, стос паперы пакладзены на сталку, зълева ад яго – вакно, пранізанае промнямі вечаровага сонца. За шыбамі – вялікі гарадскі двор. Дон Катаяма доўга глядзіць у вакно, пакуль, нарэшце, за съцянай не пачынаюць гучыць галасы...

– Ці чула пра чалавека без галавы? – пытаеца хлопчык Кай.

“Ці чула пра чалавека без галавы?” – запісвае Дон Катаяма.

– Толькі пра яго ўсе й гавораць, – адказвае дзяўчынка Герда.

“Толькі й гавораць”, – запісвае Дон Катаяма.

– Ты думаеш, так бывае? – пытаемца Кай.

– Ну, што ты! – кажа іх маці Зоя. – Безгаловых людзей не бывае.

Жоўтае сонца дагарае ў вялікім гарадскім двары, спаквала настася ша-
рая гадзіна.

“А адкуль тады прыказкі: без цара ў галаве, на злом галавы, страціў
галаву?” – пазначае Дон Катаяма наўзбоч асноўнага тэксту.

– Нам настаўніца ўвесь час кажа, што мы безгаловыя, – разважае
ўголос Кай.

– Да чакайцеся бацькі й спытайце ў яго, – кажа маці Зоя, – непрыгожа
пераказваць чуткі.

Дон Катаяма ведае, што іх бацька – маёр Іван, які нясе службу і зьяў-
ляецца ўдома позна. Хай бы дзеце захацелі дачакацца яго ды распытаць
пра чуткі, што ўжо ня першы дзень бунтуюць увесь горад.

Некалі Дона Катаяму моцна пацешыла тое, што маёр Іван назваў сваіх
дзяцей Каём і Гердай. А аднойчы, гэта было ці то ў краме, ці то ў двары,
Дон Катаяма сустрэўся позіркам з маёравай жонкай Зояй з суседняга
пад'езду і зразумеў, што перад ім зусім ня Сынежная каралева, а жанчына
прыгожая й разумная, можа быць, такая, з якой радасна было б і яму,
самотнаму літаратару й змагару з экібаннымі ветракамі. Шчыра кажучы,
Дон Катаяма як мужчына нават жадаў маёраву Зою, але, зразумела, пла-
танічна, як літаратар. Прыйзна ставіўся ён і да маёра Івана і сёньня чакаў
ягонага зьяўлення за съцяною з асаблівой цікавасцю.

Ужо была ноч, калі пачуўся прыцішаны голас дзелавітага маёра. Да-
каліся ўсе – і Герда, і Кай, і Зоя, і Дон Катаяма.

– Ёсьць такі факт, – сказаў Іван, пазвоноўваючы відэльцам аб талерку.

– І гэты факт правяраеца.

– Як правяраеца? – усклікнулі ў адзін голас Кайлюс і Зелба Кай і
Герда.

– Ну, галоўнае, што такі факт ёсьць, – рэзюмавала маці Зоя, – і цяпер,
дзеце, вы можаце ісці спаць.

– Мы яшчэ трошачкі... Мы таксама хочам паслушаць...

– Я на службе, – разважаў за ежай маёр, – там скралі, там наехалі, а
тут – чалавек без галавы! Ну, як мне гэта разумець?

– Разумей як дадзенасць, – супакойвала яго маці Зоя, – ёсьць гэты
чалавек без галавы, можа быць, сімпатычны і малады...

– А я чую, – пасыпшаўся сказаць хлопчык, – што ён ходзіць за горадам,
на ім кальчуга, а ў руках у яго меч. Ён ваяр невядомае бітвы!

– А я чула, – пасыпшалася сказаць дзяўчынка, – што ён звычайны
бомж. Ён ездзіць у трапеібусе і ад яго сымярдзіць, як ад бамжа.

Чалавек без галавы быў прыдумкаю Дона Катаямы. Яму замовілі
артыкул супраць сымяротнага пакараньня, вось ён і напісаў “Чалавека без
галавы”. Ну, быццам, камусыці адсякаюць галаву, але ён ня можа праста
так узяць ды памерці, бо быў не забіты, а пакараны, гэта значыць, мусіць
несыці сваю кару і ўсьведамляць яе. І таму ён ходзіць па горадзе, сяде
ў трапеібусы, завальваеца ў кавярні. Усе глядзяць на яго і чуюць пах
тлену. А яму ня тое, што ня ёмка, яму невыносна ўсьведамляць сваю за-
ганнасць, але ж ён нясе сваю кару. Што толку, калі яго праста заб'юць?

Быў і няма. Забілі – закапалі – забылі. А ён ходзіць – ці то ўрок, ці то дакор, ці то навука іншым.

Артыкул разышоўся на рэпринты і ўрэшце ператварыўся ў чуткі. А цяпер гэта ўсё ажыло за съяною на кухні ў хаце маёра Івана. Хутчэй за ўсё, такую чутку й пераказвала Герда. Але адкуль узяўся ваяр у кальчузе, ды яшчэ з мячом, ды яшчэ што ён сноўдаецца недзе, наводзячы жах на прадмесце – гэта была загадка.

“Можа быць, ён адбіўся ад якога-небудзь рыцарскага клубу?” – запісвае Дон Катаяма.

– Можа быць, ён адбіўся ад рыцарскага клубу? – кажа за съяной маёр Іван. – І тады, калі меч у яго сапраўдны, без галавы ён можа нарабіць бяды.

– Не, – пярэчыць бацьку Кай, – ён сапраўдны ваяр. Сярэднявечны. Проста, бітва, якую вяло ягонае войска, не дасягнула мэты. Вось ён і зьявіўся, каб дарабіць справу.

– Тым больш, ён небяспечны, – кажа маці Зоя. – Каб давесыці бітву да канца, трэба забіць ворага, а мы зусім ня ведаем, хто гэта й каму пагражае небяспека.

Успомніў! – здагадваецца Дон Катаяма. Калісці ён разблытваў адну такую сярэднявечную справу. Гэта – Януш Чартарыйскі! Калі ў шасціцатым стагоддзі шляхта адправілася на аблогу Пскова, сябра Януша Саламярэцкі скрыстаўся агульнай мітусынёй і забіў яго, зьнёс яму галаву. А тады, вярнуўшыся на радзіму, пайшоў жыць да ягонае жонкі, у якую даўно быў закаханы. А ў летапісах занатавалі, што Януш Чартарыйскі падчас аблогі Пскова сам зваліўся з каня ды напароўся на ўласны меч такім чынам, што застаўся без галавы. І ўсе ў гэтае глупства паверылі. І да сёньня вераць. Ну, думаюць, мабыць, што мужны ваяр Януш перад атакай перабраў для храбрасці. Але ж гэта поўны абсурд! Януш, калі й перабіраў, дык толькі ня перад бітвой. Праўда, Пскоў яны так і ня ўзялі. Але ж і крыўдна ня гэта. Крыўдна, што Януш у выніку падступнага зьбегу абставінаў застаўся без галавы й бяз жонкі. И крыўда ягоная ня мае тэрміну даўнасьці. Таму ён і прыйшоў у горад, бо шукае сатысфакцыі, хоча знайсці свайго крыўдженіка ды адпомсьціць яму!

Сёньня ж уначы Дон Катаяма выставіць гэтую навіну на гарадскім сайдзе. Чутка дойдзе да маёра Івана, і яны пачнуць шукаць Саламярэцкага, каб папярэдзіць забойства.

– Ён дужы й справядлівы, – працягвае заступацца пра чалавека без галавы Кай.

– Пры-ыдумкі, – абрывае яго Герда. – Ніхто ж ня бачыў...

– Мы хочам стварыць у школе групу падтрымкі чалавека без галавы. Вось тады паедзем за горад і пабачым, – кажа Кай.

“Кожнага па жыцьці перасьледуе свой чалавек без галавы, – запісвае Дон Катаяма, – каго рыцар, каго бомж, а каго сімпатычны маладзён. Гэта што, ад недахопу гарманаў ці біяграфіі? А можа быць, гэта ценъ сумленьня?”

– Напэўна, заўтра ўсё так і будзе, – адказвае Каю маці Зоя, – а сёньня ўсім пара спаць.

Галасы за съяною съціхаюць. Дон Катаяма запарвае сабе гарбату, сядзе да камп'утара й заходзіць на гарадскі сайт.

Жарсыці ў сеціве кіпяць толькі вакол аднае тэмы – чалавека без галавы. Наведнікі пішуць, дзе й калі яго бачылі, як ён выглядаў і выказываюць

здагадкі, хто ён, адкуль прыйшоў і навошта. Версіі натыкаюцца адна на адну як крыгаход. Сустракаюцца вядомыя – пра бамжа ў трамвайце і ваяра з мячом. Але ёсьць і іншыя.

“Ён Хрыстос! – (Нічога сабе, Хрыстос без галавы...) – Ён нясе нам збавеньне – (Ад каго ці чаго, цікава. Можа, ад галавы?) – Гэта Яго другое прышэсьце. Радуйтесь! Ён вызваліць нашыя душы, загоіць усе раны, адкажа на ўсе пытаныні – (Якім чынам ён будзе адказваць – без галавы?...)”

“Гэта Дон Кіхот, наш высакародны рыцар. Ён прыйшоў, каб разбурыць ветракі нашага цынізму!” (Дакладна – пра мяне.)

“Заратустра!”

“Страшны суд!”

“Ды што вы ўсё пра нейкіх прарокаў! Бачыў я яго надоечы ў прадмесцы. Ён сапраўды ў кальчузе, але ніякі не прарок. Тупая разьюшаная істота механічная махае сваім даўжэральным мячом – бяз толку ѹ бяз мэты...”

Ацэнкі – што тая хвала прыбою, – разважае Дон Катаіма, – ці касякі рыбак. То ўсе накідваюцца на версю Хрыста, то раптам у адваротны бок – да антыхрыста, Гітлера, пляцавых сярэднявечных катоў. Наш герой можа быць кім заўгодна, калі ѹ яго няма галавы. Прычым апошняя акалічнасць не заміне яму ѹ гэтым. Рыбкі паплынуць туды, дзе ёсьць пракорм і куды пакліча іх вецер.

Тут жа трапляюцца й вершы, й нейкае падабенства апавяданьняў.

“Кожную раніцу на нашым полі блукае чалавек без галавы. Ён то запыніцца, то валачэцца ѹ невядомымі кірунку, то кінецца бегчы ды зноў вяртаецца на ранейшае месца. Часам ён заходзіць у горад, наводзіць жах на мужчынаў, выклікае млюсць у кабет і съмех маленьких дзяцей... Кальчуга і меч у руцэ азначаюць у ім воя, а па лахманах ужо нельга пазнаць, з якога ён войска, за што ваюе і хто ягоны вораг. Ніхто ня ведае, хто ён, у якой сечы згубіў сваю галаву й чаго яму трэба. Ня ведае гэтага й ён сам. Але ягонае жывое сэрца зноў вядзе яго з ягонага скову то ѹ поле, то ѹ горад. Не знаходзіць сабе месца безгаловы ваяр”.

Ён – мастак-перформер, ён – правакація ўладаў, ён – вядомы апазіцыйны палітык, які шмат гадоў таму выехаў за мяжу...

“Я кахаю яго. Наталі”.

Калі фантазія наведнікаў вычарпалася, яны сышліся на думцы, што чалавек без галавы кагосьці шукае. Ізноў было шмат здагадак, пакуль уся грамада не наблізілася да высновы, што ахвяраю монстра можа быць кожны з нас.

Апошні па часе допіс пакінуў вядомы ѹ горадзе доктар Заяц:

“Чалавек без галавы – гэта плён нашых выдумак. Кожнаму з нас неабходны свой чалавек без галавы – як свой адбітак, як свая ўласная безгаловасць, што існуе не ѹ табе, а ѹ кімсьці іншым, нібыта асобна ад цябе. Уладам ён патрэбны, каб съпісваць на яго ўсялякі недахоп уласнага кіраваньня. Але й кожнаму з нас ён даецца для таго самага”.

“У мяне за сцяной размаўляюць суседзі”, – напісаў Дон Катаіма ѹ вакенцы для каментароў і пайшоў спаць.

* * *

– І што яны вам кажуць? – спытаўся доктар Заяц, быццам іх размова, пачаўшыся ѹ сециве, натуральна працягвалася наяве.

Сваёй “суполкай інтэлектуалаў” яны штодня сустракаліся ѹ летняй

кавярні каля вялікага гарадскога двара Дона Катаямы: ён, доктар Заяц і прафесар Солад.

– Ды падурэлі ўсе з-за гэтага чалавека без галавы, – адказаў Дон Катаяма, – ці вы чулі самую апошнюю версію? Нібыта гэта наш Прэзідэнт.

– Ну, доля праўды ў гэтым ёсьць, – заўважыў прафесар Солад. – Калі ўсіхня ўвага прыкутая да аднае персоны, нічога дзіўнага, што й любы іншы аб'ект такой увагі асацыюеца з Прэзідэнтам. Нават калі ў аб'екта адсутнічае галава.

– Мой сусед за съянай маёр Іван. Думаю, сёньня ўвечары ён раскажа пра вынікі свайго съледства, якое распачаў учора, – прамовіў Дон Катаяма. – А пакуль хацелася б пачуць ад шаноўнага прафесара яго ўласную версію. Наколькі я ведаю, вы сустракаліся з гэтым чалавекам без галавы.

Прафесар Солад паглядзеў на Дона Катаяму крыху зьдзіўлена, паслья адкінуўся на съпінку драўлянага крэсла і, памешваючы лыжачкай цукар у кубку з кавай, пачаў свой расповед.

– Гэта быў эксперымент. Вы ж ведаецце, як я люблю ўсялякія эксперыменты. Дык вось. Я напісаў яму цыдулку, паклаў яе пад камень, а назаўтра знайшоў на tym месцы ягоны адказ.

– І што ён адказаў? – у адзін голас спытаўся Дон Катаяма і доктар Заяц.

Прафесар Солад загадкова ўздыхнуў, але вымавіць не пасыпей.

– Усім заставацца на сваіх месцах! – пачулася каманда ад уваходу ў кавярню. Гэты загад аддаў маёр Іван, які разам з яшчэ двумя вайскоўцамі ўскочыў у памяшканье.

Незвычайнасць сітуацыі была ў tym, што вайсковы кіцель маёра быў расшпілены на ўсе гузікі. Можна было падумаць, што ён і ягоныя калегі крыху падвясленыя.

– Мы шукаем чалавека без галавы, – заяўіў маёр Іван. – Праверка дакументаў.

Усе прысутныя ў кавярні заварушыліся, шукаючы ў сумках ды па кішэнях свае пашпарты.

– Дзіўная ідэя, – упаўголасу сказаў Дон Катаяма, – хіба можна чалавека без галавы знайсці паводле пашпарту, а не паводле безгаловасці?

– Мабыць у пашпарце ў безгаловага на здымку павінны быць адныя плечы, – пажартаваў прафесар Солад. – Хоць, калі сур'ёзна, вы ж ня думаецце, што маёр мог паверыць, што нехта сапраўды ходзіць па кавярнях без галавы. Таму шукаюць, хутчэй за ўсё, кагосці, хто гэтага чалавека без галавы прыдумаў. Магчыма, ім нават вядомае прозвішча, – сказаў ён, падаючы свой пашпарт маёру.

– Я й так бачу, што вы з галавой, – адхіліў маёр ягоную руку.

Аблава скончылася гэтак жа хутка, як і пачалася. Вайскоўцы выскачылі з кавярні. Народ ажывіўся ды стаў абміркоўваць нечаканае здарэньне.

– Іх сістэма дae збоi, – заўважыў прафесар Солад. – Вось чаму яны такія расшпіленыя.

– Гэта праўда, – пагадзіўся доктар Заяц. – Калі іх сістэма сутыкаеца з чистымі сублімацыямі, яна зybіваеца. І як гэта ня прыйдзе ў галаву нашай апазіцыі?

– Ні слова пра палітыку, шаноўныя, – зъмяніў тэму Дон Катаяма. – Мне не цярпіцца пачуць, што ж там было, у цыдулцы чалавека без галавы.

Прафесар Солад нясьпешным рухам паклаў свой пашпарт у кішэню, дастаў адтуль згорнуты аркушык і працягнуў калегам – чытайце.

– Але тут нічога няма, – усклікнулі Дон Катаяма і доктар Заяц.

– Правільна! – пацвердзіў прафесар Солад. – А што, вы хацелі, каб чалавек, у якога няма галавы, гэта значыць, мазгou і вачэй, нешта напісаў? Тым ня менш, ён адказаў мне. І я з вашага дазволу перакажу вам сутнасць ягонага адказу.

– Гэта будзе прыблізна тое, што я ўчора напісаў на гарадскім сайце?

– спытаўся доктар Заяц.

– Прыблізна, – зрабіў націск на слове прафесар Солад. – Але ўсё ня так проста. Спачатку пра маё да яго пытаныне. Магчыма, яно падасца вам ненавуковым, але найперш мною рухала самая звычайнай цікаўнасцю. Я пісаў: слухай, чалавек без галавы, раскажы, што ТАМ, ты ж АДТУЛЬ? І вось ён адказвае: я не таму АДТУЛЬ, што без галавы, а таму, што пазбавіўся асабістасці! ТАМ – субстанцыя шчасця ѹ любові.

Прафесар Солад урачыста ўсьміхнуўся, быццам зрабіў адкрыццё.

– Што значыць – пазбавіўся асабістасці? – спытаў Дон Катаяма.

– Значыць, вызваліўся. Стаў самім сабою. Сам сябе зрабіў.

– Прыменна чуць, што наперадзе – толькі шчасцце ѹ любоў, – уставіў свае слова доктар Заяц.

– Тут трэба мець на ўвазе, для каго тое шчасцце, – удакладніў прафесар Солад. – Чалавек увогуле – ня праста боскае стварэнне, але ѹ прадукт грамадства, што ѹ праяўляецца ў ягонай асабістасці. А калі ты хочаш, каб наперадзе была субстанцыя любові, мусіш пазбавіцца асабістасці. Бо любоў – зъява настолькі ж абсалютная, наколькі недасканалы кожны з нас у сілу сваіх прыватных адметнасцяў. Вось наш герой і пазбавіўся гэтых адметнасцяў. Стаў абсалютным самім сабой, боскім стварэннем без дамешкаў сям'і, школы, літаратуры, тэлевізара etc.

– Значыць, гаворачы пра субстанцыю шчасця, мы кажам пра тое, чаго ѹ рэальнасці няма, – канстатаваў Дон Катаяма.

– У нашай рэальнасці, – удакладніў доктар Заяц.

* * *

Вечаровае сонца зноў залівала ўвесь велізарны двор за вакном, калі Дон Катаяма ўстаў да свайго працоўнага сталка. Але гэтым разам галасоў за съянай чакаць не давялося. Маці Зoi й маёра Івана, напэўна, не было дома, і дзеці маглі вольна размаўляць паміжсобку.

– Сённяня мы ўцяклі з трэцяга ўроку ад хіміцы ѹ паехалі за горад, – распавядаў Кай. – Доўга шукалі чалавека без галавы, але знайшлі! Ён праскакаў міма нас на баявым кані.

– Проста як у Майн Рыда, – пасьміхнулася з брата Герда, – скажы яшчэ, што ён шпагай расыпісаўся, намаляваў вам на партфелях знак “Z”.

– Нічога ён не расыпісаўся. Проста праскакаў міма. Ён вельмі прыгожы статны рыцар.

– Ведаю. У нас у класе ўсе дзеўкі ѹ яго закахаліся.

– А гаварыла, што бомж у трамвайце... Бачыш, хто меў рацыю? І ты таксама ѹ яго закахалася?

– А што я, горшая за іншых? Што, не магу сабе ўявіць...

– Што ўявіць?

– Ну, што кахаю яго. Вось, я выходжу да яго ў полі й кладу рукі яму на плечы. І ён растае ў маіх абдымках, мужны ваяр...

Фантазіі дзяўчынкі перапыняе бразгат дзьвярэй.

– У гэтym горадзе ўсе безгаловыя, – чуеца голас маці Зoi, – паўсюль чэргі, усе толькі й гавораць пра рыцара без галавы.

– Герда ў яго закахалася, – выдаў таямніцу Кай.

– Гэта ён прыдумаў, – асекла брата Герда.

– І каханыне такое ж безгаловае, – стомлена выдыхнула маці Зоя.

“У прынцыпе ўсе гэтыя фантазіі – ні што іншае, як пошук станоўчага героя свайго часу, – піша Дон Катаяма, пакуль за съяною доўжынца пярэрва ў размове. – З часоў Майн Рыда шмат сплыло вады, а сучасная літаратура ніякіх такіх вобразаў не стварае. Калі раней чалавек дачытваў кнігу з уражаньнем вялікай любові, што надае сэнс усяму на съвеце, у тым ліку, і ягонаму жыццю, дык сёньня – як пацярухі паперабіраўшы... Застаецца адно пытаныне: чаму як станоўчы герой, дык абавязкова без галавы? Можа, праўду казаў прафесар Солад пра боскае стварэннe, чалавека без асабістасці, абсолютнага героя, якому толькі й дадзена ўвайсыці ў субстанцыю шчасця? А можа, гэта мы такога прыдумлем, бо самім ня дадзена...”

– Сёньня ўзялі адзінаццаць чалавек без пашпарту, – за съяною зъявіўся маёр Іван.

– А з якой нагоды пілі на службе? – спыталася маці Зоя.

– Хто? Я? – выказаў непаразуменне маёр Іван і паслья паўзы дадаў.

– Сказалі, што чыстая філасофія. Вось ідзі й затрымай чистую філасофію. Знайдзі немаведама што. І гэта ж загад. Дык што заставалася? Даўрануцца да нірваны. А раптам гэтак якое рашэннe й падкажацца. Нездарма ж і сам палкоўнік з намі прыклаўся. Бо затрымаць чистую філасофію ня так проста. Ідзі, знайдзі таго, хто галаву страціў. Каб знайсыці такога, трэба самому трохі згубіць галаву. Так палкоўнік сказаў.

– Ну, і як посьпехі? – спыталася маці Зоя.

– Складана, – уздыхнуў маёр. – Правялі аператыўную нараду. Высьветлілі, што ўсе наогул людзі ў нейкім сэнсе без галавы. Ну, як паглядзець. Вось я, быццам з галавой, а калі без галавы браць, усё астатнe, дык таксама ж буду я, але без галавы.

– Лагічна, – сказала маці Зоя. – Дык можа й лавіць нікога ня трэба?

– Лавіць трэба, – адказаў маёр. – Заўсёды гонішся за тым, хто ўцякае.

– А ён уцякае?

– Да, – раптам па-расейску сказаў маёр. – Мы ж яго яшчэ не злавілі.

Далей да размовы далучылася Герда, і ў Дона Катаямы ад яе словаў ёкнула сэрца.

– Тата, ведаеш, сёньня ў сеціве напісалі, што, быццам, чалавек без галавы – гэта канкрэтны чалавек.

– Хто напісаў? – сур'ёзна запытаўся маёр.

– Нейкі Дон Катаяма, літаратар.

– І што?

– Ну, што чалавек без галавы – гэта ваяр, бітва якога ня скончылася.

– Як прозвішча?

– Чартарыйскі. Януш Чартарыйскі, якога нібыта забілі пры аблозе Пскова. І ня ворагі забілі, а ягоны найлепшы сябра Саламярэцкі Багдан.

Гэты Саламярэцкі быў закаханы ў жонку Януша. Ён яго забіў, зынёс яму галаву ў неразьбярысе бітвы, а паслья вярнуўся і стаў жыць з жонкай сябра, нібыта ён герой ды яшчэ й дабрачынны чалавек, які ўзяў удаву. А пра Януша сказаў, што той сам зваліўся з каня на ўласны меч, і галава яму адсяклася. Дык вось, цяпер гэты Януш вярнуўся і хоча адпомсьціца за сваё зганьбаванае кахранье, сяброўства і змарнаваны лёс... Так там напісана.

Яна яшчэ дагаворвала апошнія слова, а голас маёра ўжо чуваць быў ці то з дальняга пакою, ці то з калідора.

– ... правер усіх Саламярэцкіх. Па рэспубліцы? Чаму па рэспубліцы? Па горадзе. Ён жа сюды прыйшоў помсыць. Давай хутка, і паведамі мне.

Вось як, – сказаў сам сабе Дон Катаяма й прысеў да кампьютара. Гарадскі даведнік знайшоў яму аднаго Саламярэцкага, якога ён і сам даўно ведаў. Данчык жыў у доме насупраць і займаўся пудзіламі ў гарадскім краязнаўчым музеі.

[Тут аўтар, відавочна, заступае не на сваю тэрыторыю. Данчык Саламярэцкі ў якасці краязнаўцы-суседа, музей, пудзілы... Караткевіч настойліва грукае ў шыбіну хаты на Лысай гары, і аўтар разумее намёк.]

Адзіным Саламярэцкім у горадзе быў уладальнік аўтасервісу, на будынку якога вісела шыльда “Шынамантаж”. Знаходзілася прадпрыемства ў прадмесці. І пакуль маёр Іван чакаў сваю “аператыўку”, абезгалоўленае цела Саламярэцкага знайшлі на задворках ягонага ж “Шынамантажу”. Пра гэта журнналістам паведамілі сълесары аўтасервісу Кайлус і Зелба.

Хе-хе, – сказаў сам сабе Дон Катаяма, чытаючы гэтую навіну на гарадскім сайце. Правільная разгадка таямніцы Саламярэцкага натхніла яго, і ён задумаўся пра ўласнае расцсьледаванье сюжету чалавека без галавы.

Суседскія галасы ў гэтай спрабе дапамагчы ўжо не маглі, і трэба было спадзявацца на ўласную інтуіцыю.

* * *

Значыць, Януш адпомсьціў Саламярэцкаму... Сябра абезгаловіў сябра... Аднак у цэнтры гэтай мужчынскай гісторыі павінна быць жанчына. Жонка аўтасервісініка? Але гэтих жонак ён мяняў шмат разоў. Ён запіваў, і тады бізнэс ягоны занепадаў, бывала, на доўгія месяцы. Паслья Саламярэцкі адраджаўся да жыцця, як той фенікс, і разам з ім адраджаўся ягоны бізнэс. І кожнага разу такі катаклізм суправаджаўся зъменаю жонкі...

Пра ўсё гэта Дон Катаяма распавеў назаўтра ў кавярні доктару Зайцу й прафесару Соладу.

– У жанчын фантастычная інтуіцыя, – сказаў доктар Заяц, – ніколі не паверу, што ўдова Януша так ніколі й не адчула, што з ёю жыве хлус.

– Але яна магла й хацець Саламярэцкага больш за ўласнага мужа Чартарыйскага, – заўважыў прафесар Солад. – Трэба глядзець з усіх бакоў і дапускаць нават тое, што забойства Януша было спланаванае Саламярэцкім разам з Янушавай жонкай. Жаночае каварства таксама не выпадае скідаць з раҳункаў.

– Па ідэі Януш, калі гэта ён, абезгаловіўшы Саламярэцкага, павінен вярнуць сабе ўласную жонку, – разважаў уголас Дон Катаяма. – Але ў нашага шынамантажніка жонкі мяняліся як пальчаткі. Як яе шукаць?

Калегі задумаліся, папіваючы каву.

– Я думаю, што гэта павінна быць жанчына мары, – сказаў прафесар

Солад. – У вас ёсьць такая жанчына, Дон Катаяма? Не прыдуманая, не “з мінулага жыцьця”, а рэальная, сёньняшня жанчына мары?

– Гм, – запнуўся Дон Катаяма. – Калі так, то гэта Зоя, жонка маёра Івана й маці ягоных дзяцей Кая і Герды.

– Забаўна, – сказаў доктар Заяц, – там ваяка Януш, тут маёр Іван, што па-сутнасці адно й тое ж. Хто з іх без галавы?..

– Значыць, усю праўду ў гэтай гісторыі ведае Зоя? – прамовіў Дон Катаяма. – Але я ж да яе й падступіца не магу. Больш за тое, зусім не хачу ўлазіць у яе сям'ю й разбураць гэты свой вобраз – жанчыны мары.

– Усё слушна, – сказаў прафесар Солад, – як слушна й тое, што наш чалавек без галавы будзе цяпер шукаць Зою.

– Навошта? – усклікнулі ў адзін голас Дон Катаяма і доктар Заяц.

– А каго яму яшчэ шукаць? – задумліва сказаў прафесар Солад. – Ён блукае па прадмесці, адцінае няшчаснаму Саламярэцкаму галаву, але ягоная субстанцыя шчасыцца ў любові – у ёй, у Зоі. Проста бачыць яе, любіць яе – гэта ж абсалют. Калі згадаць ягоную цыдулку. Застаецца высьветліць апошнюю дэталь. Ці перабягаў Зоі хоць калі-небудзь дарогу чалавек з прозывішчам Саламярэцкі. Зрэшты, асаўста мне й так ясна, што перабягаў.

– Але маёр Іван мусіў пра гэта ведаць, – сказаў Дон Катаяма, – чаму б ён тады ўчыняў аблаву ў кавярні, аддаваў загад шукаць усіх Саламярэцкіх ды разважаў пра немагчымасць злавіць чистую філасофію?

На гэтае пытаньне адказаў доктар Заяц. Ён дапіў сваю каву й прамовіў:

– Маёру ўласцівыя троі рэчы: даганяць, уцякаць і хавацца. Ён ужо дагнаў, ужо ўцёк і зараз замятае свой сълед.

* * *

“У мяне за съяной размаўляюць суседзі”, – піша Дон Катаяма на чыстым аркушы паперы. Насамрэч суседзі пакуль не размаўляюць, але ён чакае, як і кожны дзень...

14-15 студзеня 2009 году.
Лысая гары.

Чучундра

Падарожжжа прафесара Солада й доктара Зайца (Блюма)

Позна ўвечары доктар Заяц (Блюм) атрымаў ад прафесара Солада ліст:

“Дарагі доктар! Як мы й дамаўляліся, наша падарожжа да Чучундры адбудзецца заўтра. Прапшу вас а шостай раніцы прыйсці ў 12-ты сектар аэрапорту. Даруйце за ранын час, але хацелася б укладыцца ў адзін дзень. З павагай, прафесар Солад”.

Раніцою а шостай было яшчэ зусім цёмна і дождж ліў, нібы з вядра. Што ні прадпрымаў доктар Заяц (Блюм), нацягнуўшы гумовікі, плашч-палатку, а да ўсяго накрыўшыся парасонам, але ў прызначаны сектар зявіўся прамоклым да ніткі.

Тоўстыя струмяні злыўвы дубасілі па ім, па ўзылётных палосах, па вялікай белай лічбе “12”, намаляванай на асфальце, па срабрыстым корпусе

гелікоптэра. Ад павіслых сярод заклёпак буйных дажджавых кропляў здавалася, што ўвесь корпус пакрыўся бліскучымі пярлінамі.

– Узлазыце сюды, доктар, – пачуўся зьверху голас прафесара. – Толькі ўлічыце, што я зусім нядаўна пачаў кіраваць гэтай штукаў, таму баўтанкі будзе больш, чым трэба.

Доктар ускараскаўся па лесьвіцы й пачаў атрасаць з сябе ваду.

– Гэта бяз сэнсу, – сказаў прафесар. – Я падрыхтаваў для вас сухія паходныя рэчы, пераапранайцеся, а я пакуль запару гарбаты, каб вы не прастылі.

На хвіліну ён заняўся кіпенем і зъмяніў тэму:

– Мінулы раз я казаў вам, што Чучундра – унікальнае месца. Але, признаюся, сам ніколі там не бываў. Таму давялося перагледзець шмат кніжак. Пра яе пішуць часта, але за апошніяе тысячагоддзе там бывалі хіба што адзінкі. І пакінулі надта супярэчлівыя съведчаныні... Вось вашая гарбата.

Пераапрануты доктар Заяц (Блюм) сеў на крэсла побач з прафесарам Соладам, і іх гелікоптэр адараўся ад паверхні з нумарам “12”.

* * *

Зыліва ўсё абрыналася з нябес і засыціала ўсё навокал. Доктару Зайцу (Блюму) падалося, што водная заслона – не за лабавым шклом гелікоптэра, а недзе ў ягонай съядомасыці, дзе ўсё на хвілю замуцілася і быццам страціла сэнс. Але ж некуды яны ляцелі? І бадзёры голас прафесара Солада гучаў проста па-над вухам.

Доктар сабраўся з думкамі:

– Мінулы раз, дарагі прафесар, вы распавядалі пра дзіўны эксперымент, які ўчынілі з Чучундрай яе насельнікі. А як яны называлі сваю мясцовасыць да таго, як сталі называць Чучундрай?

Прафесар напружыў памяць і сказаў:

– Гугл Эс.

– Гугл Эс? – паўтарыў доктар. – Дзіўная назва.

– Бачыце, – разважаў прафесар, – яны ад пачатку ўсё зблытали. Яны прыдумалі самаабмежаваныне й падпарафіковалі яму ўсё. А затым пераадоленыне гэтага самаабмежаваныня зрабілі сэнсам свайго існаваныня. На маю думку, гэта быў цалкам ірацыянальны шлях. Ну, да прыкладу, яны прыдумалі адлегласыць – усякія далёкія шляхі й съветлавыя гады. Хоць у съведчанынях іхніх продкаў вы ня знайдзеце з гэтым ніякіх проблемаў. Адправіўся кудысьці й дастаўся да месца. А яны паверылі, што адлегласыць трэба пераадольваць. І каб гэта ўсё не здавалася абсурдам, прыдумалі гравітацыю. Каб ужо зусім цяжка было рухацца. Ну, а калі такія перашкоды, тым большая заслуга пераадоленія. Свой “подзвіг” яны назвалі асваеннем космасу. А съведчаныні сваіх продкаў, якім не складала проблем дастацца хоць на Месяц, хоць да Сонца ці да зор – як нам з вамі, – схавалі ў забылі. Наўзамен гэтага яны назвалі свае прыдуманыя рамкі навукай. Ад продкаў у іх была яшчэ рэлігія, але рэлігію яны лічылі антынавукай, а сваю навуку – адзіна правільным вучэннем. Словам, пераблыталі ўсё на съвеце. Яны й не заўважылі, што зблытаўшася ўсё з усім стала іхнім крэда, накшталт сімвалу веры.

Доктар Заяц (Блюм) слухаў расповед прафесара й не заўважыў, што зыліва тым часам скончылася, а замест яе ім насустрач ляцелі нейкія

прадметы – зусім дробныя ашмёткі чагосыці і ладных памераў фрагменты нейкіх механізмаў, сярод якіх гелікоптэру даводзілася лавіраваць, нібы ў лабірінтыце.

– Мы з вамі проста ляцім і нічога не пераадольваем, – працягваў прафесар Солад, – а яны “асвойвалі космас”. Глядзіце, як яны тут сваім асваеннем насымечлі. Праўда, яны жылі тысяччу гадоў таму. Тупік чакаў іх у тым збоі логікі, што ў самаабмежаваныні й яго пераадоленыні яны ня бачылі межаў.

* * *

Гелікоптэр з цяжкасцю ўхіліўся ад вялізнае касьмічнае жалязякі, што ляцела проста насустрач.

– Вы падыходзіце да тэмы мутацыі? – падтрымаў гаворку доктар Заяц (Блюм).

– Так, – згадзіўся прафесар. – Спачатку ўсё йшло быццам някепска. Яны разважалі так: навошта вырошчваць цэлае поле пшаніцы, калі можна выгадаваць адзін вялізны колас? И навошта даглядаць статак кароў, калі можна генетычна злучыць яго ў адну каровішчу. Яны проста як памаўзьлівыя лезылі-заглыбляліся ў структуру будовы ўсяго жывога й нежывога, ўсё глыбей і глыбей. А тады навучыліся той колас-хлебішча скрыжоўваць з той каровішчай і, шчасльвия, атрымалі адразу шмат хлеба, малака й мяса, прычым у адным пакеце. Тут бы ім і спыніцца. Але ж не, механізм пераадолення самаабмежаваныя раскручаны на поўную катушку. Яны ўсё глыбей лезуць у съветабудову й скрыжоўваюць сваю хлебакаровішчу са спажыўцом хлеба, малака і мяса, гэта значыць, з чалавекам. Ну, а чалавеку шмат чаго трэба, напрыклад, перамяшчацца, пераадольваць тыя непераадольныя адлегласці. И яны скрыжавалі сваё чудзішча з самалётам, паходам і цягніком! Уяўляеце?

– Праўду кажучы, не.

– Я таксама не ўяўляў. Пакуль не пабачыў Чучундру на карціне тагачаснага мастака Марацкіна. Ён маляваў яе з натуры тысяччу гадоў таму. Алеем. Страхавішча, скажу я вам, дарагі доктар. Там і пер'е, і футра, і металёвия лопасыці... жывое цела, што зраслося з пластыкам... – усё зъмяшанае ў адным агромністым камячышчы, які пры тым яшчэ й бегае, лётае й плавае.

Доктар Заяц (Блюм) апасыліва спытаўся:

– Ці сёньня мы пабачым яе жыўцом?

– Думаю, што не, – уздыхнуў прафесар Солад. – Хоць, натуральна паспрабуем пашукаць такі незвычайні экземпляр. Але ж справа ў тым, што яны не спыніліся й на гэтым. Скрыжаваўшы ўсё з усім, яны вырашылі злучыць Чучундру з самай планетаю Гугл Эс. Калі б эксперымент ня ўдаўся, яны, напэўна, і дагэтуль жылі б там, куды мы з вамі ляцім. Але тысяччу гадоў таму яны пакінулі сваю мясцовасць, якая з тых часоў стала называцца Чучундрай. Гэта значыць, мутацыя прайшла паспяхова.

* * *

Тым часам съвітала. Доктар Заяц (Блюм) зачаравана глядзеў на вялізны блакітна-зялёны шар наперадзе. Шар імкліва набліжаўся, і на ім прамалёўваліся контуры мацерыкоў і акіянаў. Яшчэ крыху, і шар страціў

свае абрыйы, а наперадзе была сущэльная съветлая прастора, зацягнутая аблокамі.

– Вось халера, – усклікнуў прафесар Солад, – падобна, што й тут таксама дажджы.

– Што зробіш, – супакоена азваўся доктар Заяц, – сезон. Спадзянося, мы з вамі ня будзем надта пераймацца пераадоленнем гэтага абмежавання. Як той казаў, дожджык моча – сонца сушыць... У вашым расповедзе, дарагі прафесар, для мяне няясной засталася адна дэталь. Якім чынам яны адбіралі для мутацыі людзей?

– Гэта цэлая эпічная гісторыя, – уздыхнуў прафесар. – Яны адбіралі не людзей, а народ. Былі праведзеныя грунтоўныя дасьледаваныні наконт таго, які з народаў найменш верыць у сваю будучыню. Усё ж такі яны лічылі сябе гуманістамі, таму самаму зыняверанаму народу хацелі падарыць шанец на выжыванье. Словам, абраўші найбольш бесыперспектывнага. І перамог у гэтым рэйтынгу беларускі народ. Беларусы. Ня тое, каб яны не хацелі жыць, але яны найменш за іншых хацелі быць самі сабою. І пры гэтым увесь час наракалі на іншых, быццам гэта іншыя прымушаюць іх пазбаўляцца сваёй самабытнасці. У выніку беларусы ў былі скрыжаваныя з тым хлебакаровацягніком, а пасля і з самай планетай.

– Вы хочаце сказаць, што ўсе народы пакінулі планету, а беларусы засталіся?

– Так яно й было. Праўда, засталіся – не зусім дакладна. Цяпер яны ёсьць тое, куды мы ляцім. Яны ёсьць Чучундра.

* * *

Гелікоптэр рухаўся нізка, над самымі вершалінамі дрэваў. Ён то трапляў у запавесу дажджу, то вырываўся ў чистую прастору, і тады падарожнікі заварожана разглядалі краявід. Дубровы здаваліся ім падобнымі на паркі, а съветлыя стужкі рэк нагадвалі аўтастряды. Зялёны колер усіх магчымых адценняў дамінаваў у краявідзе. Тут нідзе не было відаць прыкметаў жыцьця, але, разам з тым, ад усяго навакольля сышодзіў загадкавы дух абжытасці. Падарожнікам мярэсыцілася, што вось-вось за наступным ляском яны ўбачаць дом альбо чалавека. На імгненіне іхная мроя ўвасобілася ў рэальнасць. Па зялёнай лугавіне ішла маладая кабета ў лёгкай летній сукенцы. Занятая сабою, яна не зьвярнула на гелікоптэр ніякае ўвагі. Затое падарожнікі літаральна прыпалі да шыбаў. Прамільгнуўшы кабету, прафесар Солад моўчкі разъвярнуў машыну – такім дзівам здавалася пабачыць жывога чалавека на няжылой Чучундры! – але кабеты на лугавіне ўжо не было. Падарожнікі вырашылі, што яна ім прымроілася, але, абмеркаваўшы дэталі, пераканаліся, што бачылі тое самае.

– Я нават пасьпей у думках даць ёй імя, – сказаў прафесар Солад.

– Вы назвалі яе Зоя?

– Вось бачыце... Значыць, у нас ёсьць шанец сустрэцца з ёй яшчэ раз, – зрабіў выснову прафесар, і гелікоптэр мякка апусыціўся на лугавіну.

У невысокай траве падарожнікі адразу заўважылі сыцежку, якая прывяла іх на бераг невялікага возера.

– Тут сапраўды надзвычай утульна пачуваешся, – дзяліўся ўражаннем доктар Заяц (Блюм). – Гэтыя ўзылескі, лугавіна, возера... Ад усяго сышодзіць дух жывога.

– Беларусы ўмелі размаўляць з прыродай, з дубровай і з возерам, – тлумачыў прафесар Солад. – Але гэта было вельмі-вельмі даўно. Размо-ва мусіла мець форму вершаў. Нездарма яны самі сябе называлі нацыяй паэтаў. Напэўна, так яно й было. Але нам з вамі, баюся, пагаварыць з травой ці з водой ня ўдасца. Таму трэба шукаць нейкія іншыя спосабы дачынення з Чучундрай.

– Глядзіце, – пераёбі яго доктар Заяц (Блюм), – а гэта ўжо ня дзікая прырода!

На самым беразе возера падарожнікі ўбачылі нейкую спаруду і зас্পяшаліся да яе.

* * *

– Гэтае прыстасаванье называецца лябёдкай, – сказаў прафесар Солад.

– Служыць для падыманья цяжкіх рэчаў. Бачыце, гэтыя тросы, што йдуць у зямлю? Калі круціць рукавятку, нешта павінна адбыцца.

– Рызыкнем? – доктар Заяц (Блюм) абедзіўвома рукамі ўхапіўся за рукавяць.

– Вядома, – ухваліў прафесар. – Нічога іншага нам і не застаецца.

Лябёдка азвалася ў навакольнай стoenасці рэзкім іржавым скрыпам, які разьдзёр цішыню камернага краявіду. Тым ня менш, доктар працягваў налягаць на рукавятку ўсім целам, завяршаючы першы паварот.

Пасярод люстэрка азёрнай паверхні зъявіліся тры металёвыя пікі-съязжкі.

– Вось гэта сапраўднае дзіва, – сказаў прафесар Солад. – Падобна, што вы, дарагі доктар, падымаецце з вады ці то палац ці то замак. Хоць звычайна ў беларусаў правальваліся пад зямлю цэрквы, і паслья на tym месцы ўзынікала возера. Але, мяркуючы па флюгерах, гэта не царква. Съязжкі ставілі на замках і палацах.

Быццам у пацверджаньне гэтых словаў паслья другога абароту лябёдкі над паверхній возера паказаліся тры палацовыя вежы. Яны былі такія вялікія, што вада съязжала з іх вадаспадамі, якія сваім імклівым шумам заглушылі іржавы скрып лябёдкі.

Відовішча паўстаньня з возера палацу настолькі заваражыла прафесара, што ён ня мог вымавіць ані слова. Тое самае адчуваў і доктар, які аднак не спыняў свае працы.

Паслья пятага абароту перад падарожнікамі ўзынік цэлы востраў пасярод возера. Палац быў аточаны паркам і высокай каменнай агароджай. I ўсё гэта густа съязжала вадою. Наастачу пачалася сапраўдная зыліва, якая прымусіла падарожнікаў схавацца пад намёты-плашчы.

* * *

Калі даждж скончыўся, увесь краявід асьвяціла сонца. Вялізны палац блішчэй сваімі шыбамі й вітражамі, а рознакаляровая ablіцоўка ягоных вежаў іграла ў промнях, нібы калейдаскоп. У дадатак да ўсяго па-над палацам зъявілася вясёлка.

– Ведаецце, дарагі прафесар, зусім не падобна, каб гэты палац ягоныя гаспадары пакінулі тысячу гадоў таму, – засумніваўся доктар Заяц (Блюм).

– Я вам больш скажу, – падхапіў ягоную думку прафесар Солад, – зусім не падобна, каб ён тысячу гадоў прабыў на азёрным дне. I я не зьдзіўлюся,

калі там кіпіць жыцьцё, і на падворку сноўдаюць конныя экіпажы. Вось толькі як нам дастацца туды? Ані мастка, ані чаўна не відаць.

– Гэта праўда, але да палаца зусім недалёка, можам і пераплысыці.

– Думаю, што гэта небяспечна, – сказаў прафесар. – Калі Чучундра ўступіла з намі ў контакт, гэта зусім ня значыць, што намеры ў яе добрыя. Чаму, па-вашаму, яна не пакінула нам ніякага спосабу дабраца да палаца, апроч як плывучы? А раптам я, да прыкладу, ня ўмей плаваць? Што, дарэчы, так і ёсьць.

– Прыйзнацца, і я не вялікі плывун, – пагадзіўся доктар Заяц (Блюм). Прапаную абысыці возера, калі не сплаўны сродак напаткаем, дык можа якую-небудзь ідэю...

І сапраўды, калі лесу, які падступаў да самае вады, падарожнікі ўбачылі брод. Плыткае месца пышчанай стужкай працягвалася да самага вострава. Разбуўшыся, прафесар і доктар хутка пераканаліся, што вада не даходзіць і да калена.

Неўзабаве пераход быў завершаны, яны пералезылі праз высокі каменны плот і апынуліся ў парку, якім быў абсаджаны палац.

З першага ж погляду ім стала зразумела, што яны патрапілі ў лякарню. Па прысадах з пафарбаванымі белай вагнай бардзюрамі прагульваліся мужчыны ў аднолькавых брунатных халатах, сям-там можна было заўважыць і жанчын у медычных строях.

Падарожнікі непрыкметна памкнуліся да ўваходу ў палац.

* * *

Неспадзянка чакала іх ужо ў доўгім калідоры на першым паверсе. Доўгія шэрагі аднолькавых дзывярэй вялі ў лекарскія кабінеты. На першых дзывярах на таблічцы яны прачыгталі: “Прафесар Солад”, а на кабінцы наспраць: “Доктар Заяц (Блюм)”.

– Ну проста Салярыс нейкі, – прысьвіснуў прафесар Солад. – З каго пачнем?

– Давайце з вас, дарагі прафесар, – азвайся доктар Заяц (Блюм) і пагрукаў у дзъверы.

“Калі ласка”, – пачулася з того боку, і падарожнікі ўвайшлі ў кабінет.

За сталом насамрэч сядзеў прафесар Солад, апрануты ў накрухмалены лекарскі халат.

– Прафесар Солад, – прадставіўся ён, выходзячы з-за стала і працягваючы руку прафесару Соладу, які, у сваю чаргу, прамармытаў тое самае.

А што ён мог зрабіць? Сказаць, што яны прыляяцелі на Чучундру, каб праз гэтага прафесара навязаць з ёй контакт?..

– Вы дарэмна асьцерагаецца, – запэўніў Солад у белым халаце, – у нас не псіхіяtryчная клініка, а пансінат з высакароднай місіяй барацьбы з курэннем! Вы, дарэчы, ня курыце?

– Не, – сказаў зъянтэжаны Солад-падарожнік, – хіба калі вазьму чарку...

– Тыповы беларускі дыягназ, – прамовіў белы халат такім тонам, быццам сабраўся пачаць лекцыю.

– Беларусы так заклапочаныя сваім здароўем, – уставіў з ветлівасыці доктар Заяц (Блюм).

– У беларусаў дзіве спрадвечныя заклапочанасыці – здароўе і родная мова, – удакладніў белы халат. – І з абедзівюма яны ня могуць даць сабе

рады – ці іх губіць, ці ратаваць. Адныя кажуць – на чорта яно трэба. Другія крычаць: ратуйця!

– Але ж мы гаворым... – пачаў быў доктар Заяц (Блюм).

– Гаворым, – перабіў белы халат, – а што толку?

– І то праўда, – пагадзіўся доктар.

* * *

Дзъверы кабінета расчынліся, і да суразмоўцаў далучыўся яшчэ адзін доктар Заяц (Блюм), толькі ў белым халаце.

– Новыя пацыенты? – дзелавіта спытаўся ён у калегі прафесара Солада.

– Бадай што, не, – адказаў той. – Сытуацыя больш складаная. Нашы госьці – alter ego, дарагі доктар. Яны цікавяцца гісторыяй і мутацыямі.

– Вы прымаеце нас за вар'ятаў? – у адзін голас прамовілі Кайлюе і Зелба-падарожнікі.

– Мы прымаем вас за сябе. Гэтаксама як і вы нас, – адказаў Солад у белым халаце. – І ў гэтым уся проблема.

Падарожны доктар Заяц (Блюм) выглядаў зусім па-дзіцячаму разгубленым. Ён быццам узяў сябе ў руکі й сказаў:

– Не зьдзіўлюся, калі вызірну зараз у вакно і там па начной вуліцы праедзе трамвай.

– Ну вось бачыце, – сказаў ягоны цёзка, – ніякага вар'яцтва. Вуліца, трамвай,noch – што можа быць больш рэальнага.

І сапраўды, за вокнамі ці то вечарэла, ці сьцямнела ад того, што зноў пачалася зыліва.

Падарожнікі добра ведалі манеру пансіяннатных лекараў пераконваць пацыентаў у tym, што ніякага вар'яцтва няма. У выніку часыцяком дасягалася адваротная мэта. Навошта? Каб лекар атрымаў сатысфакцыю, пераканаўся ў tym, што сам у здаровым розуме. А можа быць, гэта ўсяго толькі моцны сродак выпрабаваць псіхіку пацыента. Калі яна надломленая, дык паддаецца паніцы, а калі не – вытрымае й гэта. У кожным разе, подарожнікі вырашылі падыграць сваім alter ego, каб самім зарыентавацца ѹ як-небудзь пакінуць гэтае месца, што падавалася ім цяпер непрытульным і чужым.

* * *

– Нам даводзіцца рабіць неверагодныя намаганыні, каб застацца ў межах свядомасці, – прызнаўся прафесар Солад.

– А ці варта? – паблажліва сказаў ягоны цёзка ў белым халаце. – Ці ня вы сёньня ў гелікоптэры казалі пра надуманыя самаабмежаваныні ды іх пераадоленне? Усё гэта адбывалася з людзьмі й тысячу гадоў таму, а тут вы трапляеце на Чучундру, і аказваецца, што вы казалі пра сябе. Хіба ня так?

– Вельмі падобна. Але што з таго? Вы разважаеце так, быццам вы й ёсьць я.

– А хіба ня ў гэтым быў сэнс вашага падарожжа? І хіба ня ў гэтым сэнс усякага падарожжа? Вы купілі пуцёўку ў Туніс, быццам хацелі паглядзець на бедуінаў, але толькі – быццам. Вы хацелі паглядзець на сябе.

– Мы радыя паведаміць вам, – падхапіў тон калегі Заяц у халаце, – што мэта вашага падарожжа дасягнутая.

Ён пераставіў крэслы для пацьентаў вакол стала, дастаў з шафы імбрык і сказаў:

– Дазвольце, дарагія калегі, пачаставаць вас гарбатай. Бо нам з прафесарам насыпей час для вечаровага агляду.

Пакуль гатаўваўся кіпень, падарожнік доктар Заяц (Блюм) шапнуў на вуха свайму прафесару Соладу: “Дык што ж, мы ляцелі на Чучундру, а прыляцелі да сябе ў галаву?” Але адказаў на гэта прафесар у белым халаце:

– Гэта і так, і ня так. Бо тое, што вы называеце сваёй галавой, займае ў нас зусім нязначнае месца. Інакш усе даўно кінулі б курыць, і патрэба ў нашым пансіянаце адпала б. Як наша цела на дзевяноста адсоткаў складаецца з вады, так нашая сывядомасць на дзевяноста адсоткаў – ня нашая. Зараз 90 адсоткаў займае Чучундра – мэта вашага падарожжа. А там, як вам уяўляеца, неверагоднае мнóstva ўсяго! Самыя дзіўныя мутанты, палацы, якія падымаюцца з вады ў пяць абаротаў, Зоя...

– Зоя? – у адзін голас ускрыкнулі Кайльс і Эліба падарожнікі.

– Вядома, Зоя, – зъдзівіўся ў адказ Солад у белым халаце. – Зоя тут увасабляе для вас усю радасць і сэнс жыцця.

– І для нас таксама, – сказаў Заяц у белым халаце.

– Яна вам мроіцца так рэалістычна, што вы гатовыя на месцы развязарнуць гелікоптэр, – працягваў Солад з пансіянату.

– І мы таксама, – дадаў ягоны калега Заяц.

– І паколькі вам удалося забрацца ў самыя закуткі ўласнай сывядомасці (а гэта было няпроста), мы, у сваю чаргу, падрыхтавалі для вас сюрприз, – абыў Солад у халаце.

– Што менавіта? – усклікнуў ягоны цэзка.

– Гэта будзе ня страшна? – з недаверам прамовіў доктар Заяц (Блюм).

– Толькі не для вас, – у адзін голас запэўнілі белыя халаты й засыпашаліся на агляд.

* * *

Што будзе далей? Магчымыя варыянты.

Падарожнікі выйдуць з палацу, пералезуць цераз плот, пярайдуць у борд возера, ад круцяць лябёдку на пяць абаротаў так, каб палац схаваўся пад вадой, сядуць на свой гелікоптэр, яшчэ на імгненьне ім сустрэнецца Зоя, і яны палітуць назад. Уесь гэты час яны ня скажуць адзін аднаму ні слова. А ўвечары, як і планавалі, апынуцца кожны ў сябе. Найбольшы сюрприз падарожжа – вяртаныне. Можа быць, гэта й мелі на ўвазе іхня alter ego з пансіянату?

Пра іншыя варыянты думалася з аласкай.

Вось тыя зараз здымуць свае халаты й акажацца, што яны ўжо не “дваяцца”, што Солад – гэта Солад, а Заяц (Блюм) – Заяц (Блюм). Яно ж быццам бы так і ёсьць. Але тады перагортваецца ўсё жыццё, і яны застаюцца кіраваць пансіянатам з высакароднай місіяй барацьбы з курэньнем, які перыядычна зынікае ў вадзе ляснога возера на Чучундры, якая – мутант. Яны зусім ня ведаюць механізмаў гэтага жыцця, і ім робіцца крыху вусыцішна.

Хоць, калі падумаць, механізм яны якраз ведаюць. Гэта лябёдка. І ў сьветлым кабіненце величнага палацу, дзе можна запарыць гарбату, зусім не найгоршыя месца для прафесара і для доктара.

Можа быць, ім зробяць сустрэчу з Зояй?.. А можа, пакажуць Чучундру – тую, якую тысячу гадоў таму намаляваў мастак Марацкін?

“Калі яны – гэта мы, значыць, мы самі можам прыдумаць гэты сюрпрыз, – разважалі падарожнікі. – Але... Але яны кажуць, што ў нас 90 адсоткаў на нас. І гэта праўда. І ў гэтым уся проблема. Выходзіць, мы можам гэтымі адсоткамі напрыдумляць для саміх сябе такія сюрпрызы, якіх ніколі й не чакалі”.

* * *

– Вы таксама думаеце пра тыя дзеўянства адсоткаў, дарагі прафесар?
– спытаўся доктар Заяц (Блюм), дапіваючы сваю гарбату.

– Так, дарагі доктар, – адказаў прафесар Солад. – Гэта якраз там, у тых адсотках спаткаліся нам нашы alter ego. Мы быццам ведаем іх, але нічога ня можам ведаць пра іхняі намеры. Урэшце, калі мы й напраўду складаемся на толькі з сябе саміх, дык мы самі – гэта наш выбар. У нас адзін, у іх іншы. Нават у межах нас саміх. Напэўна, вельмі добра, што ў нас заўсёды застаецца магчымасыць надзею белы халат і працаўаць у пансіянаце на востраве ляснога возера. Падумайце пра гэта.

– Я ўжо падумаў, дарагі прафесар, – усыміхнуўся доктар.

– Я таксама, – упэўніў яго Солад. – Значыць, нам засталося вярнуцца. Пры гэтым ужо вечар і зноў хвошча дождж, і мы ня ведаем, ці будзе нам шлях вяртання лёгкім.

Мокрыя наскроў падарожнікі беглі ад палаца праз парк у тое месца, дзе раніцаю пералазілі праз плот. Дождж засыціаў ім вочы, і толькі маланкі сълепа асьвятлялі ім накірунак у цемры. Гримоты, якія ў іншым выпадку маглі спалохаць і пасяліць у сэрцы жах, цяпер, здавалася, віталі іх радасна і па-свойску.

Дрэвы старога парку расступаліся абапал іхняга шляху, пакуль зусім ня зьніклі. Нечакана падарожнікі апынуліся пасярод ночы і пасярод дажджу на пляцоўцы, у сярэдзіне якой была намаляваная вялікая белая лічба “12”.

Прафесар і доктар парукаліся й адправіліся кожны ў свой бок. Раптам прафесар абырнуўся й крыкнуў, перамагаючы шум дажджу:

– Заўтра ўвечары, дарагі доктар, вы атрымаеце ад мяне ліст.

– Буду чакаць яго з нецярплівасцю, – крыкнуў у адказ доктар Заяц (Блюм), зразумеўшы, што іхнае падарожжа яшчэ толькі пачынаецца.

20-21 лютага 2009 году.
Лысая гары.

паэзія

паэзія

Аксана Данільчык

...каханъне – не прысуд і не збавенъне,
а шлях у неба да абсягаў зорных...

Сон, які немагчыма забараніць

* * *

Конь
не заўсёды ратуе,
меч
не заўсёды заб’е.
Мудрасць з разылікам мяжуе,
лёс толькі сродак дae:
змушанае падарожжа,
ўсьмешку,
атруты глыток...

Так асьляпляльна прыгожа —
крок і яшчэ адзін крок.

Вось ён, парад чэмпіёнаў,
вось яны, рожкі тырчаць,
вось яны, чуюцца стогны

тых, хто ня ў стане трываць.
 Вось яна, чорная зграя,
 вось ён, змагання накал,
 кодэксам самурая
 выпісаны фінал.

Сколькі
 загадковых “можа”,
 сколькі
 таемных “калі б”...

Так асьляпляльна прыгожа
 чорныя макі ўзрасьлі.

Так асьляпляльна прыгожа
 зынічка згарае ўначы,
 у рэшце рэшт,
 пераможа
 той,
 хто павінен перамагчы.

ПЕРШЫ СЪНЕГ НА РАКАЎСКАЙ ВУЛІЦЫ

На вузкіх прыступках сыходзяцца сінія промні
 I так нерэальна, што горад пакуль існуе.
 Бязмэтныя крокі мае напаўняюцца музыкай поўні
 I поўняцца музыкай сънега бязмэтныя рухі мае.
 Ад зоркі да зоркі, ад вечнасыці і да імгненія,
 Ад песні да суму, ад радасыці і да журбы.
 Трыміцца на марозе і мне пасылае натхненьне
 Зялёнае лісьце засыпанай сънегам вярбы.

* * *

безъліч выканаўцаў
 таленавітых і ня вельмі
 імкнуліся прымусіць мяне
 выконваць
 іх мелодыі

гучы – да страты голасу
 гучы – да страты съядомасыці

БО ТАДЫ МОЖНА ЎСЁ

а я – не саксафон
 ня скрыпка

ня флейта
і тым больш
не жалейка

я ўвогуле не інструмент

і мая музыка
мая ўласная музыка
crescendo diminuendo
diminuendo crescendo
вырываеца на паверхню
праастае ў паветры
вібруе нацягнутымі струнамі
стварае электрамагнітнае поле
і б'е па руках

ПРЭЧ РУКІ

* * *

такая бязмоўная съмерць

вочы яе то шырока расплошчаныя
з неба ў неба
то закрытыя блакітнай цыратай
ад восьмай раніцы да чацьвёртай апоўдні
толькі шэры анёл-ахоўнік
у форме міліцыянта
час ад часу зьвярае гадзіннік
час ад часу зьвярае твар пад цыратай
з партрэтам на надмагільлі
паслья нябожчык зьнікае
і нішто не нагадвае пра яго наяўнасць

плынь яе рэчкі такая павольная
але цела не жадае ўсплываць
і дну паколатаму баграмі
Міністэрства Надзвычайных Спраў
нічога не застаецца
як схаваць у скаламучанай вадзе сваю здабычу

кроў яе цёмная-цёмная
плямай на шэрым асфальце
сярод бульбяных аўркаў
рассыпаных съмецьцявозам
а руکі белыя-белыя
хацелі дакрануцца да сонца
а дакранаюцца да бездані

мама мама там дохлы груган
ляжыць на зямлі пад дрэвам
амаль Пітэр–Брэйгель старэйшы
“Пейзаж з падзеньнем Ікара”

бо тут бязмоўная съмерць
такая бязмоўная съмерць

Made in Serabranka

а горад падумаў вучэныні ідуць

* * *

у крышталях зялёных застыла мая зямля
колер бутэлечны іншыя колеры глушыць
дрэвы ўздымаюць неба як вечка труны
у моры шума ну хоць бы кропельку сушы
і тым ня менш
пакінем слабым іх слабасьць

так не хапае паветра ад вечных пагроз
хто мы такія на беразе гэтым крыававым
то здрыганецца падзем’е то перакуліца мост
циянутьца рукі з варонкі тут съмерць забірае
выключна
дзеля забавы
аднак
пакінем слабым іх слабасьць

кожна слова маё можна супраць мяне
кожную ўсьмешку маю быццам
бездапаможнасьць
можна
тлумачыць
але апускаецца змрок
сон
і мой вораг
абдыме ашчадна прытуліць пяшчотна
прашэпча ня бойся
я побач з табою
я твой спадарожнік

я — твой

пакінем слабым іх слабасьць

* * *

Заўважыць тваю прысутнасць –
быццам адкрыць
нованараджаную галактыку.

Гэтыя пробліск у антрацытавым небе –
пільнасць вачэй ці здагадка?..

Заўважыць –
і спыніцца ў нерашучасці,
баючыся,
што ад майго неасцярожнага позірку
яна можа зьнікнуць.

Асэнсаваныне цуда...

* * *

Краявід зъледзяялых аблокаў
формай – тым, што навідавоку, –
выяўляе адну з варыяцый
на тэму майго існаванья,
перажыўшы дзень авуляцыі,
можна месяц спакойна дыхаць,
адчуваць летаргію гарманаў
да зімы рыхтавацца паціху,
і падчас непазыбежных бадзянняў
спачуваць галубам і варонам.

Па нахіленай -- у іншую плоскасць,
дзе губляе сусьвет сваю боскасць.
Першым планам -- вочы, а фонам --
дзьве працягнутыя рукі,
і пачуцьці мае напрасткі,
не зважаючы на гламурнасць,
падзяляюць прастору і топчуць газоны...

Па-над намі ледзь бачным сьвячэннем
выглядае праз неба пахмурнасць
сонца, бы зайчанятка з кішэні.

* * *

Я засынаю на німфеях белых
вяду глыбокадумныя размовы,
а ты з сабою носіш парабелум,
а ты заўжды да барацьбы гатовы.

Ты назіраеш стрымана і пільна
за зъменамі ў настроях навакольля,
аналізуючи бесъперапынна
учынкі, рухі, выклікі і ролі.
А я лічу сябе даволі здольнай,
каб разумець, што дзеецца з табою,
і вось таму майм чытвом настольным
становіцца Сун Цзу: "Мастацтва бою".
Якая моц, якая абаяльнасьць,
халоднай зброй цъмянае мірганьне,
мая рэальнасьць і твая рэальнасьць
сплятающа ў адзінстве існаваньня.
Мы – вочы ў вочы між празрыстых съценаў,
мы -- сэрца ў сэрца паміж магаў чорных.
Каханьне – не прысуд і не збавеньне,
а шлях у неба да абсягаў зорных.

СОН, ЯКІ НЕМАГЧЫМА ЗАБАРАНІЦЬ

Будзе ціхая ноч,
песьнясьпевы цыкад
не парушаць трымценъня паветра.
Будзе ціхаяnoch,
каб вярнуцца назад,
на адлегласць у некалькі метраў.

На адлегласць прыступак
зямля -- самалёт,
як апошній мяжы паміж намі,
і адбүдзецца ўсё,
што дагэтуль было
толькі думкамі, вершамі, снамі...

Восемсот... дзвесяцьсот...
вышыню набіраць
пачынаючы сталёвыя крылы,
і ты будзеш мяне
цалаваць, целаваць
над азораным небасхілам...

Будзе ўзрушана поўня
на небе дрыжаць,
і нарэшце я стану шчасльвай,
а сакрэтныя службы
саюзных дзяржаў
толькі глянущы усьлед нам тужліва...

проза

проза

Ігар Бабкоў

...съвет стаў больш празрыстым
у сваёй незразумеласьці...

Восень у Гародні

Аповед

Час ападанья яблыкаў,
лістота яшчэ бароніцца.
Ранкам імгла ўсё павольней
растae ў паветры.

Зьбігнеў Герберт.

Залатыя шары ўспыхвалі зьнянацку, проста сярод паветра, і надалей съянцілі роўным съятлом, лёгка пульсуючы, як быццам бы ўсярэдзіне нараджалася штосьці жывое...

Само паветра – сухое, нагрэтае за дзень – гусыцела, набрыньявала барвовым сонечным пылам, ператваралася амаль у вадкасць. Здавалася, яшчэ крыху – і па ім можна будзе плысьці, альбо брысьці, пераходзячы на *другi бераг*.

Было цёпла, але штосьці няўлюёнае ўжо было разыліся навокал – жаданье съята. Прадчуванье восені.

Не, яшчэ не сама восень, з яе каляровым адчаем, з

яе дзіўнай музыкай, меланхалічнымі мелодыямі, калі апрытомнелыя ад летняй нірваны, летняга бяспамяцтва душы пачынаюць паціху прыўзвінімацца па-над зямлёй. Альбо наадварот, адрывацца ад галінаў і паволі апускацца ў цень каранёў. Напачатку страх, пераляканасыць – а потым свабода, апошні восенњскі палёт.

Але гэта яшчэ наперадзе. Пакуль жа толькі прадчувањне. Так, лёгкі ветрык, што халодзіць сьпіны і скроні.

Яна сядзела за столікам летняй кавярні з томікам Эміліо Чарана. Было адразу бачна, што яна не адсюль, яна сядзела неяк адасоблена, не зылівалася з іншымі. Але й не выдзялялася з іх надта дэмантратыўна.

Кароткія валасы. Мяккія рысы. Твар без узросту. І самае галоўнае – вочы, пагляд. Звычайна пра такія вочы гавораць, што яны глядзяць табе ў душу.

Такія альбо паміраюць ад сухотаў у дваццаць, пакідаючы пасъля сябе нізу геніяльных вершаў, альбо застаюцца, выжываюць і жывуть надалей, нягледзячы ні на што, вечным дакорам некаторым асабліва бадзёрым сучаснікам.

Суkenка хутчэй хавала формы, чым іх падкрэслівала. Яна таксама была нібы па-за часам: незразумела – ці яе выцягнулі з бабулінага куфру пазамінулага стагоддзя, альбо гэта ручная работа моднага атэлье.

Я міжволі затрымаўся.

Мне не хацелася ні з кім сустракацца ў гэтым горадзе, але я аднекуль я ведаў, хаця ня памятаў ані імя, ані мейсца, ані нават часу. Анічога, што магло бы падказаць, з чаго пачаць размову і чым яе скончыць. Яна магла быць кім заўгодна. Былой студэнткай універсітэту, дзе я апошнія гады два разы на тыдзень распавядаў пра ідэі. Выпадковай знаёмай па нейкай дэкадэнцкай сустрэчы. Зрэшты, праста суседкай па дзікім пляжы ў Кектэбелі, на якім я праляжаў паўмесяца, смакуючы адміральскі партвейн ды спрабуючы думаць пра лёс герояў свайго ненапісанага раману.

На хвіліну я адчуў пачуцьцё жаху, выпадзення з рэчаіснасці. Мы як быццам учора скончылі істотную размову, а я ўжо ня памятаю яе імя. Такое здарaeцца: цэлыя перыяды жыцця выпадаюць часам у нейкую прастору, з якой дастаць іх амаль немагчыма. І не таму, што гэта забылася, не. Адтуль усё выглядае так, як быццам гэта адбывалася не з табой, усё выплывае адкульсьці здалёк, у вэлюме шэрай адчужанасці...

Бо яна была, безумоўна, адтуль, з прасторы, у якой штосыці коліс адыбвалася, у якой слова *tады* мелі сэнс, а, магчыма, маюць яго і цяпер...

***

Я вяртаўся з літаратурнай сустрэчы, прыемнай і неабавязковай, сустрэчы, на якой даверліва аддаешся супольнай мітусыні, забываючыся на непазыбжнасць самоты пасъля ўсяго...

Назва сустрэчы была сформуляваная кідка й запаміナルна, і пры гэтым нават паліткарэктна. Але, па сутнасці, пытаныне было адно: што з намі адбывалася апошнія гады. І чаму мы такія сумныя сёння, пасъля карнавалу?

Усё гэта выглядала надзвычай дзіўна. Што яны хацелі ад нас пачуць? Калі пра такія рэчы пытаюцца паэтаў, тыя адразу пачынаюць казаць пра хуткаплыннасць часу, пра тое, што апошнія гады адбывалася тое ж, што і заўсёды: жыцьцё працягвала кудысьці бегчы, уцякаць, хавацца за штодзён-

нымі клопатамі, неабходнымі заняткамі, за важнымі словамі, пасъля якіх прыходзяць іншыя важныя слова.

Альбо наадварот – за стомай, за апатыяй, за лялотным анічоганерабленнем.

І вось ты разумееш, што жыцьцё адбылося, прайшло, прамінула, і ад усяго гэтага засталося некалькі імгненіняў, калі ты стаіш пасярод чужога гораду, пад дажджом, ня памятаючи імёнаў, прымяраючы на сябе чужыя жыцьці.

Альбо іншае – мяккі дотык вуснаў у цёмным перадпакоі – і ты ня ведаеш, што з гэтым рабіць і дзе гэта застанецца акрамя памяці пасъля таго, як усё адбылося.

І сустрэча таксама адбылася і засталася ў чыёйсьці памяці. Але мне раптам захацелася вярнуцца не адразу, затрымацца. І я нечакана для сябе ўзяў квіток да Гародні.

Выйшаў на аўтавакзале, і далей – праз мост, у кірунку Фарнага касьцёлу, па вузкай вулачцы, праз кляштар брыгітак, плошчу...

Хацеў адразу павярнуць да Каложы, але вырашыў не съпяшацца. Прайсьціся па старых вулках, падысьці да Замку, падыхаць ракой.

***

Яна ўсьміхнулася і ледзь заўважна пасунулася, нібы запрашаючы далучыцца, даючы мейсца. Я вагаўся толькі імгненіне.

– Прывітаньне, даражэнская, – сказаў я, з нейкай адчайнай весялосцю, нават не спрабуючы быць натуральным. Пагаджаючыся на восеньскі карнавал. И далей, як быццам мы дамаўляліся недзе сустрэцца, але няма анічога дзіўнага, што сустрэліся менавіта тут:

– Што ты тут робіш?

Яна крыху затрымалася з адказам.

– Я прыехала сюды памерці, – сказала яна павольна і з выклікам.

Але ўсьмешка пры гэтым была разгубленая, нават крыху вінаватая, і я ні на хвіліну не засумняваўся ў сур'ёзнасці яе словаў.

– Гэта ня так проста, як здаецца, – адказаў я.

– Памятаеш, у Лесьмяна: *bo nigdy dość się nie umiera...*

Яна ўважліва паглядзела на мяне, як быццам чакала гэтага:

– Я ведаю гэты верш. *I nigdy dość, I nigdy tak, jak tego pragnie ów, co kona!...*

Я паспрабаваў быць іранічным.

– Уяві сабе, прачнешся немаведама кім. Добра яшчэ матыльком. Альбо, за асаблівія заслугі, – сярод анёлаў.

– Ну скажы ты мне, пра што можна размаўляць там з анёламі?

– Пра многае, – адказала яна й усьміхнулася.

– З анёламі можна размаўляць пра многае. Можна маўчаць пра многае.

Яна паправіла валасы жэстам, які, відавочна, ёй не належыў, жэстам з іншага часу.

– Ад мяне хіба застанецца тут што-небудзь, акрамя залатога пылу?

– запыталася яна, крыху мройна ды меланхолічна.

– Сто канъяку і дзъве кавы, – сказаў я афіцыянту, які да нас падышоў.

***

Залатыя шары віселі ў нагрэтым паветры, набухалі, наліваліся мядовым золатам.

– Ненавіджу вылізаныя *старувкі*, гэтыя чысьценькія, агідныя турысцкія крамкі з наборам убогіх сувеніраў, гарады, у якіх стала немагчыма сустрэць свой кон, жыць і памерці, а толькі набываць рэчы...

– Ненавіджу вашую нармальнасць, усю гэтую музыку для венозных...

– Я што, так падобны да нармальнага? – я паспрабаваў казаць свае слова іранічна, але прагучала ціха і амаль са страхам.

Яна адчула гэта і крыху пацяплела.

– У вас была *вашая вайна*. Прыгода. І ўсё вашае пакаленне – адзін вялікі цывінтар *палеглых на гэтай вайне*.

– Усе яны там, хаця некаторыя пра гэта ня ведаюць, нават не здагадваюцца, – казала яна.

– Так-так. Вы думалі пра *лясы і паркі*, пра *ясну панню*, а ўсё скончылася МакДоналдзам. Радуйцеся! Урэшце вы пакінече паслья сябе свободную краіну. У іх будзе выбар – між гамбургерам і чызбургерам.

Яна амаль развесялілася.

– Так, усё скончыцца там. У гэтую эпоху ўсё непазыбежна сканчаецца там. Так што можаце спакойна ісъці спаць.

– Ня ўсё так проста, даражэнская.

Памятаеш, у Мельнікава, з апошніх песен, з *трагічнага перыяду* – дзьве калыханкі. Страшныя і крыху съмешныя. Якраз пра гэта. Пра тое, што ўсе заснулі. Ён цярпліва называе ўсіх, *каму трэба спаць*, як быццам ён ідзе ўначы і асцярожна пераступае праз іх. І раптам, нечакана, ужо напрыканцы песні: *толькі зоркам трэба звязць*.

Толькі адзін радок. Такі съветлы тунель сярод адчаю.

Гэта не пра тое, што ён лічыць сябе зоркай, вышэй за астатніх. Альбо што ён ведае, куды ісъці.

А пра тое, што некаторым ня так і проста *заснудць*. Ня так проста супасьці з рэчаіснасцю, з жыцьцём. Тым, хто дзеля гэтага *не прызначаны*. Паэтам, мастакам. Вар'ятам, адным словам. Часам ім так хочацца заплюшчыць вочы *разам з усімі*, каб ня бачыць ўсё гэта...

***

З дрэваў пачало зълятаць павуцінне – рудая восенская павута, што сплятае ў адно ўрыўкі сваіх і чужых думак, сваіх і чужых жыцьцяў.

І гэтыя галасы, што пачынаюць гучаць пайсюль, варты толькі адпусыць съядомасць, прыслухацца...

– Ведаеш, мне съніцца адзін і той жа сон, – сказала яна. – Я сяджу на крэсьле і радуюся. Мне падарылі новыя завушнічкі, штосьці з гэтай каляровай і заўсёды прыемнай драбязы. Я іх разглядаю. Падыходжу да люстэрка. І ў той момант калі я ўздымаю вочы, мяне працінае адначасова салодкае і жахлівае пачуцьцё. Салодкая вусыціш.

Я баюся ўбачыць там *свой новы твар*.

Яна паглядзела на мяне.

Я ведаю, што там *зноў будзе новы твар*.

– Гэта зусім ня дзіўна, – сказаў я. – Мы гаворым ужо паўгадзіны, а я ўсё яшчэ не могу прыгадаць, хто ты. Я ня памятаю, як цябе завуць. Ня памятаю, дзе мы пазнаёмліся. Можа, мы размаўляем насамрэч у адным з тваіх сноў. А можа, у майм. Можа, я адзін з тваіх новых твараў, жыцьцё такое заблытанае.

Гэта яе пўсцешыла, нават развесяліла. Яна глядзела на мяне, не даочы веры, што ўвесь гэты час я размаўляю *нemаведама з кім*.

— Так, мае сны такія дзіўныя. Ніколі ня ведаеш, што гэта сон, пакуль не прачнешся. Часам мне хочацца там застацца, у адным сноў, ну не назаўсёды, а так, крыху — абжыцца, паблуканец...

— Заві мяне А. — урэшце сказала яна.

***

Залатыя шары перакотваліся па нябачных нацягнутых канатах, лопаліся проста ў паветры, абсыпаючы вуліцы, дамы, людзей пырскамі золата, пырскамі шчасьця.

Восень у Гародні... Места, дзе не шкадуеш ні пра што. Дзе ўсё, што было назапашана, аддаецца без развагаў і без шкадаваньняў... Усе духі і здані прылітаюць сюды, спакушаныя шалам восені, залатой павутай.

Залатымі снамі.

І ўсе гэтыя людзі, твары, знаёмыя адкульсьці.

З мінулых жыццяў.

— Дзень добры, пане Антоні. Вашыя дамкі ўсё яшчэ стаяць, хаця гэта вельмі дзіўна.

— Прывітаныне, Адэлька!

— А, гэта Вы, пане Эмануэлю? Не пазнаў вас адразу. Дарма Вы пачалі выдаваць ваш часопіс тады ў Вільні. Трэба было зрабіць гэта тут, у Гародні. Бачыце, усе ўрэшце сюды вяртаюцца...

Паўсюль гучала музыка...

Праплывала Каложа, павольна, узынімаючыся ўсё вышэй і вышэй.

Яна нарэшце адарвалася ад зямлі і стала зусім лёгкай, амаль бязважкай.

Пакінула ўнізе цені чужых сноў.

І я таксама паплыў кудысьці разам з ёй.

Адарваўся і палящеў, і стала так проста...

***

— Калі ласка, за канъяк і дзьве кавы.

Афіцыант з неразуменнем глядзіць на мяне.

— Вы толькі прыйшлі.

За вакном ішоў сънег. Я сядзеў за столікам кавярні, адзін...

Па самым цэнтры праспекту кудысьці ішла калона Санта Клаўсаў, маўклівых і самотных, і было незразумела, ці гэта прадчуваныне съвята, далёкія подступы да яго, ці съвята ўжо скончылася, і яны вяртаюцца ў сваю дзіўную краіну.

Усё было як і раней. ... І ўсё ж такі штосьці перамянілася — і ўнутры, і на фоні. Съвет стаў больш празрыстым у сваёй незразумеласці. Больш блізкім і больш цёплым, у яго хацелася ўглядзіцца, уважліва і няспешна...

За вакном ішоў сънег...

Съняжынка, самотная і непрытомная, халодная, празрыстая, непадступная, адчайна пралящела праз шкло, сюды да нас, апусыцілася на маю далонь — і раставала, раставала...

Штосьці ўсярэдзіне мяне пахаладзела ад шчасьця.

Уладзімір Мароз

...Хадземце.
Дарогаю да храма.
З верай, любоюю і надзеяй...

Цесная брама

МАНАЛОГ СЕЙБІТА

Сеем разумнае, добрае, вечнае.
Сеем любоў да Бацькаўшчыны сваёй,
Беларусі.
Толькі ўраджай небагаты.
Бо ня ведаем, ня бачым, ня рупімся,
куды падае насенъне нашае.
Дзяйбуць яго пры дарозе птушкі;
мясыціны камяністыя, дзе няшмат зямлі,
не даюць плоду;
кінутае ў церні заглушаецца імі.
А калі і трапляе добрае насенъне на зямлю
плодную,
то ворагі, чужаніцы, сычы сваёй гадоўлі
тут жа і куколь сеюць,
і цяжка потым зьбіраць ураджай –
усё ў купе адной перамешана.

Сейбіт слова сее.
Але многія не разумеюць яго,
прыходзіць ліхі і крадзе пасянае ў сэрцы іх.
Шмат хто з радасыцю прыме слова,
але ня мае каранёў у сабе,
праз уціскі, ганеныні за вестку аб Айчыне
спакушаецца і ня чуе болей.
Іншыя чуюць,
але клопат веку і пажада багацьца
заглушаюць слова,
і яно застаецца бясплодным.
І толькі праз абранных,
якія чуюць горнія літаныні і разумеюць іх,
слова плод прыносіць.
Ды няшмат іх,
шчырых рупліўцаў на роднай ніве,
якія нястомна шукаюць зямлі новай,
сапраўднага поля,
дзе схаваны скарб нятленны –
Царства Нябеснае.
Шукаць яго для сябе і дзеля Айчыны сваёй,
каб ня скончылася на нас гісторыя наша,
каб ня сталі самі
далакопамі Бацькаўшчыны.
Злыдняў і так даволі,
што толькі і рупяцца,
каб забыліся мы на свае карані, сябе зракліся.
Калі соль страціць сілу,
чым пасоліш зямлю,
якое насенъне дасыць плод на ёй?
Пустэльня адна застанецца
на месцы наших лясоў, лугоў, палёў, азёраў і рэк,
на нашай утульнай для чалавека зямлі.
Змагацца трэба, араць,
не азірацца на пакінутае чужаніцамі мінулае,
але трymаць у памяці
сапраўдную гісторыю сваю, залатыя яе перлы.
І сеяць насенъне жыцця вечнага,
як продкі нашы сеялі,
годна і вольна дбаючы аб Айчыне сваёй.
Толькі ніяк ня можам сабраць ураджай іх,
ніяк не ўдаецца аддзяліць жыта ад куколі,
выбраць яе найперш і спаліць яе ў печы вогненнай.
А жыта засыпаць у скарбніцу сваёй радзімы.
Бо работнікаў жніва мала.
Бо дбаем больш аб тым,
што нам есьці і піць,
ува што апрануцца,

турбуемся днём сёньняшнім,
а не шукаем валадарства любові.
Бо ня верым,
ня просім у Госпада дабрадаці
краіне сваёй,
не шукаем найменшае зерне надзеі,
якое вырастает большае за ўсякую траву
і дрэвам робіцца,
да якога прылітаюць
і ў голылі якога віюць гнёзды птушкі нябесныя.
Бо ня цемім, што з двух на полі
адзін прымецца, другі пакінецца,
не шчыруем быць тым,
каго Гасподзь возьме ў Царства сваё.
То не занядбайма высілкі папярэднікаў нашых,
што ўзраблялі ніву Айчыны,
тады і дастане Беларусь
малітвамі нашымі дабрадаці,
і ўскаласіцца ніва, запалавее жыта,
і дасьць насенъне плод шматкроць.
І пашле Гасподзь на жніво работнікаў сваіх.
І будуць араты, сейбіт і жнец як адно,
і будзе радасьць вялікая,
і будзе прышласьць съветлая.
Амінь.

МАНАЛОГ ДОЙЛІДА

Пясок,
спрэс пясок наўкола.
Быццам гэта не зялёная Беларусь
з мяккімі мурожнымі травамі ў рэчышчах вялікіх і малых,
шматлікіх, як горнія шляхі, рэк,
з дзівоснымі райскімі лясамі,
гаючымі гаямі ды лагоднымі дубровамі,
з блакітнымі вачыма азёраў,
куды перакулена прыгожае хмарна-барвянае неба,
з палямі небагатымі, але ўраджайнімі працай,
з камяніямі запаветна-крыжовымі, –
а пустэльня голая...
Пустэльня, дзе каменя на камені не пакінулі.
Адзін пясок.
Дзе ж камень?
Пазьбіралі іх, съцерлі на пыл, пазносілі ў крушні,
паразвозілі, расьцягнулі па блізкіх і няблізкіх
чужых ваколіцах.
Бальшыню на пыл съцерлі –

Войны, немачы, бязбожнасьць людская,
сваёй гадоўлі сычы,
недароды, падман, ліхалецьці.
Як сыцерлі гісторыю нашу,
лепшых людзей зямлі нашай,
ірвучы крэўную повязь.
Хто падаўся ў прочкі,
аддаўшы жар душы другім народам і землям,
хто тут выракся ѹ бяспамятным зрабіўся,
каго ѿ расход пусыцілі.
Дзе вы?
Колькі камянёў па раскідалі –
як сабраць?
Дзе камень той, што павінен легчы ѿ кут падмурку?
Адшукаць як?
Будаваць жа толькі на ім,
камяні духоўнасьці, веры,
а не на пяску сыпучым
нашай змучанай пакутамі ѹ бязладдзем стагоддзяў душы.
Іначай ня тое што дом,
храм рассыплецца і зноў жа пяском стане,
сыпучым і безнадзейна-адчайнім,
нат падмурку не застанецца.
А быў жа ён, разабралі, калі храм рушыўся,
шляхі павысьцілі ѿ “съветлую будучыню”,
але не Таму,
каму чыстымі і съветлымі трэба зрабіць іх.
Дарогі тыя зноў жа пяском заняслы,
ізноў шукаем шлях свой беларускі крыжовы,
няўцям,
што высьцілаць яго наноў трэба спачатку Адзінаму,
каб дараваў нам грахі і правіны нашыя.
Даўно ўжо час
шукаць, зబіраць камяні і класыці ѿ падмурак,
каб сыцены потым вырасьлі і дах узыляцеў з купалам у неба.
Крывёю, потам і съязьмі шукаць няспынна адзіны,
той,
што ляжа ѿ падмурак гмаху...
Рушымся, каму вочы не пазасыцілала,
хто і ѿ прыщемках звар'яцелага часу
намацаць можа камяні зямлі нашай,
хто душу сваю не прадаў яшчэ сілам д'ябалскім,
хто не прадаў і ня зрадзіў Бацькаўшчыне, Маці-Беларусі.
Хадземце.
Дарогаю да храма.
З верай, любоўю і надзеяй.
Амінь.

МАНАЛОГ БРАМНІКА

Стаю адзін
перед шторазовау спакусаю адзіноты.
Як вартавы, якога паставілі адвеку,
ды зъмяніць забыліся.
Да цеснай брамы прыстаўлены,
што вядзе ў жыцьцё,
да Царства Нябеснага,
да вытокаў сваіх, да Айчыны любай.
Нямногія знаходзяць шлях гэты,
гул ледзь чутны съведчыць –
звабы съвету праносяць людзей
наўзбоч шырокаю дарогай,
напханаю аўто,
што імчацца несупынна
насустрач падманнаму бліску гарадоў,
дзе ўсё выштукувана дзеля задавальненія плоці:
рэстарацыі, бары,
гульні, забавы, ігрышчы, музыка,
што б'е абухом у галаву
і выбівае з яе рэшткі думак, развагаў, сумненьняў.
Навошта шукаць веры,
калі ёсьцьмагчымасыць насалоды цела?
Шырокія брамы панаўзьведзены спрэс,
клічуць яркімі водсъветамі
аддацца радасцям быцьця.
На імклівай хуткасці
ня згледзець вузкай съязжыны,
што вядзе ад чыгуначных ды асфальтавых паясоў,
якімі спрэс падпярэзана цела Айчыны,
да мэты сапраўдана,
да жыцьця вечнага, а не ў пагібелі,
да съязжыны,
якую вартуе крыж,
якая не ўтрапела дарэшты толькі высілкамі абраних.
Няшмат іх,
але ідуць съязжынаю вузкаю,
грукающа ў цесную браму –
і адчыняю ім.
Усім, хто грукаеца, адчынена будзе.
Адкрыюцца горнія шляхі
айчыны нашай, Маці-Беларусі,
адкрыеца съятло дабрадаці Ягонай
над нашым краем,
адметным гісторыяй сваёй ,
слыннымі продкамі і дзеямі іхнімі,
высокімі знакамі стагоддзяў.

Прайсьці брамаю памяці,
убачыць знакі тыя, спазнаць іх –
тады сплятуцца ў адну нітку
памкненыні папярэднікаў і наступнікаў,
выявіцца існасьць мінуўшчыны ды сучаснасьці,
акрэсліцца наступнасьць,
і Беларусь паўстане ўжо незваротна.
І калі Гасподзь прыйдзе з пытаньнем,
куды падзелі мы дабрадаць дадзеную,
дзе закапалі таленты свае,
адказам будуць справы абраных
дзеля ўгрунтаванья Бацькаўшчыны.
Будзем пільнымі брамнікамі,
бо ня ведаем,
калі прыйдзе Гаспадар дома:
увечары ці апоўначы,
ці як запяюць пеўні, ці раніцай?
Шмат хто будзе імкнуцца ўвайсьці,
і ня змогуць.
Ня ведаю, адкуль вы, –
скажа Гасподзь,
які сам ёсьць брамаю жыцьця вечнага, –
бо веры ня маецце,
бо самі ня ведаецце, хто вы і адкуль,
бо забыліся на карані свае,
зракліся Айчыны сваёй і ня месца вам за брамаю.
Шукайма шляхі горнія,
сьцяжыну вузкую і цесную браму,
што вядуць у жыцьцё.
Грукаімася, ды адчынена будзе.
Амінь.

проза

проза

Наталка Бабіна

...кароткая душа, як кароткая спадніца:
ёю не прыкрыцца...

Нячэсная кава

Аповед

1. Нячэсная кава

Адна паперка ўжо адарваная. Холадна, і галіны дрэваў па-брэйгелейскому аддрукоўваюцца на дымна-блакітным небе. Сярэдзіна дня, сънежань. Доўгаценевы, каштоўны кожнай хвілінай, памаранчавы ад сонца, што заўжды заходзіць, сънежань.

Сънежань, і цень ад касыцёлу прасыцёгся ўздоўж...
Удавіца. Я – удавіца. Узяць – і ўдавіцца. Аднак не, не дачакаецца.

Але што мне рабіць?

“Чарнаўчыцкаму інтэрнату для дзяцей з парушаным слыхам на сталую працу патрабуюцца:
прыбіральшчыцы, аплата 250 тысячачаў рублёў
электрык-манцёр, аплата 350 тысячачаў рулей
выхавальнік-псіхолаг, аплата ад...”

Паперка з нумарам адарвалася так, што ня бачна, колькі абяцаюць таму псіхолагу.

Як яны адно аднаго выклікаюць на спатканыні? Калі маюць што адно аднаму паведаміць? Дзе-калі я сустракаюся з імі на доўгай і вузкой, яшчэ з быльых стагоддзяў вуліцы: танклявыя дзяўчата выгукваюць нешта тонка, тонка, не па-чалавечы, бы касаткі ў марской прасторы, а хлопцы, моцныя і съвежыя, адказваюць ім на мове сурдаперакладу, папраўляючы ў вуху правадкі слыхавога апарату... Хлопцы і дзяўчата ідуць у краму, ці на прыпынак, ад якога стартаюць у Горад маршруткі, або проста шпацыруюць да касыцёлу, і вецер абвывае маладыя целы, пазбаўленыя слыху.

Ня чуюць воклічу.

Трубнага сігналу маршруткі.

Грукату касыцельнага звону.

Што мне рабіць?

А касыцёл стаіць, каменны і спакойны, і ценъ ад сънежаньскага сонца, якое заўжды заходзіць, кладзеца праз яблыні саду і таполі парку ўздоўж вуліцы, па якой імчаць у горад маршруткі.

Мо, і сапраўды, пайсьці да іх прыбіральшчыцай, і драіць іхнія ўнітазы і калідоры, і студні, і атрымліваць 250 тысячаў, і супакоіцца?

Калі ты быў жывы... Калі б ты быў жывы... Карані абарваныя па-жывому, і ветраюць, асыпаючы камячки глебы, і з іх точыцца кроў... Гэта мая частка каранёў. А твая частка, твае карапіці, аблікі, у труне, у чорнай, беспаветранай съмерці...

Анастас, разварочваючыся, махнуў мне рукой, і жоўты мікрааўтобусік, пляснуўшы сънежаньскай калюжынай, паехаў прэчкі – у Горад.

Гэта з Гораду мы зъехалі сюды: у Чарнаўчыцы. Да вуліцаў, што пра-кладаліся па зямлі ў мінулых стагоддзях. Да касыцёлу. Да брэйгелеўскіх дрэваў на тле белага вечнага неба. Да дрэваў, на якіх летам съвішчуць салаўі.

І ты наладзіў цэлы бізнэс: маршруткі, якія курсуюць праз калюжыны, з Гораду ў Горад.

З Гораду – у Зыдзітаў – у Горад.

З Гораду – у Чарнаўчыцы – у Горад.

З Гораду – у Кобрынъ – у Горад.

Анастас яшчэ ня ведае, што чакае яго – і мяне.

Я заходжу ў кавярню. Маленькую кавярню без шклопакетаў, з ружо-вашчокай Людай і кавай у пластыковых кубачках.

Я любіла цябе. Тваё цёплае цела. І душу, якая хавалася. І ты расказваў мне пра свайго пра-пра-пра Міхала Есмана, які пісаў тастамент: “*А то напервей, кгды Пан Бог з волі Своей Насветишое мене з сего света ку хвале Своей Светои поволати будет рачил, душу мою в руки Его, Сотворытеля моего, поручаю. А тело мое грешное малжонка моя пані Богдана Михаловна Мелешковна имеет поховати обычаем християнским скромне, не збираючи великого або много го духовенства, але давши паном а добродем моим знать, пріехати а тело мое грешное до гробу допровадіти і положіті в церкви в Чэрнавчыцах в склепе*”.

Пытаньне: што мне рабіць?

Я падымаму руку і разглядаю. Потым падымаму і падношу да вачэй і другую. Каб магла, я падняла б і нагу, але тут, у кавярні, на людзях, стыдаюся. Скура, поры, лініі далоні. Цела, набрынялае крывею. Хай цела падкажа маёй глуха-нямой душы, глуха-зынямеламу розуму, што я маю рабіць?

За вакном, за цюлевай сетачкай, падлятае да прыпынку чарговая маршрутка, і стуль выбіраецца Вяржбіцкая. Я грукаю ў вакно, і яна паварочвае да кавярні. Даражэннымі ботамі брохае па вадзе; нягледзячы на імжу, яна ў пясцовым футры. Перш-наперш замаўляе глінтвейн, а потым плюхаецца насупраць мяне на крэсла, паказвае пальцам на маю каву ў пластыковым кубачку і заяўляе:

— Калі б кожны еўрапеец плаціў за кожны фунт кавы на 1 (адзін) цэнт больш, то ў афрыканскіх краінах не было б голаду. Такая кава прадаецца, і называецца чеснай. Ты п'еш чесную каву?

— Ленка, учора вечарам да мяне прыходзіў Кулееў. Ён сказаў, што я павінна аддаць ім маршруткі, бо інакш яны нас з Артурам заб'оць.

Вярба, здаецца, цверазее. Яна працягвае руку і адсёргвае каву з майго кубачка.

— Ленка, што мне рабіць? Як бараніцца? Яшчэ ён сказаў, што прадасыць бізнес і ўложыць грошы ў чыгунку, якую пракладзе, каб зрабіць тут, пад Чарнаўчыцамі, газасховішча.

— Артур зараз у школе?

Я ківаю.

— Так. Адказ трэба даць заўтра, то пакуль не баюся.

У кавярні зараз нікога, акрамя Людкі і нас, няма, і паху газу пакуль не чуваць. Пакуль вада пад зямлёй не атручаная газам, і з яе можна гатаваць каву, чесную ў тым ліку. Пакуль не грукочутць тут адзін за адным даўжэныя мазутныя цягнікі. Пакуль Кулееў не адбудаваў у касыцёле бардэль.

Ленка праз стол працягвае руку з такімі знаёмымі пярсыцёнкамі і сыціскае мне пальцы.

— У цябе ёсьць зброя? — пытаецца яна.

Што я маю рабіць?

“Пад тваёй адзежай хаваецца душа,” — сипявае Шакіра ў вясковай кавярні, і час цячэ па белым вечным небе, як кроў па руках, і адказу няма.

2. Белая глухата

Зноў туман і сънежань. Не завеі, сънежань — туманы, сънежань. Туман глушыць гукі, і ўсё ён глушыць.

Год мінуў.

Туман — белая сълепата. Кароткія дні. Кароткая памяць. Кароткая душа, як кароткая спадніца: ёю не прыкрыцца.

Мне не давялося выкарыстоўваць зброю, пра наяўнасць якой пыталася Вярба. Госпадзе, ты справядлівы: Кулееў разъбіўся на машыне, і ўсё засталося, як было. Ніхто ня бачыў, як жоўтая маршрутка з заляпаным сънежанскім брудам нумарам пайшла на таран, ніхто ня бачыў, як яна вечарам спынілася ля майго парогу... І Анастас па-ранейшаму возіць гандляроў і настаўнікаў з Гораду — у Чарнаўчыцы — у Горад. І Люда гатуе каву з чыстай вады і робіць глінтвейны з ядлоўцам.

Але Вярба іх ня п'е.

Госпадзе, твая справядлівасць невытлумачальная. Мой муж памёр, муж Ленкі захацёў быць шчасльівым тут і зараз. І яна засталася не адна: з дзецьмі і ракам.

Рак – гэта насельнік чыстых азёраў.

Я стаю перад дзьвярыма Ленчынай палаты, пасъля размовы з доктарам, і прашу Бога, каб у палаце нехта быў. Толькі першыя-першыя хвіліны, потым я спраўлюся.

Але Вярба адна. Яна ляжыць тварам да съяны, на стук дзьвярэй яна асыцярожна паварочваецца і гаворыць:

— А ты ведаеш, што акіян дыхае? Рытмічна дыхае, павялічваецца і ападае паверхня вады, з частатой раз у трывцаць гадоў? А я тут ляжу..

— Дай я цябе абдыму, акіяналаг ты мой, — кажу я, абдымаю яе і разумею, што маю досыць сілы.

Я маю досыць сілы, каб ня быць шчасльвай тут і зараз.

Каб ставіць на кон душу і перамагаць.

Каб паўзыці праз туман глухаты.

Белы, як бяздуши, бязрыб'е, бясконцасыць.

Потым будзе Спачын. Але застанеца тастамент.

Сънежань 2007, сънежань 2008 г

KAMUNIKAT. BG

паэзія

паз
эзія

Ірына Бельская

...Не пакіну сабе нічога –
Бярыце! Піце маю душу...

Адпускаю сваю сініцу...

* * *

Хата пастарэла разам з мамай.
А у мамы пацямнелі вочы.
Рукі сталі чорнымі таксама.
Доля маміна чарней ад ночы.

Ды на небе ўночы зоркі зьязюць.
А да зорак цяжка дацягнуцца.
...Я б хацела да цябе вярнуцца,
Ды сама лёс незайдросны маю.

Помніш, як я марыла стаць зоркай,
Каб съвяціць табе і не здавацца.
Дык нічога,
    што ў жыцьці так горка –
Кажуць: «Горка!» – трэба цалавацца.

* * *

Выціраю сълёзкі
З вочак Маткі Боскай.
Так раблю, бо плача
Праз мае няўдачы.

Абдымаю ногі
Маткі Пана Бога.
Быццам бы у хаце
Я у роднай Маці.

Узгадаю вочы,
Што за мною сочаць –
...Як далёка хаты
Родных маіх Матаک.

* * *

Восень тузae за спадніцу,
Бы дзіця тое, вінавата.
— Восень! Хутка ідзі дахаты:
Лепш з вячэраю не пазыніца.

Восень тупае з парасонам,
Лісьце ўскідвае босай ножкай –
Неяк съмешна і дзіўна трошкі
Назіраць адвячоркам сонным:

Я съпяшаюся павячэраць.
Восень тузae за спадніцу.
Адпускаю сваю сініцу
Гэты момант пражыць яшчэ раз.

* * *

Пад небасхіlam быцьця начнога
Вас абдыму – ледзь не раздушу.
Я не пакіну сабе нічога –
Бярыце! Піце маю душу!
І закусіце кавалкам сэрца,
Запіце чарку маёй съязой.
А па сабе вы усіх ня мерце:
Сяброўства – вострае, як лязо.
Я папрашу дараваньня ў Бога –
У вас нічога не папрашу,
І не пакіну сабе нічога –
Бярыце! Піце маю душу...

* * *

Я чакаю кагось. Хутка восем.
Я гатую вячэру. Надвор'е
Мне чамусыці нагадвае восень:
Рассыпаюцца з клёнаў сузор'і.

Я чакаю кагось. Хутка будзе.
Прастывае вячэра. Сыцюдзёна.
Я чакаю кагось, і штодзённа
Мой куток не наведваюць людзі.

Я чакаю кагось. Ён ідзе ўсё.
Ціха ў шыбу пастукаўся. Дзесьці
Толькі быў – і кудысьці падзеўся.
Па калюжынах бегаюць дзеци.

* * *

Ты думаеш, мая віна
У тым, што я ня п'ю віна
І ад віна я так п'янею,
Таму што піць яго ня ўмею?

Дык ведай жа, люблю віно,
Ды не піла яго даўно,
Бо піць патрэбна асьцярожна:
Віно са щасцем зблытаць можна.

* * *

Я рыбіна. Я так крычу –
аж цёмна робіцца ўваччу.

Ды сумны вырак маю:
я рыба – я нямая.

* * *

У дзіравым мяшку
ты душу сваю нёс –
Ты б аддаў мне яе,
ды ў дарозе растрос.
Можа, частку прапіў,
штосьць аддаў жабраку,
рэшта ўпала на дно,
калі плыў праз раку.
І цяпер я трymаю

у руках меж пусты –
Гэта ўсё, што быў здольны
пакінуць мне ты.

Я кажу:
што прынёс,
тое ўсё забяры,
Калі хочаш, мы будзем
Ня проста сябры...

Я магу быць сястрою,
а ты будзеш мне братам.
Толькі ты не ў настроі,
ты чамусыці ня рады...

* * *

Я маленъкая дурніца –
Я жыцьця не разумею.
Я люблю зьбіраць чарніцы,
Я грыбы зьбіраць умею.

І зграбаць увосень лісьце,
І карміць з рукі сініцу,
Сынег люблю і бульбу чысьціць
Я маленъкая дурніца.

Я маленъкая дурніца –
Маміну люблю кашулю,
Маміну нашу спадніцу –
Маму у душы нашу я.

Мо жыцьцё і зразумею,
Калі сон пра съмерць прысьніцца,
А пакуль я жыць ня ўмею:
Я – маленъкая дурніца.

* * *

Я цісну калючую лапу зімы:
Мы з ёй заключылі дамову,
Што мы не сустрэнемся болей, бо мы
Згубілі агульную мову.

Мы з ёй не дзялілі нічога, а съвет
Глядзеў на нас і ўсміхаўся.
Я проста на сънезе пакінула сълед –
І сынег у мяне закахаўся.

* * *

Лекі п'юць мяне ўсё часьцей –
Хутка лекі мяне ўсю вып'юць.
Я – для лекаў і для гасьцей,
Я – уночы на поўню выю.

А як з неба зьнікае поўня –
Хочаш вер мне або ня вер –
Прылятае анёл-ахоўнік
І ўцякае мой дзікі зьвер.

Ды цяпла майму зьверу мала.
Добра, што гэтай ноччу хоць
Я анёла у рай паслала:
Як захочаш павыць – заходзь.

* * *

анёлы у рай съпяшаліся
з іх кожны хапаў прамень
съціскалі і апякаліся
ня выпусьціць каб са жмень

у Вырай буслы съпяшаліся
зъбіраць прамяні – край грэць
і крылы ахвяравалі ўсе
дазволіўшы ім згарэць

як душы бусловы плакалі
як дзюбы бусловы плакалі

як вочы бусловы плакалі
сачылі за сонцам дзень

я ў Выраі тым была калі
я ў Выраі тым была калі
я ў Выраі тым была калі
ня стала буслоў нідзе

лящець вас пускаю з мірам я
вам крылы у шлях зъбяру

два сонцы яшчэ да Выраю
буслам не хапае рук.

проза

проза

Наталка Харытанюк

...яна – яшчэ свабодная,

як мёртвы кот...

Бадзяжкі Дхармы

Аповед

Ліна выскачыла з трамвая за паўсекунды да таго, як прыемны жаночы голас прамовіў “Дзыверы зачыняюцца”. Ззаду засталіся: тры ўлёткі, незаўважна кінутыя на скураныя сядзеньні, налепка на дзвіярах і першы жоўты ліст на падлозе, які яна прынесла з сабой на кончыку парасону.

За прыпынкам яе чакала машына.

– Колькі ў нас часу? – спытала Ліна, сядашы.

Ёй адказалі, што часу цяпер роўна столькі – колькі ёй трэба, каб набыць тканіну, прывезыці яе на кватэру, зрабіць надпіс і даць яму высаходніцу.

– І выпіць кавы, – дадала яна, разглядаючы верасьнёвую прысады, якія на вялікай хуткасці праносіліся за вакном.

– Можна і кавы, – бадзёра сказаў адзін з хлопцаў у чорных акулярах, паказваючы на скрыжаваныне вуліцаў Савецкай і Маякоўскага, дзе яна мусіла раней ці пазней вывесіць расыцяжку, – але маёр Вайтовіч цябе ўжо чакае з самай раніцы.

– Не дачакаецца, – хітра ўсьміхнулася Ліна і адкінула рыжыя кудзёркі з вачэй.

Маёр Вайтовіч, зъмерзлы і галодны, сапраўды не дачакаўся Ліны. Прастаяўшы дзьве гадзіны пад мокрымі дрэвамі на скрыжаваньні, ён перадаў дзяжурства малодшаму лейтэнанту Карпуку і спусыціўся ў кавярню “Ронда” выпіць кавы.

У кавярні, куды спускаўся маёр Вайтовіч кожныя паўгадзіны, стаяла глухая цішыня, і зялёныя лямпы адкідалі цені наведальнікаў на ўсе чатыры сыцяны адразу. Маёр Вайтовіч замружыў вочы.

Стол, за які ён любіў сядыць, стаяў пад адзіным ва ўсёй кавярні акном. Ускрай неба, бачны з гэтага вакна, прыемна супакойваў. Маёру здалося нават, што нарэшце яго ніхто ня бачыць. Што ён зынік. Стайдзіў незаўажным.

Маёр задаволена адкінуўся на сыпінку фатэлькі, упэўнены, што ўжо тут – сам-насам са сваімі ценямі – ён у поўнай бяспечы, і заснуў. Гэта значыла, што ён упершыню за доўгія гады службы сапраўды забыўся.

А дарма.

Маёру сыніўся – каторы ўжо раз – стары і пакутлівы сон: съветлая зімовая раніца, Ліна, што перакідвае расыцяжку праз дрот, зъздзіленьня ўздыхі мінакоў. І ўсё гэта нечакана – са сну ў сон – перабівае пранізлівы, да болю знаёмы скрыгат колаў за паваротам.

За імгненьне да зъяўленьня патруля маёр у сyne пасыпвае вырваць Ліну з гэтага кадру: ён хапае яе за руку і цягне за сабой завулкамі. Яны бягуць, як гэта магчыма толькі ў сyne, павольна, у мёртвай цішыні: маёр наперадзе, Ліна – за ім. Яны бягуць не задыхаючыся. Яе рука – мяккая і прахалодная – у яго гарачай і моцнай далоні. Маёр ня хоча прачынацца – яму сыніца, як Ліна цёпла дыхае зусім побач. Ён адчувае фантастычны водар яе духоў – дзёрзкі і рапушчы. І раптам – яе мяккая рука высылізвае з яго магутнай далоні. Што гэта? Маёр паварочваецца, глядзіць разгублены на Ліну – а гэта не яна.

– Я б на тваім мейсцы не паварочваўся, – кажа маёру хлопчык гадоў пятнаццаці, схіліўшыся, разам з усімі сваімі ценямі, над маёрам і нешта выглядаючы ў яго вачах.

– А чаму ты падслухоўваеш мой сон? – раздражнёна пытае маёр, сілячыся прыгадаць водар духоў Ліны ў сyne.

– А чаму ты азіраешся? – з дакорам пытае хлопец і моцна трэ сабе вочы. Маёру здаецца аднекуль знаёым гэты жэст, але спрасоньня ён ня можа прыгадаць – адкуль.

Іх перапыняюць сігналы па рацыі.

– Не адказвай, – патрабуе хлопчык, адводзячы далоні ад сваіх вачэй, і маёр з жахам разумее, што вачніцы ў хлопчыка – пустыя.

– Хіба я магу? – нерашучча адводзіць маёр вочы, і хлопчык зноў зынікае сярод ценяў кавярні.

У гэты час Ліна ўжо дабралася з тканінай і фарбай у незнайому кватэру. Кватэра была пустая і халодная. На сыцяне тахкаў гадзіннік, і час ад часу аб вакно біўся вялізны стары клён. Ліна шчыльна захінула фіранкі.

Перад тым як брацца за працу, яна згатавала сабе кавы. На шырокім

падрапаным падваконыі ляжала некалькі кніг – яна выцягнула самую маленъкую – Керуака – і села пачытаць.

“Разывітаныне, – сумна ўсьміхалася Ліна, прачытаўшы першыя пяць страницак, – тут нельга марудзіць і разважаць”. Яна схавала кнігу ў распісную і абвшаную пасачкамі торбу, распакавала фарбу і задуменна правяла рукој пад гладкай чорнай тканіне.

Расыцяжка была гатовая за гадзіну. Ліна хітра ўсьміхалася, гледзячы на яе, і спрабавала ўявіць іх рэакцыю. Спачатку маёра Вайтовіча. Пасыля бацькоў. Пасыля, можа быць, хлопцаў у чорных акулярах.

Калі зазваніў тэлефон, Ліна з гатовасцю падхапілася, знайшла яго на дне торбы, вычакала некалькі секундаў, каб голас не трымцеў.

– Прывітаныне, – асыярожна начала яна.

Голас у слухаўцы быў нізкі і зынерваваны.

– Не, сёньня я не магу, – яшчэ ветліва прашаптала Ліна.

Голас патрабаваў тлумачэнні.

– У бібліятэцы, – прыдумала самы кароткі адказ Ліна: на даўжэйшы сказ – яна баялася – ёй бы не хапіла паветра.

Голас пракрыгчаў нешта злое і кароткае. І яшчэ раз.

– У бібліятэцы, – хутка паўтарыла Ліна.

Са слухаўкі пасыпаліся пагрозы. Пасыля настала мёртвая цішыня – на секунду трышаць – і ўжо нешта важнае спытаў надарваны голас.

– Кім я хачу стаць? – няўпэўнена паўтарыла яна.

Ліна паглядзела на расыцяжку. Пасыля на гадзіннік – часу заставалася мала. І нарэшце:

– Мёртвым катом, – прашаптала яна – зъдзіўленая тым, што нарэшце сказала гэта. І дадала: “Дадому я больш не вярнуся”.

Цяпер ужо спыняцца не было сэнсу. І раздумваць цяпер – таксама сэнсу не было ніякага.

“Мёртвым катом,” – прашаптаў зачараўваны маёр Вайтовіч, адключаючы праслушоўваныне. Ён яшчэ пасядзеў над незапоўненым пратаколам, нешта запісаў дрыжачай рукой. І – шчаслівы – заснуў.

Маёру сынілася, што на гэты раз ён не вагаючыся націсьне на газ – і яны з Лінай уцякуць ад усіх. Ззаду заставаліся: ростань, адкладзеня спадзевы, чаканыні. Наперадзе – бадзяньні, бадзяньні, бадзяньні. Ён націснуў на газ і з жахам зразумеў: машына не скраналася з мейсца.

Яго зноў абудзіў хлопчык-ценъ, які, здавалася, жыў у гэтай кавярні. Маёр ужо нічому не зъдзіўляўся і не пытаў хлопца, хто ён такі.

– Што ў цябе з вачымі? – спытаў замест гэтага сонны маёр.

– А што ў цябе? – грозна перапытаў хлопец. Маёр падышоў да люстэрка – вочы ў яго былі чырвоныя і набухлыя. “Ад сълз,” – падумаў маёр, прыгадваючы сон.

– Ад сълз, – перадражніў яго хлопец, дастаючы з-пад фатэлю паўпустую бутэльку віскі.

– Ты хочаш майёй съмерці? – у роспачы запытаўся маёр, прысоўваючыся бліжэй да хлопца.

– Як цікава яны разъбягаюцца, – сказаў хлопчык, разглядаючы зморшчынкі трывог на ілбе маёра.

– Чаму тады ты прыходзіш? Калі ты наконт... Таго выпадку, – вінавата апусціці вочы маёру. – Я быў малады...

– Не апраўдвойся, – перапыніў яго хлопец. Ён сказаў гэта пастаўленым

барытонам, якім так ганарыўся маёр. Абодвух расчуліла нечаканае супадзеньне.

Расчулены, хлопчык яшчэ пахадзіў вакол маёра, хітаючи галавой ды нешта прыгадваючы, – і зноў зынік сярод ценяў.

– Чорт, – пяшчотна паглядзеў яму ў сълед маёр і, расхваляваны, засьпяшаўся съледам за хлопчыкам.

Калі Ліна апынулася за некалькі метраў ад таго скрыжаваньня, дзе вешалі расыцяжкі – яна адчула, як шалёна б'еца пульс у скронях. Далей яна нічога ня бачыла... пакуль не падбегла да дроту. Праз дрот яна мусіла перакінуць дзве дошкі, да якіх была прыматацаваная расыцяжка. І тады...

Ліна ўжо замахнулася, каб перакінуць першую дошку – як раптам заўважыла, што на дроце ўжо вісіць расыцяжка: “Мёртвы кот – хіба яму прызначыши цану?”

Пад расыцяжкай – перапацканы фарбай – стаяў маёр Вайтовіч. На бухлымі і чырвонымі вачымі ён сачыў за Лінай. Спакойны, зыняможны, шчасльвы.

Ліна падышла да яго зусім блізка – так, што маёр змог удыхнуць шалёны водар яе духоў – дзёрзкі і рагучы. Яна нічога не разумела. Маёр, ня стрымліваючы хваляваньня, прашаптаў:

– Я таксама буду мёртвым катом.

Ліна працягнула яму сваю мяккую халодную руку: “Будзеш, – прашапталая яна і гучней, – бяжым”.

Маёр ведаў: праз трыццаць секунд прагучыць пранізлівы скрыгат колаў за паваротам. Праз трыццаць пяць – адтуль выбяжыць патруль. І ўсё, у прынцыпе. Канец.

Маёр пачаў лічыць удары сэрца. Раз, два, тры... Трыццаць пяць:

– Бяжым!!! – крыкнула ў гэты момант Ліна.

Але маёр не скрануўся з мейсца.

Маёру Вайтовічу ўпершыню ў жыцці накідвалі кайданкі. Ён глядзеў на аблокі, якія плылі з поўначы, і камусыці ўсьміхаўся, нібы ўпершыню выходзіў на волю. Нібы ўпершыню бачыў неба.

А Ліна ў гэты момант – яшчэ свабодная, яшчэ нічым не спакушаная – бегла прэч.

Яна бегла ад усяго: ад пагоні і пазыўных на рацыях патруля. Ад раззланага голасу бацькі ў слухаўцы. Ад педаляў газу, якія не націскаюцца.

Ліна бегла і, амаль не спыняючыся, ляпіла на кожны слуп Савецкай налепкі.

“Мець уладу – і не карыстацца ёй”

“Тонкае – гэта святое”

І яшчэ “Космас непадзельны” – ляпіла яна на самыя тоўстыя, самыя бачныя слупы роднага гораду.

Калі Ліна выбегла на Маякоўскага, яна схапілася за ўлёткі. Тысячы рознакаляровых паперак разыляталіся па дворыках і завулках, лягалі на сходы і ліплі да шыбаў, падалі на мінакоў. “Усё працінае ўсё” – было напісаны на жоўтых аркушах. “Калі нешта і рухаецца, дык толькі нашая сувядомасць” – на зялёных. “Тонкае – гэта святое” – на белых.

Ліна не спынялася: яна бачыла, што за ёй – пагоня. І таму бегла, бегла. Не задыхаючыся. Дзёрзкая і рагучая. Гатовая цяпер на ўсё. На бяздомныя бадзяньні. На самыя тонкія апавяданьні. На звар’яцелае кахранье.

На скрыжаваныні з Пушкінскай, адараўшыся ад пагоні, Ліна спынілася, каб аддыхацца.

Яна прасылізнула ў кавярню, тут жа на прыступках съязгнула верхнюю байку, запхала яе ў заплечнік, зняла шапку і сабрала валасы – цяпер яе было не пазнаць. Столік ля вакна быў вольным, і Ліна з асалодаю апусыцілася ў фатэль, з якога было відаць неба. Каб аддыхацца. Каб зразумець, што адбылося. Каб зразумець, куды бегчы далей. Цяпер – калі яна ўцякла з дому. Ад патруля. Ад хлопцаў у чорных акулярах. Калі яна стала зусім свабоднай.

Цяжка сказаць, колькі яна так праседзела. Здаецца, Ліна нават заснула. І спала, аж пакуль яе не абудзіла рыпеньне старых сходаў – у кавярню спускалася немаладая кабета: у целе, рыжая, крыху п'яная.

Кабета, хістаючыся, прыйшла да століка, за якім сядзела Ліна, цяжка апусыцілася ў фатэль насупраць і моўчкі ўтаропілася ў вакно.

Ліна ня ведала, што і сказаць. Яна дастала кнігу, якую ўвесь гэты час насіла ў торбе, і паспрабавала занурыцца ў яе.

– Керуак? – пагардліва прашаптала кабета, нахабна вымаочы кнігу гарачымі абветранымі пальцамі з мяккіх і прахалодных далоняў Ліны. Дзяўчыне падалося, што яна ўжо чула недзе гэты стомлены шэпт, толькі спрасоньня ніяк не магла прыгадаць – дзе.

Ад крыўды за Керуака – так здалося Ліне – у яе запякло нешта ў вачах. Так, як бывае перад съязымі. Ліна пачала церці вочы далонямі, але чым мацней яна церла, tym мацней пякло ў вачах – нават за вачыма. Яна цёrlа, цёrlа, пакуль нарэшце не зразумела, што ўжо зусім нічога ня бачыць.

– Што з маймі вачыма? – з жахам пракрычала Ліна ў цемру.

– Ты азіралася. Зашмат, – спакойна, нават абыякава патлумачыла кабета і запаліла цыгарэту.

Ліна нахілілася бліжэй да жанчыны, каб нешта разгледзець у яе твары. Яна ўзіралася ў складкі трывог на ілбе ды вакол вачэй і разумела: ёй ніколі не хацелася рабіцца такой!

– Я ня буду азірацца. Я буду мёртвым катом – мёртвым катом, – застагнала спалатнелая Ліна і адчула, як нешта падступна падымаецца ўсё вышэй і вышэй у яе горле. “Мёртвым катом, мёртвым катом,” – закалыхвала сябе Ліна, каб яе не званітавала тут жа. Але ад жанчыны пахла старымі духамі, дзёрзкімі і рагучымі, потам і віскі – і Ліну ўрэшце знудзіла.

Кабета здрыганулася. Яна нават не заўважыла, як абняла дзяўчыну і па-вар’яцку прыціснула да сябе. Яна гладзіла зблытаныя рудыя кудзёркі Ліны, пакуль тая няўцямна, амаль беспрытомна шантала: я буду мёртвым катом – мёртвым катом.

– Будзеш, будзеш, – супакойвала Ліну кабета п'яным і разгубленым голасам. Доўга і манатонна паўтарала яна гэтае слова, пакуль нарэште сама не заснула. Каб – у каторы ўжо раз – пабачыць свой стары і пакутлівы сон.

Кабета спала і бачыла: съветная зімовая раніца, яна бяжыць па вузкай берасцейской вулачцы, паўз высокія шэрыя аркі, у бурштынавых ад марозу промнях, бяжыць не задыхаючыся, у глухой цішыні, каб перакінуць нарэште расцяжку праз дрот. Яна бяжыць – прыгожая, як багіня. Дзёрская і рагучая.

Яна – яшчэ свабодная, як мёртвы кот.

тэатр

teatr

Сяргей Кавалёў

...зьмена дэкарацыяу не перайначвае
ўнутранай сутнасці герояў...

Інтymны дзённік

П'еса ў 2-х гісторыях

У кожнай эпохі сваё разуменьне інтymнасці.
Але што такое інтymнасць? Мяжা,
якая аддзяляе жыцьцё ад літаратуры?
З ненапісанай дысертацыі Пётры.

Гісторыя першая.

А С О Б Ы:

Максим, паэт, 23 г.

Стыля, крымскі мастак і выпівоча, каля 30 г.

Клава, курортніца, 28 г.

Вольга, яе малодшая сястра, 20 г.

Салтыкоў, служачы банка, муж Клавы, за 30 г.

Дар'я Цімрафеева, гаспадыня пансіёна, за 50 г.

Дзеяньне адбываецца летам 1915 г. у мястэчку Стры
Крым.

Гісторыя другая.

А С О Б Ы:

Петра, літаратурны крытык, каля 23 г.

Л я в о н, модны празаік, каля 30 г.
 К а л і с а, мастачка-дизайнерка, 28 г.
 В е р а н і к а, журналістка, 20 г.
 М а к с, выдаўца і бізнесмэн, за 30 г.
 Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а, карэктарка, за 50 г.
 Дзеяньне адбываецца ў нашыя дні ў Менску.

Заўвага аўтара: Абедзьве гісторыі разыгрываюць тыя самыя шэсьць акцёраў у адпаведнасці з узроставай пазнакай. Напрыканцы съектакля частка акцёраў выходзіць на паклон у касыюмах герояў першай гісторыі, частка – у касыюмах герояў другой, што дапамагае гледачам звязаць дзьве гісторыі ў адно цэлае пад называй “Інтymны дзёйнік”.

Гісторыя першая.

З ь я в а 1.

Пансінат Дар'і Цімафеевны ў мястечку Стрыи Крым. У зацішным дворыку расыце некалькі раскідзістых чарэшняў, пад чарэшнямі – вялікая драўляная лаўка. На лаўцы сядзіць Максім у плашчы і фуражцы. Насупраць прыладзіўся на раскладным стульчику Стыля, перад ім мальберт, а на мальберце – незавершаны яшчэ партрэт Максіма. Стыля апрануты лёгка, па-летняму, а Максіму відавочна горача ў плашчы.

М а к с і м (*глянуўши з-пад ілба на мастака*). Доўга яшчэ?

С т ы л я. Які ты нецярплівы! Глядзі на мяне і шчасліва ўсьміхайся.

М а к с і м (*скардзіцца*). Горача мне.

С т ы л я. Затое які партрэт ты атрымаеш! І ўсяго за пяць рублёў.

М а к с і м (*усыміхаецца*). Што ты, Сыціліян! У мяне няма такіх грошей!

С т ы л я. Эх, ты, студэнт! Добра, дасі грывенік, а я табе зраблю з партрэта фотаздымак на памяць. А партрэт пакіну сабе.

М а к с і м. Навошта ён табе?

С т ы л я. А раптам ты, сапраўды, станеш славутым паэтам? І твой партрэт прыдбае ў мяне за вялікія гроши які-небудзь музей. Ты ня съмейся. Я мінулым летам у Кектэбелі намаляваў для ўласнага задавальненія нейкую армянку, а адзін курортнік, відаць, нейкі прафесар, купіў у мяне гэты партрэт за восем рублёў. Аказалася, гэта была не армянка, а вядомая маскоўская паэтка Марына Цьвятаева.

М а к с і м (*захоплена*). Выдумляеш!

Праз дворык праходзіць Дар'я Цімафеевна. Гаспадыня пансіёна апранутая як строгая класная выхавацелька, у руках тримае папіроску з доўгім мундштуком.

Д а р' я Ц і м а ф е е ў н а (*убачыўши, што Максім у плашчы*). Максім Адамавіч, а што гэта вы ў такую съпёку ды ў плашчы?

М а к с і м (*вінавата*). Ды вось... (*Паказвае на Стылю*).

С т ы л я (*строга*). Мусім скончыць учараашні партрэт. А ўчора было халодна.

Д а р' я Ц і м а ф е е ў н а. А-а-а... Толькі не давайце гэтamu басурману гроши, калі будзе прасіць.

С т ы л я (*абражана*). Дар'я Цімафеевна, вы кампраметуце мяне ў вачах майго новага сябра!

Дар'я Цімадзе ўнікальна. А то я цябе ня ведаю, злыдня... Дарэчы, як вам падушкі, Максім Адамавіч: не высокія?

Максім. Ды не, дзякую.

Дар'я Цімадзе ўнікальна. А, можа, заніскія?

Максім. Ідуоўная падушкі, Дар'я Цімафееўна!

Дар'я Цімадзе ўнікальна (*буручыць*). Адны любяць высокія, іншыя – нізкія, усім не дагодзіш. (*Робіць некалькі крокай*). Прыходзіце вечарам на тэрасу, Максім Адамавіч: зьбярэцца добрая кампанія на прэферанс.

Максім. Дзякую, але я не вялікі ахвотнік да карт.

Стыля. А вось я з задавальненнем прыйду!

Дар'я Цімадзе ўнікальна (*спыняеца*). Ты, Стыля, колькі мне вінен? Іня мне адной. Так што на тэрасе лепиш не паказвайся.

Стыля. Дар'я Цімафееўна, мы ж дамовіліся! Да канца месяца я ўсё аддам. Богам клянуся!

Дар'я Цімадзе ўнікальна. Вось тады і прыйходзь, калі аддасі. (*Ціха бурчыць*). Каторы год чую: да канца месяца, да канца месяца... Богам кляннеца... Цікава, якім богам?.. Бяды мне з ім. (*Сыходзіць*).

Стыля. З гадамі я пачынаю разумець Раскольніка... У кожнага з нас ёсьць свая бабулька-працэнтніца.

Максім. А па-моіму, Дар'я Цімафееўна – мілая і душэўная жанчына. У маладосыці, відаць, была вельмі прыгажая.

Стыля. Усе яны – мілыя і душэўныя... Ты ня думай, хлопча, што я нарадзіўся вулічным мастаком і валашугам. Некалі ў мяне была свая фотамайстэрня, вялікі дом, ласкавая жонка. (*З гонарам*). І ніхто ў мястэчку ня съмеў называць мяне “Стыля”, а толькі – “пан Сыціліян Пеффі”...

Максім (*спачувальна*). Нешта здарылася?

Стыля. Усё з-за іх: мілых, душэўных, прыгожых. Нельга, Максім, такім гарачым мужчынам, як я, жыць у курортным мястэчку. Супраць-паказана. Кожнае лета зълятаюцца да нас сталічныя дамачкі: маладыя, прыгожыя, эффектна апранутыя. Прывязджаюць сюды, каб адпачыць, завесыці новыя знаміствы, пакруціць раманы. Выйдзі позынім вечарам у сад за пансіянатам і прыслухайся: адусюль чуваць шэпты, уздыхі, ускрыкі. Ці ж гэта нармальнае жыцьцё, калі кожнае лета мільгаюць перад тобой новыя прывабныя твары, яскравыя сукенкі, стройныя ножкі? Нашым стомленым, запрацаваным жонкам цяжка з імі зраўняцца. Вось і мая Фэля не зраўнялася... А потым пайшло-паехала: адна, другая, трэцяя. Як карты з калоды. Ды яшчэ сапраўдныя карты, ды яшчэ віно... П'янкое адчуванье свободы і вечнай маладосыці. Разумееш мяне?

Максім (*задумліва*) Гэта як тэатр, карнавал замест рэальнага, жыцьця з яго штодзённымі клопатамі.

Стыля. Адразу відаць інтэлігентнага чалавека! Ды ты, мусіць, і сам прыехаў, каб хоць на імгненьне акунуцца ў атмасферу гэтага съяточнага карнавалу. Недзе там ідзе вайні, у халодных акопах гінуць нашы няшчасныя, галодныя салдаты, а мы тут грэнемся на сонейку, гуляем у прэферанс, п'ем віно і заляцаемся да прыгожых паненак!

Максім. Мяне прыслалі бацька лячыць хворыя лёгкія.

Стыля. Усе мы хворыя, але тым больш нам хочацца весяліцца, ка-хацца, цешыцца жыцьцём, якое нібы пясок працякае ў нас скрозь пальцы. (*Падміргвае Максіму*). Прыйдзіце, сябра, ты ўжо ўпадабаў сабе якую-небудзь паненку?

Максім маўчыць.

С т ы л я (съмяеца). Можаш нічога не гаварыць: адказ напісаны на твайм твары. Я нават бяруся вылічыць прадмет твойго ўпадабаньня. Наўрад ці ён пасяліўся недзе далёка. Такім чынам, шукаем аб'ект уздыханьня ў студэнта Багдановіча сярод пансіяната Дар'і Цімафееўны. Задача надзвычай простая. Зразумела, па-за падазрэньямі апынаеца пажылая гаспадыня пансіянату, хаця ты і адзначыў, што ў маладосці яна магла быць прыгожай. Выключаем таксама мадэмуазэль Браун, манерную, безгустоўную каханку мясцовага багаця Панамарэнкі. Застаюцца дзівие сястры, старэйшая з якіх, Клава – сімпатычная, цемнавокая жанчына, як з карціны Урубеля, але, здаецца, хворая на сухоты і замужняя, а, малодшая, Вольга – юная, стройная прыгажуня, якая нясымельмі крокамі ўваходзіць у жыцьцё і нагадвае цудоўную ружу, якая вось-вось распусыцца з бутона. Каго з іх пакахаў паэт Багдановіч? Стадлю ўвесь свой мізэрны набытак на Вольгу!

М а к с і м (усхвалявана). Чаму ты думаеш, што Клава замужам?

С т ы л я. Прайграў! Прайграў! З майм-то вопытам прафесійнага сэрцаeda. (*Уважліва глядзіць на Максіма*)

М а к с і м (настойліва). Адкуль ты ведаеш, што Клава замужам?

С т ы л я (усыміхаеца). Стыля ведае ўсё пра ўсіх у Старым Крыме. (*Сур'ёзна*). Неяк я праводзіў Клаўдзію Пятроўну на пошту. Па дарозе мы размаўлялі.

М а к с і м (абурана). Ты чапляўся да яе!

С т ы л я. Можаш гэта так называць. Але – абсалютна без энтузіязму, і – безвынікова. Супакойся, дружка, яна мне не падабаецца.

М а к с і м. Хлусіш!

С т ы л я. Кажу чыстую праўду, што са мной рэдка здараеца. (*Сумна*). Больш таго, калі мы ўжо з табой так шчыра размаўляем, прызнаюся: мне вельмі, страшэнна падабаецца Вольга.

М а к с і м (зьдзіўлены). Вольга? Табе?

С т ы л я (усыміхаеца). Гучыць непраўдападобна? Таксама, як мне непраўдападобным падаўся твой выбар. (*Разважліва*). Але, калі задумацца, ўсё заканамерна. Щікаўнага да жыцьця маладога паэта прыцягвае выразная жаноцкасць, а стомленага жыцьцём мастака – дзявочая няяннасць. (*Рашуча*). Аднак, хопіць пра гэта. Спадзяюся, кожны з нас захавае ў таямніцы прызнаныне сябра?

М а к с і м. Вядома! Слова гонару!

С т ы л я. Вось і добра. Бо нашыя таемныя сімпатыя няўмольна да нас набліжаюцца.

У дворыку зьяўляюцца Клава і Вольга. Старэйшая сястра апранута старанна, з густам, па-жаночаму, малодшая – як нядаўня гімназістка, галоўнымі ўпрыгожаньнямі якой зьяўляюцца сувежасць і маладосць.

С т ы л я (прыўзіміаеца са стульчыка і кланяеца). Добры вечар, шаноўныя мамзелі! А мы толькі што з Максімам вас згадвалі!

В о л ь г а. З якой нагоды?

С т ы л я. Спрачаліся, якая жанчына ў пансіянаце – самая прыгожая.

М а к с і м (пачырванеўшы). Стыля, змоўч!

В о л ь г а (з цікавасцю). І што вырашалі?

С т ы л я. Я, канешне, адразу аддаў свой голас за вас, Вольга Пятроўна.

В о ль га (*нездаволена*). Дзякуй. А Максім Адамавіч?

М а к с і м (*абурана да Стылі*). Я прашу цябе!

С ты л я. А Максім выбраў на даму свайго сэрца... Дар'ю Щімафееўну!

В о ль га (*пагардліва*). Перастаньце блазнаваць, Стыля!

К ла в а (*клапатліва*). Максім Адамавіч, чаму вы ў плашчы? (*Спачувальна*). Можа, прастудзіліся ўчора?

М а к с і м (*разгублена*). Ды не...

С ты л я. Скідай плашч, Максім. Партрэт скончаны. (*З гонарам*). Усе прысутныя могуць палюбавацца выдатным творам мастацтва.

Клава і Вольга падыходзяць і разглядаюць зблізу партрэт. Максім скідае плашч, фуражку і далучаеца да іх.

К ла в а. Цудоўны партрэт. Вы таленавіты мастак, Сыціліян!

В о ль г а. Хаця як чалавек часам бываецце нясьцерпны!

С ты л я. Дзякуй на добрым слове!

В о ль г а (*жартайліва*). Але я вам дарую ўсе вашыя выхадкі, калі вы признаецеся: як вы прымусілі Максіма Адамавіча ўсьміхацца?

С ты л я. Давялося ўвесь час расказваць яму непрыстойныя анекдоты.

В о ль г а. Усё. Я з вамі не размаўляю.

С ты л я. Не крыўдуйце на мяне, Вольга Пятроўна. Хочаце, я ваш партрэт намалюю? Бясплатна!

В о ль г а. Каб вы бясплатна пяліліся на мяне цэлы дзень? Ніколі! (*Пакрыўджсаная, адыходзіць убок*).

К ла в а. А як падабаеца партрэт самому Максіму Адамавічу?

М а к с і м. Вельмі падабаеца. Дзякуй табе, Сыціліян.

С ты л я. Максім адразу хацеў купіць партрэт, але я катэгарычна адмовіў і заявіў, што прадам партрэт толькі музею.

К ла в а. Якому музею?

С ты л я. Таму, які больш заплоціць. Вы што, ня ведаецце, што Максім – славуты паэт?

М а к с і м. Стыля, перастань.

В о ль г а (*зацікаўлена*). Праўда? (*Падыходзіць бліжэй*).

С ты л я. Толькі вершы ён піша на беларускім дыялекце. Гэта Бальмант Паўночна-Заходняга краю. Ды што там Бальмант: Блок!

К ла в а (*з дахорам да Максіма*). І вы некалькі дзён хавалі ад нас свой талент?

М а к с і м. Мне праўда няўмка...

К ла в а. Прачытайце нам свае вершы, Максім Адамавіч.

М а к с і м. Яны па-беларуску. Вы не зразумееце. А рускія пераклады мне не падабаюцца.

С ты л я. Няпраўда. Я хоць і грэк, а амаль усё зразумеў, з таго, што ён мне чытаў. Вельмі падобна на дыялект маларосаў.

К ла в а. Ну, хоць адзін верш.

В о ль г а (*нецярпліва*). Прачытайце, прачытайце! А потым... потым пойдзем гуляць па-мястэчку! Мы ўжо трэці дзень у Старым Крыме, а акрамя Кацярынінскай вуліцы нічога ня бачылі.

С ты л я (*іранічна*). Бо акрамя Кацярынінскай вуліцы тут нічога чаго глядзець.

Сёстры сядают на лаўку і рыхтуюцца слухаць верш.

М а к с і м. Добра. Адзін верш. Караценкі. (*Чытае*).

Пад ценьню цёмных ліп, схаваўшы нашу пару,
Мы йдзем праплёванай дарожкай па бульвару;
Акуркі, шалуха, паперкі пад нагамі, —
Ды ці прыкмечу іх, калі іду я з Вамі?
Праз дымчаты крышталь празрыста-цёмнай ночы
Ілушчых міма нас людзей зіяюць вочы;
У цемні к нам плывуць рубіны папяросаў,
Ліхтарні блеск адкрыў на ліпе россып росаў...
Ах, колькі ёсьць красы цудоўнай поруч з намі,
Калі глядзець вакол дзіцячымі вачамі!

В о л ь г а. Я ўсё зразумела: пляўкі на бульвары, акуркі, шалуха!

С т ы л յ а. Да кладна пра нашую Кацярынскую вуліцу.

В о л ь г а. Але верш не залічваецца!

С т ы л յ а. Чаму? Мне спадабаўся. Вельмі мастакоўскі верш, шмат канкрэтных дэталяў, і ў той жа час ёсьць нейкая філасофія!

В о л ь г а (*катэгарычна*). Верш мусіць быць пра кахранье! Максім Адамавіч, вы каго-небудзь каҳалі ў сваім жыцьці?

К л а в а (*строга*). Вольга!

В о л ь г а. Няхай адкажа! Альбо прачытае верш!

М а к с і м. Пра кахранье? (*Падумаішы, усъміхаецца*). “Першая любоў”. (*Чытае*).

Ўжо позна. Мрок вясенняй ночы
На вузкіх вуліцах ляжыць.
А мне — вясёла. Блішчаць вочы,
І кроў ад шчасьця аж кіпіць.

Іду я радасны, хароны,
Зынкае з сэрца пустата...
А пад рзынавай калошай
Ціхутка хлюпае слата.

В о л ь г а (*крычыць*). Верш не залічваецца!

С т ы л յ а. А цяпер чаму?

В о л ь г а. Бо верш не пра кахранье, а пра калошу!

С т ы л յ а (*рагоча*). І праўда! (*Да Максіма*). Сеў ты ў калошу са сваёй першай любоўю, сябра!

К л а в а. Вольга, не чапляйся да Максіма Адамавіча! (*Да Максіма*). Не крыйдуйце на яе, Максім Адамавіч! Яна ў нас студэнтка медыцыны і пазэю ня вельмі любіць. Дзіўлюся я, чаму яна вас прымушае чытаць вершы. Відаць, каб пазабавіцца.

В о л ь г а. Можа, я і не прафесар літаратуры, але верш пра кахранье ад верша пра калошу нават медычка адрозыніць умее. (*Катэгарычна*). Верш не залічваецца! Трэцяя спроба!

С т ы л յ а (*не вытрымівае*). Прачытай ты ім які раманс, Максім! З пацалункамі, абдымкамі, уздыхамі!

М а к с і м. Ня ведаю. Можа гэты... (*Глядзіць як заварожаны на Клаву і чытае*).

Прынадна вочы зязяоць да мяне;
Чароўна усъміхаючыся, губы
Адкрылі буйныя бялеючыя зубы...
Ласкавы шэпт... Гарачай хвалаў мкне

Кроў к сэрцу маяму. Мана ўсё або не?
Ці верыць мілым абяцанкам любой?
Мо гэта жар, пылаючы для згубы,
Хавае съюжу пад сабой на дне?

Так, іншы раз, над соннаю зямлёю
Агністаю дугою залатою
Праэрэжа цемень яркі метэор.

Гарыць ён, іскры сыпіе і нясецца,
Бліскаючы мацней ад ясных зор, —
А ў глыбіні халодным застаетца.

Западае доўгая паўза. Вольга кідае ўважлівы позірк на Максіма, потым на Клаву.

С т ы л я. Здаецца, патрапіў? (*Запытальна глядзіць на Вольгу*). Хоць можна было і без метэора.

В о л ь г а. Я ня ўсё зразумела, але, здаецца, гэты верш — пра Клаву. (*Без энтузіязму*). Верш залічваецца! Хадземце гуляць!

Стыля складвае мальберт, Максім таксама збіраеца: ня ведае ці браць з сабой фуражку і плашч.

К л а в а (*нечакана*). Нешта мне сёньня не здаровіцца. Я застаюся.

В о л ь г а. Клава, табе прагулка патрэбна ў першую чаргу! Спалучэнне горнага паветра з актыўнымі рухамі дае падвойны эфект!

К л а в а. Ведаю, ведаю, прафесар! Але сёньня ідзіце без мяне. Альбо... можа, Максім Адамавіч, таксама застанеца! (*Усміхаецца*). Не сядзець жа мне ў адзіноце.

В о л ь г а (*злосна*). Тады і я застаюся.

К л а в а. Не, ты ідзі! Дай мне крыху адпачыць ад тваёй клапатлівай апекі. Сыцліян, пакажыце Вользе мястечка!

С т ы л я. З задавальненнем!

В о л ь г а. Я не пайду з ім гуляць! Ён нязносны!

С т ы л я. Вольга Пятроўна, абяцаю маўчаць як магіла. І толькі адказваць на вашыя пытаньні. Ніхто ня ведае Стары Крым лепш за мяне.

К л а в а. Ідзі, Вольга, ідзі! Толькі не гуляйце доўга і абавязкова, Сыцліян, праводзіце Вольгу назад.

С т ы л я. Не сумнівайцесь, шаноўная.

Стыля з Вольгай сыходзяць, пры гэтым Вольга некалькі разоў абарочваеца і кідае трывожныя погляды на Максіма і Клаву.

К л а в а. Сядайце, Максім Адамавіч.

М а к с і м (*сядае на лаўку побач з Клавай*). Вам таксама не спадабаліся мае вершы, Клаўдзія Пятроўна?

К л а в а. Чаму не спадабаліся? Наадварот... Толькі, калі вы чыталі апошні верш, вы так глядзелі на мяне...

М а к с і м (*паныла*). Як?

К л а в а (*съмлечца*). Нібыта я сапраўды ледзяны метэор, а вы сваім позіркам хочаце растапіць мой касьмічны холад.

М а к с і м. Я вам зараз ўсё растлумачу. Гэта такая метафара...

К л а в а. Ня трэба нічога тлумачыць. Яны хутка вернуцца. (*Ціха*). Ты хочаш мяне пацалаваць?

Максім (зьдзіўлена). Што?

Клава. Я пытаюся: іці хочаш ты мяне пацалаваць? (*Проста*). Бо мне вельмі хочацца, каб ты гэта зрабіў.

Максім. Так.

Максім нясьмела цалуе Клаву, Клава моцна абдымае яго і цалуе ў адказ: доўга, страсна. У гэты час нечакана вяртаецца Вольга. Хоча нешта сказаць, але ўбачыўшы, што Максім з Клавай цалуюцца, моўчкі праходзіць праз дворык у свой пакой. И толькі ў апошні момант не вытрымлівае.

Вольга (*рэзка*). Дабранач! (*Сыходзіцъ*).

Сканфужаны Максім хоча вырвацца з абдымкаў Клавы, але жанчына не адпускае яго.

Клава (*шэпча*). Ня бойся, яна пайшла... Мілы мой, сарамлівы хлопчык!
(Яицэ мацней абдымае і цалуе Максіма. Так моцна, нібыта гэта апошня пацалункі ў яе жыцьці).

Зьява 2.

Познім вечарам у зацішным дворыку пансіянату Дар'і Цімафеевны. На лаўцы пад раскідзістай чарэшніяй сядзіць Стыля, грае на гітары і напывае нецвярзым голасам слова маднага раманса.

Стиля (*напывае*): В том саду, где мы с вами встретились,

Ваш любимый куст хризантем расцвел,
И в моей груди расцвело тогда
Чувство яркое нежной любви.
Отцвели уж давно хризантемы в саду,
Но любовь все живет в моем сердце больном...

У дворыку зьяўляюцца Максім і Клава. У Клавы задумлівы, а ў Максіма выразна закаханы выгляд. Яны ня вельмі рады сустрэчы са Стылям, які да таго ж заняў іх лаўку. Стыля, хоць і выпушы, але адразу разумее ситуацию.

Стиля. Здаецца, я заняў вашае ўлюблёнае месца. (*Узьнімаецца з лаўкі*). Але без барацьбы саступаю яго вам.

Клава. Што вы, Сыціліян, сядзіце.

Стиля. Э, не... Стыля – біты воўк, ведае, калі прыйсьці, калі пайсьці. (*Падміргвае Максіму*). На тэрасе, не гуляюць яшчэ ў прэферанс?

Клава. Гуляюць. Але кампанія па��уль не вялікая.

Стиля. Пайду ім пасьпяваю. Дар'я Цімафеевна забараніла мне паказвацца там у якасці гульца, але, можа, мяне прымуць у якасці барда? (*Напывае апошні радок раманса*). Увы, это были цветы, а не я и не ты...

Стыля сыходзіць. Клава з Максімам сядаюць на лаўку.

Клава (*асуджальна*). Інтэлігентны, па сутнасці, чалавек. А так апусьціўся.

Максім. Так, ён губіць сябе і свой неардынарны талент. Шкада яго.

Клава. Усіх табе шкада, Максім. А я вось – жорсткая. Вельмі жорсткая. Ня верыш?

Максім. Ну, і добра. Значыць, ты пакахала мяне ад шкадаванья.

Клава. Адных губіць невылечная хвароба, а іншыя ў гэты час гу-

бяць сябе самі. І атрымліваецца, што па розных прычынах, але ўсе людзі нешчасльвія. Нешта шукаюць, выбіваюцца з сілаў... а так нічога і не знаходзяць.

М а к с і м. Няпраўда, я – шчасльвы. Бо знайшоў цябе. (*Бярэ ў свае руکі рукі Клавы*).

К л а в а (*усыміхаецца*). Знайшоў... пад чарэшняй. А калі б там аказалася іншая жанчына – знайшоў бы яе. (*Бесклапотна*). Сёння знайшоў, заўтра згубіў.

М а к с і м (*накрыўджана*). Не кажы так, Клава. Я веру, што толькі цябе мог сустрэць у гэтым дворыку. І ўжо нікому цябе не аддам!

К л а в а (*з цікаўасцюглядзіць на Максіма*). Які ты съмешны, Максім. (*Цалуе Максіма*). Жыцьцё такое простае, такое банальнае, а ты любому здарэнню ўмееш надаць нейкі вышэйшы, метафізичны сэнс.

М а к с і м (*упарта*). Бо ў кожным, на першы погляд, выпадковым здарэнню ёсьць вышэйшы, метафізичны сэнс.

К л а в а. Я вырасла ў мяшчанскам асяроддзі і ў мяне ніколі не было знаёмых пэтаў. Але калі я чытала Севяраніна, Блока, Ясеніна, мне заўсёды здавалася, што гэта вельмі небяспечныя людзі.

М а к с і м (*зьдзіўлены*). Чаму небяспечныя?

К л а в а. Бо яны любую падзею, выпадак, сустрэчу ператвараюць у літаратуру. Здаецца, у іхнім жыцьці няма нічога свайго, асабістага. Усё навакол – толькі тэма для вершаў. Вось мы растанемся, і ты таксама напішаш пра мяне вершык?

М а к с і м (*накрыўджана*). Мы не растанемся!

К л а в а. Добра, не растанемся. Але вершык ты напішаш?

М а к с і м. Так... Калі ты дазволіш.

К л а в а. Ну, і напіши. (*Сумна*). Можа нічога і не застанецца на зямлі пасцяля Клавы Салтыковай акрамя твойго вершыка...

М а к с і м. Клава! (*Прыцягвае Клаву да сябе*).

У дворыку зьяўляецца Вольга з кніжкай у руцэ. Максім з Клавай цалуюцца і не заўважаюць дзяўчыну. Вольга сядзе на лаўку побач з закаханай парай, разгортвае кнігу і чытае ўслых.

В о л ь г а (*чытае*). Калі самец заўважае самку, яго арганізм выдзяляе дадатковы бялок, які трапляе ў мозг. Мозг адразу накіроўвае сігнал да палавога органа, што выклікае зъяву так званай эрэкцыі...

Максім з Клавай павольна адсоўваюцца адзін ад аднаго. У Максіма сканфужаны, а ў Клавы сярдзіты выгляд.

К л а в а (*строга*). Вольга, што ты тут робіш?

В о л ь г а. Рыхтуюся да экзамену па анатоміі. (*Зноў чытае*). У сваю чаргу, у арганізме самкі, калі яна прагне стасунку з самцом, выдзяляеца съпецыяльная вільгаць...

К л а в а. Перастань!

В о л ь г а. А, што? Цікава. І вельмі дакладна. Тут нават ілюстрацыі ёсьць. Максім Адамавіч, вы цікавішесь анатоміяй? Хочаце зірнуць? (*Прицягвае кнігу Максіму*).

К л а в а. Вольга, зараз жа вярніся ў пакой! (*Адбірае ў Вольгі кнігу*).

В о л ь г а. Не хачу сядзець адна ў пакой!

К л а в а. Тады ідзі куды хочаш!

В о л ь г а. Куды? Гуляць з Дар'яй Цімафееўнай і яе гасыцямі ў прэферанс?
Ці слухаць рамансы п'янага Стылі? Нікуды не пайду! Мне тут добра!

М а к с і м (*са спачуваньнем да Вольгі*). Клава! Можа...

К л а в а. Максім, у мяне да вас просьба. Схадзіце ў мой пакой і пры-
нясіце мой ўёлкі шаль. Мы пойдзем з вамі гуляць у сад.

Максім узынімаецца з лаўкі і са сканфужанным выглядам ідзе выконваць
даручэнні Клавы.

В о л ь г а. Так, ідзіце ў сад! У той славуты сад! Самы час вам туды
ісьці!

К л а в а. Вольга, чаго ты дамагаешся?

В о л ь г а. Як табе ня сорамна! Перад ім, перад мной, перад тваім
мужам!

К л а в а. Перастань! Я выдатна бачу, што не пра майго мужа ты кла-
поцішся! (*Спачувальна*). Табе падабаецца гэты бедны хлопчык?

В о л ь г а (*з выклікам*). А хоць бы і так? Што ў гэтым дрэннага?

К л а в а. Нічога, калі б ён сустрэўся табе на маскоўскім бульвары, а не ў
пансіянаце для сухотнікаў. Не надумайся закахацца ў яго, мая дарагая!

В о л ь г а. Я даўно дарослая, і сама вырашаю, калі і ў каго мне за-
кахацца!

К л а в а. Але ня гэтым разам, сястра. У тутэйшага каханья няма бу-
дучыні. Яно для выклітых, такіх, як я, як Максім. А ты... павінна жыць.

В о л ь г а. Нікому я нічога не павінна! Можа, я таксама хачу памерці!

К л а в а (*стомлена*). У тваім узроўніце ўсе хочуць памерці. Максім
вяртаецца. Я прашу цябе: ідзі спаць.

Вяртаецца Максім з шалем. Вольга сядзіць надзымуўшыся, але не сыходзіць.

К л а в а. Дзякую, Максім. Хадземце гуляць. У Вольгі сёньня дрэнны
настрой, лепш яе не чапаць.

Клава накідвае шаль, бярэ Максіма пад руку і выводзіць з дворыка. Вольга
застаецца адна.

В о л ь г а (*узрываецца*). Подляя кабета! Самка! Прыкрываешся высокімі
словамі пра каханье, пра съмерць, а хочаш толькі аднаго! Фарысейка!

У дворыку зъяўляецца Стыля: сумны, разгублены, без гітары.

С т ы л я. Які фатальны вечар! Прайграў гітару... Божа, які я дурань!..
(*Зайважае Вольгу*). А вы чаму сядзіце ў адзіноце, Вольга Пятроўна?

В о л ь г а (*злосна*). Вас чакаю!

С т ы л я. Зыдзекуецеся з мяне? Хочаце мяне канчатковая дабіць сваёй
пагардай? Давайце, мне ўжо сёньня нічога ня страшна.

В о л ь г а. Я сур'ёзна! (*Рашуча ўсхопліваецца з лаўкі*). Я хачу пайсьці
з вамі ў сад!

С т ы л я. Вольга Пятроўна, перастаныце.

В о л ь г а. Я вам не падабаюся?

С т ы л я (*сумна*). Падабаецеся, нават вельмі. Але ўжо нач. І вы ведаецце,
што ў гэтага сада не найлепшая слава.

В о л ь г а. Вось і добра! Сёньня асаблівая нач! Не ўпусьціце свой
шанец.

С ты л я. Ня трэба.

В о л ь г а. Трэба! Я вам загадваю! (*Xanae Стылю за руку і цягне за сабой*). Я хачу ў сад!

С ты л я. Пашкадуйце мяне, Вольга Пятроўна. (*Крычыць*). За што вы мяне так ненавідзіце?.. (*Паслухмяна ідзе ўсьлед за Вольгай*).

З ь я в а 3.

У дворыку пансіянату Дар'і Цімафееўны. На лаўцы пад чарэшняй сядзіць Вольга, чытае кнігу: усё той жа падручнік па анатоміі. З боку вуліцы зьяўляецца Максім, ён у цудоўным настроі, ідзе з падскокам, нешта напівае.

В о л ь г а (*адклайши ў бок кнігу*). Ну, што вы скачаце, як горны казёл?

М а к с і м (*зайважыўши Вольгу*). Бо жыцьцё цудоўнае, Вольга! Мне хочацца скакаць, съпяваць, расцалаваць увесь сьвет!

В о л ь г а. Можаце пачаць з мяне. (*Пагардліва*). Як мала мужчыне трэба для шчасця: знайсыці сабе ласкавую, падатлівую самку.

М а к с і м (*абурана*). Вольга! Я прашу вас!

В о л ь г а. Сядайце, нам трэба паразмаўляць...

М а к с і м (*рашуча*). Сапраўды, трэба, і вельмі сур'ёзна! (*Сядзе на лаўку, але адразу ж усхопліваецца, нешта ўспомніўши*). Зараз, я толькі скажу Клаву...

В о л ь г а. Ня трэба ёй нічога казаць! Яна перадала вам запіску. Сядзіце і ўважліва яе прачытайце. (*Вымае схаваную паміж старонкамі кнігі запіску і працягвае Максіму*).

М а к с і м (*усыміхаецца, нічога не разумеочы, паслухмяна сядзе*). Запіску? (*Бярэ запіску, разгортвае і чытае. Паступова твар ягоны пахмурнее, рукі пачынаюць дрыжыць*).

В о л ь г а (*з цікавасцю назірае за рэакцыяй Максіма*). І дзе тое шчасцце? Вам ужо ня хочацца расцалаваць увесь сьвет? (*Спачувальна*). Ды не перажывайце вы так. Нічога асаблівага ня здарылася. Да вашай кахрані нечакана прыехаў муж.

М а к с і м (*усхвалявана*). Я ня ведаю, што мне зараз рабіць... Хаця, не, ведаю... Трэба пайсыці да яго. Ба ўсім прызнацца, сказаць, што я шчыра Клаву кахаю...

В о л ь г а (*зъдзіўлена*). Толькі не надумайцеся рабіць глупствы. Трымайце сябе ў руках. Сённяня прыехаў, заўтра паедзе.

М а к с і м. Якая вы цынічная, Вольга. (*З пачуцьцём крыўды*). Яшчэ больш, чым вашая сястра.

В о л ь г а. Я не цынічная. Я нармальная. А вось вы – непапраўны рамантык. Пераспалі раз-другі з жанчынай і ўжо набралі сабе ў галаву. Пайду, прызнаюся, шчыра кахаю... А вы ў яе спыталі: ці хocha яна, каб вы пайшлі і прызналіся? Лепей супакойцеся і паводзьце сябе... як сапраўдны мужчына. (*Пагардліва*). Тоё, што вы называеце кахраньнем – насамрэч, адна фізіялогія.

М а к с і м (*раздражнёна*). Вам адкуль ведаць!

У дворыку зьяўляецца Стыля. Вольга, убачыўши мастака, спачатку рапушча адварочваеца, але потым паварочваеца назад і зъдзіўлена разглядае яго. Сапраўды, выгляд у Стылі варты ўвагі. Ён у гарнітуры, хаця, здаецца і з чужога

пляча, у старанна адпраставанай белай кашулі і ў галыштуку. У руках тримае букет палявых кветак.

С т ы л я (нерашица). Вольга, можна з вамі паразмаўляць. (Круціць у руках букет кветак). Тет а тет.

Максім узьнімаецца з лаўкі, каб сысьці, але Вольга хапае яго за руку.

В о л ь г а. Застаньцеся, Максім!

М а к с і м. Я лепей пайду.

В о л ь г а. Я вас вельмі прашу!

М а к с і м. Ну, як хочаце... (*Неахвотна сядает*).

В о л ь г а (да Стылі, з выклікам). Максім Адамавіч – сябар нашай сям'і. У мяне няма ад яго сакрэтаў.

С т ы л я. Што ж, можна і пры съведках. (*Перамінаецца з нагі на нагу*). Вольга, я, канешне, чалавек нікчэмны. Легкадумны чалавек, марнатраўны. Мной можна пагарджаць, з мяне можна съмяяцца. Я сам выбраў сабе такое пустое жыцьцё і мне няма каго вініць за сваё незайздроснае становішча. Але я кахаю вас... І паслья ўчараашняга вечара... Паслья ўсяго, што сталася... Я падумаў... Калі вы раптам... Словам, выходзьце за мяне замуж!

В о л ь г а (ня верыць сваім вачам). Вы звар'яцелі? І ц проста п'яны з раніцы?

С т ы л я. Наконт вар'яцтва ня ведаю... А піць – ня піў, ні кроплі. Прачнуўся, падумаў-падумаў, і прыйшоў. Я, між іншым, чалавек з гонарам, каб вы ведалі, і да таго ж вас кахаю... Гэта вам. (*Працягвае Вользе букет*).

Вольга нечакана заходзіцца істэрыйчным съмехам.

С т ы л я. Канешне, у вас ёсьць прычыны мяне ненавідзець, але...

В о л ь г а (скрозь съмех). Ды хто вам сказаў, што я вас ненавіджу? Вы мне проста абыякавы!... Ідзіце прэч, съмешны вы чалавек!

С т ы л я. Так я і думаў. (*Сам да сябе*). Блазен. (*Кідае букет пад ногі, паварочваеца і съходзіць*).

Вольга ніяк ня можа суняць нярвовы съмех.

М а к с і м (з дакорам). Навошта вы з ім... так жорстка?

Вольга працягвае съмяяцца, але гэты съмех пераходзіць у плач.

М а к с і м (зразумеўши, што дзяйчына плача). Супакойцеся, Вольга. Ня трэба. Ён пайшоў. (*Няўмела абдымае дзяйчыну*). Усё будзе добра.

Уваходзяць Клава са сваім мужам.

С а л т ы к о ў (жартайліва). Так, што тут адбываецца? Усхваляваны малады чалавек... Дзяйчына ў сълязах... Кінутыя ў пыл кветкі... Ай-яй-яй. Усе сімптомы курортнага раману. (*Да Клавы*). Я не памыліўся, Клава?

В о л ь г а. Ды ну вас усіх! (*Усхопліваеца з лаўкі і ѹцякае ў свой пакой*).

С а л т ы к о ў (да Клавы). Гэта той самы Максім, пра якога ты расказвал?

К л а в а. Так. Пазнаёмцеся, Максім. Гэта мой муж.

С а л т ы к о ў (працягвае Максіму руку). Салтыкоў, Інакенцій Міхайлавіч. Банкаўскі служачы.

М а к с і м (*невыразна*). Максім Багдановіч.

С а л т ы к о ў (*да жонкі*). Прысядзэм, Клавачка? (*Салтыкоў і Клава сядоюць на лайку, Салтыкоў бярэ ў руکі разгорнутую книгу, якую пакінула Вольга*). Што чытаеце? (*Разглядвае мальонкі, потым кідае зьдзіллены погляд на Максіма*). Божа, малады чалавек...

К л а в а. Гэта книга Вольгі. Падручнік па анатоміі.

С а л т ы к о ў. Зразумела, так сказаць тэорыя... (*Загортвае книгу і кладзе побач з сабой*). Я вам спачуваю, Максім: Вольга ў нас дзяўчына прывабная, але характар у яе...

К л а в а (*да мужка, з усьмешкай*). Кеша, не прымушай нашага мілага сябра чырванець.

С а л т ы к о ў. Ну, добра, зъменім тэму. (*Бадзёра*). Дык вы вучытесь Максім?

М а к с і м. Так.

С а л т ы к о ў. І дзе, дазвольце запытца?

М а к с і м. У Яраслаўскім юрыдычным ліцэі.

С а л т ы к о ў. Слушны выбар прафесіі. Без кавалка хлеба не застаетцеся.

М а к с і м. Гэта бацькаў выбар, ня мой.

С а л т ы к о ў. Ну, бацькоў у важных справах трэба слухацца. А бацька ваш дзе служыць?

М а к с і м. У Яраслаўскім аддзяленыні Сялянскага банку.

С а л т ы к о ў. Дык мы з вашым бацькам служым у тым самым банку! (*Важна*). Толькі я ў цэнтральным, Маскоўскім аддзяленыні. Праўда, цяпер, якраз пераводжуся ў Сімферопаль. У Клавачкі няважна са здароўем, трэба каардынальна зъмяніць клімат. Спадзяюся, вашыя блізкія ў добрым здароўі?

К л а в а (*запозынена*). Кеша!

М а к с і м. Не. Маці памерла. І старэйшы брат таксама.

С а л т ы к о ў (*разгублена*). Прабачце, ня ведаў... (*Замаўкае на хвіліну, шукаючы іншую тэму для размовы*). А што вы думаеце пра становішча на фронте? Як, пераможам прусакаў да восені? У нас жа выдатныя генералы: адзін Бруслай чаго варты! Маладыя Карнілаў і Дзянікін. А рускі салдат — увогуле лепшы ў сьвеце. Яшчэ Бісмарк папярэджваў еўрапейцаў: ніколі не ваюйце з Расіяй, усё роўна прайграце! Рускі салдат усё вытрымае: холад, голад, нават недахоп амуніцыі і зброі. Вось толькі ўсякія там жыда-масоны ды іншыя інародцы падрываюць баявы дух нашай арміі. (*Ня вытрымаўши*). Так званыя рэвалюцыянеры, маць іх! Усіх у Сібір!

К л а в а (*з жахам*). Інакенцій!

М а к с і м (*спакойна*). Я таксама інародзец: беларус. А мой нябожчык-брат быў рэвалюцыянерам.

Западае доўгая паўза. У дворыку зъяўляецца Дар'я Цімафеевна.

С а л т ы к о ў (*узрадавана*). А вось і нашая мілая гаспадыня! (*Усхопліваеца з лайкі насустраці Дар'ї Цімафеевні*).

Д а р' я Ц і м а ф е е ўна. Што ж вы тут сядзіце? Хадземце да нас, на тэрасу, Інакенцій Міхайлавіч! Сабралася цудоўная кампанія, згуляем у прэферансік.

С а л т ы к о ў. У прэферансік – з задавальненнем, Дар'я Цімафеевна. (*Кінуйши недабразычлівы погляд на Максіма*). Тым больш, што размова нашая неяк ня ладзіцца. (*Да жонкі*). Хадзем, Клава.

К л а в а. Ідзі, я зараз. (*Узынімаецца з лаўкі*).

Дар'я Цімафееўна і Салтыкоў сыходзяць.

К л а в а. Не крыўдуйце, Максім, на майго мужа. Ён неблагі чалавек. Клапоціца пра мяне, пра Вольгу. А тое, што вы чулі... гэта толькі гучныя слова. Няма ў яго ніякай нянавісці да інародцаў... Мы з Вольгай па маці – армянкі.

Максім нечакана кідаецца перад Клавай на калені і абдымае яе за ногі.

М а к с і м. Клава, я не магу так! Давай скажам яму, ва ўсім прызнаемся! Паедземце са мной, Клава!

К л а в а (*азірнуўшыся*). Устаньце, зараз жа! Нас могуць убачыць. (*Прымушае Максіма ўстаць*). У чым прызнаемся, куды паедзем?

М а к с і м. Прызнаемся, што мы кахаем адзін аднаго! Паедзем у Яраслаўль!

К л а в а (*усыміхаецца*). У Яраслаўль? У дом вашага бацькі? І што мы з вамі будзем там рабіць? Хадзіць разам у ліцэй?

М а к с і м. Я кіну ліцэй, знайду працу, хоць бы самую цяжкую! Затое мы будзем разам, Клава!

К л а в а. Максім, не паводзьце сябе як юны гімназіст. Я ж вас прасіла ў запісцы: трymайце сябе ў руках. Вы хочаце сапсаваць мне жыцьцё? Мае апошняя гады...

М а к с і м. Не кажыце, так, Клава! (*Хане Клаву за руки*).

К л а в а. Я кажу праўду. Мне трэба ісьці, Максім.

М а к с і м. Вы мяне не кахаецце! Вольга мае рацыю: гэта толькі фізіялогія. Я для вас быў толькі эратычнай прыладай!

К л а в а. Што ж, думайце так, калі вам ад гэтага лягчэй. (*Ідзе на тэррасу, потым на імгненъне спыняеца*). Дарэчы, мой муж хутка зъяджае. (*Выходзіць*).

М а к с і м (*у роспачы*). Я не магу так! Не магу!

З ь я в а 4.

У дворыку пансіянату Дар'я Цімафееўны. На лаўцы – спакаваныя рэчы Максіма. На адной з валізак ляжыць кніга. Сам Максім стаіць непадалёк у плашчы і фуражцы і размаўляе з Дар'яй Цімафееўнай.

Д а р' я Ц і м а ф е е ў н а. А, можа, застанецся, Максім?

М а к с і м. Не, Дар'я Цімафееўна. Я ўжо вырашыў.

Д а р' я Ц і м а ф е е ў н а. Няўжо вам дрэнна ў нас было? Пакой быў цесны ці, можа, кухня не адпавядала? Дык вы б сказалі, я б вас у іншы пакой перавяла. А кухарцы загадала б, каб яна вам асобна гатавала.

М а к с і м. І пакой быў цудоўны, і абеды былі смачныя. Дзякуюй, Дар'я Цімафееўна. Проста, стаміўся я ў жо адпачываць. Цягне да кніжак, у бібліятэку. Паеду.

Д а р' я Ц і м а ф е е ў н а. Ну, не крыўдуйце на мяне, калі што. (*Вымае з партманэ гроши і працягвае Максіму*). Я падлічыла: вы заплацілі за месяц, а былі тры тыдні. Пяць рублёў вашыя.

М а к с і м. Што вы, Дар'я Цімафееўна! Ня трэба. Я сам вінаваты, што раней зъяджаю.

Дар'я Цімафеева. Бярыце, бярыце. У дарозе спатрэбяцца. Вы – студэнт, чалавек бедны, а я – дама з гонарам, муж мой быў гвардзейскім афіцэрам. Мне чужыя грошы ня трэба. (*Прымушае Максіма забраць грошы*). Вы да Феадосіі на чым дабіраецеся?

Максим. Сыціліян абяцаў знайсьці лінейку.

Дар'я Цімафеева (*асуджальна*). І вы даверылі такую важную справу гэтаму прайдзісвяту? Знойдзе якую-небудзь драбіну, а грошы заплоціце як за экіпаж! Пайду сама пракантралюю.

У дворыку зьяўляеца Вольга. Спыняеца і чакае, пакуль сыдзе Дар'я Цімафеева.

Дар'я Цімафеева (*заўважыўши Вольгу*). А вось і паклоньніцы прыйшлі разывітацца. Я ж кажу: заставайцесь. (*Выходзіць на вуліцу*).

Волга (*падыходзіць да Максіма*). Шкада, што вы зъядздаеце. (*Прыязна ўсыміхаеца*). З кім мы цяпер будзем лазіць па гарах, шукаць напаўразбураныя манастыры? З кім будзем ездзіць у Кектэбелль купацца і зъбіраць сердалікі?

Максим. Усе манастыры мы ўжо з вамі знайшлі, калі верыць даведніку. І ў Кектэбелль славуна зъезьдзілі, а ўсе сердалікі не пазбіраеш, трэба і для іншых курортнікаў пакінуць. Дзякую вам за цудоўную кампанію, Вольга.

Волга. Не кры́дуце на мяне? Я вам столькі непатрэбных словаў нагаварыла.

Максим. Ды не, вы мелі рацыю. Усе нашыя высокія пачуцьці можна звесыці да простай фізіялогіі. Дарэчы, я пад вашым уплывам нават пас-прабаваў напісаць усе свае адчуваньні натуралистычным метадам. Але неяк няўдала. (*Відавата ўсыміхаеца*). Кепскі з мяне натуралист. (*Бярэ книжку, якая ляжала на валицы і працягвае Вользе*). Вось ваш падручнік, вы яго на лаўцы забылі. Жадаю пасыпахова здаць экзамен.

Волга. Божа, якое я яшчэ дзіця! А вы знайшлі како слухаць... Мужчына называеца... (*Строга*). І на Клаву не кры́дуйце. Яна ўчора ўсю ноч праплакала.

Максим (*з недаверам*). Яна?

Волга. Так. І я разам з ёй. А што вы думалі? Клава толькі з выглядзу такая халодная і абыякавая, а сама ведаеце, як перажывае? (*З болем*). Няўжо вы не зразумелі, што вы – апошняе каханыне ў яе жыцьці? Апошняя, хаця і недазволеная радасыць, апошні ўсплы дзень восені перад доўгаю зімой, якая, магчыма, ніколі ня скончыцца... (*Замаўкае*).

У дворыку зьяўляеца Стыля. У руках у яго – карціна, загорнутая ў паперу. Убачыўши, што Максім разывітаеца з Вольгай, Стыля тактоўна спыняеца воддаль.

Максим (*ціха*). Клава выйдзе са мной разывітацца?

Волга. Ня ведаю. (*Працягвае Максіму лісток з блакнота*). Вось мой адрес. Калі вам захочацца напісаць Клаве – пішыце, я перадам. Мне таксама можаце напісаць – я буду радая. (*Кінчыши погляд на Стылю*). Я скажу Клаве, што вы ад'язджаеце.

Вольга сыходзіць, Стыля падыходзіць бліжэй.

Стиля (*урачыста*). Карэта чакае, граф! Лінейку, праўда, знайсьці не ўдалося, але драбіна – цалкам спраўная.

М а к с і м (*усьміхаецца*). Графу падыдзе і драбіна, абы на ёй была салома!

С т ы л я. Наконт саломы не хвалюйся: ёсьць і сьвежая. Дар'я Цімафееўна асабіста праверыла. Яна там спрачаеца з вазынцай, цану зьбівае. (*Працягвае Максіму карціну, абгорнутую ў паперу*). А гэта табе.

М а к с і м (*узяўшы карціну*). Што гэта?

С т ы л я. Партрэт славутага паэта Максіма Багдановіча, напісаны малавядомым крымскім мастаком Сыцліянам Пефці.

М а к с і м. Дзякую! Ведаеш, у мяне якраз ёсьць пяць рублёў, Дар'я Цімафееўна вярнула. (*Шукае ў кішэні гроши*).

С т ы л я. Ніякіх грошай! Гэта падарунак. (*Завагаўшыся*). Але калі ты вельмі настойваеш, я магу прыняць ад цябе грывенынік – выпіць вечарам за тваё здароўе.

М а к с і м (*аддае грывенынік*). Дзякую, Стыля. І за партэт, і за сяброўства. Без цябе Стары Крым быў бы сумным мястечкам. (*Абдымае мастака*).

С т ы л я (*расчулена*). Гэта найвышэйшая пахвала маёй працы. Ну, што, хадзем?

М а к с і м (*разгублена*). Зараз, я толькі хацеў... (*Кідае позірк у той бок, адкуль можа зьявіцца Клава*).

С т ы л я (*усё зразумеўши*). Але нядоўга. Вазынца нярвеуецца ці пасъпееце вы на цягнік.

Стыля бярэ валізкі Максіма і нясе на драбіну. Максім нярвова ходзіць уздоўж дворыка, час ад часу паглядваючы на гадзіннык. Але Клава не зьяўляеца.

М а к с і м. Не прыйшла. (*Пакрыўджана*). Ну, і няхай!

Максім вымае з кішэні нататнік, вырывае аркуш паперы і хуценька пачынае пісаць Клаве запіску. Напісаўшы, складвае лісток удвая, падпісвае, і глядзіць, куды б пакласыці запіску. Урэшце, пакідае яе праста на лаўцы, а зьверху кладзе каменчык. У гэты момант у дворыку нарэшце зьяўляеца Клава.

К л а в а. Максім!

М а к с і м (*амаль спалохана*). Клава! (*Ханае сваю запіску, камечыць і рве на кавалкі*).

К л а в а. Я ўсю ноч думала... шукала словы... мне так шмат чаго трэба табе сказаць...

У дворыку зьяўляеца ўзбуджаная Дар'я Цімафееўна.

Д а р' я Ц і м а ф е ў н а. Максім, вы едзеце ці не?

М а к с і м. Так... еду... (*Глядзіць на Клаву*).

Д а р' я Ц і м а ф е ў н а (*загадным голосам*). Тады бяжыце хутчэй! Стыля знайшоў нейкую жахлівую калымагу і шалёнага вазынцу, невядома, ці пасъпееце вы з такім транспартам на цягнік!

М а к с і м. Так... бягу... (Робіць некалькі кроکаў убок Дар'і Цімафееўны). Цягнік... (*Нечакана разварочваеца і бяжыць да Клавы*). Гэта табе, на памяць. (*Укладае Клаве ў руکі партрэт, атрыманы ад Стылі*). Я ўсё роўна кахаю цябе, Клава!

К л а в а. Максім! (*У адчай абдымае Максіма і цалуе на вачах зьдзіўленай гаспадыні пансіянату*).

Д а р' я Ц і м а ф е ў н а. Гэта яшчэ што такое?! (*Строга*). Ма-а-ксім!

М а к с і м (*адрываецца ад Клавы*). Бягу, Дар'я Цімафееўна!

Максім выбягае з дворыку. Клава, прыцінуўшы партрэт да грудзей, вяртаецца ў свой пакой. У дворыку застаецца толькі Дар'я Цімафееўна, сядзе на лаўку, пераводзіць дух.

Д а р' я Ц і м а ф е е ў н а (*буручыць*). Бяда мне з імі. Кожны год тая самая гісторыя. Прыядзяюць да нас здалёк: самотныя, замёрзшыя, напаўжывыя. Адагрэюцца крыху на паўднёвым сонечку, падыхаюць съvezжым паветрам, і пачынаюць харахорыцца, паглядваюць адзін на аднаго, заляцацца. Потым разьвітваюцца, плачуць, клянуцца сустрэцца праз год. А, глядзіш, наступным летам – зусім іншыя твары мільгаюць, а тыя, хто кляўся і чакаў сустрэчы, ужо знайшли сабе вечны прытулак і спакой... Як мятушкі над вадой. Усё ў іх нетрывае, і жыцьцё, і пачуцьці на адзін сезон. І толькі мы, тут, вечныя. Чакаем іх, рыхтум пакоі, даглядаем дворык і сад. (*Стомленна*). Божа, калі ўжо спыніцца гэтая карусель?

Гісторыя другая.

З ь я в а 1.

У рэдакцыі літаратурна-мастацкага часопісу „Брама”. Памяшканыне рэдакцыі ўяўляе сабой звычайную двухпакаёвую кватэру. У большым пакоі знаходзіцца некалькі сталоў, крэсл, шафа з часопісамі ды пашарпаная канапа. За кампьютарным столом сядзіць Каліса, за пісьмовым – Ядзевіга Антонаўна, на канапе ўладкаваўся Лявон. У Лявона памяты, заспаны выгляд. Дзіверы ў меншы пакой – рэдактарскі кабінет – прыадчынены.

Л я в о н (*адплошчыўши адно вока*). Калісачка, сэрцайка, зрабі кавы. Мой розум бяз допінгу не функцыянуе.

К а л і с а (*не адрываецца ад кампьютара*). Якая мяне чакае ўзнагарода?

Л я в о н. Маё палкае каханыне.

К а л і с а (*без энтузізму*). Ф-фу!

Л я в о н. І кавалак шакаладкі. (*Пашукаўши ў кішэнях, вымае патрушчаную шакаладку. Адплошчвае другое вока і скептычна разглядае шакаладку*). Шмат кавалачкаў. Дро-о-обненых.

Каліса ўздыхае і ўзынімаецца рабіць каву. Налівае воду і ўключает электрачайнік.

К а л і с а. Mary зрабіць з цытрынай. (*Спачувальна*). Дапамагае.

Л я в о н. Ня трэба. Як кажуць, ня псуй гарбату цукрам, каву цытрынай, а каханыне шлюбам.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*асуджальна паглядзеўши на Лявона*). Лёнечка, вы зусім не беражэце свой малады арганізм.

Л я в о н. Я згараю на вогнішчы натхнення.

К а л і с а. Тлееш. Смуроду ад твойго вогнішча больш, чым агню. Ты скончыў раман?

Л я в о н. Ц-с-с! Шэф пачуе! (*Удакладняе*). Маю на ўвазе не таго шэфа, які пляхчаецца зараз у хвялях Чорнага мора, а кар'ерыста, які часова заняў рэдактарскі кабінет.

З рэдактарскага пакою выходзіць Пётра.

П ё т р а. Вераніка не тэлефанавала?

К а л і с а. Пакуль не. Вып'еш кавы, Пётра?

П ё т р а. Можна. (*Падумаўшы*). Толькі з цытрынай.

К а л і с а. А вы, Ядзевіга Антонаўна?

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а. Я лепей гарбаты. (*Вымае з сумкі тэрмас*). У мяне свая, з зёлкамі. (*Да Лявона*). Лёнечка, вам таксама карысней выпіць гарбаты.

Л я в о н. Не заўсёды карыснае – прыемнае, Ядзевіга Антонаўна.

Каліса частуе Лявона і Пётру кавай, потым налівае сабе.

П ё т р а. Лявон, ты скончыў раман?

Л я в о н (*без энтузіазму*). Амаль што. Засталося напісаць фінальную сцэну.

П ё т р а. Пасъпееш здаць у наступны нумар?

Л я в о н. Ня ведаю. (*Задумліва*). Разумееш, бракуе яркага жыцьцёвага ўражанья.

К а л і с а (*іранічна*). А ўчараашняе было недастаткова яркае?

Л я в о н (*махае рукой*). Э-э-э!

П ё т р а. Хацелася б пачаць нумар цікавым матэрыялам.

Л я в о н (*удакладняе*). У сэньсе – скандальным?

П ё т р а (*з надзеяй*). Можа, у рэдакцыйных запасах знайдзеца нешта вартасе ўвагі?

Л я в о н (*узважвае на руцэ стос рукапісаў, які толькі што ляжай у яго пад галавой*). Вось вып'ю кавы і бяруся за чытанье непрызнаных геніяў.

П ё т р а. Дзякую за каву, Каліса. (*Накроўваецца ў кабінет*).

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*нясъмела*). Пётр Уладзіміравіч, вы не забыліся пра мою просьбу? Гануся так хвалюеца...

П ё т р а. Памятаю, Ядзевіга Антонаўна. Але прафесар яшчэ не вярнуўся з канферэнцыі. (*Зынікае ў кабінец*).

Л я в о н (*праводзіўшы Пётру поглядам*). Выслужваеца, Бялінскі.

К а л і с а. Зайздросыціш, што Бронік не на цябе пакінуў часопіс?

Л я в о н. Наадварот, спачуваю. Я – вольны мастак.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а. Лёнечка, вы праўда напісалі раман?

Л я в о н. Неўзабаве вам давядзеца выпраўляць памылкі.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*з павагай*). Вы таленавіты пісьменнік, Лёня. У вашым узроўніце ды напісаць раман...

К а л і с а. Які там раман, Ядзевіга Антонаўна! Дзесяць старонак, ні герояў, ні сюжету.

Л я в о н (*накрыўджана*). Няпраўда. Старонак сорак набярэцца. І герой ёсьць – я. Астатнія ўсе – герайні. І назва клёвая: „Я і мятлушки. З прыватнага жыцьця Лявона К.”

К а л і с а. Назаві прасыцей: „Як я іх”.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а. Зноў давядзеца вычытваць карэктuru ў рэдакцыі. У мяне дачка цікаўная, яшчэ зазірне. (*Усхвалявана*). Можаце з мяне съмияцца, называць мяне старамоднай, але за некаторыя публікацыі ў нашым часопісе мне сорамна. Прыходзіць да мяне надоечы сяброўка-настаўніца і пытаеца: „Што вы, Ядзя, друкуеце? Замест таго,

каб заклікаць чытачоў любіць Бацькаўшчыну і берагчы родную мову, вы ў сваім часопісе культывуеце распушту і брыдоту". І зачытвае ўрывак... (*Бездапаможна*). Я паслья на яе вачэй не магла ўзыняць.

Ля в о н (з цікавасцю). А што яна зачытала?

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*адмахваецца*). Мне сорамна такое ўслых вымаўляць.

Ля в о н. Які нумар?

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а. Мінулы.

Ля в о н (*упэўнена*). „Апосталы Нірваны”.

К а л і с а. Я рабіла мастацкае афармленыне. Камптарная графіка.

Лявон робіць знак Каліс. Каліса бярэ з шафы часопіс і кідае Лявону. Лявон спрытна ловіць часопіс, адкрывае і зачытвае ўрывак са згаданага твора.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*пратэстуе*). Дзеля Бога, Лёня, ня трэба!

Ля в о н (*чытае*). „Вось упэўненая жылістая рука гладзіць ейныя лыткі, клубы, потым мокрае прамежжа. Сярэдні палец трапляе ў вільготную похву ў казыча, казыча, казыча. Жанчына зънемагае і пакутуе ад нутранай гарачыні, цяжка дыхае, трymаючыся за халодныя поручні ложка. Раптам заўважае, што нехта сядзе ёй на грудзі так, што яе галава апынаеца спаміж потных валасатых ног нахабнага вершніка. Да ейных вуснаў дакранаеца нешта пругкае ў цёплае. Кабета аўтаматычна адкрывае рот і пачынае смакаць, нібы даўгую салодкую цукерку. Час ад часу вершнік рукамі прыцікае ейную галаву да сябе, ажно настаўніца ледзь не задыхаеца. Бо памеры ўзбуджанага адростка не супадаюць з памерамі ейнага міняцюрнага ратка. У ніжній частцы свайго тулава яна адчувае шпаркія паступальныя штуршкі іншароднага прадмета. Эма Барысаўна не вытрымлівае гэткай напругі, ды ў экстазе траціць прытомнасць...” (*Адрываеца ад часопіса*). Дарэчы, у гэтым самым нумары зъмешчаная і аповесіць „Эрагенная зона”.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*абурана*). Быкаў і Караткевіч ніколі не апусціліся да такога бруду!

К а л і с а. Згодная. Хаця мастацкае афармленыне было добрае.

Ля в о н. Але ж гэта быў съпецыяльны дыскусійны нумар: „Эротыка і парнаграфія”. Навошта вашая сяброўка яго купляла, калі яна такая цнатлівая?

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а. Я спадзяюся, Лёня, за ваш раман мне не давядзеца чырванець?

К а л і с а. Не спадзявайцесь, Ядвіга Антонаўна: давядзеца ды яшчэ як. Стыль – той самы, а імёны і прозвішчы герайнь – сапраўдныя.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (ня верыць). Як сапраўдныя? (*Запытальная глядзіць на Лявона*).

Ля в о н. Каліса праўду кажа. Раман дакументальны. У гэтым ягоная унікальнасць.

К а л і с а. Сяброўкі Лявона з задавальненнем прачытаюць пра свае сексуальныя подзвігі. І ня толькі сяброўкі. Іхнія мужы таксама.

У дзьвярах рэдактарскага кабінету паказваеца Пётра.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (з жахам). Але ж гэта ... амаральна. Якая ж гэта літаратура?

Л я в о н (*з гонарам*). Шчырая літаратура. А ўявіце, колькі ў майго раману будзе чытачоў. Усе, пра каго напісана – раз. Іхня сябры і знаёмыя – два. І ўрэшце прачытаюць усе астатнія, каб пераканацца, што пра іх нічога не напісана...

К а л і с а (*самазадаволена*). Напрыклад, я.

Л я в о н. Памыляешся, Каліса. Пра цябе я напісаў.

К а л і с а (*зъдзілена*). Што напісаў? Я, здаецца, не давала табе падставаў...

Л я в о н (*ператынг*). Не давала. Таму ў рамане ты – лесьбіянка.

К а л і с а. Сьвіньня. Не прасі больш зрабіць табе кавы.

Л я в о н. А малюнкі зробіш?

К а л і с а (*павагайшыся*). Малюнкі зраблю. Гэта мой прафесійны аваўязак. (*Усьміхаецца*).

Л я в о н. Хітрай ты. Каліса. У цябе нават зубы хітрыя.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*зайважышы Пётру*). Пётр Уладзіміравіч, вы чулі? Хіба так можна?

П ё т р а. Дарагая Ядзівіга Антонаўна, вы думаеце Лярон гэта прыдумаў? Сусьветная літаратура даўно праішла праз этап эксгібіцыянізму і прылюднага аўтарскага самараспрананьня...

Л я в о н (*падміргвае Калісе*). Пачалася лекцыя.

П ё т р а (*працягвае*). Што датычыцца сексуальных сцэнаў – гэта проста агульнае месца, своеасаблівы код, па якім пазнаецца прыналежнасць тэксту да сучаснай літаратуры. Раней чытач такія сцэны нецярпіць вышукваў, цяпер – абыякава прамінае, як літаратурны штамп. (*Зрабішы паўзу*). У нашага геніяльнага раману іншы недахон.

Л я в о н (*з выклікам*). Цікава, які?

П ё т р а. Ён не завершаны, і мы ня можам здаць яго ў наступны нумар.

Дзьверы ў рэдакцыю насыцеж адчыняюцца і на парозе зьяўляецца ўсхваляваная Вераніка. Яна кідае свой партфель Лярону і з разыбегу ўскоквае на Пётру, ахапіўшы яго рукамі за шыю, а нагамі за пояс.

Л я в о н. Упс! (*Ловіць партфель*).

В е р а н і к а. Yes! Я знайшла яго! Я яго маю!

П ё т р а. Каго?

В е р а н і к а. Дзёнынік Багдановіча!

Л я в о н (*захоплена*). Той самы?

В е р а н і к а. Той самы, славуты, ніколі не публікованы інтymны дзёнынік найвялікшага беларускага паэта Максіма Багдановіча! Хлопцы, бяжыце па шампанскага!

П ё т р а. Ёсьць матэрыйял для наступнага нумара. (*Строга*). Але шампанска піць рана: спачатку трэба перакласыці дзёнынік на беларускую мову.

Л я в о н. Я бяруся!

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*пераможна паглядзеўши на Лявона*). Нарэшце ў нашым часопісе будзе друкавацца класіка.

З ь я в а 2.

Позынім вечарам у аднапакаёвай кватэры Пётры. На тахце напаўляжыць Ве-

раніка, апранутая ў піжаму, і робіць нейкія пазнакі ў маленъкім нататнічку. Пётра сядзіць за пісъмовым столом і чытае дзёньнік Багдановіча.

В е р а н і к а (*зірнуўшы на Пётру*). Ну як, падабаецца дзёньнічак?

П ё т р а. Прызнацца, я ўяўляю яго іншым. Я ведаў, што ў дзёньніку апісаны раман Максіма Багдановіча з Клавай Салтыковай летам 1915 году ў Старым Крыме. Але не здагадваўся, што ў такіх выразах! (*Зачытвае*). „У мяне ўстаў і я пайшоў з прыўзянятым... Я паваліў яе на зямлю і задраў спадніцу...”

В е р а н і к а (*з усьмешкай*). Цябе шакіруюць падобныя выразы? Не стасуюцца з вобразам любімага паэта? Пётра, ты сам казаў, што Багдановіча вельмі цікавіла фізіялогія чалавека: сэкс, цяжарнасць. А Клава была яго першай, а магчыма і адзінай жанчынай. Я не лічу рамантычныя закаханасці кшталту Кіціцынай.

П ё т р а. Але пагадзіся, што вобраз гэтай першай і адзінай – дарэчы, замужнія – жанчыны з дзёньніка паўстаем не найлепшы. Як і вобраз аўтара. Пасварыліся яны былі ці што?

В е р а н і к а (*горача*). Няпраўда. З дзёньніка я даведваюся, што паэт Багдановіч ня быў імпатэнтам, ня быў гомасексуалістам, а меў нармальныя палавыя стасункі з жанчынай, няхай сабе і з замужній. А Клава... я б ёй помнік паставіла! Яна ўмела па-сапраўднаму кахаць і аддавацца мужчыне. Ня тое, што гэтыя чыксы Какуева і Гапановіч!

П ё т р а. У цябе выключна практичны погляд на адносіны паэта з жанчынамі. Мяне больш цікавіць іх уплыў на творчасць. Ганьне Какуевай і Нюце Гапановіч прысьвежаны цэлы шэраг выдатных твораў. А што Клава? Пра сваю крымскую каханку Багдановіч напісаў адзін маленъкі вершык на рускай мове. (*Цытуе па памяці*).

Забудзется многое, Клава,
Но буду япомнить всегда,
Как в сердце шипела отрава
Любви, и тоски, и стыда...
Тебя в темно-синем платочке
И песню, что пела мне ты:
Прошли золотые денечки,
Осталися только мечты.

В е р а н і к а (*паціскае плячыма*). Можа, Максім не хадеў больш пісаць па-руску, а па-беларуску Клава не разумела. Здаецца, яна была армянкай па маці.

П ё т р а (*задумліва*). Цікава, якія яны былі ў сапраўднасці? Клава, яе сястра Вольга... Малады Максім... Крымскі мастак Сыціліян Пефці, які намаляваў партрэт Багдановіча. І куды прapaў потым гэты партрэт? У музеі захаваўся толькі фотаздымак з яго. Дарэчы, ты не расказала мне галоўнае: адкуль у цябе копія дзёньніка.

В е р а н і к а (*хітра*). А як ты думаеш?

П ё т р а. Паняцца ня маю! Дзесяць гадоў доўжынца палеміка: друкаваць дзёньнік ці не? Супрацоўнікі музея Багдановіча пакляліся, што касыцьмі лягуць, а не дадуць апублікаваць непрыстойныя нататкі любімага паэта. І раптам расшыфраваная копія дзёньніка аказваецца ў руках пачынаючай журналісткі!

В е р а н і к а (*па-змоўніцку*). Было так. Прыйходжу я ў кабінет дырэкта-

ра музею і кажу адкрытым тэкстам: хочаш трахнуць маладую, прыгожую журналістку – давай дзёньнік Багдановіча!

У пакоі западае маўчаныне.

П ё т р а (*незадаволена*). Вераніка, я сур'ёзна.

В е р а н і к а. Добра, адказваю сур'ёзна. Прозвішча Санковіч табе знаёмае?

П ё т р а (*падумайши*). Не.

В е р а н і к а. Дзіўна, бо ўпершыню я пачула яго ад цябе. Ты распавядалаў, як у 70-я гады ў Менску ставілі оперу пра Максіма Багдановіча.

П ё т р а. Было такое.

В е р а н і к а. Па просьбe аўтарa лібрэта адзін тэатральны крытык месяц праседзеў з павелічальным шклом над дзёньнікам Багдановіча. Тады яшчэ дзёньнік знаходзіўся ў Акадэміі Навук і пра яго мала хто ведаў. Пазнаёміўшыся са зъместам дзёньніка, стваральнікі оперы адмовіліся ад яго выкарыстаныня, а тэатральны крытык неўзабаве памёр.

П ё т р а. Ягонае прозвішча было Санковіч!

В е р а н і к а. Нарэшце дацяміў. Я падумала, а што калі ў паперах Санковіча захавалася зробленая ім копія дзёньніка? Мне пащенцавала: дзецы Санковіча ня зынішчылі бацькаў архіў, як гэта часта бывае.

П ё т р а. Вераніка, ты геніяльная журналістка! Сам бы я да такога ніколі не дадумаўся.

В е р а н і к а. Вось чаму побач з табой павінна быць такая дзяўчына, як я. (*Весела*). Можа, усё-ткі вып'ем шампанскага: за саюз мужчынскага разуму і жаночай інтуіцы?

Звоніць тэлефон. Пётра бярэ трубку.

П ё т р а. Слухаю. Не, Ядзевіга Антонаўна, я не забыўся. Зараз патэлебаную. Няма за што. Дабранач. (*Кладзе трубку, потым зноў бярэ*).

В е р а н і к а. Чаго яна хацела?

П ё т р а. Гануся здае заўтра экзамен Паўлу Сямёнаўічу. Трэба патэлебанаваць замовіць слоўца за бедную студэнтку. Можа, прафесар прыслу хаеца да просьбы свайго любімага асыпранта?

В е р а н і к а. Забаўная наша Ядзевіга Антонаўна. Апякуеца дачкой як дарэвалюцыйнай гімназісткай. А Гануся – сучасная, эмансіпаваная дзяўчына. Неяк у рэдакцыі, у адсутнасці маці, яна распавядала нам з Калісай пра твойго Паўла Сямёнаўіча.

П ё т р а. Спадабаліся ягоныя лекцыі?

В е р а н і к а. Ды не. Прафесар так павольна гаворыць, што студэнткі ня могуць даўмецца, як ён займаецца сэксам. „Мусіць, адзін штуршок у мінуту”, – падсумавала Гануся.

П ё т р а. Пра што думаюць студэнткі на лекцыях! (*Набірае нумар*). Павел Сямёнаўіч? Добры вечар, Пётра вас непакоіць. Павел Сямёнаўіч, заўтра вам будзе здаваць экзамен адна вельмі прыгожая і таленавітая дзяўчына. Не, не сваячка. І не кахранка... Што? (*Разгублена*). Добра, прыду. Да заўтра, Павел Сямёнаўіч. (*Кладзе трубку*).

В е р а н і к а (*іранічна*). Атрымаў свой штуршок?

П ё т р а. Прафесар папрасіў дапамагчы яму прыняць экзамен. А ў нас заўтра столькі працы ў рэдакцыі!

В е р а н і к а. Не перажывай, сам напрасіўся. Затое Ганусыцы пашан-
цавала... Дарэчы, што з нашым шампанскім. Зноў адмяняеца?

Чуваць званок у дзіверы. Пётра аўтаматычна хапаеца за тэлефонную трубку.

П ё т р а. Слухаю.

В е р а н і к а. Гэта не тэлефон, дзівак! Адчыні дзіверы!

П ё т р а. А! (*Кладзе трубку*). Запозна для візітаў. Хто гэта можа
быць?

Пётра ідзе адчыняць дзверы. Вераніка папраўляе на сабе піжаму. Уваходзіць
Макс, усьлед за ім – Пётра.

М а к с. Прывітаньне, Вераніка! Ты вельмі эратычна выглядаеш у
піжамцы.

В е р а н і к а (*зъдзіўлена*). Макс?

Макс без запрашэння сядзе ў крэсла. Вераніка запытальна глядзіць на Пётру,
Пётра разводзіць рукамі.

М а к с. Вас зъдзіўляе маё зъяўленьне?

П ё т р а. Ня тое слова. Мы праста агаломшаны. Каб знаны выдаўца
ва ўласнай асобе нанёс візіт сыцілым літсупрацоўнікам...

В е р а н і к а (*недабразычліва*). Прытым без папярэджаньня.

М а к с. А чаму б і не? Калісъці мы былі сябрамі.

П ё т р а. Калі ў дзіцячы садок разам хадзілі.

М а к с. Бачу, вы ня вельмі радыя майму візіту. Добра, адразу перайду
да справы. Я хачу мець дзёнынік Багдановіча.

Пётра з Веранікай зноў абменьваюцца поглядамі.

П ё т р а (*спакойна*). Калі ласка. Зъянрніся ў музей Багдановіча. Я
магу падказаць адрес.

М а к с. Дзякую за параду. Добра ведаеш: музейшчыкі дзёнынік нікому
нават у рукі не даюць. А мне патрэбна копія, прытым – расшыфраваная.
(*Уважліва глядзіць на Вераніку*). Тая, якая ў Веранікі.

В е р а н і к а. Данесьлі шпегі!

П ё т р а. Навошта яна табе?

М а к с. Я хачу апублікаваць дзёнынік у сваёй „Новай газеце”.

П ё т р а (*ня верыць*). Ты звар'яцеў? Інтymны дзёнынік Багдановіча?
У газеце?

М а к с. Так, у газеце. Тыражом 30 000 экземпляраў. Гэты матэрыйял
варты большага, чым ваш аматарскі часопіс накладам 100 асобнікаў.

В е р а н і к а (*з выклікам*). 300!

М а к с (*адмахваеца*). Усё роўна вас ніхто не чытае.

П ё т р а (*хвалюеца*). Ня ўжо ты не разумееш: дзёнынік Багдановіча
вымагае сыпецыяльнай прадмовы, навуковых каментарыяў, урэшце добрага
перакладу на беларускую мову!

М а к с. Потым можна і гэтак. Асобным выданьнем. Я нават вазьму
цябе рэдактарам. Але спачатку – у газеце, на рускай мове. Прадайце мне
копію.

В е р а н і к а. Ніколі!

М а к с (*мякка*). А калі я добра заплачу?

П ё т р а. Цябе адразу паслаць ці спачатку пагуляць у выхаванасыць?

М а к с. Спачатку добра падумайце. Прапаную два варыянты. Першы: я афіцыйна пералічваю гроши на рахунак вашага засранага часопісу. Пакрыеце выдавецкія расходы прынамсі на год. Другі варыянт: я даю вам гроши цяпер, на рукі. На маю думку, гэты варыянт лепшы. Зъезьдзіце, напрыклад, у Лондан. А, Вераніка? (*Падміргвае Вераніцы*).

В е р а н і к а (злосна). Fuck off!

М а к с (*пакрыўджана*). Ня хочаце ў Лондан? Зъезьдзіце ў Парыж.

П ё т р а. Ты сапраўды разылічваеш зарабіць на дзёньніку вялікія гроши?

М а к с. Якія там гроши? Я проста вельмі люблю Багдановіча! (*Усьміхаецца*). А калі шчыра: хачу зрабіць сенсацыю. Нават не сенсацыю: скандал. Разварушыць так званую нацыянальную эліту і пазабавіць тым самым шырокую публіку. (*Бадзёра*). Ну як, згода?

П ё т р а (*паказвае рукой на дзъверы*). Валі адсюль, Мефістофель са-матужны!

В е р а н і к а. Чытай дзёньнік Багдановіча ў наступным нумары на-шага часопісу!

М а к с. Шкада мне вас, сябры. Я свайго ўсё роўна дамагуся. А вы страціце добрыя гроши. Падумайце да заўтра.

Макс узынімаецца і няспешна выходзіць з кватэры.

В е р а н і к а. Ведаю, якая птушка начырыкала яму пра дзёньнік: Каліса. У іх раман.

П ё т р а. Не падабаецца мне ўсё гэта. Візіт Макса. Ягоная цікавасыць да дзёньніка. Ды і сам дзёньнік мне пачынае не падабацца.

В е р а н і к а (*зьдзілена*). Пётра, супакойся! При чым тут дзёньнік?

П ё т р а (*падышходзіць да Веранікі*). Нейкі ён зусім не мастацкі, не для чытача напісаны. Кароткія медыцынска-фізіялагічныя нататкі. Спроба зразумець сябе, сваю мужчынскую натуру. А, можа, камусыці штосьці даказаць. (*Зайважае на тахце нататнічак Веранікі*). Што гэта? (*Бярэ нататнічак у руку*).

В е р а н і к а. Мой жаночы каляндар. (*Зайважыўшы неуразумелы погляд Пётры*). Месячныя я там адзначаю і небяспечныя дні. Аддай! (*Працягвае руку*).

П ё т р а. Пачакай! (*Не съпяшаецца аддаваць нататнічак*). Мне прыйшло ў галаву пароўнаньне: дзёньнік Багдановіча як твае нататкі. (*Нечакана*). Вераніка, ты б хацела, каб нашчадкі праз стагоддзе апубліковалі твой каляндар крытычных дзён?

В е р а н і к а. Правакуеш мяне? (*Узынімаецца ва ўвесі рост, з годнасцю*). Я буду проста шчаслівая, калі праз сто гадоў кагосьці будуть цікавіць мае менструацыі! Шчыра табе кажу!

П ё т р а (*захоплена глядзіць на Вераніку*). У адным я згодны з Максам: у гэтай піжамцы ты выглядаеш вельмі эратычна!

В е р а н і к а. Таму давай забудзем пра Макса, пра Багдановіча, пра ўсё на съвеце! І будзем займацца кахраньнем да раніцы! (*Працягвае да Пётры руки*).

П ё т р а (*міжволі зазірае ў нататнічак*). Але ў цябе сёньня крытычныя дні!

В е р а н і к а (*выхоплівае ў Пётры нататнічак і кідае аб съязну*).
Божа, якога занудлівага мужчыну я пакахала!.

З ь я в а 3.

Наступнага дня ў рэдакцыі часопісу „Брама”. Пасълябедзенны час. Прыйсунічаюць усе супрацоўнікі часопісу акрамя рэдактара, які адпачывае ў Крыме, і Пётры, які спазыняеца. Каліса і Ядзьвіга Антонаўна сядзяць за сваімі сталамі, Лявон і Вераніка – на канапе. Лявон гэтым разам выглядае больш акуратнай, апрануты ў гарнітур.

Л я в о н (*зірнуўшы на гадзіннік*). Пагадзіся, Вераніка: Пётра паводзіць сябе па-хамску. Сабраў усіх супрацоўнікаў, а сам спазыняеца.

В е р а н і к а. Пётра затрымаўся ва ўніверсітэце. Дапамагае прафесару прымадзе ў экзамен.

Л я в о н (*прысьвіснуўшы*). Зайздроішчу яму: маладзенькія студэнткі ў празрыстых сукенках і кароткіх спаднічках. Ядзьвіга Антонаўна, вашая дачка як апранаеца на экзамен?

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*разгублена*). Ах, я так хвалуюся, каб вы толькі ведалі! (*Здымае трубку і набірае нумар*).

Л я в о н а (*настойліва*). За яе голыя каленкі?

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*ня слыхаючы Лявона*). Гануся ў мяне такая нярвовая, такая нясымелая. Варта выкладчыку ўзвысіць голас ці задаць нечаканае пытаныне – і яна адразу губляеца, маўчыць нібы вады ў рот набраўшы. (*Не атрымаўшы адказу, кладзе трубку*). Яшчэ не вярнулася... Ведае прадмет на выдатна, а экзамены здаваць ня ўмее. У гэтую сесію атрымала ўжо адну двойку, будзе пераzdаваць.

Л я в о н (*бадзёра*). Не хвалюйцеся, Ядзьвіга Антонаўна, наш Пётра ня дасыць пакрыўдзіць Ганусю. Калісачка, а ты як прыходзіла на экзамены: у празрыстай сукенцы ці ў кароткай спаднічцы?

К а л і с а (халодна). Я падпрацоўвала ў выкладчыкаў натуршчыцай.

Л я в о н (*ускінуўшы рукі*). Больш пытанняў няма!

Дзьверы адчыняюцца, уваходзіць Пётра. У яго незадаволены, пахмурны выгляд.

Л я в о н. Нарэшце! Дзе цябе чэрці носяць? За гэты час я пасыпеў бы перакласыці палову дзённіка Багдановіча!

П ё т р а. Ня трэба нічога перакладаць. (*Скідае плащ*).

В е р а н і к а (*уважліва глядзіць на Пётру*). Пётра, што здарылася?

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*узнімаеца з-за стала*). Пётра Уладзіміравіч, скажыце пра ...

П ё т р а. Потым, Ядзьвіга Антонаўна. Пагаворым пазней.

Ядзьвіга Антонаўна зынясілена апускаеца ў крэсла.

Л я в о н. Як ня трэба перакладаць? (*Абурана*). У мяне ўся беларуская эратычная лексіка распрацаваная. (*Да Калісы*). Калісачка, ты ведаеш, што такое секель?

П ё т р а (*змрочна*). Мы ня будзем друкаваць дзённік Багдановіча. Ні ў арыгінале, ні ў перакладзе.

В е р а н і к а (*усхопліваецца з канапы*). Пётра!
Л я в о н . Зусім ня будзем?
П ё т р а . Ва ўсякім разе, у бліжэйшы час.
К а л і с а (*пра сябе*). Шкада. Я ўжо цікаве маствае афармленыне прыдумала.

Л я в о н (*да Пётры*). Ты з глузду зъехаў? (*Да Веранікі*). Вераніка, не пускай яго больш да студэнтак.

В е р а н і к а (*падыходзіць да Пётры*). Ты скажаш, нарэшце, што здарылася? (*Спрабуе зазірнуць Пётру ў вочы*).

П ё т р а (*адводзіць вочы*). Нічога асаблівага.
Л я в о н . Не, спадар начальнік, ты нам растлумач! Іначай... Не забывайся, у нас ёсьць яшчэ галоўны рэдактар!

П ё т р а (*сумна ўсыміхаецца*). Менавіта галоўны рэдактар і забараніў публікацыю. Я патэлефанаваў яму ў Ялту і расказаў пра дзёньнік Багдановіча. Браніслаў сказаў: „Не!”

Каліса кідае зъдзіўлены погляд на Пётру. Вераніка сыціскае кулакі.

Л я в о н (*панура*). Тады ёсё зразумела. Бронік – чалавек старой фармацыі. У Ялце схадзіў на могілкі, кветачкі ўсклаў на магілу паэта, расчуліўся. Не чапайце крохкую вазу бруднымі рукамі. Якога д'ябла ты яму ўвогуле тэлефанаваў? Ня выкарысталі такі шанец.....

В е р а н і к а . А ты спрабаваў яго пераканаць?
П ё т р а (*глядзіць у вочы Вераніцы*). Я з ім пагадзіўся.
В е р а н і к а . Пагадзіўся? Так адразу? Бяз бойкі? (*Абурана*). А я? (*Азіраеца на супрацоўнікаў рэдакцыі*). А мы ўсе? (*Пагардліва*). Баязлівей!

Л я в о н (*філасофскі*). З начальствам трэба пагаджацца. Тут я з Пётрам салідарны.

Пётра адварочваеца ад Веранікі і сустракаеца поглядамі з Ядзьвігай Антонаўнай. Ядзьвіга Антонаўна прыўзыняеца з-за стала.

П ё т р а . Цяпер пра вашую дачку, Ядзьвіга Антонаўна! Тое, што сарамлівая Ганусенька сыпісвала на экзамене – гэта паўбяды. Тое, што паводле яе словаў паэма Янкі Купалы „Курган” пачынаеца словамі „Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі...” – таксама яшчэ не катастрофа. Але аблімкоўваць з сяброўкай падчас лекцыі сэксуальныя здольнасці прафесара на першай лаўцы – гэта ўжо занадта!

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а . Божухна, Пётр Уладзіміравіч, што вы такое гаворыце! (*Падае ў крэсла*).

П ё т р а . Як аказалася, у прафесара – выключна добры слых і ніякага пачуцця гумару. Двойка без надзеі на пераадачу.

В е р а н і к а . И ты не заступіўся?
П ё т р а (*сумна*). Калі я спрабаваў заступіцца, прафесар парай ѿ мне пашукаць іншага навуковага кіраўніка дысертацыі.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а . Двойка... Усю ноч рыхтавалася... Бедная мая дзяяўчынка! (*Плача*).

К а л і с а . Ядзьвіга Антонаўна, не бярыце да сэрца. Чаго не здараеца ў студэнцкім жыцці? (*Узънімаеца з-за стала*). Выпіце вады, Ядзьвіга Антонаўна! (*Налівае з графіна вады і падае Ядзьвізе Антонаўне*).

Л я в о н (*разважліва*). Відаць, сэксуальныя здольнасці ў прафесара – слабы пункт. (*Азіраецца*). Слухайце, што сёння за дзень такі? І навошта я гарнітур апранаў? Пайду нап’юся!

В е р а н і к а (*да Пётры, раптоўна*). Аддай мне дзёньнік! Я знайду, дзе яго надрукаваць.

Пётра нібыта ня чуе.

К а л і с а (*спачувальна*). А можа гарбаты вып’еце, Ядзьвіга Антонаўна? З зёлкамі...

Я д зь в і г а А н т о н а ў н а (*вытішы вады*). Дзякую. (*Аддае шклянку Калісе*). Пётр Уладзіміравіч, адпусцыціце мяне дадому.

П ё т р а (*пасъпешліва*). Калі ласка, Ядзьвіга Антонаўна, ідзіце. (*Вінавата*). Выбачайце, што так атрымалася.

К а л і с а. Я падвязу вас, Ядзьвіга Антонаўна. (*Дапамагае Ядзьвізе Антонаўне ўстаць з-за стала*).

В е р а н і к а (*да Пётры*). Ты мяне чуеш? Аддай мне дзёньнік!

П ё т р а. Пачакай, Вераніка. Нам трэба паразмаўляць.

В е р а н і к а. Няма мне пра што з табой размаўляць.

Л я в о н (*з цікаўасцю глядзіць на Вераніку і Пётру*). Ого, пачынаецца сямейная сварка! (*Да Калісы*). Каліса, Шумахер ты наш, падкінь і мяне, калі ласка.

Ядзьвіга Антонаўна, Каліса, а ўсьлед за імі і Лявен пакідаюць рэдакцыю.

П ё т р а. Вераніка, я ня ведаю, як табе растлумачыць... Мы абуналіся жаданьнем супрацоўнікаў музею прыўлашчыць спадчыну Багдановіча, увесыці цэнзуру... Правільна абуналіся. Але калі я сядзеў на экзамене, слухаў адказы студэнтаў, я раптам уявіў, як яны, такія вось Гануські, будуць чытаць інтymны дзёньнік Багдановіча, і якія каментары юны будуць даваць... Нешта ўва мне зламалася, зынікла ўпэўненасць... (*Рашуча*). Карацей, я таксама супраць публікацыі дзёньніка.

В е р а н і к а. Што?.. Што ты сказаў? (*Xанае ротам паветра*). Не, ты не баязьлівец. Ты – здраднік! (*Выбягае з рэдакцыі*).

П ё т р а. Вераніка! Пачакай, Вераніка! (*У адчай*). І навошта ён увогуле напісаў гэты дзёньнік?!

З ь я в а 4.

Вечарам таго самага дня ў кватэры Пётры. Пётра нярвова ходзіць уздоўж пакою, потым падбягае да тэлефону, здымает трубку і набірае нумар.

П ё т р а (*стрымана*). Ларыса Паўлаўна? Добры вечар. Гэта Пётра. Так, даўно ня бачыліся. Скажыце, Вераніка... у вас? (*Слухае ўважліва, потым кладзе трубку на стол і нейкі час глядзіць на гадзіннік. Вытрымаўшы паўзу, зноў ханае трубку*). Я цудоўна ведаю, што вы пра мяне думаецце, Ларыса Паўлаўна. Але, калі вашая дачка зьявіцца, перадайце ёй... А! (*Кідае трубку*). Дзе ж яна можа быць? (*Зазірае ў нататнік*). Што за нумар? Мусіць, мабільны... Алё, Каліса? Ты ня ведаеш, дзе Вераніка? Не, не вярнулася... пакуль. (*Усхвалявана*). Каліса, дапамажы мне. Я мушу яе знайсці. (*Пасъля паўзы*). Дзякую. (*Кладзе трубку*). Дзе ж яна можа

быць? (*Задумліва глядзіць на тэлефон, потым нерашуча бярэ трубку і набірае нумар*). Прывітаньне, Лявон. Чым займаешся? Ды не, нічога не здарылася. (*Памайчайшы*). Проста цікаўлюся, як ідзе праца над раманам. Сам разумееш: калі мы не друкуем дзёйнік Багдановіча, уся надзея на цябе. Бывай. (*Кладзе трубку*). Праклятая выхаванасьць!

Чуваць званок у дзверы.

П ё т р а. Вераніка!

Пётра бяжыць адчыняць дзверы. Уваходзіць прыгожа апранутая Каліса.

К а л і с а. Калі ты патэлефанаваў, я якраз праезджала побач.

П ё т р а. Праходзь. (*Дапамагае Калісе скінуць плашч*).

К а л і с а. Знайшоў Вераніку?

П ё т р а. Не.

К а л і с а. І што зьбіраешся рабіць?

П ё т р а. Чакаць.

К а л і с а. Чаканьне не замінае табе пачаставаць мяне кавай?

П ё т р а. Зараз. (*Бярэцца рабіць каву*). Але ў мяне толькі распушчальная.

К а л і с а. Усё адно. (*Сядзе на край тахты*). Як у банальнай меладраме: каханкі пасварыліся і адразу зъяўляецца найлепшая сяброўка, каб прапанаваць свае паслугі ў ложку.

П ё т р а (*азіраеца на Калісу*). Спадзяюся, мы жывем па законах іншага жанру?

К а л і с а (*усыміхаецца*). О, не. Нашая гісторыя – у жанры інтэлектуальнай драмы. Дарэчы, у адным ложку мы з табой ужо былі. Памятаеш туюnoch у Krakave?

П ё т р а (*падае каву*). Пасыль літаратурнай вечарыны? У кватэры Збышка? Памятаю. Але мы апынуліся разам толькі таму, што ў Збышка бракавала на ўсіх ложках.

К а л і с а (*прамружыўшы вочы*). І ты сказаў мне: „Каліса, давай уявім, што мы з табой – двое каханкаў, якія адпачываюць пасыль бурлівой начы”. Сказаў – і адразу ж заснуў. У мяне не такое багатае ўяўленыне і я круцілася побач да раніцы.

П ё т р а. Але ў Менску цябе чакаў... (*Ня можа ўспомніць*). Як яго?.. Забыўся.

К а л і с а (*з дакорам*). Вось бачыш, ты нават ня памятаеш ягонага імя.

П ё т р а. Але ён існаваў, і, здаецца, быў нашым агульным знаёмым.

К а л і с а. І гэта парашкаджала табе мяне кахаць? Хаця б адну noch!

П ё т р а. Так. Нашая літаратурна-мастацкая тусоўка невялікая. Няварта ператвараць яе ў клуб былых палюбоўніц і палюбоўнікаў.

К а л і с а. Ты – самы дзіўны мужчына з усіх, што апыналіся са мной у адным ложку. Хаця... тое ўяўнае каханье я запомніла лепш, чым многія сапраўдныя. (*Іншым тонам*). Але вернемся да нашай інтэлектуальнай драмы. Мне тэлефанаваў з Ялты Браніслаў.

П ё т р а (*спрабуе жартаваць*). Як, наш шаноўны рэдактар таксама ў цябе закаханы?

К а л і с а. Ня важна. Але з ягонай балбатні – пра цудоўнае надвор’е, прыгожыя краявіды і адзіноту – я зразумела, што ён нічога ня ведае пра

дзёньнік Багдановіча. Ня ведае, што Вераніка знайшла копію дзёньніка, і што мы зьбіраліся яго друкаваць. Натуральна, ён ня мог нам нічога забараніць. (*Памайчайшы*). Ты ўсіх падмануў, Пётра.

П ё т р а. Так. Прызнаюся.

К а л і с а. Чаму?

П ё т р а. Не адважыўся ўзяць адказнасць на сябе. Я пабаяўся, што Вераніка альбо Лявон патэлефануюць Браніславу і дзёньнік Багдановіча будзе надрукаваны без маёй згоды.

К а л і с а. Я так і падумала.

П ё т р а (*нерашуча*). Скажы, Каліса... А Браніслаў тэлефанаваў табе пасьля паседжаньня рэдакцыі ці...

К а л і с а. Перад тым.

П ё т р а. Значыцца, калі я спасылаўся на забарону рэдактара, ты ведала, што я хлушу? Чаму ж ты... (*Замаўкае*).

К а л і с а. Каб папярэдзіць тваё наступнае пытаньне, адразу прызнаюся: я не расказала Броніку пра дзёньнік Багдановіча.

П ё т р а (*уважліва глядзіць на Калісу*). Ты самая загадкавая жанчына з усіх, што апыналіся са мной у ложку.

Звоніць тэлефон. Пётра хуценька хапае трубку.

П ё т р а (*да Калісы*). Прабач! (*Крычыць у трубку*). Алё, Вераніка? (*Іншым голасам*). Так, пазнаў. (*Глядзіць на Калісу*). Яна ў мяне. Добра, прыядждай. (*Кладзе трубку*).

К а л і с а. Хто гэта быў?

П ё т р а (*адвёйши погляд*). Макс. Я сказаў, што ты ў мяне. Ён зараз прыедзе.

К а л і с а. А хто цябе прасіў? Можа, я зусім не хацела яго бачыць?

П ё т р а. Прабач.

К а л і с а. Хочаш, прачытаю табе на развітанье вершык? Пра цябе. (*Дэкламуе*). Анёлы – цудоўныя,
Добрыя птушкі.
Давайце зробім з іх
Падушки.

П ё т р а. Сама прыдумала?

К а л і с а. Ага. Падабаецца?

П ё т р а. Крыўдны вершык.

К а л і с а. Але праўдзівы. (*Узынімаецца з тахты*). Дарэчы, Максу пра дзёньнік Багдановіча расказала я.

П ё т р а. Ня цяжка было здагадацца.

К а л і с а. Проста пахвалілася як дурнічка, што наш съціплы часопіс будзе друкаваць такі цікавы матэрыял. Я не чакала, што ён захоча перакупіць дзёньнік для сваёй „Новай газеты”.

П ё т р а. Нічога ў яго не атрымаецца.

К а л і с а. Хто ведае? Макс вельмі ўпарты.

Чуваць званок у дзвіверы.

П ё т р а. Прыдумаць для цябе алібі?

К а л і с а (*пагардліва*). Навошта? Хіба я падобная на жанчыну, якой неабходна алібі?

Пётра адчыніяе дзвіверы. Уваходзіць Макс.

М а к с (*да Калісы*). Не магла патэлефанаваць? Я дзеля чаго табе ключы ад машыны даў – каб потым ганяць за табой па ўсім горадзе на таксі? Паўсюль сябры, знаёмыя, глядзяць як на ідыёта. (*Цалуе Калісу, потым вітаеца за руку з Пётрам*). Дзякуй, Пётра. Не перадумаў наконт дзёньніка?

П ё т р а. Адчапіся! (*Да Калісы*). Каліса, дзякуй табе за ўсё. Калі раптам убачыши Вераніку...

М а к с. Дык я яе толькі што бачыў!

П ё т р а. Дзе? (*Xanae Maxsa za pляcho*).

М а к с. На стаянцы таксі. Яна была разам з...

К а л і с а. Маўчи, ідыёт!

Каліса выштурхоўвае Макса за дзвіверы і зынікае ўсьлед за ім. Агаломшаны Пётра застаецца стаяць ля дзвіварэй.

З ь я в а 5.

Раніцай наступнага дня ў рэдакцыі часопісу “Брама”. Паступова пачынаюць зьбірацца супрацоўнікі. Першым уваходзіць Пётра, нясыпешна скідае плашч. Усьлед за ім зьяўляецца Лявон, які зноў мае памяты і нявыспаны выгляд.

Л я в о н. Спадар начальнік ужо на месцы... (*Азіраеца*). Добра, што я засыпей цябе аднаго. Трэба паразмаўляць.

П ё т р а (*sуха*). Пра што? Ты дапісаў раман?

Л я в о н. Так, можаш мяне павіншаваць. (*Вымае з сумкі рукапіс*). Але ёсьць адна праблема. (*Мнецца*). Маральнага плану. (*Працягвае рукапіс Пётру*). Прачытай апошнія старонкі і ты зразумееш.

Пётра бярэ рукапіс і праглядае некалькі апошніх старонак. Потым моўчкі кідае рукапіс Лявону, пры гэтым рукапіс рассыпаецца.

Л я в о н (*вінавата*). Я цябе разумею. Калі хочаш, я апублікую раман у іншым часопісе. (*Нахіляеца, каб падабраць рассыпаныя старонкі раману*).

П ё т р а. Ня трэба.

Уваходзіць Каліса і Ядзівіга Антонаўна, зъдзіўлена глядзяць на Лявона, які зьбірае з падлогі старонкі рукапісу.

П ё т р а. Ядзівіга Антонаўна, Лявон дапісаў раман. Пасыпееце за дзень-два вычытаць карэктuru?

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*накорліва ўздыхае*).. А што рабіць?
Л я в о н. Ты не крыгдуеш на мяне, Пётра?

П ё т р а. Крыгдуваць на цябе? (*Паціскае плячыма*). Адно мне цікава: у цябе ў жыцці бываюць падзеі, якія ты не ператвараеш у літаратуру?

Л я в о н (з *пафасам*). Кожны эпізод майго жыцця варты таго, каб стаць сюжэтам твору!

П ё т р а. Менавіта... А што застаецца табе самому? (*Сыходзіць у рэдактарскі кабінет*).

Л я в о н (з *палёгкай*). Шэф даў згоду. (*Ціха*). Сапраўды, у чым я вінаваты? Яна сама гэтага дамагалася.

Каліса нахіляецца, падбірае з падлогі колькі старонак рукапісу і праглядае іх.

Л я в о н (*нездаволена*). Калісачка, хочаш мне дапамагчы – дзякую, але чытаць асобныя старонкі ня варта. Не атрымаеш цэласнага ўяўленыня пра твор.

К а л і с а. Сволач ты, Лёнік. На месцы Пётры, я проста дала б табе ў морду. (*Скамечвае прагледжаныя старонкі і кідае назад на падлогу*).

Л я в о н. Акуратней, я абяцаў свае геніяльныя рукапісы літаратурнаму музею.

К а л і с а. І ведаеш, маствацкае афармленыне твайго рамана я рабіць ня буду.

Л я в о н. А прафесійны абавязак?

К а л і с а. Пляваць мне на прафесійны абавязак. Я замуж выходжу.

Л я в о н. Як сабе хочаш. У мяне ёсьць фотаздымкі. (*Задаволена*).

Аўтэнтычныя.

К а л і с а. Не сумняваюся.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а. Дзеци, мілыя, не сварыцесь! (*Закла-
почана*). Каліса, я не разумею: што здарылася.

К а л і с а. А нічога, Ядзvіга Антонаўна. Проста... наш Лёнік аказаўся большай дрэнньню, чым я думала. (*Каб супакоіцца, бярэцца рабіць каву*).

Л я в о н (*пакрыўджана*). Знайшлася мне съятая! Ты апішы свае сэксуальныя подзвігі – і мой раман на іх фоне падасца трывальнем падлетка.

Каліса хапае электрачайнік і вылівае воду з яго проста на Лявона.

Л я в о н (*усхопліваеца з падлогі*). Ты што, ашалела? А калі б там быў кіпень?

К а л і с а (*пагардліва*). Атрымаліся б яйкі ўсьмятку.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*спалохана*). Лёнечка, Каліса, дзеля Бога, супакойцеся!

На шум з кабінету выходзіць Пётра.

П ё т р а. Што тут у вас за вайна?

У рэдакцыю ўрываеца Вераніка. У руках у яе газета. Вераніка кідае газету ў твар Пётру.

В е р а н і к а. Дачакаўся, Дон Кіхот? Хацеў быць съяцейшым за папу рымскага? Ну, дык атрымай! Дзёньнік выдалі іншыя: без перакладу, без каментарыяў! Сапсавалі такі матэрыйял! Месяц маёй працы ляснуў, мая вера ў чалавецтва ляснула! Задаволены цяпер?!

Пётра разгортвае газету, колькі хвілінаў глядзіць у яе. Потым ідзе ў рэдактарскі кабінет.

К а л і с а. Што там, Вераніка?

В е р а н і к а. Ты яшчэ пытаемся? (*Наступае на Калісу*). Ты ня ведаеш, што ў сёняняшній “Новай газеце” апублікованы дзёньнік Багдановіча? І ня ведаеш адкуль у Макса копія?

Л я в о н (*прысьвінушы*). Вось дык фокус! Прызнацца, не чакаў ад цябе, Калісачка, такога спрыту. (*Пакрыўджана*). А яшчэ съятой прыкідвалася, кіпень мне на галаву ліла.

З кабінету выходзіць Пётра з газетай і пустой тэчкай у руках.

П ё т р а (*суха*). З сейфа прапаў дзёньнік.

Л я в о н. Натуральна. Цяпер ён ляжыць у сейфе Макса. Э-эх, а я хацеў перакласыці дзёньнік на беларускую мову.

В е р а н і к а (*да Каліса*). Здрадніца! Вы ўсе здраднікі! Бачыць вас не хачу! (*Выбягае з рэдакцыі*).

Л я в о н (*праводзіўшы Вераніку поглядам*). Гераіня эфектна зъявілася на сцэне і яшчэ больш эфектна яе пакінула.

К а л і с а. Вераніка, пачакай! (*Бяжыць усьлед за Веранікай, у дзвяярах на імгненіне спыняеца*). Пётра, я не... Чаму ты ня спыніш яе?! (*Зынікае за дзвяярыма*).

Л я в о н (*каментуе*). Субрэтка таксама пакідае сцэну. Самы час адкланяцца і герою любоўніку. (*Ціха*). На сцэне застаюцца старая няня і ўсім падмануты муж. Трындыцец. Заслона. (*Падыходзіць да Ядзьвігі Антонаўны*). Ядзьвіга Антонаўна, перадаю ў вашыя клапатлівыя рукі сваё бяспутнае дзецишча. Думаю, на сёняня праца скончана. Сустрэнемся ў лепшыя часы.

Лягон тэатральна раскланываецца і выходзіць з рэдакцыі.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*пасыпешліва*). І праўда, трэба ісьці. Пётр Уладзіміравіч, калі вы ня супраць, я папрацую дома. (*Не атрымаўшы адказу, накроўваеца да дзвяярэй*).

П ё т р а (*нібы прачнушыся*). Ядзьвіга Антонаўна!

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*азіраеца*). Слухаю, Пётр Уладзіміравіч?

П ё т р а. Чаму вы гэта зрабілі?

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*зъдзіўлена*). Што?

П ё т р а. Перадалі копію дзёньніка Максу.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*абурана*). Пётр Уладзіміравіч! Як вам ня сорамна такое казаць!

П ё т р а (*падыходзіць бліжэй*). Ня бойцеся, Ядзьвіга Антонаўна. Я не заяўлю ў міліцыю і нават ня звольню вас з працы. Присядзьце, калі ласка.

Ядзьвіга Антонаўна паслухмяна сядзе на канапу.

П ё т р а. Я ўпэўнены, што дзёньнік з сейфа ўзялі вы. Больш няма каму: Лягон быў з Веранікай, Каліса – у мяне. А ключ... Усе ведалі, дзе ён ляжыць. (*Памаўчайшы*). Я нават вас не асуджаю, я толькі хачу зразумець.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*дрыжачым голосам*). Што вы хочаце зразумець, Пётр Уладзіміравіч?

П ё т р а. Чаму вы гэта зрабілі?

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*з цяжкасцю падбірае слова*). Ка-нешне, калі студэнтка на лекцыі абмяркоўвае з сяброўкай тэмперамент прафесара – гэта нядобра. Але з-за двойкі па-беларускай літаратуры Гануся мусіць перавесціся на платнае аддзяленье. Ці ж гэта справядлівае пакаранье за легкадумны дзявочы жарт? Дзе мне, адзінокай маці, узяць такія грошы?.. Нехта расказаў Максу пра выпадак з Ганусяй. Ён прыехаў

да мяне і прапанаваў грошы на навучаньне дачкі ўзамен за дзёньнік. Хіба я магла адмовіцца?

П ё т р а (*сумна ўсьміхаецца*). Значыцца, ва ўсім вінаватая Ганна. Фатальнае для Багдановіча імя.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*узынімаецца з канапы*). Пётр Уладзіміравіч, мая дачка нічога ня ведае! Можаце мяне звольніць, але не ламайце жыцьцё Ганусыцы! Яна павінна скончыць універсітэт.

П ё т р а. Не сумнявайцесь, Ядзьвіга Антонаўна: яна скончыць. Яшчэ і заслужанай настаўніцай зробіцца. І вас, як ужо казаў, я ня звольню. (*Філасофскі*). Сталася тое, што і павінна было стацца. Можаце ісьці, Ядзьвіга Антонаўна.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*вінаватым голосам*). Я нават ня ведаю, што ў тым дзёньніку. Паверце, Пётр Уладзіміравіч, я яго нават не чытала!

П ё т р а. Вазьміце, прачытайце. Нічога цікавага. (*Аддае Ядзьвізе Антонаўне газету*).

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*шэптом*). Пётр Уладзіміравіч, а праўда, што ў рамане Лявона пра Вераніку напісана?

П ё т р а (*рэзка*). Ідзіце, Ядзьвіга Антонаўна! Ідзіце!

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*спалохана*). Іду, Пётр Уладзіміравіч! Іду!

У дзьвярах Ядзьвіга Антонаўна сутыкаеца з Веранікай.

Я д з ь в і г а А н т о н а ў н а (*радасна*). А вось і Веранічка вярнулася! (*Зынікае за дзвярыма*).

Вераніка ўваходзіць і нейкі час моўчкі стаіць побач з Пётрам.

В е р а н і к а. Значыцца, гэта не Каліса, а Ядзьвіга Антонаўна. Хто б мог падумаць?

П ё т р а. А хто б мог падумаць, што ты выбярэш менавіта Лявона, каб мне адпомсыціць?

В е р а н і к а. Няўжо не зразумела? Мне хацелася зрабіць нешта такое, што немагчыма дараваць. Каб раз – і назаўсёды. З Лявонам я няпроста здрадзіла табе – я здрадзіла публічна. Ператварылася ў герайню літаратурнага твору, толькі пад сапраўдным іменем і прозвішчам.

П ё т р а. Блізкія людзі ведаюць балочыя месцы адзін аднаго. (*З надзеяй*). Але час гоіць самыя цяжкія раны...

В е р а н і к а (*ператынгяе*). Пётра, нават калі ты мне даруеш, я сабе – ніколі.

П ё т р а. Зразумела. (*Памаўчаўши*). І што ты зьбіраешся рабіць?

В е р а н і к а. А што мне застаеца? Толькі збегчы. З твойго жыцьця, з нашага гораду, з гэтай краіны.

П ё т р а. Якім чынам?

В е р а н і к а. Еду на два гады вучыцца ў Прагу. А потым... невядома ці вярнуся. (*З надзеяй*). А ты ня хочаш зъехаць?

П ё т р а. Куды?

В е р а н і к а. Усё роўна – куды, галоўнае – адсюль.

П ё т р а. Не, я не хачу зъезджаць. З якой нагоды? Таму, што мая каханая ператварылася ў герайню парнаграфічнага раману? (*Сумна ўсь-*

mīhaeucza). Несур'ёзная падстава для атрыманьня візы. Адзінае, на што я адважуся – сысыці з часопісу.

В е р а н і к а. И чым будзеш займацца?

П ё т р а. Пісаць дысертацию пра творчасць Багдановіча. Каментаваць цікаўным студэнткам ягоны інтывмы дзёньнік.

В е р а н і к а. Бывай, Пётра. Нам з табой было... (*Шукае слова*). Так разам!

П ё т р а. Бывай, Вераніка. Але памятай: аднойчы на вулках стара-даўніяй Прагі ты зразумееш, што ня выправіла сваю памылку, а зрабіла наступную.

В е р а н і к а. Якую?

П ё т р а. Простую. Хацела ўцякчы ад сябе самой. Спадзявалася ў іншым горадзе, у іншай краіне стаць іншай Веранікай. А гэта немагчыма. Зъмена дэкарацыяў не перайначвае ўнутранай сутнасці герояў.

В е р а н і к а (*сумна*). Значыцца, я назаўсёды застануся герайніяй парнаграфічнага раману.

Чуваць званок у дзьверы.

П ё т р а (*крычыць*). Адчынена!

Уваходзіць Макс з дзьвиома бутэлькамі шампанскага ў руках.

М а к с (*радасна*). Сябры мае, ёсьць прапанова! Давайце забудзем пра старыя крыўды і разам вып'ем шампанскага. Як пісаў герой нашай сёньняшняй урачыстасці: “Хто мы такія? Толькі падарожныя – пакутнікі сярод нябес. Нашто ж на зямлі сваркі і звадкі, боль і горыч, калі ўсе мы разам ляцім да зор?” (*Азіраеца*). Дарэчы, вы ня ведаецце, куды прапала Каліса?

У гэтых момант на сцэну выходзіць Клава. А, можа, акцёрка, якая ў першай гісторыі іграва Клаву. Заставае иерухома непадалёк ад прасцэніума, да грудзей прыціскае загорнуты ў паперу партрэт. Пасыля яе зьяўляецца акцёрка ў касыціме Дар’і Цімафеевны, пакурвае папіроску ў доўтім мундштуку. І нарэшце зьяўляецца акцёр у касыціме Стылі, з гітарай у руках. Акцёры, якія іграюць персанажаў другой гісторыі – Пётру, Вераніку і Макса – зъдзіўлена глядзяць на персанажаў першай гісторыі, потым пераглядаюцца між сабой. Урэшце ўсе разам кланяюцца публіцы, заканчваючы адразу дзьве гісторыі: даўнюю і сучасную.

З а с л о н а.

дэбют

дэбют

Алесь Котаў

...Быў сусъвет вясной зачараваны,
І вянкі да берагу плылі...

Ні слова пра каханьне

МАЎЧАНЬНЕ КАМЯНЁЎ

Шанцуе нам, што камяні маўчаць,
Бо калі б мову даў ім Усявышні,
Яны б змаглі аб столькім расказаць,
Што самы першы аказаўся б лішнім...

Маўчице вы, сівяя валуны,
Стагоддзяў съведкі, лёсаў летапісцы,
Вы бачылі пякельны жах вайны,
Съмерць у труне і немаўля ў калысцы...

Вы -- у падмурках храмаў і капліц,
У съценах цытадэляў і астрогаў,
Ля вас, пад грукат гулкі навальніц,
Мой прадзед ухваляў старога Бога.

Прайшлі часы, і Уладзімір-князь
Агнём хрысьціў, танула ў дыме неба,

На вас забыліся, стаўклі сьвятыні ў гразь,
А вы маўчалі, быццам так і трэба.

Што ж, любім мы каменьні раскідаць,
Грашыць і каяцца няцяжка чалавеку.
Ды бачу я, пара ужо зьбіраць,
Усё, што было згублена адвеку.

ПОМНІШ?

Ты заходзь на кубачак гарбаты,
Паглядзім забытае кіно,
Потым правяду цябе дахаты,
Пастайм, пакуль яшчэ відно.

Памаўчым бы ў храме пра кахраньне,
Паглядзім на зорак першацьвет.
Помніш наша першае спатканьне
І рамонкаў сонечны букет?

Помніш, як хадзілі да крыніцы,
Што дала жыцьцё старой рацэ,
Слухалі напеў сівой званіцы
І руку трymалі ў руцэ?..

Помніш паҳ салодкі медуніцаў
І дурман вясновых росных траў?
Май дарыў бярозам завушніцы,
Я ж рамонкаў сонейкі зьбіраў...

Я зьбіраў букет сваёй кахранай
З лепшых кветак — лепшай на зямлі.
Быў сусъвет вясной зачарараваны,
І вянкі да берагу плылі...

НЯ ТРЭБА

Ня трэба больш ні слова пра кахраньне,
Бо заўтра разъляцімся, хто куды,
Цябе чакаюць новыя спатканьні,
Мяне — глухой пакуты гарады.

Ня трэба больш ні слова пра самоту,
Што днём і ноччу мне грызе душу,
Я выбраў сам свой шлях у адзіноту,
Таму, напэўна, вершы і пішу.

Ня трэба больш ні слова... слова хлусяць,
А я кахранню здрадзіць не хачу,
Я сэрца пра цябе забыць ня змог прымусіць,
Мне хочацца крычаць, а я маўчу.

дэбют

дэбют

Віталь Быль

...я – чалавек прагматычны,
у казкі ды цуды з чатырох гадоў ня веру...

Малюнкі з Адзіж-Бенах

Аповед

– Любы братка, іншапланеян не існуе! – катэгагрычна заяўю я. Алесь вось ужо з паўгадзіны даказваў мне адваротнае, і сваю бескампрамісную заяву я агучваў далёка ня першы раз. Алесь – гэта мой малодшы брат, студэнт гістфаку, невылечна павернуты на уфалогіі. Я, адпаведна, старэйшы брат Алеся, персыпэктыўны інжынер, цікавы малады чалавек, перракананы прагматык. Таму зразумела, што падобныя спрэчкі ўспыхвалі нярэдка. Звычайна я паўляжаў на канапе ў сваёй кватэры ці на Алесевым ложку ў ягоуніверсітэцкім інтэрнаце, а Шурык, які заводзіўся з паў-абароту, лётаў па пакоі, перакульваючы крэслы, размахваў рукамі, калмациў чупрыну і ўсё даказваў мне, што “талеркі” і “зялёныя чалавечкі” – нашая з вамі рэчаіснасць. Веды ягоныя па гэтым прадмеце найгрунтоўнейшыя, але я не паверу яму, пакуль на свае очы ня ўбачу жывога гуманоіда і не памараю яго аппарат, гэта значыць, пакуль рак ня сьвісне з

Эверэсту. Звычайна, гэтымі словамі я завяршаў нашую спрэчку, Алесь, выпусыцьшы пару, казаў, што я безнадзеіны, і мы ціха-мірна пераходзілі да іншых тэмаў.

Але ў той раз дыспут скончыўся неяк нетрадыцыйна: на мае слова “пайшлі да гуманоідаў, можа, яны мяне і пераканаюць” Алесь раптам скамянеў, ляснуў сябе па ілбе.

– Дык табе патрэбныя гуманоіды? Пачакай-пачакай, ты іх атрымаш! – усклікнуў ён, пляснуўшы мяне па плячы, схапіў сваё паліто, і не пасыпей я рот адкрыць, як Алесь ужо зьнік з маёй кватэры.

Я быў добра зьдзілены і занепакоены, ці не абраў яго часам, але праз гадзіну Алесь сам патэлефанаваў мне, папрасіў прабачэння за свой хуткі адыход і сказаў дзіўныя слова:

– Міха, ты геній! Як я раней не здагадаўся! Старое як съвет правіла гары і Мухамеда...

Дзіўным было ня тое, што ён прызнаў мае здольнасці (што я геній, я ведаў і раней), а яго апошняя фраза. Фантазіі нараджаліся самия недарэчныя... Таму я махнуў на гэта рукою і хутка забыўся на ўсё ў віры будзённых клопатаў.

Я працую ў метэаралагічнай службе Менску. Аб нашым браце-метэаролагу ня часта пачуеш ад ласага да герояў журналісцкага племя, хіба толькі які пасквілянт пакіць з незапланаванага дажджу ці марозу. Між тым жыцьцё чатырохмільённага гораду залежыць ад нас.

Пачатак новага, 2008 году выдаўся, як заўсёды, напружаны. Спачатку трэба было забясьпечыць горад навагоднімі і каляднымі сънегападамі, потым адлігаю ачысьціць вуліцы ад сънегу. Затым – забесьпячэнне пасяўной на палетках вобласці, сонечнае надвор’е на майскія святы... Я як аператар быў у самым цэнтры гэтай мітусыні.

Але вось доўгачаканы адпачынак. Прыйемным майскім дзяньком імчу па трасе на новенькім сінім “фордзе” (мара ўсёй маладосці! Купіў на звышурочныя). Хуткасць за 500, дынамік радыё надрываецца гучнымі акордамі – кіпіць маладая кроў!

Раптам – тонкі гудок. На экране – заклапочаны твар маці. Скідваю хуткасць, раблю цішэй радыё, цісну “Enter”.

– Добры дзень, мам.

– Добры дзень, Міхаська. Чаму на нас, старых, забыўся? Не прыязджаеш...

– Мама, столькі працы! А хіба Алесь ня быў у вас сёньня?

– Так, быў, мо толькі з гадзіну як у Менск паехаў. Ведаеш, я нешта за яго хвалююся. Нейкі гэты раз ён быў не такі, напусьціў на сябе та-ямнічы выгляд... Ты там за ім паглядзі, каб куды ня ўлез.

– Добра, мам, не перажывай. Прывітанье бацьку. Ну, пакуль.

Ці мала чаго можа хвалаўца матчына сэрца! Але ўсе ж я вырашыў назаўтра адведаць брата.

Вечарам того ж дня, гадзінаў у адзінаццаць, у дзіверы маёй невялічай кватэры пазванілі. Я з вялікай неахвотай пакінуў мяккую канапу, на якой ужо прыгрэўся, гледзячы выпуск навінаў, і пайшоў адчыніць. На парозе стаяў Алесь.

Яго вятроўка была мокрая, з яе аж цякло, а яе ўладальнік быў жывым папрокам усім несумленным метэаролагам.

– Прабач, – сказаў я, – гораду дождж таксама патрэбны.

- Дождж – дробязь у гэты вялікі вечар! – урачыста прамовіў Алесь.
- Зьбірайся, едзем!
- Едзем? Куды? – думка аб тым, каб пакінуць цёплую, утульную кватэрку з мяккай канапай і сарвацца кудысьці ў мокры змрок здавалася мне блузънерскай. – Ты зъехаў з глузду! Хутка ж пачнецца дэтэктыў, дваццаць пятая серыя...
- Ты казаў, што паверыши у іншапланецыянаў, толькі калі сам іх убачыш. Так?
- Ну, так. І што?
- А тое, што ўжо заўтра ты ў іх будзеш верыць! Калі паедзеш са мной, – сказаў Алесь, дастаочы з шафы маю куртку.
- Ну не! Ганяцца пад дажджом, у цемры, па сылізкім асфальце за тваймі фантазіямі! – узбунтаваўся я, залазячы з нагамі на канапу і па шыю нацягваочы плед. – Заўтра нядзеля, будзе цёпла, зъезьдзім і паглядзім.
- Ах, так! – закіпей Алесь, запусыціўшы маёй курткай у спартыёнага каментатара на экране. – Тады я выпраўляюся адзін! Можа, я не вярнуся, загіну там!.. А ўсё з-за таго, што майму старэйшаму брату неахвота адарваць свой нос ад тэлевізару! Як ты будзеш глядзець у очы нашай матулі?
- Па-першае, – рэзка сказаў я, выпаўзаочы з-пад пледа, – хто ёй будзе глядзець у гэтыя самыя очы, калі ні адзін з нас ня вернецца?
- Алесь адразу панурыў галаву.
- Па-другое, – працягваў я, – не твае рэчы – не чапай, тым больш – не шпурляй.
- Алесь хмурна пратупаў па зальчыку, пакінуўшы ланцужок мокрых съядоў (во, паршывец, мог бы і разуцца!) і падняў маю куртку.
- І трэцяе: там, у кішэні, жэтон і ключы ад машыны. Ідзі, выгані яе, пакуль я апрануся.
- Хвілінаў праз дзесяць мой “форд” ужо імчаў нас праз шчыльныя плыні дажджу.
- Ну, давай, распавядай, – сказаў я. – Куды едзем?
- Кіруй да універу.
- А што будзе далей?
- Брат маўчаў, таямніча пабліскуючы шкельцамі акуляраў (Усё ягоная старамоднасць! И чаму б яму не насіць лінзы замест гэтай канструкцыі?).
- Калі там твае хлопцы пераапрануліся ды панацягвалі маскі, ня думай, што я куплюся, – папярэдзіў я яго.
- Алесь маўчаў і толькі таямніча ўхмыляўся.
- І калі ты мне пакажаш якую костачку ці жалязячку, то ўсё роўна нічога не дакажаш, – працягваў я. – И тады твой брацік пакрыўдзіцца і адшлёпае таго нягодніка, з-за якога прапусыціў дваццаць шостую серыю любімага серыялу...
- Дваццаць пятую..., – хіхікнуў нягоднік, ледзь ня лопаючыся ад таямнічасці. Зьдзекуецца, гад.
- Мо і дваццаць пятую, гэта не істотна, – сказаў я і націснуў на тормаз. Шыны віскнулі па мокрым асфальце, а нахабнік, рэзка таргануўшыся наперад, згубіў акуляры. Я крыху зларадна паназіраў, як Шурык, лаючыся пад нос, абмацвае ўсё навокал, і паведаміў:
- Канцавая станцыя! Куды далей?

Мы спыніліся ва універсітэцкім гарадку на стаянцы за будынкам гістарычнага факультэту.

– Хадзем, – сказаў Алесь, які нарэшце вылавіў свае шкельцы, і, нацягнуўшы вятроўку на галаву, съмела даў нырца пад срэбную завесу.

Я зябка скурчыўся і патупаў за яго постацьцю. Хоць да ганка было крокав з дваццаць, халодныя дажджавыя ніці пранізілі мяне, здаецца, да касыцей, і я ня раз згадаў нядобрым словам і брата з яго фантазіямі, і сваю дурасьць, і ўсю метэаралагічную службу.

Але вось доўгачаканы ганак. Ля дзьвярэй шыльда: “Лабараторыі”. А крыху ніжэй: “Старонынім уваход забаронены!”. Алесь пацягнуў ручку – зачынена. Не пасыпела сарвацца з маіх вуснаў зьедлівая заўвага, як ён нешта дастаў з кішэні, крутануў у замку, і – павіншуйце мяне! я брат узломшчыка! – дзьверы паддаліся.

– Пытаныні потым! – гучным шэптам сказаў Алесь. – За мной!

Ён хутка павёў мяне паўзмрочным калідорам, цымяна асьветленым лямпачкамі. Справа і зьлева былі дзьверы, з шыльдамі і без, шмат дзьвярэй. Алесь упэўнена мінаў іх і кроchyў далей. Мы зьвярнулі налева, потым зноў налева, затым спусыцліся ўніз, на падвалны паверх, доўга ішлі глухою бетоннаю кішкай і нарэшце ўткнуліся ў металічную заслону. Алесь пастаяў, ускудлаціў чупрыну, штосьці ўспамінаючы, потым некуды націснуў, і на сьвет Божы зьявілася нешта накшталт старадаўняга калькулятара – кодавы замок. Зазірнуўшы ў патрапаны блакнот, Алесь набраў код, заслона паднялася, і мы ўвайшлі.

Перад намі было прасторнае памяшканье, падобнае да гаражу ці ангару, значную частку якога займала бліскучая паўсфера. У мяне адпала сківіца:

– Ё-маё! Гэта – машына часу?!

Вядома, для сучаснага гісторыка машына часу – будзённая рэч, ды і шырокую публіку яна даўно ўжо ня так шакуе, але мала хто з гэтай самай публікі бачыў яе, а тым больш катаўся на ёй.

– Машына часу – гэта ў старасьвецкіх фантастай. Перад табою – хроназонд RX-234B, – аўтарытэтна паправіў мяне Алесь і палез усярэдзіну.

Я пачухаў патыліцу:

– Чакай, а як мы сюды трапілі? Гэты хроназонд так і стаіць – катаіся, хто хоча?

– Ты што, гэта ж даражэнная тэхніка! – пачуўся з глыбіні машыны братай голас. – І складанейшая! Тым больш у мінулае абы-каго ня пусыцца, гэта ж справа сур'езнейшая, ты нават не ўяўляеш да якой ступені.

– І як ты здабыў допуск? За якія такія заслугі? Пераспаў з дэканам?

– Ну-у, шчыра кажучы, допуску ў мяне няма... Але ёсьць адна дзяўчына, лабарантка... Тэатр, кавярня, аквапарк, крыху настойлівасыці – і допуск не патрабуецца. Дарэчы, – высунуўшыся з люка, падміргнуў мне, – дзяўчына яна цікавая, магу цябе пазнаёміць. А то я зачакаўся пляменьнікаў...

Вось дык братка! Вось вам і ціхі выдатнік з першай парты!

– Ну ты і жук! – сказаў я, калі да мяне вярнулася мова. – Джэймс Бонд нашага часу! А проблемаў у цябе з-за гэтага ня будзе?

– А мы зробім усё ціха-циха і хуценька звалім. Бог не папусыціць, съвінья ня ўкусіць, – адказаў Алесь і нырнуў у чэрыва машыны.

Я абышоў срэбнью паўсферу, падумаў і гукнуў у люк:

– Гэй, братка, нешта я не разумею. Ты абяцаў мне іншапланецянаў ці які НЛА на благі канец...

– Пачакай, пачакай..., – завёў сваю катарынку Алесь, але я грозна перабіў яго:

– Хопіць ужо, начакаўся! Ану выкладвай!

– Добра, сядай ды слухай, – ён гаспадарскім рухам запрасіў мяне ў машыну.

Кабіна была даволі цесная, шмат месца займаў грузавы адсек з нейкай апаратурай. Я сеў у адно з двух крэслаў. Побач уладковаўся Алесь, паправіў акуляры і пачаў:

– Палеакантакты – ведаеш, што гэта такое?

– З табой павядзешся – і не такое ведаць будзеш. Гэта калі твае ка-ханыя гуманоіды ляталі да старожытных людзей.

– У прынцыпе, так. А цяпер – глядзі.

Алесь дастаў з-за пазухі пачак фотаздымкаў і працягнуў іх мне.

– Гэта што за коміксы? – не зразумеў я.

– Ёлупнем ты нарадзіўся, ёлупнем і памрэш. Прыгледзься, гэтыя коміксы старэйшыя за піраміды! – абурыўся брат. – Гэта наскольныя малюнкі з Адзіж-Бенах. Ёсьць такая мясыціна ў Сахары. Глядзі...

Я ўтаропіўся на малюнкі. Алесь працягваў:

– Глядзі, вось гэта штука, магчыма, – касымічны апарат. А на гэтым малюнку людзі сустракаюць прышэльцаў. Бачыш, вакол галоваў – ры-сачкі? Зъязнъне!

– А што гэты робіць?

– Вось тут прачысьці вушы, пераходжу да майго плану. Малюнак, што цябе зацікаў, як я мяркую, адлюстроўвае сонечнае зацьменыне!

– А...

– Не перабівай. Паколькі ўсе зацьменыні можна разылічыць, то гэта выява дае нам самую дакладную дату!

– І ты хочаш сказаць, што мы на машыне часу, пардон, на хроназон-дзе...

– Выправімся туды! – Шурык ажно падскокваў. – Проста, як усё геніяльнае! Геніяльна, як усё простае! Я – геній, ці ня так?

Я агаломшана маўчаў. Алесь пераможна ляснуў мяне па сьпіне, затым яго пальцы забегалі па клавіятуры, пstryкнулі тумблеры.

– Экіпаж, прышпіліцца! – і шырокі рэмень прыціснуў мяне да крэсла. Нешта мякка завібрала.

– Ты хоць умееш кіраваць гэтай штукай? – толькі і спытаў я.

– Зараз праверым, – бадзёра адгукнуўся Шурык і, убачыўшы як я зъяляеў, паспрабаваў мяне супакоіць: – Не хвалюйся, я чытаў інструк-цыю. Праўда, да іншай мадэлі... Ну, па-аехал!

Зонд завібраў мадней, некалькі разоў добра штурханула, вушы заклаў густы гул, страйнік хіснуўся да горла. Праз нейкую смугу я бачыў зялёны твар брата і яго зъяляелыя дрыготкія пальцы, сыціскаўшыя рычаг.

Праз паўхвіліны ўсё скончылася. Не пасыпела мая вячэра пачаць рух на волю, як гул съціх, трэсцы перастала, а вібрацыя пайшла на спад. Звонка пstryкнуўшы, рэмень расшпіліўся і зъмяёй сылізгануў за сьпінку крэсла. Я глыбока ўздыхнуў і спытаў у Алеся, які сутаргава спрабаваў адчыніць люк:

– Мы ўжо там? Ці яшчэ тут?

– Мабыць, там. У сэнсце, ужо тут. Зараз паглядзім.

Ад прытоку кіслароду братаў твар прыняў нармальны колер. Алесь пацягнуўся, хруснуў суставамі і вылез вонкі.

– Міхась, сардечна запрашаю ў Сахару за тысячы гадоў да нашай эры! – пачуў я ўрачысты голас. – Няхай жыве верхні палеаліт!

Я асыярожна вызірнуў і зрабіў першы крок па афрыканскай зямлі. Ё-маё, я ж яшчэ не нарадзіўся, наогул, яшчэ самы пачатак гісторыі, досьвітак чалавецтва! І я, Міхась Зарэвіч, стаю тут, за тысячы год да ўласнага нараджэння, хутка ўбачу людзей, чые косьці даўным-даўно спарахнелі! І я ня сплю!!!

Пакрысе маё захапленыне суцішылася, і я агледзеўся. Навокал прасьціраўся ці то стэп, ці то савана, якая патанала ў цёмна-шэрым пераддос্তкавым змроку, з якога чуліся нязвыклыя гарадскому вуху гукі. Мне ў вільготнай ад дажджу ХХІ стагоддзя вопратцы было досьць холадна і няյутульна.

– Гэй, – гукнуў я Алеся, які корпаўся ў грузавым адсеку, – а ты ўпэўнены, што мы трапілі па адресе? Нешта ўсё гэта непадобна да Сахары.

– Што, замерз? Нічога, як развіднене, дык аж спарышся.

– Як я ведаю, Сахара – гэта шмат-шмат пяску. А тут – трава па пояс.

– Там, на поўначы, – махнуў кудысь рукой Алесь, – паўзе ледавік. Пад Менскам зараз сапраўдная тундра. Трымай ліхтарык.

Я зашпіліў раменъчыкі ліхтарыка на патыліцы, уключыў яго і агледзеўся. Зылева, кроках у трыпцаци, віднелася нагрувашчаныне скалаў. Я пакрочыў туды.

– Гэй, куды гэта ты? – запытаў з машыны Алесь.

– Трэба мне. Ты ж начны гаршчок не захапіў.

– Будзь уважлівы, гэта табе не Дысьнейлэнд! Напорашся яшчэ на якую звяяругу.

Я крочыў між камянёў, выбіраючы зацішны куточак. Раптам за сыпінай нешта шарганулася. Я скамянеў, потым рэзка азірнуўся. Ліхтарык выхапіў чорную скuru твару і вочы, што глядзелі на мяне з-за вялікага каменю. Я пачуў ціхі ўскрык, вочы зьніклі, і нехта пабег між скалаў. Мне адразу перахацелася. Подбегам прыпусціў назад, да роднага і надзейнага зонду.

“Хто гэта быў? Што яму трэба?” – съвідрвалі мозг трывожныя пытаныні. Узбуджанае ўяўленьне паслужліва падсоўвала карціны апошніх хвілінаў адважных, але няўдачлівых дасыледчыкаў Афрыкі. Трэба сказаць, хоць я і не расіст, але мурынаў, нават нашага, ХХІ стагоддзя, крыху недалюбліваю. Чамусыці менавіта ў негрыцянскіх кварталах Менску мне рэгулярна прапорваюць шыны, час ад часу абкрадаюць, а раз нават абраставалі. Дробязі, але непрыемна. Што ж казаць пра мурынаў дагістарычных... Той віж, мабыць, ужо разварушыў асінае гняздо, і яго супляменынкі ўжо ляцяць сюды па нашае мяса. Трэба ўцякаць!

Такія думкі мітусіліся ў маёй галаве, калі я з шумам і трэскам, бы звар'яцэлы гіпапатам, не разъбіраючы дарогі ламіўся праз хмызнякі на съвято нашага аппарата. Я ледзь не раздушыў пару зьмей, спужаў чародку дробных птушачак, пырснулых з-пад ног, і нейкую буйную

жывёліну, якая ашывалася ля самага зонду і цяжка патупала ў змрок пры маім набліжэнні.

Машына была зачыненая. Я нярвова забарabanіў па абшыўцы:

– Алесь, што за жартачкі? А-ну адчыняй!

Люк адкінуўся, і я ўбачыў брата з манціроўкай наперавес.

– Ён пайшоў? – дрыготкім голасам спытаў Алесь, угляджаючыся ў цемру.

– Ты пра чорнага і з дзідай? – удакладніў я.

– Съмяешся? Пра рыжаватага з кіпцюрамі і ікламі! Тут недзе леў цягаецца.

– Куды ты мяне завёз?! Спачатку дзікун, потым леў...

– Які дзікун?

Я распавёў яму пра здарэньне ў скалах. Алесь слухаў моўчкі, нярвова калмацячы валасы. Не такую экспурсю ён чакаў.

– Што сядзіш? – накінуўся я на брата. – Выцяграй нас адсюль!

– Як? – бездапаможна разьвёў той рукамі. – Пакуль рухавікі не астынуць, заводзіць іх нельга. А то вынырнем дзе-небудзь над Антарктыдай ці наогул развалімся на атамы.

Уздоўж майго хрыбетніка забегалі халодныя мурашкі. Патрапілі!

– А доўга астываць будзе?

– З паўгадзіны, – бадзёра запэўніў мяне брат. – Ну, можа, хвілінаў сорак ці крыху больш...

...На гэтых шыротах дзень зъмяняе нач хутка і дзелавіта, без паўзмроку і паўтонаў. Толькі што панавала непраглядная цемра трапічнай начы, а ўжо залатыя стрэлы парвалі змрок на шматкі, якія закінулі далёка на захад, а адпачыўшае съвяціла самаўладна запанавала на небасхіле і на зямлі, асьвятліўшы зіхоткую срэбную паўсферу сярод высокіх траваў, акружаную ўзбуджаным натоўпам чорнаскурых тубыльцаў.

Алесь уключыў зънешнюю камеру, і мы маглі назіраць за тым, што адбываецца вакол зонду.

– Ды тут, мабыць, ці ня ўсё племя! – узрушана казаў Алесь. Камера перамяшчалася, выхоплівала буйным планам асобныя постаці і твары.

– Вунь воі з дзідамі, гэта зразумела... Вунь і жанчыны, а каля іх дзеці круцяцца, падшыванцы... О, і дзядок нейкі прытупаў, і яшчэ адзін...

Яго каментары мне не патрабаваліся. Ужо колькі часу назіраў я на экране гэтае дзіўнае кіно. Спачатку кароткімі рыўкамі ад каменю да каменю падабраліся воіны. Іх напружаныя шакаладныя фігуры былі гатовыя і да бою з невядомым ворагам, і да ўцёкаў. Паколькі ніхто не нападаў (мы самі адчувалі сябе ня больш упэўнена), да машыны пацягнуліся іх цікаўныя супляменынкі.

– Трэба ўсталіваць з імі контакт! – заявіў Алесь, рашуча адкрываючы люк.

Чорнаскурых як ветрам зънесла. Толькі за навакольнымі камянімі тырчала тузіны з два кучаравых галаваў і столькі ж наканечнікаў дзідаў. Я ўчаціўся ў вятроўку брата.

– Куды ты прэшся? Яны ж з цябе вожыка зробяць! Ці ты загавораны ад дзідаў?

– Супакойся, – адазваўся той. – Хоць і не загавораны, але вожыкам становіцца не зъбіраюся. Іх трэба ўпэўніць, што мы – сябры. Я тут выпісаў тое-сёе...

Я махнуў рукой і павярнуўся да экрану.

Зъяўленьне з “бліскучай хаціны” (так, напэўна, ахрысыцілі абарыгены наш апарат) кудлатай галавы ў акулярах і торсу ў аранжавай вятроўцы, што належалі майму адважнаму брату, мела эффект выбухнуўшага фугасу: цемнаскурыя, нарабіўшы вэрхалу на ўсю савану, ірванулі з хмызоў, з-за камянёў... Маці ледзь не ў паветры цягнулі карапузаў, дзядкі ўспомнілі лепшыя дні маладосьці, калі яны даганялі антылоп. Наўцёкі кінулася і добрая палова воінаў, якія, пакідаўшы зброю, лідзіравалі ў гэтым забегу. Але баявы дух страцілі ня ўсе тутэйшыя ваяры. Толькі Алесь пачаў чытаць па складах прывітаныне, як з-за бліжэйшага хмызьняку вылецела першая дзіда. У цэль яна ня трапіла, але зьбіла пыху з Алеся, які мігам шмыгнуў назад. Некалькі дзідаў грукнулі па люку.

– Дзікуны! – залямантаваў Алесь, крыху ачуняўшы ад шоку. – Не разумею, як прадстаўнікі высокіх галактычных цывілізацый ішлі з імі на контакт?

– Прыляцелі б у наш час, – хмыкнуў я, – сустрэлі б іх ня дзідамі, а танкамі.

Тым часам асьмялеўшыя тубыльцы спрабавалі на трываласць абшыўку зонду, зухавата дзяўбуучы метал дзідамі, дубінамі, праста падручнымі камянюкамі.

– Мясцовым хлопцам мы ня вельмі спадабаліся, – зазначыў я і спытаў: – Алеська, братка, супакой мяне. Скажы, ці хутка ты запусьціш гэтую штуку і мы будзем дома?

– Калі я запушчу гэтую штуку зараз, нашых чорных сяброў пакалечыць, а то і парве на шматкі. Шкада ж дурняў. І ты ўяўляеш, як гэта можа адгукнуцца нашаму часу?

– Дык што, мы будзем сядзець і чакаць, пакуль нас выкалупаюць, як вустрышу з ракавіны?

Алесь толькі безнадзейна разьвёў рукамі.

Раптам удары аб абшыўку спыніліся і ўсё сышхла, але праз некалькі імгненіння пачуўся енк і лямант. Воіны пакідалі зброю і ляжалі на зямлі, абхапіўшы галовы рукамі і з неапісальным жахам паглядаючы ўверх. Прачысцілі іх позіркі, я накіраваў туды камеру. Не, такога праста не бывае!

Канешне, пра падобнае я чытаў, але звычайна не даваў веры, нават гісторыю пра выратаваныне Калумба лічыў прыгожай падарожнай байкай. Я – чалавек прагматычны, у казкі ды цуды з чатырох гадоў ня веру, але зараз нас выратаваў якраз такі цуд!

Мы з Алесем у хваляваныні сачылі, як на сонца напаўзае ценъ, бы велічэзная пашча кавалак за кавалкам абкусвае залаты дыск. Пачалося зацьменыне.

Першым зréагаваў я:

– Уцякайма, пакуль яны не ачухаліся!

Алеся угаворваць не было патрэбы. Яго пальцы прайшліся па пульце кіраваныня, нешта зноў загуло і завібрывала – і сымяртэльна перапалочаныя тубыльцы ўбачылі, як наш зонд, узъляцеўшы метраў на дваццаць, зынік у асьляпляльнай успышцы на фоне напаўзаўшага ценю.

Перажыўшы некалькі ня самых прыемных імгненінняў, мы нарэшце спыніліся. Родны ангар! Мілае ўтульнае дваццаць першае стагоддзе! Даражэнская мая кватэрка з тэлевізарам, цéплаю ваннай і мяккай канапаю, адкуль выцягнуў мяне гэты нягоднік!

Нягоднік быў падаўлены. Зразумела, гэта было не зусім сумленна, але я ня мог стрымаша:

– Ведаеш, тыя цемнаскурыя хлапцы былі, здаецца, зусім зямныя...

– Але ж я разылічыў усе правільна! А можа і сапраўды, гэта было нешта з іх міфалогіі. Раззлаваныя духі крадуць сонца – прыгожа... Так, з гэтымі малюначкамі я праляцеў. Але нічога, – страпнянуўся Алесь і зноў палез за пазуху, – недзе тут у мяне былі здымкі фрэсак з Мексікі... А, вось яны... Можа, хоць тут мастакі малявалі з натуры. Зганянем туды?

– Ну ўжо не!!! Ні за якія пернікі! Шукай іх сам, калі жыць надакучыла! – ускіпеў я.

– Што ты, братка, я ж жартую, – умомант съціх Алесь, зірнуўшы на мяне. – Едзем дадому, павячэраем і байнікі...

Потым, за кубачкам кавы ў сваёй кватэры я сказаў кату:

– Ведаеш, Барсік, а ўсё ж тыя коміксы, што з Адзіж-Бенах, маляваліся з натуры. І я здагадваюся, хто пазіраваў...

Барсік нічога не адказаў, хоць, напэўна, усё ведаў.

дэбют

дэбют

Алена Селькіна

...таму, хто ведае шлях,
хіба цікава
ісъці?....

Лініі маіх далоняў

У тых двух дзясятках вершаў, якія асьмелілася паказаць мне выпускніца ліцэю БДУ Алена Селькіна, былі і наўнае жаданыне патрапіць у модную сучасную літаратурную плынню, і часам няўменыне атрануць ішчасльвия вобразныя знаходкі ў адпаведныя дакладныя слова, і непазъбежныя, даравальныя съяды вучнёўства. Але ва ўсіх *ix* (я гэта хачу падкрэсліць – ва ўсіх) былі паэтычныя “зярняткі”, шчырая, спавядальная інтанцыя і маладое захапленыне зямным жыцьцём. Ва ўсіх адчувалася прывабнае дыханыне юнага таленту і даверлівае, амаль дзіцячае спадзяваныне на ўзаемаразуменыне і ўзрушэныне чытача-суразмоўцы.

Не сумняваюся, што пры належнай працы з пачынаючай паэткі вырасце цікавы, самабытны лірык, што чалавече становінне абавязкова прывядзе да становіння літаратурнага і ўсе, для каго не абыякавы лёс беларускага мастацкага слова, будуць з надзеяй чакаць яе наступных публікацыяў. Дык новых вершаў, новых удач, новых адкрыцьцяў табе, мілая Алёна!

Генадзь Бураўкін.

ЗВОН

У паветры перазвон...

Мая галава –
таксама званіца з адзінным звонам,
які адгукaeцца на кожны дотык
ветру,
таямніцы,
вачэй...

Нават
у хвіліны маўчаньня
адчуваю ягоны цяжар...

Невыносна!..
Расьекчы галаву
сонечным промнем –
і выйдзе не Афіна,
а Сафія...

Я толькі кропелька
перазвону...

АНЁЛ

Якое пачуцьцё
сыходзіць з нябёсаў
і адбіваецца ў хваліх
шалёнага мора,
калі да цябе
набліжаецца ціха
Анёл?

Задуменна,
пяшчотна
прамяністымі павекамі
дакранаецца да тваіх зрэнак,
быццам кліча
за далягляд бясконцасці...

Ветравей вясновы
расхінуў павевам,
строй анельскі –

белы ветразь,
два крылы яго
вялікія, белыя
з чорнимі пёркамі...

Ты заўважаеш
съятло паходні,
што анёл трymае
у левай руцэ.
Зыркія іскаркі
лятуць у тваю душу...

І калі нябёсы
вочы аблокаў
схаваюць у бяздоныні,
на тваіх далонях
застануцца
сем белых
і тры чорныя
пёркі...

ПАДАРУНАК СОНЦА

Вельмі доўга глядзела
у вочы сонцу
і асьлепла для цемры

Вельмі доўга блукала
па стромкім беразе
птушаня на маіх далонях

Пакідаючы адзіноту,
лётала ў вырай
дзе нікога, нікога няма

Хавалася ў мары
але нехта сказаў мне:
Гэта ж брыдкае качаня!

Вельмі доўга глядзела
у вочы сонцу
і зараз гляджу

Гэта іншым нябачна

яны спачуваюць:
каханьне злое...

Ды заўсёды на крок ад мяне
яшчэ жаўтадзюбы
падарунак сонца

МАЎЧАНЬНЕ

Лініі маіх далоняў
памятаюць прышласыць.
Той,
хто накрэсьліў іх,
схаваў тлумачэнье
ад прагных вачэй,
што баяцца ўсяго дакладнага,
але ўсё адно спрабуюць
сустрэцца з таямніцай.

Здольныя зразумець
неакрэсленыя дробязі
гэтым суцяшаюцца,
не спазнаўшы галоўнага...

Маўчыце, іrvы далоняў!
Таму, хто ведае шлях,
хіба цікава
ісьці?..

пераклады

пераклады

Шлюб з сонцам Падарожжка ў славенскую паэзію

Мінулым летам мне пашчасьціла прыніяць удзел у працы міжнароднага літаратурнага фестывалю “Spogledi 2008”, які праходзіў на гасціннай славенскай зямлі ў старажытным горадзе Быстрыцы. Акрамя гаспадароў імпрэзы, славенскіх паэтай Івана Добніка, Цвяеткі Беўц, Анюшы Белехар, Марчэлы Патоццы, Мірыям Дрэф, у паэтычным форуме бралі удзел госьці: італьянскі паэт Хрысьціян Сініццо, латышская паэтка Дағнія Дрэйка, а таксама Браніслаў Аблучар, які прадстаўляў на фестывалі харвацкую паэзію.

На працягу тыдня ўдзельнікі імпрэзы займаліся ўзаемперацладамі вершаў на славенскую, харвацкую, італьянскую, латышскую і беларускую мовы.

Плённым вынікам фестывалю стаў выхад унікальнай пяцімоўнай антalogii паэзii “Белая кніга метафор”, якая пабачыла сьвет у марыборскім выдавецтве “Litara” напрыканцы мінулага году. Адначасова творы ўдзельнікаў фестывалю зьявіліся на старонках прэстыжнага люблянскага часопіса “Poetikon”. Гэта толькі першыя ластаўкі беларуска-славенскага паэтычнага сумоўя. У бліжэйшых планах выдавецтва “Litara” – падрыхтоўка да друку Анталогii паэзii, у якую па задуме складальнікаў увойдуть творы 30 сучасных беларускіх і славенскіх аўтараў. Выхад Анталогii запланаваны на канец 2009 году.

З прыемнасцю пратаную чытачам “Дзеяслова” творы славенскіх удзельнікаў Быстрыцкага фестывалю ў перакладзе на беларускую мову.

Эдуард Акулін.

Iван Добнік

ЛЕТНІ НАКЦЮРН

У чыстым, белым лесе
нас сълепіць лета. Мёд,
наліты да неба, зывініць
між ціхімі павекамі

сну. Час зачараваны ў паветры,
высокая малітва ўсяго жывога,
рачны задуменны плёс, і чайка
між крыла-кветкамі бузіны,

жывіца на съценах хатаў, воск
сонечных промняў і на стале
загорнутая кніга, рыбін язык
у паглядзе аголенай жанчыны, якая,

змужыўшы вочы, тоне ў прадоныні
ночы. Бязважкае летуценьне.
Дрымотнае лісьце вербаў, стук жаўны,
конскі язык у атаве, пантэра

ў кашэчым целе. І жарсьць,
цялесная мілосыць, водар скury,
каханыня нарастаючы прыбой
у хвалях шалу, у цеснай блізіне
крыку.

ШТРЫХІ ПЕСЕННАЙ НОЧЫ

Вершы ляцяць за табой.
Ноч, галізна, сны аб поўні.

Дакранаюся да тваіх вачэй.
Дакранаюся да тваёй далоні.

Смага съвету сплятаецца з ціхімі пальцамі.
Самотныя съвітанкі нападаюць як ястрабы.

Сплю голы. Дыхае цела,
і на мне адпачывае твая скura.

МАЯК

Марку Цэстніку

Празрыстасыць небакраю,
ад якога пачынаюцца хвалі,

прывітальная паштоўка, дрыжаче полымя апошняга погляду:
*Прысьвячаю сябе сабе, застаюся, застаюся
 з вечаровым съятлом, якое ачышчае рэкі,
 а таксама душу чалавека, навызначаныя
 сковішчы непайторных станаў,*
 дзе-небудзь. Remaguid Pont Lighhouse,
 New Harbor, Maine; сонца патанае,
 ты сваімі салёнымі ступакамі адчуваеш
 вецер, успамін і ўсё яшчэ жывая прысутнасць
 памерлага бацькі, пішаш мне, што лета ў зеніце.
 Краіны, дзе я ўжо быў, мілаваньні ў пахкіх пакоях,
 Besancon, 1996; дыхаю табой, думаю пра цябе, мару аб табе
 і п'ю цябе. Нават гул аўтамабіляў на аўтастрадзе
 Любліяна-Марыбор – як музыка,

новае капішча нашага часу як падарунак
 кнігам. Сыпеюць плады. Краявід такі, які быў
 сорак гадоў таму, конскі водар
 у лузе, ад незавершаных карцін
 вабнотаў вясковых дзяўчат, а восені былі стылія,
 зоркі ціхія, я зынерухомеў, зачараваны,
 перапоўнены цеплынёй, якая плыла з нерушы.
 Зноўку месты, залітыя крывею, імклівае
 перамежаваныне плыняў, скарабаў, з якімі
 ня ведаеш што рабіць, я тут – як дарунак
 жывым. І возера, што хавае крык,

сылізгаценьне леапардавай хады на ігрышчы
 неразуменія, дзесьці мяняюцца хвалі,
 сънягі, кірлі над Ile de Molen, якія шчасна
 вярнуліся з-пад Ракаўскага заліву, у зацішку
 Жоўтага дому азіраюся на кантынент,
 ціхі, біблейскі, пагансکі. У съне беспрабудным
 нічога ня съню. Няшчадная рэальнасць
 вяртае мяне да вытокаў, да сябе, каб можна было
 цябе любіць з маўклівай упартасцю, поглядам,
 бязважкасцю. Ад начных маякоў ліеца
 міргаценьне. Паслья ціхамірнасць Міжземнамор'я
 на грэцкай высьпе: нават там, між астанкаў
 дзёрзкага народу, дзе ты шукаў чорныя вочы
 ў небе, каб падняцца і ўзыляцца.

Тут абрываецца лета. Я застаюся
 жыць у даме на белапенным беразе,
 застаюся. Зъехаць, вярнуцца: гэта
 ўсё толькі нашыя слова,
 запісы, лісты, прысмак дымнай
 гарбаты ў гаі, съвітанкі,

якія саграваюць нашых нябёсных сяброў.

Vingtar, Grapa: у воку съятла
ствараем, гэта згусткі бязъмежнай
адданасыці, такі размаісты шлях,
які зынікае ў мінулым, аbjывае
прасторы, якія лёгка дасягнуць
толькі ў вершах, наплыў пачуцьцяў
ня можа зымасыцца ў адзін вобраз,

ня ўсе слова могуць задаволіць
жаданьні Імгненія; ветразь дзеля ветразя.
Бясконцая далеч. Яблыні ў садзе
зыніклі, рэчышчы, гнёзды фазанаў
засыпаныя. Неба блакітнае, амаль адсутнае.
Тут, дзе ўсё здаецца шырэй, жнівенъ.
Усё, што маю, не маё. Гэта ўсё толькі
дзеля запісаў, дзеля імклівасыці,
якая вызваляе ад матэрыяльнага,
палону сноў, каб захаваць чысьціню для прышласыці.
Апоўдзень, ціша, зіхаценъне промняў:
куды мяне гукае голас? Я застаюся там, дзе ёсьць,
паўсюль. “Які бязъмежны бераг!”, – кажаш.
Шум акіяну, шал уяваў, захапленъне,
доўгі ліст, камень зылізаны хвалімі,
зымняючы воблік, вызваляю каліяіны
бездарожжа. І над гэтым усім маяк.

18-19 жніўня 2005

Анюша Белехар

ВЯСЕЛЬНАЯ

Я вандрую ў сонца
Зывінць сонныя літары пад рукавом
Парасонам лаўлю дыханьне
    ўжо настроенае на съпей.

Я вандрую ў сонца
Шлях дадому такі мяккі
Парасону лук напяты
Ад соладу і сонца сонныя літары
    зывінць пазалотай...

Я вандрую ў сонца,
    якое неба ў пацалунку абдымае
З ім я вазьму шлюб

З ім я пахну як сушаныя крышані

З-пад парасону ўся такая салодкая музыка
Разыліваецца з вышыні!

СЕЙБІТ, ВАДА

Краіна датклівая як літары
Твае рукі – дзіўная песняня песьняў
Якая між пальцамі тоне
Як тонеш у слове ты.

Рэшаты цераз поле носіш
І яшчэ цёплае зерне ў іх
Якое тваю ніву ўсколосіць
Каб расквеціць цябе і зъянунць за дзень.

Да звону – дождж глебу б'е
Вада ў стылым моры памірае
Якое плыні ў зямлю хавае
Вада, цела маё ў табе – срэбрам.

У краіне датклівой як літары
Вымываеш маё цела, мочыш у стылай калюжы
Як сонца расу, твой агонь мае краплі
Асуша.

* * *

На мараўскіх цёплых землях жоўтыя
палі
Паўчэкавы* жоўтыя рукі
сеюць свой сонечны сымех на іх

і цёплыя мілосыці
цёплыя краплі
На іх сядзяць гарэзьлівыя
птушкі як крупінкі зямлі між аблокаў.

Усё жоўтае ад руж
ад шляхоў
ад местаў
як рэкі што дзеляць з намі съвет

Палі

---

*Тоне Паўчэк – сучасны славенскі паэт.

поўняцца галасамі
словамі і съмехам
Згараюць у сонцы
якое ноччу ў іх расплаўляеца

І зноў жоўтыя зранку
цэлы дзень
нашыя
палі цёплыя і словы
што з местаў бягуць у вёску.

(ЗОРКІ)

У цэбар вады акунаю твар
які ў ёй нядзельным днём сваім
горкім пылам съвеціць.
Навокал усё съпявае
са мной у вадзе зынікае.

Ледзь чутны брэх сабакі,
каляінаў плач пад коламі,
час паўдзённы, адвячорак,
час паміж.

Вечер, што ў мокрых прасыцінах зынікае...

Дзікая музыка з рэк выцякае...

Пахі жывёлаў у ёй затухаюць...

У вадзе павекі туляща да воч
не пускаюць на волю цемру,
якая адвеку –
белых зорак плёскат суцішае

I зоркі

ліоцца ў цела бы ў белае неба
з якога ад тога
ціха-ціха на мяне дні і гады матылькамі
сядаютъ...

ЛЮБЛЯНА

Часам вечарам цісьне сэрца
З-за людзей што мяне

працінаюць холадам

Час перамолваць

мліва тэмы ў думкі
з якіх гаркавы хлеб займею
каб накарміць свой смутак
і расінкамі ранак у скрусе съцьмянене ...

Ноч накрые мяне чорным саванам

Цяжар рук ускладзе на вочы
Гай, галубкі ў мяне адабралі пахі
І пад густою сажай усё што калісьці грэла

Пад вечар мне цісьне сэрца
Пад вечар мой съвет зашклёны

Цьветка Беўц

САД

Дражніш мяне таямніцай,
а сад з чырвонымі азаліямі
без дагледжаных съцежак.
Кожны дзень мне іначай расквечваеш плечы,
казычаш шию съмехам
бронзавых лебедзяў пасярод стаўка,
Не чарпаю вады пад іхнімі ўзьнятымі крыламі,
съпярша адбіраю ў цябе вазу
поўную райскіх кветак.

Ты не забыўся, што мы ў лабірынте,
дзе зьевер Мінатаўр жыве,
але любоўна прыспаны і ў съне
 капае яму для ядавітага плюшча.
Як прагна абвіваеш маё лона ім.
Пяеш асанну сонным азаліям,
якія табе маю цноту адкрылі раней
чым таго я хацела.

Зразумей іх усё ж. Іх, што пахнуць маладухай
з узьнятай спадніцай,
Нядайна яны акрапілі жывою вадою
садовых лебедзяў,

І бронза ажыла. І бронза зайшлася крыкам.
 І бронза наставіла дзіду,
 якая мяне не кранае. Бо гэта ня ты.
 Ты мяне першы спазнаеш.

Вазу з маёй галавы асьцярожна здымает.
 Цяжка б'еца у скронях гарачая кроў.
 Найцяжэй. Бо можаш пераплавіць
 цветкі чаканьня ў свой белы сок,
 Які б апаліў той плюшч. Які б мяне паланіў.
 Які б здольны быў на большае.

І ня будзе болей тайнаў і ў садзе
 дагледжаных съцежак.

Ня стану рызыкаваць. Ахвярую табе сваю шыю,
 а лебедзяў выганю прэч.
 Калісі яны мелі душы. Умелі плаваць.
 Лятаць над азаліямі
 І сядаць у ставок, каб бронзовым стала цела,
 што не было майм.
 Нават каб я хацела, спачатку павінны цалкам
 адбыцца ты.

Не навучыў цябе зьевер Мінатаўр
 злобу зъмяняць на жарсыць,
 і ты мяне бачыши іначай –
 маладуху з узънятай спадніцай.
 Не баюся я больш за сад.
 Цяпер ты мая таямніца.

ПЕРАПЁЛКІ

Твая чульлівасыць парадніла мяне з імі.
 Асьцярожна ступаюць па зарасьцях тваіх плеч,
 лазяць з сур'ёзным выглядам па тваёй сыпіне,
 раскопваюць твае рэбры і кружаць з імі ў паветры,
 і тыя падаюць на нас няўцешнай птушынай ежай.

Калі я размаўляю на іхнай незразумелай мове,
 яны вішчаць, як чарцяняты, хаваюць у дзюбах
 зъмеі языкоў, якія чакаюць, каб схавацца ў маіх зморшчынах,
 немінучым доказе мінулага. Паміраньне зъяўленьня.
 Як жаданьне дрогкага палёту перапёлак.

Я люблю гэтых назойлівых птушак,
 бо ім не падабаюцца зъмены.
 Яшчэ раней за цябе яны ўзвялічылі ўсе нашыя дотыкі

у дзёньнікавых запісах зынічак, зынянацку засыпетых раніцай,
лунаючых у бясконцым лабірынце Юдолі, у чаканьні
Прамацеры ўсяго жывога і вострага пер'я з твайго цела.

Так лягчэй палюбіць гэтых заспаных птушак,
якія неахвотна хаваюцца між кустоўя,
каб высадзець касымічнае яйка. Ці нешта падобнае.

І я ня ведаю – заплюшчылі яны вочы ад страху ці насалоды,
калі ты шукаеш іх на маіх грудзях, блукаеш без зъмяінага джалы
па майм трапяткім быцьці, каб абудзіць аглухлы
да песні перапёлак. Аж да сканчэння сьвету.

Марчэла Патоцца

КОЖНЫ

Кожны чарвяк мае сваю сыліву,
уласны кавалак плоці, які яго фарбуе
у свой колер гніенъня –
мы размаўлялі ў машыне пасъля таго, як ты
са скрыўленым тварам выплюнула чырвоны
камяк і закашлялася.

Доўгія шыхты чарвякоў цікавілі
толькі мяне. Лабірынты прагрызеных съцежак,
перапрацаваўшы руду чарвякоў, якая згарает
у маленькім цельцы гэтак жа, як сылівы
ў тваім. Хіба можна забіць чарвяка за тое,
што ён згарает? Калісьці згарым і мы
або скончым жыцьцё на съметніку. Бо съметніца
заўжды выйсьце: для чарвяка,
паперы, усяго астатняга, таго,
што яшчэ не ахапілі паглядам;

таму замоўчаем, што дастаткова
кароткага міга слабасці, аднаго адзінага
баязьлівага
пагляду, па шляху ў лабірынты, каб мы сказали:
хай кожны чарвяк мае сваю сыліву,
уласны кавалачак плоці. Хай сваім колерам
пафарбую тое, што яму належыла:
увесь гэты съвет вакол нас.

ДОМА

Дзень ня быў ярчэй за съятло,
якое вабіла камароў у кватэрку, можаш
адчуць іх прысутнасць,
ня гледзячы на сетку, якой я завесіў вакно,
каб не забіваць. Толькі

цемра дапамагае або лепш нікуды не
выходзіць. Іхні піск агідней за мой
пах, які іх хвалюе, ня гледзячы на баязлівае
маханыне крыльцамі, яны ўсё яшчэ тут,
калі я хачу пазбегнуць іх съмерці,
быццам бы мы належым адзін адному

цэлую вечнасць, кожныя ўцёкі
напаўняюць мяне неспакоем і я наймаю
электракілера, невялікага
начнога памочніка, выпраменяньне
якога вяршыць лёсы. Не
запэцкаўшы рук, я не даведаюся,
дзе ўпадзе крылаты труп. Я ўсё яшчэ

выходжу, ня думаючы, кожны дзень
мае ногі робяцца таней і таней, мае вусны
больш
падобныя на іхнія рыльцы, і я
вяртаюся ў спадзяваньні, што яны супакояцца,
са съмерцю апошняга noch ужо не здаецца

такой чорнай як іх
съмерці на тле маёй часовасці.

УСЁ

Учора я рэзаў памідоры для
соўса, бо ты смажыла баклажан. Дыхнула
гарачым алеем і духмянымі скрылямі.

Праходзіў час: шмат яго прамінула.
Я піў віно, разбаўляючы вадою (выглядала
быццам піў віно, зъмешанае
з воцатам, або ваду напалам з крывёю),

тады я высыпаў чырвоныя скрылі
ў рандэлак. Час стаў ісьці марудней, і
раптам з-пад вечка над чырваныню

пачуўся голас: “Якія вялікія скрылі ты нарэзаў, ніколі яны ня зынікнуць...”

Я ўважліва зъмераў далеч. Ни толькі памідоры, падумаў. Усё некалі зынікне, так і сказаў.

Мірыям Дрэф

ЯНА ТАМ, УНІЗЕ

1.

Часам кажу сабе, як гэта добра, што я не Лавіньня,
Глорыя ці Ягна,
гэта мной не перажыта.
Калі ж буду бяз імені,
магчыма, тады паспытаю
усе выпрабаваньні лёсу,
я больш не пазнаю
ні свайго твару, ні роду, нічога,
жадала новага, гармоніі долі і цела,
хто ведае,
можа так некалі й будзе –
і ўсё, што хацела, калі ласка,
але не такіх старых, як у яе,
што зноў сядзіць перад пад'ездам
на бетоннай съянне
і плача,
калі апускаецца долу:
*ци можаце даць адзін еўра на хлеб,
прабачце.*

2.

Пытаюся, дзе
можа старая жабрачка
пачаць усё спачатку.
З яе няма
чаго ўзяць.
Яна нікому ня вінна,
І ёй ня вінны ніхто.

Таму й пытаюся, – як быць
з ёй?

Станка Храстэль

ВЫГЛЯД З ВАКНА

дзіцё мкне за матыльком, балонікам, зъмеем
падае, падымаецца, гэты съмех,
гэты съмех, гэты съмех
нават, каб я яго несла, то растрэсла б

размалёваны зъмей вырываецца з рук
ня бойся, тата зробіць новага
бо зрабіў мадэль безматорнага самалёту
трэба іх забіваць,

пакуль іх няма ці пакуль малыя

мадэль з шырынёй крылаў 2184 мм
дзень будзе файны,

самалёт будзе элегантна лунаць у небе
ты будзеш глядзець угору

з разяўленым іртом і зъдзіўляцца,
спадар лекар, калі я пайду ўжо дамоў

пераклады

пераклады

Ільма Ракуза

...сад – карта сусьвету...

Вароты да мора

Тры навэлы

Адзін дзень (and very quiet)

Імгненъне адначасова надзвычай размытае
і надзвычай выразнае.

Франсуа Жульен. Пра безгустоўнае.

(1) Калі я без будзільніка расплюшчваю вочы, то ўжо самы час. Суседскі сабачка цяўкае сваё візгліве “цяў” і змаўкае. Святло пррабіваецца праз жалозі. Стрымана мільгацяць карэнъчыкі кніг, японскі веер – у паўзабыцьці. Павольнае яно, абуджэнъне. Па складах вяртацца ў съвет. Я кажу quiet. Я кажу: ритм кожнага першага радка яшчэ ня вызначаны. Раштам узгадваю нешта, нібы навеянае сном. Адзін залішні націск. Ляжу на съпіне і мармычу: ад шаўкоў да вантрабаў, чыж... час ідзе. На съпіне ён ідзе так лёгка. Я не прымушаю сябе ўставаць. Ніхто мяне не прымушае. Щопла пад коўдрай. Маю съядомасць наведваюць вобразы з начной дакументальнай кінастужкі пра

Пераклад
з нямецкай
Ірыны
ГЕРАСІМОВІЧ.

Патозі – балівійскі горад срэбных мінаў на вышыні 4500 метраў над узроўнем мора, жыхары якога, людзі са здубелымі тварамі, пратэставалі супраць беспрацоўя. Лунаючы па-над гэтымі вобразамі, я заснула, не таму, што было нудотна, але ад стомы. Цяпер яны зноўку тут, упартыя і выразныя. Ці рашылася я б на цяжкасці такога падарожжа? Думаю, не. Неверагодна, што ёсьць людзі, якія на гэта ідуць. Якія з цяжкім рыштункам выпраўляюцца ў съмяротную небясьпеку, лезуць у горныя шахты, змагаюцца з задышкай. Штосыці іх на такое штурхае, надае ім съмеласці. Мне трэба пазваніць Францы, а яшчэ Алегу. Спраў няшмат. І пісаць, так. Ня ведаючы развязкі. Прыгода не абы-якая.

(2) Пакуль я дастаю пошту са скрыні, на бярозу якраз садзіцца дзеяцел ды прымаецца за сваю справу. Птушыны съвет жаваеішы за мяне. Дзені такі блакітны, пяшчотнага блакіту позняй зімы. Сонца съвеціць нясымела. Я расчыняю вокны, вітаю арэхавы куст з яго бледна-жоўтымі коцікамі. З газетнай старонкі вітае Пуцін, упэўнены ў сваёй перамозе. Ён падобны да барсука, а яго чачэнскі пратэжэ Кадыраў – да цяжкаатлета. Прымусіць сябе пачытаць навіны? Шматлікія съмерці да ранішняй гарбаты? Мой позірк падае на дзіцячы малюнак С. – на лагоднага льва, які вісіць па-над стосам газетаў. Ён стаічна перажыў усе гэтыя гады і жахлівія паведамленыні. І яго шыкоўная грыва не парадзела. Іран трэба зацугляць. Старая песня. Воддарль зелянене мой персідскі дыван. Так тое ідзе і ніколі не сыходзіцца. Я не хачу ўключацца ў гэтае паліваныне брудам. Усё О.К.? – пытаецца ў тэлефоннай слухаўцы голас З. “Так”, адказваю я і зычу яму добра гнядзя. Сектар Газа ізаляваны, Поўнач Пакістану супрацьстаіць узброеным сілам. Біржавія курсы кіруюць у апраметную. Закон Мэрфі, здаецца, спраўджваецца. Калі штосыці можа быць ня так, як трэба, яно будзе ня так, як трэба. І ўсё ж Рычард Сенэт пяе дыфірамбы рамяству.

(3) “Гэты краявід з нябачным дэфектам – твой”, – чытаю я і кідаю чытаць. Пустэча загаворвае. Тэлефануе Алег, апярэджвае мяне. Мы размаўляем пра тое-сёе, я разгладжваю коўдру. А звонку неба на некалькі ступеняў больш блакітнае. Там лётаюць серабрыстыя самалёты, зіхоткія ў съятле. Адзін за адным. Часам я чую іх глухое грукатаныне. І ўсё. Лепш я буду глядзець туды, на садовую агароджу. Яна старая і трухлявая, пасавала б да якой-небудзь рускай дачы. Я люблю ейную ціхамірнасць. Па ёй шмыгаюць туды-сюды вавёркі. З драўлянай агароджы яны скачаюць у кусты. Каб пісаць, мне ня трэба віду на мора ці на неба. Ніякай перспектывы. Я ўгляджаюся ў дрэвы, назіраю за гульней ценяў на зарослым плюшчом суседскім муры. Троя далёка, кажу сабе, сур’ёзнымі пошукамі яе я ніколі не займалася. Я малюю кругі на аркушы. Кругі. Такая ўтрапённая цішыня.

(4) У Ісфахане я бачыла рэчку, Мост з трыщцаці трох арак, мужчынаў, што сипявалі, народ, што маліўся. Малілася ўся плошча Імама. Была пятніца Рамадану, я стаяла збоку. Калі малельнікі кланяліся, здавалася, нібы вецер праносіцца праз жытнёвяя нівы. Подых, рух. Чалавек – съцябл. Маці кажа мне прыехаць да яе. Голас ейны дрыготкі, нярвовы: Чаму я толькі дажыла да такіх гадоў? Год таму яна яшчэ не пытала пра гэта.

Усё часыцей яна размаўляе сама з сабой, перад сьведкамі, перада мной, напрыклад. Я назіраю за тым, як адыходзіць яе зацікаўленасыць іншымі. Здаецца, такі ход рэчаў. Радыус рухаў, што робіцца ўсё вузейшым, крацінае закопванье існаваньня. Пакуты ды нараканыні. У Ісфахане я бачыла цікаўныя ablіччы жанчын. Са жывымі вачымі, якія радасна падміргвалі чужаземкам. Не звяртайце ўвагі на вашае адзеньне, казалі гэтыя вочы. Just take it easy. Я любіла іх за гэта. Гэтыя шматлікія позіркі на базарных вуліцах, у дварах мячэцяў, на плошчах, дзе сем'і ладзілі пікнікі пасыля заходу сонца... Я сяджу тут, а яны адзін за адным праходзяць у галаве. Перад майм унутраным зрокам, у цішыні дому. Павольна.

(5) Памідор – гэта памідор – гэта райскі яблык. І яблык ня менш чырвоны. Я шыкую сабе чырвоны абед, съціплы. Са съветлай лустай хлеба. Толькі што М. стракатала ў апарат, яна, маўляў, так цешыцца, што мы будзем гуляць у боўлінг, нічога, што будзе гэта ня заўтра. Я сказала: съветлы пясочак, я бачу яго ў перадвеснавым съвеце. І паветра пахне поўднем. Яна судзіцца з братам, мне яе шкада. Але свой жыццёвы аптымізм яна захавала. Нашыя бязылістныя мазгі нічога ня ведаюць пра расылінную міралюбнасць. Расылінны съвет, як ён развіваеца, павінен быць нам узорам. Ах. Я ўжо ведаю, чаму мяне супакойвае сад. Учора зауважыла першыя прымулы, жоўтыя ды фіялетавыя. Як маленькія разеткі прытуліліся яны ў звялай траве. Ці маю я ворагаў? Цішком пытанье, якое для М. – відавочнасць. Some people resent... Некаторыя людзі ці адзін чалавек? За абедам гэтыя дакучлівыя развагі. Лепш было б ляжаць на мяжы ў полі. У дзядоўніку. Ды прыслухоўвацца да крыку якой-небудзь птушкі.

(6) Я пішу ліст, засоўваю ў канверт, клею марку. Пісаныне лістоў – цудоўны занятак, я намалявала кветку, побач з тэкстам – кветка з жоўтым сэрцам. Каб паслабіць жабрацкую пацертасць стандартных сказаў. Ці проста так. Я таксама атрымліваю лісты з намаляванымі неспадзянкамі. Яны складваюцца ў стос на майм стале. Калі стос пагражае перакуліцца, я зноў выцягваю той ці іншы канверт. Дзіўлюся почыркам, сказам на столькіх мовах. Так шмат съвету на такой маленькой прасторы. А за стосам лістоў гожа ў радочак – напамінкі з далёкіх краёў: малельныя камяні з Ірану, драўляны конік са Славакіі, ракавінкі і грабенічкі, маленькія папяровыя ды гіпсавыя зайчыкі, малюсенькі беленікі мармуровы кубік і пацешны сувенірны цмок, крыж з Джазі і мініяцюрная цэркаўка з Патмасу. Нацюромт запылены. Праз яго я бачу, як мінае час. Сённяня я спачуваю рэчам, дастаю мяккую анучку і асьцярожна выціраю пыл з кожнай рэчы. Гэта – як ласка. Толькі гліняны анёл бурчыць. Ён паваліўся носам уперад. Тым часам мой швэдар ад “Макс Мара” ляжыць у пеннай вадзе і ачышчае сваю чарноту. Штодзённасці. We care. Па-венгерску кажуць “трымаць дом на руках”. Як па-іншаму гучыць гэта ў параданыні з “у парадку” альбо “належным чынам”. Уся справа ў дотыку. І съцены маюць душу.

(7) Пакуль я зьбіраю ў садзе бярозавае гальлё, адна варона грэецца на сонейку, седзячы на дрэве. Яе абрыві “блішчыць як ртутны слупок у шкле градусыніка”. Так піша Т. пра нейкую іншую варону. Я нагінаюся

тры разы, выпростаючы сыпіну. Потым, шануючы хрыбетнік, станаўлюся на каленкі. Галіны бы розгі; у Расіі пасъля лазыні такімі лупцующа, каб быць здаровым. Я зьбіраю гнуткія галінкі і складваю іх у пластыкавы мяшок. Ці папрыгажэў луг? Ён бляклы і трохі мокры ад начнога дажджу. Я ня чую рэха. За тую – суседскія дзецы, цішэйшыя, чым звычайна. Іх празрыстыя англійскія гукі. Хутка будзе садзіцца сонца. Францы я яшчэ не патэлефанавала. Мне ня хочацца гэта рабіць. Адзін голас стамляе. Голас без ablічча. Ды і съвятое такое, што хочацца толькі глядзець. Павольнае паветра. Я працягваю руکі ў павольнае паветра. Наверсе ніхто не чакае. Наверсе – белая спадарожнікавая талерка. Т. мог бы, напэўна, назваць яе “Боскім радарам”. Я іду ў дом, кранаю плячо факса. Гатую сабе гарбату.

(8) Ніколі ня выйду на два з паловай літры. Калі набраць вады ў чайнік два разы, гэта будзе літр. Часам мята, часам шалфей, часам фенхель, часам рамонак. Мой бацька ніколі не бурчэў. Мой бацька памёр і кажа мне словы суцяшэння. Я мушу толькі навастрыць вуши, мушу прыслушвацца да самых глыбініяў самой сябе. Мармыча нешта вада для гарбаты. Бацька? Па якой лыжні ты едзеш? Ад яго ўсьмешкі – ціхі шполах. Потым я чую, як ён кажа: “Застаюцца толькі таямніца, цярпеньне, хлеб ды віно”. Нібы ён ведае, што гэтым ён мяне корміць. Францы я пазваню заўтра, заўтра будзе новы дзень. Цяпер час сонцу зынікаць. Седзячы за пісъмовым сталом, я бачу чырвоны шар, як ён апускаецца і паволі зынікае, пакідаючы па-над курганамі вузенъку залатую стужку. Калі яна затухае, съвет робіцца фіялетавым. І нарэшце – нібы чорны атрамант. Come on, радкі. Цяпер пішацца лепш. Нішто не адцягвае ўвагу пад жоўтым съвятлом лямпы. Што там, звонку, дзеецца, мяне не кранае. Калі прыйдзе ліса, пакруціць вакол свае колы, пісьне разы са два ды пацягненцца далей. У хаце на палацах, съвятліца іскрыцца, там сама я – гарэза такая, бы лялечка ў ляльцы. Не турбуе мяне нічога. Цёпла, ціша шамаціць. Ды то там, то тут у шафах трашчиць. Нібы шэпчуцца сукні, чаравікі, кашулі.

(9) Рыба згатаваная, гадзіна дзявятая і Арыён па-над усімі антэнамі. Ці хто званіў? Не. Гэта мусіць вуха. Божа, што там дзеецца, у гэтым вушным механізме. Кінематаграфічны аркестр. Потым зноў галасы, слова, без разбору. Так, што мне амаль млюсна. Я жую, забываю, што адна. Працаваць далей, над тэкстам галасоў. Пакуль язык смакуе, ён фармуе гукі, гэта глытаньне і пляваньне, і пляваньне, і глытаньне – усё разам. Ніхто ня бачыць, толькі дзіка чырвоныя цюльпаны ў вазе. І вечар, які ўжо называецца ноччу. Ён – мой сябрук. З ім я прачынаюся па-іншаму і нарэште па-сапраўднаму. Вымерваю дом, нібы зьбіраючыся таньчыць, тут вазьму кніжку, там – капялюш. Час застывае, бы на сцэне. І калі не заскуголіць тэлефон, вечар застанецца пустой плёнкай. Чароўна. Саадзі разважае: “Зынікла ўсё, і добрае, і ліхое, што было ў съвеце, не засталося і ад смутку ні драбочка...” Дабраначныя слова Саадзі і слова Бамана Ніруманда, тыя, што прарэзываюцца да неабвешчанай сусьеветнай вайны. Ад іх так балюча, што нават сон зьбягае. Але а другой мне яго хочацца, ня лічачы авечак, адразу ж. Афганістан, Пакістан, Іран – ад рыфмы ніякага толку. І толькі Ісфахан прыносіць блакітны спакой у маю зімовую ноч.

Сад, цягнікі

Удзень ён здаваўся велізарным. Былі там вішні, яблыні, ігрушы з іх кампактнымі ценямі, там быў агарод, на якім заўсёды корпаўся хто-небудзь з матыкай ды рыдлёўкай. Кусты памідораў расьлі ня тут, а на краі маленъкага чатырохкутніка газону, у царстве феяў. Так казала Мар'ета, якая адразу ж давала і доказы: хіба ж разьвешаныя па кустах цукеркі ня ёсьць падарункамі духаў? Пасярэдзіне саду красаваўся выкладзены камяніямі кветнік, да якога вялі дзіве вузенкія пасыпаныя жвірам съечажакі. Калі пайсыці па левай, можна кінуць позірк у студню і ўбачыць уласнае адлюстраваныне. За кветнікам (ружы, ружы) былі грады з кветкамі і малінавыя кусты, а дзесяці там сад межаваў з садаводствам, якое ў свою чаргу межавала з пущамі сартыровачнай станцыі. Седзячы на прызьбе ў атачэнні шпалернай садавіны, можна было бачыць – пакуль хапала вока – адну зеляніну, буйна разрослу, утаймаваную, падрэзаную. Чорныя паравозы, што цяжка саплі на далёкім гарызонце, належалі іншаму съвету. Па той бок раю.

Мальвы, касьмеi, лілеi, бручка, чарэшня, латук, агрэст, цвыркуны, хворыя на манію вялікасыці дразды, памідоры, буракі (з каранёй выступае пясок), цыбуля, айва, кіслае лета, шэрань, рэдзька, восеніскае бясчасісце, агароджы, абрыйкосы, матылькі, бружмел', сланечнікі, агуркі, ластаўкі, гладыёлусы, падвей, туя, сухацьвет, імклівая пагода, вяты, граблі, кары, кошыкі, вечназялёныя ружы, мак і сакавікі сьнег, белы месяц, жайтушка, копаць і вароны, птушкі халадэчы, фіялкі, феi, кіслае шчауе, арэхi, чмялі, канюшына, бузіна.

Па начах ён цямнеў і памяншаўся. Лежачы ў ложку, я думала пра яго квяцістую раскошу, але гэта ніяк не дапамагала супраць пранізлівых крыкаў цягнікоў. Пасля таго як сад заціхаў-затухаў, слова мелі цягнікі. Яны былі зусім блізка, пыхкалі праз самы пакой. Стагналі, енчылі, металічна зумкалі. Я ня ведала, што там перасоўвалася ды злучалася, я ня ведала, што значыць “сартыраваць цягнікі”, я толькі чула гэты неспакой, жудасны ўначы. Разгаражаныя паравозы. Бясконца бягучы за імі таварныя вагоны. З якой мэтай? Цяга выправіца ў далёкія краіны прабіралася ў дом, цёмная цягучасіць. Любляна, 1948 год. Унізе спалі дзядзька з цёткай і мае кузіны. Я чаплялася за сваю вялікую мехавую рукавіцу, якая замяняла мне лялек і цацачных зывяроў. Толькі з ёй я адчувала сябе ў бясъпецы. Яна была майм маленечкім утульным котлішчам.

Быць госьцем у садзе, у халоднай мансардзе. Начныя цягнікі таксама нагадвалі пра тое, што падарожжа працягнецца, заўсёды будзе працягвацца. Гэтая цёмная камода належала ня нам, гэтак сама як і ложак. Я рухалася паміж чужымі рэчамі ў атачэнні чужой мовы. Рэчы заставаліся tym, чым былі, да мовы я паціху набліжалася. Прыйснушы да твару рукавіцу, я навастрывала вушы. VRT. Сад. SMRT. Съмерць. Я вучыла NOC, VLAK, DAN, KRUH. Вучыла нема, зьбірала съвет. Не шматкамі, а цэлымі сказамі хацелася мне гаварыць. Таму я маўчала, пакуль у мяне не атрымалася.

Праз ноч каціліся разам з цягнікамі славесныя калоны, штосыці рыфмавалася, штосыці штурхалася. Сутыкненьне. Якое дачыненіне меў сад да съмерці? Паміж градамі і каліянамі былі ж агароджы, ды наогул. Толькі пустазельле раскашавала і там таксама, як тут. Я ляжала бяз сну,

у цемры, прабітай далёкімі пражэктарамі. Прамаўляла па літарах ззаду наперад і съпераду назад і прыслухоўвалася, калі наступала нядоўгая цішыня. Сыцінутая цішыня. Бы зашчэмленая між шумамі. Яна ня дыхала. І мне таксама было цяжка дыхаць. Я спрабавала ўявіць сабе твар Мар'еты, вочы са съмяшынкай, з хітрынкай. Вочы бы вішні. Съветлы, песенны голас. Раскажы мне казку, Мар'ета, зараз жа. Але Мар'еце не хацелася. Дай мне паспаць. Падумай пра фею. VILE – гэта гучала супакойна і міралюбна. Гэтыя істоты, VILE, рабілі свае справы таемна і ціха, у той час як VLAKI – цягнікі – надрываліся. Рэзкі грукат прабіваўся ў сярэдзіну, штосьці бразджала, съвістала, завывала. І трагічна сапло.

Мэблія глядзела на мяне. Вяла вісела фіранка з нябачнымі кветкамі. Шпалеры маўчалі. Мне было страшна. А што, калі яны мяне забяруць? А што, калі. Я мярцвею, звонку грукае. Я не могу заплюшчыць вочы, бо вушы гудуць. Я адна, але яны не даюць мне спакою. Мой ложак, мая падушка, мая коўдра – яны застаюцца абыякавымі. Ад дззвярэй я не чакаю спачуванья. Толькі вокны часам дрыжаць, ціха. Вокны.

Між тым я апускаюся ў сомжу. Ускідваюся, падаю. Зноў і зноў. Пакуль нарэшце не даю сябе адолець. Таму што стома перамагла недавер. Страх запоўз у сны, пасяліўся там да съвітаньня.

Болава. Шыны. Руіны. Металічнае быцьцё прасоўваеца далей. Так мочна чапляюцца буферы. Чапляюцца за машыны. Мамамашыны. З дымам. Выйсьці, пакуль не абясыцніліся гадзінкі, разыходзіцца сітлая пальмаяная зарніца доўгіх цягнікоў. Яны нагрузілі камянёй. Дзеци з вадародна-бялюткімі вачыма. Прасоўваць – значыць мець цярпенне. Запламбіраваныя, потым з сарванай пячаткай. Перасоўванье на Паўночны Усход, з перарывістым дыханьнем, і сънег. Гэта ня цукар. Гэта – падарожжа, што сышло з рэек. Скразьняк.

Рукавіца з трусінага футра – съветла-карычневая і шалудзівая. Зношаная. Я паўсюль цягала яе. Ведала яна і пра мае сны. Вільготная і растррапаная, ляпілася яна да маёй шчакі. Мерзнучы, я засоўвала яе пад сваю начную сарочку. За съняданьнем яна ляжала на цыраце ў клетку побач з кубкам малака. У прыбіральні я яе вешала на клямку. Я з ёй размаўляла. Цярпліва сачыла яна за маймі першымі крокамі ў славенскай мове, хоць вугорская для яе і была больш звыклай. Яна адклікалася на мянушку Кэсцыю¹. Мы з Кэсцыю былі неразлучнымі. Мая старэйшая кузіна не магла гэтага зразумець. Вочы ейнага індзейскага ablічча глядзелі на мяне з недаверам і ня без папрока. У такую съпёку круціцца тут з гэтай рукавіцай! Сыпякотна было нячаста, хіба што ў садзе, на самым сонцы. Пакуль я бегала вакол кветніку (ружы, ружы), Кэсцыю ляжала пад ігрушай, у цяністай траве. Дзеля разнастайнасці я клала яе на памідорныя кусты, там яна гуляла ў пудзіла. Яле яна павінна была заставацца паблізу ад мяне. Чуеш пах? Глядзі! Кэсцыю зьведала нямала і поўсьці шмат згубіла. Я замучыла яе так, што яна згінула, паліняла. І любіла яе і тады, калі яна зрабілася амаль лысай.

Мы разам жылі тут, у гэтым доме з садам. Ясна, што мы зъедзем, калі-небудзь, хіба ж мы не заўсёды зъязджалі і пераязджалі? Але пакуль што пярэрва, харчаванье па рэгулярным распарадку, палудзень-надвячорак.

¹ Kesztyu – вуг.: рукавіца (заўвага перакладчыцы).

Сад быў каралеўствам, на ўсё багатым. Што нам яшчэ было трэба. Мне нікуды не хацелася ісьці: ні ў крамы, ні ў царкву, ні ў шумны цэнтр гораду. Дайце мне спакой. Пагрозылівая дзелавітасць начных цягнікоў палохала мяне і ўдзень. Пакіньце мяне. А калі цётка ўсё ж брала мяне з сабой, я разам з Кэсцюю чаплялася за ейны кошык, моўчкі спатыкалася аб вулічны друз і ўзынімала вочы, толькі калі мяне падбадзёрваў сонечна-жоўты фасад. Такі колер мела Мар’ецина школа. Я яе любіла. Любіла таксама і засаджаны дрэвамі школьны двор, на якім гарэзавалі дзеци.

Я сяброў ня мела, ці ўсё ж – былі ў мяне Кэсцюю ды мае кузіны. Але мы ніколі не гарэзавалі. Кузіны дражнілі мяне, рассказвалі мне байкі. Мар’ета адказвала за чарапіцца казак і феяў. У ейных вачах я была замалой, каб успрымаць мяне сур’ёзна. Я гэта адчувала. І злавалася. Таму я ахвотней заставалася адна з Кэсцюю. Найлепей у садзе.

Часам цётка паролася ў якіх-небудзь градках, а я зьбірала арэхі, якія запіхвала Кэсцюю ў жывот. Ці я старалася прынесыць карысыць, узяўшы палівалку, і апышквала таксама і разгарачаную Кэсцюю. Мы ніколі не сумавалі. Тым больш, што то тут, то там падпільноўвалі небяспекі: шалённыя восы, што раіліся вакол ападу, чорная студня (якой яна была глыбіні?), і на зынешнім краі саду – колкае кустоўе ды крапіва, што мне да каленкаў даставала. Махаючы Кэсцюю, я біла кусачых мурашак. Яна была майё апякункай.

Гледзячы на браткі і незабудкі, я разважала пра іх назвы. Яны настройвалі мяне на тужлівы лад. Штосьці ўва мне надта хутка зацягвалася ценем, съціскалася і застывала камяком. Тады я разам з Кэсцюю ціхен'ка сядзела на кукішках і чакала. Чакала, пакуль камяк разыдзеца.

Разъвітаныне было менавіта такім словам. І цягнік, і чыгунка, і сънег, і SMRT. Съмерць. Падарожжа было напалову тужлівым словам, дакладней, тужлівым на трох чвэрці. Бо мне ня ўвесь час хацелася зъехаць, ці не хацелася, каб сыходзілі іншыя. Хіба цікаўнасць гнала нас? А хіба новае заўсёды было там, дзе нас няма? На тым баку канчаўся сад, за ім пачыналася нічыйная зямля цягнікоў, дарожнага існаваныня. Буйное пустазельле ўздымалася аж да цягніковых колаў. Паддавалася выкараненіню. Вырванае, павісала яно на сыпіцы кола, і ўсё. Ветрам зьнесенае, на кавалкі разарванае.

Калі я не запускала пальцы ў цёплае нутро Кэсцюю, я зарывалася імі ў зямлю. Мацала, шукаючы каменьчыкі і маленьчыя чарапкі, і чарвячкоў, і карэнине. Перадусім, карэнине, бо яно значыць рост. А выкапаўшы ямку памерам з руку, я клала туды вішнёвую альбо персікавую костачку, каб вырасла штосьці новае. Мая схільнасць да расылінаў была ня дзікай, хутчэй прыязнай. Яна выяўляла цягу да таго, каб заставацца, каб даглядаць, клапаціцца і пускаць паасткі. Слова “паветраныя карані” мяне б зъбянтэжыла, таму што карэнине я звязвала толькі з царствам зямлі. А мая зямля? Ёю быў сад.

Трохколавага ровара няма. Але зазубраныя шуфлі і перакускі са скваркамі на сувежым паветры. Луг. Мухі. Гэта быў, пэўна, чэрвень. Платы ня моцныя нідзе, адзін увесь час хістаецца. Там што, краты? Гучнае зумканыне. Пасыля навальніца зялёная шчотка травы прымятая. Ніхто не спачувае. А павіслыя галоўкі красак. Маркотна-шэрыя. Што было бойкім, стала знобкім. Садоўнік там носіць боты і камбінезон.

Кара дрэваў блішчыць сълюдою. Увесь час прыязджае хтосьці новы. Яны нешта перад сабою разыгрываюць. Яны, як сушаная садавіна, качаюца туды-сюды на даўгіх шнурах. Гэта называцца запасыціся цярпенем. Ці можна давярацца лету?

Вандроўнае зельле буйна разрастаетца пад бег году. Гэты год падорыць астры. Яны маюць гаркава-чырвоны смак. Іягніковае паветра мае смак сажы. Кузіны захоўваюць вернасьць. Яны абараняюць ад чэрствасыці. Як хлеб.

Тры пары году меў мой сад. Пабачыць чацвёртую мне не давялося. Як адцвілі астры, нас знесла прэч. Па жалезных каляінах пакінулі мы дом, кузін, сад. Я ня плакала. У правай руцэ я трымала Кэсцьцю і зумкала славенскія сказы. Закончаныя, зразумелыя сказы. Мар'етка – мілая кабетка. Іягнікі – паклённікі. Сад – карта сусьвету.

Вароты да мора

А я ўяўляла сабе, нібы яно лёгка паддаецца апісанью. Мора пада мною. Блакітнае, не, белае, не, зялёнае, не, зылітае з небам, не, хвалістае, не, спакойнае, не, усё гэта і больш за тое. Як схапіць мне тое, што не стаіць на месцы. Прыйгажосьць такая. І старацца ня буду.

Першы раз я пайшла съцежкай па барочных сходах, круты, але кароткай. Перайшла Езуіцкую плошчу, тут дзяцьства ехала на роварах паміж друзамі і травой, нават дрэвы былі нябачныя. Я кіравалася да ўскрайку. Дайшла да акружнога мура, схавалася пад ягоным ценем. Пайшла ўздоўж мура, праз імправізаванае футбольнае поле, дзецям хапае і некалькіх метраў, ну, толькі дайце прайсьці. Съцежка робіцца вузейшай, адна прыступка, другая, і адкуль толькі гэтая пінія бярэ сабе ваду, расыце ж пасярод каменю. Чорныя каваныя вароты. Адчыненыя. Відаць, гэта яны і ёсьць. Я праходжу праз дзірку ў муры і азіраюся навокал: у дзвіосным святле, бурлівае і свабоднае, такое блізкае – скачы! Мора. Я ўселялася на маленькае плато і глядзела. Больш нічога. Заплюшчыла вочы, яно было побач, там глыбока ўнізе білася яно аб каменьне.

Потым, разам са сълёкай, прыходзілі жанчыны, адна за адной, у чорных ці каляровых фартухах, у хатніх пантофлях выпаўзала з зацененых хацінаў і сядалі на сонцы. Іхня галасы заглушалі шум прыбою. Покрыва гулу па-над шумлівым-зіхатлівым морам. Для іх гэта быў звыклы краявід. Ім трэба было абгаварыць съмерці, вязальныя ўзоры, ня без таго. Яны ўздымалі галасы на ўсё большыя вышыні. У смузе я шукала чарнагорскія горы. Нічога не паробіш. Я сышла.

Другі раз я ўзяла з сабою Неду. Гэтым разам не па крутых сходах, але ўверх па “падзямельнай вуліцы”. Яна съмьецца, нібы гэтая вуліца акурат тое, што ёй трэба. Па-над морам яна перастае съмияцца. Пільна ўглядзецца ў яго. Г? Сінеча. Г? Не магу вынесці ягонай красы. Так, кажу я. Тут штосьці, кажа, чаго ты ня ведае. Мы глядзім на мора. У мяне быў сын, кажа, ён памёр.

Я гладжу яе рудыя валасы, белыя, адтапыраныя вушы, бездапаможна. Двойная клінічная съмерць, кажа яна, сэрца. Чыё сэрца? Маё, кажа.

Нараджаеш на съвет дзіця, яно памірае праз чатыры тыдні пасъля нараджэнныня. Неда, кажу я.

Мора ляжыць пад намі бы плёнка – стыхія, занятая сама сабой.

Не, кажа яна. Ніколі больш. Дактары забаранілі.

Дзеля цябе.

Што я сама сабе цяпер. Што да дзіцяці, яны нічога не гарантуюць.

Гэта аднак –

Так.

Тры месяцы яна ні з кім не магла пра тое гаварыць. Акамянелая яна тры месяцы прасядзела ў сваёй кватэры, плачуны, жыцьцё, кажа, падзялілася на дзьве палавіны: да таго і пасъля, яна не змагла зьвесыці канцы. Адна Неда суцяшае другую, падбадзёрвае. Пра гэта ніхто нічога ня ведае.

Чаму ад красы балюча? пытаюся.

Яна ўсё яшчэ глядзіць на мора.

Успаміны, кажа яна. У найэмрочнейшым тунелі успыхваюць фарбы, неапісальна. Съмерць.

Мы ня чулі мора, ня чулі балбатлівых кабет, сонца стаяла на заходзе, медзяна-чырвонае, Недзіна каса гарэла, я падпіхнула яе аж да балюстрады, не, крычала яна, толькі ня тварам у твар! і паляцела назад праз вароты. Тады паглядзі на сінія горы, прымірэнча сказала я. Але яна імкнулася адтуль да падземнага царства, падземнай вуліцы, цяпер ты разумееш?

Трэці раз я пайшла сама, каб зьбегчы ад хеўры турыстаў. Я прашмыгнула праз адтуліну ў муры, вецер ударыў мне ў твар. Зласлівае, гэтае мора. Яшчэ ні разу я ня думала бездань, а цяпер думала. І думкі мае вандравалі назад у Езуіцкую царкву, па-вясельнаму ўбраную дзеля Увас-кросшага саладжавымі гвазьдзікамі. Парэнчы былі амаль ні на што не прыдатныя. Годна ўздымаліся ў нябёсы, але справа-зълева ўсё мажліва, ўсё. Я заплюшчыла вочы. Чакала галасоў кабет. Хацела іх сюды. Нехта прыйшоў. Я глянула. Прыйшоў нейкі падлетак і лёг на камень з надпісам “свабода”. Я не запыталася, ці ня холадна яму. Я раскрыла книгу і прачытала:

Ён напэўна заснуў. Цень агароджы закрываў увесь чатырохкутнік будучай тэррасы. М. знаходзіўся пад яго аховай, ня памятаючи, што ён мала-памалу наступае. Ён відаць засынаў, зноў і зноў. Цень агароджы шчыльнейшы за мур... Дарма ён набліжаўся да бездані. Ніколі, ніколі ён больш такога ня зробіць.

Ён спаў. Іншы, гэты, збавёны, марскі, маладзенъкі, ён спаў. Навошта я чытала. Ну не адчувала ж я сябе няёмка з-за таго, што ён скраў у мяне перспектыву. Мужнасьць Неды пакінула мяне перад абліччам гэтай вялізарнасці, мора.

Потым прыйшла першая, прыйшла другая, прыйшла старэнская ба-булька: ах, спадарыня, і зноў ужо тут! А чаму ў чорным, можа ў жалобе? Не, кажу я, дзякую, не. А другая: такая мода, ты ж ведаеш. А старая: А Вы здалёк? Не зблізку, кажу я. Тады, кажа яна, добрай дарогі, і съмяецца.

Гэты раз быў не апошні. Я сустракалася з морам на прыстані, у рыбацкай бухце, але толькі там, за брамай, глыбока сярод муроў, было яно тым морам. Майм. Неда зъехала. Міра не баялася нічога. Яна сказала: пакажы мне мора. Я спакойна павяла яе праз футбольнае поле, штурханула праз

вароты. Яна звязала і маўчала. Яна села туды, дзе сядзела Неда, сыпінай да сонца, глядзела на мора. Лагоднае, сказала яна, я ведаю Ціхі акіян. Я запыталася сама сябе, хто яна такая. Мажліва, яна ня можа знайсьці словаў, каб выказаць свой страх? А я магу? Я паказала на ейны пас: з пластмасавым нажом далёка ня зойдзеш. Яна съмьецца. Ці ўсё ж? Пасы, кажу я, даюць адчуwanье бясыпекі. Ты падпяразваешся, чым шырэй, тым лепш. А як жа, кажа яна. Я не сказала: амазонка. Толькі падумала, што гэтае вытанчанае цела выракаецца сваёй вытанчанасці. Прымус? ціха запыталася я. Я так хачу, сказала яна, я практыкуюся ў супраціве. Пакуль яна задавала загадкі, сонца рухалася на заход. Кабеты паселі ўжо на валуне ды вязалі. Міра ўвагі на іх не звяртала, яна запыталася: ты адзінокая? Яе вочы шэльмавата съвяціліся, я не зразумела. Ну добра, сказала яна. Так ці інакш, сказала я, як мне гэта ведаць праста з мосту. Проста ты такая і ёсьць, адзінокая, сказала яна. Я здалася.

Мы кінулі размову. Я разглядала яе профіль, яна разглядала мора. За гэтым заняткам прайшла другая палова дня. Пачалі кружыць ластаўкі. Я запыталася сама сябе, хто яна такая. І з адчаю, з любові раскрыла кнігу.

Я купіла сабе дом, чытала я. Месца вельмі прыгожае. Здаецца, ты ў Грэцыі. Дрэвы вакол дому належаць мне. Адно з іх, гіганцкае, кідае такі ценъ, што я ўжо ніколі ня буду мучыцца ад съпякоты. Я пабудую тэррасу. З гэтай тэррасы вечарам можна бачыць агні Д.

Тут бываюць імгненыні дасканалага, разнастайнага і ўсё ж дакладнага съвятла, якое кладзецца на адну адзіную реч, з жарсыцю.

Мора, сказала яна.

Ты, сказала яна.

Я ўзяла яе за руку, і мы пакінулі плато. Гэта быў апошні раз.

пераклады

пераклады

Паўло Вольвач

... Тонкім рвуцца павуціннем
Сны-трызыненныі пра сусьвет...

Дзесяць вершаў

* * *

Верыцца ня ветру — цішыні,
Сівізьне па летах і па зімах.
Але ж нач!.. І ў нач плывуць агні —
І цякуць па дрэвах, па ўспамінах.

Чуеш?.. Слухай: дрэваў абалонь
Жывіць гул з прадоныняў незапёртых,
І няўлоўна, як да скроні скронь,
Жылка ў жылку — галасы ўсіх мёртвых.

Шапацяць, стаяць дарог наўзбоч,
Шэпты іх — да болю, да крыві нам...
І няўлоўна: Украіна... нач...
Хай няўлоўна.
Але ж
Украіна!

Пераклад
з украінскай
Уладзіміра
НЯКЛЯЕВА.

* * *

Ну і што, што недзе там Амерыка,
 У якой валтузяцца народы.
 Вунь дзяўчо, і праз хвіліну — Жмерынка,
 І табе ў той Жмерынцы на сходы.

А дзяўчо мільгне за агарожаю,
 У сущемках сініх прападзе.
 Прыйдзе да кагось, як нач, прыгожая...
 Жмерынка.
 Амерыка.
 Што дзе...

* * *

Жыцьцё бяжыць па вуліцы дзяўчынкаю,
 А ўсьлед за ёй — са мною пад руку —
 І жаль, і хмель, і музыка, што чыркае
 Аб неба птахам, чаўнам аб раку.

I, як вясёлка, вертыкальна выгнуты
 Шлях ад радзільні аж да цвінтару...
 У гэтым съвеце і абраў, і выбраў я
 Дарэшты ўсё. І рэшту дабяру.

* * *

За рог, праз арку — і наўкол
 Пад месяцам над мінарэтамі,
 Як з неба скінуты, Падол
 З непрачытанымі прыкметамі
 Часоў і новых, і былых,
 Што між вякамі сталі стыкамі.
 ...І памінальныя сталы
 Пад зоркамі над базілікамі...

Няхай хаўтурным съятарам
 Зазывчай адчуваць агонію —
 Ён Храм. Ён Замкавы. А там —
 Пытаць шляхі на Македонію.

* * *

Паўсяоль вятры, як злодзеі залётныя.
 Крыві лятучай
 невядомы спын.

Яшчэ — жанчыны залатымі плоткамі
У срэбнае вадзе, дзе ты адзін.

Яшчэ вунь там, над кручаю быліннаю,
Паўстаў Шаўчэнка — ветры корміць з рук.
А што яшчэ?.. А плынъ нябёс няспынная
На Стэп,
на Ніз,
на Луг,
на Базаўлук...

* * *

Жніва чакаеш па сяйве,
На бруку між каменьняў сыцёртых
Шукаеш кветкамі ў траве
Жывых між нежывых і мёртвых.

“Пустое!..” — між крыжоў і пліт
Сыпяшаеш і ўціскаеш плечы,
Блukaеш — сам себе Егіpt —
Сам цемрадзь у сваёй пустэчы.

* * *

Што ў навінах? Зіма як зіма.
Сынег... І дым над гарбамі гарбее.
Вінграноўскі пайшоў — і няма.
Як шарэў, мост Маскоўскі шарэе.

Плюс, такое, пра што й не скажаць,
Што чуваць з-пад зямлі — незямное:
Хутка — цалкам нам уваскрасаць,
А на чвэрць — ужо гэтай вясною.

* * *

Няма ні зьмен, ні вінграну* замены.
Веніамініч... Вершы з вены ў вену...
Пах валер'янкі, плямы на стале.

Чырвоны ліст на парапеце стыне,
Знатоўпу позірк раптам страляне,
І зноўку тло асеньяй ломкай плыні...
То ж я — на тле.

*Маецца на ўвазе паэт Мікола Вінграноўскі.

Тысячавокай запарожскай змовай
Здаля ці зблізку раптам блісьне слова,
Якое не забыць і не пазбыць,
На лаву ў парку і ў дзясятку “марку”
Са мной сяде, падае цыгарку,
Пытаецца: а тут табе кім быць?
(А паўз усё мігціць, бяжыць, ляціць...)

Я прамінаю браму ў голы скверык,
Ад ветру падымаочы каўнерык,
П’ю на Падоле цъмянае віно,
Па вуліцы, што на вачах радзее,
Іду сабе, прыдумваю надзеі
І долю, што прыдумана даўно.

* * *

У акладзе лістападу
Толькі золата адно.
(А цікава: з Цараграду
Зъязнъне Кіева відно?
З гэтым, быццам на карціне,
Бегам круч – бы ветру ўсьлед?)
...Тонкім рвуцца павуціннем
Сны-трызыненныі пра сусьвет,
Пра бліскучы, пра лятучы,
Пра няўлоўны съвет хімер
З гэтай, скінутай на кручы,
Музыкай нябесных сфер...

Б’юць па сферах бліскавіцы!
Па зямлі ідуць жанкі...
Вось жа йдуць... И залаціца
Завіток каля шчакі...

* * *

Так склалася: сярод усіх адна
Жанчына. Восень. Сінь. Распуснымі губамі
Цалуе, шэпча штосьць, зънікаючы, яна.
Хістаюцца дымы. И Кіеў – за гарбамі.

Зъдзіўляйся сам сабе. И ўсё, як ёсьць, прымі,
Пранізаны, як пыл, сурмою залатою.
Съвет неба і зямлі стаў крыламі тваймі –
И ў пыле залатым ты ўскрыліш над сабою.

Міхал Дубянецкі

...я тут жыву ў эпіцэнтры ўсіх падзеяў,
якія мяне абыходзяць...

“Трэба рызыкаваць...”

Дзёньнікавыя запісы 1985-1988 гадоў

1 верасня 1985 году. Сёняня зноў узынікла патрэба ехаць на Камароўскі рынак – купляць цывікі для дачнае падлогі. Да восьмі гадзінай раніцы я быў ужо там. Але высьветлілася, што патрэбная мне лаўка адчыненца толькі а 9-й гадзіне.

*Працяг.
Пачатак
у №6 (37)
за 2008 год.*

*Падрыхтоўка
да друку
Станіслава
ДУБЯНЕЦКАГА.*

*Публікацыя
Марыі
Міхайлайны
ДУБЯНЕЦКАЙ.*

Вырашыў паходзіць па рынку, паглядзець што і па якіх цэнах прадаецца. Адразу кінулася ў очы, што сёняня тут царства кветак. Яно і зразумела: першы дзень навучальнага году: усе, паводле традыцыі, ідуць у гэты дзень у свае Alma mater з букетамі кветак. Вочы разъбягаюцца, цяжка спыніць іх на чым-небудзь. Усюды хараштво надзвычайнае. Мноства сталоў на агромністай плошчы застаўленыя, як правіла, вёдрамі, поўнымі кветак. Кветкі ў букетах, кветкі “уроссып” – бяры, колькі трэба і камбінуй сам букет, а ня ўмееш, скажы і табе дапамогуць зрабіць гэта хутка, прыгожа і бясплатна, заплаці толькі за цэлафан.

Гэта сезон кветак, да першага верасня расцвітаюць ужо і пышныя “асенія” кветкі, не адышлі яшчэ і “летнія”. Аднак цэны сёняня такія, якія можна апраўдаць толькі глыбокай

зімою для кветак, выгадаваных у цяпліцы ці ў хатніх умовах. “Кветкаводы” карыстаюцца момантам, каб як найлепш аказаць “паслугу” сваім бліжнім. У ход пускаюць усё тое, на што ў звычайнага дні сезону ніхто і не глядзіць. А цэны на такое “абы-што” гнуць такія, якія звычайна саромеюцца прызначаць нават на экстравлюксовы тавар.

Напрыклад шыкоўныя гладыёлусы ў метр і больш вышынёю павінны б каштаваць цяпер штука рубель-паўтара. А сёняня паўтара-два рублі каштуюць малюпасенкія гладыёлусікі, так званыя “дзеткі”. А тых экстра-люкс сёняня і не дакупішся.

Нейкія маленькія ружачкі, “мерседэс”, як мне сказаі, – два рублі штучка. Хрызантэмы – рубель, паўтара і два. Астры – 15-20-30-40 капеек штука. А калі які палепшаны гатунак, як, скажам, “бальфі” хрызантэмападобны ці яшчэ які, дык і да рубля штука(!)...

Гвазьдзікі – па рублю. Флоксы і тыя па 20 капеек за штуку.

На ўсё гэта дзяржаўныя цэны разоў у пяць ніжэйшыя. Але ж дзе тая дзяржаўная прадукцыя? Яе альбо няма зусім, калі трэба, альбо ёсьць ды такой якасці, што абмінеш яе пятай дарогаю.

Час у мяне быў, і я паходзіў крыху паміж харчовымі радамі. Там, дзе прадаюць сала-мяса, я даведаўся, што не сяляне-прадаўцы вызначаюць цену на гэтыя прадукты, а кіраўніцтва рынка. “Во, – кажа мне інтэлігентнага выгляду прыгожы малады селянін, – паглядзіце: гэтыя этикеткі яны выдалі мне з прастаўленымі ўжо цэнамі”. Гляджу: “Сала кг. 3 р.”; “Сала кг. 3 р. 50 к.”; “Мяса свіное кг. 5 р.” “А вы колькі самі паставілі б?” – пытаю я. “На сала, мабыць, так і паставіў бы, як яны, а мяса давёў бы да шасыці рублёў, – кажа ён, – скажам на так званую “выразку”. Ён нагнуўся, узяў вялікі кавалак мяса, паказаў мне: “Адна справа мяса з касыцімі, а другая – вось такое. Гэта ж нібы сонца”. Пры гэтых словах твар маладога жывёлавода прасівятлеў. Ды і ўвесь ён неяк нібы зас্বяціўся. Гэта перадалося і мне. “Параўнаць плён сваёй цяжкай працы з сонцам можа толькі чалавек добры, разумны і ўлюбёны ў сваю працу”, – усхалявана падумаў я.

Я папрасіў яго ўзважыць мене два кілаграмы “гэтага сонца”. Ён зрабіў гэта упэўнена, прыгожа і majesticznie. Спрытна мне загарнуў і паклаў перада мною. Падаю яму 13 рублёў – чырвонец і траяк.

– А нашто траяк? – пытае ён, – гэта ж усё каштуе дзесяць рублёў.

– За сонца, – адказаў я і, хутка вымавіўши: – “Удалага вам гандлю!”, – пайшоў далей. Мяне імгненна ўкруціла ў чалавечы вір. Але я пасьпей яшчэ пачуць некаторыя слова “прадаўца сонца”, што адрасаваліся мене:

– Паважаны грамадзянін, вазьміце здачу... Ну, вазьміце здачу: я ж даражэй ня маю права прадаваць...

“Памідоры – рубель – паўтара за кілаграм, – іду я далей. І ўсё-такі дорага, падумаў я: апельсіны прывозяць “з-за мора-акіяну”, а цана на іх увесь час тримаецца адзін рубель сорак капеек кілаграм. А гэта ж сваё, павінна б быць значна танышней.

Побач агуркі. Цана: два рублі. Я зьдзівіўся. Наблізіўся да прылаўка і перапытаў.

– Правільна напісаны, – адказаі мене. Першыя і апошнія заўсёды дорага. А гэта апошнія.

У другім месцы я ўбачыў салёныя (а можа і маласольныя?) агуркі. Цана тая самая: два рублі.

Час набліжаўся да дзевяці гадзінай. Значыць, мне трэба было “закругляцца” з гэтай “дзейнасцю”. А хацелася яшчэ што-небудзь паглядзець. Сёе-тое пасьпей.

Морква ад 40 да 80 капеек кілаграм, да восьмі разоў даражэй за “дзяржаўную”.

Буракі – сорак капеек, альбо ў чатыры разы даражай за кілаграм.

Кроп – 15 капеек пучок грамаў на 50. Ніхто ніколі, колькі я памятаю, не спрачаеца за такую фантастычную цану: амаль 2000 адсоткаў ад дзяржаўнай! Колькі трэба гэтага кропу? Мізэр!

Таксама пятрушка – 15 капеек такі ж пучочак. Дзяржаўнай цаны ня ведаю. Думаю, што ня больш, чым за той кроп.

А вось перац і часнок прадаюць штукамі: стручок перцу 20 – 30 капеек, галоўка часнaku – 25 капеек. Колькі, думаю, галовак яго ў кілаграме? Дзяржаўная ж цана рубель дваццаць капеек за кілаграм...

А во нашыя “фрукты-ягады”:

Яблыкі рубель-паўтара кілаграм. Можна купіць і за 50 капеек. Але яны ўжо будуць мець мала адносінаў да цудоўных беларускіх яблыкаў. Дорага! А ў парапананыні з тымі ж апельсінамі?

Яшчэ даражай грушы: добрыя па два з паловаю рублі кілаграм – амаль як два кілаграмы заморскіх апельсінаў!

“Шырокая прадстаўлена” на рынку таксама лясная гаспадарка. Ягады прадаюцца шклянкамі, травы лячэбныя – пучкамі, а то і шклянкамі, калі, скажам, плады, ці адны сухія кветкі. Характэрныя гэтая шклянкі: адкуль гэтая бабкі, думаеш на раз, бяруць такія маленъкія шклянчакі, якім вельмі далёка да стандартнай, 200-250-граммовай? Гэта таксама спосаб “узывічвання цэнаў”.

Чарніцы прадаваліся на рубель трох шклянкі, брусыніцы – па 60 капеек шклянка.

Мне спадабаліся дзіве бабкі, што прадавалі “траўкі”. Я звярнуў увагу на зграбненыкі пучочак нейкіх сухіх расылінак. Мне з гатоўнасцю расказали, што гэта “сълёзкі”, што каштуюць яны рубель, што лечаць імі тое і тое (на жаль, я не запомніў уласцівасцяў множества расылінаў, якія мне тут паказвалі: занадта многа было гэтай нязвычайнай мне інфармацыі.).

– О, ды ў вас у кожнай розныя расыліны, хоць, бачу, вы заадно.

– Добра, дзетка, сказаў: “заадно”. Вось таму, што “заадно”, дык мы імкнемся не перашкаджаць адна другой. А ў нас у кожнае амаль адно і тое самае. Але ж, калі паклала што-небудзь адна, другая ўжо тое самае не кладзе. Нашто строіць канкурэнцыю?

У гэтых “събровак” шклянчакі такія самыя, як і ва ўсіх. Але я бачыў, як яны “мераюць” імі: ня трусяць, а літаральна трамбуюць, а пасыля яшчэ кладуць жменю зверху, прытрылімваючы яе, каб не рассыпалася. У выніку аддаюць замест адной шклянкі ўсе чатыры. Аднак на вялікія шклянкі яны – сумленныя, дабрачынныя – не пераходзяць. Можа, існуе ў іх нейкі няпісаны закон? Закон, каб выстаяць ва ўмовах пастаяннага прыціску з боку дзяржавы і адкрытай варожасці з боку пакупнікоў-дэмагогаў?

7 верасьня 1985 году. На працягу прыкладна тыдня я вельмі кепска сябе адчуваю. Ня ведаю нават, як называць гэтыя свой стан, калі так часта трэба звяртацца да нітрагліцэрыну – спазмы сардэчнай мышцы (сасудаў), ці сардэчныя прыступы? Адчуваю тады болі “за грудзінай”, нібы там утварылася і забалела нейкая рана. Добра, што хоць нітрагліцэрын здымает гэтая болі. Такая малю-пасенъкская таблетачка, а так імгненнема суцяшае боль! Раней пасыля яе сардэчныя боль спыняўся, але пачынала вельмі балець галава. А цяпер галаўнога болю ўжо не адчуваю, мабыць, прывык.

Ужо нямала дзён вымушаны прымати па трох-чатыры гэтая таблеткі на дзень. Часта прачынаюся пасыля спакойнай ночы ад болю ў грудзях і адразу цягнуся да “патрончыка” з гэтымі беленъкімі съняжынкамі. Пакуль збяруся ісці ў выдавецтва, – яшчэ раз, а то і два разы хапаюся за нітрагліцэрын. Пасы-

ля, ідучы ў выдавецтва, яшчэ адзін раз – недзе на сярэдзіне дарогі. А далей дзень праходзіць больш-менш нармальна. За выключэньям апошняга тыдня. А ўчора я павёў сябе як варвар у адносінах да свайго здароўя: дванаццаць разоў прыбягаў да нітрагліцэрыну! Але і гэтым не дакладна акрэсліваецца мой стан, бо ня кожны раз пры спазмах я хапаўся за таблеткі. Абавязкова трэба было зьвяртацца ў паліклініку. Але ж не зьвяртаўся таму, што, напэўна, паклалі б у шпіталь, а мне трэба было рыхтаваць Серафіма (Андраюка – рэд.) да яго ўдзелу замест мяне ў ММКВК-85.

Сёньня таксама пачалося з раніцы... За дзівье з паловаю гадзіны пяць прыступаў. Марыя (тут і далей – жонка М.Ф.Дубянецкага – рэд.), не ўзгадняючы са мною, выклікала меддапамогу. Прыйехалі, надавалі уколаў, памералі ціск (180/100), пульс (76 удараў) і зрабілі электракардыограму. На жаль не было з чым парапаць, бо тую, што я меў, завёз у Нясвіж, а там, выпісваючы мяне з санаторыя, не пасыпелі падрыхтаваць мне экземпляр для сябе. Не пасыпелі не выпадкова – гэта скуткі (тут я лепш адчуваю гэтае слова, чым “вынікі”) няспыннай палітыкі эканоміі на кадрах. Адна работніца – я яе называў “многастаночніцай” – і робіць ЭКГ, і ўзважвае і “мерае” людзей і, здаецца, яшчэ нешта. За трох чалавек!!!

8 верасьня 1985 году. Зноў бальніца! І, здаецца, тая самая палата – 406! Як гэта здарылася?

Учарашнія мае “экагісты”, вярнуўшыся ў паліклініку (у іх, апрача мяне, было яшчэ некалькі выклікаў), адшукалі маё дас্যе і парапаналі сవежанькую кардыяграму з апошнім. Запеленгавалі пагаршэнне! Яно ў асноўным у “Т-зубцах”, як мне сказалі па тэлефоне. Ня ведаю, што гэта такое “тэ-зубцы”. Спытаў. Замест тлумачэння сказаў, што “гэта будзе бліжэйшыя два дні пад пільным наглядам паліклінікі. Гадзін у восем вечару нехта да вас прыйдзе. Зробіць уколы, а там будзем бачыць...”

Прыйехалі ня ў восем вечару, а ў дзевяць. І ня ўколы рабіць, а проста забіраць мяне ў бальніцу. Дзеля формы ўрач (другі ўжо, мужчына, а тады была жанчына) яшчэ мяне паслухаў, памераў пульс (74 удары), ціск (190/100) і запрапанаваў ехаць з ім. “Паедзецце цяпер, дык патрымаем тыдзень, а не захочаце, – пасыля і месяца мала будзе”. Я вымушаны быў адправіцца ў гэты невясёлы шлях.

У прыёмы пакой выклікалі дзяжурнага ўрача – кардыёлага. Ім аказалася Алена Сяргеевна – урач, які цяпер вядзе маю будучую палату. Даволі пільна (бо зацікаўленая) яна мяне абсьледавала і дазволіла везыці ў палату. Ціск застаўся ранейшы, які быў сорак хвілінаў таму назад – 190/100. Вельмі высокі для мяне!

Нанач атрымаў укол у жывот, карвалол у мензурцы і тры нейкія таблеткі. Не спытаў пра іх, падумаўшы, што яшчэ будзе час на гэта.

Сёньня нядзеля. Частка персаналу не працуе. У суботы і нядзелі тут заўсёды спакайней. Устаў каля дзявятай гадзіны – з прыходам сястры-“укольніцы”. Не съплюшаючыся, зрабіў ранішні туалет і падаўся ў сталоўку. Тут ужо ні душы. Чую нехта варушицца на кухні, падышоў туды, папрасіў прабачэння за спазненіне. Замест чаканай індульгенцыі атрымаў серую папрокоў і пытаньня: “Нас ніхто не папярэдзіў”; “Як гэта вы яшчэ ня сънедалі”; “А ў якой вы палаце?”; “А калі паступілі?”. Пасыля, не спыняючы сваіх непрыемных мне роспытаў, жанчына выносіць і ставіць на стол талерку “з нечым” і шклянку з чаём. Хлеб і цукар – на стале. “Нешта” аказалася пячонка з бульбяным тюрэ. Яшчэ гарачая і даволі смачная. Падзякаваў і пайшоў далей “па сваіх справах”. Яны і тут ёсьць у чалавека! Вось у мяне з ранку: трэба прыняць лекі, паказацца ўрачу, патэлефанаваць сям'і, супакоіць, што пагаршэння няма, а нават, наадварот, жыву без нітрагліцэрыну. Ціск зьблі – 130/80,

Адчуваю сябе сапраўды лепш – лекі ўсё-такі падзейнічалі. Ціск зьблі – 130/80,

Mihail Dubyanetski u sanatorii "Aksakaŭščyna", 1985 god.

як вызначыла дзяжурны ўрач (наша пасъля начнога дзяжурства адпачывае, мабыць, будзе заўтра).

Вось ужо прынеслы перадабедзенныя “съпецы” – карвалол і па таблетцы нітрасарбіда, карынфара і каўфеліна. Значыць, дадзены сігнал на абед. Пайду.

Пасъля паабедзенага адпачынку былі Марыя і Эдуард (Скобелеў – рэд.). Цяпер маю поўна фруктаў і добры напітак – журавінавы сок, аж два слойкі. А якія астры! Вось калі я ўбачыў апраўданье іх назвы – “зорка”. Варта хоць адзін толькі раз па-сапраўднаму паглядзець на гэтыя бальфі, унікум-усьмешкі, дзюшэсы, горльдштрасы, прынцэсы і вы назаўсёды палюбіце гэтыя кветкі. Палюбіце і не паверыце, што яны сыцілъя, бедныя. Яны шыкоўныя! І мне іх так багата прынеслы, што атрымаўся яшчэ вялікі прыгажэнны букет Валянціне Фамінічне Курбатавай – сімпатычнай інтэлігентнай жанчыне, з якою мы зноў сустрэліся тут.

9 верасня 1985 году. Мінулы дзень быў – не стандартны, бо выхадны. А вось сёняня панядзелак, пачатак рабочага тыдня. Узяліся за мяне вельмі актыўна. З самай раніцы ўколы – гіпарын і трайчатку (кактэйль); ЭКГ; кропельніца; двойчы бралі кроў на аналізы – адзін раз перад кропельніцай – іголку пакінулі ў руцэ і “падвялі” да яе кропельніцу, другі раз “самастойна”, з пальца; ранішні ўрачэбны абход (ціск: 140/80), пульс нармальны, тэмпература – таксама. Наведала мяне нават Ірына Аляксандраўна – загадчыца нашага аддзялення. Таксама паслухала, памерала, парайла...

Па-свойму “лечыць” няня. Ёй, напрыклад, сказалі раніцай: “Вазьміце, калі ласка, у туалете слоік для аналізу”. Гэта яе прымы абавязак. Яна нярвова пачала распытваць, колькі ён там стаіць, а якой гадзіне дакладна быў паставлены і г.д. Ёй вымушаная былі адказваць. “Я не хочу за кого-то работать. Это должна была моя предшественница сделать.” Праз некаторы час мы ёй кажам, што там, у тым самым туалете няма паперы. “Много слишком рвете”, – адразу вырашыла нашую проблему цётка. Яна адчыніле нашыя дзъверы і заходзіць у палату няспынна. Часта нічога так і ня скажа, часам паглядзіць у які-небудзь

кут, адчыніць шафу, ці што-небудзь палічыць (скажам, па колькі ў кожнага з нас прасыцінаў ці коўдрай). А часта – проста так адчыніць дзъверы, зойдзе ў палату на крок-другі і вяртаецца некуды назад.

У палаце, апрача мянэ, яшчэ двое мужчынаў. Адін гадоў на пяць маладзейшы за мянэ, Віктар Андрэевіч Сыляпкоў. Ён з дзяржплану БССР, займаеца, як ён сказаў “новай тэхнікай”. Я яму сказаў, што я думаю пра “новую тэхніку” ў паліграфіі. Сказаў, што нельга яе прымусова насаджаць у нас тады, калі нічога не забясьпечана для яе бесперабойнай працы. Заўсёды чаго-небудзь не хапае, скажам для фотапалімернага спосабу заўсёды няма нейкіх пласыцінаў, для іншага спосабу – нечага яшчэ. Выпуск гэтых спосабам нам вельмі дорага каштует. И вельмі доўгта! Ёсьць у нас книгі, што знаходзіліся ў вытворчасці некалькі гадоў – не было тых пласыцінаў ці нечага яшчэ. “Таварыш” у дыскусію не ўступіў.

Другі мой сусед – гадоў на пятнаццаць старэйшы за мянэ. Жонка яго – доктар педагогічных навук, прафесар. Сам ён у 1963 годзе зняў вайсковую форму, быў афіцэрам, але не страйвым, а “ідэалагічным” – выкладаў у вайсковых вучылішчах гісторыю КПСС і палітэканомію. Цяпер выкладае ў Менскім дзяржпединстытуце імя Горкага палітэканомію, зваць Пётр Іванавіч. З ім была нават дыскусія.

– Такое дрэннае надвор’е, – кажа Віктар. – I як гэта тым студэнтам у калгасах?

– А наогул няправільная практика ганяць студэнтаў у калгасы, – падаю голас я.

– Чаму няправільная, скажыце, можа, вы ведаеце спосаб не пасылаць?
– адазваўся Пётр Іванавіч.

– Ну, такое пытаньне не палітэканому ставіць, – адказваю. – Хіба вы хутчэй за каго маглі б і павінны ўбачыць, што эканоміка “нашая”, у дадзеным выпадку сельская гаспадарка, жыве на ўколах, што сістэма зусім не працуе, альбо “працуе” з вялікім перабоямі.

– Да ё няма ніякай сістэмы, – ціха падхапіў Віктар, відаць, каб не пачуў стары і глухі палітэканом.

Стары сапраўды не пачуў апошній рэплікі і звяртаецца да мянэ:

– А хіба вы ня ведаеце, што нашая сельская гаспадарка – сезонная, што туды ў час галоўных кампаній трэба ой колькі рабочых рук?

– Навука і апалагетыка, Пётр Іванавіч, не сумяшчальныя рэчы, – рызыкоўна адказваю я. – Вы, як савецкі вучоны-эканаміст, павінны б ужо ці мець сваю мадэль савецкай сельскай гаспадаркі, ці шукаць яе, каб падказаць, каму трэба. А вы абараняце зусім непрыдатны status quo. А гэта апалагетыка.

Я ўсякіх аргументаў чакаў бы ад вучонага, толькі не такога:

– А якую вы сістэму абараняце? – горача, як толькі мог, вымавіў мой апанент.

– Я за нармальную сістэму, – імправізую я, – каб кожная галіна магла спраўляцца сама з сваімі праграмамі і не выводзіла з рытму іншыя галіны. Студэнт, што праседзеў у калгасе месяц “на бульбе”, недаатрымае мінімум дзесяць адсоткаў патрэбных грамадству ведаў. На прадпрыемствах і ва ўстановах адчуваецца заўсёды ў “сельгасчас” арытмія, якая дорага каштует і кожнаму чалавеку і дзяржаве.

І я пераказаў тут асноўныя думкі з брашуры міністра сельскай гаспадаркі хрущчоўскіх часоў Міцкевіча “Сельская гаспадарка Канады”.

– Вось вы, дырэктар выдавецтва. Чаму вы не выконваеце ваш план ці заданыне самі, адзін. А ў вас жа, мабыць, ёсьць і намесынікі, і карэктары? Ёсьць?

Прыбягаў Мікола (тут і далей Шэляговіч – рэд.). Праўда, панядзелак тут не для візітаў, але яму, як мая Ірынка кажа, перашкод ніякіх не існуе.

Чаму ж не існуе? Съмелы, упарты – гэта правільна. Але ж яго баяцца і травяць, травяць і баяцца. І, на жаль, – “шчырыя беларусы”. Не беларусы гэта, а беларускія шавіністы, як бы хораша не маскіравалі яны свае негатывы адносіны да паэзіі і наогул справы Міколавай. Вось сёньня ён “парадаваў” мяне: У рэдакцыі часопісу “Работніца і сялянка” зънялі латышскае апавяданье ў яго перакладзе. Паведаміў яму Аркадзь Бжазоўскі, сказаў, што апавяданье чытаў і В. Нікіфаровіч, “яму, маўляў, таксама (!) не спадабалася.” Заадно Бжазоўскі загадкова папытаваў, як яго яцьвяжская справы. Вось у гэтым і ўся агадка!

Учора ўбачыў яшчэ адзін знаёмы твар. Прывітаўся кіўком галавы, бо забыў яго імя і прозвішча. Праўда, памятаю, што ён вучоны “аграрнага” профілю і што сустракаўся з ім у выдавецтве “Ураджай” каля дваццаці гадоў таму назад. А сёньня ён сам да мяне падышоў. Сходу спытаў, дзе мы маглі з ім сустракацца, ці не былі калі-небудзь адначасова ў бальніцы. Ён назваў сябе вучоным-гедэзістам, сказаў, што працаўаў у Горацкай сельскагаспадарчай акадэміі, а цяпер у Менску. “Убачыўшы вас, – прызнаўся ён, – мне стала няёмка: вось, думаю, чалавек, якому, памятаецца мне, я нечым ў жыцці абавязаны, а хто ён такі – забыў. Памятаю толькі, што вы далікатны да людзей і наогул сімпатычны.”

Я сказаў, дзе мы сустракаліся. Тады ён “адкрыўся” больш: ён ад Акадэміі быў адказны за гедэзічныя наукоўы зборнік. “Вось цяпер ведаю, чаму я, убачыўшы вас, адразу прыгадаў вашую нейкую дабрыню да мяне. А цяпер я ўспомніў: вы многа і часта вырашалі нашыя праблемы і па зборнік, і па асобных наших выданьнях. Прабачце, што забыў прозвішча.”

Некалькі хвілінаў паразмаўлялі на ўсякія “абстрактныя” тэмы.

10 верасня 1985 году. Сёньня наступіла нейкае пагаршэнне: з раніцы таблетка нітрагліцэрину спатрабілася, падскочыў ціск – 160/90 (папярэднія ж два дні быў нармальны, ды й без нітрагліцэрину абышоўся)... Думаю, што ўсё гэта рэакцыя на нянінае “лячэнне”: сёньня, нарэшце, я закончыў “збор аналіза”, але, памятаючы ўчарашні канфлікт, я ўвесь гэты час напружана чакаў сустрэчы з няняй – гэта дало першы спазм; сустрэча адбылася ў такой самай танальнасці, як і учора (“Что? Почему? Это обязанность ночной няни”) – другі спазм і павышэнне ціску.

А палове адзінаццатай прыйшла бухгалтарка Клара Кунавіч падпісваць чэк у банк. Арыгінальная склалася сітуацыя ў выдавецтве – адсутнічаюць усе тыя, хто мае права першага подпісу: я – тут, галоўны рэдактар – на ММКВК, намеснік па вытворчасці – у Маскве па неадкладных асабістых справах.

Клара прыйшла і разгубілася – засталася пад кропельніцай.

– Ой-ё-ёй! А як жа нам цяпер атрымаць тыя фінансы ў банку? – загаласіла бухгалтарка.

– Нічога, Кларачка, пачакайце, калі ласка дзесяць хвілінаў, усяго толькі дзесяць хвілінаў, – кажу я. – Вось бачыце, як мала засталася ў флаконе...

– Ну, тады я патэлефаную Паліне Сяргееву, што затрымліваюся. Адкуль можна пазваніць?

Я сказаў адкуль і расказаў, як гэта зрабіць, бо тэлефон капрызлівы. Хутка з мяне зънялі кропельніцу і я ўстаў, хоць пасля гэтага рэкамендуецца хвілінаў дзесяць паляжаць. Прывёў сябе ў больш-менш прыстойны выгляд – надзеў новы шарсыцяны спартыўны касыцом, нядайна куплены ў Нясьвіжы, паправіў прычоску – усё-такі прымата буду жанчыну. І тым больш, што яна мне падабаецца, хоць зрэшты мне ўсе выдавецкія жанчыны падабаюцца – хто як жанчына, хто як таленавітая супрацоўніца, хто як чалавек. Усе заслугоўваюць павагі і ўвагі, і дай Бог ім шчасціц! А Клара, апрача ўсяго іншага, каштоўная яшчэ і сваёй мэтанакіраванасцю. Маючы сям'ю – мужа і дваіх дзяцей, яна паступіла на завочную вучобу ў Маскоўскі паліграфічны інстытут, на фінансава-эканаміч-

нае аддзяленыне. І цяпер ужо скончыла пасьляхова трэйныя курсы. Праз два гады будзе съпецяліст з вышэйшай адукацыяй. Я яе заахвоціў тым, што з пасады касіра перавёў у бухгалтары. Гэта ёй дало невялікую прыбаўку да акладу, але, як мне казалі, яна добра адчула маю маральную падтрымку і была вельмі ўдзячнай. А нядаўна яна, нарэшце, атрымала кватэру: шмат гадоў жыла ў страшных, абражаютых чалавечую годнасць, умовах. Як і большасць савецкіх гараджанаў, ды ў вяскоўцаў таксама! Яе новая кватэра аднак, не “падарованая” ёй рэжымам і не атрыманая паводле чаргі, у якой трэба “стаяць” і з плачам душэўным спадзявацца і чакаць дзесяць і больш гадоў. Проста гэты рэжым з шасцідзесяцісцімі гадовым спазненінем вырашыў паказаць свой “гуманізм” і насељнікам “Кларынай” шматкватэрнай “лачугі”, як савецкая пропаганда называе жытло беднякоў у капіталістычных краінах. Але побач з яе хатнай стаяць пакуль населенія няшчаснымі людзьмі яшчэ некалькі такіх самых савецкіх палацаў. У адным з іх даўно пакутуе мая добная знаёмая, дырэктор кнігарні падпісных выданняў, сімпатичная Лілія Паўлаўна Болдырова. А разам з ёю і сям'я яе любімага сына.

Я падпісаў Кларын чэк і не адзін. Яна ня ўпэўненая была, што той рукою, у якой “нешта тырчала”, можна паставіць “правільны” подпіс, папрасіла падпісаць два-тры празапас. Я выканалі гэтую незаконную просьбу, улічваючи цяперашнія абставіны ў выдавецтве. Аддаючы чэковую кніжку сказаў:

– А ўсё-такі, Кларачка, напэўна, пройдзе першы чэк, а тыя наўрад ці прымуць.

– Чаму?

– Таму, што надта стараўся. Падпісваў імгненна, а пасыпваў сачыць за кожным кручком. А гэта гарантывалі ад подпісу-ўзору.

– Ну, хоць адзін, можа, прапусыцяць. На сёняння больш і ня трэба.

Так мы разьвіталіся, абмяняўшыся нейкім “рытуальнымі” фразамі.

Папрасіў Марыю, каб да мяне сёняння не прыходзіла. Вядома, мне прыемна было б яе бачыць, маю верную спадарожніцу, адзіна магчымую маці маіх таленавітых дзяцей. Параіў, каб лепш схадзіла ў гэты час на сустрэчу з Краснадарскімі знаёмымі. Ды трэба ж падрыхтаваць у дарогу нашу Галю. А ў яе не абы якая дарога. Гэта ж першы яе працоўны адпачынак! Першая самастойная турыстычная паездка! Ды якая ж доўгая і далёкая – на цэлых дваццаць дзён і аж у Закаўказье, на турыстычную базу “Планерскае”. Я сказаў пра гэта ў маёй палаце, дык Віктар кажа, што ён ведае “Планерскае”. Пару гадоў таму назад ездзіла туды яго дачка-дзесяцікласніца. З ёю чалавек дваццаць. Працавалі там у саўгасе – на полі ці на саўгасных заводах.

– Дык вось, – кажа, Віктар, – цэльня канікулы юнакі і дзяўчата працавалі. За гэта ім налічвалі нейкія грошы. А дайшла справа да разыліку – амаль усё налічанае ўтрымалі на аплату харчоў ды розных штрафаў. Ледзь-ледзь хапіла на зваротны білет. А ў дарозе ж трэба есьці!..

Вечарам па тэлефоне я цёпла разьвітваўся са сваёй юной турысткаю.

Была адзінаццатая гадзіна вечара, а Галечка яшчэ не рыхтавалася ў дарогу. Як высыветлілася, яна ледзь ня цэлы дзень займалася сваімі вершамі – вычытвала пасылья машынапіснай перадрукой, адбірала разам з Лёнем (тут і далей – Дранько-Майсюком – рэд.) для альманаху “Дзень пазіці – 86”. У альманаху трэба адзін-два, а Лёня “выбраў” цэлы дзясятак. “А цяпер, сказаў, будзем выбіраць з гэтага. Ёсьць жа яшчэ ўкладальнік зборніку, ёсьць загадчык рэдакцыі. Але ім нялёгка будзе, бо з добра га выбраць лепшае ня так лёгка.

Лёня, як рэдактар, рабіў, вядома, свае заўвагі, даваў парады. Кожную з іх Галя, як яна сама мне прызналася, сустракала “у штыкі”. Я пахваліў яе за “цвёрдыва перакананыні”, але ж пароў прыслухоўвацца да Лёневых парадаў

— ён мае добрую падрыхтоўку ў паэзіі, а галоўнае, сам паэт таленавіты, з добрым густам.

Гэта Галіны арыгінальныя вершы. Свае вершы яна ўсё яшчэ байцца публікаваць. Я і ня ведаю, як яна адважылася на абнародаваньне сваіх перакладаў з Р. Бёрнса. А цудоўная атрымалася нізка!

11 верасня 1985 году. Серада. 10 гадзінаў раніцы. Да сънедання пасыпей прыняць дзіве нітрагліцэрынчакі і вось цяпер укінуў трэцюю. Ранішнюю дозу лекаў прыняў. А ўрачэнага абходу чамусыці яшчэ не было. Затое Ірына Аляксандраўна мяне на калідоры папярэдзіла, каб далёка не адыходзіў ад палаты. “Хачу паказаць вас прафесару”, — вымавіла. А якому не сказала.

Нашая палата часта нагадвае чытальню. Зацята чытаюць усе яе насельнікі.

Перада мною цяпер ляжыць часопіс “Беларусь”, разгорнуты на нарысе Левановіча “Глыбокія карані”. Ня ведаю, каму пішуць і каму друкуюць такія матэрыялы. Я іх ніколі не чытаю! Хіба што зацікавіць імя аўтара ці ягоны аўект. Праштудзірую часопіс, пасыля закажу з дому якую-небудзь книгу.

Пётр Іванавіч ледзь ня дзень і нач пельмі зацікаўлена чытае “Шчыт і меч” Вадзіма Кажэёніка. Прыйтым другую ўжо книгу. І перад гэтым шмат чаго, кажа, тут прачытаў. Робіць гэта ён ня ў ложку, як шмат хто любіць, і ня ў крэсьле, што пасавала б да яго ўзросту і рангу. На палату ёсьць адна нізенькая табурэтка — калі трапіцца цяжка хворы, т. зв. ляжачы, тады на ёй стаіць начное начынніне. Табурэтачка гэтая некалі апынулася каля ложку Пятра Іванавіча. Ён яе прыгледзеў і знайшоў ёй прымяненіне: бярэ книгу і, кладзе яе на ложак, а сам садзіцца на гэты “трон” і чытае. Чытае запар гадзіну-дзвіве. Мясыціны, што ўразілі нечым яго, перачытвае па некалькі разоў, чытае іх і нам голасна. Абміяркоўвае іх зьмест. Каравацей, жыве імі ўвесы.

Таксама любіць чціва пра шпіёнаў Віктар. Калі я паступіў у палату, ён да-чытваў таўшчэйную книгу Яўгена Вараб’ёва “Зямля да запатрабавання” — пра славутага савецкага шпіёна беларуска-яўрэйскага паходжання Льва Маневіча. Цяпер пераключыўся на “Лязо брыты” Яфрэмава.

Калі Пётр Іванавіч зачытвае ўсім нам уголас нешта страшнае ці экстравагантнае пра фашысцкіх правадыроў, дык маладзейшы намнога Віктар з задавальненнем звяртае нашую ўвагу на вычытаныя ім пікантныя сексуальныя штучкі. Нават часта звяртаецца да Пятра Іванавіча (!) з “нявінным” пытаннем, скажам, як той паступіў бы ў такіх сексуальных сітуацыях, альбо ці ўхваляе ён такую і такую тэхніку палавых зносінаў.

Мушу зазначыць, што я, можа, упершыню ўбачыў тут людзей, якія ня толькі чытаюць книгі, але і дачытваюць іх да канца. Звычайна ж бачыш у гарадскім транспарце, у парках і скверах, у паяздах і самалётах людзей з адгарнутымі на першых старонках книгамі. Гэта не заўсёды азначае, што пасыля пaeздкі ці прагулкі книга будзе забыта. Зусім не. Я таксама не бяру з сабою ў дарогу — вялікую ці малую — тулю книгу, якую ў гэты момант чытаю. А бяру нешта яшчэ нечытанае, альбо тое, што трэба зноў пагарттаць. Значыць, і мяне таксама заўсёды па-за домам бачаць з книгай, разгорнутай на першых старонках.

Прыгадаліся книгі. І дарэчы. Учора ж у Москве адкрыўся пяты ММКВК. Сёняня надрукавалі ў асноўных газетах прывітаныне Савету Міністраў СССР “удзельнікам і гасціям” яго. Там ёсьць слова, што “савецкая книга нясе праўду пра нашу Радзіму ва ўсе куткі планеты — праўду грамадскага прагрэсу і гуманізму”.

Якую праўду?! Які прагрэс?! Які гуманізм?! За праўду — кара. А яна ў СССР зайдзросна разнастайнай — ад зыняцца з чаргі на кватэру да інфаркту і канцлагеру, а яшчэ нядайна мог быць і расстрэл. Усе полчышчы тыпу “АТ”, “БФ”

і інш. нахабна ўпісваюць у нашыя кнігі сваю “праўду”, патрэбную рэжыму, замест аўтарскай праўды, аўтарскай думкі, аўтарскай душы, замест нашай праўды.

Тут табе і ўесь гуманізм, тут табе і прагрэс. Наш сапраўдны гуманізм, які мы прарапаведуем праз такіх людзей як Быкаў, Адамовіч, Караткевіч, Брыль, вы ж “кляйміце” як гуманізм “бязбрэжны”, бяскласавы, а значыць шкодны.

Вы палахаецца нашага гуманізму, гуманізму сапраўды безъярэжнага. Але ж мы ня прымем і вшага! І, можа, перш за ёсё таму, што ён “з берагамі”, што ён, як вы самі прызнаецеся, абмежаваны класавай ідэалогіяй. А па-вашаму ж класавасць – гэта вечны антаганізм, гэта “брат на брата”. А які ж гэта гуманізм? Уесь съвет бачыць, як вы вось ўжо 68 гадоў распальваеце ў съвеце гэты антаганізм, падбухторваеце народ на народ, сям'ю на сям'ю. Вы ў сваю грамадзянскую вайну даказалі, што ўмееце адкрыта вынішчаць свой народ. У ваш “мірны” час таксама не было міру ў краіне – з дапамogaю свайго класавага “гуманізму” вы зынішчылі больш за дваццаць мільёнаў чалавек – найлепшую частку насельніцтва вялізной сваёй імперыі. А цяпер забараняеце нават успамінаць у літаратуры пра гэтыя рэпрэсіі.

Вось якая ў вас “праўда гуманізму”!

Кажаце: “Праўда грамадскага прагрэсу”? Ды з ёю тое самае ў вас, што і з любой іншай чалавечай праўдаю – проста вашыя борзыя “вычэрківатели”, як назваў іх Яўген Яўтушэнка, не пускаюць да чытача нашую сапраўдную праўду пра гэты самы “грамадскі прагрэс”. Мы імкнемся паказваць у сваіх творах, што ваш “грамадскі прагрэс” – хаяць б той, што мае форму эканомікі, – гэта антынародны “прагрэс”, што ён зусім не функцыянуе нават у такім выглядзе, як вы яго плануеце. А нам, дарэчы, і гэты яго выгляд не падыходзіць. Вашая сістэма – гэта антысістэма, гэта адсутнасць усякай сістэмы, гэта хаос, гэта – рэгрэс.

Вось цана вашаму “прывітанью” выдаўцам і пісьменынкам съвету! Спыніце калечыць нашыя думкі! Вызвальце нас ад свайго шматгаловага цмока-галоўліту! Распусыціце вон сваіх “вычэрківателей”-цэнзараў – з друку, тэлебачання, радыё! Не хавайце ад “свайго” народа голас праўды свабоднага съвету! Толькі тады вы мелі б маральнае права наладжваць такія шырокамаштабныя кніжныя імпрэзы.

Ну, а раз наладзілі, дык і я сустрэну яе май, ох якім знакамітым “падарункам”. Гэта ж у вашым стылі: заўсёды патрабуеце ад сваіх падданых да ўсякіх важных вашых падзеяў “несыці працоўныя падарункі”. Праўда, я нясу свой падарунак ня з вшага прымусу, а з прымусу майго сумлення, майго пакалечанага вамі сэрца. І ня толькі вам, а майму гораду, маёй Радзіме, Съвету.

Я, беларускі выдавец Міхал Дубянецкі, авбяшчаю аб заснаваньні мною шматтомнага безцэнзурнага літаратурнага зборніка, у якім будуць публікавацца ўсе забароненныя лютай савецкай цэнзураю творы. У зборнік будуць уключаныя таксама і творы, адваёваныя з кіпцюроў цэнзуры, бо такія творы, як правіла,

Міхал Дубянецкі з жонкай Марыяй і дочкамі Ірынай і Галінай.

застаўца і надалей непажаданымі рэжыму і дапускацца да друку ня будуць! Вось сьвежы, яскравы прыклад. Недзе "нагары" вырашана выпускаць праз цэнтральнае маскоўскае выдавецтва "Художественная литература" збор твораў Васіля Быкава. У чатырох тамах. Вядома, на рускай мове. Ну і што ж? Добра! Добра, але не зусім. Выдавецтва атрымала каманду не ўключачы у гэтае выданыне адну з найлепшых Быкаўскіх аповесцяў – "Мёртвым не баліць". Тую самую, якую вырваў я ў свой час з іх зубоў і апублікаваў у чацвёртым томе беларускага збору твораў Васіля Быкава. Значыць, Крэмль не перастаў лічыць гэты твор шкодным і ўсяляк перашкаджае яго папулярызацыі.

Умоўна (а можа і ня ўмоўна) зборнік мэтазгодна падзяліць на наступныя серыі.

Серыя першая. Творы дасавецкага перыяду, забароненых савецкай цэнзураю.

Серыя другая. Творы савецкай літаратуры, мастацтваў і навукі, забароненых савецкай цэнзураю.

Серыя трэцяя. Створанае ў эміграцыі і забароненае на Радзіме савецкай цэнзураю.

Серыя чацвёртая. Творы замежнай літаратуры, мастацтваў і навукі, забароненых ў Савецкім Саюзе.

Серыя пятая. Адваёванае ў савецкай цэнзуре.

Накід прыкладнага праспекту гэтага выданыня патрабуе пэўнага часу. Таму мне давядзенца разгортваць і ўдакладняць яго і ў сваіх наступных дзеньніковых запісах. Магу ўзяць "сацыялістычнае абавязацельства" закончыць распрацоўку першага варыянту гэтага свайго помніка савецкай дэмакратыі да дня завяршэння ММКВК-85 – пазашлюбнага дзіцяці гэтай "дэмакратыі".

Прафесара-кансультанта назвала мне ў час абыходу Алена Сяргеевна. Гэта Яўген Васільевіч Бардзін. Ён ужо глядзеў мяне тады ў рэанімацыі. Але неяк съледу ў памяці маёй не пакінуў. Мабыць, усё няміла было мне тады, усё праходзіла праз маю съядомасць, не закранаочы яе...

У кабінцы загадчыцы аддзялення я ўбачыў высокага стройнага прыгожага мужчыну сярэдняга ўзросту. Гэта і ёсьць прафесар Бардзін, вядомы і паважаны ў Беларусі кардыёлаг. Ён сустрэў мяне шырокай ветлівой усымешкаю на добра загарэлым круглым твары. Пасыля неабавязковых, але прыемных ветлівых словаў прыступіў да сваёй справы. Выслушаў уважліва інфармацыю ўрача, мае "скаргі" і аўтаназіраныні, паслухав фанендаскопам (я не выпадкова акцэнтую увагу на гэтым інструменце: шэф Я. В. Бардзіна, прафесар Сідарэнка "слухае" хворага толькі ўласнымі вухам) праз грудзі і сыпіну, што робіцца ў маёй сярэдзіне, пра палыправаў жывот, пячонку, прааналізаваў чатыры ці пяць электракардыограмаў і зрабіў сваё заключэнне. Па-першае, ухваліў і пакінуў у сіле назначэныні Алена Сяргеевны, па-другое, дабавіў і сваё – кровапусканье. "Мы рэдка прыбягаем цяпер да гэтага спосабу, але давайце паспрабуем, – сказаў Бардзін. – Спусыць 300-400 мілілітраў крыва і ўвесыці (назваў колькі) рэаполіглюкін".

Разъвіталіся мы з ім прыяцелямі. Ён пацікаўся, што папярэднічала майму інфаркту, я з большага расказаў пра "сацыяльна-палітычныя характеристары свайго захворвання. Вельмі дзякаваў за такую інфармацыю. Сказаў, што "ўпершыню выразна і нават вобразна ўбачыў і адчуў сапраўдную прычыну шматлікіх трагедый, якія я ведаю, але ж не разумеў".

Перад візітам ціск у мяне быў 170/90, пачынаочы недзе з сямі гадзінаў раніцы і да адзінаццаці праглынуў трэ "сваіх" таблетачкі.

У час прыёмаў мяне наведаль Стась (брат М.Ф. Дубянецкага Станіслава – рэд.), Эдуард і Лёня. Апрача, канешне, галоўнага майго наведвальніка – жонкі.

12 верасьня 1985 году. Сёння перанёс “Бардзінаўскую экзекуцыю”. З раніцы ціск быў 170/90. Тэмпература і пульс у мяне заўсёды нармальныя, так было і цяпер.

Да гэтай аперацыі я рыхтаваўся, як на *той* съвет: падправіў пасыцель, тумбачку, прыбраў усё лішнє, забраў з “пісьмовага” століка свой рукапіс і схаваў яго... пад падушку, чамусыці яшчэ раз працёрся мокрым рушніком, памыўся, як і раніцаю, з прымяненнем сваёй парфумерыі, прычасаўся і пайшоў у пасыцель. Прыйшла “съпецбрэгада” – мой урач і працэдурная сястра. Урач заняла месца на крэсле ў маіх нагах, сястра справа ад мяне паставіла кропельніцу і пачала рыхтаваць “кровапусканье”.

Урач наладзіла “літаратурную дыскусію”. Удзельнічаючы ў ёй, я ўсё-такі больш стараўся глядзець на сястру. Урач прама сказала, каб я туды не глядзеў. Гэтую мэту, я добра разумеў, “прасъследавала” і “дыскусія”. І ўсё-такі я пару разоў зірнуў управа. Я прыемна расчараўваўся: усё на самой справе аказалася прасыцей і лягчай, чым я сабе ўяўляў. Мяне зьдзівіла, аднак, што яны пачалі мне гэта рабіць ня ў мерны посуд, а ў абы-якія слоікі, невядома якой ёмістасці: абедзівзе “экзекутаркі” “гадалі” па колькі ж яны грамаў? Можа, па сто пяцьдзесят, а можа, і па дзівесьце?” Не скажу, каб гэтая акаличнасць мне спадабалася: “Кроў людская ж – не вадзіца” і да яе не павінна быць такіх, мякка кажучы, лёгенькіх адносінаў. Прынамсі, да чужой крыві! І, прынамсі, у прысутнасці вольнага ці нявольнага донара.

Усё абышлося добра. Прытомнасці я ня страціў, чаго вельмі баяўся; нават не было галаўнога болю.

Адразу ж, можа, нават у туу самую вену, з якой спускалі кроў, мне загналі новую іголку, толькі ўжо не ў прадплечча, а ў кісць руکі. Замест сцэджанай чырвонай натуральнай вадкасці жыцця ў мае вены пайшла бясклерная празрыстая штучная вадкасць – рэаполіглюкін.

Кровапусканье адбылося “ў рытме струменю”, а ўліванье – кропелькамі ў рытме 56 кропель у мінуту. Праз дзівве з паловою гадзіны ўся комплексная – двуадзінай – аперацыя была пасыпахова завершаная. Я быў задаволены, што застаўся ў адносна добрым настроі, мае лекары былі задаволеныя сабою і мною.

Пасыль падудня мяне наведалі Жонка і Дачка – кожная самастойна. Не дамаўляючыся паміж сабою, абедзівзе прынеслы па плітцы шакаладу. Рознага. Марыя недзе купіла невядомы мне дагэтуль шакалад “Улыбка” Ленінградскай кандитарскай фабрыкі №3 імя Н. К. Крупскай. Упершыню, мабыць, маю магчымасць прачытаць увесь тэкст на манжэтцы-абортцы, разгледзець яе афармленыне. Так, імя вытворцы ведаю. А з чаго зроблены гэты ласунак? “Шакалад прыгатаваны, – чытаю, – з цукру, какавы-бабоў, цёртага арэха і соевай муکі з дабаўленнем сыпірту. Араматызаваны каньячнай эсэнцыяй”. Ніжэй зъlevа – таварны, верагодна, знак – у невялічкім, менш аднаго сантиметра ў дыяметры, кольцы профіль контурны вавёркі з арэхам у лапцы. А ў самым куточку пад ёю – тры радочки найбольыш абагуленых і, можа, самых важных звестак: “Нетта 130 грамаў. Цана 1р. 95к. ГОСТ (Дзяржаўны стандарт – М. Д.) 6534-69”. Кляйма цэнзара няма, хоць у правым радочку стаіць нейкая “сігнатура” – ЛКЦП. Можа, умоўны знак друкарні, а можа, і пад такой лічынаю хаваецца цэнзура. Яна ж і такія рэчы “заклікана” правяраць – ня толькі тэкст і тыя ружачкі-незабудачкі.

13 верасьня 1985 году. Учора пад вечар ціск упаў да 120/80, а сёння з раніцы – зноў “стабільны” – 140/90. Правёў няўдалы эксперымент падчас сьнеданыя: у каву з малаком паклаў добрае кольца апельсіна, і атрыманы напітак давялося

выліць – малако ў шклянцы “згарнулася” імгненна. Ня ведаю чаму: не павінна б згарнуцца.

Сёньня таксама паляжаў дзьве гадзіны пад кропельніцою. Добра, што хоць можна чытаць. Прачытаў цэлую “Літгазетаўскую” старонку з матэрыяламі ў надзённай мне рубрыцы “Сучасная медыцына: рэальнасць і прымхі” – “Жывая” вада і “мертвая” – што за сенсацыяй?” Кожны з двух матэрыялаў рубрыкі, апрача, натуральна, загалоўкаў, маюць яшчэ і свае “рубрыкі”. Першая – “Думка журналіста”. Маецца на ўвазе аўтар артыкулу “На гребне молвы” Е. Навагрудскі. Другая – “Каментарый съпецыяліста”. У ролі “съпецыяліста” выступіў тут доктар медыцынскіх навук В. Ляпахін з артыкулам “Шклянка з казак”.

Абодва артыкулы аб’ядноўвае адно – “невразумительность”, як кажуць рускія. Але нічога, усё-такі хоць нейкую інфармацыю атрымаў.

Затое багатую інфармацыю пачэрпнуў пасъля, ад сваіх дарагіх наведвальнікаў – Марыі, Галі К. (сястра жонкі Марыі Дубянецкай – рэд.), Міколы.

Мяне не шакіруе “Літературная газета”, прынамсі не заўсёды і ня ўся. Там, як правіла, кожны раз можна нешта знайсьці. Але ж я адразу адкінуў яе прэч, калі ўбачыў у Колевых руках “Ніву”, нашую “замежную” беластоцкую гаротніцу, “беларускі грамадска-культурны тыднёвік” як значыцца ў “шпігелі” кожнага яе нумару.

Коля так паважна ўручыў мне цэлую падшыўку яе – з №15 (1509) за 14 красавіка па №27 (1521) за 7 ліпеня гэтага году. Ледзь ня трох месяцы! Гэтая ж газета цяпер у нас таксама забароненая. Яе таксама варта ўключыць у мой Зборнік (“Нашу ніву” і яе сучасніц – абавязкова!). А там жа, за той мяжою, паўмільёна беларусаў. Прыкладна палова з іх кампактна і спрадвеку жывуць на Беласточчыне, дзе і выдаецца “Ніва”.

Як балюча мы адчуваєм гэтую мяжу! І мы ніколі ня зымірымся з ёю! Але што цяпер скажам Леніну, які, не пытаючы нас, аддаў ледзь не палову нашай Беларусі палякам? А што цяпер узяць “з вернага прадаўжалыніка яго справы” ката Сталіна, які таксама за кошт Беларусі абцяпваў свае “пераможныя” брудныя справы?

Божа, як нам гэта баліць!

Вось першы нумар з гэтай падшыўкі. Велікодны. Адна трэць “фасаднай” старонкі займае сімпатычная падробка пад дзіцячы малюнак – усміхнёнае велікоднае яйка. Над ім віншаваныне: “Вясёлых сьвят!” Пад ім: “Лёнік”, маўляў, аўтар. Далей – вялікі ўрывак з паэмі “Новая зямля” Якуба Коласа “Вялікдзень”.

“Ого! Жывуць жа людзі”, – думаю з захапленнем. У нас уся гэтая старонка паляцела б у цэнзарскі кош з лямантам: “Што за яйка! Што за сьвята! Што за ўрывак выбралі ў Коласа! Наскрозь рэлігія! Не маглі знайсьці нешта нейтралынае!”

Пра Вялікдзень яшчэ нямала ёсьць на іншых старонках. Вось у рубрыцы “з народнай абрааднасці” сімпатычны мне “іхні” паэт і журналіст Mixась Шаховіч даў добрую карэспандэнцыю, якую так і назваў “Вялікдзень”. Побач, на адну чацвёртую старонкі, – сучасная народная разьба па дрэву “Ісус Хрыстос уядзжае ў Іерусалім”.

У газеце маецца дадатак для дзяцей “Зорка”. Які празрысты намёк на бацькоў газеты і іх шэфаў! У ім таксама акцэнт зроблены на гэтым цудоўным хрысьціянскім съвяце. На першай старонцы “дадатку” – рэдакцыя шчыра зычыць сваім маленькім чытачам “вясёлых і здарowych сьвятаў і шмат-шмат каляровых пісанак і маліванак”. Пажаданыне гэтае зьмешчанае пад вялікім яйкам, з нанесенымі на ім контурамі кветак, арнаменту і слова “Зорка”. Дзецям прапануецца “прыгожа расфарбаваць гэтае великаныне яйка”.

На другой, апошній дзіцячай старонцы таксама, ледзь не на чвэрць яе, – цу-

доўны россып прыгожых контураў пісанак-маляванак (Дзякую мастаку газеты за ix!), бярозавых пупышак і лісіцікаў. І зноў запрашэнне да “самастойнай” творчасці: “Размалюй карцінку каляровымі алоўкамі”.

Мне часта шкада тых хлопцаў, якія робяць гэтую газету і наогул беларускую справу ў Польшчы. З некаторымі я знаёмы асабіста. Большасці, мабыць, ня ведаю. Але ж ведаю, што ім вельмі цяжка: кадраў мала, база слабая, “гаспадары!” – палякі, мякка кажучы, не заахвочваюць іх “do jakiejs odrebnej dzialalnosci”.

Але ж я часта і... зайдрошчу гэтым бедалагам! Съмешна нават сказаць: у Польшчы, дзе крута гаспадараць генералы і палкоўнікі, палітычных свабодаў непараўнальная больш, чым у гэтым (устрымаюся ад эмаяцянальных тэрмінаў, што расыпраюць маю галаву і сэрца) ЭСЭСЭСЭРы!

Ды за такі нумар, скажам “нашай” “Звязды”, “Советскай Белоруссии”, “ЛіMa” рэдактара падвялі б пад інфаркт, а ўвесь выпуск – пад нож. Гэта, калі правароніў цэнзар на “папярэднім кантролі”. А калі цэнзар “на месцы”, “бдзіт”, дык далей яго стала такія матэрыялы і не пайшлі б. Не, крыху я не дакладны: не пайшлі б у нумар, да чытача, затое пайшлі б у ЦЭКа – туды, дзе катуюць і расыпінаюць журналістаў і выдаўцу, да Савелія Паўлава (яго кандыдатура пастаўленая ўжо на прыём у члены Саюзу пісьменнікаў!).

Так мяне захапіла (і ўсіхвалівалі!) велікодная тэма ў “Ніве”, што ледзь не забыў, з чаго я хацеў рабіць яе агляд.

Значыць, балючая тэма разъяднання народу.

Уся трэцяя старонка “заўчастна” знаёмага ўжо нам нумару, апрача адной, правай, калонкі, прысьвечаная Вялікаму сыну беларускага народу Сымону Рак-Міхайлоўскуму. Якраз прыпалі сотня яго ўгодкі. Зъмешчаны добры артыкул добрага пісьменніка-патрыёта Сакрата Яновіча, а таксама фотапартрэт Выдатнага Чалавека (1924 г.) і фатаграфія сучаснай вуліцы ў вёсцы Максімаўка, дзе Ён нарадзіўся.

Гэта той Чалавек, які імкнуўся перашкодзіць ленінска-кайзераўскуму гандлю Беларусью ў 1918 годзе. Вядома, што Ленін не дапусціў беларусаў на тыя “перагаворы”(!). І вось С. Рак-Міхайлоўскі з такімі самымі, як і Ён, патрыётамі прабіраецца праз савецка-германскі фронт, брыдзе пехатою ў Брэст, каб сказаць беларускае “Не!” каварным намерам Леніна.

Гэта той Чалавек, які стаяў ля вытокаў незалежнай Беларусі. То мы Яго бачым на румынскім фронце, гуртующим вакол сябе беларусаў і ўраджэнцаў Беларусі дзеля фарміравання Узброеных сілаў Беларусі. То Ён арганізоўвае і ўзначальвае Беларускую Цэнтральную вайсковую Раду. А колькі энергii каштаваў Яму ўдзел у падрыхтоўцы і правядзеніні Першага Усебеларускага Кангрэсу, які 25 сакавіка 1918 году абвясціў Беларусь.

Апынуўшыся ў той частцы Беларусі, што была выгадна куплена Пілсудскім у Леніна, Ён рыхтуе беларускі народ да самастойнага дзяржаўнага жыцця: піша статут нашай велічнай масавай палітычнай партыі “Трамада”, зъяўляеца адным з яе найталенавіцейшых правадыроў. Прадчуваючы магчымы разгон палякамі гэтай грознай сілы, Ён разам з Вялікім Тарашкевічам арганізоўвае “другую лінію акопаў” – ажыўляе ледзь жывое Таварыства беларускай школы. І мы бачым Яго ў кіруючай экіпе ТБШ.

А яго дзейнасць у якасці дэпутата Сейма! А яго публіцыстыка! Ён жа яшчэ і вучоны, і кампазітар!

Сакрат Яновіч называе Яго “дэміургам практичнасці”. Безумоўна, геніяльны чалавек, феномен. І вось гэты “дэміург”, гэты “феномен” паверыў... бальшавікам. Ён убачыў у БССР тое ядро, вакол якога павінны зьбірацца ўсе беларускія землі, “убачыў” і апынуўся ўсё-такі тут. Апынуўся, каб хутка разыўітацца з таким дарагім для ўсяго чалавецтва сваім жыццём...

“Ніва” адзначыла гэтыя славутыя ўгодкі так, як не дазволі адзначыць у беларускім савецкім друку.

Ня можа нікога з сапраўдных (неабальшавічаных) беларусаў не закрануць за жывое пастаяннае калонка, якую вядзе вядомы беларускі паэт Беласточчыны Алесь Барскі. Калонка называеца “На мяжы”. Думаю, што маеца на ўвазе граніца. Алесь Барскі, насуперак злосным прасавецкім выпадам літаратара ад кадэбэ Аляксандра Бажко, кшталтвеца, як там на Беласточчыне кажуць, у выдатнага дзеяча сучаснага беларускага руху ня толькі свайго рэгіёну. Яго думкі, назіраны, аргументы, выкладзеныя не мудрагеліста, а даступнаю ўсім моваю, будуць, напэўна, мець пажаданы эффект. І ўжо маюць! Я ніколі не бываю абыякавым да іх. Гэта разважаныні, а часта і балочы лямант беларуса-патрыёта, гэта набат. Ён заклікае і просіць беларусаў быць беларусамі. Перш за ўсё, гэта ад нас залежыць, съцвярджае ён; калі самі не паддамося, асімілятары не адлеюць нас. Вось яго тэзіс. І ён у даступнай форме папулярнымі прыкладамі ілюструе нашую беларускасць і яе паступовае занядбаныне некаторымі беларусамі.

Гэты свой драматычны тэзіс-заклік Алесь Барскі часта ілюструе адпаведнымі гісторычнымі прыкладамі. “Дзяякаць Богу прыкладаў у нас хапае! Уся нашая гісторыя – суцэльны прыклад упартай барацьбы беларускага народа за сваё самавызначэнне, за сваю незалежнасць, за захаваныне сваёй самабытнасці, супраць паланізацыі і русіфікацыі. (Перад гэтым тэрмінам у мяне машынальна ўпісалася слова “асабліва”, аднак я яго адразу і выкрэсліў. Хоць русіфікацыя беларускаму народу прынесла непамерна больш бяды, чым паланізацыя, і да-гэтуль яшчэ зьяўляеца нашым ворагам №1, але любому іншаму народу для найвялікшай яго трагедыі хапіла б і такой паланізацыі, якую перажыў і яшчэ церпіць беларускі народ).

Я бачу, што мне ня выбраца з гэтага 15 нумару “Нівы”. Кінуўся ў вочы невялічкі, радкоў на 120, артыкул з актуальнай майму настрою назвай на польскай мове: “Kłopaty z mniejszościami” (“Клопат з нацменшасцямі” – М. Д.). Аўтар зылёгку прыхаваны пад крыптанімам “С. Я.”. Анякага няма сумненія, што гэта Сакрат Яновіч – найвыдатнейшы празаік сярод нашых беластаччанаў, чалавек з вельмі абвостранай нацыянальнай самасъядомасцю. Апрача гэтих зайдзросных якасцяў, Сакрат адрозніваеца яшчэ і надзвычайнай съмеласцю. Будучы з нейкае прычыны ў стане афекту, ён кінуў у твар сваім тамашнім калегам вельмі неасцярожны папрок. Соль папроку ў tym, што ў кіраўніцтве БГКТ і яшчэ сям-там – “усе кадэбісты – ці польскія ці савецкія”.

Гэта, мабыць, стала вядома названаму ўжо Бажку, і ён адразу данёс “па інстанцыі”, што Яновіч – агент імперыялістычнай разьведкі. Пачалі пільна вывучаць яго паездкі ў Менск, ці не нашкодзіў ён тут.

Усё гэта чыстая праўда, бо асабіста мне Бажко даводзіў, што “Яновіч усё ў нас выведвае і перадае за мяжу” і г. д. Шкада, што, як я бачу, Яновіч і Барскі ня мірацца. Ад Яновіча я ня чую пра Барскага нічога дрэннага (і добра га нічога), а Барскі занадта шырока тут, у Менску, б’е свайго калегу па справе. Чаму? Трэба разабрацца! Трэба рэабілітаваць (палітычна) Сакрата. Ён галоўны там тэарэтык. А мне і ваяўнічасць яго імпандуе!

Ну, дык гэты самы “С.Я.” узяў для свайго артыкулу той польскі загаловак не адвольна. Так называўся ў тыднёвіку “Палітыка” за 16 сакавіка г.г. артыкул прафесара Ежы Тамашэўскага. Я, на жаль, ня ведаю гэтага вучонага. Цяпер бачу, што гэта перадавых поглядаў чалавек.

Е. Тамашэўскі заклапочаны занядпадам нацыянальнай асьветы сярод нацменшасцяў. Ён патрабуе і роўных шанцаў для ўсіх абітурыентаў і “прапускаць” іх у вышэйшую навучальную установу “праз сваю родную мову”. Скажам, беларусы замест польскай мовы здаюць пры паступленыні ў Варшаўскі ўніверсітэт сваю,

На імпрэзе ў Саюзе пісьменьнікаў.

беларускую мову. Гэтым самым паглыбілася б пашана да сваёй мовы і ў вучняў пачатковых і сярэдніх школаў, і ў іх бацькоў.

Паляк Тамашэўскі абвінавачвае сваіх супляменьнікаў, што менавіта яны вінаватыя ў наяўнасці “усялякіх узаемных нянявісцяў, якія так шчодра пасялі між намі мінулыя часы і эпохі. Яны цвітуць асотам на недагледжаным полі, а выкарэніваньне іх трэба пачынаць ад польскага менавіта грамадства, якое якраз сваімі паводзінамі і прадвызначае настроі ды психалагічную сітуацыю сярод меншасці. Пачынаць жа з адваротнага кірунку – гэта зайсыці ў съляпы завулак – меншасць ня можа быць іншай, чывмсці адносіны да яе з боку большасці. Гэта адназначнае, як нейкі закон прыроды!”

Скарыстаўшы добрую нагоду, Сакрат зноў высоўвае патрабаваныне стварыць беларускае выдавецтва, забясьпечыць яго нармальнай базай, пакончыць з саматужніцтвам у гэтай справе.

Некалі, калі “Салідарнасць” была ў сваім эпагеі, Сакрат Яновіч прабіў на старонкі ваяводскай, вядома, польскай, газеты вялізны артыкул пра беларускія справы. Памятаю, артыкул называўся “*Nasi Białorusini*” (назуву, канешне, далі ў рэдакцыі, выдае слова: “*nasi*”). Ён быў поўны съмелых абвінавачанняў палякаў, патрабаванняў да іх. Перш за ўсё патрабаваў вярнуць тое, што збралі і пазакрываюць, здаецца, у 1972 годзе – больш сотні беларускіх школаў (!), Музей, кульгработнікаў і г. д. Тады Сакрат патрабаваў прапарцыянальнага прадстаўніцтва ў партыйных і ўрадавых мясцовых і ваяводскіх органах. Сярод усяго насельніцтва ваяводства, даводзіў ён, больш за 50 адсоткаў беларусаў, а няма ад іх ніводнага дэпутата ў Сейме (!) і г. д.

Цяпер ён ніякай статыстыкі не дае, вырашыў “усыпаць” самім беларусам (прыкладна, як А. Барскі). Чым вышэйшую яны займаюць пасаду, кажа С. Яновіч, “тым менш такіх, што признаюць сябе беларусамі...”

Ох, як гэты папрок актуальна гучыць і падсавецкім беларусам! І тут начальнічкі ж усіх узроўняю “рюсачаць”.

Аўтар гэтага артыкулу ўсынед за аўтарам артыкулу ў “Палітыцы” ставіць пытаныне ўвесыці “двуҳмоёне на тэрыторыях, заселеных меншасцямі” – усе, скажам, публічныя надпісы, шыльды – на абедзьвюх мовах.

Вялікі дзякуй, перш за ўсё Ежы Тамашэўскому за яго сапраўдны, здаровы “інтэрнацыяналізм”, за яго антышавінізм. Ну, і Сакрат малойчык, што ўхапіўся за дадзеную магчымасць. Ён заўсёды ў нас зух!

І агромністae антыдзякуй савецкаму рэжыму за яго няправільнае стаўлен’не да нацыянальнага пытан’ня.

Хаця б “малюсенечкі” прыклад: сапраўдныя ўзаемадачыненны міжнацыянальныя глушацца, у друк не выносяцца. Сярод рускіх і ценю, і духу Герцэнаўскага не засталося. Я ніколі ад іх ня чую спачуваньяня нярускім, затое слова пагарды чуў ледзь не да ўсіх нацыяў, у тым ліку, і беларускай, і украінскай.

Пад “абмеркаванай” вышэй рэцэнзіяй, назавём гэты матэрыял так, падвярсталі фальклорны “куточак”. Гэта паставянная рубрыка “Нівы”. Цяпер тут зъмешчаныя ноты і слова даўжэйнай песні веснавога цыклу “Посею я рутонькі”. Мова песьні – не літаратурная беларуская. Гэта адзін з варыянтаў заходне-палескага, яцьвяжскага дыялекту.

І тут ня могуць не ўзынікаць асацыяцыі не на карысць савецкай рэчаіснасьці. Мы даўно і зацята б’емся, каб Брэсцкая абласная газета “Зара”, ці раённыя газеты гэтага моўнага рэгіёну друкавалі хоць час ад часу старонкі ці “куточкі” на мове насельніцтва, якое яны абслугоўваюць. Ну і чаго мы дамагліся? Перасыльданьня ініцыятараў гэтай съятой справы.

У эпіцэнтры сучаснай хвалі “самавызначэння” паляшукоў стаіць малады энергічны Мікола Шэляговіч. У асноўным ён і прымае на сябе ўсе ўдары рэжыму і беларусаў-шавіністаў. (Ёсць і такі!). Пра яго я ўжо некалькі разоў пісаў. Яго ўжо былі так заціснулі, што літаральна жыць не было як і не было дзе – ні працы, ні даху над галавой. Мы ўдваіх з ім, ад яго імя, вымушаныя былі пісаць пратэст непасрэдна ў кадэбэ генералу Русаку і другі – у ЦК ідэалагічнаму сакратару Кузьміну. Яго не прыняў ні той, ні той. На пісьмовыя заявы зразумелага адказу не далі гэтыя ўстановы. Наадварот, пасля апубліканання Міколам у “Звяздзе” невялічкай нататкі, якая мела нейкае дачыненне да галоўнага яго клопату, загадчык сектару друку ЦК М. Зяньковіч спусьціў загад усім органам друку “рэспубліканскага” рангу Шэляговіча не друкаваць наогул! А што датычыцца твораў на “яго” дыялекце (каля двух мільёнаў носьбітаў!), дык тут яшчэ большыя перашкоды.

Вядзём з ім “прыватныя” перагаворы з А. Шабаліным і Г. Бураўкіным пра публікацыю іх сродкамі. Гэта найбольш прагрэсіўныя кіраунікі ў сваіх інфармацыйных галінах. І мы ў іх не расчараўваліся: яны паабяцалі. І цяпер у часопісі “Беларусь” згадзены Міколавы вершы з прадмоўкою І. Шамякіна. Здаў Мікола і сцэнарый тэлеперадачы. Усё гэта засакрэчваем, каб ніхто не перашкодзіў выхаду гэтых матэрыялаў у съвет.

Вось якія ў нас справы з нашым фальклорам! Ён – у канцлагеры! Асабліва паўднёва-заходні, як зусім не падобны на літаратурную беларускую мову. Быццам бы час ад часу ездзяць туды “навукоўцы”, запісваюць. Цяпер мы высыветлілі, што ўсе мелі каманду “абеларушваць” запісы і расшыфрукі для публікацыі. У публікацыях ужо зусім не пазнаеш арыгінальнага фальклору!

У “Ніве” заўсёды звяртае на сябе маю ўвагу нават бібліяграфічная рубрыка, якую я ў савецкіх газетах, як правіла, ігнарую. У гэтых апошніх пад ёю пералічваюцца толькі новыя кнігі, пачынаючы заўсёды з так званых “класікаў марксізму-ленінізму”, якія нікому не патрэбны. “Ніва” свой “Бібліяграфічны куточак” прысывячае цалкам беларушчыне – гісторыі, краязнаўству, культуры. Рубрыку ўмелі вядзе П. Байко. Колькі ён адкапаў цікавых кніг пра Беларусь і беларусаў, нават асобных артыкулаў і іншых матэрыялаў у зусім ня профільных ягонаму “хобі” выданьнях.

У гэтым нумары “Бібліяграфічны куточак” П. Байко завярстаны ў велікоднай

старонцы М. Шаховіча. У ім падаецца адзінацца назваў (ды якіх!). Усё гэта публікацыі апошніх трох гадоў. Першай стаіць “Польская праваслаўная царква на гітлераўскім каstry”.

Ніжэй – “гутарка з праваслаўным мітрапалітам Базылём”: “Будзе праваслаўны музей”.

Яшчэ можна назваць сёе-тое: “Праблема аўтакефаліі Праваслаўной царквы ў Польшчы ў міжваенны перыяд”

“Спрэчка паміж кагаламі Гродні і Тыкоціна за гегемонію ў яўрэйскіх абшчынах Кароны і Літвы ў XVII ст.”

Важна, вельмі важна і страшэнна неабходна адзначыць наступнае: апошняя публікацыя была ў 1983 годзе зъмешчаная – паслухайце толькі дзе – у “Бюлетэні яўрэйскага гістарычнага Інстытуту ў Польшчы”! Ці чуў хто з нас пра такую ці падобную установу ў СССР?

Я паказаў толькі невялічкую частку матэрыялаў “Нівы”. І толькі за адзін дзень. А на якія думкі наводзяць яны падсвецкага інтэлігента “нацыянала”? Перш за ёсё на думкі пра нашу непамерна большую нацыянальную, рэлігійную і культурную залежнасць ад зусім не патрэбнага нам рэгламентатара.

Па-другое, мы ўбачылі, што ёсьць яшчэ і іншая “свабода” друку. Нічога з таго, што я тут называю, у СССР-БССР, мякка кажучы, “не прапусыцілі б”. Хоць мы добра ведаем, што ў Польшчы ёсё яшчэ генералы вызначаюць народныя права, што і польская свабода – далёкая ад сапраўднай, як нашая ад польскай.

Дык хто каму з беларусаў павінен зайздросыці – беларусы метраполіі ці дыяспары?

Я канчаю з гэтым нумарам, хоць усе амаль яго матэрыялы зъмішчаюць у сабе недасягальныя нам эверэсты розных свабодаў. Твар газеты мы ўбачылі нават па адным нумары. Убачылі і пазайздросыцілі! Пазайздросыцілі сваім ўвогуле-то заціснутым у нацыянальна-культурных адносінах братам.

Можа калі-небудзь вярнуся яшчэ да гэтай газеты...

14 верасня 1985 году. У здароўі і лячэнні ніякіх сур'ёзных зъменаў няма. Непакоіць стэнакардыя. Як правіла, раніцою прачынаюся ад прыступу яе. Праз якой-небудзь паўгадзіны – зноў... Як жа мне быць?

Наведала мяне сям'я нашых слáўных Ліцьвінавых: Сярожа з Лідаю і з імі іх найменшы – Віталя. Цудоўны малец. Сеў неяк каля мяне на ложак. Я прыгарнуў яго да сябе і думаю, што зараз ён і адхіненца, пабяжыць. Але ж не. Ён прытуліўся да мяне яшчэ шчыльней, уткнуў мне галоўку сваю ў мае грудзі. Сыціх. Сыціх і я. Сыціхлі яго бацькі. Такое агульнае шчасце цягнулася цэлых хвілінаў трывалася. Люда сказала, што палюбіў мяне, прызнаў сваім.

Быў Стась. Езьдзіць цяпер з масквічамі. Ставяць нейкі “эксыперымент” па палітасьвеце ў Пінску¹. Адзін са Стасевых паплечнікаў прыехаў з адпачынку з Падмаскоўем. Сустракаўся з работнікамі МК. Яны расказалі, што ЦК КПСС (дый іх таксама) народ засыпае лістамі. Сэнс: мы думалі, што вы будзеце весыці барацьбу з п'янствам і п'яніцамі, а вы проста стварылі новыя цяжкасці ўсяму народу.

Відаць, пэўны настрой *tam* склаўся. Ён перадаўся і “ніжэй”. І вось той самы Сылюнькоў, які ня так даўно патрабаваў “стварыць максімальныя цяжкасці, максімум нязручнасці тым, хто хоча купляць сыпіртныя напоі, раптам днямі, 11 верасня, на пленуме ЦК КПБ ужо “крытыкаваў” тых, хто ў антыалкагольнай кампаніі “зайшоў занадта далёка”:

– Вось я пытаю першага сакратара Брэсцкага аўкому партыі таварыша Сакалова, колькі ў самім Брэсцьце магазінаў, якім дазволена працаваць сыпіртныя,

¹ Брат Міхала Дубянецкага Станіслаў працаваў тады інструктарам ЦК КПБ.

а ён сказаў... Колькі вы думаеце, таварыш Сакалоў назваў? – Два! Уяўляеце сабе: два! На такі горад! Ды гэта ж кожнаму з нас час ад часу трэба купляць гэтыя прадукты. Ну і як гэта зрабіць? У кіламетровых чэргах?! Не, таварышы, далекавата зайшлі некаторыя з нас! Трэба быць рэалістамі!

Ха- ха- хааа!?!?!?!?!

“Ой, людзечкі, ой мілыя! Ня верце ім! Ня верце ніводнаму слову іх!..”

А вось цяпер пачынаецца сур'ёзнае. Стась прынёс “Правду” з вершам Яўгена Яўтушэнкі “Кабычагоневышлісты”. Спрытнае прыдумаў славечка, даўгаватае, праўда, але нічога, я яго ўжываю ўжо без найменшай запінкі. Яно і па-беларуску таксама ж гучыць: “Кабычагоневышлісты”.

Прачытаў. Уражаныне выбухнуўшай вось тут перада мной бомбы. Гэты верш варты цэлага добра гаекладу на якім-небудзь пленуме, а то і на звездзе. Яго ж можна выкарыстаць як сігнал да “Адлігі-2”.

Пачынаю ліхаманкава прыкідаць што і да чаго. Пакуль набег такі чарнавы першапачатковы эскіз:

Перакладаем на беларускую. Перакладчык павінен быць не абы-хто, а той, хто пацярпеў і церпіць ад гэтых маразматыкаў “кабычагоневышлістаў”, ад іх чырвоных алоўкаў.

Кнігу называем “Кабычагоневышлісты”. Даюцца паралельна абедзве мовы. Мабыць, трэба даць прадмову і, можа, слоўнічак. А галоўная частка кнігі – “Дадатак: “Кабычагоневышлісты за працаю”.

Тут даць жывенькія:

- 1) загад М. Дзяльца пра спыненне першага нумару штогадовага альманаху “Спадчына” з п’есаю “Тутэйшыя” Янкі Купалы і іншымі цікавеннымі матэрыяламі;
- 2) запіску Галоўліту БССР пра антыпартыйную, антысавецкую дзейнасць выдавецтва “Мастацкая літаратура”;
- 3) стэнаграму катаваньяня мяне і Серафіма – Зяньковічам, Паўлавым з дапамогаю Яцко¹;
- 4) стэнаграму “абмеркаваньня” галоўлітаўскага даносу ў ЦК (таго самага Дзяльцоўскай вышэйшай сходкай (калегіяй);
- 5) загад Дзяльца пра “ўсе ідэйна-палітычныя грахі “Мастацкой літаратуры”
- 6) маё пасъляслоўе і каментар.

Гэтым стрэлам мы праверылі б сапраўдныя намеры “Праўды” і тых, хто за ёю стаіць. Мы вялі б справу да “Адлігі-2”. Мабілізавалі б неабходныя сілы...

15 верасня 1985 году. Знаходжуся пад уражаньнем “Кабычагоневышлістаў”. Стась газету даў толькі “пакарыстацца”. Званю дадому, каб не заматалі дзе нашу. Мы ж выпісваєм “Правду” – беспартыйная жонка – “члену партыі” (невядома толькі якой? – М. Д.) – мужу. Ірынка праверыла ўсю нашу карэспандэнцыю за 9 верасня. “Правда” там сапраўды ёсьць. Але... з выражаным Яўтушэнкамі вершам! Гэта, вядома, таксама рэклама твору, а заадно і той ідэі, што ў ім закладзена (хочь не абышлося там без Яўтушэнкаўскага падхалімажу, цяпер ужо ў адрас Гарбачова. Гэта Жэнька можа!).

Сённяня мне стала вядома, што ў час побыту М. С. Гарбачова ў Менску “пабліку” яму арганізоўвалі райкамы партыі. Выклікалі людзей і давалі пэўныя заданыні кожнаму. Во свабода слова. Усіх прызначылі на тыя месцы, якія прызначаны для паказу “правадыру”. Там ён будзе думаць, што гутарыць з “народам”, а аказваеца, пад выглядам народу туды назганялі ўсякага рангу правераных начальнічкаў. Усяго там сагналі 20 чалавек.

¹ Намесьнік старшыні Дзяржкамвыду БССР.

Усім ім загадалі зъявіцца ў пэўны час (нават далі цэтлікі каму на які) у Дом мод ці Дом мадэляў, што на вуліцы Мельнікайтэ...

17 верасьня 1985 году. Аўторак. Урач Алена Сяргеевна “мела шчасьце” абмянняцца думкамі з тутэйшым найвялікшым бонзам (найвялікшы бонза – той, хто займае здвоеную палату – нумар 409, там спальня, кабінет, пярэдняя, санвуузел) Дз. В. Цябутам¹. Тэмаю ў іх было: “Кабычагоневышлісты” Яўгена Яўтушэнкі. Ад Цябута нічога і нельга было іншага чакаць. Ён сказаў:

- А я даўно ведаю, што Яўтушэнка антысаветчык.
  - Даў, бачыце ж, надрукавалі, ды ў “Правде”, – нясьмела кажа ўрач...
  - А што, у “Правде”, у “Правде”! Думаеце там дурняў няма? – Колькі хочаш!”
- Вось гэты, хто дазволіў такую беліберду яўтушэнкаўскую ў “Правду” памясыціць – той адпеты дурак. Больш я вам нічога не скажу.

...Мяне сёньня наведалі Марыя з Ірынкаю і Коля з Віктарам Сахарчуком.

Увесь час я адчуваў сябе кепска, хоць намагаўся нікому гэтага не паказаць...

Палата ўжо ў камплектаваная. Пасыцельны рэжым ня з'яняты.

Днём выклікаў да тэлефону Валодзя Паўлаў. Хацеў прайсці ў палату, але не пусыцілі: не прыёмны дзень. Паразмаўлялі па тэлефоне даволі доўга. Пераслаў мne кур'ерам “Недзелью” №37/1985 – нядзельны дадатак да газеты “Ізвестія”. Я яе рэдка чытаю. Цяпер паглядзеў. Кінулася ў очы “Пазабытая сенсацыя. Надта праўдападобная містыфікацыя” – як Конан-Дойл адпомысціў свайму нядобра-зычліваму суседу, які кепска пра яго раманы гаварыў – адвакату, аматару-археолагу Рычарду Дэусону – падкінуў на месца яго раскопак шкілет саштукаваны з падоранага яму знаёмай Джэсі Фаулес чэррапам з грабніцы старажытнарымскай са сківіцаю, купленаю ў аднаго аматара-заолага з вострава Барнео. Гэта было ў 1908 годзе ў маёнтку таго ж адваката наблізу гораду Пілтдауна. “Пілтдаунскі чэррап” зрабіўся сенсацыяй у навуковым съвеце, будучы прад’яўленым навуковаму таварыству Брытанскага музею. Усеагульны энтузіазм быў такім значным, што К. Дойлу ў такой сітуацыі небясьпечна было абвяргаць. Аднак у дзёньніку ён пазначыў: “Замест таго, каб зваліць невукаў у яму іх невуцтва, я сам закапаў там навуку”. У 1953 годзе з дапамогаю рэнтгеналагічнага і хімічнага аналізаў, праведзеных у лабараторыях Скотланд-Ярду, версія вучоных скептыкаў пра фальсіфікацыю была пацверджданая.

А гэта ж знаходка так шчасльіва дапаўняла ланцуг эвалюцыі, якая пройдзена разумным чалавекам!..

Пра ўдзел Артура К. Дойла дакапаўся амерыканскі вучоны Джон Хетуэй-Уінслоу, які захапляўся вывучэннем гістарычных фальсіфікацыяў.

Апрача таго, быў Стась. Заўтра ён з тымі самымі масквічамі едзе ў Пінск і Брэст.

22 верасьня 1985 году. Нядзеля. Былі Алесь Адамовіч і, вядома, Марыя.

Алесь едзе са сваім кінафільмам “Ідзі і глядзі...” ў ФРГ.

Абмеркавалі плёткі, што ходзяць вакол Алеся. Асабліва тую, што ён павінен быў узяць у цітры Я. Брыля і У. Калесніка.

Ён дніамі цікава выступіў у “ЛГ”. АТК² сказаў, быццам бы, што, “цяпер у цябе (Алеся) будзе ворагаў яшчэ больш”.

Расказаў мне пра дзіўную сувязь Ніла Гілевіча з Сачанкам.

Дарэчы, чуткі “народныя” аддаюць ужо Нілаву пасаду – Алесю. Вельмі арыгінальна.

¹ Старшыня Рэвізійнай камісіі КПБ, былы старшыня Менскага аблвыканкаму.

² Аляксандар Трыфанавіч Кузьмін – сакратар ЦК КПБ па ідэалогіі.

Марыя нарабіла столькі прыгажэнных букетаў, што заўтра трэба будзе падарыць Алене Сяргеёне і Ірыне Аляксандраўне. У мяне застанецца самы прыгожы, у самай прыгожай вазе.

Вячэрнія замеры: ціск 120/80; пульс 64. Рэдкасны штыль!

Перагаварыў з Жанай Сыціанаўнай Шалянок. Усё стала на свае месцы. Яна валодае такім дарам прыводзіць у сістэму нечыя хаатычныя ўяўленыні пра што б там ні было. Вельмі каштоўны съпецыяліст!

Бадай што найбольшыя шчасьце меў ад ліста Галечкі. Яна напісала яго ў Планерскім 18.09. Менск атрымаў праз тры дні. Ну а я – яшчэ праз адзін. Відаць, з Ірынкаю ў іх была дамоўленасць пра нейкія “зразумелыя ўсім” шыфры-скарачэньні, як напрыклад, “Жыў-слаўдзіў”, “Годараз” (= надвор’е рознае). Бо далей-такі ідзе пра яго: “Сумаваць не дае. Паказвае Крым ва ўсіх іпастасях. Мора – нясыцерпнае чудоўнае. Балтыйскай тэмпературы. Але занадта цывілізавана. Горы – вось гэта стыхія! Прападаю ў гарах: хвароба ўзыходжання ў вострай форме. На гэты час у бліжэйшых ваколіцах няма ніводнага “ня ўзятага” мною піка. Рыхтуюся да штурму больш аддаленых вяршынёў. Ногі ня хочуць ужо ісьці на ўзроўні мора. Мой гонар – узыходжанье на Карадаг (дзякаваць Богу, не адбіўся на маім бюджэце). Сённяня еду глядзець Карадаг з мора.

Даведалася ўсё пра Валошына. Улюблілася. Зьдзейсьніла паломніцтва да высокагорнай магілы.

Цяпер мне здаецца, што няма прыгажэйшай мясціны за Кектэбелль. Зоры – як у планетарыі. Адпачываю душой і целам. Як вы? Пакуль ад вас нічога не атрымала. Усяго самага! Галечка”.

24 верасьня 1985 году. Яшчэ ў бытнасць Мікіты Хрушчова “начальнікам” СССР, мне расказаў, што нейкая былая цэнзарка Дадзіёмана ў Менскім оперным тэатры прабралаася за дазволеную лінію і кінула Хрушчову ліст.

Гэтая герайчная жанчына ўсё жыцьцё змагалася за свае і чужыя права, але яна дапускала пры гэтым маленькую “памылочку”: яна верыла, што ў цэлым савецкая ўлада справядлівая, што гэта толькі асобныя ліхадзеі псуюць народу настрой.

Невядома, што яна прасіла ў Хрушчова і ці памог ён ёй. Кажуць. Што ягоныя “хлопцы” схапілі тады яе за абедзівye рукі і вывелі з памяшканья.

А быў у Файні Дазіёманай выпадак сапраўднай схваткі з энкаўэдзісцкай зграйай.

Мужам Файні Дазіёманай быў вайсковы дзеяч – начальнік штабоў аўяднаных школаў (разъмяшчалася там, дзе цяпер Сувораўскае вучылішча). Ягонае прозвішча было Цёмкін (а можа і Цёпкін?)

Паводле тадышняй моды, ён быў арыштаваны і кінуты ў турму, яе “перасялілі” ў нейкі падвал. Ёй пащенцавала неяк падбегчы да Панамарэнкі і перадаць яму ліст. Выклікалі справу. Разабраліся. Яго адвінавачвалі, што ён рыхтаваў антысавецкае паўстанье з дапамогаю палякаў.

Выпусыцілі. Варта пацікавіцца ягоным далейшым лёсам.

26 верасьня 1985 году. Чацьвер. Даўно мне надакучае ўжо Марына Якаўлеўна Гурская, каб хутчэй выдаць “том” успамінаў пра яе нябожчыка Ілью Данілавіча. Мяне зьдзіўляе, што нават некаторыя паважаныя добрыя літаратары прайўлялі клопат пра гэтu книгу. Мне сорамна нават называць іх тут. На мае лёгкія папрокі яны кажуць, што “тэта ж не пра Гурскага, а пра эпоху.”

Вось, нарэшце, гэтая книга ў маіх руках.

Цёмна-балотнага колеру, прадаўгаватая, 192 старонкі, 8.75 ул.-выд. аркушаў 84x90 1/32. І галоўнае, цешыць маё сэрца і, мабыць, недзе ў магіле Гурскі пабіў у ладкі, што ёсьць і галоўны элемент у кнізе – АТ 12234! Гэта ж яго родная

служба, кроў ад крыві, плоць ад плоці. Цудоўны тыраж – 2300: больш яна нікому не спатрэбіцца. А што ж у сярэдзіне? Тое, што пасыпей ужо прачытаць – жах!

Адкрывае зборнік успамін самага “заслужанага” паплечніка і самага мацёрага прысаветчыка ў літаратуры і культуры – Пятруся Броўкі. Пяць з гакам маразматычных старонак. Аказваецца, гэтае трывъненьне апублікаванае ў 6-м томе Броўкавага збору. Выкінуць! Не пускаць у наступнае выданыне!

Зусім не абавязковым стаіць і ўспамін Мікалая Аляксеевіча, генерала – “солдат рэвалюцыі”.

А як успрымаець слова гэтага генерала: “...мы шчыра ўдзячныя нашай партыі і савецкай уладзе, што яны выхавалі нас такімі, зрабілі ёсё, каб мы сталі сапраўднымі камуністамі, высокаадукаванымі людзьмі, пісьменнікамі, а самае галоўнае – вернымі салдатамі нашай ленінскай партыі”.

Бедны генерал, мабыць, спатрэбілася капейка, і ўзяў гэтае глупства праpusыціў праз “Полымя” – яшчэ ў 1978 годзе. А можа, удава, сімпатычная старэнка Марыя Якаўлеўна пашчуха даўно ўжо зьбірала – заказвала такія ўспаміны. І вынік цікавы. Са съпецпаказальніку, што дадзены ў канцы кнігі пад называю “Заўвагі”, відаць: усяго ўспамінаў надрукавана ў гэтай кнізе трыццаць два (па “зъмесыце” гэта можна прасыцей падлічыць!), з іх шаснадццаць былі “прапушчаны” праз друк, а другія шаснадццаць суправаджае подпіс: “Напісана для кнігі”. Ну, а тыя першыя ці хоць частка з іх, напісаныя съпецвядомы да нейкага юбілею.

Кнігу, відаць, цалкам арганізавала ўдава. Не было б яе клопату, не было б ніколі гэтай кнігі – нікому, ражуча нікому непатрэбнай. Сама ж Марыя Якаўлеўна яшчэ і прасіла тых, хто ня ўмее пісаць па-беларуску: “Вы толькі адно напішыце, а я перакладу на беларускую мову”. Можа, і тэмы раздала, каб ня надта былі адны паўторы. Яна кемлівая.

Пераклала М. Я. Гурская ўспаміны такіх, як: М. І. Аляксеев; З. І. Азгур; М.М. Жарко; А. Х. Асіпенка; А. Я. Міранаў; Н. А. Сукат; Я. І. Садоўскі. Можа, калі-небудзь я і вярнуся да гэтай кнігі.

27 верасьня 1985 году. У палату 303, паверхам ніжэй, сёньня прывезылі зноў Льва Салаўя. Пра гэта мне паведаміла яго жонка Клара Яфімаўна.

Быў Лёня Дранько-Майсюк. Развітаўся перад ад'ездам аж на цэлы тыдзень (!) у саўгас “Доктаравічы”. З ім яшчэ едзе і Саша Дрозд. Цудоўны хлопец, але ж яму там заўсёды не шанцуе. Я ўжо прасіў сваіх грамадскіх дзеячаў, каб не пасылалі яго, але яны мне задалі сакраментальнае пытаныне: “А каго пасылаць?” Я не адказаў на яго.

Лёнева Воля з Васільком цяпер у Москве, у бабкі. Да гэтай “бабкі” зъявілася раптам справа ў маёй Марыі. Лёня натхніе на тэлефонны званок. Але мая ніколі на гэта не ідзе “сходу”.

28 верасьня 1985 году. Субота. Страшэнна кепска сябе адчуваю. Зусім адчуваючыне ня тое, калі цягнешся за нітрагліцэрынкаю. У мяне адразу чулася, што гэтай таблетачкі ці вельмі-вельмі будзе мала, ці яна зусім не паможа.

Віктар Дзымітрыевіч убачыў мае мучэнні з саме раніцы і скамандаваў узяць пад язык сустак і 2-3 нітрагліцэрынкі. Сустак Фортэ ўзяў і 2 нітрагліцэрынкі – 3 пабаяўся.

Ён жа, Віктар Дзымітрыевіч, прасігналіў і на пост. Сёньня ж выхадны дзень. Аднак урач “явілася” неадкладна – Вольга Казіміраўна Доўгань.

Ціск быў вельмі высокі – мне нават і не сказалі які. Пульс ня ведаю таксама (хоць, думаю, ён нармальны)

Пачалі калоць... Апрача гэтага трэба захоўваць строгі пасыцельны рэжым №1, а сёньня толькі ляжаць.

Вельмі крыўдна, што такі рэдкасны стан у мяне, а вакол мяне нікога з родных няма – Марыя паехала з начоўкау “на дачу”, Галія – на Каўказе, Ірынка – на практыцы. Лёня ўчора паехаў у саўгас, Алесь быў тыдзень таму назад, цяпер ня будзе. Уся надзея на Колю. Гэты, дзякаваць Богу, можа ў любы час прыбегчы.

Мне млосна, дзіве таблеткі нітрагліцэрыну здымайце кепска. Дзе мая сям'я? А дзе Стась? Ах, ён возіцца з гэтымі маскоўскімі візіцерамі. Я хачу бачыць некага знаёмага, каго люблю. Апрача названых, нямала яшчэ хто здольны су-пакоіць мяне. У мяне ж столькі сяброў і прыяцеляў, – як Лёня сказаў, “сотні вашых дзяцей, каму вы патрэбны”. А я скажу, што ня толькі “родных дзяцей”, але ж і паплечнікаў, братоў, дый дзядзькаў. Я ня буду тут нікога называць, каб нікога не прапусціць.

І Коля ўсё-такі прыбег, хоць быў і ўчора, і заўчора. Прынёс “ЛіМ”, што мне нямала. Але ж сама яго зъяўленьне – даражай за ўсе тыя лекі...

Быў Барыс Сачанка. Дзякую яму. Ён убачыў, што я не размоватабельны і паабяцаў зайсыці іншым разам. А цяпер яму, як сакратару СП, ёсьць каго праведаць. Тут Фёдар Куляшоў, тут Леў Салавей, тут, кажуць, і Лёня Яўменаў нібыта з інсультам вока. Можа, яшчэ хто.

Барыс толькі “пацікавіўся”, на якой мове мы з Міколам размаўляем паміж сабою. Ён ведае, што Мікола вывёў ужо ледзь не ў эпагей пытаньне з пашырэннем выкарыстання заходне-палесскай (яцьвяжскай) гаворкі. І ведае, што я яго горача падтрымліваю на ўсіх этапах. І не сакрэт нікому, што абодва мы, як ні круці, а ўсё-такі носьбіты якраз гэтай “мікрамовы”, як съціпла пагаджаемся мы зваць пакуль яе.

29 верасьня 1985 году. Нядзеля. Крыху лепши, чым учора. З сям'і нікога ня будзе цэлы дзень. Вельмі цяжка жыць і чакаць. А як там Галька, любая, маленькая? Як яна без чужой дапамогі? Цэлы ж месяц! А заўтра я яшчэ, можа, і ня ўбачу яе – панядзелак. Ірынку даўно ўжо ня бачыў. Я быў у курсе ўсіх Галіных практык, кожнага яе ўроку, цешыўся, як яна старанна рыхтавалася, бачыў плён гэтае падрыхтоўкі – бліскучы плён.

Тут жа ўсё праходзіць паўз мяне. Спытаеш – “не патрапіш”, пакрыўдзіш, расхвалюеш?! У чым справа? Толькі чую скаргі – скаргі на клас, скаргі на класную, скаргі на настаўніцу, скаргі на расклад заняткаў у школе і заняткаў на факультэце, скарга (гі, гі, гі!!!) на літаральна немагчымасць вырашыць пытаньне з тэмаю дыпломнай працы. Увесь час я пад такім напружаньнем! І тады, калі яшчэ быў дома, дый цяпер. А гэта мне зусім не карысна.

Усё-такі Марыя наведала. Я думаў, што выедзе позна і да мяне ня трапіць. Дзякаваць Богу, пасыпела.

30 верасьня 1985 году. Канец дня. Алена Сяргеевны няма – у нейкім адгуле. Абход рабіла сама Ірына Аляксандраўна. Сказала шчыра, што мне “радавацца няма чым”: нейкі ўчастак сэрца, як яна выказалаася: “скажу папулярна”, хоча адмерці канчаткова. Ёсьць сілы там, што не дазваляюць (ці не спрыяюць) яму гэта “зрабіць”.

Я кажу, а як лепши з ім ці без яго? Яна кажа: “Думаю, без яго павінна быць лепши”.

Хто яго ведае! Я так ня думаю! А што рабіць? Слухацца Галоўліту і Дзяркам-выду? Ніколі гэтага ня будзе. А Ірыну Аляксандраўну паслушаю – не ўставаць пакуль без патрэбы.

Перагаварыў ужо з маёй славненъкай Галькай. Прыехала! Малайчынка! Кажа, што ўсё спадабалася, пасправавала жыць без апекі. Заўтра прыбяжыць

Дочкі Ірына і Галіна Дубянецкія.

да мяне. Я хацеў бы, каб і Ірынка была. Яе ж даўно я таксама ня бачыў, гаротніцу маю!

Сёньня быў панядзелак, дык нікога, як вядома, не пускалі. А “перадачы” дзьве ўзялі: Нэля Тулупава прыслала вялізны букет прыгожых астраў – 25 вялізных кветак! Давялося ўсё перайначаць у кветкавай гаспадарцы палаты. Апрача гэтага ў “пасылцы” былі цудоўныя яблыкі і сімпатычны слоік мёду. “Дарагі Міхась Фёдаравіч! – піша Нэля, – Прыміце мой дабрыдзень і пажаданьне хутчэйшага выздараўлення. Чакаем вас, любім. Нэля Тулупава”.

Расказаў я жонцы па тэлефоне пра гэту пасылку, як перада мною адчыненца ліфт і на наш паверх зноў выйшла “разносчыца”. Я неяк і не звярнуў больш пільнай, чым трэба, увагі на гэта. Але прыйшоў у палату – жахнуўся: і гэтая перадача была мне. У ёй кілаграмаў з чатыры цудоўных антонавак – ад Валодзі Паўлава.

У запісцы Валодзя піша: “Дарагі Міхал Фёдаравіч! Рады, што табе лепш і ўжо выпускаюць за дзверы палаты. Перамажы ў сабе самога, папраў здароўе на радасць нам усім. Упэўнена спадзяюся. Твой Уладзімір Паўлаў.”

Мае “аднакашнікі ледзь” не ў адзін голас, бачачы маю роспач, заявілі: “Дык у вас жа гэта адладжана спраўна: адны прыносяць, другія ядуць, а то і адразу ўсе частуюцца. Зайздросна прыгожа ў вас гэтая цырымонія наладжана”, – заключыў свой маналог сімпатычны Лазар Давыдавіч.

1 кастрычніка 1985 году. Аўторак. Пасьля дваццаці гадзінаў. А пятай гадзіне мяне разбудзілі рэзкія болі ў сэрцы – “за грудзінаю”. Прыняў паводле методы Віктара Дзымітрыевіча адразу тры таблеткі нітрагліцэрыну. Тры таму, што я адчуў незвычайнасць гэтага болю. Хоць і трывалі таблеткі, а боль зьняўся не хутчэй, чым “звычайны” боль, што адной таблеткай здымаецца. І дрэнна тое, што і інтэрвал паміж чарговымі прыступамі ад трох таблетак не патроіўся, а таксама заставаўся “звычайны”.

Страшэнныя болі! Ніколі яшчэ, здаецца, такіх не было. Ад майго стогну прачнуліся і астатнія хворыя ў палаце. Адзін з іх – Віктар Дзымітрыевіч – пасігналў на сястрынскі пост. Прыбеглі імгненна. Даведаўшыся, у чым справа, сястра пабегла па ўрача. Урача не было даўгавата.

Усе працэдуры, якія я ў выніку прыняў, – паўтарылі маю жахлівую суботу. І ўсё-такі сёньня значна цяжэй мне. У галаву палезылі ўсякія змрочныя думкі. І галоўная – як доўга яшчэ да сустрэчы з любімымі мне людзьмі, з сям'ёю, з сябрамі! Да сустрэчы, можа, барані Бог, апошній...

Сылёзы паліліся з вачэй: не сябе шкада, зусім не. Дзеци яшчэ на раздарожжы, Машы надоўга ня хопіць. Шкада незавершанай справы – нацыянальна-палітычнай, літаратурнай. Няма яшчэ запавету. А бачу, што ён мусіць быць. Хутчэй трэба рабіць і тую агульную Дэкларацыю – часу ж зусім застаецца нічога! Трэба ўзяць на сябе ініцыятыву збору. Я адчуваю, што менавіта ад мяне гэта чакаеца...

Цяпер ужо зусім зразумела: калі б я не памёр – сёньня ці заўтра, праз тыдзень ці месяц, праз год ці... щацаць гадоў, – мяне забію “рэальны разьвіты сацыялізм”, гэта значыць, ка-му-нізм. Мяне задушыла лютая драконаўская драпежная камуністычная цэнзура!

Гэту вось апошнюю думку я ўжо напісаў пасыля значнага перапынку для кропельніцы. Зноў рэаполіглюкін, 400 мл, амаль дзіве гадзіны.

У гэты ж час прывезылі абед (цяпер ужо мне не існуе сталоўкі) убачылі, у якім я стане, і адвезылі назад. Цяпер толькі нарэшце паабедаў.

Была Рая (ジョンка брата Станіслава – рэд.). Яна кажа, што мне зноў у дакументах паставлены “інфаркт міакарда”. Вот табе маеш! А тут ніколі поўнага камплекту лекаў няма. То аднаго зусім няма, то другога яшчэ няма, трэцяга не пасыпелі выпісаць, чацвёртага, трэба перапазычыць у суседнім аддзеле, а з пятym горш: яно паступае нерэгулярна.

Сустак наогул эканомяць. Мне адразу, з першага дня, падсунулі малаэфектыўны эрзац-нітрасарбіт. Затым, убачыўшы мой стан і пасыля маёй настойлівай просьбы, прыпісалі сустак. Але ж які сустак? Мітэ! Даюць, праўда, замест адной таблеткі фортэ дзіве таблеткі Мітэ. А гэта няроўназначна! І пачалося сустачнае галаданье.

Я паўгода жыў на сваім сустаку-фортэ, трэба вярнуцца да гэтай “сістэмы” за свае ж гроши, – калі ласка, выпішуць сустак ды яшчэ фортэ. А тут, бачыш, “савецкая бясплатная сістэма аховы здароўя” бускуе. Менш, можа, грошай паплыло ад гарэлкі, дык цяпер будуць пацягваць з “бясплатнага” лячэння, з “бясплатнай” адкуацыі, з кватэрнага будаўніцтва і г. д.

...Былі. Усе родныя, дарагія. Аднак Марыя сапсавала мне настрой да такой ступені, што мне было горш, чым раніцай. Я ўсіх падоўту ня бачыў, да кожнага было ў мяне добрае слова. Сама яна, затым Галечка, Ірынка, Мікола, Лена і Міша¹. Абвінавацілі мяне, што кепска сябе паводжу, што быццам бы пытаньне ставіцца пра перавод мяне ў рэанімацыю. У чым жа “кепскасць”? А, як высывятляеца, у тым, што ўчора я некалькі разоў званіў па тэлефоне, замест таго, каб ляжаць у пасыцелі.

Ніхто не хацеў мяне зразумець, што ўчора ж дзень быў асаблівы: я чакаў дачку з Крыму!

Падчас гэтага гармідару Ірына Аляксандраўна прывяла да мяне ўжо другога прафесара-кансультанта.

Зьнешне ўражанье зрабіў ён на мяне ня горшае, чым сам Бардзін. А мог бы і лепшае, бо маладзейшы і нямала. Але ж нешта ў ім ёсьць такое, ну, ня ведаю што...

¹ Чуднікавы Алена і Міхаіл – родзічы Марыі Дубянецкай.

Ня ведаю, які ён кардыёлаг. Затое я адразу вызначыў, што ён урач-палітыкан.

– Як вы ставіцесь наогул да яды, – пытае ён.

– Вельмі станоўча, – адказваю.

– Яно і відаць. А, дарэчы, вам бы трэба кілаграмаў 6-7 вагі скінуць, – раіць прафесар. – Бяз гэтага лячыць вас немагчыма будзе, астатнія ў вас ў парадку.

– Вагу я, прафесар, магу спусьціць,

– адказваю, – але ж калі застанецца харктар мой цяперашнім, і ў сістэме Галоўліту нічога ня зьменіцца, ад інфарктаў я ня буду гарантаваны. Скажу і вам тое, што я ў сакавіку сказаў Кузьміну: інфаркт мой носіць харктар палітычны, яго мне падсунула цэнзура. Вы чыталі ў “Правде” за дзянятае верасьня верш Яўтушэнкі “Кабычегоневышлісты”?

– О, чытаў, гэта цікава!

Мабыць, заўважылі там сыцвярджэннне, што з-за гэтых самых “кабычегоневышлістаў”, мы ўсе “Майстра і Маргарыту” Mixaila Bulgakava прачыталі на 20 гадоў пазней, чым павінны былі гэта зрабіць?

– Так-так, там такое ёсьць...

– Дык я, прафесар, зарабляю свае інфаркты tym, што вырываю ў цэнзуры такія вось каштоўныя творы і публікую, каб народ іх чытаў як мага раней. Я гэта рабіў раней, раблю цяпер і буду рабіць і наперад. Я ў гэтым не зъмянюся. Думаю, што цэнзура савецкая – таксама стабільная рэч. Значыць інфаркты міякарда – мой трагічны лёс.

– А, можа, сёе-тое можа і паляжаць неапублікованым і ня трэба рызыкаваць, – кажа прафесар. – Можа якраз у tym і сэнс цяпер, у цяперашнім съвеце? А вы ведаецце, што, каб не было ў нас нашых магутных ракет, нас бы яны ўжо даўно праглынулі? Ведаю я іх. Быў я і ў сапраўдных Еўропах.

На гэтым прафесар спыніў палітычную дыскусію і ўзяўся за справу. Карацей, ён “еўрапеец”, пабаяўся давесыці да канца дыскусію аб правах чалавека, аб праве друкавацца, свабодна выказвацца.

Мне здаецца, што гэта сустрэча мала чаго дала мне. Магчыма, рашуся на перыядычныя “галадоўкі”, каб скінуць непажаданую мне вагу. Тады гэта будзе выдатны эффект. Але ж мне гэтарайті съпецяялісты і раней. А ў сакавіку гэтага году сімпатычны малады ўрач Валер Іванавіч перанумарараваў так усіх ворагаў чалавека: вораг №1 – пераяданыне; вораг №2 – курэнне; вораг №3 – усе перабольшаныні. Ня будзем больш звязваць палітыку з гэтым прафесарам. Дарэчы, трэба неяк дазнацца хоць яго прозвішча: Ірына Аляксандраўна забыла назваць яго. Вось, маю: Яўген Пятровіч Іваноў, медпрактыку ці давучванье прайшоў у Кембрыджы.

Адправіў дамоў усе нават фрукты, якія ў мяне былі – каб “галадаць”. Развітваючыся, Коля сказаў, што сёньня быў прэзідым Саюзу пісьменнікаў, прымалі ў члены... Савелія Паўлава!!!

Mihail Dubianetski z жонкай Maryia Mihailaunai.

Усё-такі цікава, як там гэта адбывалася. Далей Коля намякнуў, што шмат чаго робіцца *tam* патрэбнага, патрыятычнага, з улікам мяне – чакаюць мяне.

Па радыё якраз перадаюць інтэрв'ю М. С. Гарбачова французскай тэлекампаніі TF-1 у сувязі з яго хуткай паездкаю ў Францыю.

Бадай што, найбольш непрыемна было адказваць М. Гарбачову на группу пытаньняў, звязаных з правамі чалавека ў СССР (пра А. Сахарава, пра выезд яўрэя ў СССР за мяжу і пра колькасць палітычных зняволеных у СССР). Зусім нічога не сказаў пра акадэміка Сахарава, хоць у тэксце пытаньня пра гэта было; назваў абсурдам лічбу 4 мільёны палітычных зняволеных у СССР; наконт яўрэя сказаў, што ў СССР яны маюць больш правоў, чым дзе б там ні было. Шыранскага назваў злачынцам.

Пра такія правы, як свабода слова, друку ніхто пакуль яго не пытае. А спытаюць, думаю, інфарктам мікарда не адкажа, а адкажа адным прыгожым, “абкатаным” ужо словам: “абсурд”. Ха-ха-ха-ха-ха!..

3 кастрычніка 1985 году. Чацьвер. Усёй “цяжкай артылерыі”, усіх “блакадных” сродкаў хапіла толькі на ўчарашиюю ноч. А сёняня – усё вярнулася “на кругі свае”. Прачнуўся да пяці гадзінаў раніцы, – вядома ж, ад сардэчнага болю, пацягнуўся за “нітрагліцэрынак”, праз хвіліну 20-30 – зноў, неўзабаве – зноў.

Сёняня ў “легколах” абмяркоўвалася пытаныне аб пераводзе мяне ў рэанімацыю. Прэ гэта мне сказала лечурач. Ведаючы цяперашні кантынгент хворых у рэанімацыі, я сказаў, што ня бачу ў гэтых патрэбы. Алена Сяргеевна зусім не настойвала на сваім, і нават, як я адчуў, ёй мая падстава прыйшла да густу. Між тым і мае аднапалатнікі, і Марыя кажуць, што я дапускаю памылку: цяпер я, можна сказаць, прадастаўлены сам сабе, а там, у рэанімацыі, кожны хворы кожную хвіліну пад меднаглядам.

Хіба там у мяне будуць такія ажыўленыя контакты з сябрамі? Ня пусыць нават жонку. А тут – я “ў съвеце”.

Вось учора: Жонка, Галька з цудоўнымі белымі кветкамі, Мікола, Віктар (Супрунчук – рэд.) – прайнфармараваў пра Прэзідыум СП, на якім яго прынялі ў члены гэтай пісьменніцкай арганізацыі. (Прынялі таксама, апрача Паўлікавай, яшчэ і Савелія Паўлава!) Стась – пакінуў сваіх маскічоў і прыбег да мяне. Зусім вечарам прыйшлоў Эдзік (Скобелеў – рэд.) – перад сваім ад’ездам на нейкі пісьменніцкі форум у Ленінград, дзе ён павінен нават выступіць.

Коля зрабіў агляд “законавы”. Галя расказала, як там у іхнім інстытуце крытыкуюць сваіго шэфа¹ (цяпер ён недзе ў ФРГ) за празмерна вялікую і зацікаўленую ягоную апеку Святланы Алексіевіч.

Сёняня было на аднаго-двух менш наведвальнікаў.

Значыць, я тут жыву ў эпіцэнтры ўсіх падзеяў, якія мяне абыходзяць...

4 кастрычніка 1985 году. Пятніца. У выдавецстве сёняня павінен быць спрavezдачна-выбарны партыйны сход. Рыхтуюць яго аж занадта сур’ёзна – не ў выдавецстве, а там, зьверху. Як заведзена, спрavezдачны даклад рыхтуе сакратар з дапамогаю членаў партыйных і іншых актыўістаў. Пасля ён разглядаеца і зацьвярджаетца на съпецыяльным пасяджэнні партбюро (сакратар чытае, члены бюро робяць заўвагі, прымаеца афіцыйная пастанова).

А тут даклад І. Канановіча запатрабаваў “для азнямлення” Дзялец! Ну, што сказаць на такую “архідэмакратычную” практику? На такую “прастору” для свабоднага выказванья думкі?

¹ Дырэктар Інстытуту літаратуры АН БССР Віктар Каваленка.

Доктар гісторычных навук Іван Ігнатавіч Крамко (сектар гісторыі беларускай мовы Інстытута мовы АН БССР) на зьдзіўленыне неамбітны вучоны. Ён яшчэ ў 1968 годзе знайшоў у Вільні цікавейшы і надзвычай важны для навукі і культуры дакумент і дагэтуль ня хоча звязваць сваё сыціплае імя з гэтым эпахальным помнікам. Знаходка мае дачыненіне да Колінай тэмы. І вось дырэктар Інстытута прафесар Жураўскі, пераканаўшыся ў Колевай апантанасыці адносна палящуцка-яцьвяжскай проблемы, бескарсыльва навёў Колю на старую Крамкоўскую знаходку.

Археолаг быў бязъмежна шакаваны, разгубіўся ад Колевых “наіўных” пытанняў і прапановаў. Быў прызначаны тэрмін, калі “знаходка” можа быць знойдзена ў бяздонных доктарскіх шуфлядах.

І Коля сёньня з вялікім Іван-Крамкоўскім шкадаваньнем атрымаў першыя старонкі таго “фаліянту”. Астатнія атрымае, можа, заўтра.

Коля ня мае права дакумент публікаваць, да зьяўленьня ў друку афіцыйнага паведамлення, “што гэта такое, каму належыць, дзякуючы каму выцягнутая на паверхню”. (Клятву Коля ня толькі такую даў, але яшчэ ў знак падзякі старэйшаму калегу зьбіраеца даць нейкую адну ці нават дзіве старых рэлігійных кніг.)

Цяпер перада мною дзіве старонкі Сапраўды Выдатнага Документа, хоць ён і ў выглядзе фотакопіі.

Бедны Мікола! Ён увесь гэты час надта ўзбуджаны. Ён жа і не чакаў такіх магутных пацьверджанняў сваёй праўды!

Сёньня ж ён мяне “зьдзіўі” і яшчэ адным дакументам: на поўных дзівуюх старонках машынапісу – ягоны ліст да славутага яцьвяга Пятра Клімука. З вялікім хваляваньнем і з ня меншымі “перахлестамі” ён расказвае яму пра апошнія падзеі на гэтым сваім сапраўдным фронце, запрашае Пятра Ільіча прыняць удзел у тэлеперадачы, альбо нагаварыць што-небудзь для яе на плёнку, альбо, на худы канец, напісаць нешта ў яе адрас.

Прачытаў бы “Пытрук” гэты ліст і падумаў бы, што ўжо сапраўды заўтра-пасыльзаўтра будуць створаныя друкаваныя органы, паадчыняюць школы, а то, можа, і цэлы юніверсітэт на яго роднай мове, а магчыма, і будзе абвешчаная нейкая дзяржаўная аўтаномія палешукоў.

Аўтар ліста спытаяў у мяне, ці ўсё я прымаю ў ім. Я сумленна адказаў, што прымаю ня болей, чым 30 адсоткаў, але ж наогул лічу гэты ліст непатрэбным. Сказаў, чаму. Коля пагадзіўся адразу, нават скамечыў лісткі. Ад апошняга намеру – выкінуць у кош – я адгаварыў яго, сказаў, няхай “на ўсякі выпадак” ляжыць у далёкай шуфлядзе.

Мікола не пакрыўдзіўся. Я імкнуўся быць вельмі тактоўным у сваіх разважаннях-парадах. Мы разьвіталіся ўспла, душэўна, – як заўсёды.

Па абедзе, як правіла, заўсёды ў адзін і той самы час – а 17-ай гадзіне прыйшоў Коля. (Ён ужо размножыў фотаапаратам тыя дзіве старонкі Яцьвяжскага лемантара. Астатнія тэксту яшчэ ня мае. Па дарозе да мяне, у раёне кінатэатру “Піянер”, ён сустрэў Рыгора Барадуліна, і паказаў яму гэтыя адбіткі. Гэта была першая іх сустрэча пасыля таго слыннага аблекаваныя Колевых вершаў на секцыі паэзіі. Як значна маладзеішы, Коля папрасіў (паводле яго словаў) пра-бачэння ў Рыгора за тадышнюю няёмкасць. Рыгор “на разьвітаныне” буркнуў (у Колевай інтэрпрэтацыі “сказаў”): “Яшчэ ня час друкаваць гэта...”

Я адчуваю, што ў Колі не зусім гладкія адносіны з Навіцкім, з Крывіцкім (навуковым кірауніком), з Гілевічам. А, можа, і яшчэ з кім-небудз? Гэта не-патрэбнае напружаныне ў яго дзейнасці.)

Зусім ужо вечарам, як на нашыя шпітальныя меркі, да мяне раптам зъявіўся

мой колішні і добры, шчыры, сапраўдны сябар – Рыгор Панфіленка. Гэта была вялікая нечаканастьць, бо мы ня бачыліся гадоў дваццаць, і нішто не прадказвала нашай сустречы.

Я ўстаў настурач, і мы пацалаваліся. Ён толькі і вымавіў: “Пазнаў...”

А пасля пайшлі дзівосныя і невясёлыя звесткі: у 1981 годзе Грыша страціў жонку. Яна памерла, пакінуўшы яму васемнаццацігадовага сына і дзьвюх меншых дочак. Сын скончыў сёлета Менскі PTI і разъмеркаваны на працу ў Менск. Старэйшая дачка ў Москве, меншая скончыла нейкую сярэднюю сыпецыяльную навучальную ўстанову мастацка-прыкладнога профілю і цяпер працуе ў Менскім метрабудзе.

Сам Грыша, шмат гадоў маладзейшы за мяне, ужо... на пенсіі. Гэта зусім дзіўна. Яму ж няма і пяцідзесяці! Кажа, што “па стане здароўя”, быццам бы па прычыне “псіхалагічнага захворвання”. Ніхто, кажа, не прапаноўваў мне пакідаць працу. “Я сам пайшоў і сказаў, што працаўцаў ужо не змагу”. Далі яму сипярша 150 рублёў пенсіі, пасля па чырвонцу двойчы памяншалі.

5 кастрычніка 1985 году. Субота. Усюды звычайны рабочы дзень. Марыі сёньня ня будзе: пасля працы іх пагоняць у нейкі басейн “здаваць нормы па плаванні на значок “ГПА”. Значыцца, ня будзе і дзяцей: яны таксама на сваіх участках інтэнсіўна будуць працаўцаў.

Перад абедам мяне наведалі Валянцін Блакіт, Сяргей Законінкаў. Законіні-каў ўдзельнічаў учора ў тым самым справа здачна-выбарчым партходзе. Расказаў крыху пра яго – больш пра сваё выступленне. Падкрэсліў, што ў прысутнасці там М. Дзяляца ён “даў рэзкую ацэнку тыражнай палітыкі Камітэта і абодвух упраўленняў кніжнага гандлю.”

Яшчэ пасля сьнедання пазваніў Серафіму ў выдавецтва. Гэта было перад Сяргеевым візітам, якога я, дарэчы, не чакаў. Таму мне хацелася сёе-тое да-ведацца пра ўчарашні сход. Але ж Серафім такі гаварун, што ня надта можа абагаціць нечым свайго субядніка. Размова наша звязлася ў асноўным да майго расказу пра свою хваробу. Я завяршыў гэты расказ абязаньнем “днямі быць у выдавецтве”.

Працяг будзе.

Васіль Быкаў

...Пакуль мы шчырвалі “дзеля народу”,
кляліся імем народу — у нас яго ўкралі.
Засталася нейкая нацыянальная эліта,
а нацыянальны, народны асновы —
ня стала народу...

“Катэгарычна аб’яўляю, што я — пісьменнік беларускі...”

Гутаркі з Васілем Быковым, якія пратаную ўвазе чы-
точоў, — ніколі яничэ не былі апублікаваныя. Яны ляжалі
ў майм журналісцкім архіве з чэрвеня 1995 году, чакаючы
сустрэчы з чытацкамі грамадскасасью. Была, прайда, спроба,
выдаць іх у тым жа годзе ў складзе другой, паширанай,
кнігі гутарак з Быковым (першая, нагадаю, пад назвой
“Дыялогі з Васілем Быковым”, пабачыла съвет вясной
1995-га ў выдавецтве “Мастацкая літаратура”). Кніга
была звязрантая і падрыхтаваная да друку ўлетку 1995-га
ў адпаведнай выдавецкай кампаніі, дзе я тады працаваў.
Мела мець назву “Попел расчараўаныя, дыямент надзеі”,
а таксама ілюстрацыі Ю. Герасіменкі-Жызынеўскага.
Аднак выданьне тады ажыццёўлена не было, у немалой
ступені з-за майго ад'езду на вучобу за мяжу. Праз год ці
два я з цяжкасцю адшукуй у спратах кампаній плёнкавы
арыгінал-макет (ілюстрацыі пазнікалі) і скапіраваў яго
электронную версію. Думка аб публікацыі ўжо не ўзыніка-
ла, бо новы сацыялітычны контэкст яе выключаў.

Прадмова
і падрыхтоўка
да друку
Юрася
ЗАЛОСКІ.

Падумваць аб публікацыі ненадрукаваных размоваў з Быкавым пачаў летась, калі пабачыў першыя тамы поўнага збору твораў пісьменьnika. Ня дзеля таго, вядома, каб яны трапілі ў гэты збор, – дзеля таго, што сёньня іншы метафізічны кантекст самай асобы Быкава. Ён – у “вялікім часе” (М. Тычына). Нам жа, у “малым часе”, засталася спадчына, якая мае права на існаванье незалежна ад сацыялітычнага кантексту. Сёньня чытач мае магчымасць асэнсоўваць пісьменьніцкія рэфлексіі аб літаратуры, культуры, нацыі, абстрагуючыся ад канкрэтных повадаў гэтых агучаных у інтэрв'ю рэфлексіяў.

Юрась Залоска.

Што датычыць самой тэматыкі публіканых гутарак, дык увогуле эвалюцыя чалавечага і літаратурнага лёсу і эстэтычныя густы Васіля Быкава мяне цікавілі заўжды, але не было падставаў – найперш, з майго боку, маральных – ладзіць з пісьменьнікам гутарку на такую тэму. Такая падстава надарылася на пачатку 1995-га ў сувязі з інтэрв'ю Быкава часопісу “Крыніца”, які рыхтаваў яго “постаць”. Рабіць інтэрв'ю рэдакцыя даручыла мне, былі складзены і абмеркаваныя пытаныні... На пачатку чэрвеня 95-га я вазіў да Васіля Уладзіміравіча дамоў, на Танкавую, завізіраваць падрыхтаваны да друку тэкст інтэрв'ю (апубліканы ў №3(19) за 1996 г. пад назвай “Рэцэнт напою багоў”). Быкаў пісьмова адказаў на пытаныні, якія датычыліся яго ацэнак савецкага сацрэалізму, ваеннай прозы, уласнага літаратурнага лёсу, стану беларускай літаратуры і культуры. Прачытаўшы адказы, я адчуў, што яны занадта лаканічныя, што не зашкодзіла б канкрэтнікам, біяграфічных фактаў. Таму на ўсякі выпадак захапіў з сабой дыктафон, каб пры нагодзе нешта спытаць. І, вядома ж, спытаў – ужо амаль што разъвітаўшыся. Спытаў пра гарадзенскі перыяд, і Быкаў нечакана ажыўіўся, пачаў узгадваць рознае, фармуляваць; дыктафон быў уключаны... Давялося затрымацца на некалькіх добрых гадзінаў (а Быкаў затрымаўся з выездам на лецішча). Так зьявілася гэтая гутарка.

Пазней, калі выйшла быкаўская “Доўгая дарога дадому” (2002), я знайшоў у ёй паўтарэнніе некаторых біяграфічных момантаў, якія ўзгадваліся падчас тae гутаркі. Зрэшты, сам Быкаў тады казаў аб патрэбе напісаць нейкія успаміны, асабліва аб гарадзенскай пары свайго жыцьця і творчасці.

...Чаму я ўвогуле займаўся гутаркамі з Васілем Быкавым? Прывыкны дзяве: па-першае, інтэлектуалізм яго публіцыстыкі, асабліва часу перабудовы і, пазней, адраджэнскай; па-другое, прыцягненне самой яго асобы. Яго асона прыцягвала маю ўвагу ня менш, чым яго думкі. Суб'ектыўна я хацеў зразумець, як вырасла такая творчая асона ў Беларусі, хацеў судакрануцца

з тым, хто напісаў “Незагойную рану вайны”, “Сотнікава” і “Знак бяды”. Жаданьне маё ажыцьцяўлялася спаўна.

Што ўразіла падчас журналісцікіх сустрэчаў з незабыўным Васілем Уладзіміравічам?

Галоўнае, што ўразіла, – гэта якраз сама яго асоба і стыль маўлення. Быкаў, які не адразу пагаджаўся на інтэрв'ю, спасылаючыся на стан здароўя, пры сустрэчы ў яго дома адразу пераходзіў да справы – проста адказваў на пастаўленыя пытаныні, ніколі іх не крытыкаваў, не аднекваўся, калі пытаныні былі “нязручныя”. Варта зазначыць, што Быкаву ў той час далягала астма, і падчас размоваў у яго зредку здараліся нейкія перашкоды з дыханьнем (ня мог зрабіць удых-выдых). Тады ён, не ператыніачы размовы, ігненна карыстаўся балончыкам з інгалятарам, і так інтэрв'ю працягвалася, пакуль пытаныні не вычэрпваліся... Так што ўразіла цярпівасць Васіля Уладзіміравіча. Уразілі яго вялікія, васільковага колеру, ясныя очы. Уразіла яснасць думкі: яго адказы амаль ня трэба было правіць пры пераводзе тэксту са стужкі на паперу.

Інтэрв'ю з Быкаўым, судакрананыне з яго асобай, – гэта самае значнае ў майму журналісцікім жыццю, якім я абавязаны тагачаснаму “ЛіМу” (1990-1995: ішасцілівы, съветлы час!).

Гутарку даю да публікацыі ў рэдакцыі 1995 г.

Юрась ЗАЛОСКА.

Кантрапункт-І. Між іншым, ідэалогія

(Дыктафон уключаны)

— У чэрвені 1994 году, з нагоды юбілею Астанкінскі тэлеканал узяў у Вас інтэрв'ю, у каторым Вы, паміж іншым, так сказали пра сваю творчасць: “Калі я пачынаў сваю літаратуру, я ня быў ёй навучаны, таму майм пяром вадзіла рука немаўляці. У той час як многія мае калегі прайшли добрую вывучку – літаратурную, ідэалагічную, партыйную – і хоць яны яе эксплуатуюць дагэтуль і дасягнулі, можа быць, пэўных вяршыняў у гэтай літаратуре і лаўраў, ды ўсё ж, я так мяркую, яны пазбавіліся нейкай прауды, каторая неабходная перадусім для рэалістычнай літаратуры. Яны саірэалістамі аказаліся выдатнымі, выхаванымі, чаго б я не хадеў прызнаваць за сабой...” (Цытата паводле магнітафоннага запісу). Але, мяркуючы цвяроза, праісці міма ўсяго савецкага – калі ня членства ў партыі, дык самай ідэалогіі, камунізмавага духу грамадства – было вельмі цяжка, амаль немагчыма. Ужо хоць бы той факт, што апазіцыянерам савеччыне ў Беларусі доўгі час быў толькі Вы адзін, съведчыць пра сілу гэтай ідэалогіі. Таму Вашая адметнасць на фоне саветызаванай беларускай літаратуре – хутчэй выключэнне з правіла, нейкі сімвал. Ці схільны Вы бачыць у тым, як склалася вашая творчая і асабістая біяграфія, “ішасцілівае здарэнне”, наканаванне лёсу?

— Некалі, калі мяне тут грамілі ў ЦК, была такая сакратар Прэзідыуму Вярхоўнага Савету БССР Чагіна, каторая, “тлумачачы” мае “скажэныні” вайны і ўсё такое, ставіла мне ў віну тое, што я, маўляў, і ВПШ (Вышэйшай партыйнай школы. — Ю.З.) ня скончыў, пагэтаму адкуль жа ў мяне могуць быць “правільныя” погляды на вайну і многія іншыя рэчы...

Дык вот, яшчэ тады мне такая думка прыйшла, што ў гэтым, можа быць, і мая перавага, што я ня быў заангажаваны ў ідэалогію, у той час як многія ня толькі афіцыйныя, афіцыёзныя пісьменнікі, але і некаторыя мае сябры і

паплечнікі былі ёй заангажаваныя ўжо пачынаючы са школы, з універсітэту. Яны вельмі добра ведалі, як трэба пісаць, як разьвіваць сюжэт, якія ідэі пра-водзіць, караець кожучы, ведалі ўсю гэту тэхналогію. І яны знаходзіліся ў яе палоне. Падсьядомасна. Хоць яны, дапусыцім, часам былі з ёй нязгодны, але ж яны ведалі, што ёсьць цэнзура, рэдактура, і пагэтаму іх творы праходзілі лёгка, за іх хвалілі, прымалі ў Саюз пісьменнікаў і г.д. У мяне таго не было. Я, па-першае, многіх рэчаў сапраўды ня ведаў, часткова прастадушна ня ведаў, гэта абсалютна, а па-другое, і не хацеў ведаць. Я па наіўнасці сваёй лічыў, што сацрэалізм — гэта ўсё-такі найперш рэалізм. Некалі ўсе пісьменніцкія зьезды, у тым ліку саюзныя маскоўскія, заклікалі — “Трэба пісаць праўду”. Вот я і пісаў праўду. Хаця і рана зразумеў, што гэта — самае небяспечнае. Таму што самы праўдзівы мой, аўтабіографічны твор — “Мёртвым не баліць” — атрымаў самы вялікі разнос і дваццаць гадоў пасля не выдаваўся...

Тады я зразумеў, што вот іменна гэта самае небяспечнае — праўда. І для мяне на пачатку маёй творчасці паўстала дылема — альбо далей пісаць праўду, і я, натуральна, ня змог бы нічога надрукаваць, і быць “недрукавальным”, альбо пераходзіць у іншую сферу, сферу, так бы мовіць, “сачыніцельскую”, і знаходзіць нейкі кампраміс паміжмагчымасцямі і праўдай жыцця. Канечно, той кампраміс даваўся вельмі цяжка (іранічна ўсміхаецца); праўда з мяне ўсё-такі вылазіла, лезла з усіх маіх твораў так ці інакш. Мабыць, я арганічна быў няздолны — у сілу свайго характару, можа быць, — да штучнасці, хлусыні, да канструяванья таго, што было патрэбна начальнству.

Ну а самае галоўнае ў мایм лёсе, калі ўжо пра гэта гаварыць, — што я ўсё-такі быў падтрыманы “Новым мірам” і Твардоўскім. Тут, у Беларусі, мне, канешне, вельмі хутка заткнулі б рот, і я б нічога не надрукаваў. А там раптам, на пачатку сваёй творчасці, пачынаючы з 1966 году, я знайшоў у гэтым выдатным расейскім часопісе выдаўца, знайшоў падтрымку, знайшоў сабе Твардоўскага і рэдакцыю. Гэта былі рускія дэмакраты, інтэлігенты, каторым я безумоўна ўдзячны, безумоўна... І пасля, у 80-я гады, калі адбылася пераацэнка маёй творчасці і мяне началі ўзнагароджваць, — дык не таму, што тут нехта штось зразумеў. Гэтае разуменне ішло з Масквы. Там мне далі прэмію — адну, пасля другую. Я ня ведаю ўсёй кухні, але я так адчуваў, што тамтэйшы, маскоўскі ЦК паказаў нашаму на карэктроўку пэўных адносінаў да Быкава. І яны зъмянілі да мяне свае адносіны.

У Москве маю канцэпцыю, асабліва ваенных твораў, падтрымала дэмакратичная літаратурная эліта, шмат якія знаныя крытыкі — самыя знаныя, і самы знаны часопіс. І беларусы былі змушеныя з гэтым лічыцца. Хоць здараліся і канфлікты, калі, скажам, там друкавалі і хвалілі, як гэта было з тым жа “Сотнікавым”, а тут — не друкавалі, наадварот, наладжвалі абмеркаваныні ў рэдакцыях, выказваліся. Уяўляце, там ужо прайшло і цэнзуру, і Галоўліт — раз надрукавалі, — а тут некаторыя цяперашнія “дэмакраты” гаварылі: “А Москва нам ня ўказ, Москва і Еўтушэнку друкуе” (Еўтушэнка тады быў адыйёзная фігура). Тут адбываўся аўтаномны працэс. Ну, але ён ўсё-такі скончыўся недзе на пачатку 1980-х. Хаця, канешне, друкавалі мяне з цяжкасцю. На жаль, некаторыя рэчы так і пайшли ў збор твораў пакарэжанымі, ня з тымі канцоўкамі...

— ?

— Надта “абскубаныя”, у тым ліку і “Мёртвым не баліць”. Паколькі гэта друкавалася многа разоў і разышлося на іншых мовах, я не палічыў патрэбным вяртакца назад і нешта аднаўляць. Ды і як аднаўляць? Па-першае, у мяне ўжо не засталося саміх арыгіналаў; пры шматлікіх пераробках, перадрукоўках і карэктурах ужо ня знайдзеш, дзе канцы, дзе пачаткі. Гэтага шкада, канешне. Да апошняга ж часу ўсё здымалі “вострыя месцы”. Памятаю, як у зборы твораў,

чатырохтомніку, я даў “Мёртвым не баліць”. Тут Кузьмін (колішні сакратар ЦК КПБ. — Ю.З.) тады падтрымаў, даў каманду друкаваць. Беларускі Галоўліт завізаваў, але, канешне ж, яны не моглі не перастрахавацца... ЦК наш мала што мог, усё вырашала Москва. Наш Галоўліт, падпрадкаваны па службе беларускаму ЦК, усё-такі данёс пра тое ў Москву. Адтуль па лініі вышэйшага Галоўліту паступіла каманда “зыняць”, і нашы галоўлітаўцы бегалі на паліграфкамбінат здымамаць сваю візу з рукапісу, каторы ўжо быў здадзены ў набор... Тады, памятаю, Кузьмін у размове ў ЦК сказаў: “Што ж рабіць?.. Ведаецце, зрабіце якія-небудзь праўкі, хоць стылёвыя, дзеля блізіру, каб я мог сказаць, што аўтар перапрацаваў аповесць”. Вот я і выкрэсліваў некаторыя азначэнні, уносіў трошкі бруду на старонкі, каб было відаць, што аўтар “перапрацаваў аповесць”. Тады нябожчык М.Дубянецкі (на той час дырэктар выдавецтва “Мастацкая літаратура”. — Ю.З.) пасылаў Суславу тэлеграму са скаргай на Сеўрука, майго “курата” ў ЦК КПСС, каторы на мне зрабіў кар’еру. Вот як гэта ўсё рабілася.

— *У Вас практична няма твораў пра сучаснасць, толькі два ці трывягнаны. Гэта ад чаго — ад эстэтычнага непрыняцця, так бы мовіць, бягучай рэчаіснасці?*

— Мабыць, так. Мне ўсё-такі больш цікавае, як гэта заўсёды бывае, кожнаму чалавеку, — мінулае, а не сучаснае. Сучаснае, яно ў стане нейкай скаламучансыці, як мутная лужына, у каторай нічога не відаць. А калі нешта адстаіцца, то ў лужыне відаць гразь, чарвякі, ужо цікавей становіцца. Так, відаць, і для пісьменніка.

Ну і пасыля, я ўжо прывык глядзець туды, і ня толькі да вайны, але, скажам, і ў трყцатыя гады. У трყцатыя гады я быў хлопец, хадзіў у школу, яшчэ малы быў, але, тым ня менш, мне там бачыцца вялікі драматызм нашага мінулага, там шмат якія разгадкі і напага часу, і ранейшага. Гэта быў вельмі драматычны час.

— *Чым жа ён драматычны?*

— На сялянскай Беларусі тады нішчыўся цэлы клас — сялянства. Менавіта тады ён нішчыўся. І гэта было так балочча, прычым жа ня толькі перапісвалі з аднаго саслоўя ў другое, але сапраўды нішчыўся, фізічна вынішччаўся. Гэта як жа можна было ў Беларусі жыць сялянам, загнаным у калгасы, у якіх прымушалі працаўцаў цэлы год і нічога не плацілі? Толькі 40 сотак агародаў было, і з гэтага гарода трэба было ўсё дзяржаве аддаць, і падаткі, і малако, і мяса, і яйкі, абсалютна ўсё здавалі. Купіць што-небудзь не было за што, таму што ніхто не зарабляў грошай, і не было дзе купіць, нічога ж не прадавалі. Гэта было жахліва. Я ня ведаю, як тады магчыма было выжыць... Аднак жа выжылі. Пасыля — вайна. Вайна, канешне, жахлівая рэч, але вот я ведаю, мае землякі ў вёсцы гаварылі: толькі ў вайну і паелі хлеба. Да вайны ня елі. І пасыля вайны, натуральна, ня елі, — толькі ў вайну паелі, — у вайну, у гэту крывавую вайну, пад акупацый, пры партызанцы, калі фронт два разы прайшоў!.. Аднак жа — у вайну елі хлеб. А ўсё таму, што немцы вярнулі назад зямлю, кожны сваю “палоску” вярнуў, хоць межы былі панішчаныя, і сеялі, хто мог, усе сеялі, і ўбіралі... Якая гэта была гаспадарка — ні энергарэсурсаў, ні МТС, ні трактароў не было, і коні не ва ўсіх былі, — аднак неяк апрацоўвалі і елі з хлебам. З 1933 году і да самага пачатку вайны хлеба не было, кarmіліся, я памятаю, бульбай, каторая канчалася недзе вясной, у красавіку. І вот нічога — ні хлеба, ні бульбы, траву елі. Пасыля, натуральна, пасыльваенныя гады — 1945, 1946, 1947, мабыць, і 1948-мы — таксама былі галодныя. Толькі пазней пачалі зажываша патроху... Вот такі лёс гэтых пакаленіньняў.

Дык вот я скажу, што там вельмі шмат, шмат розных катаклізмаў схавана... Гэта драматычная пара. Шкада, старэйшыя пісьменнікі, тыя, хто мог бы напісаць

пра гэта, альбо панішчаны ў часе рэпрэсіяў, альбо, заангажаваныя кампартыяй, ніколі пра гэта не напішуць.

— Хто, напрыклад?

— Ды тыя, што старэйшыя, за мяне, болей адчувалі, перажылі, ведаюць і памятаюць. Ну але яны не напішуць, памкненыні іх накіраваныя ў іншы бок...

— Старэйшым пісьменнікам, відавочна, болей даспадобы “кайф часу”, асалоды бягучай рэчаіснасці...

— ...Выкананыне планаў, пяцігодак, роля партыі, райкамаў, парторгаў і г.д...

— Вы схільныя скептычна ставіцца да такой літаратуры?

— Ды гэта наогул фальшывая літаратура, фальшыўка... Я ніколі ня быў высокай думкі пра сваю літаратуру, ну, пісаў, як умеў, мабыць, іншыя ўмеюць лепей. Ведаю шмат пісьменнікаў, каторыя таленавіцей, чым я, дапусыцім. Але ў іх чагосяці не хапае. Не хапае, перш за ўсе, я так лічу, чыстага сумлення асабістага. Усё-такі адну заслуту я за сабой лічу, “чысьлю”, і магу гэтым ганарыцца: ВА ЎСІМ ТЫМ, ШТО Я НАПІСАЎ, — НЯМА НІВОДНАГА КАМУНІСТА. Вот я так абышоўся, што камуністаў у мяне няма. Ёсьць розныя людзі, кепскія ці добрыя, але камуністаў няма. Толькі ў адным выпадку, адно слова, і то гэта не мая віна...

— ?

— Рэдагавалі “Сотнікаў”. Было вялікае абмеркаваныне на рэдкалегіі “Полымя”, зноў-такі — пасыля публікацыі ў “Новым міры”, — выступалі многія, нябожчык Вялюгін, іншыя... Пасыля далі рэдагаваць, даводзіць да ладу Сачанку. І Сачанка, памятаю, пераканаў мяне, што трэба, каб тое прайшло, ну там у пэўным месцы ўказаць, што Сотнікаў — камуніст быў... А літаратура некоторых слынных празаікаў цалкам жа замешаная на “воспеваніи роли партыі”, як і трэба было. У кожным рамане парторгі, камуністы, іх барацьба і да т.п. Дык чаго вартая гэтая літаратура наогул?

— Мяне, Васіль Уладзіміравіч, з некаторага часу цікавіць пэўная загадка Вашага таленту. Наколькі я разумею, Вы, прыехаўшы з Даўгага Усходу ў Гродна, ня мелі на той час якой-небудзь філалагічнай вывучкі, так жа? Значыцца, трэба было мець калі не філалагічную, дык нейкую магутную ўнутраную ўпэўненасць у маральнym праве пісаць?

— Юрась, я скажу, што гэта была не “магутная ўпэўненасць”, а мая арганічная агіда да фальшу. Так, філалагічнай вывучкі ў мяне не было, але фальшу ў жыцьці я нагледзеўся досыць, усё сваё жыцьцё толькі яго і бачыў... Таму яшчэ сваімі рукамі ствараць гэты фальш я не хапеў, мне гэта было проста агідна. Першая ж мая маленькая кніжачка — зборнік апавяданьняў “Ход канём” — была сатырычная. Гэта было ў часе “адлігі”, пасыля XX зіезду партыі, які ўскalыхнуў народ. Тады я пачаў пісаць тыя апавяданьні — слабыя, канешне, але ўсё ж гэта была сатыра, там была нейкая пазіцыя. І там не было фальшу, я так думаю. Пасыля тыя апавяданьні не друкаваў нідзе, таму што ў літаратурным сэнсе проста слабіна была...

— І ўсё ж такі Вы доўгі час былі адарваныя ад роднай мовы, началі пісаць бадай у трывіцаігадовым узроўні, зразумела, што зрабіць гэта было ня так лёгка. На якой мове начыналі пісаць — па-расейску ці па-беларуску?

— Зараз я скажу пра такія моманты маёй біяграфіі. Я прыехаў у Гродна з Даўгага Усходу ў 1955 годзе, з кароткім побытам у Лапічах пад Асіповічамі — служыў там некалькі месяцаў. Не было ў мяне, вядома, ні кватэры, нічога не было, я быў нейкі час без работы. Пасыля надарылася ў рэдакцыі “Гродзенскай праўды” пасада карэктара, і мяне туды ўзялі — на беларуское выданыне (газета тады выходзіла на дзвіюх мовах — па-руску і па-беларуску, на беларускую мову дублявалі, здаецца, 800 асобнікаў). Я пайшоў карэктарам беларускага выданыня. Папрацаваў там некалькі месяцаў, пасыля перайшоў у сакратарыят,

на вычытку перакладаў расейскамоўных карэспандэнцый на беларускую мову. Так што ў мяне папросту не было патрэбы карыстацца расейскай мовай, я ёй не карыстаўся, бо ўвесь час працаваў з беларускай мовай. Першыя апавяданьні, якія напісаў, а затым надрукаваў, былі, канешне, беларускія.

Затым ужо для патрэбы самаперакладу мне давялося авалодваць і расейскай літаратурнай мовай. Гэта быў вельмі складаны працэс, і пераклады, каторыя рабіў пазней, нават апошнія, — вымагалі каласальнай працы. Вот што значыць народная мова...

— Што Вас прымусіла рабіць пераклады?

— Я таму звярнуўся да расейскай мовы, і сам пачаў перакладаць, што пераклады ўсіх прафесійных перакладчыкаў мяне не задавальнялі, бо яны былі проста слабымі ў моўных адносінах. Я гэта рабіў лепш.

— А як тэхнічна гэта выглядае?

— Працэс такі. Звычайна я пішу на паперы, пасъля сам перадрукоўваю, пасъля гэтых перадрук праўлю — канешне, праўлю добра, — затым жонка перадрукоўвае на чыставік. Такім чынам, у мяне атрымліваецца адзін уласнаручны перадрук. Гэта пры стварэнні арыгіналу. А калі перакладаю на расейскую мову, то некаторыя старонкі перадрукоўваю па сем разоў, бо да чарнаты праўкі даходзяць, і трэба перадрукоўваць, бо разабраць немагчыма. Вот такая гэта праца — пераклад на расейскую мову. Я з гэтага зрабіў выснову, што як бы я ні валодаў беларускай мовай, але ўсё-такі — гэта родная мова, і тым усё сказана... Стаць расейскамоўным пісьменнікам я не могу, мабыць, наканавана быць пісьменнікам беларускім.

— Аднак жа дзякуючы расейскім перакладам сусветная чытацкая аўдыторыя прызывицалася да таго, што Вы — рускамоўны аўтар, расейскі пісьменнік — Васіль Быкаў...

— Такое ёсьць, часам мяне называюць “двумоўным” пісьменнікам. Дык вот, я заўсёды ў такіх выпадках, калі мяне аб гэтым пытаюць, катэгарычна аб’яўляю, што я — пісьменнік беларускі, толькі такі. Зноў жа — каб хоць адзін пераклад звязаўся вартасны, такі, каб я ўбачыў, што зрабілі лепш, чым мог зрабіць я. Тады б з задавальненнем карыстаўся б насугамі перакладчыкаў, калі б іх работа мяне задавальняла. А то харошыя людзі, неблагая літаратары, але вот прынясе пераклад, і я не могу яго чытаць, прагледзеўшы некалькі старонак, — бачу, што ён валодае расейскай мовай горш, чым я. Ну і яшчэ такая асаблівасць, што калі я сам перакладаю, дык я гаспадар свайго слова, могу як заўгодна зъмяніць фразу, могу перапісаць яе зусім інакш, чым у арыгінале, захаваўшы пры гэтым сэнс. А перакладчык жа гэтага рабіць ня будзе. Ён туго “дубовасць” беларускай фразы ў расейскамоўным кантэксьце так і пакіне, і яна будзе выпіраць, будзе глядзенца непаўнавартаснай.

Раней гэта было важна — расейскі пераклад. Хоць бы таму, што амаль усе мае пераклады на замежныя мовы зробленыя з яго, і таму я вельмі адказна ставіўся да гэтай работы...

— Ці можна гэту працу назваць перастварэннем?

— Усё-такі я яе называю перакладам. Я, канешне, не могу ацаніць вартасці нямецкага, балгарскага альбо нават украінскага перакладу. Але з кепскага арыгіналу добра гэта пераклад не атрымаеца, горш — можа быць. Так здарылася з “Альпійскай баладай”, каторая была надрукаваная ня ў лепшым расейскім перакладзе, і так і разышлася па сьвеце ў перакладах на іншыя мовы. Я гэтым вельмі незадаволены...

— Зарэз літаратура, па Вашых словах, як бы статана самім жыцьцём. Які ж яе лёс — літаратуры? Ці захавае яна, на Вашу думку, нейкую вагу ў грамадстве?

— Літаратура зынікае. І ня толькі ў нас. Яна зынікае ва ўсім съвеце...

— Незалежна ад суб'ектыўнай волі творцы?

— Літаратура ў яе звычайнім разуменіні. На Захадзе ж кніга перастала быць таварам — я маю на ўвазе мастацкую кнігу. Калі там ёсьць якія-небудзь літаратурныя шэдзўры, то гэта, па-першае, вельмі элітарная літаратура, а па-другое, гэта літаратура маскульту, шырпратрэб, кітч; гэта аднадзёнкі, разылічаныя на нейкую сенсацыю, з нейкаге нагоды. Гэта ня тая літаратура, да якой прывыклі мы, і каторая існавала даволі працяглы гістарычны час, — рэалістычная літаратура. Гэта на Захадзе. А ў нас — бачыце, што робіцца...

— Нешта Вы ўспрымаеце са спробаў маладога пакаленія ў беларускай літаратуре?

— Чаму ж не? Я назіраю, што маладое пакаленіне літаратараў прыходзіць у літаратуру куды больш дасьведчаным і таленавітым, чым гэта было ў наш час, гэта безумоўна, безумоўна... Я бачу, што каб яно, гэтае пакаленіне, працавала ў рэалістычнай літаратуре, то, відаць, гэта было б нават здорава... На жаль, я кепска ўспрымаю авангард, мадэрнізм, постмадэрнізм — і ў выяўленчым мастацтве, і ў літаратуры; я усё-такі болей схільны шанаваць рэалізм. Але я думаю, што задаткі ў маладых ёсьць, ёсьць розум, талент... Усё можа быць, Божа мой, усё вельмі ўмоўна, розныя плыні мастацкія, літаратурныя зъмянняющца, сыходзяць, усё гэта павінна быць, і гэта ўсё натуральна. Ну але мне гэта не цікава — сюррэалістычныя, фантастычныя, прыгодніцкія рэчы, дэтэктывы, для мяне такая літаратура ня мае ніякай цікавасці. Я ўсё-такі прытрымліваюся старамоднай, запляванай канцэпцыі “ніяіставага Вісарыёна”, які некалі напісаў: “сацыяльнасць альбо съмерць”. <...>

Кантрапункт-II. Між іншым, КДБ

(Дыктафон уключаны)

— Раней Вы распавялі пра жахлівую “кадэбізацыю” савецкага грамадства, абумоўленую ёй праблематычнасці дэмакратызацыі. Няцяжка дапусціць, што не былі абыдзеныя ўвагай “ворганай” і Вы, пісьменнік з немалым маральнym аўтарытэтам у грамадстве. Ці спазналі Вы, Васіль Уладзіміравіч, спробы КДБ “залучыць” Вас?

— Вядома ж, спазнаў. Уся справа ў тым, што я жыў у Гродне. Усё-такі Гродна — невялікі горад, у паўднёвай частцы Менскай вобласці, і там усе адзін аднаго ведалі, я бачыў, як гэта рабілася...

Канешне ж, спробы паўзьдзейнічаць на мяне былі, прычым — увесі час. Мяне туды выклікалі, каля мяне хадзілі падпалкоўнікі з КДБ, са мной вялі “работу”. Раз-пораз выклікалі сюды, у Менск, на “прафілактыку”, і я прыязджаў... Толькі пасля зразумеў, што ездзіў на тую “прафілактыку” за свае грошы!.. (самаіранічна съмлечца). Да мяне званіў падпалкоўнік з КДБ і пытаўся: “Васіль Уладзіміравіч, вы не зьбіраецеся ў Мінск?” — “Не, не зьбіраюся” — “Але скора пленум Саюза пісьменнікаў, вы ж паедзеце, мабыць? — “На пленум паеду” — “Дык вы, калі ласка, вялікая просьба, зайдзіце ў КДБ, там генерал Р, вельмі просіць зайсці”.

І вот я прыехаў, прыйшоў у КДБ, праз парадны... Генерал Р. меў са мной гутарку. Тая гутарка была даволі “зъмястоўная”, як цяпер разумею (іранічна ўсыміхаеща), але ўвогуле, калі яе асэнсаваць, дык гэта была звычайнай “прафілактыка”. Канешне ж, ня ў мэтах вярбоўкі, а для таго, каб паўплываць на мяне і маю творчасць. Там былі і пагрозы. Вельмі страшныя пагрозы...

— Напрыклад?

— Напрыклад, той генерал Р. расказаў, як у часе вайны дзесь на Палесьні расправіліся з адным начальнікам паліцыі па прозвішчы Быкаў... Гэта было маляўніча расказанна, як ён умазаў таму з маўзера, і ў таго — мазгі па съянне... Я думаў, ну добра, дапусьцім, такі выпадак быў, але — навошта было паведамляць, што яго прозвішча Быкаў?

— Гэта была псіхалагічная апрацоўка?

— Амаль усе выпускнікі універсітэтаў і ВНУ праз гэтае сіта праходзілі, і з усіх бралі падпіску аб супрацоўніцтве. Дзяліцца гэтым з іншымі было непрыстойна. На тым і будавалася ўся сістэма. Тыя, хто даваў падпіску, ня значыць, што яны даносілі. Але яны знаходзіліся ў рэзерве і ў кожны момант маглі зрабіць тое, што было трэба КДБ.

Я памятаю, мне аднойчы, ужо ў наш час, гады два-тры таму даводзілася выступаць на адной аўдыторыі. Я неяк адважыўся сказаць пра ролю КДБ у грамадстве (тады пра гэта нічога нідзе не гаварылася). Нешта мяне падштурхнула да таго, і я не стрымаўся, пачаў казаць з трывуны, перад аўдыторыяй у чалавек трыста. Мяне там прымалі хораша, добразычліва, і я падумаў, што калі я ім гэта выкладу, то мяне калі ня вынесуць на руках, то, прынамсі, апладысменты раздадуцца бурныя. І што — усе павесілі галовы падчас таго расповяду, ніхто не запляскаў. Ніхто, зрэшты, і не запярэчыў, але я ўбачыў, як на маіх вачах апанурылася аўдыторыя. Пасьля я сам у сябе запытаўся: «На што ж ты разылічваў? Кожны прымеркаваў гэта да сябе, і ўсім стала няёмка».

Такім было наша грамадства. І ў справе дэмакратызацыі, паўтаруся, нічога ня зрушыцца, пакуль ня зьменяцца пакаленыні, пакуль ня прыйдуць пакаленыні, вольныя ад упłyvaў сыпецслужбаў. Сённяня кіраунікі КДБ кажуць, што яны тым ужо не займаюцца. Але тады ўзынікае пытаныне, чым жа яны займаюцца. Здаецца, свае паверхі камерцыйным структурам яны не здавалі... І ходзяць, і шчыруюць, і працуюць як і раней.

— Наколькі ў такім разуменіні савецкай рэчаіснасці, стану рэчаў у грамадстве Вам дапамагло знаёмства з жыцьцём Еўропы, паездкі за мяжу?

— Я ездзіў за мяжу на розныя пісьменніцкія мерапрыемствы, у асноўным гэта былі краіны былога сацлагеру, г.зв. СЭУ. Канешне, што-нішто зразумеў. Напрыклад, зразумеў, што пасыля перамогі ў 1945 годзе мы прынеслі краінам Усходній і Цэнтральны Еўропы новае заняволенне. Я памятаю Балгарыю адразу пасыля вайны, я там служыў год у Сафіі. Традыцыйна балгары ставіліся да рускіх вельмі прыязна, хоць Балгарыя і не была на баку антыгітлерскай кааліцыі, наадварот... Затым я зноў прыехаў у Балгарыю праз дваццаць гадоў, у 1965-ым, і што пачуў? Пачуў такі анекдот: «Дзед Тодар працуе ў сваім вінаградніку. Прыйбеглі дзеци. Кажуць: «Дзядуля Тодар, дзядуля Тодар, рускія на Месяц палацелі!». Той устасе і кажа: «Што — усе?! Слава табе, Госпадзі!» Вот такія зьмены. Альбо такі анекдот: «У авіякатастрофе загінулі Эйзенхаўэр, Адэнаўэр і Хрушчоў. Пытаныне: які народ больш за ўсіх гараваць будзе? Адказ: балгарскі. Чаму? — Тому што сярод іх не было Тодара Жыўкава...» У часе паездак высьветлілася перш за ўсё вот гэта.

— А контактыўнасьць з заходнімі інтэлектуаламі, пісьменнікамі як упłyvala на Ваш палітычны i масмакоўскі съветапогляд?

— На жаль, контакты з-за моўнага бар'ера былі невялікія, я ня ведаў заходніх моваў, а заходнія інтэлектуалы ня ведалі нашай. Але, прынамсі, я бачыў, як выступаў Генрых Бёль у Кёльне, уся плошча была запоўненая людзьмі. Гэта быў сапраўдны нацыянальны апостал... І гаварыў ён хораша, я памятаю, пра ядзернае процістаянне ў съвеце. Ён сказаў шэксыпраўскім словамі: «Чуму на

оба ваших дома” (з “Рамэа і Джулъеты”). Такая формула мне спадабалася, і шмат што іншае...

З нямецкім пісьменьнікам Фрыдрыхам Кіпхардам у 1980 годзе мы нават зьбіраліся напісаць разам агульную кнігу...

— ?

— Мы з ім ваявалі на адным фроньце, стаялі ці не на адным участку, і маглі бачыць адзін аднаго ў бінокль. Я з ім сустрэўся ў Балгарыі, і мы дамовіліся напісаць пра тое агульную кнігу — дакументальную. Я — з гэтага боку, а ён — з таго. Балгарскі Саюз пісьменьнікаў, які тады ўзначальваў Леўчаў, узяўся апекавацца той справай, прадаставіў жыльё ў Доме творчасці, каб мы працаўалі... На жаль, Кіпхард раптоўна памёр...

— *Вашыя прыхільнасці ў нямецкай літаратуре, апроч Бёля?*

— Бёль — гэта безумоўна. Дарэчы, Бёль таксама ваяваў на tym жа фроньце, але сімуляваў хваробу і яго адправілі ў тыл... Уся справа ў tym, што ў нас пераважна друкаваліся пісьменьнікі ГДР, а яны мне ня надта падабаліся. Але што-нішто выдавалася і з заходніх рэчаў. Пасыля трэба сказаць, што ў часе паездак ніякіх сувязяў у сэнсе друкавання ніколі не завязвалася, таму што заходнія выдаўцы інтэлектуалы, асабліва ў Заходній Германіі, да нас, савецкіх пісьменьнікаў, ставіліся досыць нядайна, можна сказаць, ніякой цікавасці да нас не праяўлялі і ні на якія контакты з намі не ішлі. І гэта ўвогуле зразумела. Я пасыля зразумеў, чаму...

— *Чаму?*

— Таму што яны не прымалі нашай савецкасці і, можа быць, нашай рассейскасці. Што датычыць Беларусі, то яе ў Еўропе ня ведалі.

— *А Вашае стаўленыне да Томаса Мана?*

— Я чытаў і Стэфана Цвейга, і Манаў, але, відаць, ня ў той час я ўсё гэта чытаў: мне трэба было чытаць гэта пазней, і чытаць інакш, чым чыталася ў маладосці. Тады яны не зрабілі на мяне вялікага ўражання.

— *А Рэмарк?*

— Рэмарк — само сабой. Пасыля — Барбюс, Андрэ Жыд... У тыя гады, калі заходнія інтэлектуалы гарнуліся да Савецкага Саюзу, прыязджалі сюды, пісалі кнігі, ухвалилі Сталіна і сацыялізм, Андрэ Жыд таксама быў запрошаны, здаецца, на юбілей Горкага. А потым напісаў антысавецкую і антысталінскую кнігу. Што значыць сумленны, разумны чалавек! Ён убачыў ня тое, што ісландскі мастак Ракуэл Кэнт, каторы ў захапленыні быў ад нашых парадкаў і пакінуў адпаведныя съведчанні: “В Советском Союзе журналистика очень высоко оплачивается... Я сказал несколько слов по радио, и наутро дама привезла мне в гостиницу целый пакет денег...” Гэтак жа да СССР ставіўся Бідstrup. Іх тут лёгка ачмурылі...

І ў той жа час быў Джон Стэйнбек, каторы прыязджаў у 60-я гады (калі ў нас пачаўся разгром “Юности”, пачалі цкаваць Еўтушэнку з Вазыясенскім). Я нават выпісаў тады ягоныя слова (цытуе, лёгка адшукаўшы адпаведную старонку ў нататніку на стале — Ю.З.): “По-моему, молодые люди, да и люди любого возраста, если они никогда не гневаются, живут зря. Для меня гнев — символ мысли и независимой оценки и противодействия. Мне надоели незлобливые люди; я считаю, что гнев — самая здоровая эмоция на свете”. Далей ён піша: “У нас в США мало уважают художника, и это хорошо. Писатель в Америке стоит несколько ниже клоуна и несколько выше дрессированного тюленя. Для писателя это очень полезно”.

— *Мабыць, у жыцьці гэта ня так і лёгка — гневацца. Вам часта гэта даводзілася рабіць, Васіль Уладзіміравіч?*

— Чаму ж не? У нас гэтага хапала, гэта, можа быць, для Амерыкі новая думка, а ў нас жа эмоцыі — дагэтуль...

— Сёньня ці маеце якое контактаваньне з замежнікамі — выдаўцамі, пісьменнікамі?

— Ёсьць такі нямецкі паэт і празаік Крыстоф Хойбнер, ён мала вядомы, але гэта інтэлектуал, пісьменнік, і мы з ім даўно сябруем. Ёсьць у нас і перакладчыкі, каторыя перакладаюць нашыя творы. Норберт Рандau, каторага нядаўна прынялі ў Беларускі ПЭН-клуб, некаторыя выдаўцы. Асабліва шмат контактатаў з балгарамі, менш — з палякамі...

— А палякі якраз багаты Вашых твораў пераклалі...

— Некалі я быў знаёмы з Ежы Путраментам, трохі меней — з Івашкевічам. Было ў мяне знаёмства з Віктарам Варашыльскім, польскім дысідэнтам і літаратаром (пераклаў на польскую мову аповесці В.Быкава “Альпійская балада”, “Круглянскі мост”, “Праклятая вышыня”. — Ю.З.). Што важна — ён быў родам з Гродна. Гісторыю яго сям'і я неяк пераказаў Адаму Міхніку, каб той напісаў пра гэта ў сваёй газете. Варашыльскі быў з яўрэйскай сям'і. Яго бацька ў Гродне трymаў гінекалагічную клініку. Калі пачалася вайна, яны там і засталіся — бацькі ягоныя, яшчэ двое дзяцей, апрач Віктара, дзед з бабаю... І іхняя пакаёўка, гродзенская беларуская ўчителька, на жаль, ня памятаю яе імя, усю вайну іх перахоўвала і ўсіх зберагла, ніхто не загінуў. Яна нам з Карпюком распавядала, як цыгала іх з адной вуліцы на другую, па розных склепах і хлявах хавала... Пасьля вызвалення яны зъехалі ў Польшчу.

У 1966 годзе Віктар Варашыльскі прыехаў у Гродна. У Польшчу на той час ён лічыўся дысідэнтам. А я таксама ўжо трапіў у “няміласць”. Мы сустрэліся, хадзілі ў рэстаран, гаварылі. Пасьля я яго праводзіў на вакзал, на мытні разьвіталіся, і я пайшоў дамоў, перакананы, што той паехаў у Польшчу. Але праз нейкі час Варашыльскі даслаў мне з Варшавы ліст, у каторым паведамляў, што тады ён ня зъехаў, супрацоўнікі КДБ знялі яго з цыгніка, пратрымалі суткі, зрабілі вялікі вобыск, прагледзелі ўсё, распаролі вонратку, шукалі нечага. Гэта была яго апошняя паездка ў Гродна... Вот што датычыць літаратурных сувязяў на той час.

Увогуле той мой гродзенскі перыяд, я цяпер так думаю, варта ўсё-такі ў форме нейкіх успамінаў ці біяграфіі апісаць, таму што час праходзіць і нешта паступова забываецца. А там было шмат павучальнага. Было, было... Трэба напісаць, пакуль помніцца.

Пасьля яшчэ што важна: многае мы перажылі ўдвох з Карпюком. Трэцім у нашай кампаніі быў Барыс Клейн дацэнт з медінстытуту, яўрэй, ён пасьля зъехаў у Амерыку, канешне... Гэта было проста сяброўства. Прытым Карпюк быў по-грамадзянску ангажаваны чалавек. Калі ён бачыў, праходзячы па вуліцы, зламанае дрэва ці іншы непарарадак, то ішоў у абкам і ўздымаў буру. Ён усё жыцьцё так рабіў, у адрозненьне ад мяне, каторы заўсёды ў такіх выпадках казаў: “Куды ты ідзе?” Ён быў такі рамантык. Ён лічыў, што камунізм — гэта правільна, што трэба змагацца і г.д. Гэта скончылася тым, што яго ўрэшце выключылі з партыі (за вайну) і ў дадатак навесілі сем артыкулаў Крымінальнага кодэкса, кожны з якіх, як казаў пракурор, цягнуў на 15 гадоў, — здрада Радзіме, дэзерцірства, укараненіне агентаў гестапа ў партызанскі атрад — чаго толькі ні было. Гэта было жахліва. Але ўсё тое было няпраўдай, усё — інсыпіравана. Чаму няпраўдай? Да Карпюка з Ленінграда часам прыязджаў яго былы камандзір брыгады Вайцяхоўскі, каторы яго прызначыў камандзірам атраду. Ён пасьля ў КДБ даў сьведчаныні, што, маўляў, такога атраду ў брыгадзе не было, і ён Карпюка не прызначаў, — значыцца, той самазванец. Але, на шчасьце, я быў сьведкам тых размоваў, пагэтаму выступіў катэгарычна супраць такіх абвінавачаньняў... Нічога асабліва не было ўспрынята, аднак выключэнне з партыі Машэравым было замененае на строгую вымову. Інакш бы Карпюк загінуў... Пасьля выключылі

з партыі Барыса Клейна. Ён выкладаў гісторыю партыі ў медінстытуце, быў кандыдатам гістарычных навук. У таго была такая гісторыя — я часткова гэта выкарыстаў у апавяданыні ("Бедныя людзі". — Ю.З.): ён абараняў дысертацию ў Віленскім універсітэце, стуль быў яго навуковы кіраўнік, літавец. І вот Клейн дачуўся, што таго прафесара за нацыяналізм нібыта звольнілі з працы, ашаль-мавалі... Клейн, ехаўшы з Ленінграду, вырашыў заехаць да яго, каб паспачуваць чалавеку. Так і зрабіў, зайшоў, яны пагаманілі, папілі гарбаты... А пасьля той прафесар падумаў, што Клейна падаслалі — Клейн жа гаварыў нешта такое, што можна было ўспрыняць як правакацыю. Таму той прафесар памэнчыўся-памэнчыўся некалькі дзён і... напісаў "справаздачу" ў КДБ. Праз колькі часу Клейна выклікаюць на бюро гаркаму і выключаюць з партыі, пазбаўляюць кандыдацкага дыплому... Ён пайшоў працаўца на гародніную базу памочнікам бухгалтара... А пасьля ўзяліся за мяне, пачалі цягаць... Я зразумеў, што хутка павінны былі вынесыці нейкое канчатковое рашэнне (як пасьля даведаўся, ім трэба было зрабіць з мяне "беларускага Салжаніцына" і выкінуць за мяжу). З партыі мяне нельга было выключыць — я быў беспартыйны; з работы таксама ня зьнімеш — я нідзе не працаўаў, быў літкансультантам рэдакцыі абласной газеты. Маглі, канечне, пераехаць аўтамабілем дзе-небудзь... Як потым стала вядома ад людзей, больш дасьведчаных па лініі КДБ (у гэты момант размову неспадзявана перапыняе тэлефонны званок; Быкаў бярэ трубку, але на "тым" канцы яе апускаюць... — Ю.З.), — яны мне рыхтавалі высылку. Але пасьля ўсё перавярнулася (зноў звоніць тэлефон, Быкаў зноў бярэ трубку, але "там" яе зноў кладуць. — "Што такое?") — як у Маскве мне далі Дзяржаўную прэмію (1974. — Ю.З.). Тады я ўбачыў, што нешта ў іх забуксовала, пачаўся ход назад. Клейну съярша вярнулі кандыдацкі дыплом. Каршок два гады паходзіў па партыйных "чысьцілішчах" і строгую вымовы з яго ўрэшце зъялялі, ён нібыта стаў чыстым... Тады і ў мяне справы пайшлі на лад, трэціраваць перасталі... Мне, безумоўна, дапамагла расейская дэмакратыя, дэмакратычная частка расейскай літаратурнай грамадскасці. Можа, калі напішу, дасць Бог, таму што ўсё гэта — сюжэт пэўнай драмы. ДРАМЫ ПРА МІНУЛАЕ.

— А хто Вам пра "лёс Салжаніцына" сказаў?

— Неяк, ужо ў наш час, публічна сказаў аб гэтым Барыс Сачанка — а ён меў рэпутацыю чалавека дасьведчанага...

*— Як пастаўіліся тады, пры канцы 1960-х — у пачатку 70-х, да сіму-
ацый вакол Вас беларускія пісьменнікі?*

— Супраць першых выпадаў у мой адрас выступілі 62 беларускія пісьменнікі, найперш мае сябры — Вярцінскі, Бураўкін... Яны напісалі ліст у маю абарону ў ЦК КПСС. Ён, натуральна, не друкаваўся, але яны здолелі сабраць 62 подпісы. Пасьля, вядома, ім дасталося, быў адпаведны працяг, але такая акцыя была... Тады, калі я жыў на Гродзеншчыне, якое б ні праводзілася "мерапрыемства" — гас-парктактывы, пленумы абкаму, гаркаму, райкамаў і г.д., — усе яны зварочваліся на Быкава. Пакідаліся ўбаку жывёлагадоўля і выкананьне планаў... Праводзілі паралелі, я быў "ідэалагічным дыверсантом". І гэта ж прадаўжалася не адзін год, гэта цягнулася недзе з 1966-га па 1974 год. Выратоўчым плынікам, як я ўжо казаў, быў "Новы мір". Твардоўскі пасьля першай публікацыі сказаў мне, што ён будзе друкаваць усё, што я ні напішу, у любым жанры. У той час гэта было неверагодна, бо калі нейкі твор тады падпадаў пад партыйную крытыку, то перад аўтарам закрывалася дарога да чытача — найперш у тым выданыні, каторое яго надрукавала. Твардоўскі ж і рэдкалегія "Новага міра", наадварот, мяне падтрымалі. Памятаю, мяне моцна пабілі ў "Праўдзе" за "Мёртвым не баліць"... Напісаў наступны твор — там жа надрукаваў, — пабілі яшчэ мацней... Напісаў "Круглянскі мост" — яшчэ мацней узяліся... Уключаліся ўсе выданыні

— і ў Москве, і ў рэспубліках, абласцях, раёнах, — пісалі партызаны, героі і г.д., даваліся цэлыя развароты. Тры рэчы былі паддадзеныя самаму жахліваму астракізму — “Мёртвым не баліць”, “Круглянскі мост” і “Праклятая вышыня”. З “Сотнікам” намеціўся нейкі паварот (да таго часу яны ўбрали з “Новага міра” Твардоўскага і расшарсыці ўсю рэдкалегію). Твардоўскі яшчэ яго падрыхтаваў, прачытаў, але нумар падпісаў ужо новы рэдактар...

— *Ці ўзънікалі ў Вас у той час думкі пра эміграцыю?*

— Да не. Па-першае, я быў да таго не гатовы, і ня думаў пра тое. Мне, прынамсі, пра гэта ніхто не намякаў. Намякалі, наадварот, на фізічную расправу. І такоё было, калі нападалі на вуліцах, — крымінальнікі...

— *Xто?*

— Некі вечарам мы з Клейнам ішлі па вуліцы, я яго праводзіў. Ля пад'езду яго дома — у цэнтры гораду — трохі затрымаліся, заканчваючи размову. І тут на нас наляцелі троє здаровых дзецикоў. Пачалі біць. Разъбілі акуляры і г.д... Прычым — моўчкі. Мы крычым: “У чым справа, за што!?” А тыя маўчаць. Потым раптам усе адсыпаліся, адзін паварочваеца і кажа: “Простите, ребята”. Усё адразу стала зразумела... У міліцыю, парайоўшыся, мы не пайшлі, бо адно толькі згубілі б ноч, пішучы тлумачэнныі ...

— *Якія адносіны з расейскай дэмакратычнай грамадскасасцю ў Вас заходзяваюцца цяпер; увогуле, што Вы думаеце наконт сучасных падзеяў у Расіі?*

— Тут я скажу вот што. Некалі, на пачатку дэмакратычных пераўтварэнняў у Расіі, у Москве, я дужа спадзяваўся на расейскіх дэмакратаў. І мне здаваліся празьмернымі закіды Пазыняка ў бок расейскай дэмакратыі. Многіх тых дэмакратаў я ведаў асабіста, і ў мяне была спадзянка на іх, я разылічваў, што яны, як дэмакраты, зразумеюць і дэмакратыю нацыянальную, напрыклад, у Беларусі, і падтримаюць яе... Але апынулася, што Пазыняк меў рацыю. Мы пабачылі, як перарадзілася ў сваёй масе расейская дэмакратыя. Нават лепшыя з іх сталі дзяржаўнікамі, апраўдалі разгром Чачні. Намінальна дэмакратычны ўрад Ельцина, што мяне моцна зьдзівіла, паяднаўся з тымі ж таджыцкімі камуністамі, каторыя пры ўладзе, пачаў іх падтримліваць — супраць дэмакратычных нацыяналаў, каторых выгналі ў эміграцыю. Цяпер — у адносінах да Украіны гэтыя “дэмакраты” павялі сябе на лепшым чынам. І адноса Беларусі, хоць пра Беларусь пакуль што асабліва не выказваліся... Я скажу, што гэта дзівосная, гібрыдная рэч — расейская дэмакратыя; гэта ня тая дэмакратыя, за каторую мы яе прымалі і на каторую хацелі спадзявацца. Гэта вельмі і вельмі сумна, таму што лёс Беларусі, што б там ні казалі, моцна звязаны з лёсам Расіі. Як мацнейшая суседка, яна вызначае шмат што з нашага ўнутранага жыцця. То, што ў нас робіцца, — толькі адбітак тых працэсаў, якія адбываюцца ў Расіі. Благіх ці добрых. Дык вот гэта вельмі прыкра, што адбылося з расейскай дэмакратыяй. Зрешты, там ёсьць і людзі, каторыя не да канца ў гэтym сэнсе збанкрутувалі, — дэмакраты, каторым я веру, і каторыя, спадзяюся, такім застануцца і надалей...

— *Xто гэта?*

— Я мог бы назваць Валянціна Аскоцкага — літарата, крытыка; гісторыка Юрыя Афанасьевіча; паэта Булата Акуджава; даёніх маіх сяброў равеснікаў Віктара Астаф'ева і Лазара Лазараўа. Але ўся справа ў тым, што яны не пры ўладзе, не яны вызначаюць...

Такія мае адносіны да расейскай дэмакратыі. Тым ня менш, я лічу, што як бы там ні склаліся нашыя адносіны з Расіяй, трэба падтримліваць з ёю сувязі і неяк хаўрусаўвацца з сапраўды дэмакратычнай часткай расейскай грамадскасасці. Не адпрэчваць іх толькі на той падставе, што, яны, маўляю, “расейскія дэмакраты”. Хоць, паўтаруся, падставаў для гэтага апошнім часам зьявілася болей чым

дастакова. Але на каго ж нам абаперціся? Заходняя дэмаракратыя для нас пры-
мальная яшчэ меней, я ўжо некалькі разоў меўмагчымасьць пераканацца ў гэтым.
Перш за ёсё — яны нас папросту ня ведаюць; пасыль — яны нас не разумеюць;
а ўрэшце — у іх заўжды свой разылік. Неяк я ўдзельнічаў у “круглым стале” ў
Заслаўі, на каторым выступалі і універсітэцкія прафесары са Швейцарыі. Дык
яны выкасаліся супраць сувэрэнітэту і Літвы, і Беларусі. Яны — за захаваньне
імперыі, таму што гэта, ці бачыце, — “гарант стабільнасці ў Еўропе”. Яны ду-
маюць, што калі тут, на ўсходзе Еўропы, будзе адно дзяржаўнае фармаваньне,
з моцнай уладай, то з гэтай уладай ім прасыцей можна будзе дамовіцца і тым
самым забясьпечыць стабільнасць у Еўропе... Вот яны цяпер пабачаць, як з
такой “моцнай уладай” яны дамовіцца... У Маскве вунь зноў распачынаецца
палітыка антыамерыканізму, канфрантацыі з Захадам. І гэта натуральна, таму
што гэтыя людзі могуць існаваць толькі ў стане канфрантацыі з усім съветам.
Няважна, як яны сябе называюць, дэмаракратамі ці камуністамі... І рана ці позна
яны да гэтага вернуцца. Эканоміка, што шмат гадоў сыпецыялізавалася на вы-
творчасці зброі і ракетаў, іх да таго змусіць... Яны ня могуць існаваць у стане
міру. Іх звыклы стан — жорсткая барацьба, “осажденная крепость”. А для таго
патрэбен вораг. Гэта, перш за ёсё, — Амерыка. І акажанца, што самы нацы-
янальны палітык у Расіі — Жырыноўскі, а самы лепшы імператар — нярусі,
Джугашвілі ці невядома якой крыві Ленін, ці хто яшчэ...

**— На Вашую думку, вызначаць будзе палітыка, а не культура, расей-
ская ці то беларуская?**

— Вот іменна. І вызначаць будзе Лубянка, а ня Белы Дом. Лубянка заўсёды
вызначаць. Гэта ж зразумела. І тое Лукашэнка зразумеў, чаму ён пераможа
Кебіча яшчэ на тых выбарах <...>

Кантрапункт-III. Між іншым, літаратура і творчасць

(Дыктафон уключаны)

*(На гэты раз гутарку пачынае сам Быкаў: надоечы спрэзентаваны яму
колькі нумароў абноўленай — культуралагічнай “Крыніцы”, сярод якіх,
між іншым, быў нумар з “постацыю” Фрыдрыха Ніцшэ і сёмухайскім
перакладам “Так гаварыў Заратустра”).*

— Вот што тычыцца Ніцшэ... Памятаю, у малдаўскім сяле пад Унгенамі мы
стаялі ў абароне. Я тады некалькі дзён начаваў у пустой хаце, дзе раней жыў
псаломшчык, рускі чалавек. У той хаце быў шкапчык з кніжкамі і сярод іх
— невялічкая кніжачка Ніцшэ “Так гаварыў Заратустра”. Я яго, памятаю, чытаў,
— не таму, натуральна, што мне гэта было цікава, — у двадцать гадоў цікавасць
да Ніцшэ вядома якая, — але рабіць не было чаго... Гэта была тая літаратура,
каторай у нас, у Савецкім Саюзе, ніколі не было. Гэта была абсолютна нечуваная,
новая літаратура... Уражанье незвычайнасці. Нешта такое... шызафрэнічнае, я
б сказаў. Мы да такой літаратуры былі нязвыклыя, чыталі пераважна расейскую
і беларускую класіку. Філасофія ў нас была марксісцкая, ленінская...

Цікавы часопіс (“Крыніца”. — Ю.З.), малайцы, што гэта робіце, тым больш
у цяперашні час, калі, відаць, сапраўды спраўдзяцца слова Барадуліна: “усё
перажывалі, што андэграўнду ў нас не было, дык хоць цяпер будзе, зьявіліся
магчымасці для таго, для літаратурнага і іншага падпольля”. Час зараз такі, што
трэба закансерваваць тое, што ёсьць, — ад разбурэння самім часам. Таму што
часы надыходзяць такія, калі і камуністычны парадак згадуцца ліберальнымі,
бо пры камуністах хоць бачнасць нейкай дэмаракратыі захоўвалася, хай не было
сапраўднага росквіту культуры, дык хоць яна так не вынішчалася...

— *Літаратура і мастацтва ў чарговы раз адступаюць перад напорам самога жыцця?*

— У чарговы раз...

— *А што цяпер чытаецца?*

— Некаторыя рэчы вельмі хораша кладуцца на душу. Гэта тыя, каторыя найменей атаесамляюцца з літаратурай. Вот съведчаныні, дакументы. Толькі што прачытаў кнігу Аскоцкага... Вот ляжыць, яшчэ не дачытаў, раман Акулы — “Змагарныя дарогі”.

— *I як ідзе чытаньне?*

— Гэта — іншае. Я яго не разглядаю як раман, бо для мяне гэта найперш дакумент, съведчаныне лёсу, інфармацыя, тут менш за ўсё прэтэнзіі на мастацкасць. І гэта якраз хораша, таму што я пазнаю сутнасць. Усё-такі гэта праблема нашай гісторыі. То, што мы называлі калабарацыянізмам і калабарантамі і адпаведна да іх ставіліся, як цяпер бачыцца, было куды больш складаней. Існавалі і калабаранты, і калабарацыя — даволі значныя на Беларусі. Я заўсёды пра гэта гаварыў. Калі ў Беларусі было каля мільёну партызанаў, і яны ваявалі, дык з кім жа яны ваявалі? Гэта камуністы рабілі такую падмену, што, маўляў, партызаны ваявалі быццам з немцамі. На самой справе якія немцы — у той час як фронт стаяў пад Москвой?... Немец быў у лепшым выпадку адзін на раён, у раённай адміністрацыі. З кім жа тады ваявалі шматтысячныя партызанская армії? Зразумела, з кім — з паліцэйскімі фармаваннямі, каторыя, як і партызанская злучэніні, рэкрутаваліся з беларусаў альбо з суседзяў — літоўцаў ці ўкраінцаў. Гэта ж атрымалася абсалютна спонтанна — Хатынь. Трагедыю Хатыні спрабавалі аднесці на рахунак немцаў, а папраўдзе яе спаліў канкрэтны 118 украінскі паліцэйскі батальён. Дык вот, што датычыць калабарацыі: прыблізна столькі ж, колькі партызанаў, было і калабарантагаў. І тое, што тут адбывалася, мела ўсе прыкметы грамадзянскай вайны. Нямецкая рэгулярныя войскі ў гэту справу ўлезлі тады, як фронт падышоў да Полацку. Тады яны акружылі і зыліквідавалі ўсю партызансскую зону. “Прапры” — гэта эўфемізм: разгром быў заменены на “прапры”. Які прапры? Праўваліся рэшткі... Немцы ўмелі гэта рабіць, гэта не Чачня, партызаны для іх не ўяўлялі ніякой небяспекі... Яны іх акружылі і задушылі меней чым за месяц. Рэшткі, каторыя праўваліся з блакады, пасыля хаваліся ў Селицкай пушчы, я праз гэта пісаў. У густых хвойках яны прывязваліся рамяніямі да вершалінаў і там сядзелі. Ды немцы пусыцілі сабак, каторыя аблайвалі дрэвы. Немец падыходзіў і даваў уздоўж ствала некалькі чэргаў... Пасыля вайны, у 1947 годзе, калі я прыязджаў на радзіму, на тых хвойках яшчэ бялелі партызанская косьці, аблоданыя варанынём... Вот чым мне цікавая кніга Кацуся Акулы. Я адкрываю ў ёй многае, таму што ў часе вайны тут ня быў. Я бачу ў гэтым рамане найперш дакумент, съведчаныне, хоць і разумею, што ў жыцці нешта магло быць трохі іначай. Тым ня менш, калі гэта напісаны падрабязна і шчыра, дык шмат што чытаецца між радкоў, у падтэксыце.

— *Напэўна, для стварэння мастацкага твору не абавязкова ўдзельнічаць у падзеях? У Вас жа — шэраг партызанскіх аповесцей...*

— Мабыць, не абавязкова.

— *А што Вам давала штуршок, можа быць, эмацыянальны, каб нейкую ісціну абагуліць у форме мастацкага твору?*

— Быў нейкі імпульс, які быў галоўны, а пасыля ўжо зьяўляўся нейкі антураж, нарочтваліся падрабязнасці раманнага плану... Я ўжо казаў, што за партызансскую тэму ўзяўся позна, доўгі час пра гэта не пісаў, хоць і жыў у Беларусі. Усё, звязанае з партызанкай, было вакол і яго было даволі. Партизанскае асяроддзе, так бы мовіць, працягвала існаваць у сваіх апасродкованых наступствах. Але я сябе адчуваў проста недастатковая інфармаваным, каб пісаць

на гэтую тэмуму. Я пісаў пра іншае. І ўзяўся я недзе на пачатку 70-х, калі ўсе аўтары-партызаны ўжо выказаліся, перайшлі да іншых тэм. Тады я ўбачыў, што там засталося шмат чаго цікавага і значнага, і ўзяўся за гэтую тэмуму, напісаў “Круглянскі мост”, іншыя рэчы...

Удзельніцаць у падзеях не абавязкова, хоць і пажадана. Але найбольш пажадана, каб гэта было ўсё-такі ўмагчымай меры адлюстраваньнем гістарычнай праўды, а ня проста нейкім аўтарскім самавыяўленьнем з нагоды чагосыці. Безумоўна, гэта рызыкоўная рэч. Як я цяпер разумею гэтую справу, зусім не абавязкова рэканструяваць тагачасную атмасферу. Можа быць, важней іншае. Кажуць, Талстой ня быў удзельнікам вайны 1812 году. Але ж гэта — Талстой. Талстой мае права нават на скажэнне гісторыі, на памылку, бо для чалавецтва гэта важна, таму што гэта звязана з Талстым. Калі Талстой памыляўся, то яго памылкі, можа быць, нават важней за нейкую ісцінну, або, прынамсі, таксама важныя. Аднак гэта ня значыць, што кожны чалавек мае права на такую ж памылку — кожны ня мае, таму што памылка кожнага ёсьць праста памылка, а памылка Талстога — гэта ёсьць акт, каторы мае съвєтапогляднае значэнне для культуры наогул...

— Гэта значыць, што першасны мастакоўскі імпульс як бы не звязаны ні з асабістым вопытам, ні з жыццёвымі перажываннямі, гэта нешта іманентнае?

— Ну вось я скажу наконт першай сваёй “партызанскай” аповесыці. Была такая кнішка, выдадзенна пасыль вайны, каторая, мабыць, і не перавыдавалася, — здаецца, “Ніколі не забудзем” называлася. Гэта — расказы дзяцей, съведкаў і ўдзельнікаў вайны. Там мне запомніўся адзін расказ — пра тое, як адзін хлопчык вельмі прасіўся падарваць мост, і яму партызаны дазволілі. Ён яго падарваў, але сам загінуў. Мне тады падумалася, што разумныя рэдактары такіх рэчаў не друкавалі б... Мне здалося, што гэта абсолютна амаральна — рызыкаваць жыццём іншага, у той час як гэта вызваляе ад рызыкі жыццё ўласнае. Ды ў нас мараль вядома якая — маралі не было наогул, асабліва што датычыць вайны. На вайне гэта было спрэс, і на фронтыце, і ў партызанах, і дзе заўгодна: той, хто аддаваў загад, ня толькі не рызыкаваў, але яшчэ і адводзіў рызыку ад сябе. На гэтым будавалася ўся ваеннае працэдура. Генералы, распрацоўваючы аперацыю альбо аддаючы загад, разылічвалі на посыпех, і гэты посыпех забясьпечваў ім кар'еру. Іншая справа, калі выходзіла няўдача... Якім коштам усё гэта дасяглалася? Было ж шмат выпадкаў, дый што выпадкаў — гэта было спрэс, — калі людзі, каторыя выконвалі загад, — гінулі. І тое было вядома загадзя — што яны загінуць. Але, тым ня менш, яны выконвалі загад... У нас праблема загаду ніколі не абмяркоўвалася. У нас прынята ў парадку рэчаў, што калі ёсьць загад, дык ён павінен быць выкананы; ня мае значэння, ці гэты загад важны для лёсу вайны, ці гэта капрыз п'янага генерала...

Дык вот я напісаў тады “Круглянскі мост”, дзе, мне здалося, ставіцца вот такая праблема. І яна ж па-ранейшаму актуальная — цяпер, у мірны час. Памятаеце, была такая міфалагема — “в жизни всегда есть место подвигу”. Гэтае “место подвигу” толькі ў таталітарным грамадстве “всегда есть”. А на самой справе “подзвігам” заўсёды прыкрываліся невыгодныя рэчы. “Подзвігам”, ахвяраваньнем людскога жыцця выкупляліся чужбы памылкі ці нават злачынствы. Ці судносіліся калі гэтыя дзіве каштоўнасці — подзвігі у імя нечага і жыццё чалавека? Памятаю, пад Навагрудкам неяк загарэўся хлеў з жывёлай, і, ратуючы жывёлу, загінулі людзі, малады чалавек, у каторага засталося двоё дзяцей. Дык вот я хацеў бы запытацца ў песьняроў такога подзвігу: як яны могуць суднесыці пагібель жывёлы, каторую, зрешты, таксама шкада, з гібеллю чалавека, што асіраціў сям'ю? Канешне, таталітарнай сістэме патрэбныя былі подзвігі,

патрэбна было выхаваньне менавіта ў атмасфери гатоўнасці да подзвігу — але гэта не па-хрысьціянску. Такім подзвігам у мірны час не павінна быць месца. Няхай бы згарэла тое поле, куплі б пшаніцу ў Канадзе ці адбудавалі б згарэлую ферму, але застаўся бы жывы чалавек, захавалася бы сям'я... Такія думкі былі для мяне важныя, калі я пісаў “Круглянскі мост”.

— **Такім чынам, для Вас важней заўсёды нейкая маральная ісъціна?**

— Канешне, маральная ісъціна. Пасыль яшчэ важна, што амаль за кожным “подзвігам” стаяць злачынцы: нехта напіўся і не ўпільнаваў той хлеў, нехта падпаліў поле, нехта выканала загад, як у “Круглянскім мосьце”, — не сваімі рукамі...

— **Эта значыць, у Вас съярша ўзынікае самая агульная задума, а дэталі дадаюцца пасыль, і невядома, чым можа скончыцца твор?**

— Не, я заўсёды ведаю, чым скончыцца твор.

— ?

— Я ведаю, чым скончыцца твор. Я не могу сказаць, што “ідэя” заўсёды першасная і затым адно абрастает нейкім жыццёвым антуражам. Часам яна ўзынікае спачатку — ідэя; ідэя увогуле многа; але яна не знаходзіць пэўнага мастацкага ўвасаблення, застаецца голай ідэяй, голай думкай...

— **I тады пішацца публіцыстыка?**

— Відаць, так. А бываюць шчаслівые выпадкі, калі ідэя зынітаваная з нейкім жыццёвым фактам, з эмпрыямі жыцця. Яна недзе там, у съядомасці ці падсъядомасці нейкім чынам пераварваецца і затым выяўляецца ў форме мастацкага твору, напрыклад, кароткай аповесы. Мне гэта форма была найболыш даспадобы. Прычым, паколькі я прайшоў пэўную школу ў “Новым міру” Твардоўскага, мне важныя былі яго погляды і густы. Апроч таго, што ён быў вялікі расейскі паэт, ён быў яшчэ і мой рэдактар, і з яго думкай я вымушаны быў лічыцца. А ён паважаў жанр кароткай аповесы, не любіў доўгіх раманаў, тым больш раманаў з працягам; здаецца, апроч твораў Залыгіна і Цэндракова нічога з гэтага шэрагу не надрукаваў...

Я асвойтаўся ў гэтых жанры. Эта было блізка да майго густу. Я ня меў задумаў і намераў, як некаторыя, пісаць беларускую “Вайну і мір”. А многія з празаікаў пісалі шматтом’е...

— **Ці дзяліцца Вы падобнымі думкамі з Iванам Чыгрынавым?**

— Ну, з Чыгрынавым нельга дзяліцца ўражаньнямі... Чыгрынаў, здаецца, ужо нарадзіўся з зіхатлівым німбам над галавой, па-гэтаму ўсё, што ён робіць, у яго вачах — “самае-самае”: самае значнае, самае важнае, самае таленавітае. Вы ж, мабыць, ведаецце, што калі чалавек такой думкі пра сябе, то з ім сур’ёзна гаварыць немагчыма, з ім можна толькі жартаваць...

— **На Вашую думку, старая формула “зъмест супадае з формай” — справядлівая?**

— Так, безумоўна.

— **Мяне ўразіла, што Вы заўсёды ведаецце, чым скончыцца твор. Ці значыць гэта, што Вы, перад тым як сесьці за стол, “выношуваецце” твор?**

— Гэта натуральная. Гэта хіба ў шматтомных эпапеях, над каторымі ідзе доўгая, шматгадовая праца, у працэсе якой мяняюцца ня толькі сюжэт і характеристы герояў, але і съветапогляд самога аўтара, нельга нешта прадвызначыць. Калі я пачынаю пісаць твор, то ведаю яго канец.

— **Гэта падобна на тое, як пішацца паэзія: верш нараджаецца “унутрана” і затым адно заносіцца на паперу.**

— Гэтак жа і ў навелістыцы, кароткай прозе.

— **Дарэчы, ці захапляецеся паэзіяй, можа, спрабавалі пісаць вершы?**

— Не, паэзіяй я не захапляўся. Я люблю кароткія празаічныя рэчы. Для

мяне ідэальны верш — тры страфы. Вот чаму, напрыклад, я лічу, што ідэальны тім для Беларусі — “Магутны Божа”. Доўгія рэчы я не люблю. Выключэннене, хіба, толькі “Новая Зямля” Коласа, хоць яе прыцягальнасць, можа быць, ня столькі ад паэзіі, колькі ад іншага чагось... У паэзіі і прозе для мяне вельмі важны лаканізм. Ёсьць дзівye сучасныя школы прозы — нямецкая і французская. Першая, нямецкая, вызначаецца незвычайным шматслоўем; вялікім лаканізмам — другая, французская. Я бачу, што апошнім часам у нас знайшла перайманьне нямецкая школа прозы. Пішуць падрабязна і вельмі доўга. І ў нас, і ў расейскай літаратуры таксама.

— Калі ўжо гаварыць пра беларускую літаратуру, то, напэўна, у ёй Вы маеце свае прыхільнасці. Каго б Вы моглі назваць?

— Дасавецкі Купала, безумоўна, вельмі важны. Гэта — апостал беларушчыны, незалежна ад яго пазнейшых паводзінаў. Хоць пасылья ён напісаў і фальшывыя рэчы — што ж, мы ж ведаем, як тады было жыць і пісаць — пісаў для паратунку, гэта ж адчуваецца ў радках і між радкоў. Але найбольш важна тое, што ён напісаў раней, з чыстым сэрцам, калі меў натхненьне. Тоё застанецца назаўсёды. Мы бачым усе яго съветапоглядныя ўстаноўкі і грамадзянскія памкненіні... Багдановіч, Колас, каторы пражыў больш і, безумоўна, зазнаў эвалюцыю... Можна растлумачыць і бачыць гэту эвалюцыю.

Самае галоўнае, я лічу, — што творчасць усё-такі павінна быць свабоднай. Калі пісьніяр свабодны, то ён змагаецца і гаворыць на поўную сілу. А калі ён у нейкім палоне — найбольш у палоне ва ўлады, — то яго творчасць становіцца сумненай. Улада напросту распаўсяджае яго дэкларацыі — палоннага, — але ўсе яны фальшывыя. Нават калі ён гаворыць “праўду”, то яна ня можа лічыцца за праўду, бо ён робіць гэта ня як свабодны чалавек. Ён робіць гэта, накшталт як закладнікі ААН у Босьніі кажуць у інтэрв'ю, што там ім хораша... Яны змушаны гэта казаць, каб уратаваць жыцьцё.

— У гэтых адносінах маладое пакаленіне ў беларускай літаратуре непараўнаныя больш свабоднае, чым старэйшае.

— Так, новае пакаленіне больш свабоднае. Найперш яно свабоднае ў сваім выбары, бо мае такія магчымасці. Іншая рэч, як гэтыя магчымасці будуць рэалізаваныя. Гэта ўжо залежыць ад іх саміх, ды і ня толькі ад іх...

Калі гавораць пра школы, накірункі ў літаратуры, пра еўрапейскі авангард, то я ўспамінаю, як Твардоўскі ў такіх выпадках усё гэта “зазямляў”. Ён казаў: давайце будзем гаварыць канкрэтна, пра пэўны твор пэўнага аўтара, а не пра “накірунак” увогуле. Наталі Сарот? Добра, давайце разгледзім яе твор... И тады ў апалаґетаў гэтага накірунку адразу ападаў пафас, таму што “увогуле” гаварыць было лёгка і хораша, а канкрэтна — куды цяжэй... Тоё ж — пры гутарках пра фармалізм і абстракцыянізм у выяўленчым мастацтве. Ёсьць шмат майстроў — прадстаўнікоў гэтых накірункаў, з багатымі біяграфіямі, эпатажам, які яны зрабілі ў мастацтве; але калі размову перавесыці ў галіну канкрэтыкі, тады, аказваецца, і гаварыць няма пра што... У рэалістычным мастацтве, як бы там ні было, апроч аўтараў былі яшчэ і творы з іх канкрэтыкай. А ў “авангардных” накірунках — самае важнае эфемернае, яго цяжка ўлавіць нават у лепшых авангардыстаў...

— Значыцца, дэкларацыі французскіх экзістэнцыялістаў аб свабодзе творчасці — запавет для сучаснага мастака ці літаратара?

— Экзістэнцыялізм, гэта важна... Я памятаю, як “Чуму” А.Камю Твардоўскі назваў “евангельлем дваццатага стагоддзя”. Пасылья я прачытаў гэты твор і ўбачыў, што гэта так... Сартр — некалькі іншная справа. А Камю я паважаю, гэта вялікі мастак і прарок. Толькі неяк усё гэта драматычна скончылася — з экзістэнцыялізмам. Што мае пачатак, павінна мець і канец...

— Камо загінуў у аўтамабільнай катастрофе, а Сартр кінуў літаратуру і пайшоў выкладаць ці не марксісцкую філософію ва ўніверсітэт...

— Так, там яны маюць такі, я б сказаў, палітычны ці то філософскі снабізм. Маюць такую патрэбу і такія магчымасці. Гэта ёсьць у высокаразвітых нацыяў, у адрозненіне, скажам, ад нашай. Мы яшчэ не наеліся, як я ўжо казаў, чорнага хлеба праўды, каб дазволіць сабе ісьці, скажам, у нетры Джойса. Усё гэта хораша, але — для снобаў. Для грамадства ж, каторое яшчэ не спазнала элементарную праўду пра сябе, праўду свайго існаванья, — спасыціца розныя шызафрэнічныя таямніцы не выпадае. Зрэшты, калі нехта такую патрэбу мае — калі ласка. Мне ж гэта проста нецікава...

— Ці азначае гэта, што ў нашай літаратуре Вы дапускаеце нейкую перспективу за рэалізмам?

— Можа быць, калі нашае грамадства далучыцца да ёўрапейскай супольнасці, калі яно дасягне ў развіцці ўзроўню заходніх цывілізацый, тады мы памкнемся да нечага незвычайнага, што зараз займае Еўропу. Гэта, аднак, не азначае, што тым нельга займацца і цяпер. Ёсьць жа ў нас і Разанаў, напрыклад, і ня толькі ён. І дай Бог. Я яго падтрымліваў яшчэ на пачатку творчасці, гэтаксама як хрысьціянскага паэта Зыніча. Дай Бог. Павінна быць самаразвіццё культуры. Але реч у тым, наколькі культура запатрабаваная грамадствам сёньня... <...>

Кантрапункт-IV. Між іншым, народ і палітыка

(Дыктафон уключаны)

— У наших гутарках, Васіль Уладзіміравіч, не адзін раз узьнікалі рэзінісцэнцыі наконт “недаразвітасці народу”. Вы як пісьменнік даволі хутка набылі папулярнасць і мелі магчымасць бачыць, як ставяцца да пісьменнікаў за мяжой і ў нас. Ці не было ў Вас шкадаванья, што Вы — пісьменнік вот гэтага народу?

— Юрась, я скажу, што для мяне даўно ўжо зьяўляецца праблемай само існаваныне “народу”... Асабліва цяпер я пачынаю думаць, што пакуль мы шчыравалі “дзеля народу”, кляліся імем народу — у нас яго ўкралі. Засталася нейкая нацыянальная эліта, а нацыянальны, народны асновы — ня стала. Ня стала народу. Я гэта гавару баючыся, як нейкае съвятатацтва, як у ранейшыя часы гаварылі пра д'ябла і Бога. Але сапраўды, калі мы гаворым “народ, беларускі народ” — то гэта ўвогуле абстракцыя, гэта — па інерцыі. Калі ж канкрэтней паспрабаваць сабе ўявіць: а дзе ён, гэты народ, дзе яго часткі ці хоць бы нейкая значная частка? Раней гэта было проста: існавала сялянства, яно было моўнай, культурнай, генетычнай, этнаграфічнай і г.д. асновай нацыі. Цяпер сялянства няма. Дзе цяпер сялянства? Дажываючыя пенсіянеры-калагсынікі ў вёсках ці элітныя сыпецыялісты ў сельскай гаспадарцы (аграномы, заатэхнікі і інш.) — хіба яны могуць уважацца за аснову нацыі? Я вельмі ў гэтым сумніваюся... Дык вот калі культурная эліта развівала культуру — для “беларускага народу”, — ЗЫНІК САМ НАРОД. Горад, урбанізаванае насељніцтва гарадоў, — баюся, гэта ўжо не беларускі народ; яно з Беларусью нічога агульнага ня мае, апроч, хіба што, тэрыторыі пражыванья. Менск — горад “беларускі” толькі таму, што ён знаходзіцца на тэрыторыі Беларусі, а ў астатнім якая яго адрознісць, скажам, ад Смаленску, Цвяры, Масквы? Чым ён ад іх адрозніваецца?..

— Бадай аб'явамі ў метро...

— Вот іменна — аб'явамі ў метро... І раптам зъявіліся бел-чырвона-белы сцяг і “Пагоня”, якія тут жа былі скасаваныя — “па волі народу”...

— Яны, калі напраўдзе, адпачатку псіхалагічна не прымаліся. Мяне

даўно дзівіла гэтая спадзянка БНФ на “народ”, каторы з цягам часу, маўляў, “нацыянальна ўсьвядоміца”, ачуняе і падтрымае Адраджэнне. Аднак жа заклікі і палітыка БНФ ані не працавала на пабывовым узроўні – як зараз “не працуе” мова.

— Вот іменна. І па гэтаму, можа быць, з-за таго і атрымалася цяпер такая параза, што ідэя Адраджэння — ідэя, канешне, правільная, высакародная, ва ўсіх адносінах цудоўная — трапіла не на тую глебу. Вот у чым справа. Можа быць, яна трапіла зарана...

У гэткіх абставінах, асабліва ў палітычных абставінах апошняга часу, — адзінае, што, можа быць, застаецца для дзеячоў культуры, — гэта кансерваваць тое, што ёсьць — у галіне культуры, нацыянальнай ідэалогіі. Таму што калі і надалей справа пойдзе гэтак жа, то будуць зробленыя заходы дзеля таго, каб матэрыяльна панішчыць тое, што напрацавана за гэты час: забяруць з бібліятэк, пахаваюць у “сыпецхраны” выданыні Ластоўскага, нацыянал-дэмакрату, незалежную гістарыяграфію, пэўныя творы мастацкай літаратуры. А ў дадатак будзе разгорнутая шалённая кампанія па дыскрэдытацыі — съпярша ідэй, затым канкрэтных твораў, а пасля — іх аўтараў. Калі жывых яшчэ можна пасадзіць, то ў нябожчыкаў будуць знаходзіць нейкі кампрамат і таксама бэсціць, для таго, каб скасаваць іх прыцягальны імідж. Гэта будзе зроблена, таму што камуна-фашизм абавязкова пакарыстацца такімі метадамі. Інакш чым жа ён будзе карыстацца? Праўда — ня іх рэлігія. Іх рэлігія — бязъмежная хлусыня. Чым яна бязъмежней, тым лепш. Для нашых кіраўнікоў гэта вельмі здатны і плённы прыём...

— *Чым асабіста Вы ратуецеся ў такой сітуацыі: пісьмовым сталом, дачай?*

— Нічым я не ратуюся. Кідаюся так, туды-сюды, чым жа тут можна ўратавацца — у такі час? Як пісаў адзін разумны расейскі аўтар: “старость — это одиночная камера знания”. У тым, можа быць, і паратунак, — каб ведаць. Сядзець у гэткай “адзіночнай камеры ведання” і ўсё ўспрымаець належным чынам. Гэта найперш.

Для мяне параза на апошніх выбарах (травень 1995. — Ю.З.) — таксама вялікі боль і няшчасце, але на мяне як песіміста яна не зрабіла вялікага ўражання. Я не скажу, што яна мяне сакрушила, разьбіла — я да яе быў гатовы, не чакаў нейкай удачы... Гэта ня першая параза. Такая ж была летась, на прэзідэнцкіх выбарах, калі Пазняка ня выбралі прэзідэнтам. Але, па шчырасці сказаць, у тых абставінах, у той атмасферы, у тых палітычных, эканамічных і розных іншых умовах я адчуў душэўную палёгку ад таго, што Пазняка ня выбралі...

— ?

— Тому што чыста па-чалавечы я не жадаў яму благога, я зычыў яму добра... Я бачыў шчырасць гэтага чалавека, стаўку яго жыцця на посьпех беларускай справы; але калі яго ня выбралі, а выбралі Лукашэнку, то мы зразумелі, што адтэрміноўваецца нешта самае страшнае. Няцяжка сабе ўяўіць, што было б, калі б яго абрали. Па-першое, ён быў бы зынішчаны фізічна. Па-другое, уся яго справа таксама была б ліквідаваная — самым жахлівым, крывавым чынам. Тому што нельга ў гэткай абстаноўцы выбіраць самага галоўнага цара, які абліютна не дастасуеца да яе: ён абавязкова будзе адторгнуты, выкінуты, і ня толькі ён, але і яго ідэі, уся ідэя Адраджэння... Мы ж бачым, які хіцвы зъвер стаіць на заднім плане. Вот Лукашэнка — гэта якраз іх чалавек. Ён так інакш будзе сваю справу рабіць; ён будзе рабіць яе датуль, дакуль сваім злом не даканае грамадства, націю. Як даканае націю, як нація стане перад выбарам: або загінуць фізічна, або выжыць і зъмяніць сістэму, — тады ён будзе таксама адпрэчаны.

...Час Адраджэння яшчэ не насыпей. І час Народнага фронту не насыпей. Яшчэ толькі мы недзе робім першыя спробы, яшчэ на подступах да гэтага. І

дапаможа нам у гэтым, як ні дзіўна, — Лукашэнка. З яго радыкализмам... Ён падштурхне. Гэта той выпадак, калі, сапраўды, “чым горш, tym лепш”. Гэта ня значыць, канешне, што я за тое, каб ён пасыпхова кіраваў: ён ня можа пасыпхова кіраваць; але ён вымушаны кіраваць такім чынам, таму што ён не свабодны. Ён выконвае дырэктывы і тэндэнцыі пэўных органаў, найперш расейскіх. Але скончыць ён вельмі кепска... Пэўны стаў эканомікі яго ўзынёс, і гэтая ж эканоміка яго нізвергне, таму што ён з ёю ня зладзіць. Зрэшты, з гэтай эканомікай ня зладзіць ніхто, я ўжо гаварыў не адзін раз. Ні Гасподзь Бог, ні анёлы ня могуць упарядкаваць гэту эканоміку, паколькі яна — параджэнне нячыстай сілы. Яна павінна памерці, ператварыцца ў тло, глебу, з якой народзіцца новая эканоміка, якая, я ня ведаю, але яна павінна нарадзіцца. Нельга ж эканоміку ствараць указамі ці дэкрэтамі. Яна — жывы арганізм чалавечага існавання. І ён павінен марудна вырасыці, як вырастаюць дзіця, кветка, расыліна. Каб нармальна функцыянаваць у інтэресах людзей, нешта павінна вырасыці натуральным чынам. А на глебе атручанай сацыялістычнай эканомікі такая кветка вырасыці ня можа...

— Баюся, Васіль Уладзіміравіч, што каб перадолець спадчыну сацыялізму, — тут чалавек, мусіць, ня здольны нешта выправіць; тут, відаць, без другога прышэсьця не абысціся...

— Можа, і так. На гэты конт я цёмны чалавек. Я ня ведаю, не магу нічога прадбачыць. Як ня можа прадбачыць ніхто, хоць людзі заўсёды вызначалі пэўны накірунак. Аднак усе тыя “вызначальнікі” вельмі хутка банкрутувалі. Сённяня сумленны чалавек можа толькі развесці рукамі, а калі нехта паказвае, куды “трэба” ісьці, то гэта альбо авантурыст, каторы робіць тое ў карысцільных мэтах, альбо проста недалёкія людзі, каторм здаецца, што яны нешта ведаюць. На самай справе ўсё гэта вельмі цымяна, таму што, па-першае, чалавек сам сябе ня ведае, а па-другое, ён зъменлівы... Здаецца, Пазаліні ці Антаніёні, нехта з іх, зъняў фільм на антычную тэму, нешта з жыцця Нерона. Пасля ў рэжысёра спытаўся, што самае цяжкае: аднавіць дэкарацыі тагачаснага жыцця ці рэканструяваць псіхалогію антычнага чалавека. Ён адказаў, што самае цяжкае — аднавіць псіхалогію, таму што псіхалогія зъменлівая. У мастацтве гэта ўвогуле амаль немагчыма. Элементарны прыклад, каторы прыходзіць на памяць: Сенека. Яму імператар выказаў сваё незадавальненне. Што зрабіў Сенека? Пайшоў змагацца супраць імператара? Не, ён пайшоў дамоў і выпіў цыкуту — ад таго, бачыце, што імператар яго разьлюбіў...

— Вы ўсё-такі дазваляеце сабе разважаць над такімі рэчамі, як другое прышэсьці?

— Пра гэта я нічога ня думаў, я кажу, што цёмны ў гэтым сэнсе чалавек...

— Тады застаецца палітыка: пра палітыку разважаць і гаварыць больш звыкла. Ужо даўно чуваць развагі, што, маўляў, галоўная бяда Беларусі — у тым, што ў нас няма агульнанацыянальнага лідэра. Вы верыце ў такі сродак вырашэння нашых грамадскіх проблемаў?

— Яшчэ кажуць — у палітыцы трэба прафесіяналы. Баюся, што не прафесіяналы тут патрэбны. У многіх выпадках трэба якраз не прафесіяналы. Трэба прости чалавек з боку. Вядомы даўні выпадак: калі Форд будаваў свою вытворчу ѹмпераю, узыніла нейкай тэхнічнай проблема, і яго сыпецыялісты не маглі яе вырашыць. Тады ён запрасіў інжынера, які ніколі ня меў справы з аўтамабілемі, але лічыўся нядрэнным сыпецыялістам. І ён хутка вырашыў тую проблему. Чаму? Таму што яго вырашэнне было свабодным ад усялякіх стэрэатыпаў... Так можа быць і ў палітыцы. Трэба найперш чалавек, каторы валодаў бы здаровым сэнсам. Вот калі ўзяць, дапусцім, Масарыка, ён мне вельмі даспадобы. Мне здаецца, у нас мала вывучаюць вопыт міжваенных дзяржаваў, Польшчы, Чэхаславакіі, Венгрыі, Аўстрыйі... Тады, пасля Першай сусветнай вайны ў

лідэры прыйшлі вельмі сімпатычныя людзі — і ў Чэхаславакіі, і ў Польшчы. Хай генерал, маршал — Пілсудскі, — але як жа ён адбudoўваў Польшчу ў тых умовах? Яны не былі “прафесіяналамі ад палітыкі”, але, тым ня менш, пасьпяхова будавалі свае нацыянальныя дзяржавы. Чэхі памятаюць народнасць, прастату Масарыка. Пры ім міністры езьдзілі на працу на трамваі — не таму што не маглі пакарыстацца персанальным аўтамабілем, а таму што гэта было непрыстойна. І небагатыя яны былі людзі. Яны служылі найперш нацыі, таму так сябе паводзілі. А нашыя каму служаць?..

— *Сёньня мы кажам пра расслаенне нацыі; то ці можа быць у такіх умовах універсальнай каштоўнасцю “здаровы сэнс”?*

— “Здаровы сэнс” сёньня нацыяй страчаны, і гэта прыкра...

— *Нават у палікаў, якія, па сутнасці, распачалі змаганне з камунізмам у сацыялістычным лагеры — пры канцы 70-х, — зараз няма агульна-нацыянальнага лідэра. Былыя камуністы цягнуць за сабой ладную частку грамадства...*

— Таму што дыферэнцыяцыя грамадства адбылася. У цэнтральнаеўрапейскіх дзяржавах былі, канешне, свае супярэчнасці, але раней іх нацыі былі нечым зъяднаныя больш, чым цяпер, скажам, тая ж Польшча. Вот калі туды прыйшлі камуністы, дык, натуральна, яны перш за ўсё выкарысталі ўсе сродкі, каб нацыю раскалоць на кавалкі. Таму што толькі ў такім стане яны здольныя ўтрымліваць уладу. І яны за пяцьдзесят гадоў гэта зрабілі. А да камуністаў нацыя была зъянданая. Нават немцы, акупаваўшы Польшчу, не змаглі (ці не схацелі, як часам кажуць) стварыць там масавую калабарацыю і ўгоднае самакіраўніцтва. Гэта ж пра многае съведчыць. Праўда, там былі касыцёл, рэлігія, што аб'ядноўвалі нацыю. А ў нас нават і рэлігія ня можа аб'яднаць, таму што ва ўмовах двухканфесійнасці якое можа быць аб'яднанье? Ды яшчэ драбленыне па сацыяльным стане, нацыянальнай прыналежнасці, іншае...

— *Камунізм захапіў Беларусь сучэльна...*

— Ён, камунізм, увесь час імкнуўся трymаць народ у нейкім маналітным лагеры, не зважаючи на нацыянальнасці. Было адно вялікае дзяленьне на камуністаў і беспартыйных (як у Афрыцы — на белых і чорных). У той час як камуністы валодалі ўсімі правамі і магчымасцямі, беспартыйныя не валодалі і іх паловай... Ідалагічны таталітарызм выхоўваўся ці не з дзіцячага садка — акцябраты, піянеры, камсамольцы... Гэта былі, па сутнасці, сапраўдныя дзяржаўныя секты, з іх унутранай ідэалогіяй і дысцыплінай. Тоё было ў інтэрэсах дзяржавы і партыйнага кіраўніцтва...

— *Але зноў-такі, за апошнія дзесяць гадоў “галоснасці” столькі напісана пра рэпрэсіі, ГУЛАГ, што дзіву даеся, як грамадства — “самае чытэльнае”*

— *не байца пайтору таго, што было пры савецкай уладзе — вынікі апошніх выбараў съведчаць пра тое... Чаму ж людзі нічога не баяцца?*

— Яны нічога не баяцца, таму што грамадства па-ранейшаму застаецца неінфармаваным. Як вядома, на пачатку перабудовы гучала шмат патрабаванняў (з боку расейскіх дэмакратаў), каб кампартыя пакаялася ў злачынствах, адмовілася ад свайго злачыннага мінулага. Гэтага не было зроблена. Усе хрушчоўскія выкryваныні сталінізму былі частковымі, бо пералічваліся толькі імёны рэпрэсаваных маршалаў і кіраўнікоў, а пра народ — маўчалі. Таму ў масавай съядомасці рэпрэсіі так і засталіся рэпрэсіямі кіраўніцтва супраць кіраўніцтва, а ня ўлады супраць народу...

Колькі Алесь Адамовіч заклікаў “дадумваць да канца”! А ў нас гэта ніяк не дадумана. Канцы і пачаткі нашай бяды дзесяці ў Каstryчніцкай рэвалюцыі, а можа, і яшчэ раней... І прычына нашай галоты не ў “разбурэнні сувязяў паміж прадпрыемствамі”, а ў тым, што ў 1917 годзе адбылася жахлівая рэвалюцыя,

і Расія, разам з нацыянальнымі ўскрайкамі, улучна з Беларусью, пайшла ня ў тым кірунку. Мы пайшлі абсалютна ў тупіковую галіну і ўперліся ўрэшце ў тупік. І цяпер як вярнуцца назад? Гісторычны час гэта выключае. Як зноў збочыць у агульнае рэчышча зямной цывілізацыі — ня ведае ніхто... Вот таму гэта ўсё мы і перажываєм. І павінны перажыць. У гэтым сэнсе самае жахлівае — разбурэнне найбольш агульнага, боскага прынцыпу прыватнай уласнасці. З яго ўсё пачынаецца. Калі прыватную ўласнасць панішчылі, панішчылася ўсё... Бо чалавек ад жывёлы адрозніваецца тым, што здольны нечым валодаць і распараджацца. Нават леў, сабака "мецяць" сваю тэртыорыю, свае ўладаньні... Прыврода толькі тады дасыць нейкі плён, калі яна будзе камусыці належыць. А ў нас праца людзей і ўласнасць ня толькі абяздушаныя, але і незаконным чынам прысвоенныя, можна сказаць, антылюдзьмі, нечалавекамі. Пры сацыялізме ўласнасцю народу распараджалася Палітбюро, купка людзей. З гэтага пачаліся ўсе няшчасці... І пагэтаму, каб вярнуцца ў ранейшае становішча, ўласнасць трэба раздаць канкрэтным людзям. Толькі як гэта зрабіць па справядлівасці? Ёсьць жа ў матэматыцы задачы, якія ня маюць решэння. Баюся, што такая ж проблема зараз у нас з ўласнасцю: яна ня мае свайго справядлівага вырашэння — вот у чым нявыкрутка...

— Для гэтага павінны распрацоўвацца рэформы...

— Рэформы павінны быць... Каму будзе належыць ўласнасць — заходнім банкам ці расейскім канцэрнам — у гэтым БНФ і Лукашэнка разыходзяцца. БНФ лічыць, што лепш, калі гэта будзе належыць цывілізаваным заходнім банкам, чым ненажэрным усходнім канцэрнам. Але, па сутнасці, і тое, і другое кепска. Лепш, калі яно будзе належыць нам. Але лічыцца, што апошніяе — "нацыяналізм"... Нацыяналізм, канешне, пастараліся скампраметаваць, найперш нарабіў жаху нямецкі нацызм... Але правільна гаворыць Ф. Хукайма, гэты апошні "адвакат нацыяналізму", як яго называюць на Захадзе: само паняцьце нацыяналізму заключае ў сабе вельмі шмат, ад самага высакароднага да самага ганебнага. І трэба канкрэтна меркаваць пра кожны канкрэтны нацыяналізм. Хукайма кажа пра нацыяналізм рэспублік былога СССР як абавязковую перадумову крушэння таталітарызму. Гэта значыць, што толькі нацыяналізм можа эфектыўна змагацца з расейскім камуністычным рэжымам. Далей ён піша, што нацыяналізм і заходні лібералізм могуць выдатна ўжывацца, дапаўняючы і ажыўляючы адзін аднаго. А ў нашай масавай съядомасці нацыяналізм — гэта страшна, ім палохаюць. Прычым ня толькі камуністы, але і некаторыя дэмакраты, ім мроіцца Югаславія, Каўказ, Сярэдняя Азія, і яны гэта адпрэчваюць. У тым ліку і расейскія дэмакраты. Вот чаму рускія ня могуць зразумець украінцаў...

— А Украіна тым часам будзе сваю дзяржавнасць і нават Амерыка ёй у тым дапамагае...

— Вот іменна. І Беларусь жа магла б здабыць такую падтрымку, тым больш што стратэгічна Беларусь, можа быць, важней за Украіну, і насельніцтва ў нас меней, таму падтрымка нас было б лягчэй... Аднак Беларусь робіць такі вот выбар — рукамі яе палітычнага кіраўніцтва. Шчаслівейшыя прыбалты, яны выйшлі з-пад ног Расіі, засталіся збоку, пры моры. А мы — на парозе Расіі, і па гэтаму шчасція нам тут ня будзе, як ня стала яго коліс Вялікаму княству Літоўскому: усё па той жа прычыне — што апынулася "паміж". Натуральна, у тых умовах, каб уратавацца, "Літва" і адціснулася ўбок, да Балтыйскага мора, і там захавалася. А ў нас тут шчасція ня будзе <...>

Чэрвень 1995.

ЭСЭ

ЭСЭ

Алесь Тарановіч

...толькі памяць ратуе чалавека

ад бяссыследнага расьсейванья ў прасторы...

Яны

Згадка дзён мінульых...

«Да найбліжэй найблізкага мы заўсёды
ідзем праз далеч далёкага»
Хайдэгер

Хтосьці сказаў, што мінулае ніколі не належыць толькі
аднаму чалавеку.

Яно калектывунае.

Мы ўсе аб'яднаныя адным поглядам на гісторыю, як на
асабісты досьвед.

Успамін – гэта таксама частка жыцця.

Часам я паддаюся поклічу прайсьціся па закутках памя-
ці, а калі атрымліваеца, то і падсвядомасыці, каб адчуць
астральны палёт душы.

У маладосці рэдка калі прыходзіць жаданыне азірнуцца
назад. Але цяпер, азіраючыся на пражытыя гады, пачаў
задумвацца аб сэнсце жыцця. Парадаксальна, але шмат
што з нядаўняга мінулага, ужо ня памятаеца, а вось эпі-
зоды дзяцінства бачацца да драбноткіх падрабязнасцяў.
Верагодна пасродкам памяці ажыццяўляеца арганічная

сувязь паміж мінульм і сучаснасьцю ў жыцьці чалавека, дасягаецца цэласнасьць асабістага «я». Памяць – гэта эстафетная палачка, яна сама па сабе зьяўляецца прыладай. Некаторыя ўспаміны дзяцінства з гадамі не губляюць водару рэальнасыці. Я перастаў верыць у рэчаінасьць, у цэласнасьць яе тканіны.

Час, як рытм.

Час памірае і ажывае тады, калі ён жадае.

Некаторыя людзі жывуць у сучаснасьці, некаторыя ў мінульм, некаторыя ў будучыні.

Я жыву ва ўсіх трох вымярэннях адразу. Часам дастаю пачак пажоўкльых фотаздымкаў, тых, што прывёз з сабою ў эміграцыю. Калі доўга ўзірацца ў твары людзей, то можна ўбачыць, як ажываюць вочы пад саламянымі капялюшамі, цяплее цела пад старадаўнімі кофтамі і пінжаламі, усьмешкі закранаюць вусны, чуюцца іх галасы, якія з кожным годам становяцца ўсё цішэй... вось яшчэ адна расколіна з мінулага прарасла ў сучаснасьць і цягнецца ў будучынню... яны былі...

Кансервавы нож памяці ўскрывае вечнасьць, душа лунае над агністай затокай зямных сноў, са смугі ўспамінаў раптам выплываюць фрагменты-выспы, яны ўзынікаюць заўсёды чамусыці ў адваротным парадку – ад дзелі да агульнага. Выключнасьці лепяцца адна на другую і з іх паступова ўтвараецца карціна даўніяй мінуўшчыны, любаснай сэрцу мроі, якая адбываецца на іншых берагах... З нябыту зьяўляюцца людзі, пакутліва капаючыся ў захламленных кутках памяці. Я адшукваю іх імёны... пагаслае неба з аблокамі... ціхая вулачка... бярвеністыя хаты-тапельцы ў вішневых садах, якія зыніклі яшчэ да таго, як ня стала фатографа, што захаваў бы іх. Сённяня на гэтым месцы паміж безаблічнымі бетоннымі скрынкамі равуць плыні машинаў. І гэтае раптоўнае зынкненне хаты і вуліцы гораду майго дзяцінства выклікала куды большы шок, чым эміграцыя... але гэта было...

Быў сад з цвиркунамі, няўрымсылівымі працаўнікамі цёмных прысадаў. Была вялікая хата, дзе жылі чацьвёрта дарослых і адно дзіця, хата са страхавітай зяпай склепа, з якога заўсёды цягнула холадам, з вабным гарышчам, дзе ў саламяной паштрусе можна было адкапаць старажытныя рэчы. Хата, дзе душа без падказкі пераабувалася ў хатнія тэпцікі, хата, дзе ў вокнах захраснулі абрыйкі сноў. Дзе жнівеньскай цёплай ноччу ледзь патрэскуваючы, гасьлі на небе зоркі і падалі бязгучна за хату.

Калі гэта было? Усё ператварылася ў бягучы радок на маніторы...

Часта чапляюся поглядам за гэтую вуліцу і гэтую хату. Навошта?

Мабыць, каб утрымацца ў хаосе будняў. Но ў той хаце засталася простасыць і наўнасьць жыцьця, прыязнасьць родных твараў, у гэтай хаце я зьведаў крызіс спазнаньня – зразумеў тое, што ня вечны ў гэтым съвеце...

Я і цяпер адчуваю цяпло яе печы, пах варанай бульбачкі, попелу, зъмешаны з людскім пахам. І гэты пах для мяне лепшы, чым водар вытанчанай парфумы. Часам мне здаецца, што я так і не прачнуўся ад дзяцінства.

Там былі металічныя ложкі з бліскучымі шарамі і гарамі вялізных пуховых падушак, былі вялізныя памаранцовыя абажуры з махрамі, былі старажытныя шафы ручной працы, прапахлыя нафталінам, паліцы з кнігамі класікаў, вялікі кухонны стол з цяжкімі самаробнымі зэдлікамі вакол, масіўны дэзвярны вушак са штогадовымі засечкамі майго росту... гэта было...

Маўчаныне ночы такое глыбокае, што я чую тэмбр сваіх думак, і тады я сілай сваёй волі звыкла спыняю плынъ часу, сартую гады, падзеі, твары, праглядаю тапаграфію чужых жыцьцяў... Вось яны, тыя, хто былі да нас... Цяпер, у гэты

момант, я адчуваю, што яны тут, бачу іх фігуры, заварожаную міміку твараў, бачу съятло, што зыходзіць ад іх. Яны глядзяць праз плячо: што я пішу, заіраюць у вочы...

Я спрабую замарозіць іх выявы ў лядоўні сваёй падсвядомасьці, каб падзеі новага жыцця, якія існуюць па-за контролем памяці, не разбурылі вобразы дзяцінства. Цяпер, калі іх душы кранулі зорную глыбіню зямнога дна, калі на адным баку стужкі Мёбіуса апынуўся я, а яны на другім, я па-іншаму гляджу на тыя гады, калі мы жылі разам. Часам мне хочацца набраць не існуючы ўжо нумар тэлефону, пачуць знаёмы голас... Хочацца пазнаць у каржакаватай мужчынскай постасці, што брыдзе наперадзе, знаёмыя абрисы, паклікаць...

Часам лаўлю сябе на думцы, што шукаю ім замену ў іншых людзях. Навошта? Мабыць, дзеля таго, каб папрасіць іх даць мне магчымасьць зьявіцца на съвет зноў, пачаць усё з чистага белага ліста, самому выбраць сабе імя, харектар, ментальнасць. Вярнуцца ў той адрэзак часу, у якім нічога яшчэ не адбылося. Што я шукаю? Мабыць, аднекуль са шпалераў вывалицца старая касета, і я пачую свой дзіцячы голас, якога ня ведаю – голас чысыціні і нявіннасці.

Вярнуцца, далюбіць, дараспавесыці, даказаць... дадаць...

Перадаць ім, што нічога не забыў. Бо прыйшлі і сышлі з майго жыцця, як цягнікі... Пачаць пісаць сваю біяграфію па законах яшчэ на съцертых ісьцінаў, па-іншаму выбраць сяброў, не рабіць непатрэбных учынкаў, не прамаўляць непатрэбных фразаў... папрасіць прабачэння, зъмяніцца, выправіцца... пррабачыць...

Яны былі... былі...былі.

Вось маленькі фотаздымак 1955 году.

Я часта глядзжу на яго, нібы спрабую ўбачыць нешта новае. Гэта як выявіць у песьні, якая падабаецца, новыя хады вакалу і інструменту.

Калія съценаў съвежазрубленай хаты, тонучы ў моры квітнеючай бульбы, стаіць гурт худых, скуластых мужыкоў у кепках, з вялікімі натруджанымі рукамі. Былыя партызаны, яны ўсе з аднаго атраду. Сярод іх, як арыстакраты глядзяцца бацька і маці. Немаўля на каленях у маці – гэта я. Бульба ў Беларусі квітнеш ў ліпені, значыць мне два месяцы. Бацька, як звычайна, у белым фрэнчы. Адкуль у яго была гэтая прыхільнасць да фрэнчаў, зразумець не магу. Быў ён усяго толькі радавым штрафбату пару месяцаў у канцы вайны. Мабыць, гэта нейкі комплекс. Насіў белыя і колеру хакі фрэнчы, такія, як у Сталіна. Правадыра ўсіх народаў ня лаяў ніколі. Трыццаць сёмы год успамінаў часта, свой «Гулаг» таксама успамінаў, але з імем Сталіна гэта не спалучаў...

Спазмы памяці выціскаюць на паверхню з віру мінулага новыя фрагменты...

Шруб яго лёсу рыпей іржавай разьбой, жыцьцё складалася з вострых вуглоў. Хлапчуком ён бачыў цяжкі поступ палкоў Людэндорфа па вуліцах Менску, затым канфедэраткі Пілсудскага, яму на зымену – будзёнаўкі Тухачэўскага. Распавядаў, як у трыццатых, яны, штангісты і баксёры са спорттаварыства АСАВІАХІМу, аднойчы на танцах адлупчавалі маладых энкавэдыстаў. Пасьля чаго, далей ад граху, падаўся на Азоўскае мора, у Таганрог, яшчэ застаў там казакоў у башлыках, з іх харектэрным гоманам.

Вярнуўся ў Менск напярэдадні вайны... і тут сустрэў танкі Гудэрыана.

Загрымеў у нямецкі канцлагер, дзе аднойчы цыбаты, рабы мужык, гледзячы яму ў вочы, сказаў: «Нешта рожа твая мне не падабаецца. Іці не жыдок ты часам? Вось заўтра скажу каму трэба, глядзіш, пайку мне і павялічаць...». Але заўтра для работы ўжо не надышло. Бацька меў склад цела рымскага легіянера, насіў піяніна на сыпіне, гнуў пятакі пальцамі...

Потым былі жахі акупациі, зноў прыход рускага войска, трэцяга рускага войска ў ягоным жыцьці.

Паранаідальна-актыўны капитан СМЕРШу на допыце крычаў: «Чаму, засташыся на акупаванай тэрыторыі, вы працавалі на ворага?»

«Усе павінны былі дзесьці працаць, інакш – лагер», – адказваў яму бацька.

«Вы павінны былі лепш застрэліца, чым працаць на ворагаў Радзімы і Сталіна!»

Бацька нічога не сказаў у адказ, разумеў, бескарысна.

Наперадзе ў яго былі штрафбат і ГУЛАГ.

За яго скажу я.

У імя чаго ён павінен быў абарваць сваё жыццё? У імя нейкага кавалку зямлі, названай гучным словам «Радзіма»? У імя грамадска-палітычнага ладу той краіны, каштоўнасці якой сёньня абсьмяяныя і пагарджаныя нашчадкамі? Або ў імя кіраўніка гэтага ладу, які дзеля свайго капрызу загадаў узяць Берлін менавіта да 1 траўня, заплаціўшы за гэта дзясяткамі тысячаў жыццяў?

Дзеля ўсяго гэтага ён павінен быў скончыць сваё жыццё, і тады б не было і мяне...

Бацька падаваўся мне радавым бясколерным чалавекам, які жыве ў съвеше чорна-белага кіно, як і ўсе яны. Сыціла апранаўся, сыціла паводзіў сябе, рабіў усё, як трэба. Пісаў віншаваныні на ўсе «чырвоныя» сіяты радні, хваліў Брэжнева, над якім усе мы съмяяліся. Але толькі цяпер я зразумеў, што яму было з чым парадунёўваць, ён жыў у іншай сістэме каардынатаў, меры ў іншымі меркамі, валодаў сістэмай першасных знакаў быцця, яе базавымі каштоўнасцямі, міма якіх мы, сёньняшнія, пралятаем.

Толькі цяпер я ўсьведамляю, што ён быў чалавекам бліскучай жыццёвой тактыкі, якая дазволіла яму перажыць дзівье вайны, бандытаў, трыццаць сёмы год, два лагеры. Аднойчы, калі мне было пяць-шэсць гадоў, ён упершыню адлуپтаваў мяне рамянём. Я ездзіў у вёску да радні, дзе аднагодкі навучылі мяне «вялікаму і магутнаму». Памятаю, неяк увечары, сядзім, глядзім тэлевізар, а я старанна каментую, што адбываецца на экране «трохпавярховымі» выразамі... памятаю як выцягнуліся твары родных, бацьку, што ідзе з папругай на «зайчыка», які выдаў сябе з трывухамі....

Маці.

У яе быў ясны і спакойны ў сваёй высакароднай скрусе погляд. Часам я адчуваю знаёмы пах яе парфумы. Так пахла тое далёкае жыццё, так пахне тваё мінулае...

Маладосьць майго сына прыходзіцца на супрацьстаянне «Біблія-Каран».

Мая маладосьць прыйшла на супрацьстаянне «СССР-ЗША».

Яе маладосьць «Сталін-Гітлер».

Мяне заўсёды зьдзіўляла, чаму некаторыя яе фатаграфіі датаваныя 1942-43 гадамі. Гады акупацыі. На іх яна з купкай аднагодак. Гарэзныя, вясёлыя, прыбранныя, з кветкамі. Чаму гэтыя фатаграфіі на німецкай фотапаперы? Тыя, што зроблены ў атэлье, гэта зразумела. Але на прыродзе! У каго з мясцовых жыхароў тады наогул мог быць фотапарат. І пытаныне ўсіх пытаныняў: як магла яна, уладальніца такога носу, смуглай скуры і чорных, павойных валасоў пазбегнуць гета? Знакамітага менскага гета... Памятаю, як распавядала, што яе, схапіўшы на вуліцы ў падазрэнні на «жыдоўку, што хаваецца», людзі з “Hiwi” – “Hilfswilliger” прывялі ў СД, але неўзабаве адпусцілі. Нешта тут ня тое. І азначала гэта толькі адно. Што ў яе быў усёмагутны апякун. Немец.

Васіль Гроссман у сваёй кнізе «Жыццё і лёс» піша, што ў Сталінградзе

ва ўсіх, ня толькі ў афіцэраў, але і ў простых нямецкіх салдатаў былі рускія жанчыны. Вось яна, праўда вайны! У свой час Гімлер спрабаваў наладзіць вытворчасць сэкс-лялек для салдатаў на Усходнім фронце. З гэтага нічога ня выйшла і ён вярнуўся да традыцыйнай ідэі бардэляў. Ён быў у шоку, калі на нарадзе ваенных юрыстаў у траўні 1943 году даведаўся, што амаль кожны камандзір войск СС мае сувязь з полькай або з якой-небудзь іншай жанчынай на Усходнім фронце. Але зрабіць з гэтым нічога ня мог. У рэшце-рэшт, на сувязь арыйцаў са славянскімі жанчынамі махнулі рукой і думалі толькі аб адным, як забясьпечыць войскі дастатковай колькасцю супрацьзачатковых сродкаў.

А вайскоўцаў Вермахту абслугоўвалі франтавыя бардэлі. У савецкім войску нічога такога не было, і таму гэта прывяло да таго, што гвалтаваліся ня толькі мільёны немак і полек, уключаючы 70-80-гадовых, але і савецкія жанчыны, вызваленныя з фашысцкіх канцлагераў.

Нядайна ў Берліне сустрэліся дзеци вайскоўцаў Вермахту з некалькіх краін Еўропы. Дзеци розных народаў стварылі «Бюро дзяцей вайны». У Даніі налічваецца тысячы такіх дзяцей, у Нарвегіі яшчэ больш, у Бельгіі дзясяткі тысячачаў, больш за ўсіх у Галандыі —пяцьдзесят тысячачаў. Як ні дзіўна, існуе і лічба дзяцей Вермахту з акупаванага СССР. Паўтара мільёны. Ні адна з жанчын не магла тады прызнацца, што бацька яе дзіцяці немец. Аборты былі забароненыя. Адзін з маіх сваякоў, які нарадзіўся ў Менску ў 1944 годзе, мае арыйскі профіль і харызматычны нораў. Адкуль гэта, пры яго кірпатых, ціхіх бацьках... Што рухала немцамі, гэта зразумела. Можа быць, гэта мая першая і апошняя жанчына... Часта так яно і было. Але што кіравала рускімі прыгажунямі, кам-самолкамі? Кім былі гэтыя прышэльцы для сямнаццацігадовай маладзіцы, якая трапіла ў вялікі горад з глухога беларускага хутару. Ні бацькі, ні маці жывых ужо не было, сёстры вывелі яе ў «съвет». На фатаграфіі тых гадоў яна вясёлая, паўнагрудая, яркая, як вясновая кветка, што заявіла ўсім — вось я зьявілася на съвет, сустракайце мяне. Дайце мне той кавалачак шчасціця, які належыць мне! Я чую, як стукае яе маладое сэрца, сэрца жанчыны, якая верыць, што сустрэнне ў гэтым горадзе сваю мару — шчасціў лёс, яе абраңага.

Хто ведае, можа і ёй пашанцуе, асабліва, калі яна сама сябе ў гэтым пераканае...

Прышэльцы сталі для яе ўвасабленынем рэкламных прыгажунуў з плакатаў ACABIAХIMу трыццатых гадоў. Тых бялявых, з блакітнымі вачымі, станістых і жыццярадасных атлетаў у прыгожай уніформе, якіх краіна пасылала «штурмаваць далёка мора». Немцы былі апярэджаныя гэтымі плакатамі, яны былі прышэльцамі з іншай планеты, носьбітамі іншай культуры, галантнымі кавалерамі, якія дарылі кветкі і шакалад. Мясцовыя, нязграбныя, выглядалі неандэртальцамі на іх фоне, ды і тых было мала.

Вось песнянія тых гадоў: «Маладзіцы, вайна дайшла аж да Урала, ах маладзіцы, што, маладосьць прапала?»

Тры гады акупацыі.

Лёс сясьцёр і брата яна ня ведала. Потым аказалася, што цётка Марыя і цётка Надзяя наслі зброю, падзялялі нягody вайны нароўні з мужчынамі. Забівалі? Магчыма. «З ваўкамі жыць, па-воўчы выць». Брат з вайны не вярнуўся. Што думалі яны, маладыя дзяўчата, на што спадзяваліся? Фронт далёка. Лёс Масквы не вядомы. Часта бачылі сымерць, часам —штодня. А побач... Вось ён мужчына маёй мары, самец моцнага народу, які заваяваў наш край. Ён абароніць, за ім, як за сцяной, у яго заўсёды ёсьць прадукты, карткі. А раптам пашанцуе, пакахае і павязе да сабе, у вялікую Нямеччыну...

Ці верылі ў ідэалы камунізму, партыі, Радзімы? Ня больш, чым тыя, хто ў перабудову выкінуўшы партбілеты, гандляваў гэтай самай Радзімай на развес.

Ці стане хто-небудзь іх асуджаць?

Не асуджалі і тады, і потым. Нават галовы не галілі ім, як рабілі гэта пасъля вайны ў Польшчы і Францыі.

Пра вайну маці ўспамінала мала.

Вайна перайшла для яе ў ту зъменлівую, напалову выдуманую рэальнасць, якую кожны стварае сабе сам. Мне, напрыклад, падаецца, што і я быў на фронце, у партызанскім атрадзе. Маці інтуітыўна выпрацавала правіла — успамінаць пра вайну гомеапатычна малымі дозамі, часам — толькі для таго, каб імгла рэтраспектывы адціняла сёньняшні дзень. Міф аб вайне для яе разбурыўся, дзякуючы індывідуальнасці чалавечага ўспрыманьня. У адрозыненіне ад франтавікоў і партызанаў, вайна страціла для яе арэол міфалагізацыі, зъляцелі штампы. Вайна ператварылася ў тое, чым па сутнасці і зъяўлялася — у жах. Бясконцыя выклікі съмерці разам з вар'яцкімі захапленіннямі выратаваныя. Жыцьцё было адно на ўсіх, а съмерць у кожнага была свая. Паводле прынцыпу: «Ты памрэш сёньня, а я памру заўтра». Але кожны жадаў выжыць...

Пасъля вайны яна ажыла. Стала вучыцца, займалася спортом. Уваходзіла ў зборную Беларусі па лыжах. Насіла шыракаполы фетравы капялюш, з вэлюмам на палову твару. Па-ранейшаму падабалася фатаграфавацца з сяброўкамі. Шукала, палявала за сваёй «палаўнай», прызначанай ёй Богам. У яе фотаальбоме засталіся фатаграфіі нейкіх мужчынаў у мятых двухбортных гарнітурах, глянцеваных афіцэраў... канец саракавых, пачатак пяцідзесятых. Відаць ня лёс ёй быў...

Але не здавалася, дзесяць гадоў змагалася, пакуль не сустрэла моцна зьбітага бландына ў целагрэйцы і ботах, але з высакародным тварам арыстакрата. Па берыеўскай амністыі ён нядайна выйшаў з лагера... Гэта была яна, тая самая «палаўніца», «і стануць двое як адно цела...»

Дзядзька Лёня.

Дзякуючы яму, аповеды аб вайне я стаў слухаць раней, чым казкі.

Твар, як скамечаны папяровы ліст, маска з губчатым, сінім носам.

Погляд які вяжа, разоры маршчынаў, зъедліва-жоўтае іржышча драцяных валасоў, мова — саракаградусная настойка мацикоў. Словы ён рэзаў яркай і траскучай зваркай, яны стыгнулі, камянелі ў памяці. Памятаю, я любіў у дзяцінстве замест цацак гуляць ягонымі ардэнамі і медалямі. У бацькі іх не было.

Яму кантужанаму, нельга было піць. Але ён часам піў запоямі. Бачу яго каля печы. Памяць у зімовыя доўгія вечары вярталася да яго перакручаным жмутам трывогі і роспачы.

Ён сядзеў і ўтыкаў у глейкую цемрадзь за вакном свае бясконцыя пытаныні.

З яго апісаныня ю нараджалася цалкам іншая праўда аб вайне. Як яна адрознівалася ад кніжных і кіношных штампаў! Напаўняючы свае аповеды апантанай ашалеласяцю і косназыкай няскладнай мовай, ён імкнуўся выплакаць, палегчыць непраходзячы душэўны бол...

...Хлеб рабілі з травы, кары і пілавіння, самагонку гналі з ласінага гною, ён служыў яшчэ і наркозам, калі адпілоўвалі канечнасці нажоўкай, нічога іншага ў лесе не было. Рабавалі вёскі, ваявалі сябар з сябрам, жанчын у атрадзе пускалі па крузе... Немцаў не баяліся, развучыліся баяцца.

Тыя ў лес ня сунуліся, гэта была ня іх тактыка. Толькі калі фронт ужо наблізіўся, сталі накіроўваць для барацьбы з партызанамі рэгулярныя воінскія часткі. Супраць партызанаў Віцебшчыны ў 1943 годзе ваявала цэлае войска

выходцаў з Pacii. І гэта не была армія Уласава. Гэтыя не баяліся нічога, маглі зімовай ноччу раптам атакаваць партызансскую базу...

Дзядзька Жора.

Манументальны, як айсьберг.

Ён ваяваў яшчэ разам з Чан Кай Шы супраць японцаў.

Цяжкая, быццам камень галава, магутная сіла ў твары, васільковыя праталіны вачэй. Погляд без натугі. Чалавек, які ўмеў перакладаць аптымізм у разрад рэалізму. На паліцах яго эмоцыяў ляяnota перабірала павольна абрыўкі думак. На рыбалцы ён мог сядзець гадзінамі бяз руху, часам падавалася, што яго цела ўяўляла сабой абалонку, гаспадар якой адлучыўся па справах. Ён быў нешмат слоўны, слоўнікавы запас насяляў яго глыбока ў сярэдзіне. Ён выпраменіваў татальны пазітыў, крэдыт яго самавалодання ніколі не сканчаўся. Яму падабалася выступаць у школах, начапішы ўвесь свой вялізны гербарый ордэнаў і медалёў. Патрабавальна вучыў мяне любіць Радзіму, ён – чалавек, які на сто адсоткаў упісаўся ў яе пракрустова ложа.

Я тады напітваўся яго нягучнай праватой, ад якой на душы рабілася лёгка і спакойна. Усё ж хацелася спасыці гнуць сакрэт таго залатога сячэння, якое дазваляла яму хадзіць па штармах жыцьцёвага мора, як па сухому...

Як не хапае твойго штурмавіка, дзядзька Жора, на гэту зграю, што грызецца з-за месца каля краніка на трубе з нафтай, у разграбленай імі краіне.

А памятаеш, колькі мы з табой тарані і сулы на Азоўскім моры перацяглі!

Прабач, я так і не ўпісаўся ў тваю сістэму, дзядзька Жора, і цяпер, лаўлю сулу ў Шпрэі, толькі завуць яе тут Zander...

Ты не кры́дуеш на мяне, стары рыбак?

Я заўважыў, што многія з тых, хто наогул ня ведаў вайны, да «вечару» свайго жыцьця становіцца цьвярдзей. А яны мякчэлі. Асабліва мацёрыя франтавікі. Людзі, якія адкрывалі пасылью бою кансервы штыкамі ў крыві, былі мяkkія і добрыя да канца жыцьця. І самай мяккай і добраі сярод усіх была цётка Марыя.

Лёгкае, танцуючае цела, сетка горка-вясёлых маршчын вакол пралескавых вачэй, што вылучаюць цеплыню. Прырода жыла ў ёй як съятло паміж дрэвамі. Усё ў ёй было прасторна, съветла, ціха... Здавалася, яна несла лёгкі цяжар пачасыця. У яе з Васілем Сідзякіным, партызанскім камандзірам, было пяцёра дзяцей. А папярэдня пяць загінулі ў яе на вачах, у сорак трэцім на Лагойшчыне, у блакаду.

Яны жылі бедна, але лёгка і проста. Чаму?

Ведалі кошт праўдзівых пакутаў, пасылья якіх усё было лёгка. Ня ведалі пра сваю беднасць, усе вакол так жылі. Лёгка праходзілі праз каравую ісьціну сонных хрушчоўскіх будняў. Хоць і былі раскрыжаваныя паміж грубым побытам і татальнай ідэалогіяй, ахвярамі сябе не лічылі. Была страха над галавой, на вуліцах не стралілі, было што апрануць і што паесці. Ніхто не імкнуўся выкарыстаць сёньняшні пастулат: «Усе ў гаўні, а я ў белым касыцюме».

Ніколі не крытыковалі ўладу. Адзначалі ўсе яе чырвоныя дні каляндара, радаваліся і напіваліся. Кніг чыталі мала, у асноўным рускую класіку. Кнігай кніг была сталінская «Кніга аб смачнай і здаровай ежы».

Ведалі правіла: « Памнажаеш веды – памнажаеш скруху» і « Менш ведаеш – лепш съпіш».

Ведалі, што жыцьцё – барацьба, часам – бой.

Не дажылі да песьні БГ: « Нам паўтаралі, што жыцьцё – гэта бой, але па

новых дадзеных разьведкі, мы ваявалі самі з сабою». А калі б і чулі, сэнс яе не зразумелі і не прынялі б.

Нацыянальная розыніца калі і была, то ў лёгкай форме, не такая, як зараз. Антысемітызму не было, былі толькі анекдоты пра жыдоў. Паважалі ўчастковага тэрапеўта Гольдберга, які хадзіў па хатах узімку і ўлетку.

Польскія, беларускія, рускія, яўрэйскія, татарскія дзеці гулялі разам, як пад маім акном гуляюць турэцкія, арабскія, кітайскія, афрыканскія, німецкія... «Я жыд, я даўжэй буду жыць, а ты, яўрэй, памрэш хутчэй» — гучала ў дзіцячай кампаніі.

Нагадваю, гаворка ідзе аб Менску 50-60-х гадоў.

Разводаў у іх асяроддзі не было, жылі разам да самай съмерці. Разам выжыць было лягчэй, і гэтае ўяўленыне аб правілах выжыванья ўвайшло і мне ў кроў. Ніколі не былі за мяжой, не вучылі і ня ведалі замежных моваў, так зылёгку, польскую і ідыш. Хаця не, хлушу, некаторыя ведалі пару дзясяткаў словаў панімецку, кшталту: «Хенде хох!» Толькі маці гаварыла па-німецку бегла. Паміж тым, самі таго ня ведаючы, ужывалі вялізную колькасць німецкіх словаў, якія зьяўляюцца састаўной часткай беларускай мовы — «дах, шпіталь, фарба, цукар, цэгла, ганак, цэбар, швагер»... Паміж сабою размаўлялі на «трасянцы» — сумесі беларускай і рускай.

Лазня — гэта асобная песня, бяз лазні сур'ёзная гутарка не вытанцуўваша. Мыліся ў грамадскіх лазнях, дзе ўсіх было аднолькаве мыла — шэрае, аднолькавыя жалезныя тазікі-ражкі, аднолькавыя белыя рушнікі і аднолькавыя бярозавыя венікі, з якімі ішлі па вуліцы, засунуўшы іх пад паху. Раз маці ўзяла мяне, пяцігадовага, з сабою ў жаночае аддзяленыне. Шматгалосы гул, віслы ў парным, туманным паветры, шматгучны плёскат вады вакол, блішанае бразганыне ражак аб камень доўгіх лавак. Чарга каля двух кранаў з вялікімі, драўлянымі ручкамі. Памятаю тоўстых цётак з вялізнымі цыцкамі, у райтузах да калена, у доўгіх белых камбінацыях, некаторыя прышпільвалі панchoі да трусоў, калготак тады ня ведалі...

— Навошта ўзяла такога вялікага з сабою, ён усё разумее!

У мужчынскім аддзяленыні памятаю мужыкоў без адной рукі або нагі, усе ў чорных трусах да калена і белых саколках. Памятаю, я баяўся парыльні, болыш адной хвіліны там ня мог вытрымаць. Усё зьдзіўляўся, як гэтыя голыя мужыкі ў фетравых калялюшах, сядзяць там цэлую гадзіну і лупяць адзін аднаго венікамі...

Мужчыны павінны былі стрыгчыся пад «канатку», а жанчыны насыць доўгія да пояса валасы, якія запляталі ў косы, укладвалі ў вянок на галаве, як Юлія Цімашэнка. Улетку варылі сочыва ў вялікіх медных тазах з маліны, якую зьбіралі самі ў лесе. Сушылі грыбы і ягады. На зіму квасілі капусту ў вялікіх дубовых бочках, у такіх жа ставілі і салёныя агуркі. Дарэчы, усяго гэтага навалам і тут, у Нямеччыне, але па смаку — саступае. Що то бочкі ў немцаў ня тыя, ці то смакавыя адчуваюны дзяцінства іншыя.

На святы варылі халадзец, які атрымліваўся малочна-белым, у якім было шмат часнаку. Самі рабілі каўбасу, якую называлі «пальцам пханая». Нямеччына — радзіма каўбасы, але роўнай той, памятнай з дзяцінства, я яшчэ не сустракаў. На Вялікдзень пяклі калачы, вялізны, неверагоднай вышыні. Разнастайнасцю кухня не адрознівалася, галоўнай на стале заўсёды была бульбачка, праўда ў вялікім выбары: ад дранікаў да невядомых у Расіі «цэпелінаў».

На застольлях сипявалі пад гармонік «Вот кто-то с горячки спустился», «Чаму ж мне ня пець». «Бывайце здаровы, живіце багата». Танчылі вальс і танга. Круцілі пласцінкі з песнямі Шульжэнкі і Уцёсава, заходніх песняў

наогул ня ведалі... Куплялі адзін тэлевізар, адзін халадзільнік, адзін набор мэблі на ўсё жыцьцё. На сьценах віселі карціны выкананыя алеем па школу, з белымі лебедзямі на чорнай вадзе, рэпрадукцыі карцін Шышкіна «Раніца ў хваёвым лесе» і Крамскага «Незнамка». Ва ўсіх усё адолькава. Аб тым, што ёсьць нейкі абстрактны жывапіс, нейкі там Пікасо, ніхто і паняцьца ня меў...

Парнаграфію ведалі, памятаю бачыў у мужыкоў чорна-белыя фатаграфіі, некаторыя размаліваныя анілінавымі фарбамі, некаторыя з класічных карцінаў тыпу «Данаі» Рэмбрандта. Калі брат, марак, у канцы 70-х прывёз першы «Playboy» – яны былі ў шоку. Але слова «порна» ня ведалі, і тым больш «софт-порна», «хард-порна», «групэн-сэкс» і г.д. Зараз, калі я пішу гэтых радкі, у Нямеччыне заведзены справы на 12 тысячаў аматараў дзіцячай парнаграфіі, і гэта не шакуе грамадства. А яны б ніяк ня ўцямілі, што можна з пяцігадовымі дзецьмі рабіць... Бачылі б яны «нармалёвы» сёньняшні порнажурнал, дзе якая-небудзь хвацкая цётка «трахаецца» адразу з пяцьцю партнёрамі, проста не зразумелі б, навошта. Уласна і слова такога «трахацца» ня ведалі. Нават слова «блакітны» ня ведалі. Як і гей, трансъвестыт, трансэксуал, фетышыст, мінет, цёлка. Ня ведалі ніякіх там «траўка, кайф, хохана, стафф, нарката, экстазі, перадазіроўка, наркадзілер, шырнуцца, рухацца па вене, СНІД, гламур, піар, VIP...»

А заадно і словаў «стрэс», «дэпрэсія» з прыстаўкай «перманентная», або «падлеткавая». Ня ведалі гэтак жа словаў «цэлюліт» і «эмансіпация», і жылі адпаведна.

Вось чаму ў нас былі добрыя і любячыя маці і бабулі. Ім пацянцевала, яны не былі знаёмыя з гэтым слоўным трывальнем, здольнымі разладзіць разумовую арыентацыю нармалёвага чалавека. У іх галовы не намяло гэтага съмецьца сучаснай цывілізацыі...

Яны вадзілі мяне ў наш старэнкі драўляны кінатэатр «Вымпел» на «Гусарскую баладу», «Верных сяброў», «Два плюс троі», «Карнавальную ноч». Гэтыя фільмы майго дзяцінства я з задавальненнем глядзку і цяпер. Любы з іх варты ўсіх разам узятых сёньняшніх «Брыгад», «Ваўка даўаў», «Бандыцкіх Пецярбурграў» і ім падобных. Гэта былі фільмы іншай цывілізацыі.

Я заўёсды дзівіўся іх жыцьцёвай сіле і ўстойлівасці, яны нібыта былі забясьпечаныя іншай нервовай арганізацыяй. Ніколі не памятаю, каб хтосьці з іх скардзіўся на бяссоныцу. Пісалі лісты сваякам, часам па некалькі ў месяц, і гэта аб'ядноўвала іх значна лепш, чым нас сёньня тэлефон, кампютар, курс еўра або даляра і мексіканскія серыялы. Любілі адзін-аднага толькі за тое, што жывуць побач, а не за выгаду або таўшчыню кашалька. Грошай не зьбіралі, не становіліся іх рабамі, іх арганізмы не былі неадпаведна зношаныя грашымі...

– Якое цяжкае сёньня жыцьцё! – скардзяцца немцы адзін-аднаму, лежачы на пляжах Маёркі.

– Я б не хацела, каб мае дзеци спазналі гэтае страшнае жыцьцё! – прызнаецца маці, якая забіла нядайна пяцёх сваіх дзяцей...

Гэтыя людзі пражываюць ва ўласных катэджах, заваленых бытавой аппаратурай, патрэбнай і не патрэбнай, у кожнага свая машина...

А ў іх тады не было нічога, акрамя абавязковай радыёкропкі, халадзільнік убачылі ў канцы жыцьця, хатняга тэлефону некаторыя так і не дачакаліся...

Але яны былі шчасльвымі людзьмі.

Ясна ўсьведамлялі і прытрымліваліся сюжэту свайго існаванья.

Для іх мэтай жыцьця было проста само жыцьцё. Не блукалі ў пошуках шчасльця, якое прадаецца на разылі, іх шчасльце звалася здабыцьцё душэўнай раўнавагі і рэальнасці гамеастазу, жыцьцё ў згодзе з самім сабой, з саюзам усьведамлення і падсвядомасці. Валодалі майстэрствам жыць побач, разам,

сакрэт якога сёньня многімі страчаны. Мабыць, нешта парушылася ў людскім уяўленыні аб шчасыці. Яны ўсё прымалі спакойна. Любая чалавечыя ўчынкі, любое словаблуддзе. Спакойна праходзілі дыстанцыю ад кахрання да страты, ад страты да набыцца. На адных вагах у іх былі абломкі вясёльых святаў і асколкі горкіх сълёз... Былі не анёлы, многа пілі, часта ўжывалі мудрагелістыя мацюкі. Але ведалі свой маштаб. Спакойна існавалі ў выбранай сістэме каардынатаў. Струмень жыцця не вадзіў іх, яны яго вадзілі.

Інстынкт самазахаваныя працаваў у іх у біялагічным рэжыме. Нават калі ім давялося прайсці праз неверагодныя выпрабаваныні, засталіся вернымі простым чалавечым ісцінам — любоў, вернасць, добро, справядлівасць. Разміяркоўвалі ўсё ў жыцці раўнамерна на графіку падзеяў так, каб выходзіла роўная, плаўная лінія, бяз разкіх скокаў і падзеньняў.

Ня толькі бацька, але і ўсе яны падаваліся мне тады прэснымі, маркотнымі людзьмі, якія выраслы па сывістку ў этыцы абмежаваныня і зыневажаныні, якія ляціць на аўтапілотах па жыцці. Ніякіх бур і запалу. Проста водарасці нейкія, якія мірна пагойдваліся на глыбіні свайго ўнутранага спакою.

Але калі жыцьцё валіла мяне з ног, я прыпаўзаў і залізываў раны, паклаўши галаву ім на калені.

Валодалі здольнасцю зыняць любую проблему, разумна разважаць, расстаўляць ўсё па сваіх месцах, рабіць толькі правільныя ўчынкі.

І сакрэт гэтай правільнасці знаходзіўся дзесьці за межамі майго разуменя!

Ich verstehe nicht!

Яны не вучылі мяне, але іх вопыт, іх справы, ляглі тады кудысьці на дно маёй души, у яе схованкі, і зараз прасочваюцца па краплі на паверхню...

На шчасыце, ня многія дажылі да ельцынскай эпохі, бязылітаснай да старых. Ніхто з іх не дасягнуў восьмідзесяці гадоў. Адышли усе, быццам згаварыўшыся, адзін за другім у 80-х гадах.

Спакойна рыхтаваліся да съмерці, практыковаліся ў пакорнасці да лёсу, як і ва ўсякім іншым мастацтве. Рыхтаваліся, сыходзілі ў апошнюю сваю восень ціха, павольна, як возера рыхтуеца да зімы. Гутарак і філасофстваныя на гэтую тэму пазыбягалі.

Проста часам хто-небудзь, купляючы новае паліто, мімаходзь кідаў: «Эта апошняе».

Або: «Вось памру, ўсё што на кніжцы табе застанецца».

Але несумненна думалі, як будуць пераходзіць мост праз Стыкс, як будуць гандлявацца з Харонам, каго перавязе першым, каго другім да тых апошніх варотаў, у якія ня трэба біцца. Павольна рыхтаваліся да шлюбу са съмерцю. Да існаваныя толькі ў маёй памяці, да гутарак са мной унутры мяне.

Не шукалі спосабаў амаладжэння. І не таму, што іх ня ведалі, а таму, што тады, у той ГАЛОУНЫ РАЗ, съмерці пазыбеглі, і гэтага было досыць. Ніякіх крамаў, ласёнаў, масак для твару ў іх не было, «дэзікаў» таксама не памятаю. Толькі «Трайны адэкалон». Мне тады падавалася, што гэта наогул быў адзіны адэкалон у той час.

Былі шчаслівые ад того, што ведалі, памруць у сваім ложку ў асяроддзі блізкіх, ня важна, у бальніцы або дома, пахаваныя будуць на могілках, а не ў брацкай магіле, расстрэльнай яме, балоце, у печы крэматорыя, канцлагеры...

Сыходзілі з пачуцьцём выкананага доўгу, з годнасцюю людзей, выкананых сваё прызначэнне на зямлі. Выжылі ў вайну, стварылі сем'і, нарадзілі дзяцей, вывелі іх у людзі, дачакаліся ўнukaў...

Неіснаваныне закралася ў іх жыцьцё даўно. Спакваля, цішком. Іх жыцьці былі складзеныя ў штабелі, не для іх, для іншых, але цэлы ўсё яшчэ знахо-

дзіліся ў старой прасторы, як пні на месцы высечанага лесу. Іх аднолькавыя гадзіннікі маркі «Прамень» усё яшчэ ішлі, але час ім ужо не належыў. Яны сталі справай выпадку, прыватным мінуlyм. Маятнік ценю кіёнуўся ў іх бок, каляіна скончылася...

Усё гэта я запомніў, хоць і быў малады. Я толькі фатаграфаваў і пакідаў негатывы на сятчатцы вачэй, запісваў кампакт-дыскі на адваротным баку падсьвядомасыці. І зараз выяўляю ўсё гэта на вялікім экране плазьменнага TV майго жыцьцёвага досьведу. Бачу, як яны павольна вучыліся ня жыць, як рыхтаваліся да гэтага, адкладвалі гроши на паходаванье, апраналі старэчую вопратку, набывалі кульбачкі, высяляліся з уласных галоў. Іх марудлівия гады апускаліся ў багну будняў...

Памятаю гэты іх апафеоз смутку, які ня спраўдзіўся. Пакорнасць, якая вяршыла іх лёс, прымала безвыходнасць перад цішыней, што набліжаецца. Съмерць — як варонка ад снараду. Яна запаўняеца толькі з цягам часу і ніколі да канца. Яны сышлі і не вярнуліся проста таму, што намацалі маленькія патаемныя дзъверы ў сцяне, зазірнулі... і апынуліся ў таямнічай гармоніі іншага боку быцця.

Анёлы-навігатары перасталі пракладаць ім шлях. Яны ператварыліся ў ба-рэльефы, якія пайшлі ў камень, у мікеланджалаускія фігуры сну, пагружаныя ў тканіну часу. На іх сайт прыйшло прызнаныне і збаўленыне — вечнасць. А гэта ўжо мінулае. Аспрэчваць яго нікто ня здольны, а тым больш, ня здольны выкупіць.

А яшчэ я думаю, што ім пащенцавала. Яны былі шчаслівія.

Шчаслівія, што перажылі вайну, засталіся цэлымі і здаровымі.

Шчаслівія, як усе, хто жыве ва ўласным вымярэнні, па ўласнай шкале капштоўнасцяцё, апрабаваных жыцьцём.

Шчаслівія, як і ўсе, хто жыве ў свой тэрмін.

Чалавек прыходзіць на гэтую зямлю, ня маючи нацыянальнасці, расы, радзімы, партыйнасці. Ён не нараджаеца наркаманам, садыстам, нацыстам, экстремістам. Адны нараджаюцца ў багатай краіне са сталымі традыцыямі дэмакратыі і гуманізму, а іншыя наадварот — у беднай, з дыктатурай і таталітарным рэжымам. Але ўсім ім даводзіцца прайсьці свой шлях на зямлі так, як гэта запланавана творцам. Ім было запланавана ўзважаць чалавечыя жыцьці. І свае, і чужыя. Стаць і ахвярай і катам. Штурмавікі дзядзькі Пеці і дзядзькі Жоры прасавалі нямецкую зямлю.

Яны адпомісцілі за ўсіх. Бог зрабіў іх сваёй каральнай рукой.

Ім пащенцавала.

Маці пащенцавала — яна ня трапіла ў «Яму».

Бацьку пащенцавала — яго жыцьцё не прайгралі ў карты крыміналнікі ў лагеры.

Цётцы Надзі пащенцавала — яе параненую ня зьелі ў ту ў сорак трэцяга, калі іх атрад трапіў у блакаду.

Дзядзьку Жору пащенцавала — у тым бai над Кітаем ён прыняў дакладнае рагашэныне і ня быў расстряляны перад строем потым, паслья бою.

Цётцы Мані пащенцавала — яна прайшла ўвесі Сталінград бяз драпіны.

Дзядзьку Пецю пащенцавала — яго падбіты самалёт усё-ткі дацягнуў да свайго аэрадрому.

Дзядзьку Лёню пащенцавала — тады пад Кенігсбергам яго танк стрэліў першым.

Не пащенцавала тым, іншым, у каго стралілі яны, і ў чыіх хатах зараз жывем мы...

Сёньня я дасягнуў ужо таго ўзросту, калі гады зъмяняюць нумары з куля-

мётнай хуткасъцо. Люстэрка па раніцах часта хлусіць: «Гэта ты проста ня ў форме, але да абеду ўсё будзе о,кей».

Я гляджу ў вакно.

Яно абдымае стракатасъць стрэх.

Непадалёк віднеесца вежа Karstadt на Hermann Platz.

У красавіку 45-га французскія эсэсаўцы пад камандаваньнем капітана Анры Фене, падблі там з фаўстпатронаў чатырнаццаць савецкіх танкаў. Паслья чаго пераапрануліся ў грамадзянскае адзеньне і выдалі сябе за прымусовых працоўных.

Шчасльіва дажывалі потым сваё ў Францыі...

У акне сфакусаваліся дзьве перасякальная ў ідэальна збалансаванай кропцы бясконцасъці. Гарызантальная бясконцасъць часу і вертыкальная бясконцасъць будынкаў усіх эпох.. Нямеччына – кажу я, і час пачынае расцягвацца, як гумовая... Чпок! – час расцягнуўся да мяжы і са звонам лопнуў...

Шэраг файлай з мінулага жыцьця сыцерліся ў галаве. Ці было гэта? Ці жыў я ў той хаце?

Можа гэта быў толькі сон? Куфар з чылі ўспамінамі стаіць ў мяне пад ложкам? Хто яго забыў? Магчыма Артур разам з іншымі рэчамі...

За вакном ідзе сынег.

Мароз стромка пасыпаў сольлю зялёныя кусты і траву.

Узрываюцца навагоднія петарды.

Натужліва гундосіць паліцэйская сірэна.

У бэзавым зымярканыні, скрэзь мудрагелістыя хітраспляценыні зацярушаных сънегам галінаў платана, у вокнах насупраць, гараша калядныя зоркі.

Над галавой стаіць яркі, звязаны іломінатар месяца.

Сынег падае і на мяне, і на толькі зъверху, але і знутры.

На задворках маёй съядомасъці гуляе CD пад назовам «Berlin». Я «падсеў» на іголку тэлевежы з Alexander Platz, шпілі цэркваў беспамылкова знаходзяць цяпло маіх венаў... Ці было ўвогуле тое жыцьцё? Было: для кагосьці яно стала яваю, а для кагосьці – крохкім фотаздымкам. У спадчыну дасталася змучанае кампрамісамі з рэальнасъцю сумленыне, змучанае хуткасъцю бегу жыцьця сэрца...

Здымаю слой за слоем напластаваныне часу. Для мяне яно не існуе, як не існуе і адлегласъць. Плынъ съядомасъці, вызваленая мной, кружыць вакол, зацягваючы ў вір.

Нешта ўчастілася за краёк памяці...

Вуліца павольна тоне, расплываючыся ў часе... будынкі разбураюцца, абыспаеца цэгla, тратуараў не відаць, толькі сярэдзіна дарогі вольная. Па ёй ідуць танкі T-34.

Шмат танкаў. Яны ідуць бязгучна, нібы прывіды. Ідуць ад Hermann Platz праз маю Prinzen Strasse, на канцылярю Гітлера...

Яны нават не падазраюць аб май існаваныні, яны аддзеленыя ад мяне не фізічнай дыстанцыяй часу, а безданню духу. Я выразна разумею, што гэта адбываецца шэсцьдзясят гадоў таму назад, гэта сълед, які застаўся на сятчаты вачай таго, хто жыў у гэтай кватэры, чый дзённік захоўваецца ў мяне. І тое, што гэтае съледства незвычайнай экзальтацыі духу. Толькі памяць ратуе чалавека ад бясьсыленага расцейвання ў прасторы...

З кожным годам тое далёкае съходзіць, губляе афарбоўку, становіцца пляскатым. Я стаў, ужо набліжацца да іх узросту, якім яны сфакусаваліся

ў аб'ектыве маёй памяці. Стой шмат ведаць, умень, разумець... адсоўваць на паліцу ўспамінаў. Пачынаю адмаўляцца ад тых правілаў, якія раней здаваліся нормай... Часам задаюся пытаньнем, — ці зразумелі б яны мой УЧЫНАК, маю эміграцыю? Мне падаецца, што зразумелі б.

Асабліва калі б даведаліся, што «ТЫХ» немцаў больш няма. Вайна была для іх нейкай змрочнай гульнёй у хованкі са сымяротным зыходам. Слова «немец» у іх жыцьці было раўназначна слову «съмерць»... І потым усё сваё жыцьцё яны былі асуджаныя вызываючымі ад гэтага грузу.

Немцы — народ, які навучыў чалавечтва філасофіі, які падарыў геніяў музыкі...

Як тут мог узрасці Гітлер!?

Такое немагчыма было зразумець, а зразумеўшы — немагчыма з гэтым жыць.

Хто будзем мы для іх? Цывілізацыя, якая праз самаразбурэнне спрабуе знайсці сябе? Людзі, якія малююць нярвовую лінію дэпрэсіі са знакамі пунктуацыі... ідзэм праз гады, па выгнутым варонкай калідоры, увешаным крывымі люстэркамі, бяжым па каналізацыйных трубах. Праходзім міма сяброў, набліжаючыя сябе ворагаў, радуемся ўзълёту, які становіцца падзеянем...

Жывем з раскурочанымі ахоўнымі механізмамі, загнанымі ў глыб вечнымі проблемамі. Ня можам пазъбегнуць цынізму. Ён — наш сродак зносінаў, ён неабходны нам, каб проста даказаць, што з намі ўсё ў парадку.

Замтоваем унутраную пустэчу дрэс-кодам. Існаванье ў атмасфэры пустэчы. Псіхалагічную напоўненасць гэтага існаванья шукаем у пагоне за рэчамі і забаўкамі.

Людзі, целы у якіх знаходзяцца ў разнос з душой...

Чаму дарогі, якія мы выбіраем, не заўсёды выбіраюць нас!

Чаго дасягнулі мы з нашай прагай ідэалу, абсалюту, цуду?

Чаму пошук гэтых носіць празьмерна ілюзорны, самазынішчальны характар? І ў выніку — ні щасція, ні гармоніі, ні спакою.

А яны, у адрозненьні ад нас, тых, хто ўсё жыцьцё чакае, што вось-вось пачнем жыць, праста жылі кожным днём...

Я ведаю, яны не адышлі ў нябыт, як камяні ў глыбокую студню. Проста яны аднойчы зазірнулі за далягляд... і не вярнуліся. Яны чакаюць нас там, дзе ня будзе ўжо ні гадоў, ні дзён, ні хвілінаў. Але кожная хвіліна нашага жыцьця, усе нашыя справы і учынкі запісаныя Тым, хто будзе нашым суддзей. Яны сышлі бясконца далёка, але пры гэтым чуюць нас кожнае імгненьне...

Я ведаю, там яны зноў разам, у нашай старой хаце, на маленъкай вулачцы, патанулаві у квітнёвых вішнёвых садах. Зьбіраюцца за старым столом пад вялікім памаранцавым абажурам, дзелянца навінамі, радасцямі і нягодамі.

А пакуль мы, наступныя, застаемся ў прыцягненыні вялізнага шару, дзе ў кожнага, над шэрым попелам радасці і гора, зъяле свая зорка...

Летаргічнае бязмоўе... перакрученая стрэлкі гадзінніка... недапіты кубак віна... сэрцабіцьцё цемры... скальпель, што бяжыць па прасторы часу... абрыйкі сноў вачамі Бога... дагарэлы круг імёнаў... палёт у мінулае, як у студню... вера ў бясконцасць кожнага імгненьня на Зямлі... усё, што магу...

Nota Bene...

Берлін, 2008 г.

Мемуары

Мемуары

Карлас Шэрман

...чалавек мае душу,
якую яму колісъ удыхнуў Бог,
і яна гарыць, нібыта съвetchка...

Блуканец

Старонкі ўспамінаў

*Нарадзіўся ўдзень бяз зморы,
Бог якраз тады быў хворы.
І цяжка.
Сэсар Вальеха. “Даведка”.*

Раскрыцыцё таямніцы ўласнага жыцця – захапленыне працэсам пошуку існага – зайсёды аказваеца па духоўным напаўненні вышэй за самую таямніцу. Чаканая, выпакутаваная знаходка чамусыці не зачароўвае, а досыць жорстка вяртаем на зямлю паслья фантастычнага палёту.

З маленства ты марыш пра галавакружныя дасягненныні, павольна ці няўрымсльіва кладзеш жыцьцё на плаху сваіх уяўленьняў, а потым, ужо наўзбоч шляху, нават зрабіўшы штосыці значнае, адчуваеш slabасць таямніцы, мікраскапічнасць лёсу.

Азарэнне паэзіяй, кахраннем, сапраўдным сяброўствам, змаганьнем высакароднага сэнсу – гэта маланкавыя імгненні, якія зредчас пакідаюць сълед, драгіну памяці, засмучаную ўсмешкую. Да таго ж, чалавек наогул не суразьмерны з

жыцьцём, як пясчынка – з пустэльняй. Хіба што раскрыцьцё таямніцы сродкамі маствацтва ў пэўнай ступені здольнае зъмяніць прaporцы на карысць асобы.

Чалавек мае душу, якую яму колісъ удыхнуў Бог, і яна гарыць, нібыта сьвечка, дорыць съятло на пошук собскага шляху ў жыцьці, і калі асабісты шлях супадае з наканаванасцю, з гасцінцам Божай задумы, гэнае съятло падпітвае душу чалавека, ягоны сэнс. Тады нябёсы падаюць знакі, і іх уцяміць толькі асоба, здольная захаваць съятло съвetchкі, падобнае да купалу нябёсаў, уцымна, натхнёна...

Першыя літары і слова ў школцы каля парку Радо ў далёкім цяперака Мантэвідэа здаваліся мне чарадзейнымі знакамі, і кожнае з іх хавала ўласныя, глыбокія таямніцы. Гэта падказвае памяць, бо я якраз прыгадваю сябе мяноўна з пяці гадкоў, калі мая сястра, старэйшая за мяне на дзеяць гадоў, вяла мяне штораніцы ў першую школку жыцьця праз містэрый старажытнага парку з чырвонымі сцежкамі, гонкімі пальмамі і араўкарамі, выспамі на цёмных водах вялікага возера.

Тады, я мяркую, магло нарадзіцца ў мяне штосьці, што пазней спрычыніла памкненыне хоць бы наблізіцца да сэнсу слова і ягоных адценінняў, да экспрэсіі і выразнасці думкі.

Гэтае памкненыне ўжо ва ўзроўніце 10-12 гадоў змусіла мяне ўзяць аркуш паперы і надало съмеласці на спробы пяра ды нават на першыя публікацыі. Вядома, я здольны памыліцца, бо тады я ня мог ведаць як сълед, што сэнс, хоць афарбаваны пачуцьцямі – гэта яшчэ не паэзія, а пранікненыне ў абстракцыю – далёка не заўсёды знаходка. Няўлюнасць маствацтва, хісткасць гарманічнае раўнавагі застаюцца ў цемры неспазнанага нават для слынных філолагаў.

Апрача таго, існуе і псіхалагічная перашкода: а ці варта наогул адкрывацца? Напачатку шляху чаканыне зьдзеклівых усъмешак за сыпнай робіць нас скрытымі, інтуітыўна вылучае на першы план часам небясьипечную інtravertnасць, якая амаль заўсёды можа стацца рысай характару, сутнасцю натуры, а мо і прафесійнай вартасцю душы.

Адтуль, між іншым, адносіны палітыкаў, якія зазвычай съмела бяруць на сябе адказнасць за лёс краіны, хоць потым амаль ніколі не адказваюць за свае прыкрыя альбо элементарна памылковыя дзеі, – чыннікі бедаў люду, – адтуль і адносіны інтэлектуалаў, якія абразліва ставяцца да палітычнае самаўпэўненасці, бо глеба іхнія хісткай гармоніі – заўсёдны сумнёў і пошук, які почасту не прыводзіцца да знаходкі. Таму, відаць, інтэлектуалы амаль заўсёды слушныя апаненты палітыкаў і ўлады.

На зямлі, дзе безыліч людзей жыве пераважна і зусім натуральна асабістым жыцьцём, спрадвечнымі клопатамі, матэрыйльнасцю быцця, быць пачутым, стацца чыннікам эмоцыяў ды раздуму, крыніцай новага падыходу да слова, распаўсюджнікам душэўных таямніцай – неацэнны дар. Паэт – што манах, які служыць словам.

Я часам прыгадваю сваю настаўніцу, сеньёру Элену, якая вяла мяне з першага класу і ўвяла ў мае дні і ночы, як я цяперака разумею, культ мовы. Трэба было толькі слухаць, як яна чытала нам паэзію, як даводзіла сэнс таямніцы знакавых асобраў, якія ўпарты пракладвалі шлях літаратуры, хоць часамі завяршалі жыцьцё ў змрочным жабрацтве альбо траплялі ў пісіхіяtryчныя лякарні, у астрог ці выгнаныне. Адным словам, вольнадумства і шчырасць таленавітага настаўніка, – вось выснова з маёй далёкай школкі.

Міжволі напрошваецца паралель з беларускай школай нашых дзён. За рэдкім выключэннем, дзеці ў ёй падняволъныя бяздумнай зубрылаўцы, якая паслья лёгка выкідвае веды з памяці на съмецьце, ад педагогічнага застою і ідэалагічнай, хлусьлівай апрацоўкі дзяцей, якія адчуваюць фальш, але засвойваюць хітрыкі і

нават імгненныя, насамрэч уяўныя, выгоды хлусыні. На жаль, беларуская школка ня ставіць сабе за мяту вучыць вольнадумству, самакіраванью, уцімнасыці запаленае съвetchкі, якая звязвае яшчэ маленькага чалавека з чалавецтвам.

Сеньёра Элена прывычыла нас да ўдумлівых дэбатаў без папярэдняе падрыхтоўкі. Гэта былі ўрокі шкалярскага, але, тым ня менш, вызначальнага вольнадумства. Мы зьведалі права на ўласнае меркаванье і шчыры абавязак аднесціся да гэтага права годна. У тым і крыўся сэнс пачатковай школкі.

Гэта быў час, калі апельсінавае дрэва ў палісадніку здавалася вялізным ды магутным. Мы жылі на вуліцы 21-га верасня, дзе мяжуюць раёны Пунта Карэтас і Пасітас, уласна кажучы, Пасітас усё ж частка раёну Пунта Карэтас, амаль на рагу з вуліцай Эжаўры, і я, на вялікі жаль, ня помню пра сэнс гісторычнае даты 21-га верасня, што крыўся ў тым назове. Вядома ж, гэта было штосьці вельмі вартася, як 25 сакавіка альбо 27 ліпеня для беларусаў. Насупраць дома съвяцілася рэклама безупыннага ды таннага кіно “Біярыц”, куды можна было зайсьці ў любы момант, калі карціна ішла, ды глядзець першую частку пасыля альбо ўвесь фільм двойчы ці колькі заўгодна, ажно да самага закрыцця апоўнены. Літаральна ў колькіх кроках ад нас была кавярня “Аньён”, дзе я набываў марозіва, калі выпадала шчасыце.

На рагу стаяла аптэка, і яе дзвінакаваты гаспадар быў кіраўніком партыі народнага здароўя. Падчас выбараў штовечар ён выносіў лаву, становіўся на яе ды гаварыў разявакам, што галоўнае ў жыцці – гэта, натуральна, здароўе, але ў выніку за яго галасавалі адно што сталія кліенты, якія ня толькі набывалі лекі, але і хадзілі ў аптэку на ўколы ды іншыя дробныя працэдуры, што сам аптэкар і працісваў.

Па даволі шырокай вуліцы 21-га верасня хадзілі трамваі майго маленства, якія адпавядалі цёпламу клімату, – замест дзвіярэй мелі дробны ланцужок, і пасажыры самі адчаплялі яго на прыпынках. Я згадваю ўтульнасыць і нават пах мяkkіх, аплеченых саломаю крэслаў трамваю, здавалася, хтосьці побач нёс што-кольвек цёплае і смачнае, згадваю і скураную ліну, нацягнутую на кольцах праз увесь вагон: з дапамогаю гэнай ліны, якая задзейнічала званочак, біляцёр падаваў сігналы кіроўцу – прыпыніцца на высадку людзей альбо пасыля пасадкі ехаць далей.

Трамвайнія вандроўкі зачароўвалі мяне, бо на кожным скрыжаваньні я любаваўся вулкамі, якія зьбяглі да зусім блізкага пясчанага берагу, да водных далягліцаў ракі Ла Плата пад сонцам, якія мне дасюль съняцца.

Калі ў нядзелю пасыля съняданку йшоў з сястрою на шпацыр, я заўсёды прасіў яе пайсці да берагу. Там яна чытала на лаўцы, а я глядзеў на водную прастору, якая захоўвала таямніцы неўтаймаванай моцы і шаленства. Стары дом майго маленства быў утульным, поўным съвежасыці, а ўнутраны дворык меў арміраваную шклянную столу, якую льга было адчыніць і зачыніць з дапамогаю ручнога механізму ў залежнасці ад надвор’я. Бацька круціў вялізную ручку, прыстасаваную да съяніны, і столъ пачынала ціхі гарызантальны рух, паступова зынікала пад дахам, адчыняючы нам нябёсы. Уздоўж съяніны, якая аддзяляла наш дом ад суседняга, расылі съціплю ды гожыя браткі розных адценін – ад бледна-лілейнага да цёмна-бэзавага. Маці любіла іх і штодня ставіла вазачку з браткамі на стол. З тae пары варта мне бачыць іх дзе заўгодна, і я згадваю дом майго маленства і маладую маці.

...Пачалося сусветнае гора вайны, і бацька набыў у растэрміноўку вялізны прыймач “Тэлефункен”. Штоноч адбываўся сеанс чарадзейнага пошуку нябачных хваляў ды слуханья франтавых навінаў. Відаць, гэтак прагна слухаў радыё Васіль Быкаў са свайго прытулку ў Празе, бо баліць Беларусь, і ад гэтага пачуцця горычы нікуды не падзеца, адно што застаетца – гэта лавіць хвалі ды ведаць, асэнсоўваць, трансфармаваць веды ў жудасны вопыт бясьсільля.

На сыцяне каля прыймача зъявілася мапа далёкай, невядомай мне Еўропы, і бацька прымашоуваў самаробныя сыцяжкі, зрушваў іх на ўсход, пакідаючы цэлія вобласці ў жахлівых вядзьмарскіх праколах.

Раніцой ён узрушана вызвоńцаў знаёмцаў, сяброў, землякоў, гутарыў з калегамі па працы, потым вечарамі яны прыносілі ў наш дом пакункі з дапамогай франтавікам – цёплай апраткай, зімовымі ботамі. Цяжэй за ёсё, як ён пазней казаў, даставалася адпраўка дапамогі морам праз мытныя перашкоды і далёка ня танныя з-за шалёнай адлегласці і вайны тарыфы.

Быў я хлапчуком, і кожны дзень што-кольвеk чуў пра радзіму бацькі. Ва ўсялякім разе, я так успрымаў Беларусь, бо ня ведаў тae далёкае краіны, якую бацька называў радзімай, як і не валодаў моваю, якая хавае чарадзейныя знакі глыбінай, аўтэнтычнай беларушчыны. Паступова мне перадавалася трывога бацькі, боль, ягонае памкненые вярнуцца, разуменне таго, што гэта ня проста бацькава радзіма, а – больш ёміста – бацькаўшчына. Часыцяком я чуў ад яго, што хтосьці насамрэч змушаны займаць ягонае месца ў акопах, і ў гэты час гіне ў ненажэрнай вайні.

Тады здалёк бацька ня мог ведаць ці зразумець, што вайні была таксама ўзаемазынішчэннем двух жудасных па ступені таталітарнасці рэжымаў, якія не пашкадавалі вялікае мора людской крыўі, – ён проста адчуваў бяду, якая дацягнулася да ягонай радзімы, ды вінаватасць за тое, што зъехаў у эміграцыю, хоць сапраўды зъехаў ён па хлеб, які ня мог зарабіць на сваёй зямлі.

Эміграцыя – гэта амаль заўжды трагедыя, і нават найбагацейшаму эмігранту, які нібыта дасягнуў усяго ў жыцці, баліць радзіма. Другасная міграцыя альбо міграцыя вяртання часыцяком ня менш трагічная. З аднаго боку, чалавек мусіць пачынаць жыццё нанава ў іншых, часамі неспрыяльных умовах. З другога, ён можа сутыкнучца з варожасцю асяродку, а таксама наогул трапіць пад жорсткія рэпрэсіі і нават загінуць, як гэта адбылося неаднойчы ў розных краінах сьвету.

Якраз тады бацька, негаваркі самогнік, адварочваўся ад тамашніяй і надзвычай смачнай рыбіны дарада, якую маці багата прыпраўляла ды смажыла цалкам, пакрэольску, – ён сумна даводзіў, што сапраўдная рыба – гэта, безумоўна, прыпяцкі лінь. Маці моўчкі глытала сълёзы крыўды, – хіба ж яна магла знайсці тамака сапраўдную рыбу лінь!

Ён вымаўляў пэўныя кастыльскія слова з іроніяй, бо яны ў чымсьці нагадвалі яму беларускія слова. Як правіла, яны мелі зусім іншы зъмест і супрацьлеглую экспрэсію. Напрыклад, бацька зьдзекліва паўтараў, што la curva del camino (у транскрыпцыі “ля курва дэль каміна”) – гэта, даруйце, не прыдарожная выблядзь, а проста паваротка шляху. Гэтым ён паказваў нам, што ёсё навокал, нават мілагучная кастыльская мова яму чужая. Ён так і пражыў трыццаць трох гадоў тамака з такім пачуцьцём, успрымаючы эміграцыю як прысуд, і гэта найболыш прайвілася ў вайні.

Пад гэты часы сама маці часыцяком, амаль штовечар, распавядала мне індзейскія легенды і міфы, захапляльныя бачыны гісторыі, а таксама і найболыш трагічныя эпізоды вынішчэння цэлых цывілізацый дзеля інтарэсаў гішпанскай кароны, чытала мне ўслыхі кніжкі, вершы, якія ўнушалі пашану і пяшчоту да абарыгенае культуры радзімы альбо зямлі, на якой я нарадзіўся.

Так і сталася з маленства, што ў маёй душы радзіма і бацькаўшчына ніколі не супадалі, дарэчы, як і сέньня, паміж імі заакіянская адлегласць ды бязъмежная рознасць, але яны ўжываюцца ўва мне, як сусінскую самыя розныя людзі і нават краіны ў съвеце. Я выхоўваўся, вучыўся, жыў, дыхаў на кастыльскай мове і абарыгеннай культуры, якія адчуваліся, як краўнасць радзімы, я засвойваў іншыя раманская мовы, але да майго прыезду ў Беларусь я яшчэ не валодаў моваю бацькаўшчыны. Мажліва, няведаныне мовы таксама спрычыніла адчувальную рознасць у душы, хоць гэныя зъявы цалкам натуральныя без якіх-небудзь

матываў. Сёньня я магу сыцьвярджаць, што адна з маіх найцяжэйшых хваробаў мае падвойныя карані: мне балаяць і радзіма, і бацькаўшчына, і почасту лекары ды калегі не разумеюць сімптомаў, альбо скуль пякельны бол.

Крыху пазней ды зусім раптоўна для мяне бацькі пераехалі з Уругваю ў Аргенціну з прычыны эканамічнага крызісу, быццам бы можна ўратавацца ад навалы беспрацоўя на адлегласці ў адну ноч колавым параходам. Тым больш, што колаваму параходу трэба было праплыць нач, а раніцой маленькі гідроплан на тузін пасажыраў пралятаў над тым жа шляхам прыблізна за пару гадзінаў ды рабіў пасадку на рацэ побач з набярэжным праспектам ды муніцыпальнымі пляжкамі, насупраць аэрапорту імя Хорхэ Нуబеры, заснавальніка аргенцінскай авіяцыі.

У Буэнас-Айрэсе бацька арэндаваў ужо ня дом, а сыцілую кватэру ў чатырох невялікіх кварталах ад плошчы Онсэ. Пакоі выходзілі на адкрыты ўсім вятрам і нудным дробным дажджам унутраны дворык, а стромая лесьвіца вяла на тэрасу, дзе маці сушыла бялізу. Сыціласць, вядома, звязвалася з тым, што мігранту трэба пачынаць жыцьцё нанава, а бацька вельмі добра засвоіў геную горкую праўду.

Тады я трапіў у новую школку на сваёй вуліцы Сарм'ента, амаль побач з домам, дзе напачатку вучыўся няўважліва, нярвова, бо адбываліся зъмены настаўнікаў, метадаў навучання, а таксама прыціркі харатаў. Праўда, мяне выручала добрая памяць, часам я слухаў настаўнікаў у паўвуха ды шмат пазней адказваў на іспытах, нібыта вучыў вечары навылёт. Дасюль я помню добрыя вершы, якія лёгка вучыў, калі быў яшчэ трэцякласнікам.

Наадварот, свае вершы я хутка забываю, і заўсёды кажу напаўжартам, што я наогул не злапамятны, але насамрэч адчуваю патрэбу ў тым, каб выслабаніцца, адкінуць мінулае, інакш новыя вершы ўпарты не прыходзяць. Мяноўна таму я сваё чытаю, а не дэкламую на памяць. На маёй радзіме паэт і дэкламатар – розныя асобы, а ў Беларусі ўспрымаеца крыху дзіўнавата, маўляў, як гэта паэт ня помніць уласных твораў. Тамака ён прыватная асoba, а ягоныя кніжкі публічныя. Гэта не замінае чытацкім сустрэчам, але робіць іх іншымі, больш глубокімі. У Беларусі ён публічная асoba, і дэкламатарства – ягоная крэўная патрэбнасць, хоць ён паўтарае тое, што люд чытаў, інакш не праявіў бы цікаўнасці да асобы, але больш грунтоўнае ў філософскім сэнсе слова ён пачуе зредчас.

Якраз тады я зьведаў першае каханье. Нават сёньня, на схіле жыцьця, помню яе імя: Марыя дэль Расарыя Анэа Андрадэ Гранадас Каора.

Ейныя бацькі скасавалі шлюб дэ-факта. Маці працавала медсястрою ў вайсковай лякарні, часцяком дзялякурыла да поўначы, а бацька быў кіношнікам, слынным аператарам мастацкіх фільмаў, і ўвесе час працападаў у творчых вандроўках. Відаць, надта вольная прафесія міжволі паспрыяла разводу, і ён толькі зредчас зядзіжаў дамоў, ды тое ў адсутнасці жонкі – браць адпаведнае аператарскае прычындалыле і кінуцца ў новыя кіношныя прыгоды.

Дзіцячая навэла працягнулася з перапынкамі на гады, сталася адкрыццем істотнае гамы пачуцьцяў, якія суправаджаюць мяне, дзяяваць Богу, і дасюль. Забягаючы наперад, трэба сказаць, што ў 1956 годзе я зъехаў на бацькаўшчыну ўсьлед за маімі бацькамі, якія адарвалі мяне ад радзімы і самі выехалі на два гады раней за мяне, а ў 1988 годзе, праз трыццаць два гады, калі наведаў Буэнас-Айрэс, каб узяць удзел у працы міжнароднага кінжнага кірмашу, я паблукаваў па сваіх мясцінах, зазірнуў у дом на вуліцы Ларэа, дзе яна раней жыла, вядома, з рамантычнае цікаўнасці, што сама па сабе было съмешна, а таксама пад уплывам імгненнага ўспаміну, і раптам дазнаўся ад старога парцье, які, зразумела, мяне не пазнаў, што яшчэ ў маладыя гады яна паstryглася ў манашкі.

І сёньня зредчас я яе згадваю, разумеючы, што тысяча матываў маглі спрычыніць ейны сыход у манастыр. Аднак Бог съведка, у душы застаўся містычны сэнс неверагоднай адлегласці, а таксама непазбежнасці наканаванага шляху.

Але вернемся ў Буэнас-Айрэс.

Праз пэўны час я стаў студэнтам Інстытуту імя М. Марэна і завадатарам студыі пры Незалежным тэатры. Інстытут карыстаўся дзесяцібальнай сістэмай, пры гэтым студэнт, які па пэўным прадмеце меў у сярэднім сем балаў і вышэй ня мусіў здаваць іспыты на сесіях, і гэта заахвочвала нас. Хто атрымліваў сярэднюю адзнаку ад чатырох да шасці балаў здаваў іспыты вусна перад вакацыямі, а калі менш за чатыры балы – вусна і пісьмова пасля вакацыяў. Іспыты былі платнымі, што лагічна, бо праводзіліся па віноўнасці тых, хто горш вучыўся, і бацькі ўплывалі на вучобу патрабавальнасцю, якая таксама дыктавалася ды інсыпіравалася эканамічнымі меркаванынямі.

“Хвасты” наогул не дазваляліся, і студэнт, які ня здаў іспытаў, пераходзіў у катэгорыю вольнага слухача, а праз год ён павінен быў здаць усе прадметы вусна і пісьмова, інакш выключаўся з інстытуту без шкадаванья. Інстытут яшчэ карыстаўся дваццаціццвёрдальнай сістэмай па пытаннях дысцыплін: студэнт, які на працягу году атрымліваў гэныя балы за дрэнныя ўчынкі таксама пераходзіў у стан вольнага слухача пад пагрозай выключэння. Пра кожны бал па дысцыпліне інфармаваліся бацькі, і гэта таксама ўплывала на паводзіны студэнтаў. Інстытут меў раду выкладчыкаў і раду студэнтаў, якія абраўліся штогод. Статут забараняў радам разгляд палітычных меркаваныняў выкладчыкаў і студэнтаў, на тое існавалі даволі ўплывовыя незалежныя прафсаюзы і студэнцкія федэрациі, вядома, па-за варотамі навучальнай установы.

У тэатральнай студыі я прагна праслушаў курс па гісторыі тэатру, майстэрству актора, грыму, сцэнаграфіі. Гісторыя пагрузіла нас у містыку старажытных сьпектакляў розных народаў, у выяўленчы сэнсу эпохальных канонаў. Я згадваю першую лекцыю майстэрства: трэба было легчы на падлогу, расслабіцца да адчуўяння сябе сівым каменем наўзбоч шляху, а потым паступова, вельмі марудна прачынацца, бачыць боскае съятло, зъдзілена адчуваць сябе жывой істотай і паступова ўстаць на съвету. Грыму вучыў нас румын, які прыносіў на лекцыі пакункі кандомаў. Перад намі ён ставіў графічныя лісты з яскравымі тыпажамі, і мы надзымувалі кандомы, каб зрабіць нос, шчаку альбо падбароддзе ці штосьць яшчэ, клейлі надзымутую частку да твару, а потым клаў макіяж. Ён тлумачыў нам, што іншыя пластычныя рэчывы скоўваюць твар цяжарам, замінаюць актору, а тое, што мы рабілі праз пару хвілінай не адчувалася, бо не адцягвала твар вагою цяжкіх, традыцыйных матэрыялаў, не замінала міміцы.

Тым часам я пачаў друкаваць вершаняты, нарысы, аповеды. Тады і зрабіў першыя свае пераклады: вялізна эсэ пра Чэхава і п'есу Растана (адно і другое – з французскай). Безумоўна, гэта былі спробы пачаткоўца. Помніцца і вопыт пастаноўкі п'есы Растана, салодка-пакутлівы працэс стварэння сьпектаклю, першыя паказы ў моладзевым клубе. Мой архіў захаваў сцэнаграфію ды асобныя моманты маёй юнацкай мізансцэны.

Вядома, дома ніхто пра гэта ня ведаў. Мая сястра, найбліжэйшы мне чалавек з нашае сям'і, безумоўна, ня лічачы маці, пабачыла тыя публікацыі ўпершыню нашмат пазней, калі прыехала да мяне ў Менск пры канцы шасцідзясятых.

Пад той добры час студэнцтва часта я бываў у Доме аргенцінскай культуры, які аўядноўваў тагачасную інтэлігенцыю Буэнас-Айрэсу ва ўтульным памяшканыні амаль на рагу Аякуча і Барталамэ Мітре.

Да нас, юнакоў, прыходзілі такія волаты літаратуры, як Альфрэда Варэла, Жоржы Амаду, Мігель Анхель Астурыяс, Эктор Агосці, Леанідас Барлэта, Карлас Дадэт... Яны прыходзілі з лекцыямі, вялі семінары, разъбіралі нашыя опусы, зредчас сёе-тое адбіралі для друку, проста гаманілі паміж сабой і з намі, абмяркоўвалі наўмыні культуры і палітыкі, новыя кніжкі, удалыя артыкулы – быццам бы з роўнымі літаратарамі, ніколі не навязваючы ўласныя ацэнкі.

Пра гэта найлепш сказаў зусім нядаўна Габрыэль Гарсія Маркес (альбо ягоны містыфікатар, я патлумачу гэта пазыней) у тэксьце: “Я ўсьвядоміў, // Што чалавек мае права // Глядзець на іншага зьверху, // Толькі калі дапамагае яму // Падняцца” (пераклад мой). Мажліва, гэта вышэйшая праява пашаны інтэлектуальнага вальнадумства, і гэтымі радкамі любы аўтар мог бы ганаўцыца.

Мімаходзь я закрануў праблему містыфікацыі, і тут я мушу прыпыніцца, згадваць кватэру Борхеса на буэнас-айрэскай вуліцы Майпу, цёмную мэблю, мудрагелісту съвяцільні, пах пажоўкльх, ажно крохкіх кніжак, таямнічы дух шматзначных рэчаў, бурклівы голас прастуджанага спадара, да якога мы, зялёныя яшчэ пачаткоўцы, што займаліся ў майстроўні майго цёзкі Карласа Дадэта, наведаліся нібыта ў музей, але з патаемнай надзеяй разгаварыць яго і штосьці надзвычайнага зразумець, знайсьці знак Усявышняга ў ягоных вачах і адчуць патаемны асяродак геніяльнасці, задаць яму хоць адно пытаньне, на якое, о Божухна, ніхто на съвеце, мабыць, не адказаў і сёньня.

Пад той час Хорхэ Луіс Борхес стаўся славутым як арыстакрат у літаратуре, быццам бы ганарлівы эстэт, ён сымяяўся з тых літаратараў, якія надта ангажаваліся палітычна і ўвогуле дапускалі палітыку, гэную дамачку лёгкіх паводзінаў, у храм літаратур. Ён гэтак думаў, бачыў прызначэнне таленту ў служэнні мастацтву, бо іншага праста ня дадзена.

Мы ў сваёй шчырасці і захапленыні нават не закранулі хваравітай тэмамі. Гэта, нарэшце, яму спадабалася, і ён загаварыў, прыгадаў студэнцкія гады, шалённую прагу да чытаньня, асабліва старажытных, рэдкіх кніжак, і раптам дадаў: “Ня верце казкам пра тое, што я містыфікатар. Зрэшты, верце, гэта гожая казка”.

Вось так: верце і ня верце. Рэчайснасць і казка. Тады мы, бадай, не зразумелі яго. І ня дзіўна, сталыя съпецялісты, мацёрыя борхесазнаўцы дасюль яго не зразумелі. Магутнайшыя літаратуразнаўцы съвету прызналі і прызнаюць, што справіцца з прозаю Борхеса, знайсьці, як кажуць, усе кропкі над “і” змог бы хіба што цэлы калектыв дасыледнікаў, і тое, немавед за які час.

Джон Апдайк назваў яго “пісьменьнікам-бібліятэкам”. Джон Барт пісаў: “Пункт гледжаньня бібліятэкару!.. Апавяданьні Борхеса ня толькі староніні заувагі да ўяўных тэкстаў, але ўвогуле настскрыптум да ўсяго корпусу літаратуры”. Словам, прызнаны містыфікатар.

Прайшлі гады, і неяк у Кактэбелі я пазнаёміўся з абавязнай жанчынай, блізкай сяброўкай усіх маскоўскіх дысідэнтаў, бальшыня з якіх ужо жыла на Захадзе, сінолагам па прафесіі – Яўгеніяй Завадзкай. З ёю лёгка было дзяліцца думкамі, слухаць трапіны меркаваныні пра тагачаснае жыццё, літаратуру, мастацтва. Яна ведала кола маіх інтарэсаў і аднойчы начала размову з захапленыні Борхесам. Бязъмежная глыбіня ягоных твораў гэтак прывабіла, што Яўгенія ўзялася за абсалютна пазатэмную, нікім не заказаную, цяжкую і нібыта недарэчную задачу, якая прадугледжвала праверку і раскрыцьцё ўсіх пазіцыяў, што лічыліся містыфікацыямі Борхеса. Мо ў сілу сваёй навуковай інтуіцыі яна не паверыла ў пануючу версію, паводле якой вялікі Борхес быў зацятым містыфікатарам.

Дык вось, да тых кактэбелскіх сустрэчаў у першай палове 80-х гадоў Яўгенія Завадзкая знайшла шэсцьцісот(!) крываццаў, якія навукай рэгістраваліся Борхесавай гульней у падман, і яна ўпарта працягвала карпатлівую, працу. Гэтае здарэнне праці шмат гадоў, якія аддзялялі дзіве сустрэчы, адкрыла мне сэнс тых словаў пісьменьніка: “Ня верце – верце”. Папраўдзе, калі чалавек гэтак любіў кнігу, асабліва рэдкую, калі “арыстакрат слова” прачытаць як “рафінаваны знаўца слова”, дык можна было б разгадаць таямніцу “містыфікатарства”.

Гэтая першая згадка, яскравы прыклад, калі слыннага пісьменьніка дарэмна залічылі ў містыфікатары. Але другая згадка зусім іншага кшталту. Я маю на ўвазе разывітальны тэкст Габрыэля Гарсія Маркеса “Марыянетка”, які ў 2000

годзе прыйшоў мне па электроннай пошце з Мексікі, дзе ў Габрыэля ўласны дом, тамака жыве і ягоны сын, ачольнік літаратурнай агенціі “Дзіяна”.

Я ведаў, што Габрыэль цяжка хварэў, лекаваўся ў вядомай клініцы ЗША ад раку лімфатычных вузлоў, і быў ашаломлены тэкстам. Калі меркаваць па электронных каардынатах, то тэкст нібыта даслаў ягоны сын. Я “палаціў” у сеціве Інтэрнэту дзеля праверкі і знайшоў гэты ж тэкст, надрукаваны ў вядомых, прэстыжных лацінаамерыканскіх газетах. Гэта пагрузіла мяне ў жалобу, я пераклаў “Марыянэтку” ды апублікаваў у беларускай прэсе, каб Маркесавы чытачы маглі разъдзяліць боль расстаныя.

Публікацыя мела пэўны рэзананс, адпаведны асобе Маркеса, мне званілі бясконца. Праз некалькі месяцаў я дазнаўся, што гэта нібыта была містыфікацыя: хтосьці, праўда, не пазбаўлены стылістычнага таленту, але на ўзоруні мімікрыі, пазыдзекаваўся з нас, склаў гэты тэкст, прымусіў нас паверыць і пакутаваць ад болю, мо і съмеючыся ўпрабоўкі, ня кажучы ўжо пра тое, што мог і насурочыць, наклікаць бяду.

Дзякаваць Богу, Габрыэль Гарсія Маркес пасъля інтэнсіўнага лекавання і доўгай рэабілітацыі пайшоў на папраўку, і гэта галоўнае, хоць і можна лічыць выздараўленыне лекарскім цудам. Але застаецца горыч, агіда ад недарэчнага падману, які таксама чамусыці завеща містыфікацыяй. Да яго, не падзраючы, што юно ўвогуле мажліва, я, як і шмат хто ў съвеце, прыклаў руку сваім перакладам. Каюся, мне пачуліся інтанацыі Габрыэля, якія насамрэч былі спрыгні імітаваныя. Мне падалося, што тэкст мяноўна як літаратурны ўчынак у дадзеных абставінах мог належаць непрадказальному Маркесу. Мажліва, містыфікацыю зрабіў хваравіты зайдросынік альбо літаратурны няўдаліца, але ён павінен быў зразумець, што цягам часу станецца публічным самазабойцам.

У першым выпадку, які адносіўся да Борхеса, мы мелі справу з уяўнай містыфікацыяй, якая насамрэч сталася інтэлектуальнай гульней у падман, аднак другі выпадак патрабаваў працы, вышуку, кансультацыяў, звароту да самых розных крыніцаў, бо съмешна было б пытацца ў Маркеса, скуль гэтая добра зварганеная падробка, якая ўвяла нас у зману.

Пазыней мы адшукалі тэкст пад называю “Імгненыні” ў мексіканскім часопісе “Плюраль”. Заснавальнікам ды рэдактарам часопісу ў 1971-1976 гг. быў лаўрэат Нобелеўскай прэміі Актавіё Пас, а пад тэкстам стаяла імя Борхеса, і справа ў тым, што “Марыянэтка”, якую прыпісвалі Маркесу, і “Імгненыні” Борхеса былі проста блізьняткамі. “Імгненыні” датаваліся ў дзівюх крыніцах па-рознаму, 1973 і 1976 гадамі, таму сталася ясна, што трэба шукаць далей. Нават празорлівец Актавіё Пас паверыў хлусу.

Насамрэч і гэты тэкст – вынік падману. У кнізе “Уся Мексіка” за 1990 год зъмешчанае містыфікаванае інтэрв’ю з Борхесам на сарака пяці бачынах. Там таксама зъявіўся і містыфікат “Імгненыні”. Аўтарка прыдуманага інтэрв’ю – Гэлена Панятоўска, якая тады пісала, што верш нібыта перадаў ёй асабіста Борхес падчас размовы. Гэта выкрыта спадаром Алеа Франка шляхам складанай кампарацыі датаў і фактаў. У гішпанскай газете “Эль Паіс” Франсіска Пірэглі надрукаваў досьлед пад называю “Верш, які Борхес ніколі не напісаў”, дзе ён пацвярджае доказы папярэдніх вельмі дасьведчаных аўтараў.

Далейшыя пошукуі паказалі, што “Імгненыні” (альбо “Марыянэтка”) быццам бы належаць піру Надзіны Стэйр. Аднак праблема ў тым, што літаратурная крытыка не падначаленая прымітыўнай логіцы: съцвярджаючы, што тэкст не належаў Борхесу альбо Маркесу, мы не даказываем, што аўтарам зъяўляецца Надзіна Стэйр. Праз два тыдні росшукаў мне паведамілі, што спадарыня Стэйр, якая нібыта нарадзілася ў Люксембургу, штат Кентукі ды адышла ў 1988 годзе ва ўзросце 86 гадоў увогуле ніколі не існавала, ва ўсякім разе, пад гэтым іменем аль-

бо літаратурным псеўданімам... Гэта было праверана з дапамогаю кампетэнтных лойсъвільскіх журналісташ.

Пошук зацягнуўся, у ім прымалі ўдзел дзесяткі адмыслоўцаў, у Нідэрландах быў створаны інтэрнэт-сайт, дзе збираліся сьведчаныні, даты, факты, версіі. Нарэшце, Ільза Карвальла паведаміла па сецыве ўсяму сьвету гішпанамоўнай філалогіі, што знайшла ідэнтычны “блізнянікам” тэкст “If I had My Life to Live over”, пад якім стаіць подпіс Дона Гіральда (Don Herold), вядомага амерыканскага карыкатурыста, у часопісе Reader's Digest, за каstryчнік 1953 году.

Знайшла яна і дачку Гіральда, пісьменынцу Дорыс Гіральд Аэнд, якая і пацвердзіла аўтарства свайго бацькі. Мае даўнія сябры выканалі ўрэшце заключную просьбу і праверылі гэты літаратурны факт de visu.

Такім чынам, шматлікія версіі сыпліся ў непрыемнай знаходцы шэрагу містыфікацыяў, якія за паўстагоддзе нацягвалі на сябе маску арыгінальных тэкстаў. Борхес і Маркес, слынныя таленты літаратуры сьвету, зъянданыя доўгай авантурай падману, а затым і ўпартага досьледу, ня мелі дачыненія да тэксту. За словам містыфікацыі часыцяком крыеца яшчэ і прымітыўная, ілжывая ды бессэнсоўная авантура.

Увогуле мастацкая літаратура – гэта перадусім плён таленавітага ўяўленыя, якое стварае віртуальную, часыцяком фіктыўную рэчаінасць (fiction). Суаўтары (пісьменнік-чытач, а таксама пісьменнік-перакладчык-чытач) вядуть разам дасыльдаваныне чалавека і ягонага жыцця праз віртуальнасць, і гэтак таксама спазнаюць неабдымы Божы съвет. Бывае і так, што літаратура містыфікуе факты дзеля раскрыцця ісціны. Аднак жыццё таксама ўмешваецца ў літаратуру, дыктуючы ўласныя правілы гульні, а часам і ўводзячы ў сферу літаратуры слабога чалавека, які і падкіне грэх містыфікацыі, нібыта штучную костку – у храм літаратуры.

Мае ўспаміны нанізываюцца далёка не паводле жыццёвой храналогіі, а падначаленны хітрыкам памяці, якая імгненна падбірае нібыта алагічныя сувязі, выходзячы за рамкі быццам бы нармальнай хады аповеду. Зрэшты, чалавечы волыт грунтуеца на кампарацыі рэчаў, фактаў, эмоцый ды падзеяў, паміж якімі часыцяком – шматгадовая адлегласць.

Тамашнім, лацінаамерыканскім пісьменнікам і дзеячам мастацтваў жылося даволі сціпла. Амаль усе недзе працавалі: у выдавецтвах, газетах, часопісах, кнігарнях, школках і каледжах. Хіба што тузін з іх здолеў часамі пражыць ад сваіх ганаараў. Сярод іх – і тое не заўсёды – Хорхе Луіс Борхес, Эрнеста Сабата, Альфрэда Варэла, Рауль Лара ды іншыя славутасці. Нават Хуліо Картасар шмат гадоў працаваў перакладчыкам у ЮНЕСКА. Першыя ягоныя кніжкі наогул былі безганаарнымі.

Мой першы літаратурны настаўнік і цэзка Карлас Дадэт працаваў камівайжэрам, ездзіў на старым аўто па гарадках і вёсках, індзейскіх селішчах з гандлёвымі каталогамі ды ўзорамі, ведаў асабісту сотні і сотні людзей, з якіх і складваліся ягоныя персанажы. За доўгія гады пыльнай, як кажуць, працы ён меў сціплы дом у сарака кіламетрах ад Буэнас-Айрэса ды добрую бібліятэку. Гэта далёка на горшы выпадак, бо на заробак гандляра ў кнігарні, які атрымлівалі досыць вядомыя паэты, наўрад ці маглі сціпла пражыць.

Бывала і так, што пісьменнік друкаваў кніжку за ўласныя, а хутчэй, пазычаныя, сродкі, а потым мусіў клапаціцца пра продаж звычайна невялікага накладу, ісці да гандляроў, якія бралі некалькі асобнікаў на спробу рэалізацыі, а часта і вярталі іх. У выпадку продажу аўтар атрымліваў і свой прыбытак – восем адсоткаў ад наміналу, гэта значыць, пры малых накладах, сылёзы. Заставаліся яшчэ і публічныя чытанкі, дзе прысутныя набывалі квіткі ды кніжкі. Права быць пачутым давалася цяжка, далёка на кожны праўбіваўся да чытача. Сістэма сапраўды досыць слушная, для літаратуры – ахоўная, інакш адываеца яе дэвальвацыя.

Таму, уласна кажучы, літаратурная справа ніколі не была перспективай кар'еры альбо дабрабыту. Прагматычны люд заўжды шкадаваў бацькоў, чые дзеці абіралі філософию, літаратуру альбо мастацтва як жыццёвага-прафесійны, але тым часам ахвары шлях. З гэтага зараблялі хіба што транснацыянальныя выдавецтвы, якія пераважна мелі асноўны дом у Гішпаніі ды філіі ў вялікіх лацінаамерыканскіх сталіцах. Гэта індустрывя і гандаль, якія заснаваныя на глебе таленавітай творчасці.

Я кажу пра гэта і заадно нагадаю, што за Саветамі складалася штучнае становішча, калі дзяржава імкнулася даказаць усяму съвету пра росквіт літаратуры і мастацтва пры “сацыялізме”, таму ганаары плаціліся за памер кнігкі, а не за вартасць альбо рэалізаваныя асобнікі. Нават прыдумалі стаўку за кожны паэтычны радок, і славутая “кароткасць – сястра таленту” страчвала сэнс.

Ясна, што якасць здольныя вызначаць адмыслоўцы, якія заўжды зневажаліся ўладнымі функцыянерамі, а рэалізацый накладу почасту мела палітычнае значэнне. Самым вядомым пісьменнікам мог стацца найболыш балбатлівы, асабліва ў каляпалітычнай сферы халуйства. Дэфармацыі давялі савецкую літаратуру да злавесных скажэнняў, бо ў адной фанабэрystай краіне “нарабілі” пісьменнікаў ды класікаў больш, чымся мелася ва ўсім съвеце. У выніку атрымаўся літаратурна-мастацкі “стопудовы ўраджай”, хоць тады таксама зьяўляліся магутныя, а то і геніяльныя творы.

Беларуская літаратура дала дваццатаму стагоддзю менш слáўных імёнаў, чымся была здольней, у гэтых умовах не магло быць інакш: нават патэнцыйна лепшыя былі забітыя ў лагерах, адныя як нацдэмы, другія як шпіёны. Тады мала хто ўратаваўся. Аднак шмат хто з іхніх “пасълядоўнікаў” дасюль плача па щасцільвых, заможна-нафтавых часах літаратурнага валу ды гатовы лезыці любому кірауніку ў сраку, дыфамаваць незалежных духам пісьменнікаў, толькі б захаваць ілюзію вяртання ў пустамельства мінулага. Калі краіна ў стане крызісу ды рэгресу, да сапраўднай літаратуры няма справаў. Пазней, пры спраўджанні надзеяў на дэмакратыю і рыначны склад эканомікі, які рана ці позна настане (але хутчэй позна), вартасць літаратурнага твору ня будзе вызначацца яго памерам, бо да гэтага ў цывілізаваным съвеце нават вар'ят ня здольны дадумашца.

У другой палове дзесяцігоддзя гадоў савецкасць шмат у чым вярнулася, мы зноўку маем, як і раней, монную ідэалагічную цэнзуру з боку выдавецкіх (газетных, часопісных) ачольнікаў і рэдактараў, забарону імёнаў, знявагу здольнае мовы. Квітнеюць наогул неўласцівія беларусам кан'юнктура, у асноўным, бяз Бога ў душы, якою карыстаюцца ў мэтах далёка не літаратурных, ды ненажэрная нянявісць да рэлігійных, грамадскіх ды ўсялякіх іншых іншадумцаў. Тымчасам хіtradумна адчыненая шлізы для неабмежаванага рынку сублітаратуры, якая адштурхоўвае чытача ад сапраўдных твораў. Зараз, вядома ж, педалюеца савецкая песня як недасяжная вышыня беларускай культуры. Папсовая песня, пераважна на мове метраполіі, якая даспадобы начальнству і запаланіла эфір, замяніла ў вачах люду ўсю разнастайнай палітру беларускай культуры. Аднак, на мой погляд, наступіла не стагоддзе пагібелі моваў і культуры, а час стабілізацыі і ўратаваньня вялікай ды разнастайнай спадчыны Беларусі і чалавечтва, нават калі на гэта цэлае пакаленне інтэлектуалаў пакладзе адведзены Богам творчы час.

У 1968 годзе я ездзіў у Горадню па літаратурных справах. У аэрапорце мяне сустрэў Васіль Уладзіміравіч Быкаў. Ён правёў да гатэлю ды прызначыў сустрэчу ўвечары каля Фарнага касыёлу, каб пайсыці да яго дадому. Я схадзіў у рэдакцыю “Гродзенскае праўды”, каб адзначыць камандзіроўку, ды заўважыў: у кабінцы галоўнага не было крэслаў. Дзядзька, які прымаў мяне, перапрашаў, маўляў, сέньня партход, і крэслы зьнеслі ў залу. Пазней я дазнаўся, што гэта быў за

сход. Я накіраваўся па сваіх спрахах, пісаў я тады пра жанчыну цяжкага лёсу, якая ратавала палонных падчас акупацыі, трэба было сустрэцца з ёю, запісаць, а потым і зьверыць тое, што яна помніла, з памяццю іншых.

Увечары мы з Васілём сустрэліся, ён павёў мяне дадому, і неўзабаве завіталі Карпюк і Клейн. Гаспадар уключыў музыку, уставіў аловак у дыск тэлефону, як мы тады рабілі, нібыта гэта магло ўратаваць ад падслухоўкі, і тады я дазнаўся, што на партсходзе якраз і выключалі з партыі Аляксея Карпюка на падставе выдумак. Гамонка была доўгай ды сумнай, пачостка – моцнай, і мы разьвіталіся недзе апоўначы. Атмасфера несвабоды, сущэльнага перасъеду іншадумства засмуціла нас.

Пазней мы сустракаліся з Васілём, калі ён наядзіхаў у Менск, а сустрэчы сталіся больш частымі, калі ён пераехаў жыць у столны горад. Гэта толькі пачатак, бо ў 1989, калі заснавалі Беларускі ПЭН-цэнтр, адразу ён падключыў мяне да справы з першага паседжання ў Доме кіно, дзе сёння ўзноўлены касыцёл святых Сымона і Алены. Гэта быў час стварэння і “Мемарыялу”, і “Мартыралогу Беларусі”, і “Беларускага народнага фронту”, зорны час адзінага, бадай, харызматычнага лідэра тагачасных беларусаў Зянона Пазняка, і амаль усе сходы адбываліся ці то ў Доме кіно, ці то ў Доме літаратара. З тae пары мы сустракаліся з Быковым часыцей на абмеркаваныні проблемаў ПЭН-цэнтра, але ні разу за гэтую кітапісці і ягоныя ацэнкі рана ці позна набывалі контуры горкай ды балючай рэчаіснасці. Ён таксама бываў у мяне дома, ставіўся з сімпатыяй да маёй жонкі.

Наогул грамадства намалявала сабе вобраз крыху жорсткага, нелюдзімага, сквашнага на слова, заўсёды спахмурнелага Быкова. Насамрэч Васіль быў пышчотным, вяёлым чалавекам, выдатным імгненным карыкатуристам, адданым сябрам, заўсёды гатовым камусыці дапамагчы, нават ня маючи чым, і гэтым, дарэчы, карысталіся. Ён не любіў публічнасці ягонай асобы, часыцей нагадваў пра тое, што сам лічыць сябе прыватнай персонай, аднак, калі гэта было патрэбна, ён выказваўся мужна і вельмі дакладна, бо праўда была стрыжнем харектару, маральнай апораю і сэнсам ягонага жыцця.

Краіна паступова адыхаў ад перабудовы, з 1994 году распачалося зацятае вяртанье ў мінулае. Васіль ня мог спакойна дыхаць на радзіме, дзе яго цкавалі па-чорнаму амаль штодня. Пасля вялікага міжнароднага форуму ў абарону демакратыі і культуры, які ладзілі мы ў Менску, пасля кангрэсаў Міжнароднага ПЭН-клубу з нашым узделам мацнелі міжнародныя контакты Беларускага ПЭН-цэнтра. Такім чынам мы засябравалі з калегамі, што працавалі ў Фінскім цэнтры, і ў нас узынікла ідэя накіраваць Васіля на часовае жыццё да нашых сяброў.

Цягам часу гэныя праграмы развіваліся, і гэта дазволіла падтрымаць Васіля, безумоўна, ня лічачы таго, што замежжа – ніяк не радзіма, але тымчасам маўклівага дысідэнта Быкова перасталі шырока друкаваць, лаянка тых самых цэрбераў, якія атручвалі ягонае жыццё, як толькі ён вызначыў свае пазіцыі праўдара не магла ўжо сцішыцца. Гэта было адзінае выйсьце.

Гэтак Васіль апынуўся ў Фінлянды (у мяне на стале здымак з ім, зроблены ў Хельсінкі), а пазней у Вілендорфе каля Берліну, у Франкфурце-на-Майне. Мы званілі яму амаль штотыднёва, высывялялі ягоныя адносіны да нашых рашэнняў, звязвалі, як кажуць, крокі, інфармавалі яго аб падзеях на радзіме, перасыпалі яму пошту. Дужа дапамаглі нам у гэтым і Міжнародны парламент пісьменнікаў, і нацыянальныя цэнтры ПЭН-клубу. Дарэчы, перад ад'ездам Васіль пакінуў у нас свой кампутарны подпіс презідэнта ПЭН-цэнтра і надаў права ставіць яго, калі будзе патрэбна, для подпісаў па грамадскіх, няўрадавых спрахах, выказаўшы гэным учынкам поўны давер да нас...

Настануў момант, калі прэзідэнт Чэхіі Вацлаў Гавел дазнаўся ад нашых сяброў пра справы Быкава і палітычны за гонар запрасіць яго на жыццё ў Прагу.

У ліпені 2001 году я захварэў і пакінуў пасаду ў ПЭН-цэнтры пасля доўгай працы. Як толькі наведваў Менск, Васіль заходзіў да мяне, я ўжо адчуваў сябе вельмі цяжка. Мне паставілі дыягназ, нібыта прысуд, і я ня мог уяўіць нават у страшным сыне, што мяноўна яму, даражэньюкаму нашаму Васілю, наканаваны такі бязылітасны лёс. Крыху пазней у Празе знайшлі ў яго падобную хваробу, праўда, іншага характару, дасьведчаныя хірургі зрабілі аперацию, але ж ня здолелі пакінуць яму, съветламу, шанцаў.

Мы былі на сувязі, асабліва калі я зъехаў часова ў Нарвегію са спадзевам на лекаванье, дзе на гэны момант мяне неаднойчы апераўвалі. Ірына Міхайлаўна, Васілёва жонка, мужная жанчына і сапраўдная ягоная паплечніца, рабіла ёсё, каб яго падтрымаць... Як я хацеў бы прачытаць кніжку, напісаную самой Ірынай Міхайлаўнай, яна сапраўды ведае шмат больш за іншых, бо толькі ёй Васіль давяраў свае думкі, свае адносіны да сяброў шчырых і двухлікіх, да сваіх тэкстаў і паводзінаў. Я прасіў яе пра гэта ў нашых тэлефонных гутарках спаміж апераций, і сёньня гатоў прасіць, – пішыце, дарагая Ірына Міхайлаўна, Бог съведка, гэта вельмі патрэбна!

Я ведаю шчодрых душою, бескарыйслівых і адчайных сяброў Васіля, якія і сёньня засталіся імі, але ніхто з іх і не падумаў абвясціць сябе лепшым ягоным сябрам. Гэта як традыцыйна-савецкая формула, – калі называеш пісьменніка, дык авалязкова трэба пісаць альбо вымавіць “знакаміты”, “вядомы” і неяк асабліва тытуляваны альбо цяперака “лепшы сябра”, нібыта люд ня ведае, хто чаго варты.

Пад дзень народзінаў Васіля я пазваніў Ірыні Міхайлаўне, у Менск, куды яны разам прыляцелі, маючы пры сабе квіткі на адваротны рэйс у Прагу, але Быкаў пагадзіўся пакласыці ў Бараўляны, дзе яго прынялі вельмі добра, раней ён мне асабіста казаў пра гэта нават са спадзянкай, і мы з ёю крыху пагутарылі, дамовіліся, што яна перадасыць яму нашыя з жонка Тамараю віншаванкі ды зычэнні ў лякарні.

На наступны дзень я даведаўся, што на выходныя, калі ў клініках працуець адныя дзяжурныя, кладуць Васіля ў рэанімацію на добрыя дагляд, і гэта занепакоіла, бо мы ведалі сапраўднае становішча, а 22 чэрвеня, на ўгодкі вайны, асэнсаванье якой заняло трагічныя думкі на цэлае жыццё, уключыўшы, як заўсёды ўвечары, “Свабоду”, мы пачулі чорную навіну...

Дзяякоўчы майм звянкам, кампутарнай перапісцы ды незалежным сайtam, я сачыў за падзеямі ў глыбокім смутку, чуў дыхтоўныя, балочныя слова, а таксама тыгады тых, хто перадусім падкрэсліў, як любіў яго родненькага Васіль, – яны і ад съмерці прыхоплівалі ўяўныя, недарэчныя купоны славутасыці.

Народнае пахаванье ўзрушыла мяне, усё ж людзі ня здолелі заставацца дома, а разьдзялілі боль, заадно абвясціўшы ўсяму съвету, каб зьведаў ён пра яшчэ адну старонку беларускае трагедыі.

Выкарыстаць апошнюю кропку Васілёвага жыцця дзеля афіцыйнай прапаганды не ўдалося, нават шэрагам “вытанчаных” правакацыяў наступных дзён. Сыцілы наш Васіль сам ніколі не лічыў сябе духоўным лідэрам альбо сумленнем нацыі, як мы шчырыя меркавалі і сапраўды адчуваём. Ён, безумоўна, разумеў вагу свайго імя і свайго слова, але жыццёвымі ўчынкамі, творчасцю і адносінамі да сумлення ён стаўся найвялікшым ды сыцілым беларусам дваццатага стагоддзя. Беларусь асірацела падчас навалы, і сёньня замест жывой постаці Быкава, ягонай съветлай усьмешкі, жыццядайнай мудрасыці мы маем незагойную рану. Ці гэта нічога не падказвае беларусам сёньня? Хіба не баліць душа? Хіба амаль недарэчнае цяперашнje жыццё ня ганьба?

Юрась Малаш

...будзець час, прыйдзець той час,
што і ў нашай абнехаенай краіне
заквітуць гайна дзўныя кветкі
і хараства прыйдзець час...

“На пакрасу жыцьця...”

Слова пра беларускага “небазнаўца” Язэпа Драздовіча

Я салдат, ветэрэн!
Дваццаць лет праслужыў цару Мікалаю.
Перанёс я німала і зьдзекаў і ран,
А на старасыці лет як жабрак
валачуся па роднаму краю...
Мяне пан у салдаты аддаў
За маю перад ім ніпакору....

Гэты верш Язэпа Нарцызавіча Драздовіча, падпісаны ім псеўданімам “Язэп Забыты”, мне пашчасыцілі знайсыці ў аддзеле рэдкай кнігі Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Я. Коласа яшчэ ў 1980-х гадах. За прыгожым каліграфічным пісьмом хавалася тое “набалелае-перабалелае”, што з 1920-х гадоў нябачна прысутнічала ў жыцьці мастака, археолага, пісьменьnika, збіральніка народнага фальклору і, нават...amatара тэарэтычнай астрономіі. Лёс Язэпа Драздовіча нельга назваць шчасльвым, сваё жыцьцё ён ахвяраваў роднай краіне – Беларусі, ён – яе “вечны вандроўнік”. На жаль, да цяперашняга часу мастацкая, літаратурная, навуковая, краязнаўчая, педагогічная спадчына Я.Драздовіча для большасыці беларусаў застаецца таямніцай...

Язэп Драздовіч нарадзіўся 1(14) кастрычніка 1888 году ў засыценку Пунькі (цяпер Віцебская вобласць) у сям'і беззямельнага шляхціча. У 1906-1910 гадах вучыўся ў Віленскай школе маляваныя. У Вільні Драздовіч апынуўся у насычанай атмасфери беларускага культурнага жыцця, дзе разам з Аляксандрам Уласавым, Іванам і Антонам Луцкевічамі, Вацлавам Ластоўскім, Якубам Коласам далучыўся да выдання першай беларускай газеты “Наша ніва”. Драздовіч аформіў вокладку “Першага беларускага календара на 1910 год”, стварыў некалькі накідаў для назвы газеты “Наша ніва”, рамантыйчнай выявай жанчыны аздобіў кнігу вершаў Канстанцыі Буйло “Курганныя кветка”. У 1910 годзе Драздовіча прызвалі ў войска, служыў ён ваенным фельчарам. Але нават з войска ён дасылаў у рэдакцыю “Нашай нівы” свае графічныя малюнкі, сярод якіх малюнак “Ахвяраваныне”, што сімвалізаваў памкненыне беларусаў парваць путы рабства і вырвашца на свабоду.

Сімволіка-алегарычная, нацыянальна-рамантыйчная накіравана сацьць, як і гісторычна дакладнасць застануцца адметнымі мастацкімі рысамі мастака на працягу жыцця. І працоцкімі стануцца слова Я.Драздовіча, напісаныя ім у 1913 годзе: *“Будзець час, прыйдзець той час, што і ў нашай абнехаенай краіне заквітуць гайна дзіўныя кветкі і хараства прыйдзець час. Мы аджывем свой век, нас не будзе, але пасъля нас знайдуцца людзі, іх пашлець Бог і выдаесьць новае пакаленыне народу на пакрасу жыцця”...*

У 1919-1920-х гадах Язэп Драздовіч працаваў выкладчыкам маляваныя ў беларускіх гімназіях у Менску. У вольны час замалёўваў краявіды Верхняга гораду, неаднойчы наведваў старожытнае Заслаўе, дзе, як і на рацэ Нямізе ў Менску, праводзіў археалагічныя раскопкі, падрабязна замалёўваў гісторычныя мясціны. Вынікам гэтых гісторыка-археалагічных дасьледванняў зьявілася першая ў беларускім мастацтве серыя партрэтаў абаронцаў роднай зямлі – по-лацкіх князёў Рагвалода, Усяслава-Чарадзея, Брачыслава, Барыса-каменякова, смаленскага князя-кніжніка Рамана Расыціславіча. Разъбіяныя скульптуры князёўны Рагнеды і першадрукара-асветніка Ф.Скарыны занялі месца ў пакоях Інстытуту беларускай культуры. На жаль, іх далейшы лёс невядомы. Як не захавалася і серыя графічных малюнкаў створаных каля “вальнай царквы” (так называлі ў Заслаўі мясцовыя жыхары Кальвінскі збор 16 стагоддзя), бо альбом па словах мастака “згарэў у пажары”. Першыя малюнкі Драздовіча, сярод якіх “Гарадзішча”, “Верхні горад”, як ілюстрацыі ўвайшлі ў кнігу А.Смоліча “Геаграфія Беларусі”, выдадзеную ў Менску ў 1919 годзе.

Драздовіч стварыў шмат заставак, ілюстрацыяў да першых кніг-читанак і лемантара на пачатку 1930-х гадоў, якія друкаваліся ў Заходній Беларусі. Прыход сюды “новай польскай улады”, як і адсутнасць жыльля і фінансавых сродкаў, прымусілі Я.Драздовіча ў 1921 годзе “пехатой” вяртацца на сваю Барысавічскую ў вёску Германавічы (Шаркаўшчынскі раён, Віцебская вобласць), дзе ў хуткім часе памірае ягоная маці... Менавіта маці Юзэфа выхавала ў юнака пачуццё павагі і гонару да роднай зямлі і мовы, кажучы, што “край наш забраны. Але гэта ня Польша, а Беларусь. А мова, што называюць “простай” – гэта беларуская мова.”... На сваёй бацькаўшчыне Я.Драздовіч пачынае пісаць “гісторычна-бытавы” раман “Гарадольская пушча”, дзеяньне якога адбываецца ў 14-м стагоддзі. Шмат беларускіх паданняў, як і апісаныне этнографічных рэчаў, якія Драздовіч знаходзіць у мясцовасці Гарадольской пушчы, надаюць твору надзвычай цікавае гісторычнае, а часам і містычнае дзеяство. Унікальны фальклорны, гісторычны матэрыял прадстаўлены на рукапісных старонках ня толькі са скрупулёзнай падрабязнасцю дасьледчыка, але цікава і жывы апрацаваны ў мастацкую форму беларускага слова: *“А на гэтай гарэ Чалавой у старадаўнія часы, калі ў Полацку, слайным горадзе, на прадзамчышчы, гучны*

звон вечавы там вісеў і гудзеў сазываючы народнае веча, – тады вежа Празор, а на водаль стажар, тут стаялі. На вершаліне гэтай высокай і зрубнай вежы Празор, горан тут гарэў дзень іnoch незгасаочы. А на гэтым гарне, калі трэба было ў ліхія часы, пад час небясьпекі, у Палацкі весьці паслаць сыгнальнымі знакамі, – смалу ды бяросту палілі, днём дымам, а ночы съветам агню, ад гары старажоўкі, з празору на празор, з вежы на вежу перадавалі, аж да самога Палацку. Гэтак калі вораг адкуль дзе зъявіўся і вайной ішоў паграждаочы, то ўжо ў Палацку ведалі аб гэтым, ведалі добра на якім ён шляху, як далёка, ды як і дзе яго можна сустрэць, каб не даць яму ходу. А калі вораг ліхі ўжо прыбліжаўся і пагражаў мясцоваму люду нямінучай бядой, то чынілі трывогу, палілі стажар, – агромністы стог з карчоў-смалякоў, а з вежы высокай, з празору, у трубы трубілі безутынку. А голас ад трубы такай, якую на тушичы дайней паstryры ўжывалі на паstrахі лютаму зъверу, – далёка-далёка чуваўся. А калі вораг быў так блізка, што нават пагражай самаму празору, тады й самую вежу-празор у пажар абырталі, палілі”.

На вялікі жаль, раман “Гарадольская пушча” застаўся незавершаным, але тыя рукапісы, якія захаваліся ў бібліятэках і архівах Літвы і Беларусі, безумоўна, маюць нацыянальную і мастацкую вартасыць. Бо такога надзвычай цікавага гістарычнага распovedu беларусы ня ведалі да часоў У. Караткевіча.

Узвышаныя і хвалюочыя слова пра Бацькаўшчыну ў паэме Я.Драздовіча “Трызна мінуўшчыны” (1936). Зьдзіўляюся той простай, насычанай форме сказаў, якія ўздымаюць гонар ды абуджаюць пачуцьці. Сапраўды, быццам нейкая энергія насыціла цела, узрушыла дух і дараўала сілу, якой нам так не хапае сέньня:

“Старана мая
Старадаўная,
Ты была для нас
Калісць сладкая,
У сям’і славян,
Як дастойная,
Незалежная,
Самастойная,
Ні пагорджаная,
Ні пакутная,
А свабодная,
Ды магутная,
Сілай сільная,
Правам праўная,
Старана мая,
Старадаўная...”

Гартаючы старонкі жыцьця і творчасыці Язэпа Драздовіча кожны беларус адкрые для сябе невядомы і захапляльны съвет беларускай мінуўшчыны. Ягоная паездка на Піншчыну ў 1926 годзе захавала для беларусаў “залатую калекцыю” этнаграфічных малюнкаў. Тут замалёўкі капліц і сакральных крыжоў, якіх сέньня няма, гаспадарчыя будынкі і хаты пінчукоў, узоры брычак і вульляў, як і мясцовыя краявіды вёсак Лозічы, Сернікі, Шаломічы, вядома ж партрэты пінчукоў у народных строях, керамічны і бандарны посуд і г.д.. Драздовіч сабраў унікальны лінгвістычны слоўнік мясцовых гаворак, багатую калекцыю вясельных песьняў:

“А ў Тураве на мураве,
а ў Кіеве на раначку
Ходзе Янка па беражку...
– Ды чаго ж Янка тута ходзіш
Ці ты ж Янка рыбу ловіш,

Ці ты Янка людзей пераводзіш ?”
 – Ліхі мае пераводы
 Абліваюць горкі сълёзы,
 Як сок цяча із бярозы.
 Была ў мяне жонка міла
 Была ў мяне жонка міла
 На камяні ножкі мыла
 ў Дунай-рэчку затанула.
 Трох дзетак пакінула
 Чацьвёртую павітачку.
 Трудна сэрцу й жываточку:
 “Не плач Янка, не журыся
 Шчэ малады, – ажэнішся.
 Не плач Янка, не печалься
 яшчэ молад ажэнішся”.

Увесь сабраны матэрыял з Піншчыны Я.Драздовіч перадаў у Вільню ў Беларускі музей імя Івана Луцкевіча, з якім мастак доўгі час супрацоўнічаў, і пры якім існавала Беларускае наўуковае таварыства. Пасьля ліквідацыі ў 1945 годзе Беларускага музею багацейшая калекцыя Я.Драздовіча разам з іншымі знаходзілася ў розных наўковых і культурных установах Літвы і Беларусі. Пасьля 1950-1960-х гадоў творы з калекцыі Я.Драздовіча пачалі вяртацца ў Беларусь, а з 1990-х гадоў – экспанавацца на выставах у музеях рэспублікі.

Праца настаўнікам майстэрства ў беларускіх гімназіях у Радашковічах (1926) і Навагрудку (1927-1930), у польскай школе горада Глыбокае (1924) сталі для Я.Драздовіча новым шляхам разьвіцця педагогічных здольнасцяў і мастацкага майстэрства, як і духоўнага выпрабавання. Адзначым акварэльную серыю краявідаў Глыбокага, але ж асабліва ўражвае жывапісны партрэт Францішка Скарэны, створаны ў 1926 годзе, і які пазнаецца на фотаздымку з вучнямі гімназіі ў асяродку мастацкіх твораў, падрыхтаваных для выставы. Наваградскі перыяд паспрыяў нараджэнню велічнай гісторыка-пазнавальнай серыі “Замкавага будаўніцтва на Беларусі” (Мір, Навагрудскае замчышча, Меднікі, Ліда, Крэва, Гальшаны...). Па сутнасці гэта ня толькі дасканалая мастацкая фіксацыя гістарычных помнікаў, але і глыбіннае адчуванне гісторыі, настолькі удала выбірае мастак ракурс для сваіх графічных працаў.

У 2008 годзе ў фондах Нацыянальнага музею гісторыі і культуры Беларусі я адшукаў малюнкі вучняў Наваградскай гімназіі, зробленыя пад кірауніцтвам Я.Драздовіча ў 1927-1930 гады. Малюнкі керамічных глякоў, збаночки, талеркі былі расыпісаныя яркімі расыліннымі ўзорамі. Яны зьдзівілі наведвальнікаў сваёй прыгажосцю на выставе “Зямля і космас Я.Драздовіча”, якая рыхтавалася сумесна з некалькімі беларускімі музеямі.

Багатую калекцыю вясельных песніяў запісаў “дзядзька Язэп” на роднай Дзісеншчыне ў 1930-я гады. У гэты час ён шмат вандруе па вёсках і пакідае ў сялянскіх хатах майланыя дываны, па якіх можна вывучаць гісторыю роднай старонкі, а разам з тым зачаравана дэвіцца прыгажосцю беларускіх краявідаў з белымі лебедзямі і ветразем у люстэрку паснушчых азёраў з сярэднявечнымі замкамі па берагах.

Напрыканцы 1930-х гадоў Я.Драздовіч працягвае свае вандроўкі па навакольлі Дзісеншчыны, праводзіць археалагічныя раскопкі, дасыледуе старасьветчыну, заноўвае мясцовыя паданьні, робіць накіды старажытных паселішчаў і гарадзішчаў. Вынікам гэтай працы зьявілася ягоная рукапісная праца “Дзісенская дагістарычная даўніна”, па якой сёняня беларускія археолагі адшукалі болей за 20 гарадзішчаў. Язэп Драздовіч ня толькі зьбірае краязнаўчыя матэрыял, але спрабуе асэнсаваць гэтыя факты ў гісторыка-культурным разьвіцці беларускага этнасу.

Астронамічныя дасьледваньні Язэпа Драздовіча, бадай, самае неверагоднае, самае цікавае і невядомае з усёй яго літаратурнай спадчыны. У 1931 годзе ў Вільні за ўласныя гроши ён выдае невялічкім накладам “Нябесныя бегі” – пазнавальную книгу па астрономіі на беларускай мове. Да гэтага часу кніга застаецца ўнікальным выданьнем у Беларусі на роднай мове па астронамічных ведах. Мне вядома ўсяго чатыры экземпляры гэтай кнігі. Асаблівую каштоўнасьць выданьню надаюць 16 астронамічных лініятаў, створаных мастаком. У 1932-1934 гадах Я.Драздовіч жыве ў Вільні, дзе піша свае астральныя вандруўкі на планеты Сонечнай сістэмы. Захавалася каля 20-ці записаў ягоных астральных вандровак на Месяц, Венеру, Сатурн, пазначаныя ім “У чорным лабірінте”, “У мурах Трывежу”, “Краіна Аўрыя” ды іншыя. Невялічкая частка з астральных вандровак зъмешчана ў “Дзённіку” Я.Драздовіча, які ў скарочаным выглядзе друкаваўся ў часопісе “Маладосць” на пачатку 1990-х гадоў. Шкада, што беларусы ня маюць магчымасці пачуць гэтыя незвычайнія таемніцы словаў астральных снавідкаў. Таму праз семдзесят гадоў далучымся трошачку да гэтых касымічных цудаў і мы, каб пабачыць разам з Язэпам Драздовічам “пласкатварных лунідаў” (жыхароў Месяца), якіх ён сустрэў у цырку Платона на Месяцы:

“Адчаліўшыся думкавым зрокам ад гэтай высокай тэррасітай скалы з плоскатварымі лунідамі і перанёшыся на супрацьлегжную старану яру гэтай цясніны, я апынуўся як раз на tym мейсцы на тэрасе, дзе раней перад гэтым бачыў уцякаючых з калідорнай цясніны круглагалавых. А зрабіўши рух уздоўж гэтай тэррасы, я напаткаў і тут яничэ аднаго плоскатварага.(...)

Ён прадстаўляў сабою нейкую адасобленую, відочна халоднакрайнюю одрубную паўночную расу людзей тутэйшага луннага міру, якія па агульнацялеснаму складу і колеру скурый, апроч свайго беспадбародковага плоскага твару, бадай што нічым нярозніліся ад нашых беласкурых паўночных жыхароў Эўропы. Але з нявідоначаю губай твар ягоны, які з анфасу быў падобен на паўдзянную часыць Афрыкі або на Індостан, а з профілю на паўдзянную Амэрыку з Аргентынай і Чылі ў ськвіцах губы, вытвараў уражаньне на мяне сваім “безгубым” тварам, такая, якая мог бы вытворыць на кожнага з нас твар белага чалавека земляніна з гладкаапунтырованным носам. Адным словам бязносы.

Што да геаграфічнага мейсца – знаходжаньня апісанага мною тут горнага цырку і ягоных цяснін-лябірынтаў, магу дадаць толькі адно, што знаходзяцца яны, як мне адчувалася, на паўночнай паўкулі Месяца, непадалёку асяродковага мэрыдзіану, на поўнач да экватару, на абернутай да нас старане.”.

У 1937 годзе Драздовіч завяршае свае “Бяседы аб утварэнні сьвету. Дзе мы і хто мы. Небазнаўства”. Па сутнасьці гэта філософская праца пра наяўнасьць жыцця ў сусьвеце. Такім, якім уяўляў яго беларускі “небазнаўца”. Тут ёсьць і накіды “шматнабойнай касымічнай тарпеды на якой зямныя турысты паляціць на Месяц”, і апісаныне ландшафтай і гарадоў на Месяцы, Венеры, Марсе, Сатурне. Кожная касымічная раса на гэтых планетах мае свае адметнасьці ў фізіялогіі, як і навуковых і філософскіх здольнасцях, якія перадае нам аўтар “небаведы”. У небазнаўчых дыялогах аўтар цікава перадае складаную навуковую астронамічную інфармацыю, заўсёды знаходзячы жыццёвяя прыклады для ўяўлення астронамічных працэсаў. Так у разьдзеле “Як утварыліся планеты і каметы” Я. Драздовіч піша:

“Для вобразнасці я прадстаўляю камету, як даўжэйшую лусчатую рыбіну. Галава з ядром каметы – гэта галава рыбіны, а разпарашоныя ў ейным хвасцеrai метэарытаў – гэта луска. Чым бліжэй да галавы tym большая луска, а на самым хвасце – самая найменьшая.(...) Камета плывець да Сонца (праз узаемацяжнасць з апошнім) ядром із галавой наўперед, а адплываець ад яго хвастом наўперед, а галавой з ядром, якая ўзаемацяжнічаець да Сонца – назад, у бок

помінулага Сонца. Бо Сонца дзеіць на ядро ў шмат разоў мацнай прыцягам, як на ту дробязь, што знаходзіца па-за ядром у хвасьце. Бо меншыя целы слабей падаюцца ўзаемацяжнасці вялікім..”

Але ж самае галоўнае з астронамічных захопленьняў “аматара тэарэтычнай астраноміі” – гэта ягоная Тэорыя паходжання планетаў Сонечнай сістэмы, напісаная ім у 1930 годзе. Паводле касмалагічнай тэорыі Я.Драздовіча “наша Зямля ўтварылася не ад Сонца, а паходзіць яна з парназоркаў сістэмы ў пары з Марсам, якая знаходзілася дзесьці ў неадведанай далі, пакуль не была захопленая прыцягам Сонца ў свою сістэму... Зямля ўспала на арбіту Месяца, які стаў спутнікам Зямлі.. а Марс успаў на арбіту побач з арбітой Зямлі.”

У 1930 годзе Я. Драздовіч выказаў думку, што “раней сонечная сістэма састаяла толькі з адных несамакрутных планет (такіх, як Венера, Месяц), а самакрутныя планеты зьявіліся пазней з парназорковых сістэмаў, якія былі захопленыя Сонцем у свою сістэму”. Парназоркаўсць сістэм Зямлі і Марса Я. Драздовіч абгрунтоўваў іх аднолькавым часам самазвароту вакол сваіх восей (24 гадзіны) і аднолькавым нахілам восей. Прыблізнае фізічнае падабенства (з некаторай долей сумненія), аўтар знаходзіў і ў “былых парназорковых планетах”, да прыкладу, у Сатурна і Юпітэра, Урана і Нептуна. Я. Драздовіч меркаваў, што на Месяцы існуе вада, а змены фазаў Месяца непасрэдна ўплываюць на землетрасеньні, прыродныя катастрофы на Зямлі. Заслугоўвае ўвагі і гіпотэза аб наяўнасці ў космасе “ператваральных зон”, што “амаложваюць” уляцелыя ў іх “старыя” зоркі, ператвараючы іх у “новыя” (ці ж не набліжэнне гэта да сучаснай тэорыі існаваньня ў космасе “чорных дзір”!)... Паводле Драздовіча цывілізацыя на Зямлі ўзыніла з дапамогай іншых касымічных цывілізацыяў – ягоная філософская карціна “Космас”, завершаная ў 1943 годзе зьяўляеца мастацкім увасабленнем касымічнай ідэі, дзе кіруе Вышэйшая сіла.

Жывапісныя і графічныя творы Язэпа Драздовіча на касымічную тэму зъдзіўляюць ня толькі незямной архітэктурай гарадоў на Месяцы (“Панарама горада Трывеж”, “Падземны тунель на Месяцы”), але і іх спалучэннем з вельмі знаёмымі нам старажытнаславянскімі, старажытнагрэцкімі ці паўночнаамерыканскімі архітэктурнымі формамі (“Умацаваны горад Аргентон”, “Артаполіс – горад рамёстваў” ды іншыя); незвычайнімі ландшафтамі садоў і каналаў на Марсе, астронамічнымі будынкамі і непадобнымі на зямлянаў тварамі жыхароў Сатурна (“Сустрэча вясны на планете Сатурн”, “Абсерваторыя на Сатурне”, 1930-я гады).

“А што датычыцца “агульнага бацькі народаў Зямлі”, то я назваў бы такім бацькамі ні легендарнага біблейскага Адама, а саму Прывроду, якая і на іншых планетах нашай Сонечнай сістэмы бадай што такая самая як у нас на Зямлі, з такім самым творчым поступам..”, – піша Драздовіч у сваёй працы “Небазнаўства”.

Беларускі “небазнаўца” марыў аб заканчэныні войнаў – “самага вялікага зладзейства на Зямлі” – і прапаноўваў вызваленыя ад вайны сродкі накіроўваць на будаўніцтва школаў, бальніцаў, музеяў, астронамічных абсерваторый... на падрыхтоўку да “міжпланетарных падарожжаў, перш за ёсё на Месяц” (“Дзённік” Я.Драздовіча 1933 год).

Пакуль беларусы не асэнсавалі веліч і значнасць філософскіх роздумаў і мастацкіх твораў “беларускага Леанарда да Вінчы”, як называў Я. Драздовіча ягоны сябра, мастак П. Сергіевіч. На мой ліст дасланы ў рэдакцыю часопісу “Земля и вселенная” пры Акадэміі навук Расіі ў 1989 годзе я атрымаў адказ: “калі б працы Я.Драздовіча былі надрукаваныя ў пачатку 1930 году, то яны былі на менш цікавыя для гісторыі астрономіі, чым вядомая ў той час касмалагічная тэорыя Джэфрыса-Джынса”. Пазней мянэ запрасілі ў Маскву ў астронамічны

інстытут імя Штэриберга на міжнародную канферэнцыю па астрономіі, дзе я зрабіў даклад “Язэп Драздовіч – аматар тэарэтычнай астрономіі”. Прымечна, што імя Я.Драздовіча зацікавіла вучоных, а ягонае імя ёсьць сёньня ў міжнародным зборніку астронамічных дасьледваньняў.

У мастацкай спадчыне Я.Драздовіча тэма ахвяраваньня гучала і адлюстроўвалася шмат разоў і набывала кожны раз сваё новае ўзынёсласе аблічча. Ад графічнага малюнка “Ахвяраванье” (1916), які быў пасланы Драздовічам у рэдакцыю беларускай газеты “Наша ніва” пад час службы ў войску да мэтагістарычнай “Пагоні-Ярыла” (1921), якая экспанавалася на Першай беларускай мастацкай выставе ў Менску і да “Духа зла” (1927), створанай у Вільні толькі адзінаццаць гадоў, але ж якіх... Толькі па гэтых трох працах можна вывучаць рэальную гісторыю вызваленія Беларусі ад прыгнечанага стану, у якім знаходзілася краіна на працягу сваей гісторыі. Вызваленіне ад путаў нацыянальнага рабства, як і грамадзянскага абуджэння да съятой барацьбы за права беларусаў “людзьмі зваща”, яднающа агульны высокародны тэмай у творчасці дзеячоў беларускага адраджэння на пачатку 20 ст. Я ня ведаю чаму сёньня “Пагоня-Ярыла” зынкла з новай экспазіцыі у Нацыянальным мастацкім музеі, як і ня ведаю больш цікавай, незвычайнай і пазнавальнай працы ў беларускім мастацтве, створанай у 1920-я гады. Па сутнасці – гэта першая карціна на Беларусі, якая сімвалічна і алегарычна адлюстроўвае эпоху старажытнай гісторыі роднай зямлі. З дапамогаю фарбаў і касымічнай прасторы “Пагоня-Ярыла” далучае нас да іншабытнага сьвету, які падрабязна апісаў расійскі мысльяр Д.Андрэеў у кнізе “Ружа міру”. Вышэйшага Сьвету, у якім кожнаму чалавеку давядзецца адказваць за свае зямныя ўчынкі. Хтосьці ўзносіцца ў сферы прасвятыленія, а кагосці зъядзе страшэнная дэмантчная істота, якая выступае ў розных абліччах на касымічных прасторах карціны...

Гістарычна тэма пра вольнасць беларусаў гучыць на жывапісных карцінах мастака, як “Выгнаныне непажаданага князя з Палацку”, “Пярсыёнак Усяслава Чарадзея”, “Песьня баяна”, на серыі партрэтаў прысьвечаных асьветніцкай дзеянасці Францішка Скарыны... Кожны з гэтых твораў – гістарычна драма ці занядбаная гісторыя, а можа недасягальная мара Мастака пра будучыню Беларусі... Гэтыя творы мастака, як ні дзіўна, застаюцца невядомымі для беларускай грамадскасці, бо пабачыць іх можна хіба ў ілюстрацыях некаторых выданьняў. Але ж яны – шэдэўры нацыянальнага мастацтва Беларусі, якія неабходна пабачыць кожнаму беларусу, бо толькі тады яны пачынаюць сваё сапраўднае мастацкае жыццё ў роднай краіне. “Павятовым Мікаланджэла” называў Язэпа Драздовіча народны пісеньяр Рыгор Барадулін. Хто будзе аспрэчваць безумоўнае і відавочнае. Але застаецца той адваротны бок Месяца, які беларусы ня бачаць, і які завецца рукапіснай спадчынай. Урэшце, гэтая спадчына, сабраная мною на працягу дваццаці гадоў, пакуль ціхенька ляжыць, бо на выданьне патрэбныя грошы.

У 1949-1950-х гг. Драздовіч завяршае манаграфію “Тэорыя рухаў у касмалагічным значэнні”, дзе працягвае развязваць сваю тэорыю “Паходжаньня планет Сонечнай сістэмы”. Толькі сваіх “касмалагічных навінаў” Я.Драздовіч налічвае 20. Некаторыя з іх зацікавілі сёньня Расійскую Акадэмію навук. У свой час па дапамогу надрукаваць “Тэорыю рухаў...” Я.Драздовіч звяртаўся да акадэміка Якуба Коласа, але адказу не атрымаў. Прыйгожая серыя акварэльных малюнкаў на касымічную тэму стваралася ў гэты час мастком, магчыма, з надзейяй упрыгожыць імі сваю “Тэорыю рухаў”, каб зацікавіць космасам беларусаў...

Бяспрэчна, творчасць Язэпа Драздовіча ўнікальная як па сваім навуковым, так і мастацкім зъмесціце. Першы дасьледчык “вечнага вандроўніка” Арсень Ліс звяртаў увагу на ўніверсальныя характеристар творчасці Язэпа Драздовіча. Праявы

шматграннага таленту мастака і вучонага відавочныя: ад адметных рысаў у нацыянальным мастацтве і літаратуры, археалагічных дасьледваньняў, этнаграфічных і фальклорных запісаў з розных рэгіёнаў краіны да стварэння ў 1930 годзе першай у Беларусі і СССР – касмалагічнай тэорыі “Паходжаньня планет сонечнай сістэмы”, якая ўзбагачаеца серый жывапісных і графічных працаў на касымічную тэму (больш за 80 працаў!).

Навуковыя і мастацкія працы беларускага мастака захоўваюць і разъвіваюць лепшыя і навейшыя здабыткі нацыянальнай і сусветнай культуры. Яэпа Драздовіча можна лічыць першым беларускім эколагам і пацыфістам, які ў 1930-я гады, неаднойчы разважае над глабальнімі пытаннямі чалавецтва, вызначае касымічную перспектыву жыцця зямлянаў на іншых планетах сонечнай сістэмы. Такое, здавалася, цяжка і не заўважыць, але гэты факт застаецца чамусыці не асэнсаваны і не ўспрымаецца ў нашым грамадстве паўнавартасна, як унікальная беларуская культурная каштоўнасць ці духоўны здабытак беларускай нацыі і сусветнага грамадства.

Унікальнасць духоўнай спадчыны Яэпа Драздовіча, яшчэ і ў tym, што яна добра захаваная ў музеях і бібліятэках Беларусі. Вывучэнне і папулярызацыя яе прынясе сёньня вялікі плён і карысць для разъвіцця розных галінаў науки і культуры Беларусі. Гістарычны прыклад жыцця і творчасці Я.Драздовіча паспрыяе патрыятычнаму выхаванню маладога пакалення беларусаў. А таму стварэнне музею Яэпа Драздовіча ў Менску – найнеабходнейшая сёньня справа.

15 верасня 1954 году ў бальніцы мястэчка Падсьвільле завяршыў свой зямны шлях вечны вандроўнік і апошні магіканін беларускага адраджэння – Язэп Нарцызівіч Драздовіч. Пакінуты і забыты ўсімі ён, як апошняя зорка, ўзынёсся ў касымічную далічынъ, каб засвяцілася і загучала над Беларусью ягонае слова...

Язэп Драздовіч

Трызна мінуўшчыны

Частка 1. Гарадзішчанскае

Старана мая
стараосьцецкая,
ты была калісъць
маладзецкая,
ты была калісъць
маладзецкая
і адважная,
і лавецкая.
Са звяр'ём ражном
паляйнічая,
з лютым ворагам
ваяйнічая.
Ваяйнічая
Ды харобрая,
С кім у загрудкі,
а з кім добрая.
У правах сваіх
вечавалася,
пад прымус ярма
не давалася.

Ні здавалася,
ні карылася
з лютым ворагам
не мірилася.
Не мірилася,
адбівалася,
за чужой сьпіной
не хавалася.
Не хавалася,
не прасілася,
колькі сіл
мага баранілася.
На гарах тваіх
паміж водамі,
дзе жылі калісъць
людзі родамі,
рыбаловілі,
ды змагаліся
гарадзоў съяды
пазасталіся.
Наши прадзеды
жылі словамі,
прыбылі сюды

рыбаловамі,
ні сухім пущем
калясьніцамі,
а рабчым пущем , –
больш дубіцамі .
Па ўз্বярэжкам рэк
зьяўляліся,
сярод пушч-лясоў
разыселяліся.
Паселяліся
племя-родамі,
на лясах-бараҳ
на над водамі.
Па над водамі,
над азёрамі,
а іх селища
былі горамі.
Былі горамі,
касагорамі
ды з акопамі,
з перакопамі
ўзвышаліся
над ложышчамі,

называліся
гарадзішчамі.
Гарадцы твае
гарадзецкія,
гэта гнездзішчы
маладзецкія,
гэта гнёздкі дружын
сакалінныя,
што рабілі налёты
арлінныя
Раць варожую
пераймаочы,
шляхі доступы
адсякаочы.
Пераймаочы,
праганяочы,
жах на ворага
наганяочы.
Баранілі край
ад захопнікаў,
чужапляменцаў
і грабежнікаў.
Паміж селішчай
з гарадзішчамі
весяліўся народ
твой ігрышчамі,
весяліўся, гуляў
карагодамі,
дружбай дух падымаў
паміж родамі.
Весяліўся вясной,
льяды палочы,
поле чыстое
разбрываочы.
Весяліўся,
як засяваочы,
лета ўсплае
спатыкаочы,
лета ўсплае
спатыкаочы.
На гарах агні
Ноччу палочы,
Весяліўся ловы
правячы,
весяліўся іх
канчаочы,
весяліўся мёд
зьбіраочы,
дзедаў-прадзедаў
памінаочы.
Хто й разділіся,
хто й жаніліся,
хто й памёр
па ім весяліліся.
Весяліліся
трызыны правячы,
валатоўкі магіл
называочы.
З карагодамі,
агні палочы,
мяды хмелнныя
расыпіваочы,

гусьляры, дудары
напяваочы,
весялілі народ
не сціхаочы.
Па тваіх лясах
Медзьвядзі раўлі,
па палях лугах
туchy стад брылі.
Туры ловалі,
зубры стадамі,
козы дэйкія
беглі лядамі,
а за ім у скач
некхта гонячы.
Чалавек іх гнаў
на кані ліхім,
з лука стрэламі
наганяў страх ім.
Кабаны-дзікі
між дубровамі
барацьбу вялі
на іх ловамі,
на лаўцоў-стральцоў
накідаліся,
з дзікім рохатам
надаваліся.
На палях тваіх
каля селішчаў,
што складаліся
з ляд-паселішчаў,
ячмяні, жыты
каласіліся,
песын жаўранкаў
разнасяліся.
Каршуны-арлы,
у небе сьвішчучы,
кружаняліся
аж да яр рышчучы,
а кругом съяній
хвоі гонкія,
а на хвоях тых
пчолкі звонкія.
у барцы мёд несылі,
рай ладзючы,
медзьвядзёў на мёд
к сабе вабючы.

ды магутная.
Сілай сільная,
правам праўная,
Духам крэпкая –
старадаўняя.
Твае граматы
былі рунамі,
а казна твая
была кунамі.
Гарадзішчамі
ўкраплялася,
вечам-ходамі
ўпраўлялася.
Мы былі ў табе
правыдліўцамі,
а князь з выбарным,
выканаўцамі.
Крывічы, дрыгвічы
І з драўлянамі,
Ды радзімічы
з северанамі,
мелі праўду адну
сваю родную,
мелі сувязь сваю
сувязь кроўную.
Як браты жылі
ды мірліся.
І была ты ім,
як супольная,
правам роўная,
правам вольная.
Вялі торг з табой
Госыці Гоцкія,
Андалузкія,
цар-гародскія.
Залатой парчой
ды пурпурамі,
серабро вязылі
к табе пурамі.
І вязылі к табе
рэчы грэцкія
ды венецкія:
парчу, бархаты
з дзіадэмамі,
і з кальчугамі
ды са шлемамі,
мячи з дзідамі,
бронзу з бусамі.
Так вялі свой торг
з намі з русамі.
А за гэта ім
мяды хмелнныя.
брагі п'яныя
самадзейныя,
а за гэта ім
рэчы новая:
шубы кунінія
ды бабровыя.
Ярым воскам тваім
ас্বятляліся,
хмелнным мёдам тваім
нахмляліся.

Частка 2. Жыцьцё вольніцы красавалася.

Старана мая
старадаўняя,
ты была для нас
калісць слаўная,
у сям'і славян,
як дастойная,
незалежная,
самастойная.
Непагорджанай,
непакутная,
а свободная

А ў шубы твае
адзяваліся,
а ў замшы твае
абуваліся.
Тваім скорынам
насычаліся,
а ў пярынах тваіх
засыпаліся.
На таргах тваіх
дзе зьблраліся,
вечы модныя
адбываліся.
З гукам гоманам
Прававаліся,
Справядлівасыці
Дамагаліся,
Вечарэочы,
Разхадзліся,
князь з дружынамі
ім карыліся.

Луکі звону вечазборнага

Сабірайся народ!
На ізбор'е на сход!
Гуй-га! Гуй-га!
З вечам радзінь, судзінь,
як свой край бараніць.
Гуй-га! Гуй-га!
Бо ўжо вораг ідзець
съмерць і голад нясець.
Гуй-га! Гуй-га"
Узынімайся народ!
Князь з дружынай
ў паход!
Гуй-га! Гуй-га!
У ражны на вайну
бараніць старану.
Гуй-га! Гуй-га!
З усіх сіл, як мага
Гуй-га! Гуй-га!
Гуй-гааа!

На пабоішчы

Там мячы зьвіняць,
Тапары гримяць,
Там шчыты брынчаць,
шаламы трашчаць,
б'юць, баронюцца,
дзіды ломаюцца,
людзі валюцца,
стрэхі палюцца,
гоман, шум дывой
І пажар і бой,
трэск ды гул агня,
хрыпат, лязг, разъня,
тут вайна з агнём,
там вайна з ражном,
кроў ды полымя,
жах бо съмерць кругом.
Тут жаночы крик

енк і плач дзяцей,
Там нялюдзкі зык,
Хрыпат, лом касыцей

У церамах

У церамах тваіх
піраваліся,
мядкі хмельныя
расыпіваліся,
мядкі хмельныя
расыпіваліся,
песьні гучныя
раздаваліся.
Песьні гучныя,
Гусылі звонкія,
словы шчырыя,
жарты тонкія,
мядкі хмельныя
расыпіваліся,
справы дзельныя
абмаўляліся.
Піраваліся,
Вясяліліся,
Хто ня ўмеіць жыць
З тых дзівіліся.

Частка 3. Беларусь спрадвеку

Гудзей звон-збор
Тут гукаючи,
Грамадзян на сход
Сазываючи.
Гэй ты, Полацак..
ты слáунае месца
з часоў Усяслава
і гордай Рагнеды
і добрай Прадславы
.....
На ім княжылі
Ізяславічы,
як любімая
род свой славячы.
Скарына адсюль
муж з навукамі,
што праславіўся
кнігадрукамі.
Гэй ты Полацак!
месца слáунае
ад сівых вякоў
старадаўнія,
валадар Дзьвіны
і з Бярозаю
для чужых-ліхіх
быў пагрозаю.
Бараніў наш край
ад замежнікаў
самаўладнікаў
і грабежнікаў.
Занімаў пасад
месца стольнага

з правам голаса
веча вольнага.
Права спраўнага,
як народнага,
стараадаўнага.
Гудзей звон – ізбор
тут гукаючи,
грамадзян на сход
сазываючи.
Тут схадзліся
Нараджаліся
крывічоў сыны
мужы вольнага.
Іэй ты Полацак,
Месца слáунае
гарадзецкае,
стараадаўннае
Дзе званы твае
вечазборнага,
гарады-братьи
непакорнага?
Побач з ім Смаленск
Над сівым Дняпром,
як брат Полацка,
вёў свой торг дабром.
Тураў младшы брат
па-над Прыпяцю
барацьбу тачыў
са злой прыбраддзю.
Далей Гародня,
як пляменіца,
Па-над Нёманам
 стала дзейніцей.
І Навагрудак,
што дружыў з Літвой,
Быў так сама брат,
быў так сама свой.
А на ім узамен
Вільня новая,
Як наследніца
на гатовае.
Заніла пасад
места стольнага,
но без голасу
веча вольнага.
Узмацнілася
 стала стольная,
Крывічам з Літвой,
як супольная.
І цывіла ў ей
мова руская
Стараадаўнія
Беларуская.
Гарады-братьи
Вільні коруцца
ад цароў Масквы
к Вільні горнуцца.
Но бягучы гады,
ўсё зъмяніеца
Вільня Krakavу
Пакараеца.
А на Krakаве

з драхлай славаю,
Апнулася
пад Варшаваю.
І заглохла ў ёй,
мова руская,
стараадаўняя,
беларуская.
Но вякі бягучъ
Лёс зъмяннеца
Вільня Піцеру
Пакараецца,
А праішла вайна
разгразілася,
ты ізноў чужым
пакарылася.
І праішлі вякі
ўсей вольніцы,
калі кожны быў
у супольнасці,
калі лес, зъмяля
былі божыя
ні прыватнымі,
ні варожымі,
калі ўсе ўсім
карystаліся,
ды ў правах сваіх
Справаваліся,
пад прымус ярма
не здаваліся.
З новым горадам
Ты ня старыла
з пскавічанамі
ты нядорыла,
і з драўлянамі
Ты мірылася,
з латагальцамі
ні сварылася,
но з князем Русі
самаўладнымі
барацьбу вяла,
як са зраднымі.
Калацілася,
Не давалася,
бо ні раз праз іх
грабавалася.
Грабавалася
ды палілася,
акрываўленай
баранілася.
А калі Москва
Крэпэй сталася,
Беларусь з Літвой
“рукой” паядналася.
Іх зъяднаў Альтгір
За прымакамі,
Далей сын яго
З кракавякамі.
І зрабіў ён іх,
Як траякамі,
А ў канцы назваў,
Як ніякімі.
Беларусь змаглі

Не паходамі,
Ды баяр яе
Падыходамі,
Ні мячом вайны,
Ні падзеямі,
А magnaцкімі
прывелемі.

Валачом, валачом
гой, гой!
Гэта песня цяжбы
валачобная,
паднявольная,
песьня цяглых людзей
што цягнулі чоўны
ад ракі да ракі
сухапутнай съязгой
бедакі...

Скрозь лясы-бары
ды балотамі,
дзе суставу ўстаў,
дзе пяхотамі,
дзе адзін за адным,
а дзе парамі
і з чужым дабром,
і з таварамі

Ад талок да прыгону.
Каралі ў цары
божай міласці”
раздаюць зямлю ѹ
люд бязылітасці,
зъмяля божая,
“хрысьціянская”
перайшла к панам –
стала панская.
Землі божая
ўпрыважім,
ды ў прыгон людзей
закабацім.

За сабой зямлю
ўзаконілі,
а хто жыў на ёй –
запрыгонілі.
Хто быў путнымі
бараніліся,
а ня путныя
пакарыліся.
За сваю зямлю

за валокі
пачалі адбываць
у двор талокі.
А пазней далей
час ад часу па волі,
да прыгону дайшлі,
да фармальнай няволі.
Права сільнага

тут прымаецца,
а бязысільнага
пагарджаецца.
Пакарыліся,
запаздаліся
паднявольнымі
пазасчыталіся.
Айцы з кляштараў,
як законыкі,
і для іх двары
ды прыгонікі.
Род памешчыкаў,
раць законьнікаў,

Па тваёй зямлі

Па тваёй зямлі
Пяскоў з глінамі,
Скрозь лясы-бары
Пуцявінамі,
Каралі брылі
Войны дзеючы,
па барах тваіх
касьцьмі сеочы,
разъсеваючы,
курганы-валы
нарываючы.
Каралі брылі,
Царкі, войнікі
людзьмі съцелючы,
як разбойнікі
Кастьмі сеочы,
людзьмі съцелючы,
барадзьбу вялі
чябе дзелючы.
Чябе дзелючы
разрываючы,
пад свае ярмо
падбіваючы,
каб была ты ім,
падапечная,
як навольніца,
рабавечная.
А вякі бягучъ
быт зъмяннеца.

Частка 4.

Прыгон-паншчына.

*Ідзець паншчына,
звалі матыха.*

На валоках

Гукнем, гойкнем
падаўнейшаму,
Гукнем, гойкнем
ды па стараму.
Гукнем, гойкнем
валачобную,
гукнем, гойкнем
сваю дружную
гукнем, гойкнем
сілатужную:
“Валачом, валачом
гой – гой!
Валачом, валачом
гой, гой!

працай кормюща
паднявольнікаў.
Паны нянчуцца
іезуітамі,
і на чуюцца
паразітамі.
Дармаедам быць
за чэсьць маочы,
тых хто кормюць іх
пагарджаючы.
Пагарджаючы,
угнітаючы
працоўных людзей
за ніз маочы.
І жылі сабе
розгі хвалючы,
ліберальшчыну
выклікаючы.
Выклікаючы,
ліберальшчыну,
як найгоршае,
як паганшчыну,
бо ў вольнасцях
у ліберальшчыне,
яны бачылі
гібель паншчыне.

Корчмы множуцца

Вёска бедная,
дворам бітая,
цемната ў ей
адналітая.
Ні шукай тут школ –
страціш час дарма,
тут культурай двор
замейсьць
школ – карчма.
Школа ў кляштары
ў законынікаў,
но німа на вас
дня прыгонынікаў.
Што сем вёрст карчма
нібы станцыя.
Тут праводзіцца
“адукацыя”,
Бэрка “рэктарам”,
Сорка “лектарам”
Хаім з Лейцарам
тут “праэректарам”.
Выклай, стукнуў кой
з банку “картамі”
балы горцамі
ды паўквартамі.
Тут прыгонынікі
расыпіваюцца,
качмары ад іх
нажываюцца.
Паны ж цешуцца,
справа сходная,
водкі панская
рэч даходная.

Лаўлењнікі

А з лаўлењнікаў,
што хаваюцца,
войска царскае
папаўняеца.
Аддаюць паны
тых у салдаці,
хто ні даў сыпны
ім пад бацікі.
Войску дворнаму
супрацівіўся
ці надворнае,
што пахціўся.
Гадоў з дваццаць там
пратрымаюцца.
Старыком дамой
стуль вяртаеца.
Яму нет зямлі,
хай бадзяеца,
з ласкі жэбрамі
карыстаеца.

Гонюць паншчыну

Па ўсім заходзе
гоняць паншчыну,
як нявольніцтва
закабальнічыну.
А ў нас яна
не касуеца,
гнілацьвецішчам
уся ж красуеца
Мужык уласнасцю
называеца,
на хартоў, сабак
тут мяніеца.
Но прышоў “указ”,
цара “звольніка”,
не тримаць далей
паднявольніка”!
Адпусціць крэсцыян
і з надзеламі!
Калі хочым быць
надаль цэлымі.
Паны ж тыжуцца
ні наравіцца,
но мужык ад іх
адбіраеца.

Частка 5.

На прыгоныне

“А на паншчыне,
ды пры царшчыне”
А праз трыцаць гадоў
на прыгоне,
паяўляеца плуг
на загоне,
лапці зводзяцца,
людзі родзюцца,

у скураное абуваюцца,
а ў крамнае адзываюцца.

Паны ж моршчуцца
не наравіцца,
што жыцьцё мужыка
папраўляеца,
ды што з панам мужык
ўжо раўняеца.
Хата з комінам
ўжо ня курная,
часам выпраўка
ужо культурная.
Толькі шапкаю
ўжо вітаеца,
цилаваць руку
не кідаеца.
Но бягучы гады
быт зъмяніеца,
ужо назьдзельнікі
абедняюцца.
сем'і большаюць,
сынкі жэнюцца,
а жаніўшыся
з бацькам дзелюцца.
З бацькам дзелюцца.

разрываюцца,
а надзельнікі
раздрабляюцца.
Землі меньшаюць,
землі дробяцца,
з барану ў шыр
шнурыв робюцца.
Дзельба верная,
справядлівая,
ды жыцьцё на ёй
гаратлівае.
Недахоп зямлі,
лёс не нравіцца.
бедната – беда
разрастаетсяца.
З іх і парабкі,
з іх і плотнікі,
дворам выгада –
ёсць работнікі.
У гарады ідуць
выйезжаючы,
сваю родзіну
накідаючы.
У Піцер з Рыгаю,
у Сібір – томшчыну,
ды ў Амерыку,
на заморшчыну.

Безъязмельнікі

Людзі вольныя
безъязмельныя
пазасталіся
безнадзельнымі,
ад усіх кругом
абяздолены,

набываць зямлю
недазволена.
А без правіла
ўласыць "маскоўская"
ці прасыцей сказаць
мураёўская.
Каб здабыць сабе
"раўнаправіе"
"перайдзі прымі
праваславіе".
А яшчэ к таму,
як "условіе"
у "кrescъyянскae"
у "сасловіe".
"Падлеjыт суду, –
съменів званіe",
дзе "тэлеснае
наказаніe".
Бо ў воласыці
(па з юрыдыцы),
хвошчуць розгамі
на традыцый.
Безъязмельнікі ж
не падаліся,
надаль вольнымі
пазасталіся.
Лепш не мець зямлі,
ды быць вольнымі,
чым на ўласнасыці
падняволымі.
Ды ні так былі,
каб быць вольнымі, –
у паноў зямля
паны ж здольныя,
завесыці прыгон
узноў, нанава,
бо ў іх руках –
земля панава.
Бо як ведама
Людзі данынікі
За зямлю дварам,
Як падданынікі,
Тут найграюць роль,

Рэч маральная,
А ў залежнасці
Матэрыяльная.
Завязылі прыгон,
Но ўжо новенкі
"па-условію"
контрактовенкі.
Мужыкі адышлі,
Як надзельнікі,
На іх месца йдуць
Безъязмельнікі,
Што ў вялікі пост
Перавозоўца,
А на Юр'еў дзень
З хат выносяцца.
На вазкі свой лом
Укладаочы,
На акне хлеб-соль
пакідаочы
ў знак зычлівасыці
наезджаочым,
і так сама дзесь
Пакідаочым.

абы стойкі,
ні мінуеш ад пана
няўстойкі,
бо няўстойку плаціць
у кантракце,
А пан з прыставам,
"заше в контакце".
Ён апішыць дабро,
усю скажіну тваю,
Зліцтуіць,
Спрадасыці,
Як сваю.
Зыліштуець падушкі,
Адзежу,
Ні заставіць і бульбы
На ежу.

Бушавячына – каля 1894

I арэнду плаці серабром,
і дарма малаци,
і зьдзеляйся
апошнім дабром.
Вугай цэнамі
на дварным таку,
а як прыйдзець арба
Ды касьба
адбывай
і з канём талаку.
Давай сыпшыну ў двор
ды адборным
і чыстым зярном,
Едзь на стойку ў двор,
ці ў лес за бярном,
ні адбудзіш талок

На дворнях

Сем'і скучаны,
Сем'і цесьнюцца
Гніль ды парынка
Бо сумесыніца,
Мухі тучамі,
Блохі плодныя
Ад сумесыніцы
Нявыводныя,
Дзеці хілья,
Жонкі бледныя,
Бо ўмовы жыцьця
Не адпаведныя.
Тут сідзяць, жывуць
Батракуючы,
За хлеб з паліўкай
Век працуочы.
Людзі дворныя,
Людзі-парыі,
Што харчуюцца
З анданарыі
ды запашнікі
палавічнікі,
З якіх барствуюць
тут дзядзічнікі....

1936 год

Творы Язэпа Драздовіча захоўваюцца ў аддзеле рэдкай кнігі Цэнтральнай навуковай
бібліятэki АН Беларусі, аддзел рэдкай кнігі, фонд 2, справа 17.

СЛОВЫ

СЛОВЫ

Ася Паплаўская

...чалавек азіраеца на мінулае, каб сабраць
імгненыні сапраўднага, вартага, вакнага для яго,
пераглодаўляючы гэта ў вясёлку пачуцьцяў: сум,
спагаду, радасцьць, надзею...

“І цела за душой ляцела...”

Гутарка з мастакай Тацянай Козік

У Нямеччыне з посьпехам прыйшла выставка мастака, дызайнера Тацянны Козік. Там было “ўсяго патроху”, як яна сказала: *i габелены, i батык, i жывапіс... I, вядома, знакамітая лінія вонраткі з ільну і бурштыну. З Тацянай мы сустрэліся ва ўтульнай менскай кавярні й пагаварылі пра жыцьцё, мастацства, літаратуру...*

— Вы нарадзіліся ў Магілёўскай вобласці, а зараз жывяце ў Польшчы. Раскажыце, як жыцьцё вас прывяло ў найстараражытнейшы горад Беларусі?

— Нарадзілася я, сапраўды, на Магілёўшчыне, але ж вучылася ў Менску, у рэспубліканскай мастацкай школе. У часы майго навучанья там не выкладалі дэкаратыўна-прыкладное мастацства. Але я зрабіла дэльта дыпломнія працы, адна з іх была габелен, а другая — жывапіс. Гэта быў адзіны такі выпадак на той час у гісторыі школы. Пасля скончыла Віцебскі тэктстыльны універсітэт і па разъмеркаваныні паехала ў Польшчу.

— Як надалей складвалася вашая творчая кар'ера?

— Яшчэ да сканчэння універсітету мы з Алесем Арку-

Тацяна Козік.

шам, які ў той час ужо жыў на Полаччыне, пабраліся шлюбам. Таму пытаньне, дзе жыць, было вырашана лёсам...

А творчая кар'ера пачыналася вельмі добра. Можна сказаць, праста супер. Я ўпершыню з усіх выпускнікоў універсітэту была разымеркаваная ў мастацкія майстэрні. У той час там былі вельмі добрыя заказы творчых працаў. Першы мой заказ быў – 20 квадратных метраў габелену. Я пасыпела нарадзіць дзіця й зрабіць габелен за год... Потым былі іншыя заказы, персанальныя выставы і ўдзел у агульных выставах у Менску і іншых гарадах... Была яшчэ вялікая праца ў лагеры “Космас” ад Нафттану. Усё атрымлівалася. Я й маральна адчувала сябе вельмі ўпэўнена. Зрэшты, маладым усё ўдаецца: можна зрабіць тое, што ня зробіш пасыля за ўсё жыцьцё. Але ж тое было ўжо даўно, амаль чвэрць стагоддзя таму...

На жаль, сітуацыя неўзабаве радыкальна зьмянілася і пайшлі перамены і станоўчыя, і адмоўныя. Пазней ужо такіх вялікіх працаў не было. Праўда, яшчэ заказалі габелен для Белпрамбудбанку. Гэту працу я назвала “Крылы ператвораца ў карэнны”. Я вельмі яе люблю, лічу адной з найлепшых. Габелен атрымаўся, з яго пачаўся новы этап маёй творчасці.

— Ці ведаеце вы лёс сваіх працаў?

— Лёс першай працы я, на жаль, ня ведаю. Перакупіўся будынак, зьмянілася кантора, і дзе мой габелен ціпер, невядома. У іншых мастакоў таго часу манументальная працы, на жаль, папросту зьніклі. І зараз іх ніхто ня можа знайсці. Гэта боль кожнага мастака, бо заказы таго часу былі вельмі сур'ёзныя, а, адпаведна, выкананыя на вельмі высокім узроўні.

— Якая плынь ці плыні ў мастацтве найболыш блізкія вам?

— Я не вылучаю для сябе нейкія плыні, бо найперш я — мастак дэкаратыўна-прыкладнога накірунку. Але я вельмі люблю жывапіс і сама, як магу, ім займаюся: для душы патрэбнае ўсё. Сёняня ты тчэш, заўтра прыдумляеш адзеньне, пішаш алеем... Каб ткаць, патрэбныя новыя каларыты, новыя настроі. І вядома, час.

— Ці ёсьць у вас духоўныя настаўнікі, любімыя мастакі?

— (Задумалася) З маладосьці я вельмі люблю Чурлёніса, бо гэта і музыка, і вельмі цікавае мастацтва. У жывапісе мне падабаецца Барысаў-Мусатаў, Урубель, Тулуз Латрэк... Па пічырасыці, шмат каго любіла й люблю, не аддаючы перавагі нейкаму аднаму мастаку.

А настаўнікам у габелене ды праста па жыцьці была Ларыса Скрыпнічэнка. Яна перадала мне творчыя таямніцы габелену. Я дапамагала ёй выконваць вялікі заказ для кавярні “На ростанях”, якая раней была на плошчы Якуба Коласа. І, нягледзячы на тое, што я толькі-толькі скончыла мастацкую школу, у нас склаўся

шчыльны творчы тандэм. Я дапамагала ёй і адначасова многаму вучылася. Гэтыя адносіны былі сапраўды вялікай школай жыцця.

— У якой тэхніцы вы любіце працаўаць найбольш: батык, габелен ці пісаць алеем?

— Я ў першую чаргу габеленшчык. Душа адпачывае, калі я тку. Але сёньня досьць складана гэтым зaimацца, бо гэтая праца патрабуе вельмі шмат часу і матэрыяльных выдаткаў. Калі ты дома, то можна дазволіць сабе вязаць, рабіць стыльныя ільняныя рэчы.

А жывапіс... Гэта хутчэй аматарства. Я не ўспрымаю яго вельмі сур'ёзна.

— Дзе вам лепей за ўсё працуеца: дома ці на прыродзе, у Беларусі ці за яе межамі?

— За межамі я не працаўала, бо мяне туды ніхто не запрашаў (*съмляеца*). Мне лепей за ўсё ў сваёй майстэрні ў Полацку.

— Акрамя таго, што вы робіце габелены, батык, вы яшчэ займаецся дызайнам вонраткі...

— Гэта прыйшло да мяне па спадчыне: мая хросная маці вельмі добра вязала. Усё, што засталося ад яе, я па старалася сабраць. Аднойчы мне ў рукі трапіў ба-булін вясельны фартух. Ён быў вельмі цікавы: у дзірачкі, праз якія працягваліся стужачкі. И мяне ён так уразіў... Глядзела на яго й думала: “Як бы гэта мне зрабіць нешта падобнае?..”

І тут мне выпадкова трапіўся лён, з якога я пачала рабіць вось такія рэчы, як на мне зараз (Тацяна была ў звязанай уласнаруч шыкоўнай ільняной накідцы-сетцы. Праўду гавораць: “Сапраўды якасная тая рэч, якую будзе насіць яе стваральнік...” — А.П.). Звязала год дзесяць таму, але, па-моему, яна й зараз вельмі файна выглядае, праўда?.. (*съмляеца*). Вось так я пачала рабіць вонратку. Зараз ужо трэба было б спыніцца, але ж не спыніць ужо....

— Навошта ж спыняцца?

— Бо гэта займае вельмі шмат часу. Ды й збываць няма куды. З аднаго боку, працаўаць шкада, але ж, з іншага, трэба жыць...

— Чаму такая праблема са збытам ручной працы?

— Мабыць, таму, што я жыву ў правінцыі, ці таму, што няма каму працаваць... А, можа, выстаўляюцца такія рэчы, якія ня хочуць набываць?.. Нават за тых гроши, што просіш. Я работала ў Наваполацку выставу “Бурштын і лён. Роздум каля вялікай вады”, дзе выстаўляла ўсё адразу. Выстава прагучала, і на гэтым усё скончылася, як, зрешты, і іншыя мастацкія выставы.

У нас няма мастацкага рынку. Людзі лепей сходзяць на кірмаш і нешта набудуць, напрыклад, вонратку ў трэ разы даражай. Ці, мо, проста ня ведаюць, што такія паказы ёсьць?..

— Якой метафарай вы маглі б абавічыць сваю творчасць?

— Сімвалам май творчасці зьяўляеца птушка. І тут магу працытаваць верш Алеся Аркуша: “Над лесам птушкі праляцелі, яны пасыпець кудысь хацелі. У кожнай ёсьці душа і цела, і цела за душой ляцела”.

Тут на дапамогу прыйшоў муж Тацяны, паэт Алесь Аркуш:

— Удумлівая, прасветленая пачуццёвасць. Гэта калі чалавек азіраеца на мінулае, каб сабраць імгненьні сапраўднага, вартага, важнага для яго, пераплаўляючы гэта ў вясёлку пачуцця: сум, спагаду, радасць, надзею...

— Распавядзіце пра выставу ў Нямеччыне.

— Я ўпершыню была ў гэтай краіне. Выстава прайшла ў невялікім гарадку на зямлі Ніжняя Саксонія. Арганізаторы выставы падрыхтавалі для нас адмысловую праграму. Мы наведвалі майстэрні нямецкіх тамтэйшых мастачак. Знаёмліся з горадам і яго ваколіцай. Мне было вельмі цікава прыняць удзел у майстар-класе, які адбываўся ў майстэрні Брунхільды Ахрэнс. Кожная з нас, удзельніц праекту,

прадстаўляла сваю творчасць. Была прыемная, сяброўская, творчая атмасфера. Керамістка з Віцебску Святлана Кацуба знаёміла з таямніцамі свайг тэхнікі. У сувязі з tym, што габелен немагчыма зрабіць за адзін дзень, ды і не было адпаведных умоваў, я абрала жывапіс. Мяне ўразіў узровень і высокая мастацкая якасць твораў габеленшчыцы Ханеке ван Спайндонк. Хочаца адзначыць дабразычлівасць і адкрытасць мастакоў з Нямеччыны. У экспазіцыі нашай выставы былі габелены, батык, аўтарская мадэлі адзення з лёну, вырабы з металу і керамікі і творы, якія мы выканалі падчас майстр-класу.

— Як у творчага чалавека, у вас, пэўна ж, ёсьць пэўныя амбіцыі. Ці задаволеныя вы сваім творчым лёсам?

— Лічу, што 10 адсоткаў маёй энергіі і здольнасцяў выкарыстаныя. А астатнія 90... Тыя, хто вучыўся са мной, магчыма, скажуць, што мой творчы лёс склаўся вельмі ўдала. Але ў нашай краіне “творчы лёс” — выраз складаны й неадназначны. На жаль.

— Ці не падаеца вам, што сучаснае беларускае мастацтва ня дужа патулярнае. Я кажу найперш пра маладзь. Чаму так адываеца: нестae рэкламы, цікавых мастакоў, новых тэмай творчасці?..

— Маладзь цікавіцца мастацтвам, але ж яна не адукаваная. Я кажу, зразумела, не пра ўсіх маладых людзей. Цяпер мастацтва ўспрымаецца з пункту гледжання прыгожа/непрыгожа. Ёсьць, ну й добра. У большай часткі маладзі няма духоўнай запатрабаванасці сутыкацца, “спажываць”, у лепшым сэнсе гэтага слова, мастацтва.

— Як вы можаце ацаніць стан сучаснай беларускай мастацкай крытыкі?

— Я лічу, што яе амаль няма. Але, магчыма, я й памыляюся... Тое, што ёсьць, не трапляе папросту да чалавека. Дзе ў нас публікуеца мастацкая крытыка? Часопіс “Мастацтва”, фактычна і ўсё... Прыйдзі там, як мне падаеца, канкрэтныя журналісты, крытыкі працуюць з канкрэтнымі мастакамі. Усё лагічна: крытыкі мала, бо, як я ўжо казала, мастацтва не зьяўляеца сёняня нашай агульнай зацікаўленасцю.

— Як вы думаеце, што зьяўляеца асноўным складнікам паспяховасці мастака: нейкія ўнутраныя фактары ці зневешнія: той жа піяр, артыкулы ў СМИ, што носяць няхай і схаваны, але ж рэкламныя характеристы?..

— Гэта, канешне, мае вялікую значэнне: любая рэклама працуе на мастака. Але ўнутраныя фактары, упэўненасць у сабе, “прабіўныя” здольнасці мастака, так бы мовіць, унутраны піяр, усё ж, найболыш спрыяе паспяховасці...

— Што вы разумееце пад унутраным піярам?

— Я б гэта абазначыла проста: асабістая зацікаўленасць, накіранаванасць на посыпех.

— Існуе меркаваныне, што ў нас дзейнічае схема “мастацтва дзеля мастацтва”: творцы абслугоўваюць сваё вузкае кола, крытыкуюць адно

“Цепльня матуліных съпеваў”, габелен, 2000.

аднога... Адны лічаць, што неабходны выхад на масавую аўдыторыю, іншыя перакана- ныя, што дастаткова вузкага кола "разумеючай", так бы мовіць, інтэлігены...

— А як ты выйдзеш на таго чалавека? Куды ты яго засянгнеш? Ці будзеш рабіць свае творы, каб ён зразумеў? Тады гэта не мастацтва. Мастацтва дзеля мастацтва было заўсёды. Яно ніколі не было для народу. І ня будзе.

Сітуацыя зьменіцца, калі будзе сур'ёзная дзяржаўная зацікаўленасць у сучасным мастацтве. Менавіта сур'ёзная, а не такая непрафесійная і няўклодная, хутчай паказушная, дзеля "птушачкі", якая ёсьць сёньня. А калі няма, то няма...

— Ніколі не ўзынікала жаданія спыніцца, не тварыць?..

— Немастацкага жыцьця ў мяне быць ня можа, бо я іншай ужо не магу быць. На жаль, не магу. На жаль. Но, мяркую, у гэтым выпадку маральна я адчувала б сябе лепей. Можна было б займацца дызайнам...

Адна з маіх вучаніц цяпер жыве ў Парыжы. Яна нарэшце знайшла цудоўную працу і прысылае мне фотаздымкі сваіх малюнкаў. А пасля ўсё гэта выкарыстоўвае ў праектах інтэр'ераў. Я за яе вельмі рада, бо недарэмна ўпіхнула ў гэтае творчае жыцьцё, цяжкое, але якое нарэшце прынясло вялікую радасць.

— У вас шмат вучылі?

— Шмат. Калі я яшчэ вучылася ва ўніверсітэце, я вяла студыі. Дзіцячую і дарослую. У дарослую хадзілі тыя, хто зьбіраўся паступаць ва ўніверсітэт. І паступалі амаль усе. Хто стаў архітэктарам, хто — мастаком дызайну вопраткі... Пасля зімалася з тымі, хто звяртаўся да мяне. І таксама ўсе паступалі. Ну ня з першага, дык з другога разу, з маёй лёгкай рукі... Дзякую Богу, што вучні ёсьць, бо, значыць, не дарэмна гэтым займаюся. Спадзяюся, іхні лёс будзе лепшы за мой...

— У вашага малодшага сына Данілы (яму зараз сёмы год — А.П.) творчыя задаткі не праглядаюцца?

— Калі жывеш у творчым асяродку, то заўсёды гэтым цікавішся і гэта бачна. Я вельмі рада, што мой старэйшы сын ня выбраў наш шлях (ён вучыцца на праграміста. — А.П.). Чаму? Таму што гэта вельмі цяжка, ня кожны можа вытрымаць. У многіх з тых, хто вучыўся разам са мной, лёс склаўся вельмі трагічна. Мастацтва — ня проста навучыцца нешта рабіць і мець сталы заробак, тут патрэбнае ўсе малярнае сталае стаўленыне да ўсяго.

Малодшага я нічому не вучу. Калі ён захоча навучыцца, можа быць. Але яму ўсё цікава, ён разумее, што гэта прыгожа. Нават калі быў зусім маленькім, падыходзіў, калі я працавала, і казаў: "Матуля, добра", — і сыходзіў. Ён мне не перашкаджаў. А зараз я стараюся нічога не планаваць.

— Вы верыце ў лёс?

Адзін з ільняных строяў Тацяны Козік.

— Так, вядома. Я веру, што з намі будзе тое, што нам наканавана...

— Але ж, кожны сам каваль
свайго щасьця, хіба ня так? Ма-
быць, можна зъмяніць тое, што,
быццам бы, наканавана?..

— Гледзячы на малодшага сына, я думаю: калі Бог яго нам даў, то, пэўна ж, для нейкай канкрэтнай справы. А гледзячы на сваё жыцьцё... Я шмат чаго рабіла сама, але апошнім часам разумею, што нікуды ад лёсу не падзенешся. Як ёсьць, так і ёсьць. Шмат чаго не атрымліваецца з таго, што робіш, па невытлумачальнай прычыне, бо вельмі стараешся, відаць, так

патрэбна. Трэба вытрымліваць тое, што табе дадзена лёсам. У любым выпадку.

— Випадак іграє важливу роль у жыцьці чалавека?

— Канешне. Але ён павінен быць, зноў жа, відаць, дадзены лёсам. Маё жыцьцё адпачатку залежала ад выпадку. За два дні да паступлення ў інстытут я яшчэ ня ведала, што буду здаваць іспыты. Але выпадкова нехта паклаў мне паперку з тэлефонамі, я выпадкова патэлефанавала і вырашыла: ну што ж... У той час я займалася альпінізмам і працавала мастаком-афармляльнікам. Щагаща ж па гарах ня будзеш бясконца, прыйшоў час стаць самім сабой. Такім чынам, дзякуючы выпадку, паступіла ва ўніверсітэт, дзе была вельмі шчаслівая ўсе гады. Я задаволеная, што так атрымалася. Не пашкадавала ні разу.

— Як ви познаємітесь з Алесям Аркушам?

— Ми пазнаёмліся выпадкова, у літературним аб'яднаньні “Крыніца” ў Наваполацку. Я прыйшла туды госьцем, адразу яго ўбачыла й падумала: “Які цікавы малады чалавек!..” Я ўсё жыцьцё марыла, каб муж быў з барадой. А ён яе акурат толькі адресаціў. Пасыля паседжаньня Алесь падышоў і кажа: “Ці можна вас правесыці да дому?..” Ми амаль адразу ж ажаніліся, не сустракаліся практична.

Была, праўда, адна цыдулка, пра якую мне Алесь расказаў толькі праз пяць гадоў сумеснага жыцця. Кала пісьменнікаў напісала: “Аркуш, ёсьць выдатная магчымасць ажаніцца”, і кожны падпісаўся...

— Тоё, что ваши мужи паэт, неяк чплывае на вашую творчасць?

— Канешне. Мы вельмі блізкія, родныя душы. Я з дзяцінства вельмі люблю паэзію, а калі я прачытала вершы Аркуша, закахалася найперш у паэта, ну а ён... Пакахаў ці не, ня ведаю, але ж зрабіў прапанову выйсыці замуж (съмѧещца). Цудоўна, што ў мяне такі муж! Такіх людзей вельмі мала. Відаць, нехта за мяне малісць... Ён вельмі тонкая асоба. Мабыць, і ня трэба быць такім тонкім... Уся мая творчасць на ягонай паэзіі заснаваная. І сёньня ягоныя вершы — у маіх габеленах.

— *І вашия творы, мабыць, таксама ўплываюць на творчасць Алеся?..*

— Так. Бывае, што ён піша па маіх палотнах. Я яму расказываю, што я хацела зрабіць, сказаць, паказаць — і ён піша.

— Що з сучасної підзарядкою вам більше?

— Я не магу сказаць, што нешта асабліва блізка... Мне вельмі падабаецца кніга паэзіі Уладзімера Арлова “Паром праз Ла-Манш”, люблю свайго Аркуша, усё, што ў яго ёсьць... Сыс, вядома, вельмі цікавы. Быў, ёсьць і будзе.

“На дарозе да Сафи”, 2007.

...ВОДГАЛАС...

водгалас

Слова ад “Дзеяслова”:

Мы палічылі мэтазгодным аб'яднаць у гэтай рубрыцы дзіве публікацыі – літаратуразнаўчую і крытычную – якія трапілі ў рэдакцыю паралельна і, падкрэслім, без замоваў з нашага боку. У абодвух тэкстах аналізуеца творчасць адной вядомай беларускай аўтаркі. Прычым у першым – з гледзішча асэнсавання ў яе творах “жаночай постсавецкай ідэнтычнасці”, у другім – праз прызму эстэтычнай сістэмы вядомай аўстрыйскай пісьменьніцы. Аўтарка крытычнага артыкулу даводзіць, што ў новым рамане маем спрабу айназначна з плагіятам, не пакідаючы беларускай літаратарцы права на такія вызначэнні, як “творчае наследаванне”, “схаваны рэмэйк” і інш. Ці апраўданая такая катэгарычнасць у наш постмадэрновы век (зъвернем увагу на падазроне падабенства назвы беларускага раману з раманам культивавай расійскай пісьменьніцы) і ці на ёсьць тыя перагукі съядомым аўтарскім прыёмам, пранануем разьбіраца нашым чытачам.

Юнэля Сальнікова

“Каб стаць, нарэшце, свабоднай, як ластаўка...”

*Роздум пра постсавецкую ідэнтычнасць
у беларускай жаночай прозе*

1.

Жак Дарыда ў сваім “Эсэ пра імя” адзначаў, што літаратура звязаная пэўным чынам з прасторай дэмакратіі і непадцэнзурнасцю. Магчымасці літаратуры, дадзеныя ёй грамадствам, – усё гэта “суправаджаеца ў палітычным сэнсе неабмежаваным правам ставіць усялякія пытаныні, не

даваць веры ніякім прайвам дагматызму, аналізуваць усе выкладзеныя меркаваныні незалежна ад таго, тычацца яны этыкі ці палітыкі адказнасці”.

Заўвага знакамітага філосафа мне падаецца вызначальнай у перспектыве разгляду постсавецкай літаратуры і больш канкрэтна – жаночай прозы. Гістарычныя акалічнасці спрыялі доўгаму панаванню ў літаратурах былога СССР, у тым ліку ў беларускай, гамагеннага канону – сацыялістычнага, інтэрнацыональнага, патрыярхальнага (паводле аўтарства) і бясполага (паводле суб'екта). З падзеянем імперыі літаратуры новых дэмакратычных дзяржаваў дазволілі сабе большую плоральнасць і разніволенасць. Усё мацней сталі гучаць галасы “прыгнечаных”, тых, хто раней знаходзіўся на перыферый грамадскай увагі. Зьяўленыне феномену жаночай (феміннай) літаратуры ў постсавецкай прасторы маркіравала прыход новай этыкі і культурных перспектываў.

У артыкуле я спрабую акрэсліць некаторыя спробы беларускай жаночай прозы ў асэнсаваныні постсавецкай ідэнтычнасці жанчыны, акцэнтуючыся перадусім на культурна-каштоўнаснай перспектыве. Асобную ўвагу я надаю рэканструкцыі вобразу дзіця і дзяцінства, якія традыцыйна лічацца эсенцыялісцкімі для жаночай ідэнтычнасці.

Мая гіпотэза заключаецца ў тым, што характар стаўлення жанчыны да дзіцяці, прэзентаваны ў літаратуры, можа сведчыць пра пашырэнне набору жаночых роляў у постсавецкім грамадстве – ад захавання традыцыйнай ролі маці і вядзення хатній гаспадаркі да прынцыпавага вызваленьня ад біялагічнага і самарэалізацыі ў творчых (вытворчых) сферах.

2.

Беларускія жаночыя апавяданыні, сабраныя пад вокладкай “Жанчыны выходзяць з-пад кантролю” (2007), прадстаўляюць жаночую камунікацыю са съветам, у тым ліку з дзецьмі, на розных стылёва-тэматычных узроўнях.

Апавяданье Вольгі Бабковай “Крумкач і Франка” пабудавана вакол сяброўства дзяўчынкі Франкі са старым крумкачом. Маці Франкі памерла адразу пасля родаў, апазыцыйна арыентаваны бацька загінуў у пастарунку. Дакладны час падзеяў твору не пазначаны, але па гістарычных згадках можна ідэнтыфікаўца перыяд пасля паўстання беларускіх касінераў сярэдзіны XIX стагоддзя. Пасля съмерці бабулі Франка трапляе ў прытулак для сіротаў.

Выпадак знаёміць дзяўчынку са старой птушкай, якая для сіраты становіцца адзіным сябрам. Крумкач ня праста падтрымлівае Франку сваёй абавязковай прысутнасцю, але і зьдзяйсьняе для яе ўчынак. Франка адмаўляеца выступаць на сіяткаваныні каранаці цара, і ў часе цырымоніі крумкач залятае ў залу і перакульвае партрэт цара.

Сыціслы пераказ зъместу апавядання спатрэбіўся, каб прадэманстраваць аўтарскую стратэгію прэзентацыі дзіцяці. Тут дыскурс дзіцяці нібыта выходзіць на першы план. Вачыма дзяўчынкі мы бачым ня толькі гістарычны Менск, але і дарослае жыццё, дзе дзееці прабіваюцца ў съвет, нібыта дзымухаўцы з брукаўнікі. Аўтарка наўпрост выкладае гэтае парадынанье: “Дзіўная рэч, але ў гэтым змрачнаватым месцы скрозь брукоўку прабіліся дзымухаўцы. Іхнія кветкі не такія вялізныя і яскравыя, як у Гарадскім садзе, дый сцяблінкі занадта даўгія і тонкія. Гэтыя дзымухаўцы нагадваюць саму Франку. Такая ж яна кволенская і худзенская...”.

Але Франка відавочна выконвае службовую ролю датычна задумы аўтаркі. Улічваючы гістарычны фон апавядання, на першы план выходзіць антыкаланіяльны дыскурс, барацьба за эмансіпацыю народу. Адпаведна вобраз дзіцяці-дзяўчынкі каўшоўны ня сам па сабе, а толькі ў звязку з паваротамі сюжэту. Аўтарку зусім

не цікавяць паводзіны і інтymныя перажываньні дзяўчынкі. Мы чуем аповед праз дзіцё, а не само дзіцё.

Выкарыстаныне вобразаў дзяцей і жанчын для раскрыцця іншай тэмы прысутнічае і ў апавяданыні “Гарт”. У вёсцы ствараецца суполка з жанчын і дзяцей, задачамі якой зьяўляюцца дасягненныне выдатнай фізічнай формы і духоўнае разъвіццё. Можна было б чакаць, што ўсё гэта робіцца дзеля жаночай (дзіцячай) эмансіпацыі, але насамрэч удзельніцы гуртка кіруюцца нацыянальнай ідэяй: трэніроўкі цела і духу прымяркоўваюць да знамянальных датаў у гісторыі Беларусі, аголенымі шпацыруюць па лесе пад бел-чырвона-белым сцягам.

Нават зважаючы на ананімнасць аўтарства апавядання і намёк на пародыю, можна ўбачыць празрыстую рэпрэзентацию жаночых і дзіцячых вобразаў: яны відавочна займаюць маргінальнае становішча і падпрадкаваны палітычнай задачы. Падобная сітуацыя яшчэ зусім нядаўна фіксавалася ў суседнай літаратуры: “пра што б ні пісаў украінскі інтэлектуал – ад філасофскіх да культураплагічных трактатаў ці ад гісторіі літаратуры да палявых дасьледаваньняў украінскага сексу – ён немінуча зьбіваўся на нацыянальную проблематыку”¹. І як съведчыць досьвед Украіны, гэтыя неўрозы невылечныя да таго часу, пакуль дзяржава трymае закансерваваным каланіяльны статус-кво.

Беларуская літаратура сёньня мусіць адказваць як сама мала на два выклікі: па-першае, асэнсаваць мінулае савецкай эпохі і, па-другое, даць імя цяперашняму палітычнаму дыскурсу. Сімптоматыка пэўнай часткі жаночай прозы съведчыць, што сёньня мае запатрабаванасць ня столькі гендэрна маркіраваны суб'ект, колькі эмансіраваны народ. Аўтаркі-жанчыны ахвяруюць гендэрнай проблематыкай дзеля стварэння антыхаланіяльной літаратуры, якая культивуе ідэалы рамантычнага нацыяналізму, як называў бы яго вядомы дасьледчык нацыяналізму Энтані Сыміт. Адпаведна жанчына выходзіць у публічную сферу не на падставе сыпецыфічнай жаночай суб'ектыўнасці, а як бясполая грамадзянка.

3.

Перыферыйнае знаходжаныне гендэрных пытаньняў у антыкаланіяльных творах пад аўтарствам жанчын наўрад ці звязана са “страхам атрымаць цэтлік жаночай, дамскай” літаратуры². Хутчэй тут справа ў пакуль неаспрэчным дамінантыні патрыярхальнай традыцыі з яе канонамі і парадыгмамі. Беларускі жаночы дыскурс па-ранейшаму застаецца ў мужчынскай сістэме каардынатаў, але тым ня менш паступова выяўляюцца прыкметы да трансфармациі гендэрнай просторы. Прынамсі, гэтыя змены дэмантструе творчасць Наталкі Бабінай.

У апавяданыні Наталкі Бабінай “Шкельцы, шкельцы...”, зъмешчаным у вышэй узгаданым зборніку “Жанчыны выходзяць з-пад кантролю”, нараджэнніне немаўляці выклікае псіхічнае захворваньне ягонай маці. З аповеду, які выкладаецца ад асобы мужа хворай і з уяўных дзέньнікаў апошній, становіцца зразумелым, што вясковая дзяўчына ня здолела звыкнучы да жыцця ў вялікім горадзе. Нарараджэнніне другога дзіцяці прыводзіць да канчатковага разладу жанчыны з гарадской просторай і нават з уласнай сям'ёй. Хуткае выздраўленыне маладой маці пачынаецца ў звязку з перспектывай вярнуцца жыць у вёску.

Такім чынам, нараджэнніне немаўляці становіцца апошнім крокам да хваробы ягонай маці. Чаму, толькі нарадзіўшы фізічна здаровага хлопчыка, маці псіхічна разъвітваецца з ім? Выглядае так, што жаночае цела выказвае пратэст супраць

¹ Рабчук, М. Імпэрыя як дыскурс. Arche-Пачатак. 2003. №1. <http://arche.bymedia.net/2003-1/rabc103.html>

² Арбатова, М. Женская литература как факт состоятельности отечественного феминизма. Преображение, 1995, №3. – с.26-27.

усяго, што звязана з нялюбым гарадскім атачэннем. Апавяданье дэманструе наўпроставую (ў дадзеным выпадку негатыўную) залежнасць маці ад дзіця: дзіця ўплывае на фізічна-духоўны стан маці і тым самым агаляе глыбінныя структуры жаночай ідэнтычнасці.

Важна таксама зацеміць, што немаўля прэзентуецца ў выглядзе самастойнага суб'екта, здольнага ўзьдзейнічаць на дарослую суб'ектыўнасць, уключаючы сыпецыфічна культурную практыку свайго зъяўленення на съвет. Пры гэтым нованараджанае дзіця мае ўплыў адразу на двух бацькоў – тата ўспрымае маленькага Даніка як памочніка ў змаганыі з хваробай маці: “Я сеў каля дзіцячага ложачка, узіраючыся ў маленькі тварык. Мой хлопчык, мае чатыры кілі вагі, ты пачынаеш сваё праўдзівае існаваныне, перавярнуўшы маё жыццё... Я ня ведаю, як дапамагчы твай маме, і навомацац, у цемры іду там, дзе можна насымерць забіцца і пры поўным съятле. Але я іду, і ты, маленькі, дапаможаш мне”.

Наталка Бабіна тэматызуе вобраз дзіцяці ў жаночай ідэнтычнасці і ў сваіх персанальных зборніках “Крыўі не павідна быць відна” (2007) і “Рыбін горад” (2007). Творчасць пісьменніцы адпавядае многім фармальным паказчыкам, якія характэрны для постсовецкай (перадусім расейскай) жаночай літаратуры¹.

Па-першае, у фокусе твораў Бабінай часцей за ёсё апынаецца жанчына, нарачыя адбываеца ці ад імя жанчыны, ці праз ейную перспектыву. У рамане “Рыбін горад” галоўная герайні Ала Бабылёва становіцца цэнтрам дэтэктыўных падзеяў, якія разгортаюцца на тle пазнавальнага беларускага найноўшага кантэксту. Былая наркаманка і алкагалічка, з турэмным досьведам, у свае пяцьдзесяц гадоў Ала часта з уласнай ініцыятывы трапляе ў самыя неверагодныя сітуацыі: з апантанасцю абараняе сваю вёску ад бандытаў, апынаеца замешанай у палітычных скандалах, шукае скарб. І пры ўсім пры гэтым ставіцца да сябе досыць іранічна.

Такая авантурная біяграфія – “скінула з катушак, і...гэта было да фені” ў рамане патлумачана: у Алы памерла ад раку дачка, а больш зачяжарыць яна не магла. Жаночая ідэнтычнасць герайні канструявалася негатыўнымі шляхам, бо доўгі час для яе галоўным было “ня думаць пра сваіх дзяцей, якія ніколі не народзяцца, пра гэтыя навек замураваныя ўва мне зародкі, якіх ніхто не пабудзіць...”. І пазней самыя жорсткія выпрабаваныні Ала цярпела, каб выратаваць дзяцей сястры.

Па-другое, сям'я ў структуры жаночага досьведу апынаеца больш важнай, чым іншыя тыпы сацыяльных стасункаў. У апавяданні “Зроблена рукамі Альбіны Юдчыц” (2006) герайні выхоўвае дачку бяз мужа, мае складаныя адносіны з маці, ня можа аддаць дзіця ў беларускамоўную школу, паколькі апошняя адсутнічае ў абласным цэнтры. Але выінову са свайго агульнага становішча герайні робіць геніяльную: “Толькі дзіця будзе любіць цябе ні за што і нават насуперак усяму”. Уся сацыяльнасць і самаідэнтыфікацыя, такім чынам, для герайні сканцэнтраваная ў яе дачцэ, праз якую дарослая жанчына ўспрымае астатні съвет.

Па-трэцяе, генеалогія ў большасці твораў Бабінай выводзіцца па жаночай лініі. Ва ўжо ўзгаданым аповедзе “Зроблена рукамі Альбіны Юдчыц” гэта лінія паказальная: герайні па-за шлюбам нараджае дачку, застаеца жыць у кватэры бабулі і робіць рэчы для нованараджанай дачкі сваёй замежнай сяброўкі. У рамане “Рыбін горад” для галоўнай герайні вызначальнымі людзьмі ў яе жыцці зъяўляюцца бабуля Макрыня – увасабленыне гістарычнай памяці і повязі часоў, і сястра Уляна – цэласная, мэтанакіраваная, сумленная.

Па- чацьвёртае, у постсовецкай літаратуре экзістэнцыяльнае асэнсаваныне жаночай іншасці выяўляеца ў стасунках з супрацьлеглым полам. У творчасці ж

¹ ЖЕРЕБКИНА, И. О перформативности женского, или литературные бригады как факт развития постсоветской литературы. [онлайн]. [Просмотрено 02 мая 2008]. Доступ через Интернет: <<http://www.gender.univer.kharkov.ua/gurnal/gurnal-09-06.pdf>>.

Бабінай жаночая і мужчынская суб'ектыўнасці наўпрост не сутыкаюцца. Сярод персанажаў ёсьць, канешне, мужчынскія вобразы, але яны хутчэй дзейнічаюць на другім плане. Драматызацыя падзеі твораў, экзістэнцыялізацыя жаночага адбываецца амаль заўсёды праз стасункі з іншымі жанчынамі ці праз дзяцей. У творы “Дамачкі сярэдніх гадоў” (2001) герайню, ад імя якой вядзеца аповед, кідае муж. Жанчына пасъля трываліцца гадоў сумеснага жыцця застаецца адна з трывма дзецьмі, але сапраўдную адзіноту яна пачынае адчуваць толькі пасъля самазабойства лепшай сяброўкі Файні: “сапраўдную, невымерную адзіноту... якая тым мацнейшая, чым больш блізкіх людзей навокал... ледзянную, як труп, адзіноту жыцця, я не магла больш не заўважаць пасъля яе съмерці...”.

І нарэшце, у адрозненіне ад мужчынскай літаратурнай традыцыі жаночы досьвед рэпрэзентуюцца пераважна ў антысімвалісцкіх тэрмінах цялеснага, біялагічнага. У аповедзе “Крыві не павідна быць відна” (2000) жаночы досьвед герайні пачынае фармавацца ў чатырохгадовым узроўні і супадае са съмерцю маці. Дзяўчынка бачыць, як пад маці распаўзаецца цёмная пляма крыві, і доктар ставіць дыягноз “пасъляродавае запаленьне”. Пазней для маладой жанчыны кроў становіцца прыкметай маладосці, моцы і чаканння: “Калі з яе палілося першы раз, яна спалохалася, бо падумала, што цяпер памрэ, як тады маці, але зараз яна ўжо ведае, што той доктар казаў недакладна: калі ты дзяўчына – штомесяц ліцца з цябе кроў, як з рукава, а табе хоць бы што”. Жаночая (дзяючая) суб'ектыўнасць, такім чынам, набывае сваю адрозненіць праз фізіялагічны адчуваньні, якія не-парыўна звязваюцца з псіхічна-духовым досьведам.

У творах Бабінай жаночая фізіялогія выступае нават своеасаблівай зброяй у барацьбе супраць несправядлівага маскуліннага съвета. Герайні рамана “Рыбін горад” Ала Бабылёва ў адчай б'е жаночай, насычанай крывей шматкай свайго галоўнага ворага Кукала, які шантажом і гвалтам спрабаваў выгнаць яе з роднай хаты і вёскі.

Такім чынам, творчасць Бабінай палягае ў рэчышчы постсавецкай жаночай літаратуры, дзе гендэрная ідэнтычнасць канструуюцца на падставе съпецыфіна жаночага досьведу. Магчымасць мець дзіця выступае пацвярджэннем паўнавартасці жанчыны ў цэлым. Гэтая біялагічная ўласцівасць адыхрывае вызначальную ў параўнанні з сацыяльным атакэннем ролю ў фармаванні жаночай ідэнтычнасці. Экзістэнцыяльная вытворчасць жаночага досьведу адбываецца таксама праз іншых жанчын. Мужчыны – сябры, палюбоўнікі, мужы, ворагі – прысутнічаюць у жыцці жанчыны, але найбольш глыбінныя структуры жаночай ідэнтычнасці канструуюцца бяз іх удзелу.

Творчасць Бабінай – гэта спроба выроўнівання гендэрнай прасторы за кошт акцэнтавання ўвагі на жаночым досьведзе і адсоўвання мужчынскай суб'ектыўнасці на другі план. Але пісьменніцы не ўдаецца мадыфікаўваць патрыярхальныя структуры, таму яе герайні вымушаны дапасоўвацца да маскуліннага съвету (ўтым ліку праз пацвярджэнне традыцыйных жаночых роляў) і размаўляць на паноўнай мове – мове мужчынаў.

4.

Больш “прасунутай” з пункту гледжаньня заходняга фемінізму падаецца творчасць Алены Брава. Яе зборнік “Камендацкі час для ластавак” (2004) нясе ў беларускую літаратуру ўвасабленыне вядомай фемінісцкай формулы: асабістасць ёсьць палітычным.

На мой погляд, асноўны прапарыў, які зьдзяйсняе Алена Брава, заключаецца ўтым, што пісьменніца выводзіць жаночае на сацыяльны ўзровень. Аповесьць “Камендацкі час для ластавак” – гэта сапраўдны рэвалюцыйны маніфест беларускай жанчыны, для якой асабістая свобода мае выразныя палітычныя канатацыі.

Дазволю сабе крышку іроніі пра крыніцы рэвалюцыйнасці галоўнай герайні аповесыці, паколькі да эмансіпациі яна прыходзіць на Кубе, куды паехала за мужам-кубінцам. На востраве Свабоды герайні, хаця і жыла ў матэрыяльнай нястачы (як зрешты і астатнія тубыльцы), але зразумела і прыняла сваю сексуальнасць – “...мой лацінаамерыканскі Пігmalіён вылепіў з зашутанага саўковага падлетка жанчыну”. І далей праграма вызвалення жанчыны будзеца на груньце псіхааналітычных развагаў, якія маюць лагічнае падсумаванье ў эпілогу аповесыці, які сам па сабе выступае самастойным тэкстам-дасыльданнем жаночай ідэнтычнасці.

Герайні аповесыці разумее, што няволыніцтва жанчыны анталагічнае і не звязанае з геаграфіяй: “Нарадзіцца на съвет жанчынай; нарадзіцца ў беларускай глыбінцы і адтуль вынесыці свой жыцьцёвы сцэнар; але да таго... нарадзіцца жанчынай з так званай іскрай Божай і, адпаведна, нежаданьнем ісьці звыклай жаночай каляінай, – у любых шыротах, на любым паўшар’і гэтая трывада сімптомаў здольная хіба што ўмацаваць съцены тваёй вязыніцы”. У съвеце мужчынай, адзначае герайні, жанчына ад самага нараджэння асуджаная на паразу.

Аўтарка падкрэслівае надрыўны драматызм і супярэчлівасць, якія суправаджаюць жанчыну ў галоўных для яе сферах – каханьні, мачярынстве, творчасці. Каханьне, з аднаго боку, дae веру ў тое, “што мы бесъмяротныя, як багі”, і “жыцьцё без каханьня – не-жыцьцё”. З іншага боку, каханьне ўяўляе сабой біялагічна ўбудаваны механізм з прагматычнай мэтай – працягваць чалавечы род.

Як і ў творах Бабінай, у герайні Брава няма прынцыпавага жаданья вызвалення ад біялагічнага (рэпрадуктыўнай функцыі), але яна бачыць хісткасць эсенцыялізму гэтай пазіцыі, таму для абрэгунтавання выкарыстоўвае складаны мікс містычна-сада-мазахісцкіх уяўленняў. Жанчына разважае так: нарадзіцца дзіця – гэта значыць асудзіцца яшчэ адну душу на жыцьцё, да таго ж маці павінна забыцца на свае іншыя творчыя памненні. І тут жа ідзе самабвяржэньне: “не, тое было не злачынства, а – ахвяра, якую ты заўсёды прагла знайсці ў каханьні да мужчыны, а зьведала ў мачярынстве”. Здольнасць быць ціжарнай і нараджаць герайні лічыць галоўнай перавагай жанчыны, паколькі гэта дае абсалютнае пачуцьцё зыліцца з іншай істотай, а значыць жанчына, у адрозненіі ад мужчыны, мае карані ў Сусьвеце.

Імпліцытна ў творы пастаянна гучыць думка пра выключнасць жанчын у параўнанні з мужчынамі, і часам падаецца, што прынцыповая іншасць жаночай суб'ектыўнасці парадаксальна падкрэсліваеца праз параўнанье не з мужчынскім, а жаночым досьведам. Цягам сюжэта герайні камунікуе перадусім са съвякрухай, дачкой і такім ж эмігранткамі, як яна сама (пра жаночую генеалогію я ўжо ўзгадвала). Чакаючы шмат ад мужчыны, герайні тым ня менш самыя свае глыбокія адкрыцці робіць у стасунках з жанчынамі.

Супярэчлівасць развагаў герайні адбіваеца на агульной выснове: герайні вызначае, што імя сілы жанчыны – гэта любоў, “і яна настолькі вялікая, што можа зъяніць напрамак ветру, разбурыць Карфаген і зноў узъняць яго з руін”. Таму праграма дзеяння жанчыны – гэта рух наперад і барацьба – “адплёўваючыся крывёю, ты будзеш паўзыці наперад, пакуль пазногі не сатруцца да мяса і не парвуцца жылы”. Праўда, далей драматычных метафораў аўтарка не ідзе, і атрымліваеца, што шлях жанчыны – гэта шлях ахвяры, якая ўсьведамляе несправядлівае становішча, але ня мае моцы яго зъяніць. Канчатковая мэта шляху вызначаеца праз жаночую лінію спадкаемства – герайні верыць, што ахвяринасць маці калі-небудзь дазволіць ейнай дачцэ “зламаць ту ю праклятую клетку, каб стаць, нарэшце, свабоднай, як ластаўка”.

Больш экспліцытна Алена Брава звязвае права жанчыны з палітычным узроўнем у аповесыці “Імя Ценю – Святло” (2003). Галоўная герайні Вікторыя неабходнасць эмансіпациі разумее не праз замежны досьвед, а дзякуючы напружанай унутранай рэфлексіі. Псіхааналітычны дыскурс упрадкуе сюжэт твору і фармулюе асноўныя

ідэі. Усе комплексы і страхі герайні ўкаранёныя ў ейным целе, і трагічнасць быцьця жанчыны абумоўліваеца якраз tym, што яна спрабуе змагацца са сваёй цялеснасцю. Вялікая ўвага ў творы надаецца дзяцінству герайні і стасункам з маці, што сфармавалі ўнутрана супяречлівую, няўстойлівую псіха-саматыку першай.

Цікавым падаецца паварот у сюжэце, калі аўтарка наўпрост звязвае проблемную ідэятычнасць сваёй герайні з ідэятычнасцю нацыі ў цэлым. У нейкі момант Вікторыя губляе гендэрную маркіраванасць і ўласабляе сабой экзістэнцыйную разгубленасць постсавецкіх народаў: "...талерантныя беларусы абраўлі свой спосаб "бунту": калектыўны зыход у небыцьцё... Так беларус распраўляеца са сваім мінулым, што падманула, з цяперашнім, у якім ён ня бачыць сэнсу, і з будучым, якога баіцца".

Жаночая ідэятычнасць апынаеца, такім чынам, вымяральникам жыцьця-здольнасці нацыі і адначасова шляхам аздараўлення. Аўтарка ўжывае метафору "вязень дзяцінства", маючи на ўвазе, што і Вікторыя, і народ баяцца нарадзіцца (ў метафізічным сэнсе) і tym самым знайсці сваё сапраўднае "я".

Брава, заклікаючы народ узяць адказнасць за сваё жыцьцё на сябе, па сутнасці, паўтарае развагі французскага мысльяра Мішэля Фуко. Фуко таксама лічыць, што сучасная ўстаноўка – гэта пабудова сябе як аўтаномнага суб'екту.

Быць сучасным, паводле Фуко, – гэта значыць выйсці са стану непаўнагадовасці. Съследам за Кантам Фуко разумее пад "непаўнагадовасцю" пэўны стан волі, які змушае схіляцца перад аўтарытэтам іншага. Прыхына непаўнагадовасці палягае не ў недахопе розуму, а ў недахопе ращучасці і мужнасці карыстацца ім без кіраўніцтва з боку іншых.

Для Фуко сучаснасць – гэта не гістарычны перыяд, а ўстаноўка, якая патрабуе крытычнага запытванняня (праблематызацыі) пра цяперашніе і пра нас саміх. Пад устаноўкай маеца на ўвазе "модус залежнасці ад сучаснасці, добрахвотны выбар, зроблены некаторымі, нарэшце, манеру думаць і адчуваць, а таксама спосаб дзейнічаць і паводзіць сябе"¹. Адпаведна Фуко прапануе вызначаць "сучасны перыяд" не праз эпохі перад- ці пост-сучасныя, а шукаць, як сучасная ўстаноўка з моманту свайго фармавання змагаеца з устаноўкамі контр-сучаснымі.

Такой контр-сучаснай эпохай для Беларусі зьяўляеца савецкая спадчына, якая на розных узроўнях працягвае ўпільваць на базавыя структуры грамадства. Беларусы – "непаўнагадовая" нацыя ў разуменыні Фуко, таму што па-ранейшаму трymаюцца "за лона матухны-гісторыі" ў тэрмінах Алены Брава: "...мы сумуем па страчаным канцлагеры, дзе ўсё вырапіалі за нас, дзе ня трэба было думаць самастойна, адно жывіцца таннымі харчамі праз плацэнту "найлепшай у съвеце" эканомікі". Народ, які байцца стаць самастойным, пісьменыніца парапоўвае з літапедыёнам – мёртвым, скамянелым плодам. Яна эмацыйна заклікае беларусаў да метафізічнага нараджэння: "...свой крыж мы можам ператварыць у перамогу і ў глыбіні ўланснага Ценю адшукаць кропку Сонца і распаліць Свяціло "на ўесь съвет вялікі".

Такім чынам, імкненьне жанчыны да эманспіацыі не застаецца ў прыватнай прасторы, інтэнцыя да вызвалення пераносіцца на грамадскія структуры, трансфармацыя якіх робіцца перадумовай канструявання жыцьцяздольнай, сучаснай персанальнай і калектыўнай ідэятычнасці.

Хацелася б звязацца з аўтаркай яшчэ на адзін твор Алены Брава, дзе вобразы дзяцінства прыцягваюцца не з пазіцыі аргументаў анатыкаланіяльнага дыскурса, а паводле прынцыпу бацькоўскай адказнасці. У цэнтры апавядання "Зъмяя, пакрытая пёрамі птушкі Сонца" – пенсіянерка-выкладчыца Валянціна Валовіч, якая змагаеца з невылечнай хваробай з адзінай мэтай – працягваць дапамагаць

¹Фуко, М. Что такое Просвещение? пер. с франц. Н.Пахарьян. [онлайн]. [Просмотрено 15 января 2008]. Доступ через Интернет: <<http://www.philology.ru/literature3/fuko-99.htm>>.

свайму даросламу сынку: “Ёй нельга паміраць! Нельга, бо як жа Андрэй застанецца без яе ў гэтым съвеце мёртвых словаў і выпатрашаных паняцьцяў?!”.

Вучань Хайдэгера, філосаф Ганс Ёнас (Hans Jonas), у сваёй кнізе “Прынцып адказнасці” называе адказнасць, якую нясуць бацькі за дзіця, прататышам усялякай адказнасці. Ёнас кажа пра анталагічны ававязак у стасунках бацькі-дзіця: нованараджаны мае радыкальную несамадастатковасць, таму тут анталагічна прадугледжана абарона і дагляд за ягоным далейшым станаўленнем з боку таго, хто яго нарадзіў. Ёнас працягвае, што бацькі маюць справу з чалавекам у стадыі станаўлення. У гэтым станаўленні маюцца свае, загадзя вядомыя прыступкі, кожная з якіх мусіць быць пройдзена ў свой час. З дасягненнем дарослага стану сканчаецца як дзяцінства, так і бацькоўская адказнасць. Гэта вядома загадзя, а “праз сцьвярджэнне самадзейнай біялагічнай дынамікі – таксама і загадзя пажаданым”¹. Такім чынам, у выхаваныні маеца пэўная мэта – самастойнасць індывіда, якая ўключае ў якасці свайго істотнага моманту здольнасць браць на сябе адказнасць.

Упартасе імкненіне Валянціны Валовіч апекавацца 35-гадовым сынам – гэта ўжо ня столькі выкананыне бацькоўскага архетыповага ававязку, колькі парушэнне логікі яго рэалізацыі. Для герайні анталагічны ававязак становіцца пажыццёвым, паколькі дасягненне бацькоўской мэты – самастойнасці дзіцяці – яна сама лічыць немагчымым. Герайні абгрунтувае сваю сітуацыю так: “... і што ёсьць любоў да дзяцей, калі ня вечны, што ні на хвілю не адпускае, страх, які, нібыта джала зъмяі, раздвойваецца на страх памерці самой (бо да болю шкада дзіцяці, пакінутага ў чужым варожым съвеце) і страх за ягонае жыццё, бо бяз сына страчваўся сэнс ейнага існавання”.

Развагі Валянціны тэматызуюць некалькі пластоў постсавецкай жаночай ідэнтычнасці. Перадусім, зноў такі на першое месца высоўваецца рэпрадуктыўная здольнасць жанчыны. У тэксце нават ёсьці наўпроставае сцьвярджэнне пра вызначальнасць мацярынства ў жыцці жанчыны ў параўнанні з іншым жаночым досьведам: “Тая пяшчота, што захлынула яе, калі акушэрка... паднесла дзіця... была асалодай куды мацнейшай за няўклодныя торганыні ў ложку з мужам, які хутка сышоў ад іх і пра якога яна не любіла ўспамінаць”.

Лагічна вынікае, што татальны прыярытэт мацярынства ў жыцці жанчыны ставіць пад сумнёў рэалізацыю ейнага патэнцыялу ў іншых сферах дзейнасці. Сэнс жыцця замыкаецца на дзеянях, адкуль узынікае непераадольны страх за іх (альтруістычны) і за сябе (эгаістычны).

Знешні “варожы съвет”, на які спасылаецца Валянціна, напэўна, насамрэч у большай ступені вымушае факусавацца жанчыну на дзеянях. Складаныя сацыяльна-еканамічныя варункі, уласцівія для постсавецкіх краін, не дазваляюць жанчыне пазбавіцца бацькоўскага анталагічнага ававязку, нават калі аб'ект клопату сам становіцца носьбітам гэтага ававязку. З іншага боку, бацькоўскі гіперклопат – гэта ня столькі наступства сёняняшніх неспрыяльных варункаў, колькі спадчына савецкіх часоў і экзістэнцыйная “непаўнагадовасць” беларусаў як народа.

Такім чынам, творчасць Алены Брава зьяўляеца крокам наперад у асэнсаваныні жаночай постсавецкай ідэнтычнасці. Аўтарка, грунтуючыся на аўтабіяграфічным досьведзе (пра што яна съведчыць у сваіх інтэрв’ю), асэнсоўвае ролю жанчыны сёняня ў публічнай прасторы, не абмяжоўваючыся традыцыйнай для дзейнасці жанчыны сферай сям’і.

5.

Феміністка дасыледчыца Барбара Хельд, аналізуючы сыпецыфіку выяўленыня жанчын у рускай літаратуры XIX стагоддзя, выкарыстоўвае тэрмін underdescription,

¹ Йонас, Г. Принцып ответственности. Москва: Айрис-пресс, 2004. – 477 с.

які можна перакласыці як “зъмяншэнье”, “падпаратаванье”, “выкарыстаньне пісьмом”. Underdescription пераўтварае жанчыну з суб'екта ў аб'ект апісаныня, у праекцыю мужчынскіх жаданьняў і страхаў. На мой погляд, тэрмін underdescription можна прымяніць таксама да беларускіх твораў пад жаночым аўтарствам, дзе эксплуатующа вобразы жанчын дзеля дасягнення іншых задач, у прыватнасці, дзеля напаўнення антыкаланіяльнага дыскурсу.

Тым ня менш, можна канстатаваць, што беларуская жаночая проза зыходзіць ад дагматычных схемаў і спрабуе мадыфікацію маскулінны кантэкст праз выяўленыне сыпецыфічнага жаночага досьведу. Постсавецкая ідэнтычнасць жанчыны, як яна прэзентуеца ў жаночай літаратуры, уяўляеца полем барацьбы традыцыйных патрыярхальных і новых гендэрных каштоўнасцяў і ўстановак.

Перадусім, біялагічная ролі мацярынства жанчыны па-ранейшаму лічыцца асноўнай, пра што съведчыць прысутнасць у большасці твораў образаў дзяцей і пільная ўвага да іх з боку жаночых суб'ектаў. Традыцыйная рэпрадуктыўная функцыя хача і пераасэнсоўваеца ў катэгорыях жаночай суб'ектыўнасці, але, у адрозненінне ад заходняга феміністкага канону, застаеца галоўнай у працэсе жаночай самаідэнтыфікацыі. Сексуальнасць, увага да цела, магчымасць самарэалізацыі, публічная сфера па-ранейшаму, як правіла, апінаеца для беларускай жанчыны на другім плане.

Разам з tym у беларускай жаночай прозе назіраеца імкненне падкрэсліць унікальнасць і нават перавагу жаночага досьведу на розных стылёва-тэматычных узоруях: ад апісання фізіялагічных працэсаў да наўпроставага дамінавання ў тэкстах “станоўчых” жаночых образаў. Такое “ціхае” ігнараваньне мужчынскага полу можа съведчыць пра съядомы пратэст супраць працяглага мужчынскага панаванья, у tym ліку ў творчай прасторы, што сталася прычынай фармаванья проблематычнай ідэнтычнасці ў абодвух палоў. Пры такім падхадзе, жанчына, прагнучы вызвалення, рызыкне дзейнічаць па патрыярхальнай схеме і дыскрымінаваць маргінальныя, на яе погляд, дыскурсы. Жаночая літаратура і жаночая ідэнтычнасць могуць стаць часткай падвойнага антыкаланіяльнага дыскурсу, які змагаеца і з палітычным, і з маскулінным паняволеннем.

Верагодна, траўматычны досьвед “быць іншай” упłyвае на тое, што ў многіх творах жаночай літаратуры дзеці выконваюць хутчэй службовую функцыю адносна жаночай ідэнтычнасці, а не выступаюць самастойнымі суб'ектамі. У гэтым выпадку дзіця ўспрымаеца праз архайні-сэрднявечную перспектыву, калі дзяцінства не ўсьведамляеца як адметны перыяд. Сваю эманісацыю герайні твораў укараняюць у дзецих, але ў той жа час рэдка даюць права гэтym дзециям на самастойнае мысьленыне і аўтаномнную будучыню. Як сказала б брытанская даследчыца Клаўдыя Кастанэда, чые навуковыя інтарэсы палягаюць на скрыжаваныні фемінізму і посткаланіялізму, пакуль адсутнічае разуменне, што дзіця – гэта “ня проста сыры матэрыял для будучыні дарослага суб'екта... а гэта суб'ект і мае суб'ектыўнасць”¹.

Беларуская жаночая проза, асэнсоўваючы сёняня ідэнтычнасць постсавецкай жанчыны, знаходзіцца хутчэй на этапе драматычных прызнаньняў ахвяры, а не прапануе праграму дзеяньняў. Але, як съведчыць досьвед іншых постсавецкіх краінаў, цяпер самай важнай задачай для стварэння нацыянальной і персанальнай ідэнтычнасці і ёсьць здольнасць даць імя і зразумець мінулае – акупацыянае, савецкае, каланіяльнае і посткаланіяльнае. Прыняцьце і ацэнка нядайняга мінуга, злучаныя “з узважваньнем найбольш балючых маральных проблемаў”, – гэта каталізатор самапрэзентацыі культуры”².

¹ Castaneda, C. The child as a feminist figuration: Toward a politics of privilege. Feminist Theory, 2001, No.2, p.29-53. [online]. [cited 14 June 2008]. Available from World Wide Web: <http://ftysagepub.com/cgi/content/abstract/2/1/29>.

² Rubavicius, V. A Soviet Experience of Our Own: Comprehension and the Surrounding Silence. In: Baltic Postcolonialism. Ed. by Violeta Kelertas. Amsterdam-New York, 2006. – p.83-101.

Лада Алейнік**Гульня съядомасьці,
альбо Праблема “Тэрміналагічнай атрыбуцыі”**

Раман Алены Брава “Менада і яе сатыры”, што пабачыў съвет напрыканцы мінулага года ў часопісе “Маладосць” (№9-10, 2008), даволі хутка атрымаў шырокі розгалас. Яго называлі і “падзеяй” у сучаснай літаратуры, і “скандалам”, і “вяршынным дасягненнем жаночай прозы”. Маўляў, *тако-о-ога* ў нас яшчэ не было! (Дарэчы, з гэтым меркаваньнем часткова можна пагадзіцца). Сапраўды, цяжка прыгадаць падобны прыклад у нашай літаратуры... Ведаю выпадкі “чыстага” плагіяту, відавочнай і прыхаванай кампіляцыі, больш і менш удалага эпігонства... Час ад часу сустракаю ў новых творах запазычваныні асобных эпізодаў з айчыннай і замежнай класікі... А вось такой “практыкі”, як у Алены Брава, яшчэ не сустракала. Нават і ня ведаю, якой “класіфікацыі” заслугувае падобны ўзор. Хаця, сучаснае літаратуразнаўства – надзвычай ліберальнае (па-моіму, нават, як ніколі раней). Таму, відаць, ня варта пераймацца. З цягам часу абаязкова знайдзеца нейкая тэрміналагічная атрыбуцыя і для рамана Алены Брава. А чаму б і не? Сёньня ўжо ўсур'ёз вывучаецца “паэтычнае версіфікатарства”, будзе цалкам натуральна, калі зьявіцца яшчэ і “празаічнае”. Альбо, напрыклад, у съвеце даўно вядомы “авантурны раман”, а мы возьмем дый выступім заснавальнікамі новага жанру – “рамана-авантуры”. А саміх прадстаўнікоў напрамку пачнём называць... Не, “авантурысты” – неяк не гучыць. Можа будзе лепш (паводле І. Ільфа і Я. Пятрова) “вялікія камбінатары”? Ва ўсякім выпадку – гэта больш “літаратурна”.

* * *

Спачатку – невялікая “даведка”.

У Еўропе жыве-пажывае знакамітая пісьменьніца Эльфрыда Ялінек. Ня будзем празьмерна заглыбляцца ў яе біографію, засяродзім увагу толькі на некаторых асобных фактах. Дзяцінства і юнацтва спадарыні Эльфрыды прайшлі ў Аўстрый; яшчэ некалькі год свайго жыцця яна правяла ў Рыме і Берліне; сёньня (так склаліся жыццёвыя абставіны) – “вандруе” паміж Венай і Мюнхенам. Бацька пісьменьніцы памёр у 1969 годзе ў психіяtryчнай клініцы, а маці “прысьвяціла” жыццё дачушцы. Дэспатызм маці будучая пісьменьніца зьведала напоўніцу (тая паставіла сабе за мяту зрабіць з Эльфрыды вундеркіндку-музыку). З малых год дзяўчынка вучылася граць на сямі (!) музычных інструментах; з 1960 года атрымлівала адукцыю ў Венскай кансерваторыі (па класе фартэпіяна і аргана); праз чатыры гады паступіла ў Венскі ўніверсітэт на факультэт гісторыі мастацтва... Аднак тут яе сілы – і фізічныя, і маральныя – скончыліся: Эльфрыда захварэла. Псіхічнае захворванье, на якое ўжо шмат год пакутуе Ялінек, мае назову агарафобія (боязь адкрытых простораў, людзей, іх позіркаў і г.д.).

У прозе (першыя творчыя спробы былі зроблены Ялінек у паэзіі) пісьменьніца адразу вызначыла “сваю” тэму: з першага твора – рамана “Мы ўсяго толькі прынада, бебі!” (Wir sind Lockvogel, baby!, 1970) – яна засяродзіла ўвагу, на жаночых, так бы мовіць, сексуальных проблемах і разнастайных неўрозах, з імі звязанных. Гэтыя праблемы пісьменьніца мэтаскіравана даследуе ў раманах “Палюбоўніцы” (Die Liebhaberinnen, 1975), “Адпречаныя” (Die Ausgesperrten, 1980), “Юрлівасыць” (Lust, 1989) і іншых. Аднак найбольшы рэзананс атрымаў раман Эльфрыды Ялінек “Піяністка” (1983), па якім быў зняты аднайменны фільм (2001, Германія-Францыя; рэжысёр Міхаэль Ханеке). Варта падкрэсліць,

што менавіта фільм паспрыяў папулярнасці Ялінек і прыцягнуў увагу да яе творчасці (фільм атрымаў Гран-пры Канскага кінафестывалю ў 2001 і выйграў прыз як лепшы замежны фільм на маскоўскім “Кінатаўры” ў 2002 годзе). У выдавецкай анатацыі раман “Піяністка” пазіцыянуеца як “аўтабіяграфічны”. Крытыкі ніякавеюць: “Якой жа съмеласцю трэба валодаць, каб адкрыць съвету *takia* старонкі ўласнага жыцця?!”

У рэшце рэшт спадарыня Эльфрыда атрымала вышэйшую ўзнагароду ў галіне літаратуры – Нобелеўскую прэмію (2004). Дарэчы, гэта быў адзін з тых нешматлікіх выпадкаў, калі рашэнне Шведскай акадэміі выклікала сапраўднае абурэнне крытыкаў, літаратуразнаўцаў і шараговых чытачоў. Падставай для скандалу сталіся агідныя сцэны, сексуальныя вычварэнні, садамазахісцкія практикаванні герояў, якімі шчодра аздоблены фактычна ўсе творы пісьменніцы. Але ў фармулёўцы аб прысуджэнні прэміі было заяўлена літаральна наступнае: “За музычныя пералівы галасоў і адгалоскаў у раманах і п'есах, што з экстраардынарнай лінгвістычнай дбайнасцю раскрываюць абсурднасць сацыяльных клішэ і іх занявольвання”. Пагадзіцеся, гучыць “вердыкт” даволі няпэўна, расплывіста... (Між іншым, крытыкі тое саме сфармулявалі значна лепш: “Мова Ялінек – яскравая, бязыліясная і афарыстычная”). Але ж, замежныя літаратуразнаўцы настойліва съцвярджаюць, што высокую ўзнагароду аўстрыйская пісьменніца атрымала не за што іншае, як за раман “Піяністка”.

...Верагодна, вы запытаецце, дзеля чаго я гэта ўсё тут распаводжу? Пачынаю тлумачыць...

* * *

Пасыпховыя праекты (у тым ліку і літаратурныя) заўжды непакояць “калег па цэху”... Непакояць, безумоўна, па-рознаму. Тут ужо, як вядома, усё залежыць ад маштабу асобы. Адзін – шчыра парадуеца за чыйсыці посыпех, другі – скурчыцца ад зайдрасці і адпакутуе напоўніцу. Вось гэтыя “другія” найчасцей хіціва “натхняюцца” чужой славай і пачынаюць скрупулёзна капіяваць пасыпховыя ўзоры. Прыкладна такім мне бачыцца працэс нараджэння “вялікага камбінатара”.

Аднак варта адзначыць, што гэтыя “камбінатары” падзяляюцца на дзве катэгорыі. Першых цікавіць адно – матэрыйльны бок справы. Гэтыя не хаваюць свайго паразітавання на чужых узорах. (Прыгадайце, напрыклад, колькі ўсялякіх “пасыльдоўнікаў” зьявілася ў “Гары Потэр”: “Поры Гатэр”, “Таня Тротэр”, “Бары Тротэр”... Каб прыцягнуць увагу чытачоў, нават вокладкі гэтых кніг аформлены ў адным стылі з арыгіналам. Аўтары і не саромеюцца свайго ніzkага занятку. Надварот, хваляцца, што нядрэнна зарабілі на “свайм” праекце, пасмейваюцца...).

Другой катэгорыі “вялікіх камбінатараў” матэрыйльных дывідэнтаў недастаткова, ім яшчэ карціць славы, посыпеху, пашаны... Гэтым прыходзіцца складаней. Яны змушаны старанна маскіраваць сваю падробку, бо цудоўна разумеюць, што ў мастацтве “каціруеца” арыгінальнасць.

Найбольшую спакусу і ў першых, і ў другіх выклікаюць, як правіла, рэчы “скандальныя”. Менавіта такія ўзоры мастацтва цягнуць за сабой цэлья шэрагі непаўнавартасных і нежыццяздольных “клонаў”.

* * *

У рамане Эльфрыды Ялінек галоўная герайня – Эрыка Кохут, піяністка, кансерваторская выкладчыца. Усё жыццё яна пакутуе ад дэспатызму маці, якая кантралюе кожны крок дачкі, пазбаўляе асабістага жыцця, патрабуе неймавернай адданасці, вымушае прысвячаць “усю сябе” музыцы. Урэшце, дачка ператвараеца ў неўрастэнічку, у яе развіваеца садамазахісцкі тып сексуальных паводзінаў. Уласнае цела Эрыка лічыць адно абалонкай-зъмясьцілішчам музыкі, усе зявы

жыцьця вымірае музычнымі “крытэрыямі”. Адносіны з рэальнымі мужчынамі ёй нецікавыя, яна жыве ў сваіх хворых фантазіях.

У рамане Алены Брава галоўная герайня Юлька гэтаксама зрабілася ахвярай уласнай маці. Праўда, Юлька “пацирпела” па-іншаму. Тут адваротны працэс. Яе маці, адзінокая жанчына, спрабавала ўладкаваць асабістас жыцьцё, а дачка зъдзялілася для яе “перашкодай”. Маці бавіць час з кахранкамі, а Юлька ў гэты час ляжыць “у сваёй улюблёнаі схованцы – на дыванку паміж матчыным ложкам і дзвярьма балкона”. Маці ігнаруе дачку, дзіця расце “само па сабе”, у адзіноце. Урэшце, псіхіка дзяўчынкі дэфармуецца.

Карацей, і герайня Ялінек, і герайня Брава робяцца неверагодна няшчаснымі, замкнёнымі ў сваёй адзіноце... У аўстрыйскай пісьменніцы: “Эрика – словно насекомое в янтаре, вне времени, вне возраста”. У беларускай пісьменніцы: “Я бачу маю герайню застылым камарыкам у беспаветранай прасторы бурштынавай брошкі...”

Абедзьве герайні – і Эрыка Кохут, і Юлька – падобныя, як сёстры-блізьніцы. Яны абедзьве надзвычай “сумленныя” і “адказныя”. Ялінек канстатуе: “Все, что Эрика делает, она делает на полную катушки”. Но Эрыка верыць, што дарэмнага нічога не бывае, што толькі “стараннасць” дапаможа ёй атрымаць ад жыцьця “ўзнагароду” – жаданага мужчыну. Яна “ждёт вознаграждения за многолетнее дисциплинированное поведение. <...> Она воображает, что вознаграждена за верную службу искусству”.

Брава падкрэслівае: Юлька “выдатніца”, яна старанна робіць усё, за што ні возвращае: “Яна ўпэўнена: только як след напрацаваўши, яна атрымае ад жыцьця заслужаную адзнаку “выдатна”. Задарма ей нічога не патрэбна!”

Эрыка жыве ў съвеце класічнай музыкі, усё навокал для яе сувымерна з творамі Баха, Бетховена, Шуберта... “Музыке отдано все ее время. Все остальное не стоит ее времени”.

Юлька жыве ў съвеце класічнай літаратуры – у творах Чэхава, Купрына, Фіцц-джэральда: “Як у наркатачным трывгненні яна патанае ў вобразах пазамінулай эпохі. Асабліва ўразіў яе “Ліст незнаёмкі” Цвейга – гісторыя маладой жанчыны, якая яшчэ школьніцай на ўсё жыцьцё пакахала “белетрыста Р.” і аддалася яму, а потым стала прастытуктай, каб утрымліваць дзіця, якое нарадзіла”.

Аднак, праблема Эрыкі ў тым, што ў яе фактывічна няма рэальнага жыцьця, яно падменена сурагатным “жыцьцём у мастацтве”. Аўтар рамана скрупулёзна, а галоўнае – псіхалагічна-бездакорна – выяўляе ўнутраную драму сваёй герайні: дэмансюре, як яе беспадстаўная фанабэрэя паступова “эвалюцыянуе” ў грэблівасць да людзей, да съвету, а ў рэшце рэшт – у нянявісць да самой сябе.

А вось у Юлькі чытво – толькі занятак. Прычым, якому яна прысьвячала час пераважна ў дзяцінстве. Ва ўсякім разе – так выглядае ў сюжэце. Яна нікім не зняволена, жыве натуральным жыцьцём – ходзіць у школу, паступае ў інстытут, пасля заканчэння якога вяртаецца на працу ў родную школу... Больш за тое, – нават выходзіць замуж (праўда, у хуткім часе разводзіцца): “Ціхі, рапхманы Матэматык, на жаль, не мае шанцаў: яго жонцы патрэбна кахранне трагічнае ды нешчаслівае, ён жа любіць яе цярпліва і аддана”.

Адносіны Юлькі з маці намаляваны вельмі павярхойна (хаця, падавалася б, эта асабліва важна, бо адсюль, як спрабуе пераканаць аўтар, і вынікаюць усе пазнейшыя “пакуты” дзяўчыны). Менавіта з-за адсутнісці вытлумачэння прычынна-выніковых сувязей далейшыя “сексуальныя прыгоды” герайні Алены Брава выглядаюць ня проста недарэчнымі, а часам нават дасягаюць вульгарнай камічнасці...

У Ялінек брутальныя эпізоды – сексуальныя вычварэньні, агідныя падрабязнісці інтymнага жыцьця Эрыкі, садамазахісцкія вопыты (як, напрыклад,

“славуты” эпізод, дзе жанчына рэжа лязом сваю прамежнасьць) – апраўданы мастацкай мэтай і падпарадкованы ключавой ідзі рамана. Пісьменынца дэманс truse, якія пачварныя формы набывае падаўленая сексуальнасьць, стоеныя жаданыні і страхі, адсунасыць натуральнага жаночага жыцьця. (Ялінек, несумненна, добра абазнаная ў працах свайго суайчынніка Зігмунда Фрэйда, хая і не апелюе да іх наўпрост, у адрозненіе ад Брава). Маці насамрэч удалося падпарадковаваць і зняняволіць дачку – Эрыка прызвычайліася быць цалкам залежнай ад яе, не ўяўляе іншага стану рэчаў. Яе боязь рэальнага жыцьця дакладна ўвасоблена ў фразе: “Эрика больше всего хочет снова оказаться в матери, мягко качаясь на теплых волнах ее околоплодных вод”. Неабходна падкрэсліць, што “оказаться в матери” для Эрыкі – значыць адчуць сябе абароненай.

У Юлькі, як вядома, адносіны з маці супрацьлеглыя. Таму насамрэч камічна гучыць, што і яна ўвесь час, як і Эрыка, марыць пра “матчына ўлоньне”! Такое ўражаныне, што ў Алены Брава – “вагіны” і “улоныні” – гэта самамэта, пісьменынца быццам бы зацыклілася: “Як матчына ўлоньне, яе агортвае боль. Нібыта немаўля ў чэраве вагітнай, яна спачывае ў сваім смутку”; “А між тым жыцьцё, грубае і бесцырымоннае, як п’яная акушэрка, нахабна зазірае Юлі ў твар і выштурхоўвае яе з матчынага ўлоньня кніжнага самападману сюды, у гэта камунальнэ пекла”; “Яна замураваная ў сваёй ролі Незнамкі, як у матчыным улоньні, яе ўтульную схованку можна толькі ўзламаць” і так да бясконцасыі...

Кожная дэталь, кожная фраза, кожны эпізод у Ялінек – на сваім месцы і натуранальная ўпісваецца ў кантэкст твора... Проблематыка твора значна больш шырокая, чым толькі драма галоўнай герайні. Пісьменынца выключна таленавіта апелюе да проблемы падаўленыня індывідуальнасьці. Аўstryя – краіна славутых кампазітараў. Каб сцьвердзіцца тут у галіне музыкі – трэба быць геніем. Калі ты ня геній, – падрыхтуйся да паразы: прафесійнай і асабістай... Раман няўхільна падводзіць чытача да раздуму і аб проблеме творчай індывідуальнасьці, і аб ахвярнасьці ў мастацтве, і аб асаблівай проблематычнасьці самасыцьвярджэння жанчын... Па сутнасці, аўстрыйская пісьменынца ўздымае ў сваім творы балочыя і актуальныя проблемы. І бліскуча адлюстроўвае іх усімі мажлівымі мастацкімі сродкамі!

А вось калі ў мастака няма пэўна акрэсленай мэты, калі ён не ўяўляе, пра што вядзе рэй, то нікія “брутальнасьці” не нададуць аповеду “мастацкай значнасці”... Праўда, А. Брава гэтаксама паспрабавала падкрэсліць, што Юлька імкнецца да самарэалізацыі (у школе яна піша адмысловыя сачыненьні), імкнецца да нейкага самасыцьвярджэння... Толькі вось незразумела да якога. Бо ў рамане адбываецца яўнае зъмяшчэнне акцэнтаў – імкненіе да таннага эпатажу забівае здаровы сэнс.

У Ялінек акцэнт зроблены менавіта на перадумовах хваробы Эрыкі, а далей ужо на яе выніках і наступствах. Таму адносіны герайні з Вальтэрам Клемерам (вучнем піяністкі, значна маладзейшым па ўзросце), асабліва фінальныя падзеі, – дзе “каханак” ня проста гвалтіць жанчыну, ня проста па-садысцку жорстка зъдзекуецца з яе, а фактычна калечыць, – успрымаюцца, як грандыёзны мастацкі акорд... Грандыёзны і па эмоцыях, і па піхалагічнай дасканаласці. Эпізод насамрэч шакуе.

Брава, верагодна, вырашыла, што сексуальны съверб Юлькі сам па сабе за-слугоўвае суперажываныня і спагады. Юлька (у пошуках “Вялікага Каханьня”) з галавой кідаецца ў вір распusty... На працягу разгортаньня сюжета ў герайні зъмяняеца сем каханкаў. (Мажліва, аўтарка спрабуе ўзмацніць сімвалічны сэнс твора гэтай “сакральнай” лічбай). Набыты “досьвед” схілею Юльку да сумных раз-ваг: “Калі жанчына – усяго толькі злы́ная адтуліна, дык навошта ж ёй інтэлект, з горычы пытаеца сама ў сябе бытая выдатніца і палохаеца сваіх думак”. Гэты

пасаж зусім бянтэжыць. Я маю на ўвазе ня столькі “адтуліну”, колькі “інтэлект”. Справа ў тым, што надаць “інтэлекту” сваёй герайні пісьменыніца, відавочна, забылася. Адно канстатаўала, што Юлька прачытала некалькі класічных твораў і... праста “выдатніца”. А вось усе дзеяньні дзяўчыны – бяздумныя, інтынктыўныя... Брава ў цэлым прымітывізуе складаныя звязы жыцьця, зводзіць іх да рэфлексаў, па вялікім рахунку – дароўнівае чалавече жыцьцё да жывёльнага съвету.

...Што асабліва прыкра: перазовы з раманам аўстрыйскай папярэдніцы бачацца ў рамане беларускай пісьменыніцы ня толькі на ўзору выключнага падабенства вобразаў галоўных герайні і ключавых перыпетый сюжэта, ня толькі на ўзору “эстэтыкі”, але нават і на ўзору другасных эпізодаў.

Напрыклад, герайні Ялінек пакутуе, калі бачыць праявы гвалту над безбароннай істотай, што цалкам адпавядзе логіцы падзеі і ўнутраному зъместу вобразу: *“Мамаша отвешивает оглушительную оплеуху четырехлетней дочке, и у той едва не отлетает голова, какое-то время беспомощно болтаясь туда-сюда, словно кукла-неваляшка, которая потеряла равновесие и поэтому прилагает большие усилия, чтобы снова выпрямиться. <...> Женщина несет тяжеленные сумки, и что до нее, пусть бы этот ребенок провалился сквозь канализационную решетку. Чтобы поколотить дочку, она каждый раз вынуждена ставить тяжелые сумки на землю, это – дополнительная рабочая операция. Однако ее небольшие усилия вполне окупятся. Ребенок обучается языку насилия, но учится весьма неохотно и ничего в этой школе не запоминает”.*

Якое супадзенне! Якраз на аналагічныя сітуацыі “шанцуе” і герайні Брава: *“Скончайся вячэрні сеанс, і з чэрава кінатэатра выходзяць рэдкія наведвальнікі. Уперадзе Юлі павольна крочаць маці з дачкой; малая ў час паказу ласавалася марозівам – гэта бачна па вялікай шакаладнай пляме на яе паліцечку. Цяпер пляму заіважыла і маладая маці. Яна пачынае трэсці дзіця з такай інфернальнай злосцю, што Юля, здаецца, чуе храбусценьне пазванкоў. Потым маці дае дачицэ поўху. Юлі хочацца хутчэй зьбегчы адсюль, каб ня чуць крыку дзяўчынкі, ня бачыць ярка-чырвонага, падобнага на звівістага гада, рота маладзіцы, з якога вывяргаецца мацияршчына. Гэтае дэжалю занадта моцна б'е па аголеных нервах. Ідайно і яна была такою малечаю, якую дратавалі за найменшую правіннасць”.*

Герайні Ялінек, вызываючыся ад унутраных пакутаў, рэжа сваё цела. Герайні Брава з той самай мэтай ходзіць да стаматолага вырываць здаровыя зубы!

Карацей, ідэнтычнасць мастацка-вобразна мысленія дзьвиюх мастачак праста кранае...

Дарэчы, гэткая “ідэнтычнасць” выразна прасочваецца нават на ўзору сказа, рэплікі і... слова! Так, у тэкст Ялінек вельмі арганічна ўваходзіць фраза: “Навстречу ей идут люди, *огибая* [вылучана мной. – Л. А.] ее, словно вода, омывающая мертвый остов корабля...” Адна лаканічная фраза, якая, аднак жа, вельмі ўзмацняе эпізод: падкрэслівае падаўленасць герайні, яе расчараваныне, спустошанасць...

У тэксце Брава: “Чалавечы натоўп проста *агібае* [вылучана мной. – Л. А.] яе, як ляжачы камень – вада...” Па-беларуску, як вядома, павінна быць “*агінае*”. (Гэта, па-моему, як у анекдоце: “агаворка паводле Фрэйда!”).

Альбо яшчэ. Ялінек даволі часта ўжывае дзеяслу “*тычет*” (зразумела, каб адлюстраваць пэўную “прымусавасць” у адносінах паміж персанажамі): “Она молча *тычет* ему в нос купонами его неосторожных обещаний...”; “Клеммер неистово *тычется* в ее губы...” і інш. Па-беларуску, як вядома, гэты дзеяслу будзе гучаць як “*тыцкае*” альбо “*тыкае*”. Толькі вось у Алены Брава і тут захоўваецца “стылёвая ідэнтычнасць”: “Яна *тыча* [вылучана мной. – Л. А.] школьнай указкай у наглядны дапаможнік пад назваю “аргазм”; “Яна гвалтам усаджвае яго за парту і *тыча* [вылучана мной. – Л. А.] ўказкай у кветкавыя вазоны”.

Самае цікавае, што нават інтэрв’ю Алена Брава дае падобныя да інтэрв’ю

Эльфрыды Ялінек. Так, аўстрыйская пісьменьніца ў гаворцы з Аляксандрам Белабратавым (“Иностранный литература”, 2005, № 7), адказаючы на пытаньне наконт моўных асаблівасцей яе твораў, падкрэсліла: “..Я занимаюсь критикой языка. Думаю, каждый должен заниматься деконструкцией собственного языка. Можно назвать то, что я делаю, буквалистской практикой, то есть я ловлю язык на слове, я называю слова их именами, а еще это можно назвать процессом метафоризации”.

Алена Брава дае інтэрв’ю Святлане Еўсюковай (“Время Союза”). Журналістка ці то канстатуе, ці то пытае: “Елена, ваше творчество опровергает банальное определение «женская проза». Пісьменьніца ахвотна пагаджаецца: так-так, маўляў, “опровергает”... А пасля раптам пачынае анансаваць раман “Менада і яе сатыры” і далей, хаця пытаньне журналісткі ніякім чынам не датычылася мовы твораў, амаль паводле Ялінек заяўляе: “Небольшой по меркам жанра текст стоил мне много душевных сил, потому что потребовал не просто некоторой кристаллизации опыта, но и его художественной “шифровки”, методом которой является стиль. Дело за читателем – “дешифровать” адресованное ему послание. Судя по откликам, которые приходят в мой адрес, читатель блестяще справляется с этой задачей”.

Наўрад ці я задаволю спадарыню Брава сваёй “дэшыфроўкай”... Словы Ялінек падмацаваны яе творчай практыкай, праца са словам і вобразам бачна фактычна ў кожным эпізодзе яе твора. А вось што датычыцца Алены Брава... Пустату сюжета нічым не “зашыфруеш”, пустату герайні не схаваеш ні за якім “завастрэннямі”. Тут не дапамогуць ні “жахі” з наведваньнем “абартарыяў” і венерычных лякарняў, ні “пакуты” ў ложку з чарговым кахранкам. А што тычыцца “дэшыфроўкі”... Няхай які іншы аматар “блестяще справляется с этой задачей” і атрымае асалоду ад вытлумачэння “адресованного ему послания”, дзе адлюстраваны “...сабачы ды чалавечы кал, фізіялагічныя вадкасці рознага паходжання – ад насычаных месячнай кроюю апучак да напоўненых прэзерватываў...” Мне падаецца, “дэшыфроўка” тут вельмі простая – адсутнасць у аўтара элементарнай мастацкай чуйнасці і густу.

І яшчэ. Як ужо падкрэслівалася, фактычна ўсе дасьледчыкі творчасці аўстрыйскай пісьменьніцы адзначаюць яе віртуозную працу са словам. Натуральная, каб падмацаваць гэтае меркаваньне прыкладамі, крытыкі цытуюць тыя ці іншыя фразы з твораў. Дык вось ледзьве ні ў кожнай рэцэнзіі сустракаецца адзін і той жа прыклад: “С белого, жирнога брюха Вены, набитого культурой, с треском отлетают пуговицы, и брюхо это из года в год раздувается всё чудовищней, как труп не выловленного из воды утопленника [вылучана мной. – Л. А.]” Што ж, па-моему, даволі ўдалы доказ арыгінальнасці і метафорычнасці стылю пісьменьніцы.

А вось “перліна метафорыкі” з рамана А. Брава (якая, верагодна, надзвычай падабаецца аўтарцы, бо сустракаецца ў тэксьце аж двойчы!), пра Юльку, што прыйшла ў школу “...са сваім распухлым, як труп тапельца, дэрмацінавым партфелем... [вылучана мной. – Л. А.]”, здольна выклікаць у чытача прыступ гамерычнага рогату. Ня ведаю, пра якую “*кристаллизацию опыта*” і “*художественную “шифровку”* вяла гаворка пісьменьніца ў сваім інтэрв’ю. Па-моему, тут яшчэ “*крышталізація*” і “*крышталізація*”...

І ўжо зусім натуральная ўспрымаецца той факт, што ў абодвух творах ідэнтычна вырашаны фінал.

Гераіня Ялінек, прыніжаная, абсалютна раздаўленая, ідзе забіваць свайго кахранка. Аднак, калі ўрэшце знаходзіць яго – маладога, прывабнага, вясёлага, у натоўпе кансерваторскіх студэнтак – разумее, што на зьдзяйсьненьне свайго плану яна ня здольная. Эрыка, якая прывыкла глушыць душэўныы боль фізічным, “*без всякого гнева, без всякой злобы и страсти <...> тычет себя ножом в плечо*”...

Яна ідзе па вуліцы. “Солнце, палящее все сильнее, согревает спину. Эрика идет и идет. <...> Кровь сочится из нее. Люди переводят взгляды с ее плеча на лицо. Некоторые даже оборачиваются”.

Герайня Брава, нарэшце, атрымала доўгачаканую ўцеху ў ложку з мужчынам, пра якога марыла са школьных год. І... гэтаксама страшэнна расчараўвалася! Юлька выхадзіц з кватэры свайго героя і ідзе па вуліцы: “Сустрэчныя прахожыя са здзіўленнем глядзяць на яе. <...> Сонца нас克разь прашывае вогненнай чаргой хісткае збудаванне... <...> Юля падстаўляе твар вострым асляпляльным асколкам – няхай яны зраняць яе да крыві, няхай ёй будзе балюча! Тады боль марна растрапанага жыцця ды кахання, якое пранеслася міма, мажліва, адступіць”. Праўда, у адрозненіне ад Ялінек, у апошніх сказах рамана А. Брава “зашыфраваны” намёк на самагубства герайні...

P.S. Дзіўная рэч – чалавечая съядомасць... У самым пачатку рамана Алены Брава сустрэлася фраза: “...Юля сачыняла сваё жыццё, як раман, паклаўшы перад вачыма чужыя тэксты, што тая краўчыха-самавучка – чужыя лякалы...” Наўрад ці варта тут штосьці казаць пра гульню съядомасці. Усё празрыста. Так што пакіну гэты пасаж без каментароў.

бліц-крыт

бліц-крыт

Павал Севярынець: «Люблю Беларусь»

Рыхтуючы гэтае абмеркаваньне, мы запрашалі ўзяць у ім удзел ня толькі літаратарапаў, але і адмыслоўцаў у тых ведах, пра якія вядзеца ў розных разъдзелах працы Паўла Севярынца. Напрыклад, – праваслаўнага сьвятара, які ласкова пагадзіўся падзяліцца сваёй думкай з чытачамі “Дзеяслова” (што праўда, гэтае съведчаньне цяжка назваць бліцкрытавым), а таксама – прафесійнага гісторыка. Апошні, нягледзячы на тое, што ў кнізе маецца разъдзел “Беларуская гісторыя”, адмовіўся ад каментароў, назваўшы дыскурс, прадстаўлены там, хутчэй тэалагічным, але ніяк не гістарычным. Часам даводзілася чуць наступную матывацый: няма жаданьня марнаваць свой каштоўны час на гэты псеўданавуковы трактат узроўню “для пэтэвэшнікаў”... І ўсё ж, людзі, якія пажадалі адгукніцца, знайшліся. Гэтым разам усе нашыя эксперты (а да іх проста напрошаеца эпітэт “аўтарытэтныя”) болей казалі пра тое, што ім не спадабалася ў “Люблю Беларусь”, чым пра тое, што спадабалася. Магчыма, аўтар прыслушаеца да іх заўвагаў пры далейшых перавыданьнях (а яны, хочацца верыць, яшчэ будуць). Няхай жа меркаваньне вядоўцы рубркі будзе расценена як ня проста ўраўнаважвальная лыжска мёду, але й як водгук чалавека (хая ё не “пэтэвэшніка”), які з асалодай зноўку перачытаў плён Паўлавай працы ў аздабленыні найлепшых айчынных фотамайстроў.

Перадусім – колькі словаў пра стылёвыя складнікі, ключавым з якіх ёсьць скразная пафаснасць. Прывчым гэтае пафаснасць (літаральна – “апантанасць Богам”), суцэльнай урачыстасцьцю інтанациі, а часам і дытактычны тон, не раздражняючы (за рэдкім выніяткам), што асабіста для мяне – важкі паказынік. А не раздражняючы тады, што ўсё гэта ўпісваеца ў межы вынайдзенага аўтарам сінкрэтычнага жанру, які сам ёсьць феноменам для айчыннай энцыклапедыстыкі (хая пачынальнікам тут, мабыць, трэба лічыць Уладзімера Арлова з яго эсэем “Незалежнасць – гэта...”). Гэтак, прыкладам, у рок-оперы пафас зъяўляеца ня проста апраўданым, але абумоўленым самім гэтым жанрам.

І вось з такога гледзішча многія закіды да аўтара – накісталі таго, што ды гэта ж не літаратура, альбо ды гэта ж не гістарыяграфія – мож-

на съмела адкідаць. Так, не літаратура і не гісторыяграфія. І не тэалогія... Гэта фенаменалогія. Альбо, паводле аўтара, “пэрыядычна табліца вядомых фактаў, сканструяваных у мадэль ідэалу”. Гэтым вызначэннем шмат што сказана. У кнізе няма сенсацыйных адкрыццяў і вынаходніцтваў: усе ключы ў разгадкі ўжо ёсьць, і яны ў нас саміх – у нашай гісторыі й ментальнасці. Карыстаючыся старой метафарай, беларусы сядзяць на залатой гары, пакутуючы ад нястачы сродкаў. Севярынец падкладае дынаміт пад нашыя закасцянелыя забабоны й комплексы нацыянальнай непаўнавартаснасці, што культиваваліся цягам стагоддзяў як захопнікамі, гэтак, цяпер, і некаторымі праdstаўнікамі айчыннай інтэлектуальнай элітай: “Гэтая кніга – выклік пашыранаму меркаванью, што насамрэч Беларусі няма, што яна не адбылася як дзяржава, што беларусы “не дараслы” і “збанкрутавалі як нацыя”. Беларусь ёсьць рэчаіснасцю!”

Хацелася б з'яўрнуць увагу і на тое, што да “Люблю Беларусь” немагчыма падыходзіць выключна з тэксталағінага боку. Нельга ня ўлічваць і таго, што завецца пазатэкстовымі фактарамі, а менавіта асобу аўтара ці, калі хочаце, яго харызму. Так, тэксты Уладзіміра Высоцкага (дарэчы, беларускага выкануць, паводле Севярынца), раздрукаваныя на паперы, альбо анонцы даволі сярэднімі з тэхнічнага гледзішча...

Узгадваеца кніга-інтэрв'ю лацінаамерыканскага юзкі Севярынца Паўла Каэлья, які на пытаньне, адкуль ён бярэ сілы й натхненьне, адказаў, што адчувае далучанасць да “энергетычнага цэнтра”. Вось жа, чытаючы Паўла Севярынца, адчуваеш гэткую ж – і яго, і, як вынік, уласную далучанасць да сутнаснага, да таямніцы, да... не, ня ісціны – да гуманістычнага съветаўспрыманья. “Адраджэнне – вечны вобраз Беларусі”. Рэнесанс з яго гомацэнтрызмам чывронай ніткай праходзіць праз усю кнігу, ніяк не ўваходзячи ў супяречнасць з хрысьціянскім кантекстам. Ці атрымаліся б інакш нагэтулькі съветлымі й пазітыўнымі “хімічныя” “Лісты з лесу”??

Імя Каэлья было ўзгаданае вышэй нездарма й ня толькі для каламбуру. Як жа бракуе беларускай літаратуры (усіх часоў) пазітыву, тэкстаў, што валодалі б антыдэпрэсіўным дзеяннем. Зірніце: Гарэцкі, Чорны, Быкаў, ... Бахарэвіч. Чытаючы, – захапляешся, плачаши, нават скавычаши... Але як жа без надзеі? Без раўнавагі? На пытаньне, чые тэксты маюць эфект антыдэпрэсанту, мой адказ: перадусім Караткевіча і Севяринца...

Севярынец – жыццялюб. І ня трэба начапляць на яго манаскую рызу. Ці дакараць за вобраз пакутніка. Няма гэтага. А ёсьць – шчыры, яскравы, усебакова адoranы (ці чыталі шаноўныя эстэты ад літаратуры Паўлавы аповеды?), з па-дзіцячы съвеjским захопленым вокам творца...

На маю думку, да артыкулаў з Севярынцевай энцыклапедыі феноменаў пасуе такое жанравое вызначэнне, як “прамоўніцкія”. Зайважу, што вось ужо некалькі гадоў аўтар гэтых радкоў завяршае курс лекцыяў для студэнтаў адной тэхнічнай ВНУ артыкулам “Мова” (поруч з Караткевічай “Беларускай песніня”). У наш медыйны век, калі адзін выгляд 600-старонковай таміны адпaloхае пераважную большасць сучасных маладзёнаў, гэтыя тэксты мусіць гучыць, як той казаў, з кожнага прасу. Што прайдзе, пакуль там дасюль рэй вядзе Пугачова (ну, у лепшым разе Пугач). Але асабіста ў мяне няма сумніву, што бліжэйшыя пакаленіні “філолухай” будуть вучыцца азам пабудовы прамоваў ня толькі ў Цыцэрона ці Сматрыцкага, але й па бліскучай эсэсістыцы Севяринца. Сёння ж, відавочна, нашая агульная не віна, а бяды ў абсолютнай недасяжнасці мэтавай аўдыторыі падобных асьветных выданій – студэнцтва і школьніцтва.

Адзін наш эксперт праводзіць аналогію Севяринцевай працы з кнігай,

назву якой мне страшна нават вымавіць. Гэта яго права. Я ня быў бы настолькі катэгарычным і дазволіў сабе такое крамольнае съцверджсанье: “Люблю Беларусь” – книга, якую мусіў бы стварыць дзяржавны чыноўнік (скажам, начальнік Галоўнага ідэалагічнага ўпраўленення). Калі яе трохі падрэдагаваць, прыбраўши асобныя артыкулы і, вядома, імя аўтара, бяры ты гэтае выданье і ў прымусова-добраахвотным парадку раздавай (лепш, прадавай) усім сябрам ГА “Белая Русь” у якасці ідэйнай платформы. Напэўна, менавіта нацэленасць на пошук пазітыву (нават у артыкуле з назовам “Прэзідэнт-алімпіец”) бянтэжыць і палохае многіх.

Кніга “Люблю Беларусь” фармулюе адказы на сакральнае нацыястваральнае пытанье: чаму я ганаруся тым, што я беларус. Пытанье, якое для прадстаўнікоў іншых еўрапейскіх нацыяў не выклікае такога неўразуменія, як у нас. Але ня будзем забывацца, што часам агульная бяда зьядноўвае лепш за агульную радасць. Бяда ва ўсіх нас адна – “маўкліва-наслухмяная большасць” апамягчына і да беларушчыны, і да духоўнасці. Магчыма, – ці Паўлу, ці ягонаму літаратурнаму антытоду (непразрысты намёк у бок Бахарэвіча) – усё ж варта падумаць пра стварэнне фенаменалагічнай энцыклапедыі з назовам “Што я НЕ люблю ў Беларусі” ці чагосці ў такім духу.

**Айцец Сергій Гардун, пратаяерэй, кандыдат багаслоўя,
загадчык кафедры біблійстыкі Інстытуту тэалогіі БДУ:**

Я таксама люблю Беларусь

Кніга Паўла Севярынца “Люблю Беларусь” пры першым знаёмстве з ёю мне вельмі спадабалася. Спадабалася ігчырасцю, спадабалася аптымізмам, спадабалася вераю ў Беларусь. Прымна чытаць пра тое, колькі паэтаў, пісьменнікаў, кампазітараў, вучоных дала Беларусь Польшчу, Расію і ўсяму сьвету... Але раптам схіляешся ў задуменіні: а хіба Беларусі суседнія народы нічога не далі? Успамінаеш і прыгадваеш... Славуты сьвяціцель зямлі нашай Георгій Каніскі, архіепіскап Беларускі (такі быў яго афіцыйны тытул), ахвярна і мужна служыў народу нашаму у 18-м стагоддзі, абараняў яго права вызнаваць свою веру і маліца на сваёй мове. Бліскучы прамоўца і самаадданы пастыр. Яго выступленыне на лаціне перад польскім каралём Станіславам Аўгустам 16 ліпеня 1765 году было такім магутным, што яго пераклалі на еўрапейскую мову і напрацягну болыш як стагоддзя цытавалі, як узор праваабарончай прамовы. Сьвяціцель Георгій паходзіў з Украіны. Гэта дар украінскага народа нам, беларусам. Або прыгадаем Уладзіміра Мулявіна, расіяніна, які шчыра палюбіў Беларусь і праславіў яе сваім съпевам. Хіба не павінны мы быць удзячныи Расіі за такі дар?.. Паўлу Севярынцу здаецца, што толькі Беларусь аддавала суседзям усё, што мела, а суседзі яе толькі крыгілі. А гэта далёка ня так.

Асабліва непрыемнае ўражаныне пакідае стаўленыне Паўла Севярынца да Расіі. Гэта нейкае паталагічнае непрыяцце Расіі, у той час, як заходненеўрапейская хрысьціянская супольнасць ужо ацаніла веліч і прыгажосьць рускай праваслаўнай культуры. У многіх касыцёлах Францыі, Бельгіі, Германіі і Італіі можна ня ўбачыць ніводнай іншай іконы, акрамя Троіцы пра падобнага Андрэя Рублёва або Уладзімірскай іконы Божай Маці. Назіраючы гэта, я раз-пораз пытаяўся, чаму гэта так. І ўсюды мне тлумачылі амаль аднолькава: бо гэта вяршыні духоўнасці, вяршыні царкоўнага мастацтва, побач з якімі ў нас проста няма што паставіць... А для Паўла Севяринца Расія – гэта “самая змрочная і барбарская імперская дэспатыя”, якую трэба ад чагосці “збавіць” (с. 11, 19). Затое аўтар не хавае сваіх сімпатыяў да “самай магутнай дзяржавы ў гісторыі чалавецтва” і з пашанай цытуе яе лідэраў

Дж. Вашынгтана, А. Лінкальна, Р. Рэйгана. Можна было б яшчэ працытаваць Біла Клінтана: ён таксама прыгожа гаварыў пра Бога і дэмакратыю і нават кляўся на Бібліі, што ў яго нічога не было з Монікай Левінскай, а потым мусіў прызнацца, што саграшыў. Прыводзячы нам у прыклад самую магутную дзяржаву ў сьвеце, Павал Севярынец нават ня згадвае ні амерыканскую агрэсію ва В'етнаме, ні вайну з “пошукамі” хімічнай зброяй ў Іраку, ні бамбёжку праваслаўнай Сербіі.

Чытаем далей Паўла Севярынца: “XIX-е стагоддзе. У акупаванай Беларусі, разарванай паланізацыяй і русіфікацыяй, забароненая мова, закон і вера, табу нават назва...” (с. 110). Што гэта – бессаромная хлусня, разылічаная на неадукаванага чытача, ці проста даверлівы паўтор кімсьці выдуманых міфаў? Найхутчэй, другое. Бо, пры знаёмстве з Паўлам у мяне склалася ўражанье пра яго як пра асобу далікатную і шчырую, хаты сустракаліся мы, здаецца, толькі аднойчы. Ды і ўбачыў я гэты міф у кнізе П. Севяринца не ўпершыню, а можа і ў тысячны ўжо раз. Ня ён яго прыдумаў. Але ж колькі можна паўтараць чыпосыці ману?! Папытайце любого дасыльчыка гісторыі беларускай мовы, і ён скажа, што нашая старабеларуская мова была забароненая не ў XIX-м стагоддзі, а ў 17-м. І не ў Расіі, а ў Рэчы Паспалітай у 1696 годзе пастановай усеагульнай канфедэрэцыі саслоўяў. Прыйчым, як піша, напрыклад, акадэмік Жураўскі А.І., “этая пастанова юрыдычна замацавала тое становішча, якое на практыцы склалася на некалькі дзесяцігоддзяў раней”: нашая старажытная літаратурная мова – дзяржаўная мова Вялікага Княства Літоўскага – была выціснутая з ужытку дзяржаўнай палітыкай паланізацыі і ў выніку гэтага перастала існаваць. Ня верыце? Тады назавіце мне хоць адну кнігу на беларускай мове, надрукованую пасля 1696 г. і да той пары, пакуль беларускія землі не ўвайшлі ў склад Расійскай імперыі. Назавіце хоць аднаго беларускага паэта, пісьменьніка, вучонага той пары, які пісаў па-беларуску. А вось у XIX-м стагоддзі, калі беларускія землі былі ў складзе Расіі, пачынаеца беларускае нацыянальнае адраджэнне, у выніку якога пачынае фармавацца і новая беларуская літаратурная мова. Зьяўляюцца ня толькі беларускія паэты і пісьменьнікі, але і беларускія вучоныя, філолагі сусветнага ўзроўню, якія зьбіраюць і апісваюць беларускі фальклор, складаюць слоўнікі беларускай мовы, вывучаюць беларускую гісторыю. Напрыклад, пратоіерэй Іаан Грыгаровіч выдае ў Маскве ў 1824 г. “Беларускі архіў старажытных грамат”, складае два слоўнікі беларускай мовы, у 1846-1853 гг. выдае ў пяці тамах “Акты, якія адносяцца да гісторыі Заходняй Расіі”, у якіх зъмешчана каля дзясяткаў тысячаў дакументаў, і многія з іх – на беларускай мове.

Іван Іванавіч Насовіч – яшчэ адно славаунае імя XIX ст. Па даручэніі дзяржаўных навуковых установаў Расійскай імперыі ён складае гістарычны слоўнік беларускай мовы, за які Расійская Акадэмія Навук прысудзіла яму Увараўскую прэмію. А вось найбольш значныя апублікаваныя працы І.І. Насовіча: “Зборнік беларускіх прыказак”, СПб., 1866 г., “Беларускія прыказкі і загадкі”, СПб., 1869 г., “Беларускія песні”, СПб., 1873 г., “Слоўнік беларускай мовы”, СПб., 1870 г. Як пасля дзяяцца можна гаварыць пра забарону ў Расіі ў XIX-м стагоддзі беларускай мовы ці пра табу на самую назуву беларускага народу? Словы “Беларусь” і “беларускі” абсалютна свабодна ўжываліся. Вось, напрыклад, гістарычныя працы, выдадзеныя ў Расіі ў XIX-м ст., якія ў самой назве, на вокладцы і на тытульным лісце, зъмешчаны гэтыя слова: Без-Карнілович М.О. “Исторические сведения о примечательных местах Белоруссии с присовокуплениями других сведений, к ней относящихся”, СПб., 1855 г., Турчинович О.В. “Обозрение истории Белоруссии с древнейших времен”, СПб., 1857 г., “История русов, или Малой России. Сочинение Георгия Конисского, Архиепископа Белорусского”, М., 1846 г.

Канешне, назва “Северо-Западны край” існавала і ўжывалася як адміністрацыйная назва, якая ахоплівала шырэйшую, чым Беларусь тэрыторыю, але яна

зусім не выключала ўжываньня тэрмінаў для абазначэння этнасу, што можна прайлістраваць на прыкладзе назвы фундаментальнай працы Пампей Мікалае-віча Бацюшкова “Белоруссия и Литва. Исторические судьбы Северо-Западного края”, СПб., 1890 г. Так што і мова беларуская ў XIX-м ст. не была забароненая, і назвы ўжываліся, і сур'ёзныя навуковыя працы пра Беларусь друкаваліся, і яшчэ падкрэслю, што тыя вучоныя, якія займаліся беларускай мовай і беларускай гісторыяй, атрымлівалі дзяржаўнае прызнаньне, вучоныя ступені і ўзнагароды ў Расійскай імперыі. Напрыклад, протаіерэй Іаан Грыгаровіч, займаў высокую дзяржаўную пасаду галоўнага рэдактара Археаграфічнай камісіі. І.І. Насовіч за свае працы атрымаў Увараўскую прэмію, Дзямідаўскую прэмію, залаты медаль Рускага геаграфічнага таварыства. Яўхім Карскі абараніў у 1893 г. у Кіеўскім універсітэце магістарскую дысертацию па фанетыцы і граматыцы беларускай мовы, а ў 1896 г. у Маскоўскім універсітэце – доктарскую дысертацию пра беларускія пераклады Псалтыра.

Скажыце, ці не дастаткова гэтых фактаў, каб абвергнуць міф пра забарону ў XIX-м ст. у Расіі беларускай мовы і назвы “Беларусь”? Ці не прыйшло час скажаць у твар тым, хто распаўсюджвае такога кшталту міфы: ганьба фальсіфікатарам беларускай гісторыі!

А цяпер я хачу расказаць пра самае для мяне важнае ў кнізе Паўла Севярынца – яго разважаныні пра беларускае духоўнае жыцьцё, яго ацэнка хрысьціянскіх канфесіяў, пашыраных у Беларусі.

Мне прыемна, што Павал Севярынец – хрысьціянін, як сказана ў біографіі, зъмешчанай у канцы кнігі. Але ўзынікае пытаньне: чаму няма ўдакладненія – пра-
васлаўны, каталік, пяцідзясятнік, баптыст, кальвініст?.. Напэўна, невыпадкова. Але чаму тады не напісаць яшчэ меней канкрэтна – “веруючы”? Няхай думаюць: іудзей, мусульманін ці будыст. А калі хрысьціянін, то ўсё-такі важна, які. Ці хрысьціянін, які належыць да той Адзінай Святой Саборнай і Апостальскай Царквы, якую стварыў Ісус Хрыстос, якая на працягу двух тысячагоддзяў захавала ў чысьціні і непарушнасці веру Хрыстову і таму называецца Праваслаўнай Царквой? Ці хрысьціянін, які належыць да адной з дзявиох тысячяў хрысьціянскіх канфесіяў, створаных людзьмі? Праўда, яны таксама называюць сябе цэрквамі (лютэранская царква, англіканская царква, рымо-каталіцкая царква, баптысцкая царква і г.д.), але падставаў для гэтага няма аніякіх у Свяшчэнным Пісаныні. “Адзін Гасподзь, адна вера, адно хрышчэнне” (Еф. IV, 5), – вось, як апостол Павел фармулюе прынцып існавання хрысьціянства.

Зусім іншы прынцып мы знаходзім у Паўла Севярынца. Ён піша: “У сёньняшній Беларусі ня мае сэнсу вылучаць якусць “адзінаправільную” хрысьціянскую канфесію: шчырых вернікаў багата ў розных цэрквах. Нацыянальны ідэі хутчэй адпавядае поліканфесійнасць як прынцып” (с. 17). Заўважу на гэта, што шчырых вернікаў багата ня толькі ў розных цэрквах, але і ў розных рэлігіях – і будызме, ісламе, індуізме, але гэта ня значыць, што ў іх адна вера, а менавіта гэтага патрабуе ад хрысьціянаў Свяшчэннае Пісанынне. Апостал Павел, дачуўшыся, што ў хрысьціянскай аўшчыне гораду Карыяфа пачаліся падзелы на розныя плыні і накірункі, рагучча заяўляе, што гэта пярэчыць самой прыродзе хрысьціянства, бо Царква – гэта Цела Хрыстова, адно цэлае, і яно раздзяліцца ня можа, як ня можа раздзяліцца Хрыстос: “Хіба раздзяляўся Хрыстос? Хіба Павел распыляўся за вас або ў імя Паўла вы хрысьціліся?” (1 Кар. I, 13). Хто не прызнае над сабою аўтарытэту Царквы, не выконвае яе прадпісаньняў, не падзяляе ў поўнай меры яе вучэння, той аўтаматычна выпадае з яе і аказваецца па-за Царквою. “А калі ён і Царквы не паслухае, то няхай будзе ён табе як язычнік і мытар” (Мф. XVIII, 17), – сказаў Сам Гасподзь. Так што розныя хрысьціянскія канфесіі ўтварыліся насуперак волі Божай грэшнымі людзьмі. Прывяду такі прыклад. У X-м ст. Сусь-

ветная Хрысціянскай Царква адміністрату́на ўяўляла сабою садружнасць пяці патрыярхатаў, роўных паміж сабой (пентархія) – Рымскага, Канстанцінопальскага, Александрыйскага, Антыяхскага і Іерусалімскага. І вось у 1054 г. папа Рымскі Леў IX пасылае ў Канстанцінопаль дэлегацыю на чале з кардыналам Гумбертам. Кардынал не дасягае паразумення з патрыярхам Міхаілам Керуларыям, і пасля гэтага 16 ліпеня 1054 г. падчас богаслужэння ўваходзіць у алтар храма Святой Сафіі ў Канстанцінопалі і кладзе на прастол храма анафему на Міхаіла Керуларыя і ўсіх ягоных аднадумцаў. Так рымская Царква аддзялілася ад Сусъветнай Хрысціянскай Царквы ў 1054 г. і стала існаваць асобна. Яе адрозненне ад Праваслаўнай у тым, што яна прыняла дадатак *Filioque* у Сімвал веры, увяла інквізіцыю, вучэнье пра чысыцлішча, індульгенцыі, крыжовыя паходы, дагматы пра непаграшымасць (непамыльнасць) рымскага папы, пра беззаганнае зачацье Дзевы Марыі, пра цялеснае ўзынясеньне Прачыстай Дзевы Марыі на неба. Усяго гэтага не было ў вучэнні Адзінай Святой Царквы Христовай, таму Праваслаўная Царква лічыць гэтага новаўядзеныі недапушчальнымі.

Самым, на мой погляд, блузнерскім з іх зьяўляецца дагмат пра непаграшымасць (непамыльнасць) рымскага папы ў пытаннях веры і маралі, бо ён узводзіць у норму веравучэння тэзіс, які відавочна абвяргаецца шматлікімі гістарычнымі фактамі (напрыклад, папа Рымскі Ганорый I быў афіцыйна асуджаны як ерэтык у 681 г. на VI Усяленскім саборы). І афіцыйны тытул рымскага папы як намесьніка Христова, і яго прэтэнзіі на абсолютную ўладу ў Царкве, і дагмат пра непаграшымасць супярэчаць самому духу хрысціянства. І як бы ні велічнымі былі касыцёлы Гародні або Нясвіжа, як бы ні мілагучна гучаў арган, як бы ні стараліся ксяндзы перайсьці з польскай мовы на беларускую – гэта ўсё зынешніе, павярхоўнае, неістотнае. Галоўнае – вучэнье Христова, вечнае слова Божае не павінна скажацца ў хрысціянскім жыцьці і дзейнасці, інакш хрысціянства становіцца чиста зынешнім фармальным, пазбаўленым самой сваёй сутнасці, праста фікцыяй.

Каталіцтва з еўрапейскай гісторыі – гэта жудасная таталітарная сістэма. У кнізе Паўла Севярынца Савецкі Саюз называеца “самай страшнай у чалавечай гісторыі таталітарнай сістэмай” (с. 42). Я амаль згодны з такай ацэнкай, калі побач з бальшавіцкім камунізмам паставіць яшчэ фашызм. Гэта зывы ідэйна блізкія і па сутнасці аднолькавыя. Але калі браць гісторыю не адной або некалькіх краінаў, а шырэйшы маштаб, сусъветны, то самай даўгавечнай, самай трывалай таталітарнай сістэмай у сьвеце трэба прызнаць каталіцтва, якая доўгія стагоддзі тэрарызавала Еўропу (з XII па XIX стст!). А індэкс забароненых кніг, які друкаваўся яшчэ ў XX-м ст.! А папская энцыкліка Пія IX 1869 г., у якой з усёй катэгарычнасцю асуджаеца прынцып свабоды сумленьня!.. Савецкі Саюз існаваў усяго 70 гадоў, а каталіцкая інквізіцыя – доўгія стагоддзі. У Савецкім Саюзе людзей зынішчалі ў лагерах у імя сьветлае будучыні чалавека, а каталіцтва на працягу стагоддзяў паліла людзей на вогнішчах у імя Божае. Вось, што самае жудаснае!

Павал Севярынец называе каталіцтва “самай заходній і самай беларускамоўнай канфесіяй”, “бяспрэчным флагманам нацыянальнага адраджэння” (с. 553). Заходнія і ці ўсходнія, паўднёвая і паўночная – якая розніца? Што датычыць беларускамоўнасці, то гэта для каталіцтва не праява сваёй глыбіннай сутнасці, а хітрая тактыка, манёўр. Павал Севяринец прызнае як бяспрэчны факт, што на працягу шасыці стагоддзяў, пачынаючы з Крэўскай уніі Ягайлы, “касыцёл быў галоўнай структурай паланізацыі” (с. 553). У гэтай сувязі я хацеў бы нагадаць падзеі першай паловы 90-х гадоў мінулага стагоддзя: у беларускіх касыцёлах гучала ня толькі польская мова, а былі выстаўлены польскія дзяржаўныя сцягі і партрэты презідэнта Польшчы! У Польшчы друкаваліся геаграфічныя карты з “крэсамі ўсходнімі” ў складзе Польскай дзяржавы. Кардынал Казімер Сьвентак ва-

ўрачыстай прамове ў дзень сваёй інаўтурацыі ні разу не ўжывае слова Беларусь і заяўляе, што найпершую сваю задачу ён бачыць “у пашырэнні польскасыці на гэтых тэрыторыях”, для чаго сюды будуць завезены ксяндзы і манахіні з Польшчы, а маладзь адсюль ён будзе высылаць у Польшчу на вучобу. “Jestem Polakiem!” – “Я – паляк!” – прамовіў на заканчэнніе кардынал. Але праз пару гадоў сітуацыя стала мяняцца. Чаму? Па-першае, беларускі ўрад запатрабаваў вынесыці з культавых будынкаў дзяржаўныя сімвалы чужой краіны. Па-другое, маладое пакаленне каталікоў у большасыці сваёй не праявіла цікавасыці да польскай мовы. Нічога не заставалася рабіць... Мэта, як вядома ўсім каталікам, апраўдвае сродкі. З паўгоду таму адзін выкладчык філфаку БДУ сказаў мне, з якімі словамі да яго зъянрнуўся знаёмы беларускамоўны ксёндз: “Вы павінны ісьці да нас, бо мы гаворым на Вашай мове”. І праўда, некаторыя ідуць у касьцёл толькі па гэтай прычыне. Іх вабіць ня вечнае, нязменнае, нябеснае, а вабіць зямное, часовае, зъменлівае... Павал Севярынец у заслугу каталіцтву ставіць тое, што ксяндзы XVIII ст. рыхтавалі зброю для паўстанцаў Касцюшкі, XIX ст. – пераходзілі людзей Каліноўскага, а XX ст. – агітавалі за Пазняка (с. 553). Не магу не згадзіцца з гэтым: так сапраўды было. Але ж хіба для гэтага Гасподзь стварыў на зямлі Царкву, каб рыхтаваць зброю і весыці палітычную агітацыю? Праваслаўная Царква катэгарычна забараняе сваім съяўшчэннаслужыцелям займацца такімі справамі!

Уніяцкую царкву XVIII ст. Павал Севярынец называе нацыянальнай царквой на той падставе, што тады унія ахапляла большасыць беларускага насельніцтва (с. 532). Але ж уніяцтва праіснавала ў Беларусі 243 гады (1596 – 1839), прычым менавіта яно было самым магутным сродкам дэнацыяналізацыі нашага народу: пашырэнніе уніяцтва і імкліве выцісненне старабеларускай мовы польскай ішлі паралельна, і ўсім вядома, што беларуская мова была канчаткована забароненая і выкінутая з афіцыйнага ўжытку якраз тады, калі уніяты складалі большасыць насельніцтва нашай зямлі (1696 г.). Толькі ў першыя дзесяцігоддзі свайго існавання уніяцкія царкоўныя дзеячы, народжаныя і выхаваныя яшчэ ў Праваслаўі, былі беларускамоўнымі, а праз паўстагоддзя афіцыйнай мовай царкоўнага справаводства, пропаведзі, уніяцкіх школаў становіща польская мова. Тоэ, што сялянства ў сваім побыце і далей карысталася роднай гаворкай – гэта праўда, але заслугі уніяцкай царквы ў гэтым няма абсалютна нікакіх: сялянства размаўляла на роднай мове толькі таму, што было непісьменным, уніяцкія ж дзеячы паланізацыі не супраціўляліся. А вось калі Праваслаўе на працягу шасыці папярэдніх стагоддзяў было верай нашых продкаў, тады і мова нашага народа была дзяржаўнай мовай краіны, на ёй вялося справаводства і пісаліся законы, яна ўжывалася ва ўсіх сферах жыцця (толькі каталіцкая меншасыць дамагалася сабе права карыстацца польскай мовай, і гэтае право было дадзена ёй у 1614 г. асобным артыкулам новай рэдакцыі Статута ВКЛ).

Калі ж пачаўся працэс паланізацыі, то Праваслаўная царква мужна супрацьстаяла яму. Невыпадкова беларускія гісторыкі і літаратары (напрыклад, Кастусь Тарасаў, Уладзімір Мароз) называюць “апошнім беларускамоўным пісьменынкам” Афанасія Філіповіча, ігумена Берасцейскага, арыштаванага і забітага палікамі, якога мы, праваслаўныя, ушаноўваем як съявитога прападобнамучаніка, у той час як каталікі шанавалі Андрэя Баболю і Язафата Кунцэвіча, якія з лютай жорсткасцю акаталічвалі і апалаічвалі беларусаў.

У XIX ст. працэс вяртання уніятаў у Праваслаўе суправаджаецца нацыянальным адраджэннем беларусаў, і праваслаўныя царкоўныя дзеячы (протаіерэй Іаан Грыгаровіч, Насовіч I.I.) актыўна гэтаму спрыяюць. І вось, нягледзячы на гэта і нягледзячы на тое, што з 1839 г. і да нашых дзён праваслаўныя зноў складаюць пераважную большасыць сярод вернікаў, Павал Севяринец чамусь-

ці нідзе не называе Праваслаўную Царкву нацыянальнай. Тут ёсьць яўная непасльядоўнасць.

П. Севярынец называе беларускае уніяцтва “найболыш пасыяховай спробай яднаныя заходній і ўсходній цэрквав...” (с. 532). У чым жа быў посыпех? У тым, што “легендарны полацкі біскун”, як называе яго П. Севярынец, ва ўсёй епархіі на некалькі гадоў пазачыняў усе праваслаўныя храмы, і ў жорсткасці сваёй дайшоў да таго, што загадаў выкінуць сабакам целы сваіх суайчыннікаў, пахаваных праваслаўнымі сьвятарамі? Ці ў забойстве Афанасія Філіповіча? Ці ў катаваныні, якому быў падвергнуты архімандрит Лявонцій Карповіч? Ліквідацыю уніі ў 1839 г. аўтар называе “гвалтоўнай і крывавай” (с. 534), хаця, напэўна, самай жорсткай адміністратыўнай мерай была высылка ў Расію паўтара дзясятка уніяцкіх сьвятараў, якія не пажадалі прынесьць Праваслаўе. Ці можна гэта паразунаць з тым, што рабілася пры распаўсюджванні уніі? Зусім беспадстаўным, дарэчы, зъяўляецца сцвярджэнне аўтара, што Сімёён Полацкі быў уніятам (с. 534), нават жывучы ў Маскве. Гэта поўны абсурд, бо ў Маскве не было ні уніяцкага храма, ні уніяцкай абшчыны, а бяз гэтага ніякі сьвятар проста ня можа быць тым, кім ёсьць.

Мяне вельмі зьдзівіла, што Павал Севярынец у сваёй кнізе супрацьпастаўляе беларускае Праваслаўе да Берасцейскай уніі і Праваслаўе XIX ст. (с. 534), а таксама цяперашнія Праваслаўе (с. 573). Такое можа сказаць толькі чалавек, які абсалютна ня ведае Праваслаўя і не разумее яго. І беларускае Праваслаўе, і румынскае Праваслаўе, і грэчаскае Праваслаўе, і грузінскае Праваслаўе, і японскае Праваслаўе, і расійскае Праваслаўе, і балгарскае Праваслаўе, і амерыканскае Праваслаўе... – усё гэта Адзіная Святая Саборная і Апостальская Царква!

На заканчэнні мне хочацца прывесці тыя радкі з кнігі Паўла Севярынца, якія мне асабліва спадабаліся і пад якімі я магу паставіць свой подпіс.

“Ня можа быць сапраўднага хрысціяніна без любові да свае Бацькаўшчыны” (с. 17). “У Беларусі бяз Бога няма перспектывы” (с. 17). “Нацыянальная ідэя... гэта ідэя, якую найпрасцей выразіць словамі «Беларуская форма – хрысціянскі зъмест»... Таму асноўныя задачы нацыянальнай ідэі – хрысціянізацыя беларусаў і беларусізацыя хрысціянаў” (с. 17). “Калі Беларусь адмовіцца ад Бога – яна зьнікне. Калі пакаецца ў прыме Ісуса Христа зноў – будзе жыць” (с. 22).

А трохі вышэй на гэтай жа старонцы ёсьць такія слова: “Мы любім Беларусь такую, якая яна ёсьць – але любім настолькі моцна, што ня можам пакінуць такую, якая яна ёсьць”.

Я таксама люблю Беларусь.

Наталка Бабіна, празаік:

Правільныя і занадта правільныя слова

Са сп. Паўла Севярынца спрос вялікі. Бо ён – вельмі аўтарытэтны і вядомы палітык. Усімі сваімі паводзінамі ён дэманструе прыклад, узор для перайманья. Ён – наша, грамадзянінаў і выбарцаў, надзея на добро.

Сп. Павал Севярынец – аўтар кнігі “Лісты з лесу”, якая, паводле рэйтынгу газеты “Наша Ніва”, стала лепшай кнігай 2007 году. “Лісты з лесу” складаюцца з эсэ, якія Павал штотыднёва дасылаў у НН пад час адбывання “хіміі” на далёкай поўначы Рэспублікі Беларусь. Цікавасць да “Лістоў...” была велізарная, думаю, найперш таму, што напісаны яны адважным чалавекам, маральнym і уплывовым палітыкам – антаганістам да ўлады, якая і не хавае сваю амаральнасць.

Менавіта як да кнігі палітыка, арганізатора і пропагандыста, а ня як да літара-

турнага твору, варта ставіцца і да кнігі Севярынца “Люблю Беларусь”. Гэта ўжо другое выданыне, таму можна сказаць, што па галоўнаму крытэру кніга паспяховая: чытач прагаласаваў за яе рублём. Аўдыторыя ў яе ёсьць, і не малая.

Хто ж ён – удзячны чытач кнігі “Люблю Беларусь”? Мусіць, найперш добрыя настаўнікі, якія змогуць выкарыстоўваць выкладзенія у кнізе звесткі на ўроках мовы, літаратуры, гісторыі, геаграфіі, а таксама пад час пазашкольных заняткаў. Но адна справа расшукваць матэрыялы па розных выданынях, а зусім іншая – заўсёды мець пад рукой кароткую энцыклапедыю, дзе ў пэўным рэчышчы адфільтравана галоўнае, і дзе кожнае слова, што важна, пранізана любою да краіны і падмацованы цытатамі з Бібліі. Настаўнікі-чытачы – гэта вельмі важная катэгорыя, і вельмі добра, калі гэтая кніга дойдзе да іх. І свой асобнік кнігі я таксама падарую сяброўцы-настаўніцы.

Увогуле, чым большы корпус беларускіх тэкстаў, чым ён разнастайнейшы – tym лепш. З гэтага пункту гледжаныня зьяўленьне любой беларускай кнігі, якая карыстаецца выразным попытам, – гэта здорава. Выход другога выданыня Севярынца надае аптымізму.

Галоўная вартасць гэтай кнігі – бязъмерная любоў аўтара да Радзімы. Гэта ня можа ні крануць любога, хто прачытае тэкст. Але хто прачытае, акрамя настаўнікаў, пра якіх мы згадвалі, гэтыя 600 старонак нязвычынным для шараговага чалавека правапісам? Гэтыя артыкулы, артыкулы, артыкулы пра ўсё і ўся, ад “Азёр” да “Цярплівасці”? Дзяржаўныя чыноўнікі? Дыктары ТБ? То тады трэ было б, каб у кнізе мелася 60 старонак школьнім правапісам і з масай каляровых ілюстрацый. Моладзь, незаангажаваная ў нацыянальны рух? Здаецца, яны аддаюць перавагу іншым формам літаратуры і інфармацію шукаюць па-іншаму. Тыя, хто ведае Севярынца-палітыка і хоча галасаваць за яго ў будучыні? Несумненна.

І вось у такіх чытачоў – як, прыкладам, у мяне – па прачытаныні могуць узынікнуць пытаныні, якія дзеля карысыці аўтара можна зараз агучыць. Асабіста ў мяне кніга пакінула супяречлівия начуцьці. Падкрэсьлю яшчэ раз, што гэта мой асабісты погляд.

Галоўная мая прэтэнзія да кнігі – гэта чарговая спроба стварэння міфу. Прыважага, цудоўнага міфу аб Беларусі. І міф можа атрымацца. Але стварэнье міфу замінае бачыць рэальнасць. Стварэнье міфу патрабуе трошачкі-трошачкі зъмяніць пункт гледжаныня, там трошачкі прымружыць вочы, тут нешта дадумаць, там узълезыці на ўзвышша, каб ня бачыць драбніц унізе... А ня той зараз час, каб можна было дазволіць сабе гэтыя рэчы. Для ўсіх карысыней было б шырокая расплюшчыць вочы і з усіх сіл намагацца зразумець, што адываеца ў рэальнасці. А міфы няхай ствараюцца самі па сабе.

Калі я ў чарговы раз чытаю, што Дастваеўскі – беларускі пісьменынік, якога Беларусь “падарыла” Рәсеi, мне хочацца спытаць: а вы ўвогуле яго чыталі? Патрэбен вам гэты пісьменынік, які ў сваіх кнігах называе беларусаў “палякамі” ды нязъменна і злобна кпіць з іх?

Калі я чытаю, што Валянціна Церашкова – беларуска, то хачу спытаць: “А яна сама пра гэта ведае?”

Калі ў артыкуле “Берасьце” я чытаю ўзынёслыя слова пра што заўгодна, але ня бачу і згадкі пра ўкраінскасць Берасьцейшчыны – туло рэальную сілу, якая, можа, адзіная ў тых месцах здольная стаць рэальнымі саюзникамі беларускага нацыянальнага руху ў супраціўленні русіфікацыі, я чухаю патыліцу.

Калі ў артыкуле “Паганства” я чытаю, што “паганства некалькі тысячагоддзяў спавядала культы дзікія і жорсткія”, што сяляне-паганцы закладвалі ў падмурак дому жывое немаўля – я разводжу рукамі. Я тады ўспамінаю лес, дзе вырасла, і думаю, што магу зразумець, як можна пакланяцца сасыне і дубу, рацэ і крыніцы. І думаю, што калі б даўно-даўно хрысціянства не адолела тое, што Павал назы-

вае паганствам, то сёньня, магчыма, перспективы чалавецтва як віду і ўвогуле жывога на планете Зямля не былі б такім змрочнымі...

Кніга сп. Севярынца выдатная імкненіем знайсці і перадаць “простасць і шчырасць правільных слоў”. Па-мойму, правільныя слова адрозніваюцца ад занадта правільных тым, што намнога дакладней адностроўваюць рэальнасць, і матэрыяльную, і духоўную. Што не павялічваюць сутнасцю звыш неабходнага. Добра было б, каб сп. Севярынцу ўдалося знаходзіць такія слова як найчасцей.

Сяргей Дубавец, публіцыст, празаік:

“Люблю Беларусь”: два ў адным не зъмяшчаеща

Кніга Паўла Севярынца “Люблю Беларусь” спрэчна ледзьве ня ў кожным сваім абзацы. Але гэта добра, калі аўтар мысліць таленавіта й парадаксальна, правакуе цікавасць да матэрыялу. Праблема ў іншым. Толькі абудзіўшыся, гэтая цікавасць зараз жа зьбіваеца празмернай экзальтацыяй тону й фактычнымі памылкамі на кожным кроку. Вы бралі ў руکі даведнік ці канцэптуальны аналіз, а аказалася, што гэта – фальклёр. З фальклёрам не спрачаюцца.

Аўтар выказаўся ў жанры галашэння, эмацыйнае эпітафіі, дзе дазволеныя і перабольшаны, і недакладнасці, бо галоўнае – узвысіць нябожчыка над жывымі. Той, хто выконвае галашэнне, паводле жанру мусіць упадаць у экстаз, страчваць кантроль над сабою, што часам успрымаеца іншымі, “халоднымі” прысутнымі як канфуз. З плачкамі не спрачаюцца таксама. Да іх не звяртаюцца па даведку альбо аўтарытэтнае меркаванье. Іх слухаюць – кожны са сваёй мерай жаданья прасякнуцца іхным экстазам. Але дыскусія тут, паўтаруся, пазбаўленая сэнсу.

Зразумела, што аўтар менавіта гэтага й хацеў – “завесы” публіку. Пры тым каб галашэнне магло выконваць функцыі даведніка, нават энцыклапедыі й аналітычнай канцэнцыі. Але ў галашэння й энцыклапедыі розныя, неспалучальныя механізмы “заводу”.

Што тут можна зрабіць?

Каб дасягнуць калектыўнага экстазу разам з Паўлам, праз Паўла і ў Паўле, ня трэба прыдаваць ягонаму галашэнню форму канцэптуальнага даведніка. Дастаткова абраць тэму, у гэтым выпадку – Беларусь, і літаратурны жанр паэмы альбо эсэ. Завязка – кульмінацыя – развязка. Паўната й дэталізацыя – толькі на шкоду. Галоўнае – рытм і непарыўнасць апавядальнае плыні. Словам, чыста мастацкі твор.

Калі ж рабіць даведнік-энцыклапедыю або канцэнцыю нацыянальнае ідэі, трэба наадварот – “зъменышы” прысутнасць Паўла й ягонай экзальтацыі і скіраваць увагу з яго на матэрыял – на факты й думкі. Перайсці ў сферу “рассудочнага”. І тут адным Паўлам не абысьціся. Патрэбны навуковы рэдактар (а ў нашым выпадку як мінімум два – ад розных метадалагічных плыніяў беларусістыкі), літаратурны рэдактар (які збалансуе матэрыял і акцэнты – дадасць карыснае й адкіне другаснае) і мастацкі рэдактар (які прыдасць сістэмны сэнс хаатычным ілюстрацыям і подпісам пад імі). Зразумела, усё гэта – не чапаючы суб'ектыўнага аўтарскага падыходу, адбору феноменаў і агульнае эмацыйнае скіраванасці.

На жаль, для “Кнігарні НН”, у якой выйшла кніга Севярынца, адсутнасць рэдактараў іх хоць бы адказных за выданыне стала традыцыяй. У выніку чытачу прапануеца недароблены выдавецтвам матэрыял, які бяспрэчна заслухоўвае лепшага з сабой абыходжанья. На жаль, мы зноў маем справу з недацэнкай выдавецкай і рэдактарскай прафесіі. На вокладцы Паўлавай кнігі Уладзімер Ар-

лоў парапоўвае “Люблю Беларусь” з “Зямлі пад белымі крыламі” Караткевіча. Гэта добрае парапаныне. Але звярніце ўвагу, колькі ё якіх было ў “Зямлі пад белымі крыламі” рэдактараў, карэктараў і адказных за выпуск.

Альгерд Бахарэвіч, празаік:

Я бачыў мутныя, шчаслівыя вочы прарока

...І ўсё ж хораша Павал Севярынец напісаў пра Ірландыю:

“Маленькая зялёненькая выспа ў Атлантыцы, зь якой жыхары ўцякалі куды далей. Сёння Стары і Новы Сьевет моляцца на яе. Скрозь ірляндзкія тэмы ў кіно, ірляндзкі стыль у кнігах, ірляндзкі рок у навушніках. Найвялікшы раман усіх часоў і народаў родам з Дубліну. Вось так, уявіце сабе: не з Парыжу, Лёндану ці Нью-Ёрку – з Дубліну. Шэсьць нобэлеўскіх літаратаў. Знакмітае О з апострафам у прозвішчах, быццам бы з коскай перад нулямі гіганцкае лічбы, знакуе сусветнае захапленыне: О!..”

Абсалютна згодны, “о!”. Асабліва наконт “найвялікшага раману”. Але ж нас, уладальнікаў сініх пашпартоў РБ, як вядома, ірландцы вельмі неахвотна пускаюць на сваю цудоўную выспу. Таму аўтар вышэйпамянёнага пасажу ірландскую тэму на гэтым закрывае і запрашае чытача ў даўжэйшую турпаездку па ня менш казачным краі.

Назоў таго краю досьць пастычны: Люблюбеларусь. “О!” – мусім сказаць мы (амаль па-ірландску), задыхнуўшыся ад захапленыня. Бо ў Люблюбеларусі ўсё ня так, як мы, дурні, прывыклі. На кабіне кожнага люблюбеларускага трактара (там, дзе кіроўцы вешаюць звычайна выцвілыя фота голых кабетаў) выгравіравана залатымі літарамі:

“Поле ёсьць съвет... (Эвангельле ад Мацьвея, 13:38)”.

А на кожным тэлевізары люблюбеларускай вытворчасці звязе іншая цытата:

“Вочы твае хай наперад глядзяць (Прыгчы, 4:25)”.

На кожным бохане люблюбеларускага хлебу – налепачка:

“Ешце, гэта ёсьць цела маё...”

А афіцыянты ў люблюбеларускіх рэстарацыях носяць на шыі шыльды наступнага зъместу:

“Non servium.”

Што ё казаць, экзатычная гэта краіна, Люблюбеларусь. Іншаземцу з Менску або Горадні, які завітае на ашвары Люблюбеларусі, у першыя дні давядзеца ня лёгка. Упэўнены, што менавіта для яго, не абазнанага ў люблюбеларускіх рэаліях, і напісаў Павал Севярынец свой дзіўны даведнік.

Так-так, даведнік. Назваць “Люблю Беларусь” літаратурным творам – значыць прынізіць літаратуру. Аўтар нашага турыстычнага даведніка можа хоць тысяччу разоў паўтарыць, што ён “пісьменынік” – таленту ў яго не прыбавіцца, а свайго голасу ён ня меў і ня мае. Зрэшты, ён і сам сарамліва прызнаецца, што напісаў даведнік: “гэтая кніга – канстатация факта”. Незразумела, праўда, навошта яшчэ раз канстатаваць тыя кожнаму вядомыя факты. Напэўна, Люблюбеларусь зацікаўленая ў турыстах больш, чым у чытачах. Турист – ён што, прыехаў, паглядзеў ды паехаў, іншая справа – чытач з ягонай прагай стылю, які ў Люблюбеларусі цяжка адшукаць нават непераборліваму чытачу. О, святы Патрык, як міла мы туляемся з гукамі ў гэтай наўнай кніжачкы:

“Лён – гэта лёгка і натураляўва.

Льняная палатніна льне да цела зь льсненай ласкай, зь лічай і бліскучай любою”.

Ну ды чорт з ім, са стылем, ня кожнаму дадзена. Затое інтэлектуальна літаратар Севярынец сапраўды моцны, ягоныя рэфлексіі ўражваюць надоўга і, я б нават сказаў, намертва:

“Хлеб – адзін з нашых асноўных прадуктаў харчаванья”.

“Праца ёсьць галоўным працэсам беларускага жыцця”.

“Навука ёмістасць – наканаваныне беларускай гаспадаркі”.

“Малако – найважнейшы нацыянальны прадукт”.

“Як мы запаскудзілі зямлю, дадзеную нам Богам!”

“Спорт... для многіх мільёнаў людзей ёсьць найпрырасцейшае і найясынейшае выяўленыне гонару за сваю краіну”.

Падчас чытання Севярынцаў кнігі мяне не пакідала адчуваньне, што яна мне нешта ўпартага нагадвае. Пасьля даволі працяглага раздуму я зразумеў, што менавіта. Як ні дзіўна, “Люблю Беларусь” выклікала пэўныя асацыяцыі з “Майн Кампф” Гітлера. Не, аўтар “Люблюбеларусі”, хрысьціянін і пакутнік, бязъмежна далёкі ад чалавеканенавісцікіх ідэй, а аўтар “Майн Кампфу” (якога хто-ніхто нават у Люблюбеларусі таксама лічыць пакутнікам) не дае ў сваім творы за нудлівага апісання нямецкіх “фэномэнаў” і не съпявае гімн сям'і Крупаў. Рэч у іншым.

Абодва аўтары бяруць на сябе ролю найялікшых патрыётаў. Севярынец дык праста заходзіцца ў сексуальна-рэлігійным экстазе, калі размова заходзіць пра радзіму:

“У мяне пачынае буйней біцца сэрца і кружыцца галава. Хочацца ціха заплюшчыць вочы і малітоўна, урачыста шаптаць пра сябе: Магутны Божа, бязъмежная мудрасць твая! Невымерная ласка твая! Дзякую табе за тое, што я нарадзіўся менавіта ў гэтай краіне!”

Трохі сорамна пасъяля такіх прызнанняў чытаць кнігу Севярынца далей. Аўтар на самым пачатку падкрэслівае, што як бы ні цягнуўся да яго прости люблюбеларус, да аўтарскага німбу яму, унтэрмэншу, усё адно не дацигнуцца.

Абодва аўтары прапануюць сваім народам самаробныя “нацыянальныя ідэі” для ўсеагульнага карыстання, не хаваючы таго, што народ для іх, па сутнасці, – “шэрага безаблічнай масы”, з якой умелы “богаабраны” можа зъляпіць што заўгодна. Наогул, ключавым паняткам і для адной, і для другой кнігі зъяўляецца Verpflichtung, то бок “доў”. Панятак “права” калі і разглядаецца, то выключна ў ягоным нацыянальным асьпекце. Абедзьве кнігі – аналогіі ідэалізму, ідэалізму бессаромнага, старамоднага, цынічнага. Розыніца толькі ў тым, што адна была напісаная восемдзесят гадоў таму, а другая – на пачатку 21 стагоддзя.

Абодва аўтары выкryваюць галоўных ворагаў нацыі. У тым ліку з дапамогай псіхрафізілагічных харектарыстык. Севярынец: “Дайшло да таго, што большасць беларусаў займелі мускульную атрафію, ёмістасе брушка, устойлівае бязъвер’е ды абыякавасць да ўласнага лёсу...”. З “Майн Кампфам” усё ясна, а галоўны вораг квітнеючай Люблюбеларусі, паводле Севярынца, – беларус, які адышоў ад хрысьціянства, забыўся на божыя запаветы. Яго неабходна выхоўваць, каб у краіне надышоў нарэшце жаданы Орднунг. І яшчэ: “Сур’ёзны небяспекай для нацыянальнага адраджэння зъяўляюцца... астралёгія з гараксопамі, разгул постмадэрновага цынізму, таталітарнія секты і, у рэшце рэшт, пакланеныне чалавеку, урачыста задрапіраванае пад гуманізм.” Курсіў мой. Карацей: “маліцеся!”

Месіянства. Тут таксама досыць шмат агульнага. Абодва аўтары лічаць, што іхныя краіны, іхныя народы абраныя нейкай найвышэйшай сілай (Гісторыяй, Богам, Эвалюцыяй) для зьдзяйсьнення ў сьвеце вялікай місіі.

“Беларусы – носьбіты ўнікальнага, хрысьціянскага ў сваім прынцыпе духовага імпэратыву... Яе (Беларусі – А.Б.) задача – даць сябе іншым, і праз гэта сыцьвяджаць сваю веліч. Прасвятыцяць і настаўляць аграмадную Расею, узды-

маць Усходнюю Эўропу, надаваць талеранцы і натхнення Захаду – на нашым сумленыні..."

"Беларускае пакліканье – быць хрысціянскім Ізраілем у сэрыи Эўропы".

"Транснацыянальная мэдыякарпаратыў, індустрыя экспарту беларушчыны ѹ хрысціянскае місіянэрства ѹ кожным кутку плянэты – мэта Вялікай Беларусі, пашыранай да памеру плянэты".

У абодвух кнігах малюеца карціна шчаслівага будучага жыцця: кшталту, што адбудзеца, калі пойдзеце за мной, калі паслухаеце мяне. Як парадавалася б маладая Лені Рыфэншталь, пачуўшы такое:

"Лёгкія, атлетычныя, ладныя мужчыны і жанчыны – такімі Бог ствараў беларусаў. Менавіта лёгкая атлетыка павінна павесці за сабой масавы рух здаровага ладу жыцця й выявіць моцную і квітнеючу Беларусь... Краіну, гатовую ѹ адзін цудоўны момант набраць паветра ѹ лёгкія і перамагчы сябе і астатні съвет – і быць каранаванай як пераможца".

"Шматтысячныя эвангелізацыі на стадыёнах, паўсюдныя дамы малітвы, моцныя царкоўныя брацтвы, вывучэныне Бібліі з пачатковых клясаў школы – вось што такое беларускае хрысціянства III тысячагоддзя".

"Перамяняць чалавека! – вось лёзунг дзейснай нацыянальнай ідэі".

Што яшчэ хацелася б сказаць: не люблю, калі незнёмыя людзі спрабуюць весыці са мной задушэўныя размовы. Не люблю, калі мне тыкаюць. Так і карцінь зрабіць аўтару заўвагу: мы, здаецца, не знаёмыя. Але ж...

Я бачыў мутныя, шчаслівыя очы прарока.
Ён ішоў скрэзь натоўп
Да свайго эшафоту
І рукаўся з усімі так шчыра,
Нібы з кожным ён быў сам-насам.

Я бачыў перад сабой чалавека
З мутнымі, шчаслівымі ад пакуты очымі.

Ён бачыў перад сабой
Народ.

Ген жыцьця

Новыя выданыні на кніжных паліцах «Дзеяслова»

Алесь Аркуш, Барыс Козік. Брызгалаўка: жодзінскія аповеды, успаміны і вершы (Серыя “Кнігарня “Наша Ніва”). – Мінск, 2009. – 186 с. – Наклад 500 ас.

Кнігу ўспамінаў пра Жодзіна пісьменьніка Алеся Аркуша і яго бацькі Барыса Козіка складаюць аповеды пра любімую краявіды: купку старых ліпаў, краму “Культовары”, Дом культуры ДРЭС, Брызгалаўку ды ўспаміны “пра вайну ды мінушчыну”. Брызгалаўка – мясыціна ў жодзінскім вадасховішчы (ля рапулкі Іліса), дзе ў 60-х гадах існаваў адкрыты басейн з цёплай вадой. Утварыўся ён праз зыліў лішкаў гарачай вады, адпрацаванай ДРЭС...

Уся кніга прасякнутая любою сына і бацькі да роднага Жодзіна:

пакуль гэты шлях існуе
датуль я прывязаны пупавінай
да цябе
мой родны горад.

Баршчэўскі Л.П., Гудаў А.Ф. Кароткая граматыка латышскай мовы. (Серыя “Беларускі ЕўраГраматыкі”). – Мінск: “Радыёла-плюс”, 2008. – 96 стар. – Наклад 1000 ас.

Выданыне навуковае, у якім раскрываюцца асаблівасці фанетыкі, правапісу, марфалогіі і сінтаксісу латышскай мовы. Але кніга яшчэ і нагадвае папяровое турнэ ў гісторыю і культуру суседніх нацый – па мове балцкай групы індаеўрапейскай сям'і, набліжэйшай да славянства. Адтуль – і адметны адбітак у лексіцы ды граматычным ладзе.

Адбітак, як вынік шматлагоддзевага суседства.

Баршчэўскі Л.П. Кароткая граматыка польскай мовы. (Серыя “Беларускі ЕўраГраматыкі”). – Мінск: “Радыёла-плюс”, 2008. – 886 стар. – Наклад 1000 ас.

Кніга прызначана лінгвістычна ўзбагаціць свайго ўладальніка. А да ўсяго – і духоўна, і культурна, і гістарычна. Носьбіты беларускай і польскай моў цягам стагоддзяў сусінавалі паралельна, а быў час – і ў супольнай лінгвасістэме. Граматыка комплексная, абагульненая тое сусінаваныне – з надзеяй на сучаснае моўнае самаўзбагачэнне, самадапаўненне. І становіцца толькі адной з візітовак нашай заходній суседкі, але і ейным духоўным пачастункам...

Васіль Быкаў. Поўны збор твораў у 14 тамах. – Том 7: Апавяданні; Том 8: Мемуарная проза. – Мінск: ГА “Саюз беларускіх пісьменнікаў”, Москва: Выдавецтва “Время”, 2009. – 480 стар. (Т.7); 576 стар. (Т.8). – Наклад 3000 ас.

Чарговыя два тамы кнігазбору народнага пісьменьніка Беларусі (першыя шэсць выйшлі ў 2006 і 2007 гадах) склалі тэксталагічна вывучаныя і пракаментаваныя апавяданні перыяду 40-х – 70-х гадоў, а таксама ягоныя ўспаміны, напісаныя ў апошнія гады жыцьця: “Доўгая дарога дадому” (кананічны тэкст, з аўтарскім дадаткам і ўдакладненнямі), “Параходы жыцьця. Запісы розных гадоў” і “Пункціры жыцьця. Даліратурная біографія”.

Укладальнікамі ўлічваліся як апошнія па часе публікацыі, так і рукапісы ды машинапісы аўтара. У каментарах пазначана тэксталагічна варыянтнасць. У мемуарах адноўленыя тыя мясыціны, якія з розных прычынаў В.Быкаў не пажадаў друкаваць пры жыцьці або якія былі скарочаныя памярэднімі публікатарамі. Таксама ўлічаныя ўсе аўтарскія дапрацоўкі, дапаўненыні і ўдакладнені.

Пятро Васючэнка. Ад тэксту да хранатопа: артыкулы, эсэ, пятрогліфы. – Мінск: “Таліфы”, 2009. – 198 с. – Наклад 300 ас.

Артыкулы, эсэ, пятрогліфы літаратуразнаўцы, крытыка, празаіка, паэта, драматурга, казачніка Пятра Васючэнкі сабраныя ў кнізе, у якой зъмешчаны тэксты, напісаныя шляхам шматлікіх літаратурных і філалагічных практикаванняў у жанры пятрогліфа. Акрамя аналізу беларускай класікі, яна ўтрымлівае ўнікальнае эсэ “Беларус вачыма беларуса”, напісаное ў суаўтарстве з Ірынай Бурдзялёвой, маскоўскай знаёмай Пятра Васючэнкі, якая насамрэч зьяўляецца зборным вобразам.

Жыцьцё Адольфа Янушкевіча і яго Лісты з кіргізскіх стэпаў, I том / Перэ з польскай мовы, прадм. і камэнт. Г. Суднік-Матусэвіч. – Мінск: “Медысонт”, 2008. – 208 стар.: іл. – Наклад 100 ас.

Упершнюю кніга – як “радзінна-прыяцельскі дар” – з'явілася ў... 1861 годзе ў Парыжы. Яна складаецца з лістоў Адольфа Янушкевіча з сібірскага выгнання (1832-1856) да родных і сяброў. Тут – і “Песня літоўскага легіёну”, і жыцьцяпіс аўтара, і побыт Табольску, Омску, Ніжне-Тагільску, і доўгая адысея вяртання на радзіму.

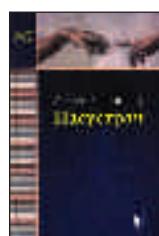
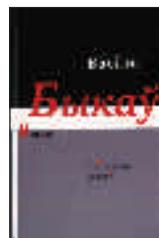
Вяртаныне да сябе, у народную памяць, урэшце – у кнігу.
Хоць і праз 150 гадоў...

Сяргей Законікаў. Насустрach: публіцыстыка, эсэ. – Мінск: Зміцер Колас, 2008. – 340 стар.: іл. – Наклад 1000 ас.

Шлях сучаснага беларускага паэта – усёчасны рух насустрach. Насустрach натхненны, жаданынам, часавым запатрабаваныям. І – ня толькі ў пэзіі... Кніга публіцыстыкі і эсэ паэта Сяргея Законікава, вядомага ня толькі сваімі вершамі, але і грамадзянска-акрыленымі выступамі на старонках незалежнага друку, складаецца з трох разьдзелаў: “Шлях да свабоды”, “Васількі – у вянок памяці” і “Роздумы” (аўтарскія публікацыі апошніх гадоў у “Свободных новостях плюс”). Гэта нераўнадушныя раздумы над беларускай гісторыяй і сучаснасцю, асьветленыя вопытам разывіцца єўрапейскіх дэмакратычных краін. Гэта асьветніцкі лемантар, які мусіць яднаць нацыянальнае ды павышаць грамадзянскую актыўнасць.

Валерый Казакоў. Халоп Яснавяльможнага дэмакрата: раман-дур. – Мінск: “Кнігазбор”, 2009. – 348 с. – Наклад 700 ас.

Жанр рамана не зусім звычайны. Пісьменнік ахарактарызаў яго як раман-дур. Гэта алегарычна-метафорычна-фантастычны аповед пра дзівосныя, але пазнавальныя краіны, дзе віруе амаль реальнае жыцьцё сучасніка... Палова XXI стагоддзя, съветам кіруе Высокая сямёрка. І няма ні Расіі, ні ЗША. На палітычнай мапе – Сібруся, Афраюся, Аб'еўра. І Хахлабульбія, межы якой праішлі ў дзясятках кіламетраў ад Масквы... Суседнюю дзяржаву ачольвае Пераемнік Шосты... І на фоне ўсяго гэтага – кахраныне, яго выпрабаваныне і съмерць... І – жыцьцё краіны.

Леанід Лыч. Гісторыя культуры Беларусі (1917 – чэрвень 1941 г.).
– Віцебск: – Выд-ва УА “ВДТУ”, 2007. – 194 стар. – Наклад 113 ас.

Дасьледаваньне вядомага навукоўца і грамадскага актыўіста – пра нацыянальна-культурніцкае жыцьцё Беларусі ў найскладаныя, супярэчлівыя і пераломнія моманты разьвіцця. Фармаваньне нацыянальнай самабытнасці, культурныя дасягненыні, беларусізацыя і адыход ад яе, “нацдэмакратызм” і расійскі шавінізм, ідэалагічны наступ на нацыянальна-адраджэнскі пракцэс, зынжэнныя ролі нацыянальнага факттару ў культуры, дабеларусізацыя нашых земляў у складзе Другой Рэчы Паспалітай, а таксама роля дзяржавы ў рэгуляванні культурынага пракцэсу і забесьпячэнні духоўнага разьвіцця тытульнага народу Рэспублікі Беларусь – аб тым і распавядае манаграфія.

Невядомая Беларусь: аналітычны эсэ. – Менск: [Без пазн.], 2008.
– 376 стар. – Наклад 1000 ас.

Каб стаць сабой, мала адно толькі ім пачувашца. Неабходна, каб цябе ў тваёй самасці пазнавалі ды прымалі, прынамсі, суседзі. Так і з беларускай нацыяй, абыт, і кніга. Кніга пра Беларусь, яе культуру, гісторыю, яе насельнікаў. Сярод амаль двух дзясяткаў аўтараў кнігі – як беларускія інтэлектуалы ды публіцысты (В.Быкаў, У.Арлоў, С.Дубавец і інш.), так і замежныя (разьдзелы “Беларусь вачыма расіянаў” і “Беларусь вачыма палякаў”).

У 2005 г. “Невядомая Беларусь” выйшла ў перакладзе ў Расіі і Чэхіі.

Алесь Няўвесь. Адлуп: вершаваныя фельетоны. -- Смаленск:
“Універсум”, 2009. – 304 с. – Наклад 300 ас.

Эта другі зборнік вершаваных фельетонаў няўрымсълівага аўтара – праудалюба, адлуп, які становіцца своеасаблівай сатырычнай эпапеяй пра ўсемагчымыя чалавечыя і дзяржаўныя дурноты ды недарэчнасці. Учэпістасе вока фельетаніста занатувае цэлую кнігу маральных і духоўных хваробаў сучаснасці. Аўтар паэтычна пратэстуе супраць чыноўніцкага гвалту, крывадушна, службовай хлусыні, прыстасавальніцтва, падхалімства. “Запекай” да ўласных тэкстаў паслужылі цытаты з незалежнай перыёдкі.

Ад часоў байканіца Кандрата Крапівы нашыя службоўцы-чыноўнікі на любяць глядзецца ў сатырычнае лютэрка...

Пасланец мужнасці: паэтычныя прысьвячэнні Васілю Быкаву. – Мінск:
“Кнігазбор”, 2009. – 104 стар. – Наклад 200 ас.

Эта анталогія вершаваных прысьвячэнняў у гонар народнага пісьменніка Беларусі, анталогія паэтычнай памяці пра Васіля Быкава. Прачулы вянок сплялі творы 56 настаў Беларусі і іншых краін сьвету, сярод якіх Уладзімір Караткевіч і Мікола Аўрамчык, Рыгор Барадулін і Еўдакія Лось, Ніл Гілевіч і Алех Лойка, Яўгенія Янішчыц і Зелімха Яндарбі. Тэксты падзелены на дзіве нізкі: прыжыццёвая прысьвячэнні пісьменніку і грамадзяніну і пасмартотны “Рэквіем”.

Прадмову да кнігі напісаў гарадзенец Юрка Голуб, каардынатарам проекта стаў Мікалай Мельнікаў. У падрыхтоўцы выдання прыняў удзел і сакратарыят Саюза беларускіх пісьменнікаў.

Алесь Петрашкевіч. Крыніцы і каламуць: успаміナルны аповед.
– Мінск: “Медысонт”, 2008. – 416 стар.: іл. – Наклад 300 ас.

Новая кніга пісьменніка і драматурга – жыцьцяпіс пра выбалела і перажытае. Былому камсамольскаму ды партыйнаму функцыянеру цэкоўскага рангу былі даступныя многія тагачасныя сакрэты ды перыпетыі грамадскага ўладкавання, пра што і вядзецца спавядальнае ды адкрытае гаворка ў кнізе. А таксама – пра разьвіццё энцыклапедычнай справы, стварэнне гісторыка-дакументальнай хронікі “Памяць”, працу рэктарам Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры.

Адам Станкевіч. Выбранае. (Серый II. Гісторыка-літаратурныя помнікі). – Мінск: “Кнігазбор”, 2008. – 360 с.: іл. – Наклад 1000 ас.

Найболыш поўнае і презентатыўнае выданье спадчыны дзеяча беларус-

кага нацыянальнага Адраджэнья, каталіцкага сьвятара, загубленага карнымі органамі бальшавіцкай улады. Маштабнасць постаці Адама Станкевіча засьведчылі яго манаграфіі “Хрысьціянства і беларускі народ”, “Родная мова ў сьвятынях” і “Да гісторы беларускага палітычнага вызваленя”, а таксама лекцыі, прамовы, артыкулы і рэцэнзіі “Рыцара беларускага Адраджэнья”, як назваў асьветніка-ксяндза ў прачулаге прадмове да кнігі Уладзімір Конан.

Сяргей Хмара. Рабінавы хмель: выбраныя творы. – Мінск: “Кнігазбор”, 2009. – 212 стар.: іл. – Наклад 100 ас.

Упершыню ў Беларусі выйшла кніга выбраных твораў беларускага паэта, публіцыста, выдаўца і палітыка Сяргея Хмары (1905-1992), які быў вымушаны з 1944 г. жыць у эміграцыі.

Выбранае адкрывале чытчу амаль невядому атлантыду Хмараўскіх вершаў 1930-1980-х гадоў, празаічныя абрэзкі, нарысы з беларускай міфалогіі “Аб багох крывацкіх сказы”, згадкі-ўспаміны С.Хмары пра Антона Луцкевіча, Ігната Дварчаніна, Піліпа Пестрака, Янку Станкевіча ды іншых дзеячоў беларушчыны, “Кароткія даныя аб сабе” ды ягоныя лісты з далёкага Таронта.

Укладаныне і каментары, а таксама прадмову да кнігі зрабіў пісьменынік і слонімскі культурніцкі руплівец Сяргей Чыгрын.

Чытанка для дзіцячага садка / уклад. В.Вячорка, П.Садоўскі. – Мінск: “Медысонт”, 2008. – 372 стар.: іл. – Наклад 1000 ас.

Амаль праз два дзесяцігоддзі чытанка з'явілася ў другі раз (першым разам у 1990 г. яе наклад быў 70 000 асобнікаў). Шмат чаго зъмянілася з тых часоў, але – ня дзеці, ня важнасць роднага слова ў іхнім выхаванні. І народныя тэксты, казкі, загадкі, і верши ды апавяданні беларускіх ды замежных аўтараў мусіць разбудзіць у дзеячах ня толькі творства, але і павагу да свайго. І ня толькі мовы і гісторыі, але – і нацыянальных сімвалau ды сьвятыняў.

Натуральная, калі бацькі ім падорань гэтую чытанку...

Васіль Шаранговіч. Ген жыцця: аўтабіографічная аповесць. – Мінск: “Кнігазбор”, 2009. – 364 стар.: іл. – Наклад 300 ас.

Народны мастак Беларусі Васіль Шаранговіч апублікаваў аўтабіографічную аповесць. Гэта праўда жыцця аднага чалавека, у якім адбілася цэлая эпоха, пра якую ён можа съвядчыць сваім асабістымі ўражаннямі і прыкладамі.

В.Шаранговіч ічышра распавядае пра родны Нараванскі край, бацькоў, дзяцінства, школьнія і студэнцкія гады, а таксама пра нялёгкую дарогу ў самастойнае жыццё, творчасць, вандроўку па замежжы, задумваецца над проблемамі прыгажосці і чалавечай годнасці.

Bela knjiga metafor (Белая книга метафор). Анталогія паэзіі Быстрыцкага кніжнага фестывалю 2008/ склад. і ўступнае слова Надзі Добнік. – Любляна: “Poetikonove Lire”, 2008. – 128 с. Наклад 300 ас.

Зъмест анталогіі склалі вершы дзесяці аўтараў са Славеніі, Італіі, Харватыі, Латвіі і Беларусі – удзельнікаў леташняга міжнароднага паэтычнага фестывалю ў славенскай Быстрыцы. Беларусь на форуме прадстаўляў Эдуард Акулін. Пяць ягоных вершаў адначас загучалі на славенскай, італьянскай, харвацкай і латышскай мовах. У сваю чаргу, дзякуючы Эдуарду Акуліну, па-беларуску ў анталогіі загаварылі славенскія паэты: Іван Добнік, Анююша Белехар, Цвягетка Беўц, Мірыям Дрэф, Станіка Храстэль, Марчэла Патоцца, а таксама італьянскі паэт Хрысьціян Сініццо, харват Браніслаў Аблучар і латышская паэтка Дагнія Дрэйка. Анталогія выйшла ў цудоўным паліграфічным выкананні, а ўкладальнікам і рэдактарам яе зъяўляецца дырэктар Быстрыцкага фестывалю Надзяя Добнік.

Нашия аўтары

Акулін Эдуард — паэт, перакладчык, бард. Аўтар кніг паэзіі «Лес дзённага асвятлення», «Пяшчота ліўня», «Крыло анёла», «Радио», «Непрычалены човен», драматычнай містэрый «На Каляды» і інш. Нарадзіўся ў 1963 годзе ў вёсцы Вялікія Нямкі на Веткаўшчыне. Жыве ў Менску.

Алейнік Лада — крытык, літаратуразнаўца. Кандыдат філалагічных навук. Аўтар шматлікіх публікацый у рэспубліканскім друку. Нарадзілася ў 1970 годзе ў вёсцы Чапліцы на Случчыне. Жыве ў Менску.

Бабіна Наталка — празаік, журналіст. Аўтар кніг «Крыўі не павідна быць відна», «Рыбін горад». Нарадзілася ў 1966 годзе ў вёсцы Заказанка на Берасцейшчыне. Жыве пад Менском.

Бабкоў Ігар — паэт, празаік, філосаф. Аўтар кніг «Sonus Rex», «Герой вайны за празыстасць», «Адам Клакоцкі і ягоныя цені» і інш. Нарадзіўся ў 1964 годзе ў Гомелі. Жыве ў Менску.

Белехар Аношча — славенская паэтка, перакладчыца. Студэнтка аддзялення рускай філалогіі ў чыпскім Брне. Аўтар шэрагу публікацый у часопісах «Poetikon», «Lirikon», «Poboczca». Перакладае з чэшскай, беларускай, рускай і балгарскай моў. Нарадзілася ў 1986 годзе ў Цэлю. Жыве ў Цэлю і Любляне.

Бельская Ірына — паэтка. Лаўрэат паэтычнага конкурсу «Нашай Нівы», прысьвеченага Дню зямлі (2005), лаўрэат паэтычнага конкурсу Віцебскага аддзялення СБП, прысьвеченага 125-годдзю Я. Коласа і Я. Купалы (2007). Нарадзілася ў 1989 годзе ў вёсцы Чарневічы на Глыбоцкім Полі. Жыве ў Наваполацку.

Беўц Цвятка — славенская паэтка, празаік, сцэнарыст і сцяпачка. Аўтар шматлікіх кніг прозы, кіна і радыёперадач для дарослых і дзяцей, а таксама двух зборнікаў аўтарскіх песень. Нарадзілася ў 1960 годзе ў Славенскім Гарадку. Жыве ў Любляне.

Быкаў Васіль — народны пісьменнік Беларусі. Празаік, публіцыст. Лаўрэат шматлікіх дзяржаўных і міжнародных літаратурных прэміяў. Аўтар кніг «Жураўліны крык», «Трэцяя ракета», «Альпійская балада», «Воўчая зграя», «Пайсці і не вярнуцца», «Знак бяды», «Кар'ер», «Сыцяна», «Пахаджане», «Доўгая дарога дадому» і інш. Нарадзіўся ў 1924 годзе ў вёсцы Бычкі на Ушаччыне. Памёр у 2003 годзе.

Быль Віталій — празаік, паэт. Студэнт другога курсу гісторычнага факультэту БДУ. Творы друкаваліся ў газетах «Нясвіжскія навіны» і «Нясвіжскі час», зборніках «Нас слова Купалы да творчасці кліча» і «Букет Валошак». Нарадзіўся ў 1989 годзе ў Нясвіжы.

Вольвач Паўло — украінскі паэт, празаік. Аўтар кніг «Маргінес», «Кров зухвала», «Бруки і стерні», «Південны Схід», «Трыўнання подорожкі», раману «Кляса». Нарадзіўся ў 1963 годзе ў горадзе Запарожжа. Жыве і працуе ў Кіеве.

Вярцінскі Анатоль — паэт, драматург, журналіст, крытык, перакладчык. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі. Аўтар кніг «Песня пра хлеб», «Тры цішыні», «Чалавечы знак», «З'яўленне», «Ветрана», «Нью-Йорская сірэна», «Хлопчык глядзіць» і інш. Нарадзіўся ў 1931 годзе ў вёсцы Дзяманішкі на Лепельшчыне. Жыве ў Менску.

Гілевіч Ніл — народны паэт Беларусі. Заслужаны дзеяч навукі Беларусі. Прафесар. Паэт, драматург, перакладчык, фальклорыст, літаратуразнаўца. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі імя Янкі Купалы (1980 г.). Аўтар кніг «Песня ў дарогу», «Прадвесне ідзе па зямлі», «Перазовы», «Паэтыка беларускай народнай лірыкі», «Святлынъ», «Родныя дзецы» і інш. Нарадзіўся ў 1931 годзе ў вёсцы Слабада на Лагойшчыне. Жыве ў Менску.

Данільчык Аксана — паэтка, перакладчыца. Аўтар кніг «Абрыс Скарпіёна», «IL MEZZOGIORNO. Поўдзень.» Нарадзілася ў 1970 годзе ў Менску. Жыве ў Менску.

Добнік Іван — славенскі паэт, перакладчык, эсэіст і крытык. Галоўны рэдактар літаратурнага часопіса «Poetikon». Аўтар паэтычных кніг: «Запісы на лісточках дрэваў», «Рапсодыя ў сціжы зімы», «Малк» і інш. Нарадзіўся ў 1960 годзе ў Цэлю. Жыве ў Любляне.

Дрэф Мірыям — славенская паэтка, перакладчык, публіцыст. Аўтарка трох паэтычных зборнікаў і шматлікіх перакладаў з ангельскай і нямецкай моваў. Супрацоўніца люблянскага часопіса «Delo». Нарадзілася ў 1957 годзе ў Любляне. Жыве ў Любляне.

Дубавец Сяргей — празаік, крытык, публіцыст, выдавец. Аўтар кніг «Практыкаванні», «Дзённік прыватнага чалавека», «Русская книга», «Вершы» і інш. Нарадзіўся ў 1959 годзе ў Мазыры. Цяпер жыве ў Летуве.

Дубянецкі Міхал – журналіст, публіцыст, перакладчык, выдавец. Пераклаў на беларускую мову кнігі С.Жаромскага, В.Распушціна, Г.Цюционіка і інш. Нарадзіўся ў 1927 годзе ў вёсцы Востраў на Піншчыне. Памёр у 1990 годзе.

Залоска Юрась – публіцыст, эсэіст, праваслаўны святар. Аўтар кніг «Версіі» і «Дыялогі з Васілем Быковым» і шэрагу навуковых публікацыяў. Нарадзіўся ў 1968 годзе ў вёсцы Навасады на Свіслаччыне. Жыве ў Менску.

Кавалёў Сяргей – драматург, паэт, крытык, літаратуразнаўца. Доктар філаграфічных навук. Аўтар кніг «Мэва», «Як пакахаць ружу», «Партрэт шкласа», а таксама зборнікаў п'ес «Хохлік», «Стомлены д'ябал», «Навука кахрання» і інш. П'есы ставіліся ў Беларусі, Украіне, Расіі, Польшчы, Славакіі. Нарадзіўся ў 1963 годзе ў Магілёве. Жыве ў Любліне (Польшча).

Котаў Алесь – паэт. Студэнт матэматычнага факультету Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітету імя П.М. Машэрава. Нарадзіўся ў 1987 годзе ў вёсцы Ведеўшчына на Лепельшчыне. Жыве ў Віцебску.

Малаш Юрый – эсэіст, журналіст, мастак. Творы друкаваліся ў «Маладосці», «Полымя», «Немане», «Мастацтве», «Беларускім гістарычным часопісе», «ЛіМе», «Культуры» і інш., аўтар самвыдатных кніг «Маліваныя дываны Язэпа Драздовіча», «Мікола Ермаловіч – рыцар з адчыненым забралам», «Покліч Рагнеды» і інш. Нарадзіўся ў 1957 годзе ў Менску. Жыве ў Заслаўі.

Мароз Уладзімір – паэт, празаік, публіцыст, сцэнарыст. Аўтар кніг «Голос», «Рэй», «Хутаранская зорка», «Беларускі храм» і інш. Нарадзіўся ў 1953 годзе ў г. Косава. Жыве ў Менску.

Някляеў Уладзімір – паэт, празаік, эсэіст. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Янкі Купалы (2000 г.). Аўтар кніг паэзіі «Адкрыццё», «Вынаходцы вястроў», «На скрэз», «Пропчча», «Так» і інш. Нарадзіўся ў 1946 годзе ў Смаргоні на Гарадзеншчыне. Жыве ў Менску.

Паплаўская Ася – журналіст, крытык. Вучыцца ў Інстытуце журналістыкі БДУ. Нарадзілася ў 1988 годзе ў Таржку (Расія). Жыве ў Менску.

Патоцца Марчэла – славенскі паэт, перакладчык, публіцыст. Закончыў філософскі факультэт Люблянскага ўніверсітэту. Аўтар трох кніг паэзіі. Вершы перакладзены на

многія ёўрапейскія мовы. Нарадзіўся ў 1976 годзе ў Любляне. Жыве ў Любляне.

Разанаў Алесь – паэт, перакладчык, эсэіст. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі імя Янкі Купалы (1990 г.). Аўтар кніг паэзіі «Адраджэнне», «Каардынаты быцця», «Шлях-360», «Ваstryё стралы», «У горадзе валадарыць Рагвалод» і інш. Нарадзіўся ў 1947 годзе ў вёсцы Сялец на Бярозаўшчыне. Жыве ў Менску.

Ракуза Ільма – празаік, паэтэса, перакладчыца, публіцыстка. Сябра Нямецкай акадэміі мовы і паэзіі, лаўрэатка шматлікіх узнагародаў і перакладчыцкіх прэміяў. Перакладае творы ўсходнеўрапейскай літаратуры. Нарадзілася ў горадзе Рымавска Собота (Славакія).

Сальнікова Юлія – крытык. У 1999 годзе за шэраг публікацыяў была ўзнагароджаная II прэміяй СБП у галіне літаратуразнаўства. Асыпрантка кафедры беларускай літаратуры ГДУ імя Францыска Скарыны. Нарадзілася ў 1977 годзе ў Гомелі. Жыве ў Гомелі.

Селькіна Алена – паэтка. Вучыцца ў ліцэі пры БДУ. Нарадзілася ў 1990 годзе ў Гомелі. Жыве ў Менску.

Сылінко Віктар – паэт. Аўтар кніг паэзіі «Апошні сынег» і «Штолні вясны». Нарадзіўся ў 1972 годзе ў Івацэвічах. Жыве ў Менску.

Тарановіч Алесь (Алесь Эроціч) – эсэіст, журналіст, мастак, мастацтвазнаўца. Аўтар кнігі «Песня Эмігранта». Сябра трох берлінскіх літаратурных клубаў. Творы друкуюцца ў розных берлінскіх часопісах і альманахах. Нарадзіўся ў 1955 годзе ў Менску. Жыве ў Берліне.

Харытанюк Наташка – празаік. Пасыля сканчэння Берасцейскага дзяржуніверсітэту вучыцца ў магістратуры БДУ. Нарадзілася ў 1984 годзе ў Берасці. Жыве ў Менску.

Храстэль Станка – славенская паэтка, перакладчык, рэдактар. Закончыла факультэт тэалогіі Люблянскага ўніверсітэту. Удзельніца і пераможца шматлікіх фестываляў паэзіі. Нарадзілася ў 1975 годзе ў Брэжыцах. Жыве ў Крышку.

Шэрман Карлас – паэт, перакладчык, крытык. Друкаўца пачаў у 1952 годзе на іспанскай мове ў Аргенціне. Перакладаў з іспанскай мовы на беларускую і з беларускай на іспанскую. Аўтар зборніку вершаў «Сны» і шматлікіх кніг перакладаў. Нарадзіўся ў 1934 годзе ў Мантэвідэо (Уругвай). Памёр у 2005 годзе.

Contents

POETRY

- Aleś Razanaú. Clapping One Hand. *Dotted lines.*
 Anatol Viarcinski. The Heart Welcomes, the Memory Questions. *Poems.*
 Viktar Ślinko. What Is Tungsten? *Poems.*
 Aksana Danilčyk. An Unforbidable Dream. *Poems.*
 Uładzimir Maroz. The Narrow Gate. *Poems.*
 Iryna Bielskaja. I Let My Tombit Go. *Poems.*

PROSE

- Nil Hilevič. Having Survived the War. *New sketches from the story.*
 Uładzimir Niaklajeú. The Broúka Museum. *Short stories.*
 Siarhiej Dubaviec. Etudes. *Two short stories.*
 Ihar Babkoú. Autumn in Harodnia. *A short story.*
 Natałka Babina. Dishonest Coffee. *A short story.*
 Natałka Charytaniuk. The Vagabonds of Dharma. *A short story.*

THEATRE

- Siarhiej Kavalouá. Diary of Intimacies. *A play in 2 stories.*

DEBUT

- Aleś Kotaú. Not a Word About Love. *Poems.*
 Vital Byl. Drawings from Adij-Benah. *A short story.*
 Alena Sielkina. Lines on My Palms. *Poems. Preface by Hienadž Buraúkin.*

TRANSLATIONS

- The Marriage to the Sun. A journey through Slovene Poetry. *Poems.*
 Ilma Rakuza. The Gate to the Sea. *Three novellas.*
 Paulo Volvač. *Ten Poems.*

DIARIES

- Michał Dubianiecki. ‘One Must Take Risks.’ *Diaries of 1985-1988.*

ARCHIVES

- ‘I Say in No Uncertain Terms that I Am a Belarusian Writer.’ *Vasil Bykaú talking to Juraś Załoska.*

ESSAY

- Aleś Taranovič. They. *A memory of bygone days...*

HERITAGE

- Juraś Małaš. For the Beauty of Life. *On Belarusian ‘sky expert’ Jazep Drazdovič.*
 Jazep Drazdovič. The Wake of the Past. *A poem.*

WORD

- Asia Paplaúskaja. The Body Flew After the Soul. *An interview with artist Taciana Kozik.*

ECHO

- Junela Salnikava. To Become Free Like a Swallow at Last. *On post-Soviet identity in Belarusian female prose.*

- Lada Alejnik. A Game of the Mind, or A Problem of ‘Terminological Attribution’.

BLITZCRIT

- I Love Belarus. *On the book by Paval Sieviaryniec.*

DZIEJASŁOÚ'S STOCK

- New books of DZIEJASŁOÚ's shelves.*

Слова ад «Дзеяслова»

Шаноўныя чытачы!

На «Дзеяслоў» **можна падпісацца**
ў любым паштовым аддзяленьні Беларусі.

Наш індэкс – 74813 (для індывідуальных падпісчыкаў),
– **748132** (для ведамасных падпіскі).

Чытайце «Дзеяслоў» таксама ў Інтэрнэце: **www.dziejaslou.by**

Лаўрэаты літаратурнай прэміі

«Залаты апостраф» –

за лепшыя публікацыі ў часопісе «Дзеяслоў» у 2008 годзе:

«Проза». Уладзімір НЯКЛЯЕЎ. За аповесьць “Вяртанье Веры”, №4 (35)
і апавяданье “Залатая Арда”, №6 (37)

«Паэзія». Валянціна АКСАК. За нізку вершаў “Батанічны сад Візбі”, №2 (33)
Віталь РЫЖКОЎ. За нізку вершаў “Нельга схавацца за слова...”, №1(32)

«За лепшую публікацыю паводле Інтэрнэт-галасавання».
Сяргей СЫС. За нізку вершаў “Вечер з Балтыкі”, №5 (36).

«Дзеяслоўцы» шчыра віншуюць новых лаўрэатаў.

Да ведама аўтараў:
рукапісы не рэцензуюцца і не вяртаюцца.

Рэдакцыя не нясе адказнасці
за выкладзеныя ў аўтарскіх тэкстах факты.

Пры перадруку
спасылка на «Дзеяслоў» абавязковая.

У «Дзеяслове» скарыстаныя фотаздымкі:
Сяргея Шапрана, Уладзіміра Крука, Глеба Лабадзенкі,
Віктара Стралкоўскага, Юрыя Дзядзінкіна, Алеся Аркуша, svaboda.org